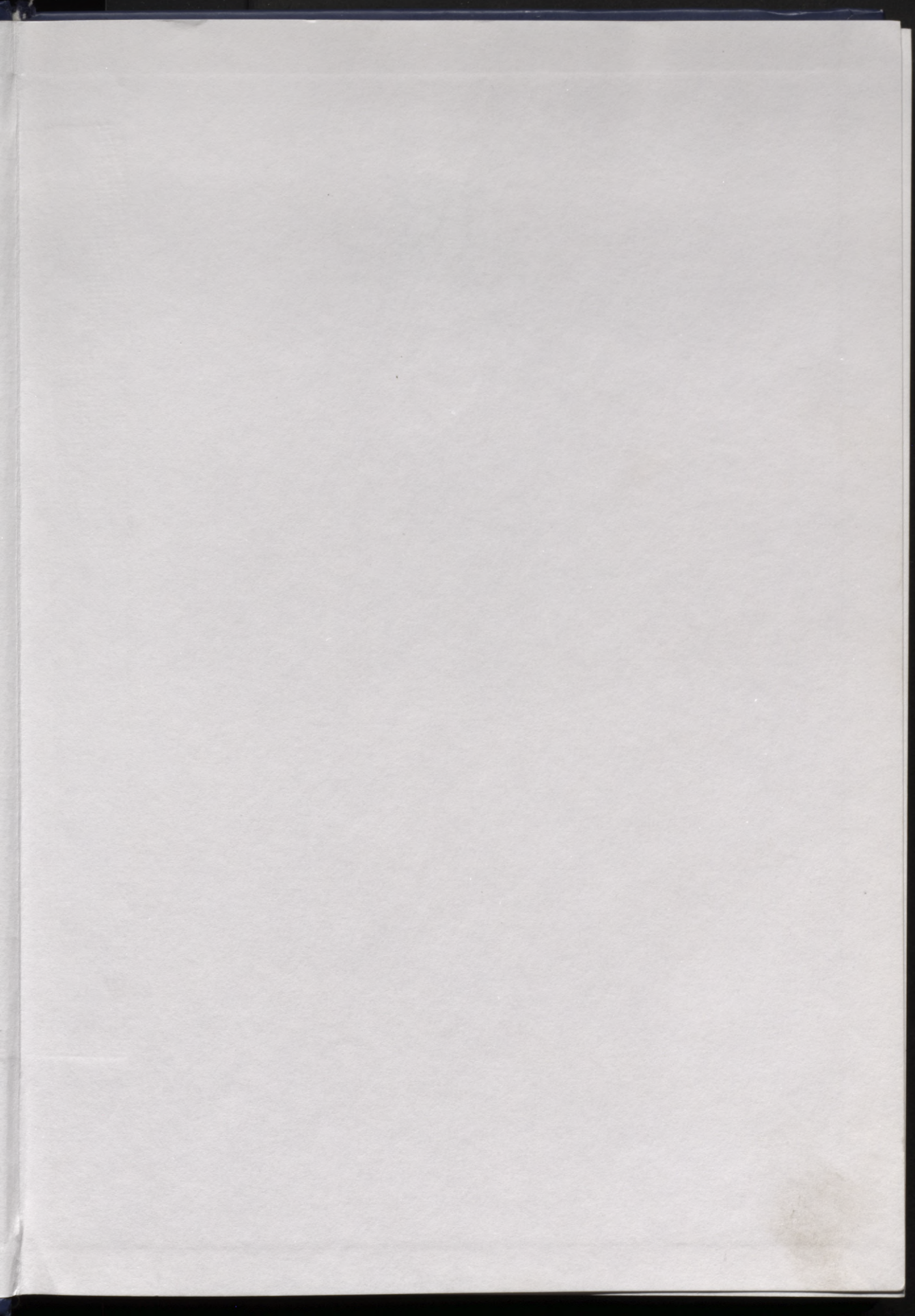

Ainārs Lerhis

**LATVIJAS
REPUBLIKAS
ĀRLIETU
DIENESTS
1918–1941**

Terhis

REPUBLICAS
SCIENTU
INSTITUTS
1911

L 2006-5
8

L
3

LU LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS

Ainārs Lerhis

**LATVIJAS
REPUBLIKAS
ĀRLIETU
DIENESTS
1918–1941**

Latvijas vēstures institūta apgāds
Rīga 2005

UDK 327(474.3)(091)+94(474.3)"1918/1941"

Le 664

0306008594

Uz 1. vāka:

Ārlietu ministrijas nama fasāde Rīgā,
Krišjāņa Valdemāra ielā 3 (*autora foto*),
un LR sūtņa un konsula karogi (apstiprināti 1923. g.)

Redaktore *Aija Krūze*

Redaktore *Vija Stabulniece* (angļu val.)

Korektore *Brigita Vārpa*

Māksliniece *Ināra Jēgere*

Maketētāja *Margarita Stoka*

Grāmata izdota ar

LATVIJAS REPUBLIKAS ĀRLIETU MINISTRIJAS
atbalstu

Satura

	<i>Veltījums</i>	9
	<i>LR starpkaru perioda diplomātu piemiņai</i>	15
	<i>un maniem vecākiem – Tēva piemiņai un Mātei –</i>	
	<i>par izpratni un atbalstu</i>	22
	<i>daudzajos pētniecībai veltītajos gados.</i>	26
	<i>Pateicos arī visiem pārējiem, kas palīdzējuši</i>	27
	<i>šā darba tapšanā un publicēšanā.</i>	31
1. nodaļa	<i>Latvijas Republikas ārpolitiskā dienesta</i>	
	<i>un Ārlietu ministrijas izveidošana</i>	47
1.1	<i>Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes</i>	
	<i>Ārlietu nodaļas darbība</i>	47
1.2	<i>Latvijas Pagaidu valdības pasākumi</i>	
	<i>ārlietu resora veidošanā</i>	60
1.3	<i>Pārstāvniecību izzīmēšana un delegācija pie Parīzes</i>	
	<i>mieru konferences</i>	65
1.4	<i>Ārlietu ministrijas organizācija</i>	75
1.5	<i>Latvijas diplomātisko pārstāvniecību darbības</i>	
	<i>apstākļi</i>	87
2. nodaļa	<i>Ārlietu resora attīstība un darbība</i>	
	<i>parlamentarisma priekšmērā</i>	102
2.1	<i>Ministrijas struktūras pārveidošana</i>	
	<i>un stabilitāte</i>	102
2.2	<i>Resora darbības risināmi un nepasūtīti</i>	
	<i>nosaukumi</i>	109
2.3	<i>Diplomātisko pārstāvniecību nosaukumi</i>	123
2.4	<i>Pārstāvniecību darbība Ārēvijā</i>	133
2.5	<i>Konsultu darbiniecību tīkla pārveidošana</i>	143
2.6	<i>Ministrijas darba organizācija un problēmas</i>	150

1954

Veikums

LR starptauti periodu diplomātu pieņemti
 un maniem veiktam - Tova pieņemti un Mātsi -
 par izpirti un atbalsta
 darbos pētniecībā veiktajos gadu
 Patiesos arī vācu pārtikas, kas palīdzējusi
 šā darbu tapšanā un publicēšanā.

1954. gada
 1. ceturksnis
 2. ceturksnis
 3. ceturksnis
 4. ceturksnis

1954. gada
 1. ceturksnis
 2. ceturksnis
 3. ceturksnis
 4. ceturksnis

1954. gada
 1. ceturksnis
 2. ceturksnis
 3. ceturksnis
 4. ceturksnis

Saturs

Ievads	9
Avotu un literatūras apskats	15
1. Npublicētie avoti	15
2. Avotu publikācijas	22
3. Atmiņas	26
4. Pētījumi	27
5. Uzziņu literatūra	31
1. nodaļa. Latvijas Republikas ārpolitiskā dienesta un Ārlietu ministrijas izveidošana	47
1. § Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes Ārlietu nodaļas darbība	47
2. § Latvijas Pagaidu valdības pasākumi ārlietu resora veidošanā	60
3. § Pārstāvniecības ārzemēs un “delegācija pie Parīzes mierā konferences”	66
4. § Ārlietu ministrijas organizēšana	75
5. § Latvijas diplomātisko pārstāvniecību darbības aktivizācija	87
2. nodaļa. Ārlietu resora attīstība un darbība parlamentārisma posmā	102
1. § Ministrijas struktūras pilnveidošana un stabilizācija	102
2. § Resora darbības virzieni un augstākās amatpersonas	109
3. § Diplomātisko pārstāvniecību nostiprināšanās	123
4. § Pārstāvniecību darbība Krievijā	133
5. § Konsulāro pārstāvniecību tīkla paplašināšana	145
6. § Ministrijas darba organizācijas problēmas	150

3. nodaļa. Ārlietu dienests	
autoritārā režīma apstākļos	174
1. § Ulmaņa – Muntera ārpolitikas iezīmes	174
2. § Ministrijas un pārstāvniecību administratīvo jautājumu risinājums	180
3. § Dienesta efektivitātes problēmas aktualizēšanās Otrā pasaules kara priekšvakarā	193
4. § Ārlietu resora darbības īpatnības kara apstākļos	197
4. nodaļa. Latvijas Ārlietu ministrijas likvidācija un diplomātiskā dienesta reorganizācija	224
1. § Latvijas Republikas okupācijas sekas ārlietu resorā	224
2. § Ārlietu ministrijas pilnīga un pārstāvniecību daļēja likvidācija pēc Latvijas aneksijas	240
3. § Ārpolitiskā dienesta saglabāšanās valsts okupācijas un aneksijas apstākļos	255
4. § Padomju totalitārā režīma represijas pret Latvijas ārlietu resora darbiniekiem	279
5. § Latvijas Republikas <i>de iure</i> diplomātiskā pārstāvība valsts okupācijas gados	284
Nobeigums	309
Summary	313

IEVADS

Mūsdienās valstu attiecībās un arvien pieaugošajā valstu sadarbībā starptautisko institūciju ietvaros, kā arī globalizācijas ietekmē liela nozīme ir katras valsts ārlietu resoram. Šis resors ir izpildvaras sastāvdaļa, tā centrālā iestāde ir Ārlietu ministrija (ĀM), kas praksē īsteno valsts ārpolitisko kursu, pirms tam parasti piedāvājot savas idejas valsts politikajai vadībai un piedaloties šā kursa izstrādē. Katrs laikmets ārlietu resoram izvirza jaunus uzdevumus un izaicinājumus.

Daudzi pētnieki pievērsušies konkrētu starpvalstu attiecību dažādu aspektu izpētei, nereti saskatot analogijas ar procesiem pēc Pirmā pasaules kara. Arī Latvijas ārpolitikas vēstures speciālisti aktualizējuši mūsu valsts ārpolitikas, starpvalstu attiecību un starptautiskās un drošības politikas izpēti laikā starp abiem pasaules kariem. Lielvalstīm vienmēr bijušas lielākas iespējas pašām veidot starptautisko situāciju, un nelielās valstīs, pie kurām pieder arī Latvija, bieži bijušas spiestas atstāties šajā ietekmē. Tāpēc to interesēs ir izmantot starptautisko tribīni notikumu patiesai atspoguļošanai, kā arī veiksmīgi manevrēt starp lielvalstu interešu pretinām. Ne mazāk svarīgi ir meklēt atbildes uz jautājumu – cik lielā mērā valsts ārpolitikas veiksmē vai neveiksmē ir atkarīga no starptautiskās situācijas un cik no ārlietu resoru sekmīgas vai nesekmīgas darbības? Cita problēma – cik daudz valsts ārpolitiskās vadības sekmīgi (vai pretēji) lēmumi var ierobežot ārpolitiskā mehānisma iespējas?

1918. gadā, nodibinoties Latvijas valstij, tai bija nepieciešams savs ārlietu resors. Līdzīgi kā citās valstīs, tas tika veidots ar centrālo iestādi – Ārlietu ministriju un diplomātiskajām un konsulārajām pārstāvniecībām ārzemēs. Resoram bija daudz funkciju: pārstāvēt un aizsargāt valsts tiesības un intereses starptautiskajās attiecībās; īstenot diplomātiskos un konsulāros sakarus ar ārvalstīm; piedalīties starptautisko organizāciju darbā; dot norādījumus pārstāvniecībām un kontrolēt to izpildi; uzturēt sakarus un risināt sarunas ar ārvalstu diplomātiskajām pārstāvniecībām un

delegācijām; sagatavot līgumprojektus; apstrādāt ienākošo informāciju; aizsargāt ārvalstīs valsts pilsoņu tiesības un intereses, kā arī citi uzdevumi.

Latvijas valsts pirmo jeb starpkaru neatkarības periodu (1918.–1940. g.) diplomātiskā dienesta vēsture, protams, bija cieši saistīta ar valsts vēsturi. Ārpolitiskā resora izveidošana un pilnveidošana vēstures zinātnē ir maz izpētīts Latvijas Republikas valsts celtniecības un vispārējās attīstības jautājums. Ārlietu ministrijai, kas praksē īstenoja Latvijas politiskās vadības ārpolitikas kursu, sākumā uzdevumus izvirzīja Tautas padome un Pagaidu valdība, vēlāk konstitucionālās valdības, Saeimas sapulce un Saeima (līdz 1934. g.). Taču šajās instancēs darbojās politiskās partijas ar saviem apsvērumiem; tās piešķīra arī budžeta līdzekļus ārlietu resoram. Latvijas ārpolitikas pamatzdevumi bija: 1) panākt valsts starptautiski tiesisko atzīšanu un tiesību nodrošināšanu, 2) nostiprināt valsts drošību un stabilitāti, 3) izveidot un iedzīvināt izdevīgu starptautiskās sadarbības ideju, 4) nodrošināt labvēlīgu tirdzniecības politiku, 5) īstenot Latvijas valsts propagandu aiz robežām.

Raugoties no starptautiskās diplomātijas attīstības viedokļa, ministrijas darbības periods (1919.–1940. g.) bija neilgs. Atšķirībā no gandrīz visu citu specialitāšu pārstāvjiem Latvijas diplomāti darba pieredzi varēja iegūt vienīgi neatkarīgas valsts apstākļos. Tāpēc ārlietu dienesta attīstības gaitu ietekmēja jaunās valsts attīstības līmenis. ĀM struktūrvienību izveidi noteica iepriekšminētie ārpolitiskie uzdevumi un daudzveidīgās funkcijas. Centrālās iestādes struktūra pamatā izveidojās 20. gs. 20. gadu sākumā un tika pilnveidota līdz pat 30. gadu beigām. Daļa Latvijas ārlietu resora iezīmju un tendenču līdzinājās valsts citu resoru attīstības ceļam. Tomēr tam bija arī sava, no citiem valsts dienestiem atšķirīga darbības specifika un īpatnības – piemēram, diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību atrašanās ārpus valsts teritorijas. Pieredzes ziņā Latvijas ārlietu dienests nevarēja mēroties ar “veco” Eiropas valstu ārlietu resoriem, kuri bija attīstījušies gadsimtiem ilgi. Par spīti tam, dienestam tūlīt “kaujas apstākļos” nācās cīnīties par ārpolitisko pamatzdevumu īstenošanu. Vēlāk galvenā uzmanība tika pievērsta politiskās un ekonomiskās sadarbības attīstības jautājumiem ar kaimiņu un citām valstīm.

30. gadu beigās Latvijas ārlietu resors tiešā veidā saskārās ar starptautiskās situācijas radītajām problēmām. Tā darbības iespējas arvien vairāk ierobežoja nelabvēlīgie ārējie faktori – starptautisko apstākļu strauja pasliktināšanās. Pēc 1939. gada 23. augusta PSRS un Vācijas neuzbrukšanas līguma noslēgšanas jau Otrā pasaules kara apstākļos notika neizprovocēta PSRS militārā okupācija un pakāpeniska Latvijas neatkarības iznīcināšana. Padomju iestādes, likvidējot Latvijas ārlietu resoru, saskārās ar problēmām, kuru nebija citu valsts resoru likvidēšanā. Atsevišķas ārlietu

dienesta daļas specifisku iemeslu dēļ saglabājās, lai arī to centrālā iestāde – Ārlietu ministrija sakarā ar valsts neatkarības zaudēšanu un teritorijas aneksiju tika likvidēta. Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības vairākās Rietumvalstīs turpināja darboties kā bijušās neatkarīgās valsts izpildvaras vienīgās institūcijas. Latvijas aneksijas gados ar jēdzienu “ārlietu dienests” saprata tās.

Daļa Latvijas valsts diplomātijas vēsturiskā mantojuma fakti kļuva par papildu apstiprinājumu tam, ka 20. gs. 90. gados nav veidojusies “otrā” Latvijas Republika, bet atjaunotā valsts ir 1918. gada 18. novembra Latvijas Republikas turpinājums. Vairāki ārlietu resora starpkaru perioda darbības jautājumi ieguva īpašu aktualitāti pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā. Izvirzījās sūtniecību namīpašumu jautājums.

Pētījuma mērķis ir fiksēt Latvijas ārlietu resora izveidošanas un attīstības posmu galvenos faktus un izvērtēt tā administratīvās darbības pamatvirzienus no 1917. līdz 1940. gadam un nozīmīgākās izmaiņas dienesta struktūrā no 1940. līdz 1941. gadam. Jēdzienā “ārlietu resors” autors ietvēris ne tikai resora struktūrvienības un to darbību, bet arī darbiniekus. Galvenā uzmanība pievērsta ārlietu resora kā valsts institūcijas attīstībai un optimālas resora darbības nodrošināšanas problēmām; analizēti panākumi un neveiksmes ĀM darbības mehānismā, skarot arī jautājumu par nelabvēlīgo iekšējo un ārējo apstākļu ietekmi uz ārlietu dienestu.

Darbā apzināti un analizēti pieejamie vēstures avoti un zinātniskā literatūra, pirmām kārtām Ārlietu ministrijas administratīvie dokumenti. Izvērtēti galvenokārt ārlietu resora darbības administratīvā rakstura procesi, turklāt īpaša uzmanība pievērsta struktūrvienību darbības un attīstības jautājumiem. Administratīvie dokumenti sniedz daudz konkrētu faktu, taču plašākiem vispārinājumiem un likumsakarību izziņai izmantojama salīdzinājumā neliela daļa. Līdz ar to liela nozīme bijusi mērķtiecīgai materiālu atlasei. Vairāku struktūrvienību darbība aplūkota tikai pamatvilcienos. Šo struktūru, tāpat kā visa dienesta darbības un efektivitātes dziļāka izpēte paliek turpmāko pētījumu uzdevums. Ministrijas struktūrvienību periodiskie ziņojumi un darbības pārskati izmantoti, ciktāl tas nepieciešams galveno darbības posmu un faktu izgaismošanai.

Pētījumā iekļauti agrāk npublicēti arhīvu materiāli (no Latvijas Valsts vēstures arhīva – Latvijas Republikas pirmskara Ārlietu ministrijas dokumenti; no Latvijas Valsts arhīva – PSRS valsts drošības iestāžu dokumenti; no Lielbritānijas Valsts arhīva – Lielbritānijas Ārlietu ministrijas dokumenti u.c.) un publicēti materiāli (dokumenti, politisko darbinieku un diplomātu atmiņas, Latvijas prese u.c.) par Ārlietu ministrijas organizāciju, darbiniekiem un viņu likteņiem, kā arī par līdz šim mazāk zināmiem ārpolitiskā dienesta darbības virzieniem.

Latvijas ārlietu dienesta periodizācijas aizsākumu autors saskata vēl pirms valsts proklamēšanas. Dienesta izveidošanās posma (1917.–1919. g., t.i., no Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes un tās Ārlietu nodaļas nodibināšanās līdz Latvijas Ārlietu ministrijas izveidošanai) vērtējumā iespējamās vismaz divas konceptuālas pieejas atkarībā no kritērija, kuru izvēlas par galveno. Pirmā iespēja – skatīt no Latvijas valstiskuma attīstības viedokļa. Līdz 1918. gada novembrim vēl nevar runāt par Latvijas kā valsts ārpolitisko dienestu, jo ārpolitisko uzdevumu un mērķu īstenošanas mehānisma attīstība notika politisko partiju un sabiedrisko organizāciju izveidotās pārstāvniecības – Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes (LPNP) darbības ietvaros. To varētu saukt par ārlietu resora priekšvēsturi. Pāreja uz ārpolitisko darbinieku valstisko statusu notika saistībā ar Lielbritānijas valdības Latvijas *de facto* atzīšanu 11. novembrī un Latvijas valsts proklamēšanu nedēļu vēlāk. Valsts pasludināšana ievadīja ārlietu dienesta pārveidi valstiskā struktūrā. Tas būtu uzskatāms par dienesta darbības un attīstības “valsts posmu”. Taču šāda notikumu apskates pieeja it kā “iedalītu” resora attīstību no 1917. līdz 1919. gadam divās daļās. Otra iespēja – konceptuāla pētnieciskā pieeja – vērtējot Latvijas ārlietu dienesta veidošanos kā vairāku organizatorisku faktoru (loģiska un pakāpeniska attīstība, darbinieku iesaistīšanās un pieredzes uzkrāšana, darbības turpināšana un ievadīto ārpolitisko kontaktu nepārtrauktība un pēctecīgums) noteiktu attīstību, jāatzīst, ka 1918. gada 18. novembrī būtisks “pārrāvums” dienesta secīgā attīstībā nenotika, tāpēc aplūkojamais periods vērtēts kā vienots process. No dienesta veidošanās organizatorisko aspektu analīzes viedokļa autors priekšroku devis otrajai (apkopojošai) pieejai. Tajā valsts pasludināšana ir tikai robežšķirtne starp apakšposmiem, bet ne jauna perioda sākums. Latvijas gadījumā Ārlietu ministrija kā ārlietu resora vadošā iestāde visu resora darbības laiku nepastāvēja.

Par pētījuma nobeiguma hronoloģisko robežu izvēlēta Ārlietu ministrijas likvidācija, kas, spriežot pēc dokumentiem, 1941. gada maija beigās formāli vēl nebija pabeigta, lai gan oficiāli ministrijas darbība skaitījās izbeigta ar 1940. gada 31. augustu un galvenais likvidācijas darba apjoms bija paveikts jau līdz tā paša gada decembrim. Grūtības ārpolitiskā dienesta attīstības nākamā posma, jau valsts aneksijas apstākļos, sākuma precīza datējuma noteikšanā rada tas, ka ārzemēs palikušo dienesta struktūru pārkārtošanās darbībai bezvaldības apstākļos sākās agrāk (1940. g. jūlija beigās), nekā okupētajā dzimtenē beidzās resora centrālās iestādes – Ārlietu ministrijas – likvidācija. Šādas hronoloģiskās robežas izvēle vienlaikus paver iespēju izsekot arī vairākām izmaiņām Rietumvalstīs darbību turpinošā Latvijas ārlietu dienesta organizācijā līdz 1941. gada vasarai.

Šā pētījuma pirmajā nodaļā "Latvijas Republikas ārpolitiskā dienesta un Ārlietu ministrijas izveidošana" aplūkota ārpolitiskā dienesta veidošanās no 1917. līdz 1919. gadam. Atsegta tās loģiskā secība un pakāpeniskā gaita: informācijas biroji, Ārlietu nodaļa un tās ārpolitiskās aktivitātes, Zigfrīda Meierovica darbība Londonā, panākot no Lielbritānijas LPNP *de facto* atzīšanu, Latvijas valsts proklamēšana un Pagaidu valdības izveide, delegācijas darbība Parīzē un diplomātisko pārstāvniecību veidošana, Z. Meierovica atgriešanās dzimtenē un Ārlietu ministrijas organizēšana. Noskaidroti Ārlietu ministrijas aizkavētās izveides nozīmīgākie cēloņi. Konstatēts, ka valsts ārpolitiskais dienests kā rīcībspējīga un strukturēta izpildvaras institūcija izveidojās līdz 1919. gada beigām.

Otrajā nodaļā "Ārlietu resora attīstība un darbība parlamentārisma posmā" noskaidroti ārlietu resora pilnveidošanas pamatvirzieni no 1920. gada sākuma līdz 1934. gada 15. maijam: ĀM struktūru evolūcija, resora vadības un personālsastāva maiņa, ĀM ietekmes pieaugums valstī, pārstāvniecību attīstības īpatnības ārzemēs un valsts starptautiskās atzīšanas nozīme to statusā, Latvijas pārstāvju darbības specifika Krievijas reģionos un bijušās impērijas nomalēs, konsulāro pārstāvniecību tīkla veidošana. Analizēta arī resora darbību reglamentējošā likumdošana, ministrijas juridiskā un informatīvā darba pamatvirzieni, diplomātu līdzdalība starptautiskajās organizācijās, namīpašumu iegāde ārvalstīs sūtniecību vajadzībām u.c. Pētījuma kontekstā izvērtēts atbildīgo amatpersonu ieguldījums Latvijas ārpolitikas īstenošanā.

Trešajā nodaļā "Ārlietu dienests autoritārā režīma apstākļos" aplūktas ārlietu resora darbības galvenās iezīmes autoritārisma periodā (1934. g. 16. maijs – 1940. g. 16. jūnijs). Izvērtēta ārlietu ministra Vilhelma Muntera personības nozīme Valsts un Ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa ārpolitikas īstenošanā atbilstoši autoritārisma tradīcijām. Izsekots izmaiņām ārlietu dienesta darbībā. Turpināti vairāki iepriekšējā nodaļā aizsāktie jautājumi (par sūtniecību un konsulātu darbības izmaiņām, finansējumu, sūtņu konferenci, dienesta darbības normatīviem aktiem, resora pārstāvju dalību starptautiskajās organizācijās, sūtniecību namiem u.c.). Nodaļā atsegta izmaiņas ĀM struktūrā un darba organizācijā laikā, kad Eiropā saasinājās starptautiskā situācija un izraisījās Otrais pasaules karš. Analizētas svarīgākās problēmas: ĀM un pārstāvniecību darbības efektivitātes jautājumi līdz PSRS okupācijai, sakaru nodrošināšana starp pārstāvniecībām un centru Rīgā.

Ceturtajā nodaļā "Ārlietu ministrijas likvidācija un diplomātiskā dienesta samazināšana" izvērtēts periods no neizprovocētās PSRS militārās okupācijas līdz Ārlietu ministrijas likvidācijai (1940. g. 17. jūnijs – 1941. g. pirmā puse). Analizēta Latvijas

ārpolitiskās vadības nostāja valsts okupācijas brīdī, kā arī ĀM vadības nomaiņa, Latvijas ārējo sakaru pakāpeniska ierobežošana, pārstāvniecību turpmākās darbības problēmas, vairāku sūtņu nepakļaušanās A. Kirhenšteina marionešu valdības rīkojumiem un protesti rezidences valstīs pret PSRS īstenoto okupāciju. Izvērtēts diplomātiskā dienesta samazināšanas (daļas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību likvidēšanas), pārkārtošanas un ĀM likvidācijas process saistībā ar Latvijas okupāciju un tās īstenošanas īpatnībām. Noskaidroti PSRS totalitārā režīma represēto ievērojamāko diplomātu likteņi.

Darba nobeigumā izvērtētas jaunās kvalitatīvās un kvantitatīvās iezīmes katrā ārlietu resora attīstības posmā.

Tekstā jēdzieni “ārlietu dienests”, “ārlietu resors”, “ārpolitiskais dienests”, “diplomātiskais dienests”, “diplomātiski konsulārais dienests” parasti lietoti kā sinonīmi.

Pirmajā pieminēšanas reizē latviešu ārlietu resora darbiniekiem dots pilns vārds un uzvārds, turpmāk – iniciālis un uzvārds. Dažām mazāk pazīstamām personām nav izdevies noskaidrot vārdu, šādos gadījumos minēts iniciālis un uzvārds, taču ir arī atsevišķu konsulātu darbinieki, kuriem zināms vienīgi uzvārds. Ārvalstu personām uzrādīts iniciālis, uzvārds un uzvārda oriģinālrakstība. Personas pilns vārds sniegts arī gadījumos, ja divu personu iniciālis un uzvārds ir vienāds, pilnīgas vārda un uzvārda sakritības reizē minēti dzīves dati.

Latvijas ārlietu dienesta darbības pieredze valsts veidošanās un tās sagrāves laikā ir kļuvusi par vērtīgu Eiropas un pasaules diplomātijas vēstures sastāvdaļu.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

1. Nepublicētie avoti

Monogrāfijas izstrādē izmantoto galveno informācijas bāzi veido nepublicētie avoti – Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA) materiāli, to skaitā Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas fondu dokumenti: pārsvarā no Administratīvi juridiskā departamenta (2570. fonds), mazāk – no Ministra kancelejas (1313. f.), Politiski ekonomiskā departamenta (2574. f.), Latvijas diplomātiskajām un konsulārajām pārstāvniecībām ārzemēs (2575. f.) un Latvijas sūtniecības Vašingtonā (293. f.). ĀM dokumenti sistematizēti pēc struktūrvienībām. Darbības laikā ministrijas iekārta, struktūrvienību nosaukumi un skaits mainījās, tāpēc par pamatu ņemts dalījums departamentos. No citām Latvijas Republikas valsts iestādēm, ar kurām Ārlietu ministrijai bija plaša sarakste ārlietu jautājumos, izmantoti Valsts prezidenta sekretariāta, Ministru kabineta Valsts kancelejas un Saeimas (attiecīgi 1303., 1307., 5485. f.) dokumenti. Izņemot Administratīvi juridiskā departamenta fondu, pārsvarā arhīvu lietās ir dokumenti par politiskiem un ekonomiskiem, mazāk par administratīviem jautājumiem.

No Valsts kancelejas fonda dokumentiem izmantoti Ministru kabineta (MK) sēžu protokolu noraksti, kas sniedz informāciju par valdības lēmumiem ārpolitikā un uz ārlietu resoru attiecinātiem organizatoriskas dabas jautājumiem (diplomātisko pārstāvju kandidatūru apspriešana un ieteikšana Valsts prezidentam; ministrijas augstāko amatpersonu, karjeras konsulu un goda konsulu iecelšana; diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību dibināšanas un slēgšanas jautājumi; diplomātiskā dienesta struktūrvienību budžeta jautājumi u.c.). Pētījumam nozīmīga bija ĀM un Valsts prezidenta (VP) sarakste, dokumenti par diplomātiskā protokola jautājumiem, Ministru prezidentu pavēles un rīkojumi. Ar Valsts prezidenta rīkojumu tika noformēta ārvalstu diplomātisko pārstāvju akreditācija, kā arī Latvijas diplomātisko pārstāvju iecelšana.

Ārlietu ministra kancelejas fondā pētījuma izstrādei nozīmīgi bija Latvijas “delegācijas pie Parīzes miera konferences” organizatoriskie dokumenti: sarakste

ar Latvijas Pagaidu valdību un tās pārstāvjiem ārvalstīs, domu apmaiņa par jaunu pārstāvju kandidatūrām un iecelšanu kādā ārvalstī, par konsulu kandidatūrām no ārzemju tautiešu vidus, par jaunu pārstāvniecību ierīkošanu un darbību, personālsastāvu, budžeta un finanšu jautājumiem, kā arī par dažādu starpvalstu konferenču un apspriežu rīkošanu Rīgā u.tml. jautājumi.

Visvairāk tēmas izpētei noderīgu avotu atrodas Administratīvi juridiskā departamenta fondā. No daudzajiem un tematiski dažādajiem dokumentiem galvenā uzmanība tika pievērsta tiem, kuri pilnīgāk atainoja administratīvo darbību, tās problemātiku, attīstību un svarīgākos faktus.

Šā departamenta kancelejas dokumenti liecina par ĀM struktūrvienību un diplomātisko misiju personāla komplektēšanu un darbību, darbinieku kompetencēm, viņu pārcelšanu darbā vai dienesta pārkāpumiem. Daudzus jautājumus palīdzēja noskaidrot ministrijas sanāksmju protokoli valsts iekšējās un ārējās drošības jomā un par valsts iestāžu darbības saskaņošanu ārējo sakaru jautājumos. Tas pats sakāms par Igaunijas, Latvijas un Lietuvas sūtņu sadarbības dokumentiem 30. gados un ministrijas 1940. gada jūnija beigās notikušo apspriežu protokoliem. Savukārt 1920. gadā organizēto ĀM reorganizācijas komisijas sēžu pieraksti ir vieni no nedaudzajiem līdz šim apzinātajiem dokumentiem, kuros fiksētas diskusijas un pausta ministrijas reorganizācijas argumentācija. Tie atklāj ĀM administratīvajā darbībā lēmumu izstrādes un pieņemšanas gaitu. Šajā un pārējos minētajos fondos kopumā atrodams daudz rīkojumu, instrukciju un cirkulāru, struktūrvienību darbības reglamentu.

Administratīvās un protokolu nodaļas dokumenti ir sarakste ar diplomātiskajām misijām ārvalstīs par administratīviem jautājumiem. Šie, kaut arī nepilnīgi saglabājušies materiāli ļauj izsekot pārstāvniecību darbības izmaiņām – jeb misiju “īsajai vēsturei”. Fakti atklāj arī pārstāvniecību veidošanas nianses. Fondā atrodas plaša sarakste ar Latvijas karjeras un goda konsulātiem par konsulārā dienesta jautājumiem, kas balstās galvenokārt uz empīriskām ziņām par konsulātu darbības īpatnībām. Lietās atrodami lēmumi un rīkojumi par dažādām konsulārās darbības jomām. Diemžēl par dažām Latvijas konsulārajām pārstāvniecībām trūkst atsevišķu lietu. Citu dokumentu vidū īpaši izceļas 1935. gada sūtņu konferences izstrādātās tēzes par administratīviem jautājumiem, dokumentu kopa par Latvijas u.c. valstu ārlietu ministriju struktūru, izraksti no likumiem un instrukcijām organizatoriskos jautājumos. Nodaļas no 1939. līdz 1940. gadam sarakstē atspoguļojas ministrijas un īpaši pārstāvniecību darbības pārkārtošanas problēmas sakarā ar starptautiskā saaspilējuma saasināšanos un Otrā pasaules kara sākumu. Nozīmīgu dokumentu daļu

veido ārlietu ministra, Administratīvi juridiskā departamenta direktora, nodaļu vadītāju u.c. apkārtraksti, kas gan bieži atkārtoti ministra un departamentu direktoru pavēles. Neliela daļa dokumentu vēsta par pārstāvniecību un ĀM struktūrvienību darbības izmaiņām un konsulārajiem jautājumiem. Departamenta fondā saglabājies ĀM lietvedības klasifikators (nomenklatūra), dokumenti par ĀM arhīvu nodošanu, Latvijas Republikas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību ārzemēs likvidāciju (sarakste un nodošanas-pieņemšanas akti), kā arī sarakste ar PSRS Ārlietu tautas komisariātu par ārlietu resora likvidācijas gaitu no 1940. līdz 1941. gadam.

Pētījumā izmantotas arī vairākas ĀM Arhīva un šifru nodaļas, Juridiskās nodaļas, Bēgļu un karagūstekņu nodaļas un Saimniecisko līgumu nodaļas lietas. Saimniecības un finanšu nodaļas lietās atrodami interesanti materiāli par sūtniecību namu īri, ziņas par ĀM nekustamiem īpašumiem Rīgā un sūtniecību vajadzībām pirktiem namiem ārzemēs, Latvijas zāles ierīkošanu Tautu Savienības pilī Ženēvā un citi materiāli.

No plašā ārlietu resora personālsastāva dokumentu apjoma šajā pētījumā izmantotas centrālā aparāta un ārvalstīs izvietoto pārstāvniecību darbinieku personāllietas, ministra un departamentu direktoru pavēles par darbinieku pieņemšanu, atbrīvošanu, komandējumiem utt. Šie materiāli ļauj izsekot ĀM un pārstāvniecību tīkla attīstībai un izmaiņām personālsastāvā. Katru gadu ministrija sastādīja centrālās iestādes un Latvijas ārzemju pārstāvniecību darbinieku sarakstus. Darbā izmantotas ĀM likvidatora un Administratīvā departamenta direktora pavēles un Latvijas PSR Tautas komisāru padomes lēmumi par ārlietu resora darbinieku atbrīvošanu, kā arī citi materiāli sakarā ar Latvijas Republikas ārlietu resora likvidāciju.

Personāllietas parasti ietver cilvēku darbā iestāšanās anketas, autobiogrāfijas, lūgumus pieņemšanai dienestā, dienesta gaitas aprakstus, pilnvaras, kā arī pavēļu un rīkojumu norakstus par amatpersonu iecelšanu un atbrīvošanu. Ne visu personāllietu komplekti ir pilnīgi sastādīti vai saglabāti. Daudzos gadījumos var samērā labi izsekot atsevišķa darbinieka karjerai, nereti arī citiem administratīvajiem jautājumiem (piem., ministrijas vai pārstāvniecības darbības konkrētiem aspektiem, kas aktualizējās saistībā ar konkrēta darbinieka pārcelšanu, u.tml.). Tomēr bieži argumentācija par konkrēta sūtņa iecelšanu rakstveidā nav fiksēta. Daļā personāllietu trūkst dienesta gaitas apraksta; īpaši to sūtņu lietās, kuri 1940. gada vasarā nepakļāvās PSRS okupācijas varas rīkojumiem un neatgriezās Latvijā. Domājams, apraksti izņemti no lietām un nodoti padomju drošības iestādēm iespējamo represiju sagatavošanai. Personāla lietās esošās ziņas sniedz plašāku ainu un ir viens no galvenajiem avotiem pētījumam par ministrijas administratīvo darbību, kā arī ļauj precizēt citos ĀM fondos atrodamos dokumentus.

0306008594

Liels subjektīvisma iespajds konstatējams tajos ārlietu resora sarakstes dokumentos, kuros analizēta kāda konkrēta diplomāta darbība. Parasti tie ir sūtniecību vadītāju konfidenciālie, privātie un slepenie ziņojumi. Nereti konfliktējošās puses sūtījušas ziņojumus uz ministriju, apejot tiešo priekšniecību. Ne vienmēr objektīvas izrādījušās dažādu neapmierinātu privātpersonu, visbiežāk ārzemēs dzīvojošo tautiešu vēstis par konkrēta resora pārstāvja darbību, sevišķi konflikta situācijās. Tomēr konfrontējošais tonis ārlietu dienesta dokumentos ieturēts visai reti.

Dokumenti ĀM vēstures pētīšanai atrodami arī Politiski ekonomiskā departamenta fondā, kura lielāko daļu veido departamenta nodaļu sarakste ar attiecīgo reģionu pārstāvniecībām. Īpaši jāatzīmē ĀM koleģiālā vadības orgāna – Padomes – no 1919. līdz 1921. gadam notikušo sēžu protokoli. Tie atspoguļo ĀM galvenās organizatoriska rakstura problēmas un to risinājumus. Neliela daļa protokolu raksturo periodu, kurā resors darbojās ministra Feliksa Cielēna vadībā. Par daudziem gadiem šādi protokoli nav saglabājušies. Ministra Vilhelma Muntera darbības laikā Padomes sēdes vairs netika sasauktas vispār.

No Austrumu nodaļas dokumentiem nozīmīga ir sarakste ar konsulātiem Krievijā. Pilsoņu kara laikā šādu saraksti izmantoja ne tikai konsulārajos, bet arī politiskajos jautājumos, jo nereti konsulārais pārstāvis plašā reģionā bija vienīgais Latvijas pārstāvis un viņam zināmā mērā nācās pildīt vispusīga diplomāta funkcijas. Taču oficiāli diplomātiska pārstāvja statusu nevarēja noformēt, jo pilsoņu kara apstākļos dažādos Krievijas reģionos bieži mainījās valdības un politiskie režīmi, kuri arī paši nebija starptautiski atzīti.

Rietumu nodaļas materiālos ietilpst Latvijas sūtņu un konsulu Rietumeiropas valstīs un ASV ziņojumi un pārstāvniecību darbības pārskati. Pārstāvniecības statusa maiņas gadījumā notika sarakste Latvijas diplomātiskā dienesta ietvaros, kā arī ar rezidences valstu valdībām. Uzmanību piesaista vairāki ĀM satversmes (iekārtas) projekti (1923.–1930. g.), personāla un amatu saraksti, ĀM departamentu un nodaļu kompetenču sadalījuma projekts (1938. g.). 1939. gadā sakarā ar Otrā pasaules kara sākšanos Rietumu nodaļai piesūtītajos apkārtrakstos un ziņojumos minēti pārstāvniecību un centrālās iestādes darba organizatoriskie pārkārtojumi. Par spīti kara izraisītajiem šķēršļiem sakaru uzturēšanā, uzsvērta pieaugošā vajadzība pēc operatīvās informācijas.

ĀM Preses nodaļas mērķis bija sniegt pārstāvjiem ārvalstīs informatīvos materiālus Latvijas propagandēšanai ārzemju presē, kā arī vākt un sistematizēt ziņas par Latviju aizrobežu periodikā un literatūrā. Diplomātisko misiju darbinieku pienākums bija šīs ziņas sistematizēt un kopā ar rakstu izgriezumiem, grāmatām,

brošūrām u.c. publikācijām, kas veltītas Latvijai vai saturēja rakstus par to, regulāri nosūtīt Latvijas Ārlietu ministrijai.

Apvienotajā fondā "Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības ārzemēs" koncentrēti sūtniecībās uzkrātie dokumenti un veidotie arhīvi, kas pakāpeniski pēc vairākiem gadiem tika nosūtīti uz ministriju. Sūtniecības sistematizēja un klasificēja dokumentus, vadoties pēc ĀM lietvedības klasifikatora, taču ņēma vērā katras sūtniecības atšķirīgos apstākļus. Šādi sistematizēti dokumenti, piemēram, raksturo sūtniecības darbu Lielbritānijā. Daļa no sūtniecībā Londonā pirmskara gados izveidotajām arhīva lietām tika atvesta uz Rīgu vēl līdz 1940. gadam, pārējās – pēc neatkarības atjaunošanas 20. gs. 90. gados (t.s. Londonas arhīvs).

Tā fonda daļa, kas radusies sūtniecībā Lielbritānijā, sniedz ziņas par Latvijas pirmās diplomātiskās pārstāvniecības darbības aizsākumiem, Z. Meierovica rīcību pārstāvniecību un informācijas biroju veidošanā. Informatīvi bagāts uzziņas avots ir protokoli un pārskata ziņojumi par Latvijas delegācijas aktivitātēm Parīzē un pārstāvniecības darbību Francijā 1919. gadā. Sūtniecība Londonā piedalījās sakaru uzturēšanā ar Latvijas pārstāvjiem, kas darbojās bijušās Krievijas impērijas pierobežas teritorijās (piem., Konstantinopole, Novorosijska, Kaukāzs, Mandžūrija u.c.), jo no 1919. līdz 1921. gadam pastāvēja šķēršļi ziņu nogādāšanai pa īsāku maršrutu cauri Krievijas centrālajai daļai vai Ukrainai. Izmantoti dokumenti arī no sūtniecībām Igaunijā, PSRS, Somijā, Vācijā un Zviedrijā.

Pētījumam īpaši noderīgi bija Latvijas sūtniecības ASV fonda (t.s. Vašingtonas arhīvs) dokumenti, kas ietver periodu no 1920. gada līdz 1991. gada augustam (LVVA 293. f.), kas pēc zinātniskās apstrādes kļuva pieejami pētniekiem 2002. gadā.¹ "Vašingtonas arhīvam" ir divas daļas. Pirmā un apjomīgākā – no 1920. līdz 1991. gadam sūtniecībā radušies dokumenti (1. apraksts). Pēc sūtniecības ASV atjaunošanas 1935. gadā tās darbībai raksturīgi tur sagatavotie ikmēneša politiskie un darbības pārskati, sarakste ar ASV Valsts departamentu, Senātu un Kongresu u.c. Pēc Latvijas neatkarības iznīcināšanas 1940. gadā turpinājās sūtniecības sarakste ar ASV valsts pārvaldes institūcijām un Latvijas diplomātisko pārstāvniecību vadītājiem, to skaitā arī ar daļu likvidēto pārstāvniecību vadītājiem. No tematiski un hronoloģiski plašā un daudzpusīgā dokumentu kopuma darba tematikas kontekstā nozīmīgi bija 30. gadu nogales un no 1940. līdz 1941. gadam tapušie dokumenti, kuri satur sūtņu saraksti ar LR Ārlietu ministriju un vēlāk savstarpējo saraksti. Tajos spilgti izpaužas grūtības informācijas apmaiņā pasaules kara apstākļos un tās faktiskais zudums ar ĀM līdz ar Latvijas okupāciju. Pēc tam būtiska kļuvusi Rietumvalstīs palikušo sūtņu savstarpējā sarakste un telegrammu apmaiņa.

“Vašingtonas arhīvā” ietilpst arī vēlāk sūtniecībai Vašingtonā glabāšanā nodotie darbību izbeigušo diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību dokumenti. No tiem darbā izmantotas Latvijas sūtniecības Stokholmā un bijušo diplomātu un sūtniecības neoficiālo funkciju turpinātāju (pēc sūtniecības slēgšanas) arhīva lietas (2. apr.), Latvijas pastāvīgā delegāta Tautu Savienībā un Latvijas sūtņa Šveicē un Dānijā (3. apr.), kā arī Latvijas konsulāta Ņujorkā (4. apr.) dokumenti, kuri atklāj būtiskus ar ārlietu resora darbības izmaiņām saistītus jautājumus līdz Latvijas okupācijai un pēc tās.

Līdzīgi “Vašingtonas arhīvam” var vērtēt arī Latvijas sūtniecības Lielbritānijā fondu jeb “Londonas arhīvu”, kas ietver periodu no 1918. gada līdz 1991. gadam un ir LR Ārlietu ministrijas arhīva fondu sastāvdaļa. Pētījuma tēmas kontekstā izmantoti dokumenti, kas raksturo Latvijas valdības 1940. gada 17. maija ārkārtējo pilnvaru nesēja un Latvijas Republikas ārlietu dienesta turpmākā vadītāja Kārļa Zariņa un pārējo Latvijas sūtņu Rietumvalstīs savstarpējo saraksti, kā arī sūtniecības saraksti ar Lielbritānijas valsts pārvaldes institūcijām, kas aktivizējās pēc Latvijas okupācijas 1940. gada 17. jūnijā.

Specifisks vēstures avots ir PSRS (Latvijas PSR) Valsts drošības komitejas (VDK) krimināllietas un administratīvās izsūtīšanas lietas, kas atrodas Latvijas Valsts arhīvā (LVA). Pētījumā izmantotas vairāk nekā 60 represēto Latvijas ārlietu dienesta darbinieku krimināllietas un administratīvās izsūtīšanas lietas. Tajās ir arī ziņas par diplomātu turpmāko likteni gulaga² nometnēs. Tomēr no Latvijā esošajiem krimināllietu materiāliem nevar iegūt pilnīgu ainu. Piemēram, vairāku Maskavas cietumos ieslodzīto un 1941. gada jūlijā nošauto augsta ranga diplomātu krimināllietas, domājams, atrodas Krievijas Federācijā. Trūkst ziņu par vairāku represēto diplomātu tālāko likteni. Atrodami vienīgi PSRS Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) Sevišķās apsūdzības lēmumi. Zinot, kā tika iegūtas apsūdzēto “licības” un safabricētas krimināllietas, dokumenti jāuztver vairāk nekā kritiski.

Līdzīgi “Vašingtonas arhīvam”, samērā nesen pieejami kļuvuši arī sūtņa K. Zariņa fonda (LVA, 2263. f.) materiāli. Tajā atrodas daudz dokumentālu liecību par sūtņa un Latvijas valdības 1940. gada 17. maija ārkārtējo pilnvaru nesēja dienesta darbību, minēto pilnvaru apliecinājuma dokumenti un sūtņa personiskās dienasgrāmatas. 1940. gada dienasgrāmatā lasāmi satraukuma un neziņas pilni ieraksti par situācijas attīstību Latvijā. Informācijas trūkuma dēļ sūtņi cerējis uz situācijas “noskaidrošanos”, kā arī vēlējis latviešu tautai Dievpalīgu traģiskajās okupācijas dienās. Dienasgrāmatas pielikumā atrodams nozīmīgs dokuments – K. Zariņa 1940. gada 26. septembra vēstules Alfrēdam Bilmanim noraksts, kurā sniegts pārskats par Latvijas diplomātisko pārstāvju nostāju un rīcību sakarā ar valsts neatkarības zaudēšanu, kas balstīts uz tobrīd sūtņa rīcībā esošo informāciju.

Pētījuma kontekstā specifiska dokumentu kopa ir trimdā dzīvojušā latviešu sabiedriskā darbinieka, žurnālista un vēsturnieka Viļa Skultāna fonds (LVA, 1820. f.). V. Skultāns, vācot materiālus disertācijai par Latvijas neatkarības zaudēšanu (diemžēl nepabeigta), strādāja Rietumvalstu arhīvos un varēja izmantot Latvijas ārpolitikas vēsturei nozīmīgus dokumentus. Minētajā fondā atrodas samērā daudz kopētu dokumentu (arī dokumentu izrakstu) no LR sūtniecības arhīva Londonā, Lielbritānijas Valsts arhīva, Hūvera institūta arhīva Stenfordā (ASV), ASV Nacionālā arhīva Vašingtonā un Vācijas Ārlietu ministrijas Politiskā arhīva Bonnā. Ņemot vērā to, ka šīs monogrāfijas autoram līdz šim nav bijusi iespēja strādāt ASV Nacionālajā arhīvā, pētījuma izstrādē izmantoti vairāki LVA 1820. fondā esošie nokopētie dokumenti, tostarp līdz šim vēstures literatūrā nepietiekami analizētās Latvijas sūtņa ASV A. Bīlmaņa 1940. gada jūlijā un augustā ASV Valsts departamentā iesniegtās notas, kurās sūtnis izskaidroja radušos situāciju Latvijā un aicināja ASV valdību tiesiski neatzīt Latvijas okupāciju, aneksiju un inkorporāciju. Pētījumā sniegta plašāka un precizēta informācija par notu saturu un A. Bīlmaņa diplomātiskajām sarunām ar ASV Valsts departamenta pārstāvjiem 1940. gada 23. jūlijā, novēršot vēstures literatūrā dažviet sastopamās neprecizitātes, kas, domājams, radušās, autoriem sajaucot oficiāli iesniegto notu saturu ar A. Bīlmaņa nedaudz vēlāk izplatītajiem paziņojumiem ASV preseī, kas tikai daļēji bija identiski notu saturam.

Pētījumu papildina ārvalsts arhīva dokumenti. Lielbritānijas Nacionālajā arhīvā (*National Archives*, bijušajā *Public Record Office*) Londonā autors iepazīsies ar vairākām britu ārlietu resora (*Foreign Office*) Ziemeļu departamenta lietām (371. f. – Ārlietu ministrijas fonds), kas pārzināja attiecības ar Baltijas valstīm. Departamentā radušies dokumenti un sarakste ar Baltijas valstu sūtniecībām tika savākta vienkopus. Cik var spriest pēc apzinātajiem dokumentiem, briti nav īpaši pievērsušies Latvijas ārlietu resora administratīvo pasākumu analīzei, taču sūtniecības Baltijas valstīs gatavojušas ikgadējus pārskatus par savas rezidences valsts politiku, ekonomiku un vadošajiem politiskajiem darbiniekiem. Ārlietu dienesta darbībā liela uzmanība pievērsta personālijām, tāpēc pētījumā izmantoti vairāki Lielbritānijas sūtniecības Rīgā vērtējumi par Latvijas vadošajiem ārlietu resora darbiniekiem. Lai gan tur atrodami spriedumi ir diskutējami, tie izraisa interesi kā savdabīgs “skats no malas” (ņemot vērā arī apskata sagatavotāja subjektivitāti).

Vairāki no 1940. līdz 1942. gadam britu ārlietu resora sastādītie dokumenti raksturo gan sūtņa Lielbritānijā K. Zariņa kontaktus ar šās lielvalsts Ārlietu ministriju, gan arī viņa attieksmi pret Latvijas okupāciju, gan arī Lielbritānijas Ārlietu ministrijas attieksmi pret t.s. Baltijas jautājuma dažādiem aspektiem, sākot ar

Baltijas valstu okupāciju 1940. gada jūnijā un aneksiju augustā. Britu ārlietu resors iekšējai sarakstei pievienoja rakstiskus atbildīgo ministrijas amatpersonu komentārus (*Foreign Office Minutes*).³ Turklāt Ziemeļu departamenta direktors atskaites formā fiksējis galvenos pārrunātos jautājumus sarunās ar Latvijas sūtni. Minētie dokumenti pēc satura īpaši ņemami vērā. Pēc Latvijas okupācijas jautājums par Latvijas sūtniecības Londonā turpmākas darbības iespējām ieguva papildus politisku nozīmi.

2. Avotu publikācijas

Diplomātiskā dienesta vēstures izpētei nozīmīgu informāciju sniedz publicētie avoti. Autors izmantojis vairākus ĀM izdevumus. Daži likumi, MK lēmumi, rīkojumi un instrukcijas, kā arī vairākas ĀM instrukcijas publicētas atsevišķos izdevumos.⁴ Ministrija regulāri izdeva brošūras "Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības ārzemēs" (latv. val.),⁵ "Diplomātiskais korpuss Rīgā" un "Konsulārais korpuss Rīgā" (franču val.).⁶ Diemžēl Latvijas bibliotēkās saglabājusies tikai neliela daļa šo izdevumu. Ārlietu ministrija dokumentus publicēja saskaņā ar starptautisko praksi, kurā pieņemts, ka ikvienas valsts ĀM protokola daļa periodiski izdod vietējā diplomātiskā korpusa un savu pārstāvju ārvalstīs sarakstu. Latvijā tos parasti publicēja divas reizes gadā.

Vairākkārt tika publicēts Latvijas Konsulārais reglaments – vispirms Kārļa Dumaņa izstrādātais apspriešanai domātais projekts, vēlāk pieņemtais likums, kā arī to pavadošie normatīvie akti – Konsulārā dienesta instrukcija un Konsulārais tarifs.⁷ Plaša apjoma darbs ir starptautisko tiesību speciālista Hermana Albata vadībā sastādītie Latvijas noslēgto starptautisko līgumu krājumi (ar paralēliem tekstiem latv., franču, vācu un angļu val.).⁸ Tie atspoguļo daļu no ārlietu resora darba juridiski tehniskās jomas.

Jau 20. gados ĀM vadošie darbinieki Hermanis Albats, Antons Balodis, Pauls Ašmanis, Alfreds Bīlmanis, Aleksandrs Birznieks, Zigfrīds Meierovics, Voldemārs Salnājs (Salnais), Ludvigs Sēja, domājams, ministrijas uzdevumā darbības pārskatos periodiski apkopoja un publicēja svarīgākās ziņas par ministrijas un pārstāvniecību darbību, kā arī izvērtēja to. Periodiskie ministrijas darbības pārskati tika sagatavoti sakarā ar ĀM pastāvēšanas gadskārtām⁹ un Latvijas valsts nodibināšanas gada dienām¹⁰ vai arī kalendāro gadu noslēgumu¹¹ un publicēti izdevumos "Valsts pieci gadi",¹² "Latvija desmit gados"¹³ un "Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados".¹⁴

ĀM darbības pārskati tika iekļauti arī valdības darbības pārskatos.¹⁵ Gan pārskatus par visa ārlietu resora darbu (kopsavilkumi par centrālās iestādes un pārstāvniecību darbību), gan atsevišķu struktūrvienību¹⁶ un svarīgāko pārstāvniecību (īpaši – ģenerālkonsulāta Londonā) darbību¹⁷ ministrija regulāri piesūtīja publicēšanai laikrakstam “Valdības Vēstnesis”. Pārskati ietvēra ministrijas galvenās darbības sfēras, sniedzot ieskatu diplomātiskā dienesta struktūrvienību daudzpusīgajā darbībā un radot iespēju izsekot dienesta attīstībai. Pārskatu sastādītāji lielāku vērību veltīja darbības apjoma raksturojošām ziņām. Vairāki pārskati vispirms tika publicēti laikrakstā, pēc tam atsevišķā izdevumā.¹⁸ Diemžēl pēc ministra Z. Meierovica nāves pārskati par ĀM darbību tika publicēti arvien retāk. Juris (Georgs) Vīgrabs papildus diplomāta darbībai nopietni pievērsās vēstures pētījumiem un no šāda viedokļa vērtēja Latvijas diplomātijas aizsākumus.¹⁹ Ārlietu resora darbību analizējuši tā darbinieki V. Salnājs (Salnais), Jānis Tepfers, Kārlis Ulmanis, politiskie un sabiedriskie darbinieki Ernsts Blanks, Jūlijs Druva, Bruno Kalniņš, Jēkabs Ligoznis, Dāvids Rudzītis un Valdemārs Zāmuēls.²⁰ Diplomātu aktivitātes analizētas arī vairākos Latvijas Republikas starpkaru perioda izdevumos.²¹

Latvijas tiesību akti regulāri tika ievietoti izdevumos “Likumu un valdības rīkojumu krājums” un “Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums”.²²

Nozīmīgi vēstures avoti ir arī Latvijas sūtniecības Vašingtonā izdotie dokumentu krājumi. Īpaši vērtīgs ir sūtņa A. Bilmaņa 1944. gadā izdots krājums angļu valodā “Latvijas – Krievijas attiecības”,²³ kurā viņš vienkopus publicējis nozīmīgākos Latvijas un Krievijas attiecību vēstures dokumentus. Darba tēmas kontekstā svarīgi, ka krājumā ievietoti vairāki materiāli, kuros Latvijas diplomāti konstatējuši padomju okupācijas faktu un iesnieguši protestus pret padomju un vācu režīmu nomaiņām Latvijā Otrā pasaules kara gados. Krājuma iznākšanu veicināja arī kara beigu posmā pastāvošās bažas, ka PSRS – ASV sabiedrotā antihitleriskajā koalīcijā varētu iegūt ASV piekrišanu Baltijas valstu pārstāvniecību slēgšanai. 1960. gadā sūtniecība izdeva arī 1920. gadā notikušās Bulduru konferences materiālus.²⁴

Bijušais Latvijas sūtnis Beļģijā Miķelis Valters, palicis nesaprasts diskusijā ar Valsts prezidentu un ārlietu ministru, kritizēja autoritārisma periodu, Ulmaņa – Muntera neveiksmīgo ārpolitiku un nostāju Latvijas neatkarības zaudēšanas brīdī. Pēc atkāpšanās no sūtņa amata viņš trimdā gan rakstiski, gan mutvārdos uzstājās pret valdības 1940. gada 17. maijā izsniegtajām ārkārtas pilnvarām un nedaudzo sūtņu darbību Rietumvalstīs (jo viņi bijuši “autoritārā režīma sūtņi”, kāds, starp citu, bija arī pats oponents).²⁵ Lai arī šajā kritikā bija daļa rūgtas patiesības, aplam bija tas, ka M. Valters ignorēja aksiomu, ka starpvalstu attiecībās sūtņi pirmām kārtām

pārstāv valsti, nevis režīmu. Izpildīt M. Valtera prasības būtu nozīmējis starptautiski nelabvēlīgos apstākļos likvidēt Latvijas valsts pēdējās iestādes – sūtniecības. Viņa ideja aizstāt tās ar 1934. gadā atlaistās 4. Saeimas parlamentāriešiem, vērtējot no starpvalstu attiecību un starptautiskās atzišanas viedokļa, nebija īstenojama. Dažviet publikācijās M. Valteram emocijas guvušas virsroku pār viņa nenoliedzamajām analītiķa spējām, un pavisam absurdi izskan M. Valtera aicinājums nākotnē brīvajā Latvijā sūtņus tiesāt.²⁶ Dzīve pierādīja pretējo – kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas Latvijas diplomātu darbība pirmajā neatkarības periodā un pēc valsts neatkarības zaudēšanas no 1940. līdz 1991. gadam vairākkārt atzinīgi novērtēta oficiālā līmenī.²⁷ M. Valters trimdā publicēja savu no 1939. līdz 1940. gadam notikušo saraksti ar K. Ulmani un V. Munteru, kurā tolaik bija aicinājis viņus diskutēt par Latvijas ārpolitiskās nostājas problēmām.²⁸

Nedaudz ideoloģiskai atlasei pakļautu dokumentu par monogrāfijas tēmu ietverts padomju periodā iznākušajos dokumentu krājumos.²⁹ Vairāki, jau 1940. gada otrajā pusē publicētie dokumenti atklāj Augusta Kirhenšteina marionešu valdības nostāju un padomju okupācijas varas attieksmi pret Latvijas valsts ārpolitiku.³⁰ Dokumenti un vairāku diplomātu biogrāfijas ievietotas krājumā "Dokumenti stāsta: Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas".³¹

Tikai 80. gadu beigās kļuva iespējams pilnībā publicēt Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokolus no PSRS militārās okupācijas 1940. gada 17. jūnijā līdz aneksijas realizējumam tā paša gada 5. augustā.³² Šajā laikā marionešu valdība pieņēma vairākus lēmumus, kas iznīcināja Latvijas valsts ārpolitiku un aizsāka ārlietu dienesta centrālās iestādes – Ārlietu ministrijas likvidāciju.

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas 90. gados iznākuši vairāki apjomīgi dokumentu krājumi par padomju režīmā noklusētajiem faktiem, starp tiem publicēti arī ārlietu dokumenti.³³ Publicētas, piemēram, Ministru kabineta 1940. gada 17. maija ārkārtas pilnvaras sūtnim K. Zariņam, dokumenti par vēlāk pret padomju okupāciju protestējušo sūtņu atcelšanu no amata u.c. Tomēr apgalvojums, ka 1940. gada rudenī darbību izbeigušas visas Latvijas sūtniecības un konsulāti, neatbilst patiesībai.³⁴ Plašu arhīvu dokumentu publikāciju par starpvalstu attiecību pamatdokumentiem 1999. gadā laida klajā Latvijas Republikas ĀM sadarbībā ar Latvijas Valsts vēstures arhīvu un Latvijas arhīvistu biedrību.³⁵ 90. gadu pirmajā pusē vēsturnieks I. Ronis publicēja Maskavas arhīvos iegūtos dokumentus par K. Ulmaņa un V. Muntera rakstiskajām liecībām čekas izmeklētājiem.³⁶ Vairākus ar ārlietu resora darbības virzieniem saistītus dokumentus publicēja žurnāli "Latvijas Vēsture" un "Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls".³⁷ Salīdzinājumam un ieskatam darba autors iepazīties

ar diviem Somijas Ārlietu ministrijas oficiālajiem mūsdienu izdevumiem, kuros pieminēta arī Somijas ārlietu resora iepriekšējā darbība, – par ministrijas arhīvu un Somijas diplomātisko pārstāvju ārvalstīs un ārvalstu diplomātisko pārstāvju Somijā sarakstiem no 1918. līdz 1992. gadam.³⁸

1990. gadā iznāca PSRS Ārlietu ministrijas dokumentu krājums "Pilnvarotie pārstāvji ziņo..." par PSRS attiecībām ar Baltijas valstīm no 1939. gada augusta līdz 1940. gada jūlijam.³⁹ Pētījumā izmantoti fundamentālā izdevuma "PSRS ārējās politikas dokumenti" 22. un 23. sējums, kuri ietver periodu no 1939. gada līdz 1941. gada 22. jūnijam.⁴⁰ Šajos izdevumos sakarā ar politiskajām izmaiņām PSRS parādījās iepriekš slēptie dokumenti par padomju ārpolitiku un PSRS attiecībām ar ārvalstīm. Pēc PSRS sabrukuma tās ārlietu dokumentus periodiski izdod Krievijas Federācija.

Liela nozīme pētījumā ir Lielbritānijas un ASV ārpolitiskajiem dokumentiem. Lielbritānijas Ārlietu ministrijas ikgadējā izdevumā⁴¹ tika publicēta oficiāla informācija par šās valsts ārlietu dienestu un tā darbiniekiem, kā arī ārvalstu diplomātiskā un konsulārā korpusa saraksts. No 1940. līdz 1942. gadam klajā nākušie izdevumi sniedz informāciju par Latvijas diplomātiskajiem un konsulārajiem pārstāvjiem Britu impērijā. Salīdzinot izdevumos publicētās ziņas, konstatējams, ka, par spīti Latvijas okupācijai, tās pārstāvju skaits un sastāvs tikpat kā nebija mainījies. ASV ārpolitisko dokumentu publikāciju sērijā 1959. gadā izdeva krājumu,⁴² kurā apkopoti daudzi 1940. gadā tapušie dokumenti. Daļa dokumentu satur ASV diplomātu vērtējumu par PSRS militāro Latvijas okupāciju un aneksiju; tur ievietoti arī Baltijas valstu diplomātisko pārstāvju iesniegtie dokumenti ASV Valsts departamentam, kuros viņi aicināja Savienoto Valstu valdību neatzīt padomju okupāciju.

Latvijas Valsts statistiskās pārvaldes izdotajā ikgadējā "Valsts adrešu kalendārā" (1922.–1940. g.) fiksētas struktūrvienību, personāla un pārstāvniecību izmaiņas ārlietu resorā gandrīz 20 gadu laikā. Līdzīga nozīme ir arī gadskārtējiem statistikas izdevumiem – "Valsts Kontroles Revīzijas darbības Pārskati" par konkrētiem budžeta gadiem, ar pielikumos ietvertiem pārskatiem par šo gadu budžeta izpildi; turklāt tajos publicētas ziņas par ārlietu resora ieņēmumiem, izdevumiem un budžeta sadalījuma izpildi. Diemžēl gadu gaitā publicētā informācija pakāpeniski kļuva arvien skopāka.

Nozīmīgu izpētes materiālu sniedz Latvijas periodiskā prese. 1919. gada pirmajā pusē valdības dokumentus publicēja tās oficiālais laikraksts "Latvijas Sargs"; jūlijā tika sniegtas pirmās ziņas par Ārlietu ministrijas veidošanas sākumu. No 1919. gada augusta laikrakstā "Valdības Vēstnesis" tika publicētas arī valdības deklarācijas, Latvijas Republikas likumi, MK lēmumi, rīkojumi un instrukcijas; daļa šo dokumentu

bija saistoša arī ārlietu resoram.⁴³ "Valdības Vēstnesī" atrodama arī daļa pavēļu par ĀM darbiniekiem. 1919. gadā publicēja vairākus nozīmīgus starptautiskus dokumentus, kas bija pirmie Latvijas valsts dokumenti starptautiskajā arēnā. Tie apliecina arī Latvijas ārlietu resora darbinieku iesaistīšanos sadarbībā ar citu valstu politiskajiem un diplomātiskajiem pārstāvjiem.⁴⁴ Laikrakstā var iepazīties ar vairākiem Bulduru konferences sagatavošanas dokumentiem un Latvijas ārlietu resora lomu tajā.⁴⁵ "Valdības Vēstnesī" lasāmas arī ārlietu ministra runas.⁴⁶ 20. gadu sākumā Latvijas presē atrodamas vairākas notas no Latvijas un Padomju Krievijas ārlietu resoru sarakstes par tobrīd ārkārtīgi aktuālu tēmu – Latvijas pilsoņu stāvokli un bēgļu problēmām Krievijā. Latvijas puse nekautrējās pārmest Krievijai miera līguma pārkāpumus un represijas pret Latvijas diplomātiem Krievijā.⁴⁷

3. Atmiņas

Par Latvijas ārlietu resora attīstību un darbības administratīvajiem jautājumiem atmiņas rakstījuši diplomāti un sūtniecību darbinieki Kristaps Bahmanis, Felikss Cielēns, Felikss Donass, Oļģerts Grosvalds, Edgars Krieviņš, Kārlis Ozols, Aleksandrs Plensners, Līna Ratermane, Jānis Seskis, Vilis Stalažs, Vilhelms Šreiners, Ernests Treiguts-Tāle, Kārlis Zariņš.⁴⁸ Sevišķi vērtīgas ir šo darbinieku atmiņas par dienesta laiku kara apstākļos (20. g. sāk. un 30. g. beigās). Parasti tās nav tikai atmiņas tradicionālā nozīmē, bet ietver arī noteikta līmeņa notikumu un procesu analīzi, dažreiz pieļikumā publicēti arī dokumenti.

Sūtņis Arnolds Spekke (arī Speke) sarakstījis atmiņas par savu darbību Itālijā līdz 1940. gadam un nedaudz par vēlāko diplomāta darbību Amerikā.⁴⁹ Papildus diplomātiskajā praksē pastāvošajiem ierobežojumiem no 1940. gada Latvijas diplomāti bija īpaši piesardzīgi informācijas sniegšanā uz ārpusi, jo laikā, kad pati valsts bija okupēta un Latvijas neatkarības atjaunošanai reāla starptautiska atbalsta nebija gadu desmitiem, sūtniecību kā vienīgo ar valsts iestādes statusu nedrīkstēja zaudēt. Tāpēc arī publicētās atmiņas ir skopas un pārsvarā ietvēra periodu līdz PSRS okupācijai.

Ārlietu resora darbību atmiņās skāruši arī valsts politiskie un sabiedriskie darbinieki Alfrēds Bērziņš, Ādolfs Klīve un Spricis Paegle.⁵⁰

PSRS okupācijas gadu izdevumos publicētas divu Latvijas bijušo diplomātu – Vilhelma Muntera un Artura Stegmaņa atmiņas, protams, ar režīmam vēlamo neatkarīgās Latvijas ārpolitikas kritiku. Pēc atgriešanās Rīgā, sākot ar 1962. gadu, V. Munters

publicēja vairākus rakstus laikrakstos "Cīņa", "Dzimtenes Balss" un "Известия" un sarakstīja grāmatas "Pārdomas" un "Savu tautu ienaidnieki" par starptautisko politiku un latviešu trimdu.⁵¹ Tajās V. Muntera sniegtā notikumu analīze pakļauta PSRS drošības iestāžu norādījumiem (Latvijas pirmskara ārpolitikas noniecināšana, PSRS politikas slavināšana, uzbrukumi trimdai), izraisot nepatīkamu pārsteigumu un pelnītu sašutumu viņa bijušajos kolēģos Latvijas Republikas valsts dienestā un trimdas aprindās.

Unikāls vēstures avots ir Francijas sūtniecības Latvijā 1. sekretāra Žana de Bosa (*Beausse*) Rīgā sarakstītās piezīmes dienasgrāmatas veidā. Tas ir ārvalstu diplomāta skatījums uz 1939. un 1940. gada notikumiem Latvijā.⁵² Dienasgrāmatas fragmentu izdošanu veicināja interesants diplomātisko tradīciju pēctecības fakts – viņa dēls Žaks de Boss bija pirmais Francijas vēstnieks Latvijā pēc valsts neatkarības atjaunošanas.

4. Pētījumi

Vērtējot ar darba tematiku sakritīgos vēstures literatūrā publicētos pētījumus, nākas konstatēt, ka speciālu monogrāfiju par Latvijas diplomātiskā dienesta vēsturi nav. Tēmas literatūras apskatā ietverti vairāki monogrāfiskie pētījumi, kas veltīti Latvijas ārpolitikas problēmu analīzei. Tajos minētie fakti vai secinājumi, kas skar ārlietu dienesta organizatorisko darbību vai arī norāda uz kādu blakus notikumu vai procesu, bijuši nozīmīgi arī šīs tēmas risinājumā. Tā, piemēram, pirmajos darbības gados ārlietu dienestu ietekmēja Latvijas starptautiskās atzišanas līmenis un stāvoklis, 1940. gada okupācijas dienās – valsts ārpolitiskās vadības lēmumi, vēlāk – t.s. Baltijas jautājuma loma starptautiskajā politikā, kā arī vispārējā starptautiskā situācija.

Pētījumam nozīmīgi ir darbi par diplomātiskajiem darbiniekiem. Tie atklāj ne tikai diplomātu personību un darbību, bet sniedz arī norādes uz diplomātijas nianšiem un faktiem, no kuriem daļa, iespējams, nav fiksēta citos rakstītajos avotos. Pēc pirmā ārlietu ministra Z. Meierovica nāves iznāca vairāki viņa piemiņai veltīti rakstu krājumi.⁵³ Trimdā atmiņas par sūtņa K. Zariņa dzīvi un darbību Londonā sarakstījis Arturs Bērziņš un sūtniecības padomnieks Teodots Ozoliņš, par sūtņa ASV A. Bilmaņa darbību – sūtniecības 1. sekretārs Anatols Dinbergs.⁵⁴ Iznākuši A. Bilmaņa un arī viņu nomainījušā Latvijas pārstāvja – pilnvarotā lietveža ASV Jūlija Feldmaņa piemiņai veltīti izdevumi.⁵⁵

No trimdas latviešu vēsturnieku darbiem jāuzsver E. Andersona (ASV) un E. Dunsdorfa (Austrālija) pētījumu nozīme. ĀM kā valsts resora darbībai E. Andersons savā apjomīgajā divsējumu darbā "Latvijas vēsture. 1920–1940. Ārpolitika" veltījis pirmo nodaļu,⁵⁶ arī turpmākajās nodaļās abos sējumos dažviet pievērsies analizējamai tēmai būtiskiem faktiem (piem., sūtņu nomaiņai attiecīgā rezidences valstī u.tml.). 2. sējumā atsevišķa sadaļa veltīta Latvijas ĀM likvidācijai 1940. gadā un nedaudzo palikušo Latvijas diplomātisko pārstāvju turpmākās darbības vadlīnijām pēc Latvijas okupācijas. E. Andersonam nebija iespējams izmantot Latvijas arhīvu dokumentus, tāpēc ieviesušās dažas nepilnības un neprecizitātes (piem., ĀM iekārtas attīstības jautājumos). Taču no Rietumvalstīs esošajiem ziņu avotiem par Latvijas ārpolitiku viņš, šķiet, izmantojis gandrīz visu iespējamo literatūru. Latvijas politisko un diplomātisko pārstāvju darbības sākums starptautiskajā arēnā no 1918. līdz 1920. gadam aprakstīts E. Andersona darbā par Latvijas vēsturi no 1914. līdz 1920. gadam.⁵⁷

E. Dunsdorfa plašajā monogrāfijā prezidenta K. Ulmaņa dzīve parādīta ciešā saistē ar valsts neatkarības periodu, analizēti vairāki ārpolitiskie aspekti, piemēram, LPNP un "Demokrātiskā bloka" domstarpības starptautiski atzītas organizācijas jautājumā, K. Ulmaņa brauciens uz ārzemēm 1919. gada pirmajos mēnešos, K. Ulmaņa darbība ārlietu ministra postenī, V. Muntera īstenotā "Ulmaņa ārpolitika" u.c.⁵⁸ Pēc E. Dunsdorfa ieskata, diplomātiju K. Ulmanis atstājis novārtā.⁵⁹

Trimdas publicisti K. Vanags un Ž. Unāms galveno uzmanību pievērsuši notikumiem, kuru dēļ Latvija zaudēja neatkarību. No vēsturnieka Ā. Šildes grāmatas darba kontekstā izmantotas atziņas par LPNP darbību un starptautisko atzīšanu un Pagaidu valdības delegācijas darbību Parīzē. Starptautisko tiesību speciālists I. Vizulis apskatījis Latvijas un latviešu tautas cīņu par savām tiesībām gandrīz visa 20. gadsimta garumā, minot mazāk zināmus faktus no Rietumos pieejamiem dokumentiem.⁶⁰ E. Dunsdorfs, K. Gulbis, Ā. Klīve u.c. rakstījuši par valdības 1940. gada 17. maijā izsniegtajām ārkārtas pilnvarām sūtnim Lielbritānijā K. Zariņam.⁶¹ Pastāv dažādi viedokļi par šo pilnvaru nozīmi. Vēstures literatūrā bieži prevalējuši galēji pretējie viedokļi. Diplomātu darbība vērtēta arī citos trimdas laika apkopojošos darbos.⁶²

Būtisks trūkums padomju laiku pētnieku darbos Latvijā ir jau sākotnēji determinētā negatīvā pieeja Latvijas Republikas neatkarības periodam, problēmu politizācija un ideoloģizācija, kā arī vienpusīga faktu atlase, tendenciozs skaidrojums un šķiriskās pieejas absolutizācija. Zinātniskais princips tika pakļauts politiskiem apsvērumiem, ideoloģijai un propagandai. Šo laiku vēsturnieku publikācijās ĀM izveides un darbības administratīvie aspekti neatrada vietu, bet ĀM likvidācija tika

traktēta kā "buržuāziskā valsts aparāta salaušanas" sastāvdaļa.⁶³ Citāds notikumu un faktu traktējums totalitārisma apstākļos nebija arī iespējams. V. Sīpola darbos vienpusīgi un pārspīlēti kritizēta Latvijas diplomātu darbība, ikvienā viņu rīcībā saskatot pretpadomju ievirzi un pat krimināla rakstura noziegumus.⁶⁴ Vairākās publikācijās asi kritizēta arī to Rietumvalstīs pēc Otrā pasaules kara amatos palikušo un bijušo diplomātu darbība, kuri prasīja Latvijas neatkarības atjaunošanu. Baltijas valstu pārstāvniecības Rietumvalstīs tika dēvētas pat par ASV valsts iestādēm.⁶⁵

Kopš neatkarības atjaunošanas 20. gs. 90. gados Latvijas diplomātijas izpētē sākās jauns posms. Galvenā uzmanība tika pievērsta Latvijas politiskajām un ekonomiskajām attiecībām ar citām valstīm, drošības faktoriem Austrumeiropā un 1939. un 1940. gada notikumiem, kas iznīcināja Latvijas neatkarību.

Pirmā publikācija par Latvijas ārlietu dienesta vēsturi tika nodrukāta laikrakstā "Lauku Avīze" 1990. gadā. Tās autors – bijušais Latvijas PSR Ārlietu ministrijas (šī iestāde padomju laikos bija PSRS ĀM filiāle) diplomāts Alberts Liepa⁶⁶ bija viens no nedaudzajiem darbiniekiem, kuri pēc 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarācijas pieņemšanas turpināja darbu Latvijas Republikas Ārlietu ministrijā.

Diplomātijā darbojošos amatpersonu uzskatus par ārlietu resora attīstību aktīvi pārstāv Latvijas diplomātiskajā un konsulārajā dienestā 70. gadu beigās un 80. gados iestājušos diplomātu un konsulu Emīla Dēliņa, Jāņa Lūša un Ainas Nagobads-Ābols publikācijas.⁶⁷ Laikraksta "Austrālijas Latvietis" ilggadējais redaktors E. Dēliņš, kurš no 1979. līdz 2004. gadam darbojās arī ārlietu dienesta konsulārajā nozarē, raksturojis Latvijas goda konsulātu darbību Austrālijā no 30. gadiem. J. Lūsis, kas diplomāta darbu sāka 1986. gadā Latvijas sūtniecībā Vašingtonā un bija tās 2. un vēlāk 1. sekretārs, iepazīnīes ar daudziem ārlietu dienesta dokumentiem, vērsa uzmanību uz neizmantoto "vidējo variantu", t.i., neizrādot militāro pretestību okupācijas brīdī, Latvijas valdībai vajadzējis vismaz izteikt starptautisku protestu pret notiekošo. Diplomāts uzsvēra Latvijas sūtniecību darbības pamatlīnijas valsts okupācijas gados un prognozēja diplomātu darbības nozīmi Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanā. A. Nagobads-Ābols kopā ar dzīvesbiedru Guntaru Ābolu sarakstītajā grāmatā skaidrojusi jautājumus par Latvijas Republikas sūtniecības namu Parīzē no 1940. gada un A. Dinberga vadītā dienesta darbību 80. gadu beigās.

Ārlietu resora darbības atsevišķi aspekti plaši izvērtēti Latvijā strādājošo vēsturnieku I. Feldmaņa, A. Strangas, M. Virša, I. Gores (viņa arī Grava, Kreituse), V. Blūzmas, O. Niedres, Ē. Jēkabsona, V. Ščerbinska, A. Varslavāna, A. Zundas, R. Cerūža u.c. autoru darbos.⁶⁸ Vairāki autori turpinājuši pētījumus par Z. Meierovica darbības laiku.⁶⁹ Joprojām tiek diskutēts par V. Muntera lomu un darbību.⁷⁰

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas trimdas gados aizsāktos jautājumus turpinājuši pētīt emigrācijas vēsturnieki un politologi; no tiem daži uztur aktīvus kontaktus ar Latviju vai ir atgriezušies dzimtenē. Par Latvijas starptautiskā statusa problēmu un sūtņu darbību Otrā pasaules kara gados rakstījis K. Kangeris.⁷¹ Plaša nodaļa par Latvijas sūtniecības darbību Londonā no 1918. līdz 1990. gadam publicēta grāmatā "Latvieši Lielbritānijā".⁷² Valsts starpkaru perioda ārpolitiskos jautājumus analizējis arī J. Ritenis.⁷³

Pēc autora domām, vēsturnieces I. Šneideres viedoklis par neatkarīgās Latvijas valstsvīru sadarbošanos ar Kirhenšteina marionešu valdību⁷⁴ ir pārspilēts, īpaši attiecībā uz diplomātiem ārvalstīs. Pēc tam kad K. Ulmaņa valdība piekāpās PSRS ultimātam, diplomātiem palika niecīgas manevrēšanas iespējas. Jāņem vērā arī zemā informētības pakāpe, ārlietu resora vieta (pakļautība) valsts izpildvaras sistēmā, kā arī centieni ar ārpolitiskiem demaršiem vēl vairāk nepasliktināt iekšpolitisko situāciju apstākļos, kad formāli neatkarīgās Latvijas Republikas varas iestādes vairs nevarēja rīkoties brīvi.

Vispārēja rakstura pārskatu par represijām publicējis vēsturnieks A. Bambals, atsedzot to mehānismu un metodes,⁷⁵ kuras lietoja arī pret diplomātiem. E. Dunsdorfs un I. Ronis plaši pētījis Latvijas neatkarības likvidāciju un valstsvīru, pirmām kārtām arī Valsts prezidenta un bijušā ārlietu ministra K. Ulmaņa represēšanu.⁷⁶ Līdzīgi analizētas V. Muntera gaitas ieslodzījuma gados un pēc atgriešanās Latvijā.⁷⁷ F. Kociņa, L. Sējas, T. Anševica u.c. diplomātu likteņiem pievērsies I. Ronis, E. Dunsdorfs, F. Cielēns, I. Šneidere, R. Treijs un I. Vizulis.⁷⁸

Vairāki tiesību speciālisti skāruši jautājumus, kas ietekmēja arī ārlietu resora darbību.⁷⁹ Interesants ir Rīgā izdots Polijas starptautisko tiesību speciālista J. Sozanska darbs, kurā viņš salīdzinājis Baltijas valstu diplomātiskos un konsulāros dienestus, starptautisko diplomātisko un konsulāro tiesību izmantošanu.⁸⁰ Somu vēsturnieks M. Lehti vērtējis Baltijas valstu ārlietu ministru konferences 20. gadu pirmajā pusē un uzsvēris, ka starpkaru periodā šādas regulāras ārlietu ministru konferences Eiropā bijušas reta parādība.⁸¹ Iespēju salīdzināt Lietuvas diplomātiskā dienesta nostāju un rīcību, kas 1940. gada vasarā nonāca Latvijai līdzīgā situācijā, sniedz lietuviešu vēsturnieka L. Jonušauska pētījums par kaimiņvalsts ārlietu dienesta darbību ārvalstīs no 1940. līdz 1991. gadam.⁸²

Pēc pētniecisko darbu publikācijām var secināt, ka Latvijas Republikas pirmā neatkarības perioda autoru, tāpat kā trimdā dzīvojušo ārpolitikas pētnieku, padomju laiku vēsturnieku un atjaunotās Latvijas vēsturnieku darbos līdz 20. gs. 90. gadu otrajai pusei objektīvu apstākļu dēļ galvenā uzmanība tika pievērsta LR starpkaru

perioda ārpolitikas starpvalstu attiecību vēstures izpētei. Salīdzinājumā nedaudz pētīta Latvijas ārpolitikas administratīvi organizatoriskā darba problemātika un personālijas. Kopš 90. gadu beigām arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta arī Latvijas ārlietu dienesta vēstures izpētei; par to publicēti vairāku autoru akadēmiski un populārzinātniski raksti.

Turpinot Ārlietu ministrijā 90. gados aizsākušos tradīciju noskaidrot resora darbinieku gaitas un devumu periodā līdz neatkarības atjaunošanai, Latvijas diplomātiskā dienesta vēstures jautājumiem pievērsusies ĀM Dokumentācijas pārvaldības departamenta vecākā referente S. Križevica.⁸³ Ar novatorisku pieeju diplomātiskās pārstāvniecības (šajā gadījumā – Latvijas sūtniecības ASV) darbību pētījusi L. Buka.⁸⁴ R. Treijs ne tikai rūpīgi vācis ziņas par Latvijas Republikas ārpolitisko darbību, ārpolitikas veidošanas administratīvo pusi un valsts un ministru prezidentiem no 1918. līdz 1940. gadam, bet pētījis arī diplomātu biogrāfijas.⁸⁵ Laikrakstā “Latvijas Vēstnesis” u.c. izdevumos viņš publicējis arī vairāk nekā 30 populārzinātnisku biogrāfiska žanra rakstu par Latvijas diplomātu dzīvi un darbību.

Monogrāfijas autors līdz šim dažādos izdevumos publicējis Latvijas ārlietu dienesta vēsturei un ar to saistīto jautājumu izpētei veltītus zinātniskus⁸⁶ un populārzinātniskus⁸⁷ rakstus.

5. Uzziņu literatūra

Latvijas ārlietu dienesta attīstības problēmai uzziņu literatūrā (vispārēja rakstura darbos) ierādīta neliela vieta, jo salīdzinājumā ar to galvenā uzmanība pievērsta Latvijas ārpolitikas (politisko un ekonomisko jautājumu) vēstures izklāstam. Daļa E. Andersona pētījuma “Latvijas vēsture. 1920–1940. Ārpolitika” teksta dublēta arī viņa rediģētajā četru sējumu izdevumā “Latvju Enciklopēdija” viņa rakstītajos šķirkljos par Latvijas diplomātiskajām un konsulārajām pārstāvniecībām, apzinātas arī diplomātu biogrāfijas.⁸⁸ Šķirklji par ārlietu dienesta vēsturi un diplomātu biogrāfijas atrodamas arī A. Švābes rediģētajā trīs sējumu izdevumā “Latvju Enciklopēdija” un pēc viņa nāves izdotajos tās “Papildinājumos”.⁸⁹ Diplomātu biogrāfiju apzināšanai izmantoti arī citi enciklopēdiskie izdevumi: “Latvijas darbinieku galerija, 1918–1928”, “Latvijas vadošie darbinieki”, “Es viņu pazīstu”, “Latviešu Konversācijas Vārdnīca”, “Trimdas biogrāfiskā vārdnīca”.⁹⁰ Pēc Latvijas okupācijas darbību turpinājušo latviešu diplomātu īsbiogrāfijas apkopojis arī Latvijas goda konsulāta Melburnā sekretārs O. Rozītis.⁹¹ Trimdā izdotā grāmatā *These Names Accuse* (“Šie vārdi apsūdz”)

savāktas ziņas par 1940. un 1941. gadā represētajām personām, taču ziņu trūkuma dēļ saraksti nav pilnīgi. Precīzāks ir Latvijas Valsts arhīva izdots fundamentālais darbs "Aizvestie".⁹²

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas aizsākusies daudzu Latvijas valsts politisko, saimniecisko un kultūras darbinieku biogrāfiju apzināšana, apkopošana un publicēšana. Daudz īsbiogrāfiju iekļautas izdevumā "Enciklopēdiskā vārdnīca". Atzīmējamas ir arī entuziasta I. Veignera savāktās ziņas par Latvijas diplomātiskā dienesta darbību pēc 1940. gada izdevumā "Latvieši ārzemēs". Īsas ziņas par kriminālnozieģumos apsūdzētajiem diplomātiem pieejamas fundamentālajā darbā "No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā, 1940–1985". Latvijas Valsts vēstures arhīva izdotajā biogrāfiskajā vārdnīcā "Latvijas armijas augstākie virsnieki, 1918.–1940." un enciklopēdijā "Latvijas Brīvības cīņas 1918–1920" atrodamas ziņas par to virsnieku likteņiem, kuri neilgu laiku strādājuši arī ārlietu dienestā. LPNP ārpolitiskā darbība, Z. Meierovica misija Londonā, LPNP un "Demokrātiskā bloka" domstarpības ārlietu jautājumos līdz Latvijas valsts pasludināšanai analizētas plašā pētījuma "20. gadsimta Latvijas vēsture" 1. sējumā. Minētā kapitāldarba 2. sējumā aplūkota Pagaidu valdības delegācijas darbība ārzemēs sakarā ar Parīzes miera konferenci, diplomātu darbība Latvijas starptautiskās *de iure* atzīšanas izcīnīšanā un starptautisko attiecību veidošanā, ĀM tradicionāli skopais finansējums, autoritārisma nelabvēlīgā ietekme uz ārlietu dienesta darbības efektivitāti un ārkārtas pilnvaru jautājuma izvirzīšanu, kā arī kritizēts Latvijas diplomātiskā protesta trūkums Padomju Savienībai 1940. gada jūnijā.⁹³

2003. gadā klajā nāca LVVA, LR Ārlietu ministrijas un Latvijas Arhīvistu biedrības aizsāktās grāmatu sērijas "Latvija starptautiskajās attiecībās" otrā grāmata "Latvijas ārlietu dienesta darbinieki 1918–1991. Biogrāfiskā vārdnīca".⁹⁴ Salīdzinājumā ar citām 90. gados Latvijā izdotajām biogrāfiskajām vārdnīcām tieši pētījuma tematikas dēļ šim izdevumam ir īpaša nozīme. Šāda satura biogrāfiskā vārdnīca Baltijas valstīs izdota pirmoreiz. Pamatojoties uz atsevišķu personību lomu vēsturē, grāmatas autori saistībā ar Latvijas valstiskuma vēsturi par ārlietu dienesta darbību vēsta caur dienesta darbinieku biogrāfijām.

Vārdnīcas sastādītāju Ē. Jēkabsona un V. Ščerbinska izstrādātā atsevišķā nodaļa⁹⁵ par Latvijas ārlietu dienesta izveidi un attīstību ir otrais (pēc 1997. gadā izdotās "Latvijas ārlietu dienesta rokasgrāmatas") un plašākais Latvijas ārlietu dienesta izveides un attīstības analītisks pētījums (pārskats), kurā apkopotas un izvērtētas dienesta attīstības un darbības pamatlinijas, galvenās norises un notikumi no 1918. gada līdz 1991. gadam. Liela uzmanība pievērsta dienesta uzbūves principiem, ārlietu dienesta

amatpersonu pienākumiem un sūtņu iecelšanas iekšpolitiskiem aspektiem. Zinātniski nozīmīga un novatoriska ir autoru sniegtā apkopojošā datu analīze par vārdnīcā iekļautajām personām. Autori būtiski papildina Latvijas ārlietu dienesta vēstures izpētei veltītās publikācijās izteiktās atziņas. Izdevumā iekļautas 330 Latvijas ārlietu dienesta darbinieku – ārlietu ministru, ministra biedru, ĀM un pārstāvniecību darbinieku, kā arī militāro atašeju un atsevišķu goda konsulu biogrāfijas. Lielākā daļa šo biogrāfisko datu un personu fotogrāfiju publicēta pirmoreiz. Ietilpīgs darbs veikts bijušo resora darbinieku turpmākā likteņa noskaidrošanā pēc 1940. gada. Grāmatas pielikumi papildina un precizē līdz šim vēstures literatūrā publicētos LR ārlietu ministru un ĀM struktūrvienību vadītāju sarakstus.

Nozīmīgu informāciju autoram sniegušas arī LR Ārlietu ministrijas Dokumentācijas pārvaldības departamenta Arhīva nodaļas organizētās izstādes u.c. pasākumi, kas parasti veltīti Latvijas valsts starptautiskās *de iure* atzīšanas gadadienām janvāra nogalē, ko ministrijā atzīmē kā Diplomātu dienu.⁹⁶

No plašā minēto autoru darbu saraksta gandrīz ikviens minējis vai daļēji iztirzājis kādu laika un tematiskā ziņā samērā šauru ārlietu dienesta vēstures problēmu. Dienesta veidošanās un attīstības procesa dziļāka izpēte un analīze joprojām ir vēsturnieku neskarta joma. Līdzšinējos pētījumos parasti analizēts kāds konkrēts dienesta attīstības posms vai arī autori nedaudz skāruši šo jautājumu kā citas tēmas blakusproblēmu. Kopumā ārlietu resora darbības administratīvie jautājumi līdzšinējos autoru darbos aplūkoti maz. Tāpēc šis pētījums par ārlietu dienesta attīstības problēmām ir mēģinājums sniegt plašāku un sistemātiskāku ieskatu resora veidošanās un attīstības procesos un ir izstrādāts, balstoties galvenokārt uz arhīvu materiāliem.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Izpildot LR Ministru kabineta 1997. gada 4. februāra sēdes protokola 22. § "Pārskats par valsts arhīvu sistēmas un Valsts arhīvu ģenerāldirekcijas darbu 1996. gadā" 5. punktā izteikto rīkojumu "Ārlietu ministrijai kopīgi ar Valsts arhīvu ģenerāldirekciju risināt jautājumu par to arhīva dokumentu pārvešanu uz Latviju, kuri tiek glabāti Latvijas Republikas vēstniecībā Vašingtonā", LR sūtniecības vēsturisko dokumentu arhīvu no Vašingtonas uz Rīgu pārveda LR Ārlietu ministrijas Arhīva nodaļa 1998. gadā no marta līdz aprīlim (Ārlietu ministrija rīko atvērto durvju dienu [18.08.1998.]; www.am.gov.lv/lv/?id=1082; skatīts 12.12.2004.).
- ² Gulags (krievu val.: ГУЛАГ – Главное управление лагерей – Galvenā nometņu pārvalde) – PSRS Iekšlietu tautas komisariāta (no 1946. g. PSRS Iekšlietu ministrija) darba labošanas nometņu, darba nometinājuma un ieslodzījuma vietu Galvenā pārvalde. Vārds "gulags" latviešu valodā kļuvis par PSRS totalitārā režīma nometņu un cietumu sistēmas apzīmējumu.

- ³ Foreign Office Minutes – [Lielbritānijas] Ārlietu ministrijas piezīmes (angļu val.).
- ⁴ Instrukcija diplomātiskām un konsulārām pārstāvībām attiecībā uz informācijas darbību (1925. g. 29. okt.). – [Rīga]: Armijas spiestuve, [b. g.].
- ⁵ Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības ārzemēs. – Nr. 1. – Rīga: Ārlietu ministrija, 1925. – 72 lpp.; nr. 2. – Rīga: ĀM, 1927. – 99 lpp.; nr. 3. – Rīga: ĀM, 1928. – 104 lpp.; nr. 4. – Rīga: ĀM, 1929. – 103 lpp.; nr. 5. – Rīga: ĀM, 1931. – 103 lpp.; nr. 6. – Rīga: ĀM, 1933. – 72 lpp., 3 lp. pielik.; nr. 7. – Rīga: ĀM, 1935. – 92 lpp.; nr. 8. – Rīga: ĀM, 1937. – 88 lpp.; nr. 9. – Rīga: ĀM, 1939. – 84 lpp.
- ⁶ Le Corps Diplomatique à Riga 1918–1928. Février 1929. – [Rīga, 1929.] – 62 lpp.; Corps Diplomatique à Riga. Juillet 1931. – [Rīga, 1931.] – 33 lpp.; Le Corps Diplomatique à Riga. Février 1936. – [Rīga, 1936.] – 32 lpp.; Le Corps Diplomatique en Lettonie, 1918–1938. Ministère des affaires étrangères de Lettonie, Novembre 1938. – [Rīga, 1938.] – 108 lpp.; Le Corps consulaire à Riga. Liste des consuls généraux, consuls, vice-consuls et agents consulaires en Lettonie. – [Rīga, 1930.]
- ⁷ Latvijas konsulārais reglaments (Projekts). Sastādījis ģenerālkonsuls Kārlis Ducmans, Stokholma, 1923. // Valdības Vēstnesis. – 1924. – 6. febr. – 1., 2. lpp.; 7. febr. – 2., 3. lpp.; 8. febr. – 1.–3. lpp.; 9. febr. – 1.–3. lpp.; 13. febr. – 1., 2. lpp.; 18. febr. – 2. lpp.; 21. febr. – 2., 3. lpp.; 22. febr. – 2., 3. lpp.; 23. febr. – 1.–3. lpp.; Latvijas konsulārais reglaments (Projekts). – Rīga, 1924. – 104 lpp.; Konsulārais reglaments // Valdības Vēstnesis. – 1925. – 16. janv. – 1.–5. lpp.; 17. janv. – 1.–4. lpp.; Konsulārais tarifs // Turpat. – 31. martā. – 1.–3. lpp.; Konsulārais reglaments un Konsulārā dienesta instrukcija. – Rīga: Ārlietu ministrijas izdevums, 1936. – 140 lpp.; Konsulārais tarifs. – [Rīga]: Ārlietu ministrijas izdevums, 1936.
- ⁸ Recueil des principaux Traités conclus par la Lettonie avec Les Pays Étrangers, 1918–1928: Publ. par le Ministère des Affaires Étrangères sous la dir. de G. Albat. 1. – Rīga, 1928. – VIII, 546 p.; Recueil des principaux Traités conclus par la Lettonie avec Les Pays Étrangers, 1918–1930: Publ. par le Ministère des Affaires Étrangères sous la dir. de G. Albat. – 2-me ed., rev. et complétée. – Rīga, 1930. – IX, 737 p.; Recueil des principaux Traités conclus par la Lettonie avec Les Pays Étrangers, 1930–1938: Publ. par le Ministère des Affaires Étrangères. 2. – Rīga, 1938. – VIII, 445 p.
- ⁹ Skatīt, piem.: *Meierovics Z.* Latvijas ārlietu politika. 18. novembris 1918. – 18. novembris 1919. g. // Valdības Vēstnesis. – 1919. – 18. nov. – 7. lpp.; *Sēja L.* Ārējā politika: Latvijas priekšstāvniecības ārzemēs // Turpat. – 6., 7. lpp.
- ¹⁰ *Salnais V., Albats H.* Ārlietu ministrijas darbība no 1920. g. 18. novembra līdz 1921. g. 18. novembrim // Turpat. – 1921. – 17. nov. – 8., 9. lpp.; Valdības darbība no 1918.–1923. g. Ārlietu ministrija // Turpat. – 1923. – 17. nov. – 10.–13. lpp.
- ¹¹ Pārskats par Ārlietu ministrijas darbību 1924. gadā // Turpat. – 1925. – 5. janv. – 1.–3. lpp.; Pārskats par Latvijas ārējo politiku 1918–1925. – Rīga, 1925. – 75 lpp.
- ¹² *Bilmanis A.* Mūsu propaganda ārzemēs // Valsts pieci gadi: 1918–1923. – Rīga, 1923. – 36., 37. lpp.; *Meierovics Z.* Pirmais ieguvums diplomātijā // Turpat. – 27., 28. lpp.
- ¹³ Ārlietu ministrija // Latvija desmit gadus: Latvijas valsts nodibināšanās un viņas pirmo desmit gadu darbības vēsture / Red. M. Arons. Jubilejas komisijas izdevums. – Rīga, 1928. – 57.–96. lpp.

- ¹⁴ *Albats H.* Latvijas starptautiskais stāvoklis // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados / Galv. red. A. Bilmanis. – Rīga, 1928. – 41.–43. lpp.; *Balodis A.* Latvija un Tautu Savienība // Turpat. – 78.–80. lpp.; *Birznieks A.* Mūsu pārstāvniecības ārzemēs // Turpat. – 81.–90. lpp.
- ¹⁵ Valdības darbība otrā valsts pastāvēšanas gadā // Valdības Vēstnesis. – 1920. – 17. nov. – 2., 3. lpp.
- ¹⁶ Skatīt, piem.: *Ašmanis P.* Par ārlietu ministrijas informācijas departamenta darbību // Turpat. – 21. jūl. – 1. lpp.; Latvijas ārlietu ministrijas informācijas departamenta darbības pārskats // Turpat. – 25. nov. – 2. lpp.; 26. nov. – 2., 3. lpp.; 27. nov. – 1., 2. lpp.; 29. nov. – 2., 3. lpp.; 30. nov. – 1. lpp.; 2. dec. – 1., 2. lpp.; 3. dec. – 1., 2. lpp.
- ¹⁷ Skatīt, piem.: Latvijas ģenerālkonsulāts Londonā. Pārskats par 1922. gada darbību // Turpat. – 1923. – 12. febr. – 1., 2. lpp.; 13. febr. – 1., 2. lpp.; Mūsu ģenerālkonsulāta darbība Londonā 1923. gadā // Turpat. – 1924. – 28. febr. – 2. lpp.; Konsulāta [Ņujorkā] darbības pārskats par 1923./24. budžetu gadu // Turpat. – 20. sept. – 1., 2. lpp.; Latvijas republikas ģenerālkonsulāts Londonā. 1924. gada pārskats // Turpat. – 1925. – 19. martā. – 1., 2. lpp.; Latvijas ģenerālkonsulāta Londonā gada pārskats par informācijas un propagandas darbību 1926. gadā // Turpat. – 1927. – 8. febr. – 2. lpp.
- ¹⁸ Skatīt, piem.: Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. // Valdības Vēstnesis. – 1926. – 16. febr. – 3., 4. lpp.; 17. febr. – 3. lpp.; 18. febr. – 3., 4. lpp.; 19. febr. – 2.–4. lpp.; 20. febr. – 1.–3. lpp.; Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – Rīga: Valsts tipogrāfija, 1926. – 75 lpp.
- ¹⁹ *Vigrabs J.* Latvijas atzīšana *de iure* un uzņemšana Tautu Savienībā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1938. – Nr. 4. – 569.–612. lpp.; *Vigrabs G.* Valsts tapšana un starptautisko attiecību izveidošana // Latvija 20 gados / Red. R. Bērziņš-Valdēss, S. Vidbergs. – Rīga, 1938. – 17.–52. lpp.
- ²⁰ *Salnājs V.* Sibīrijas latviešu nacionālā kustība // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – 39., 40. lpp.; *Tepfers J.* Ārlietu ministrs Z. A. Meierovics un cīņa par Latvijas valsts tiesisko atzīšanu // Universitāte. – 1973. g. rudenī. – Nr. 32. – 29.–33. lpp.; *Ulmanis K.* Pirmais ministru kabinets // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – 25., 26. lpp.; *Blanks E.* Latvijas atdzimšana: Valsts 10 gadu atcerei (1918–1928) / E. Silzemnieks. – Rīga: Raņķis, 1928; *Blanks E.* Latvijas valsts pirmie gadi. – 2. izd. – [Īstlansinga]: Gauja, 1985; *Druva J.* Mūsu ārpolitikas pieci gadi // Valsts pieci gadi: 1918–1923. – Rīga, 1923. – 28.–33. lpp.; *Kalniņš B.* Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. – Stokholma, 1956; *Kalniņš B.* Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. – 2. izd. – Stokholma: Memento, 1993; *Līgotņu Jēkabs.* Latvijas valsts dibināšana (Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome). – Rīga, 1925; *Rudzītis D.* Augstākās Latvijas valsts iestādes un to noorganizēšana // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – 70., 71. lpp.; *Zāmuēls V.* Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – 22.–24. lpp.
- ²¹ Latvija, 1918–1928: Atskats uz latvju tautas pagātni un valsts pirmiem 10 gadiem. – [Rīga]: Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis, 1928; Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.
- ²² Likumu un valdības rīkojumu krājums. – Rīga, 1920–1922; Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. – Rīga, 1923–1940.
- ²³ *Latvian – Russian Relations, Documents.* – Compiled by Dr. A. Bilmanis. – Washington, D. C.: Latvian Legation, 1944. – Pp. 191–199, 201–211.

- ²⁴ Minutes of the Baltic conference, held at Bulduri in Latvia in 1920. – Washington: The Latv. Legation, 1960. – 105 p.
- ²⁵ *Valters M.* Par valsti un valsts problēmām. – Stokholma: Jaunā Latvija, 1950; *Valters M.* 15. maija apvērsums un ārkārtējās pilnvaras: Ar pilnvaru tekstu. – Stokholma: Jaunā Latvija, 1951.
- ²⁶ *Valters M.* 15. maija apvērsums .. – 45. lpp.
- ²⁷ 1993. gada 13. novembrī LR Ministru prezidenta *V. Birkava* sēru runā Rokrikas (*Rock Creek*) kapos Vašingtonā bijušā Latvijas vēstnieka ASV A. Dinberga bērēs tika godināts viņa ilggadīgais devums Latvijas diplomātiskajā dienestā. 1996. gada 11. novembrī pie nama Rīgā, Elizabetes ielā 21a, tika atklāta piemiņas plāksne ievērojamajam latviešu arhitektam un diplomātam politisko represiju upurim M. Nukšam, šajā Rīgas domes Kultūras pārvaldes organizētajā pasākumā uzrunu teica LR ārlietu ministrs *V. Birkavs*. 1996. gada 11. novembrī, uzsākot oficiālo vizīti Lielbritānijā, LR Valsts prezidents *G. Ulmanis* apmeklēja sūtņa un diplomātiskā dienesta vadītāja *K. Zariņa* atdusas vietu Brukvudas (*Brookwood*) kapsētā Londonā. Noliekot vainagu, uzrunā *G. Ulmanis* atgādināja Latvijas Republikas valstiskuma turpināšanos (līdz ar to apliecinot LR valstiskuma turpināšanās nozīmīgumu atjaunotās Latvijas valsts ārpolitikā). 1997. gada 27. janvārī Valsts prezidents *G. Ulmanis* LR Ārlietu ministrijas telpās atklāja Latvijas ārlietu ministru fotoportretu galeriju. Skatīt, piem., arī: *Birkavs V.* Labi vārdi labam darbam, ko paveikuši labi cilvēki! // Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzišanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918–1998. – Rīga: Nordik, 1999. – 5. lpp. (“Ši grāmata ir pateicība Latvijas diplomātiem visos laikos un visās zemēs”); Latvijas Republikas Saeimas priekšsēdētāja *J. Straumes* uzruna Saeimas svinīgajā sēdē 1998. gada 18. novembrī, kurā viņš pateicās visiem diplomātiem, kuri padomju okupācijas gados aizstāvēja Latvijas valsts intereses: “Tiesiski valsts pēctecību nodrošināja Latvijas diplomātiskie darbinieki, sākot ar Kārli Zariņu un beidzot ar Anatolu Dinbergu, tajās ārvalstīs, kuras nekad nav atzinušas Latvijas iekļaušanos PSRS sastāvā” (Latvijas Vēstnesis. – 1998. – 19. nov. – 2. lpp.). Grāmatas “Latvijas ārlietu dienesta darbinieki 1918–1991. Biogrāfiskā vārdnīca” (Rīga: Zinātne, 2003) atvēršanas svētkos 2003. gada 14. novembrī LR Ārlietu ministrijā ārlietu ministre *S. Kalniete* pauda augstu novērtējumu Latvijas diplomātiskā dienesta tradīciju nozīmei Ārlietu ministrijas un diplomātiskā dienesta veidošanā pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas (Latvijas Vēstnesis. – 2003. – 20. nov. – 1. lpp.). 2004. gada 28. janvārī Ārlietu ministrijas telpās izstādes “Latvijas valstiskuma sardzē. Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta darbinieki okupācijas gados trimdā. 1940. gada 17. jūnijs – 1991. gada 21. augusts” atklāšanā piedalījās un LR diplomātu darbību okupācijas gados politiski novērtēja Valsts prezidente *V. Viķe-Freiberga*, klātesot uzaicinātajiem Latvijā akreditētajiem ārvalstu diplomātiem. Tādējādi arī Latvijā, līdzīgi kā iepriekš Igaunijā un Lietuvā, valsts diplomātu darbība okupācijas gados publiskas uzstāšanās formā tika pozitīvi novērtēta arī augstākajā politiskajā līmenī.
- ²⁸ *Valters M.* Mana sarakste ar Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru Latvijas traģiskajos gados. – Vasteras, 1951.
- ²⁹ Padomju varas atjaunošana Latvijā un Latvijas PSR iestāšanās PSRS sastāvā: Dokumenti un materiāli. – Rīga: Zinātne, 1987; Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā 1940. gadā (20.VI–5.VIII): Dokumenti un materiāli. – Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1963.
- ³⁰ Latvijas Tautas saeimas 1. sesija. 1940. gada 21.–23. jūlijā: Stenogrammu atreferējums. – Rīga: Valsts apgādniecība, 1940.

- ³¹ Dokumenti stāsta: Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas. – Rīga: Zinātne, 1988.
- ³² Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokoli, 1940. gada 16. jūnijs – 19. jūlijs / Sast. un koment. aut. I. Šneidere, A. Žvinklis. – Rīga: Zinātne, 1991. – 352 lpp.
- ³³ Latvijas okupācija un aneksija: 1939–1940: Dokumenti un materiāli / I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, J. Goldmanis, A. Stranga. – Rīga, 1995. – 603 lpp.; The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940. Documents and Materials / I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D. A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga. – Rīga, 1995. – 362 pp.; Okupācijas varu politika Latvijā. 1939–1991: Dokumentu krājums / Latvijas Valsts Arhīvs. – Rīga: Nordik, 1999. – 99., 102., 103. lpp.
- ³⁴ Okupācijas varu politika Latvijā. 1939–1991: Dokumentu krājums. – 99. lpp.
- ³⁵ Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918–1998. – Rīga: Nordik, 1999.
- ³⁶ Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli: Ar I. Roņa ievada eseju “Kārlis Ulmanis Latvijas brīvvalsts likteņa stundās un viņa Golgātas ceļš” / Sast. I. Ronis, A. Žvinklis. – Rīga, 1994; [Ulmanis K.] Trimdinieka manuskripts // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1990. – Nr. 12. – 122.–130. lpp.; Ronis I. Vilhelma Muntera piezīmes viņa krimināllietā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1992. – Nr. 1. – 180.–184. lpp.
- ³⁷ Protokols apspriedei Ārlietu ministrijas sēžu zālē 1940. gada 1. jūlijā plkst. 10.00 // Latvijas Vēsture. – 1994. – Nr. 2. – 49.–51. lpp.; Kā Latvija pieteica sevi pasaulei 1919. gadā (A. Mieriņas publikācija un komentāri) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1992. – Nr. 1. – 147.–179. lpp.
- ³⁸ Guide to the Archives of the Ministry for Foreign Affairs of Finland. – [Helsinki]: Ulkoasiainministerio, [1992?]; Suomen diplomaattiset suhteet ulkovaltoihin 1918–1992. – Helsinki: Ulkoasiain-ministeriön Julkaisuja, 1993.
- ³⁹ Полпреды сообщают ..: Сб. документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией, авг. 1939 г. – авг. 1940 г. – Москва: Международные отношения, 1990.
- ⁴⁰ Документы внешней политики. 1939. – Москва: Международные отношения, 1992. – Т. 22, кн. 1; Документы внешней политики. 1939. – Москва: Международные отношения, 1992. – Т. 22, кн. 2; Документы внешней политики. 1940 – 22 июня 1941. – Москва: Международные отношения, 1995. – Т. 23, кн. 1; Документы внешней политики. 1940 – 22 июня 1941. – Москва: Международные отношения, 1998. – Т. 23, кн. 2 (1); Документы внешней политики. 1940 – 22 июня 1941. – Москва: Международные отношения, 1998. – Т. 23, кн. 2 (2).
- ⁴¹ The Foreign Office List and Consular Year Book for 1940. – London, 1940; The Foreign Office List and Consular Year Book. 1941. – London, 1941; The Foreign Office List and Consular Year Book. 1942. – London, 1942.
- ⁴² Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers (In Five Volumes). 1940. Volume I. General. – Washington: United States Government Printing Office, 1959.
- ⁴³ Skatīt, piem.: Noteikumi par dienestu ārlietu ministrijā // Valdības Vēstnesis. – 1922. – 2. nov. – 4., 5. lpp.; Likumu un Valdības rīkojumu krājums. – 1922. – Nr. 26. – 537.–539. lpp.; Ministriju iekārtas vispārējie noteikumi // Valdības Vēstnesis. – 1928. – 12. apr. – 1. lpp.
- ⁴⁴ Memorandum on Latvia addressed to the Peace conference by the Lettische delegation, [Paris, 1919]. – [S. l., s. a.]; Jauno valstu deklarācija, kas iesniegta 17. jūnijā 1919. g. Miera Konferencē Parīzē // Valdības Vēstnesis. – 1919. – 19. aug. – 5. lpp.; Jauno valstu deklarācija pret Deņikinu //

- Turpat. – 21. aug. – 2., 3. lpp.; Baltijas lietas [Sabiedroto] Augstākā Padomē // Turpat. – 26. aug. – 3. lpp.; Jauno Baltijas valstu iesniegums augstākai padomei // Turpat. – 7. okt. – 2. lpp.
- ⁴⁵ Baltijas valstu konference. Organizācijas biroja iekārta un darbvedība // Valdības Vēstnesis. – 1920. – 20. febr. – 2. lpp.; Baltijas konferences dienas kārtības projekts // Turpat. – 4. aug. – 1. lpp.; Baltijas valstu konferences nolikumi // Turpat. – 12. aug. – 1., 2. lpp.
- ⁴⁶ Skatīt, piem.: Ārlietu ministra runa [Tautas Padomē 1919. g. 6. okt.] // Turpat. – 7. okt. – 4., 5. lpp.; Ārlietu ministrs par sava pēdējā brauciena nolūkiem un panākumiem // Turpat. – 1925. – 4. aug. – 3. lpp. [2. aug. preses konference]; u.c.
- ⁴⁷ Latvijas valdības notas padomju Krievijas priekšstāvim Rīgā. Krievijas sociālistiskās federatīvās padomju republikas sūtņa kungam Latvijā // Turpat. – 1920. – 27. okt. – 2., 3. lpp.; Latvijas sūtņa Maskavā protests padomju Krievijas ārlietu tautas komisāram Čičerinam // Turpat. – 22. nov. – 3. lpp.; Latvijas valdības nota Krievijas valdībai // Turpat. – 1921. – 6. aug. – 2., 3. lpp.; Latvijas sūtņa Krievijā Vesmaņa paziņojums // Turpat. – 5. janv. – 2. lpp.; Padomju Krievijas valdības ziņojums // Turpat. – 3. febr. – 3. lpp.
- ⁴⁸ *Bahmanis K.* Latvieši Ukrainā 1917. – 1919. gados. – 2. izd. – [Istlansinga]: Gauja, 1979. – 384 lpp.; *Cielēns F.* Laikmetu maiņā: Atmiņas un atziņas. – 3 sēj. – Stockholm: Memento, 1961–1964; *Cielēns F.* Laikmetu maiņā: Atmiņas un atziņas. – 2. grām. – Stockholm: Memento, 1998; 3. grām. – Stockholm: Memento, 1998; 4. grām. – Stockholm: Memento, 1999; 5. grām. – Stockholm: Memento, 1999; *Donass F.* Politiskos krustceļos: Atmiņas un vērojumi 20-gadīgā diplomātiski konsulārā dienestā. – [Evanston (III.)]: Šķirmants, 1969; *Grosvalds O.* Latvijas de jure atzīšana un diplomātiskais darbs Parīzē pirmajos neatkarības gados // Universitatis. – 1958. – Nr. 5. – 21.–27. lpp.; *Krieviņš E.* Dažas piezīmes pie rakstu sērijas “Kas bija Munters?” // Latvija. – 1953. – 5. dec. – 4. lpp.; 12. dec. – 4. lpp.; 21. dec. – 4. lpp.; 1954. – 2. janv. – 4. lpp.; 9. janv. – 4. lpp.; 16. janv. – 4. lpp.; *Krieviņš E.* Viņās dienās: Atmiņas, apcerējumi un laika biedru suminājumi. – Melburna: Austrālijas Latvietis, 1966; *Ozols K.* Latvijai topot. Darbs un atmiņas Amerikā un Eiropā Latvijas tapšanas sākumā. – [Rīga]: Erva, 1935. – 167 lpp.; *Plensners A.* Divdesmitā gadsimta pārvērtības: Atmiņas. – [Ņujorka]: Grāmatu Draugs, 1978; *Ratermane L.* Dzīve un vērojumi Maskavā // Akadēmiskā Dzīve. – 1977. – Nr. 19. – 36.–46. lpp.; *Ratermane L.* Pēdējie mēneši Latvijas sūtniecībā Maskavā // Turpat. – 1976. – Nr. 18. – 25.–30. lpp.; *Seskis J.* Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē: Atmiņas un apcerējumi (1914.–1921.). – Rīga, [1991]; *Stalažs V.* Sen ziedējušas puķes. – Dobeles, 1993; *Nonācs O., Šreiners V.* Pēc 18. novembra. Tautas Padomes locekļu memuāri. – Rīga: a/s Valters un Rapa, 1933. – 199 lpp.; *Treiguts-Tāle E.* Latvieši, karš ir sācies!: Atmiņas par liktenīgajiem gadiem. – Rīga: Zinātne, 1996; *Zariņš K.* Mēs būsim. Runas un raksti 1947–1963 / Sast. E. Silkalns. – Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1987; *Zariņš K.* Par Latvijas tapšanu: Īsas atmiņas. – Stockholm, 1945; *Zariņš K.* 35 gadi Latvijas valsts darbā // Latviešu Almanachs 1954 / Red. A. Bērziņš. – Londona: Latpress, 1953. – 66.–92. lpp.
- ⁴⁹ *Spekke A.* Atmiņu brīži. Ainas, epizodes, silueti. – [Stokholma]: Zelta Ābele, 1967. – 604 lpp.; *Spekke A.* Atmiņu brīži: Ainas, epizodes, silueti. – Rīga: Jumava, 2000. – 328 lpp.
- ⁵⁰ *Bērziņš Alfrēds.* Kārlis Ulmanis. Cilvēks un valstsvīrs. – [Ņujorka]: Grāmatu Draugs, 1973; *Bērziņš Alfrēds.* Labie gadi: Pirms un pēc 15. maija. – [Ņujorka]: Grāmatu Draugs, 1963; *Bērziņš*

- Alfrēds. Tāls ir ceļš atpakaļ uz dzimteni. – Rīga: Apvienoto Nāciju Latvijas Asociācija, 1995; *Bērziņš Alfrēds*. 1939. Lielo notikumu priekšvakarā. – [Ņujorka]: Grāmatu Draugs, 1976; *Klīve Ā.* Brīvā Latvija. Latvijas tapšana, atmiņas, vērojumi un atziņas. – Bruklina; Grāmatu Draugs, 1969; *Klīve Ā.* Latvijas neatkarības gadi. Latvijas politiskā veidošanās un augšana. – Bruklina: Grāmatu Draugs, 1976; *Paegle S.* Kā Latvijas valsts tapa. – Rīga: Autors, 1923. – 383 lpp.
- ⁵¹ *Munters V.* Pārdomas. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1963; *Munters V.* Savu tautu ienaidnieki. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1964; *Stegmanis A.* Atmiņas // *Atbalss*. – 1981. – Nr. 4. – 4., 5. lpp.; Nr. 5. – 4.–6. lpp.; 1982. – Nr. 6. V. Muntera un A. Stegmaņa atmiņas daļēji publicētas arī: "Neatkarīgā" Latvija – kāda tā bija / Sast. P. Ducmanis, H. Kreicbergs; V. Samsona iev. – Rīga: Avots, 1987. – 237 lpp.
- ⁵² *Boss Ž. de.* Franču diplomāta piezīmes Latvijā, 1939–1940. *Beausse J. de.* Carnets d'un diplomate français en Lettonie, 1939–1940. – Rīga, 1997.
- ⁵³ *Līgotnis J.* Zigfrīds Meierovics. Mūžs. Darbs. Liktenis. – Rīga: Valters un Rapa, 1938. – 98 lpp.; Z. A. Meierovics: Latvijas pirmā ārlietu ministra darbībai veltīts rakstu krāj. / Sakop. E. Virza. – Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935. – 479 lpp.
- ⁵⁴ *Bērziņš Arturs.* Kārlis Zariņš dzīvē un darbā. – Londona: Rūja, 1959. – 224.–233. lpp.; *Ozoliņš T.* Kārlis Zariņš ikdienā // Arhīvs: Raksti par latviskām problēmām / Red. E. Dunsdorfs. – 4. sēj. (Diplomātija – dainoloģija). – 2., papl. izd. – Elwood: Pasaules Brīvo Latviešu Apvienība, Kārļa Zariņa fonds, 1973. – 22.–24. lpp.; *Dinbergs A. Dr. A.* Bilmaņa nāves 10 gadu piemiņai // *Universitas*. – 1958. – Nr. 4. – 114.–116. lpp.
- ⁵⁵ *Res Baltica: A Collection of Essays in Honor of the Memory of Dr. Alfred Bilmanis 1887–1948.* – Leyden: A. W. Sijthoff, 1968. – 303 p.; Jūlijs Feldmans. Rakstu krājums. – Lincoln: Vaidava, 1963.
- ⁵⁶ *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1920–1940. Ārpolitika. – 1. sēj. – Stokholma, 1982. – 11.–43. lpp.; 2. sēj. – Stokholma, 1984.
- ⁵⁷ *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – [Stokholma]: Daugava, 1967.
- ⁵⁸ *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļinieks. Politikā. Diktators. Mocekļis / I. Roņa pēcvārds. – Rīga: Zinātne, a/s Lana, 1992.
- ⁵⁹ Turpat. – 343. lpp.
- ⁶⁰ *Vanags K.* Boļševiku jūgā: Piezīmes par latviešu tautas traģēdiju. – B. v., b. i., 1988; *Unāms Ž.* Dzīvā Latvija. – Linkolna: Pilskalns, 1964; *Unāms Ž.* Melnā vara toreiz un tagad. – Rīga: Radziņš, 1993. – 61 lpp.; *Unāms Ž.* Neatkarības saulrietā. Latvija pēc 17. jūnija. – Oldenburga: A. Ziemeņa apgāds, 1950; *Šilde Ā.* Pirmā republika. Esejas par Latvijas valsti. – Rīga: Elpa, 1993; *Vizulis I.* Latviešu tautas cīņa par brīvību (1917–1992). – Rīga: Garā pupa, 1992. – 190 lpp.
- ⁶¹ *Dunsdorfs E.* Fragmentāras autobiogrāfiskas piezīmes par Latvijas Centrālo Padomi un agresijas upuriem // Arhīvs: Raksti par latviskām problēmām / Red. E. Dunsdorfs. – 27. sēj. (Brīvības cīnītāji). – Melburna, 1987. – 41., 42. lpp.; *Gulbis K.* Latvijas starptautiskais stāvoklis // Arhīvs: Raksti par latviskām problēmām / Red. E. Dunsdorfs. – 11. sēj. (Zelts. Tiesības.) – Melburna, 1971. – 51.–72. lpp.; *Klīve Ā.* Latvijas zelts un tā liktenis // Turpat. – 9.–18. lpp.
- ⁶² Latviešu trimdas desmit gadi: Rakstu krāj. / Dr. phil. H. Tichovska red. – [Toronto]: Astra, 1954 (K. Zariņa, R. Liepiņa un A. Dinberga raksti).
- ⁶³ *Drīzulis A.* Cīņa par fašistiskās diktatūras gāšanu un Padomju Latvijas nodibināšana 1940. gadā. – Rīga: LVI, 1951. – 54., 55. lpp.; *Drīzulis A.* Cīņa par padomju varu Latvijā. – Rīga:

- Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1955. – 108. lpp.; *Drizulis A.* Latvija fašisma jūgā (1934.–1940.). – Rīga, 1959. – 286., 296. lpp.; *Drizulis A.* Padomju Latvijas sociālistiskās celtniecības pirmie soļi (1940–1941). – Rīga: LVI, 1952. – 15. lpp.; *Kanāle V.* Fašistiskās diktatūras sabrukums Latvijā. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1960. – 80. lpp.; *Žagars Ē.* Ceļā uz revolūciju // *Dzimtenes Balss.* – 1970. – 31. jūl. – Nr. 31. – 6. lpp.; *Žagars Ē.* Sociālistiskie pārveidojumi Latvijā. 1940–1941. – Rīga: Zinātne, 1975. – 215.–217. lpp.; *Žagars Ē.* Ulmaņa diktatūras pēdējās četras dienas. Notikumi Latvijā 1940. gadā no 17. līdz 20. jūnijam // *Dzimtenes Balss.* – 1980. – 19./25. jūn. – Nr. 26.
- ⁶⁴ *Sīpols V.* Latvijas buržuāziskā diplomātija. – Rīga: Liesma, 1969. – 149 lpp.; *Sīpols V.* Sļepenā diplomātija: Buržuāziskās Latvijas ārpolitika 1919.–1932. g. – Rīga, 1965. – 260 lpp.
- ⁶⁵ Baltijas reakcionārā emigrācija šodien: Lietuviēšu, latviešu un igauņu antikomunistiskā emigrācija imperiālisma kalpībā. – Rīga: Zinātne, 1982. – 214 lpp.; *Sīpols V.* Latvijas buržuāziskā diplomātija. – Rīga: Liesma, 1969. – 149 lpp.
- ⁶⁶ *Liepa A.* Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // *Lauku Avīze.* – 1990. – 6. jūl. – 5. lpp.; 13. jūl. – 8., 9. lpp.; 20. jūl. – 8., 9. lpp.
- ⁶⁷ *Dēliņš E.* Konsuls bez valdības, 1979–1991: Piezīmes, dokumenti, materiāli. – Stokholma: Memento; Rīga: Zinātne, 1997. – 5. lpp.; *Lūsis J.* Latvijas diplomātu darbs // *Daugavas Vanagu Mēnešraksts.* – 1990. – Nr. 3. – 9.–14. lpp.; *Nagobads-Ābols A., Ābols G.* Parīze, Madride, Lisabona un atpakaļ Rīgā: Atmiņas un vērojumi četrās vēstniecībās. – [Rīga]: Zinātne, 2000.
- ⁶⁸ *Feldmanis I., Stranga A., Virsis M.* Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse). – Rīga, 1993; *Stranga A.* Brīvmūrnieki un “Jāņuguns loža” Rīgā // *Latvijas Vēsture.* – 1991. – Nr. 2. – 72.–74. lpp.; nr. 3. – 70.–78. lpp.; *Gore I., Stranga A.* Latvija: neatkarības mijkršlis. Okupācija. 1939. gada septembris – 1940. gada jūlijs. – Rīga, 1992; *Stranga A.* Latvijas ārējā tirdzniecība 30. gadu nogalē // *Latvijas Vēsture.* – 1994. – Nr. 1. – 21.–27. lpp.; *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā. Latvijas – Padomju Krievijas attiecības 1919.–1925. gadā. – Rīga, 2000; *Stranga A.* 1940. gads Baltijā. Izpildītāji un rīkotāji // *Lauku Avīze.* – 1997. – 17. jūn. – 29. lpp.; 20. jūn. – 31. lpp.; *Feldmanis I.* Latvijas valsts: rašanās, starptautiskā atzišana un ārpolitiskās darbības galvenie virzieni (1918–1940) // *Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzišanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918–1998.* – Rīga, 1999. – 15.–57. lpp.; *Feldmanis I.* Vācija un Latvija: no *de facto* līdz *de iure* (1918.–1921.) // *Latvijas Vēsture.* – 1997. – Nr. 3. – 33.–37. lpp.; nr. 4. – 61.–64. lpp.; 1999. – Nr. 1. – 61.–67. lpp.; *Blūzma V.* Kad isti Latvija kļuva par valsti? // *Latvijas Vēsture.* – 1991. – Nr. 3. – 3.–9. lpp.; 1992. – Nr. 1. – 3.–13. lpp.; *Niedre O.* Latvijas Republikas pēdējais mēnesis // *Pretstatu cīņā. Latvija 1917–1950.* – Rīga, 1990. – 258.–310. lpp.; *Niedre O.* 1940. gada jūnija pirmās divdesmit dienas Latvijā // *Turpat.* – 237.–257. lpp.; *Jēkabsons Ē.* ASV attieksme pret Latviju 1918.–1922. gadā // *Vēsturnieks profesors Dr. phil., LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis: Biobibliogrāfija, darbabiēdru veļtījumi 70 gadu jubilejā.* – Rīga, 2000. – 198.–263. lpp.; *Jēkabsons Ē.* Latvijas attiecības ar Poliju 1919. gadā // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* – 1994. – Nr. 1. – 93.–109. lpp.; *Jēkabsons Ē.* Latvijas sūtniecība Varšavā. 1939. gada septembris // *Neatkarīgā Cīņa.* – 1992. – 16. janv. – 2. lpp.; *Ščerbinskis V.* Latvijas un Somijas attiecības (1918–1921) // *Latvijas Arhīvi.* – 1996. – Nr. 1/2. –

- 42.–46. lpp.; *Varšlavāns A.* Rietumu politiskais faktors Latvijā 1919. g. // *Latvijas Vēsture.* – 1993. – Nr. 2. – 11.–17. lpp.; nr. 3. – 28.–32. lpp.; nr. 4. – 8.–15. lpp.; *Варславaн A. Я.* Английский империализм и буржуазная Латвия. Политико-дипломатические взаимоотношения (1924–1929 гг.). – Рига, 1975; *Варславaн A. Я., Зунда A. Л.* Британский империализм и буржуазная Латвия в годы мирового экономического кризиса: Экономические и политико-дипломатические взаимоотношения. 1929–1933. – Рига, 1981; *Варславaн A. Я.* Политика английского империализма в отношении буржуазной Латвии (1920–1923). – Рига, 1966; *Zunda A.* Latvijas un Lielbritānijas attiecības 1930–1940. Realitāte un ilūzijas. – Rīga, 1998; *Cerūzis R.* Vācu faktors Latvijā (1918–1939): politiskie un starpnacionālie aspekti. – Rīga, 2004.
- ⁶⁹ Skatīt, piem.: *Dišlere I. Z. A. Meierovics* un Tukuma novads // Tukuma novada kultūrvēsture: Rakstu krājums. III. – Tukuma muzejs, 1998. – 82., 83. lpp.; *Gore (Grava) I.* Zigfrīds Anna Meierovics (1887.–1925.) un Latvijas ceļš uz neatkarību // *Latvijas Vēsture.* – 1992. – Nr. 2. – 67.–70. lpp.; nr. 4. – 58.–60. lpp.; 1993. – Nr. 2. – 68.–74. lpp.; nr. 3. – 67.–71. lpp.; *Kreituse I.* “Liktenis apskauda Tevi...” // *Lauku Avīze.* – 2000. – 24. aug. – 29. lpp.
- ⁷⁰ Skatīt, piem.: *Daukšts B. Vilhelms Munters.* Politiskā portreta aprīse Latvijas Republikas ārpolitikas ietvarā // *SestDiena.* – 1991. – 16. nov. – 11. lpp.; *Ronis I.* Vilhelms Munters un PSRS čeka // *Latvijas Vēstnesis.* – 1998. – 23. jūn.; *Stranga A.* Vilhelma Muntera noslēpumi // *SestDiena.* – 1993. – 20. nov. – 11. lpp.; *Zālīte I., Bergmanis A.* Vilhelms Munters padomju plānos // *Lauku Avīze.* – 1999. – 7. aug. – 6. lpp.
- ⁷¹ *Kangeris K.* Izvēles iespējas: “Jaunā Eiropa”, padomju republika vai neatkarīga valsts. Valststiesiskie jautājumi un “lielā politika” kara gados // *Latvija Otrajā pasaules karā: Starptautiskās konferences materiāli*, 1999. gada 14.–15. jūnijs, Rīga. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. – 79.–106. lpp.
- ⁷² *Latvieši Lielbritānijā.* – Latviešu nacionālā padome Lielbritānijā, Daugavas Vanagu Fonds, 1995.
- ⁷³ *Rītenis J.* Diplomātiskā cīņa par Latvijas Republikas suverenitātes atjaunošanu. – Rīga: Fonds Latvijas vēsture, 1999. – 248 lpp.
- ⁷⁴ *Šneidere I.* Padomju okupācijas pirmais gads: kolaborācijas priekšnosacījumi // *Latvija Otrajā pasaules karā: Starptautiskās konferences materiāli*, 1999. gada 14.–15. jūnijs, Rīga. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. – 95.–106. lpp.; *Šneidere I.* Represijas pret Latvijas Republikas valsts darbiniekiem 1940.–1941. gadā // *Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā.* – Rīga, 1992. – 64.–73. lpp.
- ⁷⁵ *Bambals A.* 1940./41. gadā represēto latviešu virsnieku piemiņai. Virsnieku Golgātas ceļš un liktenis Gulaga nometnēs (1941–1959) // *Latvijas okupācijas muzeja Gadagrāmata 1999: Genocīda politika un prakse.* – Rīga: Latvijas 50 gadu Okupācijas muzeja fonds, 2000. – 92.–158. lpp.
- ⁷⁶ *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļinieks. Politikā. Diktators. Mocekļis / I. Roņa pēcvārds. – Rīga: Zinātne, a/s Lana, 1992; *Ronis I.* Vilhelma Muntera piezīmes viņa krimināllietā // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* – 1992. – Nr. 1. – 180.–184. lpp.; *Ronis I.* Latvijas valsts iznīcināšana // *Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā.* – Rīga, 1992; *Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli: Ar I. Roņa ievada eseju “Kārlis Ulmanis Latvijas brīvvalsts likteņa stundās un viņa Golgātas ceļš” / Sast. I. Ronis, A. Žvinklis.* – Rīga, 1994.

- ⁷⁷ Par V. Muntera deportēšanu, sadarbību ar PSRS specdienestiem un privileģēta cietumnieka statusu skatīt, piem.: *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1920–1940. Ārpolitika. – 2. sēj. – Stokholma, 1984. – 490. lpp.; *Bērziņš Alfrēds.* Labie gadi: Pirms un pēc 15. maija. – [Ņujorka]: Grāmatu Draugs, 1963. – 304. lpp.; *Kārlis Ulmanis* trimdā .. – 61., 149., 187., 220.–222., 228., 229. lpp.; *Kas bija Munters?* (13) // *Latvija.* – 1953. – 17. okt. – 4. lpp.; *Kezbers I.* Durvis: Tā tas bija // *Neatkarīgā Cīņa.* – 1992. – 5. dec. – 2. lpp.; 8. dec. – 2. lpp.; *Latvijas izlūkdienesti 1919.–1940.* 664 likteņi. – Rīga, 2001. – 97.–99. lpp.; *Ronis I.* Latvijas valsts iznīcināšana. – 43., 47. lpp.; *Ronis I.* Vilhelma Muntera piezīmes .. – 1992. – Nr. 1. – 180.–184. lpp.; *Stranga A.* Vilhelma Muntera noslēpumi // *SestDiena.* – 1993. – 20. nov. – 11. lpp.; *Trejš R.* Latvijas valsts un tās vīri. – 74., 75. lpp.; *Unāms Ž.* Dzīvā Latvija. – Pilskalns, 1964. – 121., 122. lpp.; *Unāms Ž.* Neatkarības saulrietā. Latvija pēc 17. jūnija. – Oldenburga: A. Ziemeņa apgāds., 1950. – 39. lpp.; *Zalcmanis J.* Atvadu vainaga vietā. Pēdējo Latvijas ārlietu ministru Vilhelmu Munteru pieminot // *Latvija.* – 1967. – 11. febr. – 5., 7. lpp.; *Zālite I., Bergmanis A.* Vilhelms Munters padomju plānos // *Lauku Avīze.* – 1999. – 7. aug. – 6. lpp.
- ⁷⁸ *Kārlis Ulmanis* trimdā un cietumā. – 64., 65. lpp.; *Ronis I.* Dažas Kārļa Ludviga Sējas (1885–1962) biogrāfijas lappuses: Baltijas valstis toreiz un tagad // *Atmoda Atpūtai.* – 1994. – 30. jūl. – 8. lpp.; 6. aug. – 8. lpp.; 13. aug. – 8. lpp.; *Dunsdorfs E.* Fragmentāras autobiogrāfiskas piezīmes par Latvijas Centrālo Padomi un agresijas upuriem // *Arhīvs: Raksti par latviskām problēmām / Red. E. Dunsdorfs.* – 27. sēj. (Brīvības cīņtāji). – Melburna, 1987. – 40., 41. lpp.; *Cielēns F.* Laikmetu maiņā: Atmiņas un atziņas. – 5. grām. – Stokholma: Memento, 1999. – 78. lpp.; *Šneidere I.* Represijas .. – 69. lpp.; *Trejš R.* Latvijas valsts un tās vīri. – 35., 40., 55., 74., 75. lpp.; *Vizulis I.* Latviešu tautas cīņa par brīvību (1917–1992). – Rīga: Garā pupa, 1992. – 114., 115. lpp.
- ⁷⁹ *Lēbers D. A.* Likteņi pagriezieni mūsdienu paaudzes dzīvē un pēctecības princips atjaunotajā Latvijā // *Latvijas Vēsture.* – 2000. – Nr. 3. – 30.–38. lpp.; *Šilde Ā.* Trimdinieka raksti, 1944–1990. – 1. izd. – Ministere: Latvija, 1991; *Ziemele I.* Valsts nepārtrauktības un cilvēktiesību loma pilsonības kontekstā Baltijas valstīs // *Baltijas valstis likteņgriežos. Politiskas, ekonomiskas un tiesiskas starptautiskās sadarbības problēmas uz XXI gadsimta sliekšņa. Rakstu krājums / Dr. T. Jundža red.* – Rīga, 1998. – 235.–256. lpp.
- ⁸⁰ *Sozanski J.* International Legal Status of Lithuania, Latvia and Estonia in the years 1918–1994. – Rīga: [Poligrāfists], 1995.
- ⁸¹ *Lehti M.* Baltijas sadarbība pēc Pirmā pasaules kara: neatkarība caur integrēšanos // *Baltijas valstis likteņgriežos. Politiskas, ekonomiskas un tiesiskas starptautiskās sadarbības problēmas uz XXI gadsimta sliekšņa.* – Rīga, 1998. – 365.–378. lpp.
- ⁸² *Jonušauskas L.* Likimo vedami. Lietuvas diplomatinēs tarnybos egzilyje veikla 1940–1991. – Vilnius, 2003.
- ⁸³ *Križevica S.* Latvijas Ārlietu ministrijas izveidošana: 1918. gada novembris – 1919. gads // *Latvijas Arhīvi.* – 1999. – Nr. 4. – 58.–71. lpp.; *Križevica S.* Latvijas Ārlietu ministrijas izveidošanas aostoņdesmitgads // *Lauku Avīze.* – 1999. – 5. aug. – 9. lpp.
- ⁸⁴ *Buka L.* Latvijas sūtniecība Vašingtonā: Vēsture, notikumi un cilvēki (1919–1940) // *Latvijas Arhīvi.* – 2002. – Nr. 3. – 43.–78. lpp.
- ⁸⁵ *Trejš R.* Latvijas diplomātija un diplomāti (1918–1940). – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003; *Trejš R.* Latvijas prezidenti. 1918–1940. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.

- ⁸⁶ *Lerhis A.* Latvijas ārpolitiskā dienesta un Ārlietu ministrijas izveidošana (1917–1919) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1997. – Nr. 4. – 77.–107. lpp.; [*Lerhis A.*] Ieskats Latvijas Republikas ārlietu dienesta vēsturē (1917–1997) // Latvijas ārlietu dienesta rokasgrāmata. – Rīga: Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 1997. – 10.–29. lpp.; skatīt arī LR ĀM mājas lapā internetā: www.am.gov.lv/lv/Ministrija/4432/4434 (Skatīts 02.01.2005.); *Lerhis A.* Latvijas ārpolitiskā dienesta un Ārlietu ministrijas pirmie darbības gadi (1919. gads – 20. gadu pirmā puse) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1998. – Nr. 2. – 100.–128. lpp.; *Feldmanis I., Freimanis A. A., Lerhis A., Ziemeļe I.* Latvijas valsts okupācijas gados (1940–1991) // Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918–1998. – Rīga: Nordik, 1999. – 127.–183. lpp.; *Lerhis A., Ziemeļe I.* Latvijas neatkarības atjaunošana un atgriešanās starptautiskajā sabiedrībā (1991–1998) // Dokumenti .. – 187.–213. lpp.; *Lerhis A.* Latvijas ārpolitikas aizsākumi (1918–1920) un Latvija Rietumu lielvalstu ārpolitiskajā stratēģijā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1999. – Nr. 3. – 56.–73. lpp.; *Lerhis A.* Zigfrīds Anna Meierovics (1887–1925) // Turpat. – 2000. – Nr. 3. – 135.–148. lpp.; Latvijas Republikas ārlietu ministra Z. A. Meierovica dienesta lieta (publicēšanai sagatavojis *A. Lerhis*) // Turpat. – 158.–162. lpp.; *Lerhis A.* Pārmaiņas Latvijas diplomātiskā dienesta darbībā (1940. g. jūnijs – 1942. g. augusts) // Vēsturnieks profesors Dr. phil., LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis: Biobibliogrāfija, darbabiedru veltījumi 70 gadu jubilejā. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. – 164.–190. lpp.; *Lerhis A.* Latvijas ārpolitikas veidošanās (20. gadu pirmā puse) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2000. – Nr. 4. – 83.–97. lpp.; *Lerhis A.* Latvijas ārlietu dienests padomju okupācijas priekšvakarā (1938. g. novembris – 1940. g. jūnijs) // Turpat. – 2001. – Nr. 2. – 87.–116. lpp.; *Lerhis A.* Latvijas Republikas ārlietu darbinieku likteņi padomju gulaga nometnēs // Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki. – 2001. – Nr. 3. – 91.–97. lpp.; *Lerhis A.* Padomju režīma represijas pret neatkarīgās Latvijas diplomātiem // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 3. sēj.: Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2000. gada pētījumi. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. – 71.–119. lpp.; *Lerhis A.* Latvijas Republikas ārlietu darbinieku likteņi padomju nometnēs // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 6. sēj.: 1941. gada 14. jūnija deportācija – noziegums pret cilvēci: Starptautiskās konferences materiāli, 2001. gada 12.–13. jūnijs, Rīga. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002. – 191.–200. lpp.; *Lerhis A.* Latvijas Ārlietu ministrijas un pārstāvniecību likvidācija pēc Latvijas aneksijas // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2002. – Nr. 4. – 90.–110. lpp.; *Lerhis A.* Ceļš uz valstisku diplomātiju (1917–1918) // Turpat. – 2003. – Nr. 3. – 73.–90. lpp.; *Lerhis A.* Pagaidu valdības sakari ar ārvalstīm 1918.–1920. gadā // Kārlim Ulmanim 125. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003. – 162.–183. lpp.; *Lerhis A.* Latvijas pārstāvniecību tīkla ārvalstīs attīstība (1918–1934) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2004. – Nr. 2. – 98.–119. lpp.; *Lerhis A.* Ārlietu ministrija un pārstāvniecības ārzemēs: administratīvo jautājumu risinājums (1934–1938) // Starptautisko attiecību problēmas: Latvija, Baltija, Eiropa. Profesoram Albertam Varslavānam 75: Jubilejas rakstu krājums. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005. – 102.–115. lpp.
- ⁸⁷ *Lerhis A.* Viens no viņiem... // *Atmoda Atpūtai*. – 1993. – 24. febr. – 9. lpp.; 27. febr. – 23. lpp.; *Lerhis A.* Izcils diplomāta mūžs Latvijai // *Turpat*. – 11. dec. – 6. lpp.; 18. dec. – 6. lpp.; 24. dec. – 6. lpp.; *Lerhis A.* Latvijas valsts *de iure* atzīšana // *Lauku Avīze*. – 1997. – 24. janv. – 9. lpp.;

- Lerhis A. Rietumi klusējot gaidīja pārmaiņas. Latvijas starptautiskās *de iure* atzīšanas vēsturiskā nozīme // Turpat. – 1998. – 27. janv. – 6. lpp.; Lerhis A. Neatkarības idejas saglabāšana pēckara gados: Latvijas diplomātiskā dienesta ieguldījums mūsu valsts *de iure* statusa saglabāšanā (1940.–1988. g.) // Diena. – 1998. – 13. febr. – 13. lpp.; Lerhis A. Latvijas ārpolitika 20. gados // Latvijas Vēstnesis. – 1998. – 13. nov. – 5. lpp.; Lerhis A. Diplomāti starp divām Latvijām // Latvijas Avīze. – 2005. – 18. jūl. – 10. lpp.; Lerhis A. Uz kopīgu mērķi – Latvijas neatkarību: Pirmskara Latvijas sūtniecība Vašingtonā un Latvijas atmodas ceļš // Turpat. – 5. sept. – 16. lpp.
- ⁸⁸ Latvju Enciklopēdija / E. Andersona red. – 1. sēj. – Rockville, 1983; 2. sēj. – Rockville, 1985; 3. sēj. – Rockville, 1987; 4. sēj. – Rockville, 1990.
- ⁸⁹ Latvju Enciklopēdija / Red. A. Švābe. – 1. sēj. – Stokholma: Trīs Zvaigznes, 1950–1951; Latvju Enciklopēdija. – 2. sēj. – Stokholma, 1952; Latvju Enciklopēdija. – 3. sēj. – Stokholma, 1953–1955; Latvju Enciklopēdija. Papildinājumi / Red. L. Švābe. – Stokholma: Trīs Zvaigznes, 1962.
- ⁹⁰ Latvijas darbinieku galerija, 1918–1928 / Red. P. Kroders. – Rīga, 1929; Latvijas vadošie darbinieki / Prof. P. Šmita virsred. – Rīga, 1935; Es viņu pazīstu: Latviešu biogrāfiskā vārdnīca / Ž. Unāma red. – 1. izd. – Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939. – 562 lpp.; Es viņu pazīstu: Latviešu biogrāfiskā vārdnīca / Ž. Unāma red. – 2. izd. – Grand Haven: Raven Printing, 1975. – 576 lpp.; Latviešu Konversācijas Vārdnīca: 21 sēj. / Red. A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlers. – 1.–21. sēj. – Rīga, 1927–1940; Latvijas diplomātiskie pārstāvji. Latvijas konsulārie pārstāvji // Trimdas biogrāfiskā vārdnīca, 1978. g.: Trimdas latviešu vārdnīca. – [Istlansinga]: Grand Rapids: Gauja, Aka, 1978. (Iesp. 1979). – 1. sēj. – 14. lpp.
- ⁹¹ Rozītis O. Latviešu diplomātu īsbiogrāfijas // Arhīvs: Raksti par latviskām problēmām / Red. E. Dunsdorfs. – 4. sēj. – 2., papl. izd. – Elwood: Pasaules Brīvo Latviešu Apvienība, Kārļa Zariņa fonds, 1973. – 37.–40. lpp.
- ⁹² These Names Accuse. Nominal list of Latvians deported to Soviet Russia in 1940–1941. Published by the Latvian National Fund in the Scandinavian countries. – Stockholm, 1951; Aizvestie: 1941. gada 14. jūnijs / Latvijas Valsts arhīvs. – Rīga: Nordik, 2001. – 808 lpp.
- ⁹³ Enciklopēdiskā vārdnīca. – 1. sēj. – Rīga: Latvijas Enciklopēdiju redakcija, 1991; 2. sēj. – Rīga: Latvijas Enciklopēdiju redakcija, 1991; Latviešu diplomātu kolēģija // *Veigners I.* Latvieši ārzemēs. – Rīga: Latvijas Enciklopēdija, 1993. – 243.–245. lpp.; No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā, 1940–1985: Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto rādītājs / R. Viksnes un K. Kangerā red. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999; Latvijas armijas augstākie virsnieki 1918–1940. Biogrāfiska vārdnīca. – Rīga, 1998; Latvijas Brīvības cīņas 1918–1920. – Rīga: Preses nams, 1999; 20. gadsimta Latvijas vēsture. I: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900–1918. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000; 20. gadsimta Latvijas vēsture. II: Neatkarīgā valsts. 1918–1940. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003.
- ⁹⁴ Latvijas ārlietu dienesta darbinieki 1918–1991. Biogrāfiskā vārdnīca / Sast. Ē. Jēkabsons, V. Ščerbinskis. – Rīga: Zinātne, 2003.
- ⁹⁵ Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Latvijas ārlietu resors un tā darbinieki 1918.–1991. gadā // Latvijas ārlietu dienesta darbinieki 1918–1991. Biogrāfiskā vārdnīca – Rīga: Zinātne, 2003. – 13.–37. lpp.
- ⁹⁶ 90. gadu vidū LR Ārlietu ministrijā tika iesākts darbs Latvijas Republikas pirmā neatkarības perioda svarīgāko diplomātisko tradīciju un ārpolitisko notikumu atceres un piemiņas iemūžināšanā. 1996. gada 26. janvārī ministrija rīkoja piemiņas pasākumu, veltītu LR valsts

starptautiskās *de iure* atzīšanas 75. gadadienai, kurā ārlietu ministrs V. Birkavs ierosināja iemūžināt pirmskara diplomātu piemiņu un pasludināt 26. janvāri par "diplomātijas profesionālo dienu un diplomātu atceres dienu". 1996. gada maijā LR ĀM nāca klajā ar iniciatīvu Rīgas domei atjaunot divām Rīgas ielām – Basteja bulvārim un Bļieķu ielai – pirmskara nosaukumu: attiecīgi "Zigfrīda Meierovica bulvāris" (ielai šis nosaukums bija 1929.–1940. gadā) un "Aristīda Briāna iela" (ielai šis nosaukums bija 1933.–1941. gadā; A. Briāns (1862–1932) bija ievērojams Francijas un starptautiska mēroga darbinieks un Latvijas valstiskās neatkarības atbalstītājs). Saskaņā ar Rīgas domes 1996. gada 26. novembra lēmumu nr. 4572 Bļieķu iela tika pārdēvēta par Aristīda Briāna ielu, un 1998. gada 11. septembrī ielas galā atklāta piemiņas plāksne A. Briānam. Basteja bulvāris netika pārdēvēts Meierovica vārdā. LR Ārlietu ministrijā 1996. gadā tika veidota LR ārlietu ministru fotoportretu galerija, bet vairākās LR vēstniecībās ārzemēs (piem., Vinē, Parīzē u.c.) – pirmskara sūtņu un atjaunotās valsts vēstnieku fotoportretu galerijas. Tomēr netika atbalstīts monogrāfijas autora priekšlikums galerijā iekļaut arī 1940.–1991. gadā Rietumvalstīs pastāvošā LR diplomātiskā dienesta vadītāju fotoportretus, kas būtu bijusi vēl viena iespēja uzsvērt LR ārlietu dienesta darbības nepārtrauktību. Kā jau minēts, 1997. gada 27. janvārī LR Valsts prezidents G. Ulmanis LR Ārlietu ministrijas telpās atklāja Latvijas ārlietu ministru fotoportretu galeriju.

Turpinot Ārlietu ministrijā iesākto darbu LR ārlietu dienesta darbības vēstures apzināšanā un popularizēšanā, kopā ar Latvijas Valsts vēstures arhīvu tika sarīkotas vairākas izstādes, lielākā daļa no tām eksponēta Ārlietu ministrijā: 1) sakarā ar LR sūtniecības ASV dokumentu nodošanu LR Valsts vēstures arhīvam; LR Ārlietu ministrijas, Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcijas un Latvijas Valsts vēstures arhīva vienošanās protokola "Par "Vašingtonas arhīvu" nodošanu valsts glabāšanā, aprakstīšanu un izmantošanas kārtību" parakstīšanu (atklāta 1998. gada 21. augustā); 2) izstāde par Latvijas diplomātisko dienestu (atklāta 1999. gada 27. janvārī); 3) izstāde "Latvijas valstij 80: Latvijas ārpolitika 20. gs. 20.–30. gados un attiecības ar Somiju; Latvijas neatkarības atgūšana 90. gados un starpvalstu attiecību atjaunošana ar Somiju" (atklāta 1999. gada 11. februārī Latvijas Valsts vēstures arhīvā; iepriekš šī LVVA sadarbībā ar Somijas Nacionālo arhīvu un LR vēstniecību Somijā sagatavotā izstāde 1998. gada novembrī tika eksponēta Somijas Nacionālā arhīva telpās Helsinkos); 4) izstāde "Kārlim Zariņam – 120" (atklāta 2000. gada 26. janvārī, pirms tam 1999. gada 4. decembrī Londonā Brukvudas kapos notika K. Zariņam veltīts piemiņas brīdis, sekoja pieņemšana LR vēstniecībā, un tās telpās tika atklāta K. Zariņam veltītu dokumentu un fotogrāfiju izstāde); 5) izstāde "Latvijas ārpolitikas dibinātāji un veidotāji. 2000. gada jubilāri" (2001. gada 26. janvārī – 6. februārī); 6) izstāde "Latvijas Ārlietu ministrijas darbinieki deportācijās un represijās pēc 1940. gada okupācijas" (2001. gada 14.–21. jūnijā Rīgas domē, bijušajā Ārlietu ministrijas ēkā, 27. jūnijā – 31. augustā Kara muzejā); 7) izstāde "No delegācijas līdz vēstniecībai" (atklāta 2002. gada 5. decembrī; LR sūtniecības Vašingtonā fonda dokumenti; Latvijas Valsts vēstures arhīvā); 8) izstāde "Latvijas valstiskuma sardzē. Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta darbinieki okupācijas gados trimdā. 1940. gada 17. jūnijs – 1991. gada 21. augusts" (atklāta 2004. gada 28. janvārī) u.c. 2003. gada 26. janvārī Ārlietu ministrijā tika atklāta piemiņas plāksne "Padomju un nacisma okupācijas varas represētajiem Latvijas Republikas ārlietu dienesta darbiniekiem". Kopā ar ASV vēstniecību Latvijā LR Ārlietu ministrija un Latvijas arhīvistu biedrība sagatavoja izstādi "Laiku lokos: Latvijas un ASV starpvalstu attiecības.

1922–2001” (bija aplūkojama 2001. gada jūnijā LR Ārlietu ministrijā, vēlāk ASV vēstniecības Latvijā Informācijas centra telpās).

2003. gada 9. jūnijā Latvijas goda konsula Jeruzalemē no 1928. līdz 1947. gadam Mordehaja Kaspi (*Caspi*) dēls Mihaels Kaspi, kurš pārņēma šā konsulāta vadību pēc tēva nāves, apmeklēja LR Ārlietu ministriju un ĀM arhīvam nodeva saglabātos Latvijas goda konsulāta Palestīnā dokumentus. LR ĀM ir pārvedusi dzimtenē Latvijas sūtniecības Francijā pilnvarotā lietveža Kārļa Bērenda uzkrātos, saglabātos un jau pēc viņa nāves savāktos dokumentus. Var teikt, ka laikā no 1918. gada līdz 1991. gadam LR sūtniecībās Rietumvalstīs sastādīto un uzkrāto dokumentu t.s. vēsturisko arhīvu atgriešanās Latvijā pamatvilcienos ir notikusi. 2003. gada 19. decembrī LR Ārlietu ministrijā Latvijas pastāvīgais pārstāvis vēstnieks ANO Ņujorkā Gints Jegermanis nodeva Latvijas Valsts vēstures arhīvam vēsturiskus materiālus, ko arhīvam bija novēlējusi valsts un sabiedriskā darbinieka Alfrēda Bērziņa un vēlāk arī Latvijas diplomāta Valdemāra Kreicberga atraitne Kira Adams-Kreicberga. Šie dokumenti satur abu minēto darbinieku atmiņas un cita rakstura materiālus, kas ir nozīmīga liecība par Latvijas 20. gadsimta vēsturi un diplomātiskā dienesta darbību.

Latvijas diplomātu dzīves un darbības atcerei veltītus pasākumus sarīkojušas arī citas iestādes – Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā 1995. gada 10. augustā tika atklāta izstāde “Zinātnieks un diplomāts Arnolds Spekke (1887–1972)”, 1995. gada 21. septembrī LU Mazajā aulā notika zinātniska konference “Pedagogs. Diplomāts. Zinātnieks Arnolds Spekke” un izstāde LU muzejā, bet Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā 1999. gada 5. novembrī norisēja zinātniskā konference “Felikss Cielēns – personības aktivitātes laikmetu maiņā”, kas bija veltīta F. Cielēna memuāru grāmatas “Laikmetu maiņā” 2. izdevuma publicējumam. 1998. gada 6. novembrī Latvijas Nacionālajā bibliotēkā tika atklāta izstāde “Latvijas diplomātijas vēsture”. 1999. gada oktobrī ANO mītnē Ženēvā interesenti varēja iepazīties ar Latvijas Nacionālās bibliotēkas sagatavotu izstādi “Baltijas valstis Tautu Savienībā”. 2005. gada 15. aprīlī Ķekavas novadpētniecības muzejā notika pedagoga un diplomāta P. Sējas 125. dzimšanas dienas atcerei veltīta konference.

Autors apzinājis vēl vairākus piemiņas pasākumus, kuros godināti bijušie Latvijas ārlietu resora darbinieki. 1997. gada 4. septembrī pie nama Rīgā, Krišjāņa Valdemāra ielā 3, tika atklāta Latvijas Valsts un Ministru prezidentam un ārlietu ministram K. Ulmanim veltīta piemiņas plāksne, bet 2003. gada 22. jūlijā skvērā iepretim minētajai ēkai tika atklāts K. Ulmanim veltīts piemineklis. 2001. gada 30. jūlijā Raiņa kapos Rīgā tika pārāpbedīta F. Cielēna urna. 2005. gada 25. maijā Lielajos kapos Rīgā tika atklāts Grosvaldu ģimenes – Fridriha Grosvalda, viņa dzīvesbiedres Marijas un dēlu Jāzepa un Oļģerta piemineklis, tā uzstādīšanas un kapavietas iekārtošanas projektu sadarbībā ar LR Ārlietu ministriju, Rīgas Latviešu biedrību un Latvijas Mākslinieku savienību īstenoja vēsturnieks Oļģerts Auns.

1. nodaļa

LATVIJAS REPUBLIKAS ĀRPOLITISKĀ DIENESTA UN ĀRLIETU MINISTRIJAS IZVEIDOŠANA

1917. gadā radās ideja par pilnīgu Latvijas neatkarību. Gada nogalē neatkarīgas valsts nākotnes jautājumiem pirmo reizi tika piešķirts ārpolitisks raksturs.¹ Latviešu tautas ievērojamāko sabiedrisko darbinieku cīņā par neatkarīgas valsts izveidošanu un tās turpmāko pastāvēšanu nozīmīga loma vienmēr bijusi gan ārpolitikai kopumā, gan arī tās īstenošanas mehānisma izveidei un darbībai. Topošās un vēlāk jaunās valsts ārlietu dienesta pirmsākumi sakrīta ar laiku, kad tās pārstāvji formulēja mērķi – neatkarīgu valsti kā latviešu tautas attīstībai labvēlīgāko alternatīvu nākotnei un izvērsa šim mērķim atbilstošu Latvijas propagandas darbu ārzemēs, kā arī sāka tiešus kontaktus ar citu valstu pārstāvjiem Krievijā un ārpus tās.

1. §

Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes Ārlietu nodaļas darbība

Pamatu pirmajiem ārpolitiskajiem kontaktiem ar citu valstu pārstāvjiem sākotnēji veidoja informācijas un propagandas darbs Rietumeiropas valstīs. Eiropā, tāpat kā pasaulē vispār, maz ko zināja par Latviju un latviešiem, tāpēc vispirms kontaktos ar Rietumeiropas valstu diplomātiem vajadzēja izvērst informācijas darbu. Ap 1917. gadu informācijas izplatīšana aktivizējās. To veica gan ārzemēs pastāvīgi dzīvojošie, gan tur uz īsāku laiku ieradušies tautieši.

Latvijas valsts idejas un tautas brīvības centienus Pirmā pasaules kara gados pauda arī latviešu inteliģences pārstāvji emigrācijā. Viens no aktīvākajiem propagandistiem Šveicē bija Aleksandrs Liepiņš.² Viņš latviešu tautas lietas propagandai Bāzelē nodibināja Informācijas biroju, kā arī izdeva nelielu biļetenu "Latvji ārzemēs".³ Līdz ar Latvijas valsts proklamēšanu un valdības delegācijas ierašanos Parīzē A. Liepiņš darbību paplašināja. Viņš cieši sadarbojās ar Jāni Kļaviņu-Ellanski, kurš

vadīja Informācijas biroju Bernē, līdzdarbojās Šveices telegrāfa aģentūrā, organizēja tur informāciju par Latviju un sistemātiski Šveices laikrakstos ievietoja rakstus par svarīgākajiem Latvijas valsts jautājumiem. J. Kļaviņš-Ellanskis vēlāk, 1919. un 1920. gadā, bija Latvijas jaunizveidotās un īsu laiku pastāvējušās diplomātiskās pārstāvniecības Bernē preses atašejs.⁴

1917. gadā arī Austra Ozoliņa-Krauze darbojās presē Šveices vācu kantonos, bet Anna Rūmane-Ķeniņa rakstīja franču presē, biežāk Ženēvas kantona izdevumos. No 1917. līdz 1918. gadam Latvijas preses darbinieki tieši Šveicē izvērta aktīvāko darbību. Tam bija liela nozīme, jo Šveice bija viena no pasaules informācijas centriem, un ziņu dienestiem neitrālajā valstī bija liela popularitāte.⁵ Nedaudz vēlāk Arturs Vanags nodibināja privātu informācijas biroju Oslo.⁶ Rietumeiropas valstīs uz vairāku privātu informācijas biroju pamata no 1919. līdz 1920. gadam izveidojās Latvijas Pagaidu valdības pirmās diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības. Vēlāk visi minētie darbinieki, izņemot A. Liepiņu, iekļāvās Latvijas diplomātiskajā dienestā dažādās pārstāvniecībās un kļuva par informācijas un preses biroju vadītājiem.

Ārpolitisko kontaktu aizsākumos liela nozīme bija tautas pilnvarotas iestādes izveidošanai. Taču šis process notika lielās grūtībās, jo latviešu politiskās partijas nespēja panākt vienotu lēmumu par Latvijas valstiskuma perspektīvu. Valstiskuma izvēles problēma bija arī ārpolitisks jautājums. Šādā situācijā izrādījās svarīgi, ka aktīvu ārpolitisko darbību sāka tieši uz Latvijas pilnīgu neatkarību orientētās latviešu pilsoniskās aprindas. Lai sasniegtu šo mērķi, būtiska nozīme bija labvēlīgiem ārpolitiskiem apstākļiem.

1917. gada oktobra sākumā tika nolemts Krievijas galvaspilsētā Petrogradā dibināt Latviešu informācijas biroju, kura uzdevums būtu meklēt, uzsākt un ievadīt sakarus ar Antantes⁷ (Lielbritānija, Francija, ASV) un neitrālo valstu pārstāvjiem, iepazīstinot viņus ar latviešu tautas politisko, ekonomisko, sociālo un kulturālo stāvokli un politiskajām prasībām – pirmām kārtām par pašnoteikšanos un lielāku autonomiju.⁸ Jāņa Seska⁹ vadītais birojs Petrogradā sāka darboties 18. (31.) oktobrī.¹⁰ Kopā ar Krievijas IV Valsts domes deputātu Jāni Goldmani tika izstrādāti un apspriesti pirmie memorandi un uzsaukumi ārvalstu diplomātiem. Tā sākās pirmie latviešu politisko darbinieku diplomātiskie kontakti.

Iesāktajam darbam bija nepieciešama plašāka organizatoriskā un tiesiskā bāze – organizācija, kas kontaktos ar ārvalstu diplomātiem būtu tiesīga runāt tautas vārdā un izteikt latviešu galvenās intereses un prasības. 1917. gadā latviešu pārstāvji vairākkārt bija izteikuši tautas pašnoteikšanās prasības, taču turpmāk bija

nepieciešama visas tautas un nedalītas Latvijas patstāvības prasība. Ar vienotas nacionālas pārstāvniecības starpniecību izteiktām prasībām varēja būt lielāka ārpolitiska nozīme.

1917. gada 17. (30.) novembrī Valkā nodibinājās Latviešu Pagaidu Nacionālā padome (LPNP), kuras pirmā sesija notika no 16. līdz 19. novembrim (29. nov. – 2. dec. j. st.). Tajā galvenokārt tika lemti organizatoriskie jautājumi, padomes struktūras izveidošana un pārvaldes orgānu un delegātu ievēlēšana. Pārrunājot jautājumu par LPNP valdes darbības vietu, Nacionālā padome nolēma, ka valdei un dibināmo nodaļu centriem, kamēr apstākļi to ļauj, jāatrodas Valkā, izņemot Ārlietu nodaļu, kuras centram jāatrodas Petrogradā. Padome 19. novembra (2. dec.) sēdē nolēma dibināt 7 nodaļas, to skaitā Ārlietu nodaļu, apvienojot to ar Informācijas biroju Petrogradā.¹¹ Ar šo laiku var datēt latviešu nacionālā diplomātiskā dienesta aizsākumu. LPNP uzskatīja, ka līdz Satversmes sapulces sasaukšanai tā ir vienīgā pilntiesīgā latviešu tautas un Latvijas iedzīvotāju uzskatu paudēja, un deklarēja to.¹² LPNP valde un gandrīz visas nodaļas sāka darboties Valkā, bet Ārlietu nodaļa Petrogradā kļuva par rosīgāko LPNP sekciju.

Par Ārlietu nodaļas priekšsēdētāju tika ievēlēts Jānis Goldmanis, par locekļiem – Petrogradas katoļu garīgā semināra profesors Jāzeps Rancāns, publicists Oto Nonācs, jurists, žurnālists un Latviešu bēgļu apgādāšanas CK priekšsēdētāja biedrs Petrogradā Arveds Bergs un žurnālists, dzejnieks un Latviešu bēgļu apgādāšanas CK darbinieks Ādolfs Dobelis, par sekretāriem – sākumā Ā. Dobelis, vēlāk J. Seskis. Par pirmajiem LPNP delegātiem uz ārzemēm – Lielbritāniju, ASV un Franciju – vienbalsīgi tika ievēlēti jurists, redaktors un Bēgļu apgādāšanas CK loceklis Jānis Kreicbergs, tautsaimnieks un Vidzemes zemes padomes valdes loceklis Z. Meierovics un jurists, redaktors un Bēgļu apgādāšanas CK priekšsēdētājs Jānis Čakste, bet ceturtais līdz turpmākam rīkojumam – J. Seskis.¹³ Delegāti ārzemēs vienlaikus bija arī nodaļas locekļi; nodaļai bija tiesības kooptēt vēl dažus locekļus. Ārlietu nodaļas uzdevumi bija: informēt Antantes valstu pārstāvjus par latviešu tautas kultūru, saimniecisko stāvokli un politiskajiem mērķiem; atspēkot un reaģēt uz tiem latviešu tautas politiskās gribas sakropojumiem un viltojumiem, ko izplatīja latviešu boļševiki un vācu okupācijas vara; informēt Antantes valstu pārstāvjus un ārzemju presi par latviešu tautas stāvokli okupācijas apstākļos un par cietušajiem šajā režīmā; skaidrot ārvalstu pārstāvjiem boļševistisko latviešu strēlnieku attieksmi pret latviešu tautu un krievu boļševikiem; izdot propagandas brošūras un ziņojumus par Latviju; gatavot sabiedroto lielvalstu domu Latvijas valsts neatkarības atzīšanai; glābt un pulcināt latviešu tautas dzīvos spēkus eventuālai tālākai cīņai par Latvijas brīvību, uzturēt tiešus un

aktīvus sakarus ar LPNP prezidiju utt.¹⁴ Tiklīdz pirmās sesijas dalībnieki ieradās Petrogradā un Ārlietu nodaļa sāka darbību, LPNP par savu izveidošanos informēja ārvalstis. Ievērojot LPNP apdraudēto stāvokli Valkā, tika publicēti dažādi uzsaukumi un nosūtītas telegrammas. Informācijas biroja darbinieki Petrogradā piešķīra pārspīlētu nozīmi Ārlietu nodaļas nodibināšanai un uzskatīja, ka līdz ar to biroja darbība ieguvusi ne tikai morālu, bet arī juridisku pamatu – runāt latviešu tautas vārdā. LPNP izstrādātās un pieņemtās deklarācijas, uzsaukumi un protesti Ārlietu nodaļā tika pārtulkoti franču valodā un piegādāti ārvalstu pārstāvjiem un preseī. Svarīga loma bija sakaru uzturēšanai starp Valku un Petrogradu.¹⁵

LPNP uzskatīja, ka Latvijas valsts augstākā iestāde jādibina un valsts neatkarība jāpasludina Latvijas teritorijā. Ziņas par LPNP nodibināšanos nokļuva vairāku valstu laikrakstos un atstāja dziļu iespaidu uz latviešiem Latvijā un Krievijā. Tautiešu kolonijās Krievijā spontāni sāka dibināties vietējās LPNP nodaļas. Tādas radās Harkovā, Jaroslavļā, Tverā, Vitebskā, Tomskā, Kazaņā, Samarā, Maskavā, Tiflisā (no 1936. g. – Tbilisi), izveidojās arī Sibīrijas un Urālu latviešu Nacionālā padome. LPNP darbība īsā laikā aptvēra visus latviešu centrus Krievijā.¹⁶

Pēc LPNP nodibināšanas Informācijas birojs Petrogradā darbojās Ārlietu nodaļas paspārnē. Darba apjomam pieaugot, tas tika nedaudz reorganizēts – palielināts personāls un sadalīti pienākumi. Ārlietu nodaļas ievērojamākie darbinieki no dibināšanas bija priekšsēdētājs J. Goldmanis un sekretāri Ā. Dobelis un J. Seskis. Ā. Dobelis nodibināja sakarus ar krievu sabiedrību un presi un propagandēja Latvijas centienus un valsts ideju krievu un latviešu sabiedrībā. J. Seskis ievadīja un uzturēja sakarus ar ārvalstu pārstāvjiem un piegādāja propagandas materiālus ārzemju preses korespondentiem, tulkoja un sagatavoja liervalstīm iesniedzamo memorandu pamatinformāciju. No 1917. gada decembra Ārlietu nodaļas sēdēs tika apspriesta nepieciešamība rēķināties ar starptautiskās politikas attīstību.¹⁷

Ārlietu nodaļa sāka īstenot LPNP funkcijas un pārstāvību ārzemēs. 1918. gada 19. janvārī (1. febr.) deputāts J. Goldmanis LPNP vārdā uzstājās Viskrievijas Satversmes sapulcē par Latvijas jautājumu un latviešu tautas prasību deklarāciju.¹⁸ Par spīti tam, ka LPNP locekļus vajāja boļševiki, Informācijas birojam Petrogradā arī turpmāk vajadzēja darboties līdzšinējās telpās, turpat organizējot arī Ārlietu nodaļas sēdes. Pēc tam kad 1918. gada 23. martā boļševiki uz laiku J. Goldmani apcietināja,¹⁹ nodaļa sāka darboties konspiratīvi dažādās vietās.

1917. gada 19. novembrī (2. dec.) LPNP pirmajā sesijā pieņēma deklarāciju ārvalstīm un tautām. Tajā Latvijai tika prasīta politiskā autonomija, taču par valstisku neatkarību vēl netika runāts, atstājot to Satversmes sapulces izlemšanai. Tā paša gada

decembrī LPNP laida klajā deklarāciju "Visiem latviešiem!", kurā protestēja pret vācu okupācijas apstākļos izveidotā Kurzemes landtāga lēmumu par pievienošanos Vācijai. Ārlietu nodaļas pārstāvji praktiski sāka diplomātisko darbību. Uz LPNP ārvalstu pārstāvniecībām Petrogradā iesniegtajiem lēmumiem par latviešu tautas patstāvības prasībām atbildēja Lielbritānijas pilnvarotais lietvedis F. O. Lindlejs (*Lindley*) un Francijas vēstnieks Ž. Nulenss (*Noulens*). Tie bija pirmie oficiālie dokumenti, ko topošās Latvijas valsts pārstāvji saņēma no abām lielvalstīm.²⁰

LPNP 2. sesija notika 1918. gadā no 15. līdz 18. (28.–31.) janvārim Petrogradā, jo sarkanā terora dēļ Nacionālās padomes darbība Valkā vairs nebija iespējama.²¹ Šajā sesijā tika izlemti svarīgi jautājumi. 1918. gada 17. (30.) janvārī Padome pirmo reizi, balstoties uz tautu pašnoteikšanās tiesībām, oficiāli izvirzīja prasību par pilnīgi neatkarīgas Latvijas valsts izveidošanu.²² Līdz ar to galīgi tika formulēta un izteikta Latvijas valsts ideja. Tomēr pati valsts vēl netika pasludināta un LPNP sevi nedeklarēja par Latvijas valdību. Taču Padomei bija svarīgi iegūt starptautisku atzīšanu kā "topošās Latvijas augstākajai pagaidu iestādei", par kādu šī nacionālā pārstāvniecība sevi turēja. Tika pieņemti arī ārpolitiski lēmumi. LPNP apsveica Ukrainas Centrālo Radu sakarā ar Ukrainas neatkarības pasludināšanu un 8. (21.) janvārī iecēla K. Bahmani par savu pārstāvi Ukrainā.²³ Svarīgs bija LPNP lēmums savu mītni paturēt Valkā, bet vācu okupācijas gadījumā tās darbu pārņemt Ārlietu nodaļai Petrogradā. Vēlāk, februāra vidū, kad Vācijas karaspēks okupēja Vidzemi un Latgali, V. Zāmuels 1. martā tomēr atjaunoja LPNP darbību Valkā vācu okupācijas apstākļos, lai gan arī vācieši Padomes darbiniekus pakļāva represijām.²⁴

Ar neatkarīgas valsts idejas oficiālu pasludināšanu sākās jauns posms valsts izveidē. Turpmāk Ārlietu nodaļas darbinieku galvenais ārpolitiskais uzdevums bija ar diplomātiskiem līdzekļiem starptautiskajā politikā panākt Latvijas neatkarības atzīšanu.

Nodaļas pārstāvji vēl nepārstāvēja neatkarīgu Latvijas valsti, jo tā vēl nebija pasludināta, taču darbojās latviešu tautas interesēs, kaut arī tautai vēl nebija nodrošinātas iespējas vispārējā nobalsošanā paust savu gribu. Darbodamās ar konkrētās organizācijas pilnvarojumu, Ārlietu nodaļa veicināja valsts pasludināšanu un izveidošanu. Pēc Pirmā pasaules kara arī vairāku citu Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu pārstāvji sāka līdzīgu darbību un ienāca starptautiskajā diplomātijā pirms šo valstu nodibināšanās.

No 1918. gada sākuma Ārlietu nodaļas darbinieku diplomātiskie kontakti ar Antantes un neitrālo valstu pārstāvjiem Krievijā aktivizējās, attiecību veidošana ar citu valstu pārstāvniecībām nodaļas apspriedēs tika īpaši uzsvērta. Nodaļas darbinieki

nekavējoties informēja pārstāvniecības par LPNP mērķi izveidot valsti, kā arī sniedza Eiropas valstu valdībām un sabiedrībai skaidrojumus par latviešu tautas nacionālajiem un politiskajiem centieniem un to īstenošanas iespējām.²⁵

Ārvalstu pārstāvjiem trūka informācijas par latviešu tautu, tās vēsturi un kultūru, politisko un saimniecisko stāvokli. Lai virzītu Rietumvalstu diplomātu un sabiedrisko domu Latvijai labvēlīgā gultnē, vadoties no diplomātisko un preses pārstāvju jautājumiem, tika izstrādāti Latvijas propagandas darba virzieni. Nodaļa izdeva vairākus rakstus un brošūras svešvalodās par Latvijas starptautisko stāvokli, vēsturi un citiem jautājumiem. LPNP pārstāvji uzsvēra, ka Latvijas jautājums vairs nav tikai Vācijas vai Krievijas jautājums – tas ir kļuvis starptautisks. Taču vēlākajos gados, kad ārzemju vērotāji salīdzināja igauņu un latviešu (LPNP) toreizējā darba efektivitāti, vairāk ievēribas Rietumos un labākus sasniegumus bija ieguvuši igauņi, kuri par sava ārpolitiskā darba centru bija izvēlējušies Stokholmu, nevis Petrogradu.²⁶

Sakarā ar vācu karaspēka tuvošanos Petrogradai, kā arī sarkanā terora dēļ Antantes valstu pārstāvju stāvoklis pilsētā kļuva nedrošs, tāpēc 1918. gada 28. februārī viņi atstāja Petrogradu un pārcēlās uz Vologdu. Līdz tam LPNP bija spējusi nodibināt sakarus ar Antantes valstu vēstniekiem. Vēl Petrogradā Ārlietu nodaļas darbinieki lūdza Lielbritānijas un Francijas vēstniecībai sniegt materiālu palīdzību Nacionālajai padomei. 28. februāra rītā LPNP saņēma līdzekļus no Lielbritānijas vēstniecības, kurus izmantoja propagandas literatūras izdošanai un delegātu sūtīšanai uz ārzemēm. Nedaudz vēlāk nāca arī franču materiālais atbalsts.²⁷

Tā kā 1918. gadā ārzemju vēstnieki uzturējās Petrogradā un vēlāk Vologdā, bet viņu atašeji un konsulāti Maskavā, kur atradās padomju valdība, LPNP politikas vadība Petrogradā notika sadarbībā ar vēstniecībām, bet Maskavā sadarbībā ar konsulātiem. Liedzot Antantes diplomātiem iespēju apmesties Arhangeļskā un pieprasot galīgi atstāt Krieviju jūlija beigās, boļševiki pārtrauca sakarus ar Antantes valstīm; Antantes pārstāvji varēja uzskatīt sevi par brīviem no saistībām ar Krieviju.²⁸

Z. Meierovica ievēlēšana par LPNP Finanšu nodaļas vadītāju nozīmēja šās nodaļas pārvietošanos uz Maskavu, kur Z. Meierovics dzīvoja. Gados jaunā Z. Meierovica izvirzīšanos sekmēja viņa lielās darbības spējas un sabiedriskā aktivitāte, prasme saskaņot sākotnēji dažādus viedokļus, oratora spējas u.c. talanti. LPNP Ārlietu un Finanšu nodaļas kopšēdes izvērtās par faktisko LPNP vadošo centru Krievijā. Pēc Z. Meierovica aizbraukšanas uz Lielbritāniju ārpolitika palika Ārlietu nodaļas ziņā. 1918. gada vasarā boļševiku pret darbības dēļ bija jāievēro maksimāla piesardzība un Ārlietu nodaļas darbiniekiem vajadzēja rēķināties ar pieaugošu izsekošanu. Sarežģīta kļuva sazināšanās starp Ārlietu nodaļu un LPNP Valkā. Tomēr Ārlietu nodaļa bija

tas centrs, ap kuru grupējās latviešu nacionālā inteliģence Krievijā, pirms tā maijā un jūnijā sāka atgriezties Latvijā. 26.–28. jūnijā nodaļa noorganizēja LPNP 3. sesiju. Tā notika Petrogradā īpaši nelabvēlīgos apstākļos. Pieaugošās konspirācijas dēļ bija iespējams saglabāt tikai dažus Ārlietu nodaļas dokumentus. J. Seskis atceras, ka esot bijis lēmums par to, ka viņam Krievijā jāpaliek tik ilgi, kamēr vien tur būs kāds Antantes diplomātiskais pārstāvis un kamēr būs iespējams ar viņu sazināties.²⁹ Sesijā tika nolemts, ka nepieciešamības gadījumā Ārlietu nodaļai Petrogradā jāpārņem visas LPNP funkcijas.³⁰

Pēc eseru sacelšanās apspiešanas Maskavā (1918. g. jūl.) sarkanais terors sākās visā Krievijā. Ārlietu nodaļas darbiniekiem bija jāievēro arvien lielāka slepenība. Nodaļa aktīvi spēja darboties līdz augusta beigām, tad arī tās darbinieki atgriezās Latvijā. Pēdējā LPNP valdes sēde notika 26. jūlijā Valkā, pēc tam valdes locekļi pārcēlās uz Rīgu.³¹

Jau no 1917. gada beigām LPNP un Ārlietu nodaļas sēdēs arvien no jauna tika uzsvērtā vajadzība tās pārstāvjiem doties ārpus toreizējās Padomju Krievijas robežām. Tiekoties tikai ar Antantes valstu diplomātiskajiem pārstāvjiem Krievijā, latviešu tautas interešu propagandu un Latvijas valsts dibināšanas un starptautiskās atzīšanas nepieciešamības ideju nevarēja izplatīt tālāk pasaulē. LPNP delegātiem vajadzēja steidzami doties uz Rietumeiropu un nodibināt personiskus kontaktus ar Rietumu lielvalstu valdībām. Tomēr delegātu izbraukšana aizkavējās, jo no padomju iestādēm nevarēja dabūt ārzemju pasēs un izbraukšanas vīzas. Par pirmo un vispiemērotāko pārstāvi darbam ārzemēs tika izraudzīts Z. Meierovics, viņš atstāja LPNP Finanšu nodaļas vadītāja posteni un gatavojās diplomāta misijai. LPNP 3. sesija 1918. gada jūnija beigās mudināja steidzami sūtīt Z. Meierovicu kā LPNP pilnvaroto pārstāvi uz Lielbritāniju – tā laika varenāko lielvalsti Eiropā.³² Izbraukšana bija saistīta ar vairākām problēmām, ar kurām latviešu pārstāvji saskārās pirmo reizi, – piemēram, vajadzēja izvēlēties iespējami optimālāko Latvijas un latviešu tautas reprezentēšanas veidu. Tikai jūlijā viss bija tiktāl sagatavots, lai Z. Meierovics varētu doties ceļā. Viņš kļuva par latviešu pirmo diplomātisko pārstāvi ārzemēs.

Diplomātisko sarunu vešanai Z. Meierovicam 1918. gada 12. jūlijā tika izsniegta īpaša pilnvara, kurā bija uzskaitīti galvenie darbības virzieni; tie ietvēra arī tālejošus mērķus, kas īsā laikā nebija sasniedzami. Pilnvarā bija teikts, ka “pārstāvis visur aprādīs suverēnas un nedalītas Latvijas vajadzību” un var prasīt, lai caur Latvijas teritoriju ietu pilnīgi brīva satiksme starp Rietumeiropas valstīm un Krieviju, kā arī panākt palīdzību izpostītās Latvijas saimniecībai.³³ Pārstāvi dažreiz sauca arī par “LPNP pilnvaroto sūtni pie Lielbritānijas valdības”³⁴. 12. jūlijā Ārlietu nodaļa

Z. Meierovicam izsniedza analogisku pilnvaru Francijā, bet 10. novembrī – atsevišķu pilnvaru par brīvprātīgu ziedojumu vākšanu.³⁵ Faktiski Z. Meierovica uzdevumi bija plašāki, nekā līdz šim tika uzskatīts.

Ceļā uz Londonu jūlija beigās Z. Meierovics no Petrogradas ar kuģi vispirms ieradās Stokholmā, kur nodibināja sakarus ar vairākām sūtniecībām un zviedru presi. Dažu dienu laikā viņam izdevās tikties ar Lielbritānijas sūtni E. Hovardu (*Howard*) un britu propagandas ministrijas pārstāvi Stokholmā. Šos darbiniekus Z. Meierovics informēja par savas vizītes mērķiem.³⁶ 25. jūlijā LPNP pirmais pārstāvis ārzemēs piedalījās Stokholmas latviešu kopienas sapulcē, kur pēc viņa ierosmes nodibināja informācijas biroju. Tika ievēlēti biroja darbinieki un biroja padome.³⁷ Biroju nosauca par “Latviešu Nacionālās padomes Informācijas biroju Stokholmā”, un tā pirmo sapulci 26. jūlijā (v. st.) vadīja pats Z. Meierovics. Tika izvirzīta šāda darbības programma: 1) preses informēšana; 2) sakaru uzturēšana ar LPNP Ārlietu nodaļu Petrogradā un LPNP valdi Valkā, kā arī ar Z. Meierovicu Londonā; 3) sakaru uzturēšana ar Lielbritānijas, Francijas, Itālijas, ASV, Japānas un draudzīgo neitrālo valstu sūtniecībām Stokholmā. Sapulcē tika nolemts savstarpēji apmainīties ar informāciju, sūtot adresātiem Petrogradā, Valkā un Londonā galveno rakstu kopijas, kā arī Antantes valstu sūtniecībām piesūtīt visu oficiālo protestu un deklarāciju kopijas.³⁸

Biroju vadīja rakstnieks Kārlis Ieviņš un Sarkanā Krusta (darbojās Krievijas konsulāta paspārnē Stokholmā) Latviešu sekcijas darbiniece Elza Antone. Birojs turpināja Ārlietu nodaļas Petrogradā sāktu informācijas darbu un bija pirmais LPNP pakļautībā esošais birojs (atšķirībā no privātajiem latviešu informācijas birojiem Rietumeiropā, kas Padomi nepārstāvēja). Biroja izveidei bija svarīga ģeopolitiska nozīme, jo tieši Stokholmā kā tradicionāli neitrālas valsts galvaspilsētā notika politiski informatīva cīņa starp Vācijas un Antantes valstīm. Vācijas vadītās koalīcijas (Trejsavienības) valstis jau agrāk bija ierīkojušas šajā pilsētā savus propagandas birojus, vēlāk to izdarīja arī Antantes valstis. Turpmāk šī Latvijas biroja nozīme pieauga, jo Ārlietu nodaļas saskares iespējas ar ārzemniekiem ar katru dienu sašaurinājās. Birojs pārsūtīja LPNP uzsaukumus, rakstus un citus materiālus Zviedrijas Ārlietu ministrijai, ārzemju pārstāvniecībām Stokholmā, presei, sabiedriskiem darbiniekiem un citiem adresātiem. Zviedru laikraksti sāka sniegt ziņas par Latviju un latviešu tautas prasībām. Šīs ziņas aizguva Šveices vācu un franču prese, līdz ar to tās kļuva pieejamas arī Rietumeiropā. Birojs sekoja arī ārzemēs publicētajiem materiāliem par Latviju, uzturēja sakarus starp Z. Meierovicu un Nacionālo padomi, bet pēc Latvijas valsts pasludināšanas – starp Z. Meierovicu un Pagaidu valdību.

1918. gada 12. augustā Z. Meierovics ieradās Londonā. Izsniegtajā pilnvarā bija norādīts, ka viņam jākļūst par pirmo "LPNP pilnvaroto sūtni pie Lielbritānijas valdības". Taču vispirms bija jāpanāk, lai šis valsts valdība viņu par tādu atzītu. Pilnvaru atzīšana vienlaikus nozīmētu arī pilnvaru izsniedzējas – Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes atzīšanu. Lielbritānijā maz ko zināja par latviešiem. Sākās latviešu "tautas diplomātu" cīņas ar veco impēriju – Vācijas un Krievijas – karjeras diplomātiem. Grūtākais uzdevums bija pārvarēt no Krievijas emigrējušo valstsvīru pretestību, kuri aktīvi izplatīja maldinošu informāciju par latviešiem, cenšoties panākt Brestļitovskas miera līguma anulēšanu un Baltijas atpakaļatdošanu "vienotai un nedalāmai" Krievijai. Mazāk bīstama Latvijas pretinieku grupa bija Baltijas muižniecības atbalstītāji.

Z. Meierovics atradās sarežģītākā situācijā nekā pārējo topošo Baltijas valstu pārstāvji, jo viņa kolēģi Londonā pārstāvēja jau proklamētas valstis.³⁹ 1918. gada 16. februārī neatkarību bija pasludinājusi Lietuva, bet 24. februārī, dienu pirms vācu okupācijas, arī Igaunija bija paspējusi to deklarēt. Aprīļa vidū igauņu diplomātiskie darbinieki kā pirmie Baltijas zemju pārstāvji sāka darboties Londonā, un 3. maijā britu ārlietu ministrs A. Dž. Balfūrs (*Balfour*) oficiāli atzina Igaunijas Nacionālo padomi kā *de facto* neatkarīgu organizāciju līdz Parīzes miera konferences lēmumiem.⁴⁰ Igauniju un Lietuvu ārzemēs uztvēra kā teritoriāli vienotas valstis, Latviju ne. 1918. gada pavasarī Latvijas valsts vēl nebija pasludināta, bet LPNP autoritāti negribēja pilnībā atzīt. Turklāt Latvijas teritorija bija sadalīta. Tā paša gada rudenī Z. Meierovics ar Latviju nevarēja sazināties, jo to bija okupējis vācu karaspēks. Grūti bija sazināties arī ar Petrogradu un LPNP. Arī Demokrātiskā bloka pārstāvju Miķeļa Valtera un Eduarda Trauberga deklarācijas⁴¹ Stokholmā radīja sajukumu Antantes diplomātu priekšstatos un apgrūtināja Z. Meierovica darbību. 1918. gada 11. septembrī Z. Meierovics nosūtīja A. Dž. Balfūram savas pilnvaras.⁴² LPNP aktivitātes nāca laikā, jo sakarā ar Vācijas un Krievijas 1918. gada martā un augustā parakstītajiem līgumiem tika izmainīts atsevišķu Latvijas teritoriju statuss.⁴³

Z. Meierovica uzdevums bija pārliecināt Lielbritānijas Ārlietu ministriju par Latvijas patstāvības iespējamību un nepieciešamību un latviešu tautas tiesībām uz neatkarīgu valsti. Domājams, Lielbritānija respektēja LPNP 2. sesijā deklarēto Latvijas neatkarīgas demokrātiskas republikas dibināšanas ideju, tāpēc jau no 1918. gada augusta Z. Meierovicu uzskatīja par LPNP pilnvaroto pārstāvi un veda ar viņu diplomātisko saraksti un sarunas. Z. Meierovics dažādos iesniegumos aizstāvēja Latvijas neatkarības ideju, savukārt Krievijas emigrācijas pārstāvji un organizācijas sūtīja Lielbritānijas Ārlietu ministrijai pretiesniegumus. Bijušās Krievijas impērijas

pārstāvji šajā valstī juridiski vēl skaitījās atzīti. Taču pārāk asā krievu reakcija Z. Meierovicam nāca par labu.⁴⁴ Viņam izdevās iedibināt kontaktus ar britu presi un panākt sabiedriskās domas nosvēršanos par labu latviešu centieniem izveidot neatkarīgu valsti. Tomēr britu diplomātu un sabiedrības pārliecināšana Latvijas nākotnes jautājumā bija norisinājusies smagā diplomātiskā un informatīvi propagandistiskā cīņā.

Kā liels diplomātisks panākums jāvērtē fakts, ka jau 23. oktobrī Z. Meierovicu pieņēma Lielbritānijas ārlietu ministrs A. Dž. Balfūrs, kurš, pēc Z. Meierovica izteikuma, Viņa Majestātes valdības vārdā mutiski paziņoja, ka tā nolēmusi, līdzīgi kā Igaunijas gadījumā, pagaidām atzīt Latviešu Nacionālo padomi par Latvijas neatkarīgu iestādi līdz Miera konferences lēmumam par Latvijas likteni. To apstiprina arī Lielbritānijas ĀM dokuments, kurā A. Dž. Balfūra mutiskais paziņojums pierakstīts.⁴⁵ LPNP to uztvēra kā Latvijas *de facto* atzīšanu.⁴⁶ Var uzskatīt, ka pēc šī britu valdības paziņojuma vēl pirms 1918. gada 18. novembra Londonā sāka darboties pirmā Latvijas diplomātiskā pārstāvniecība, sākumā gan pildot galvenokārt informatīvās funkcijas. Kad 30. oktobrī par to interesējās monarhistiskās Krievijas ģenerālkonsuls Londonā A. Gambs (*Gamb*s), savai vēstulei pievienojot dienu iepriekš saņemto Skotlendjarda⁴⁷ Centrālās Londonas rekrutēšanas nometnes (*Central London Recruiting Depot, Great Scotland Yard*) vēstuli ar lūgumu apstiprināt, vai Londonā ir nodibināta Latvijas sūtniecība un vai Henrijs Simsons darbojas par tās sekretāru, britu Ārlietu ministrija 13. novembrī oficiālajās atbildēs gan Krievijas ģenerālkonsulam, gan Skotlendjardam apstiprināja šādas pārstāvniecības eksistenci un atzīšanu no savas puses, Skotlendjardam turklāt atbildot, ka H. Simsons ir sūtniecības sekretārs.⁴⁸

Latvijas oficiālā *de facto* atzīšana no britu valdības puses tradicionāli tiek saistīta ar 1918. gada 11. novembri, kad pēc LPNP lūguma (Z. Meierovica 30. oktobra vēstule par savu statusu)⁴⁹ A. Dž. Balfūrs 23. oktobra izteikumu atkārtoja rakstveidā. 11. novembrī – jau pēc revolūcijas Vācijā un tās kapitulācijas Pirmajā pasaules karā – Z. Meierovics saņēma A. Dž. Balfūra parakstītu oficiālu notu, kurā bija deklarēts, ka britu valdība “.. ar prieku no jauna apstiprina savu gatavību dot pagaidu atzīšanu Latviešu Nacionālai padomei kā *de facto* neatkarīgai iestādei (*independent body*) līdz tam laikam, kamēr Miera konference liks pamatus jaunam brīvības un laimes laikmetam jūsu tautai”⁵⁰. Deklarācijā britu valdība bija atzinusi Z. Meierovicu par Latvijas Pagaidu valdības neoficiālu (*informal*) diplomātisko pārstāvi, līdz ar to viņš kļuva par pirmo lielvalsts atzīto latviešu diplomātu un LPNP – par pirmo ārvalsts atzīto Latvijas iestādi.⁵¹

Lielbritānijas *de facto* atzinumam bija zināma nozīme arī vēlāk Parīzē, taču daži turpmāk aprakstītie faktori šo Latvijas puses uzturēto uzskatu mazināja. Diplomātijas smalkumos pieredzējušie briti it kā neiedziļinājās niansēs, domājams, ka ne jau ne-jauši. Lielbritānija atzina LPNP par Latvijas leģitīmo augstāko pārstāvību,⁵² citiem vārdiem – latviešu tautas pārstāvniecības likumīgu iestādi, ar ko vajadzēja rēķināties arī citām Rietumvalstīm.

Taču LPNP vēl nebija sevi proklamējusi par augstāko valsts varu Latvijā un ne-bija šo varu arī īstenojusi. Tomēr tieši LPNP darbības rezultātā tika aizsākti pirmie latviešu pārstāvju diplomātiskie kontakti, meklēti risinājumi pirmo pārstāvniecību un konkrēto diplomātisko mehānismu izveidei ārējo sakaru uzturēšanas vajadzībām. Tam, ka latviešus pilnvaroja konkrēta latviešu pārstāvniecības iestāde (LPNP) un ka tieši tās pārstāvjus uzklaušīja dažādu valstu diplomāti ārzemēs, bija būtiska no-zīme Latvijas ārpolitiskā dienesta veidošanās sākumā, turklāt pirms Latvijas valsts oficiālās proklamēšanas. Tā ir šā dienesta īpatnība. Protams, pilnīgi izveidoties un kļūt par Latvijas valsts diplomātisko dienestu tas varēja vienīgi pēc Latvijas valsts pasludināšanas.

LPNP valde Valkā 1918. gada vasarā nodibināja sakarus ar Rīgas Demokrātisko bloku (DB), kurš darbojās vācu karaspēka okupētā Latvijas daļā.⁵³ 1918. gada sep-tembrī LPNP atstāja Valku un sāka darbību Rīgā.⁵⁴ Kaut arī DB izvērtā noteiktas ārpolitiskas aktivitātes, LPNP līdzšinējā ārpolitiskā darbība bija sākusies agrāk, tā bija aktīvāka un rezultatīvāka. LPNP pirmā bija deklarējusi valsts neatkarības mērķi un guvusi pirmos panākumus valsts starptautiskajā atziņā. Tā kā abi pārstāvniecības orgāni atbalstīja nacionālā valstiskuma ideju, radās doma tos apvienot.⁵⁵ 1918. gada oktobrī un novembrī starp DB un LPNP notika sarunas, tomēr organizācijas neap-vienojās, jo nespēja vienoties par atbalsta valstīm Latvijas dibināšanas jautājumā. LPNP politiķi neatbalstīja DB kontaktus ar Vācijas pārstāvjiem, jo pati orientējās uz Antantes lielvalstīm, kaut gan ar trešo personu starpniecību tā mēģināja veidot kontaktus arī ar Vācijas oficiālajiem pārstāvjiem. DB uzskatīja, ka LPNP darbība ir apsīkusi, un ierosināja izveidot jaunu latviešu centrālo pārstāvniecības orgānu – Tau-tas padomi (TP), kas būtu veidota pēc partiju principa. LPNP locekļu vairākums turpināja uzskatīt savu organizāciju par vienīgo tautas pārstāvības orgānu, ko starp-tautiskā atzinuma dēļ nedrīkst likvidēt, un tāpēc neatbalstīja TP izveidošanu. Taču LPNP ietekme 1918. gada oktobrī un novembrī sāka mazināties (daļēji arī tās līderu personisko ambīciju dēļ), bet DB rīkojās enerģiskāk.

Viens no LPNP līderiem Ādolfs Klīve atmiņās raksta, ka K. Ulmanis pēc Latvijas *de facto* atzišanas Lielbritānijā bijis it kā negatīvi noskaņots pret LPNP. K. Ulmanis

neesot atsaucies Ā. Klīves aicinājumam dibināt valdību LPNP vadībā.⁵⁶ Lielbritānijas dotais *de facto* atzinums tomēr pietiekami neiedrošināja LPNP izveidot valdību. Radās organizatoriskas problēmas, un novembra vidū daļa LPNP darbinieku pārgāja uz DB. Īsi sakot, LPNP nonāca ēnas pusē.

Vēlāk līdz ar K. Ulmaņa lomas izcelšanu lielākie nopelni valsts izveidošanā tika saistīti ar DB. Tādēļ vēstures literatūrā nav pietiekami apskatītas dažas nianšes, kas bija pretrunā ar starptautiskajās attiecībās pieņemtajām protokolārājām normām un sākotnēji apgrūtināja Tautas padomes un Pagaidu valdības ārpolitiskos kontaktus. 15. novembrī Zemnieku savienības pārstāvju konferencē Valkā faktiski tika nolemts likvidēt LPNP un izveidot jaunu tautas pārstāvības institūciju. Iznāca tā, ka Rietumvalstīm likvidējamās LPNP vietā turpmāk vajadzēs atzīt Tautas padomi.⁵⁷ K. Ulmanis acīmredzot neizprata un nenovērtēja to, ka starptautiski atzītas organizācijas likvidēšana diplomātiskajos kontaktos vēlāk varētu radīt problēmas. Valsts *de facto* atzīšana vēl bija ļoti nestabila. Tomēr starptautiskās dzīves noteicošie faktori bija citi, tāpēc K. Ulmaņa rīcība vēlāk papildu problēmas neradīja.

1918. gada 17. novembrī LPNP valde pēdējā sēdē (pēc Ā. Klīves konstatējuma) nolēma nelikt šķēršļus TP darbībai, sekot notikumiem un atjaunot cīņu par neatkarīgu Latviju TP izjukšanas gadījumā. LPNP piekrita Z. Meierovica darbībai Tautas padomes uzdevumā.⁵⁸ 17. novembrī LPNP darbību izbeidza, daudzi tās darbinieki pieslējās Tautas padomē pārstāvētajām partijām. LPNP Ārlietu nodaļa darbojās līdz pat Latvijas valsts proklamēšanai un Latvijas Pagaidu valdības nodibināšanai.

17. novembrī astoņu latviešu politisko partiju nodibinātā Latvijas Tautas padome pieņēma padomes politisko platformu un ievēlēja K. Ulmani par pirmo Latvijas Ministru prezidentu. TP platformai tika pievienots protokols, kurā padome apņēmas turpināt LPNP un DB ievadīto starptautiski politisko virzienu. Tautas padome pārņēma LPNP pilnvaras ārlietās. 1918. gada 18. novembrī valsts proklamēšanas aktā G. Zemgals pasludināja, ka suverēnā vara Latvijā pārgājusi Tautas padomei un K. Ulmanim uzdots sastādīt Ministru kabinetu. Tomēr svinīgajā aktā vairāki LPNP līderi nepiedalījās. Tā, piemēram, J. Čakste uzskatīja, ka juridiski šis akts ir prettiesisks un vērsts pret likumīgo un jau starptautiski atzīto LPNP. J. Čakste nebija gatavojies uzņemties Tautas padomes vadību.⁵⁹

Mēdz uzskatīt, ka uzvarējusi alternatīva, kuras atbalstītāji rīkojās enerģiskāk un aktīvāk. Tomēr, izvērtējot situāciju no starptautiskā viedokļa, LPNP likvidēšana un TP nodibināšana radīja neērtības sakaros ar ārvalstīm,⁶⁰ kā arī neskaidrības Lielbritānijas ārlietu resorā, kas notikušajā saskatīja Latvijas pārorientēšanās tendenci uz Vāciju.⁶¹ Autors uzskata, ka zināma starptautiska nozīme *de facto* atzinumam sagla-

bājās, taču LPNP nomaiņa ar TP mudināja britus Latvijas Republikas valstiskuma jautājumā turpmāk ieņemt nogaidošu, dažreiz rezervētu nostāju, to ietekmēja arī starptautiskās situācijas realitātes.

1918. gada decembrī J. Seskis bija palicis pēdējais Ārlietu nodaļas darbinieks Krievijā. Kad visi augstākie ārvalstu diplomātiskie pārstāvji bija no Krievijas aizbraukuši, arī viņam vairs nebija vajadzīgs tur ilgāk palikt. Saskaņā ar LPNP 1918. gada 10. novembra lēmumu J. Seskis bija pilnvarots sākt kontaktus ar Francijas, ASV, Beļģijas, Itālijas, Japānas un Vācijas valdībām un to iestādēm, piedalīties un LPNP vārdā runāt konferencēs un apspriedēs, kurās izšķirtos Baltijas un Latvijas liktenis; viņam bija tiesības saņemt arī naudas ziedojumus Latvijas valsts organizēšanas vajadzībām un kara izpostīto Latvijas apgabalu atjaunošanai.⁶² Lai sāktu jauno uzdevumu izpildi, 1918. gada decembrī J. Seskis Ārlietu nodaļu Petrogradā slēdza, decembra beigās atgriezās Rīgā un ziņoja Latvijas Pagaidu valdības Ministru prezidentam K. Ulmanim par savas misijas izbeigšanu Petrogradā.⁶³

Īsumā. Latviešu pilsonisko aprindu pārstāvji 1917. gada nogalē Petrogradā izveidoja Latviešu informācijas biroju, vēlāk nodibināja LPNP un formulēja galveno darbības mērķi – neatkarīgas Latvijas valsts nodibināšanu. Latviešu tautas pārstāvības organizācijas izveidošanai bija liela ārpolitiska nozīme. Lai gan neizdevās panākt pilnu tautas pārstāvību, LPNP bija pirmā latviešu organizācija, kuras kompetencē bija arī ārpolitisko kontaktu veidošana. LPNP Ārlietu nodaļa bija pirmā ārlietu struktūra, aizsākums ārpolitikas īstenošanas mehānisma izveidei un darbībai. Vēl nebūdama iestāde ar diplomātisku statusu, tā dibināja pirmos diplomātiskos kontaktus un sāka veidot Latvijas ārlietu dienestu jau pirms Latvijas valsts proklamēšanas.

Pieauga arī informācijas biroju skaits ārzemēs un to darba apjoms. Galvenajiem latviešu pārstāvju darbības virzieniem ārzemēs – diplomātijai un informācijai tika likti pamati pirms valsts pasludināšanas. Diplomātijas virziens līdzšinējo informatīvās darbības virzienu papildināja politiski iedarbīgākā līmenī. Politiskie apsvērumi mudināja arī Rietumvalstu pārstāvjus izrādīt interesi par topošo valsti, kas izpaudās kontaktos ar latviešu nevalstisko organizāciju – LPNP.

No 1918. gada jūlija beigām ārlietu struktūra pamazām ieguva diplomātisku kvalitāti. Tas bija saistīts ar pirmā diplomātiskā pārstāvja ārzemēs – LPNP pilnvarota pārstāvja Z. Meierovica veiksmīgo darbību Lielbritānijā, panākot tur LPNP atzīšanu, kas tomēr vēl nebija Latvijas Pagaidu valdība. Uzņemot Z. Meierovicu kā neoficiālu diplomātisko pārstāvi un viņa pārstāvēto LPNP par *de facto* neatkarīgu institūciju, Lielbritānijas valdība vēl pirms Latvijas valsts proklamēšanas radīja apstākļus Latvijas pirmās diplomātiskās pārstāvniecības darbībai. Tā bija topošā Latvijas valsts ārlietu

dienesta pirmā iestāde, ko bija atzinusi kāda lielvalsts, un šis *de facto* atzinums pārstāvniecībai piešķīra valstiska statusa iezīmes. LPNP iesākto darbu turpināja 1918. gada 17. novembrī izveidotā Tautas padome. Agrāk atzītas organizācijas nomainīja ar jaunu Latvijai nesagādāja nopietnus starptautiskus sarežģījumus, jo Antantes valstu ieinteresētība Baltijas reģionā saglabājās.

2. §

Latvijas Pagaidu valdības pasākumi ārlietu resora veidošanā

Latvijas Pagaidu valdības rīcībspēja bija ļoti ierobežota. Faktiski nebija neatkarīgas valsts varas un norobežotas valsts teritorijas, bet iedzīvotāju attieksme pret jauno valdību bija ļoti nenoteikta, atsevišķos gadījumos – klaji noraidoša. Z. Meierovicam uz Londonu tika nosūtīta telegramma par notikušo Latvijas valsts proklamēšanu un viņa iecelšanu ārlietu ministra amatā. Rīgā par to tika informēti ārvalstu konsuli, kas savulaik uz Rīgu bija komandēti kā uz lielu Krievijas impērijas rūpniecības un ostas pilsētu.⁶⁴ No 17. novembra pēc LPNP likvidācijas Z. Meierovics pilnībā pārgāja Pagaidu valdības rīcībā.⁶⁵

Pēc valsts pasludināšanas vajadzēja Latvijas ārpolitiku veidot valsts politikas līmenī. Jaunā, vēl nepilnīgā diplomātiskā dienesta galvenais uzdevums bija aizstāvēt Latvijas valsts intereses ārpolitiski. To īstenojot, Latvijas Pagaidu valdības pārstāvjiem bija jārēķinās ar citu valstu nostāju, jāmacās diplomātiski manevrēt gan lielvalstu, gan arī citu nelielo valstu pretrunās nestabilajā un mainīgajā Eiropas valstu sistēmā.⁶⁶

Ārpolitisko attiecību veidošanā Pagaidu valdības statuss radīja neskaidrības. Igaunijā valdību bija nodibinājis Lielbritānijas atzīts priekšparlaments, Latvijā tā nebija. Tāpēc briti par Tautas padomi centās ievākt informāciju. Formāli Z. Meierovicam Lielbritānijā vajadzēja turpināt pildīt diplomātiskā pārstāvja funkcijas, jo viņš faktiski bija vienīgā Latvijas oficiālā saikne ar Antantes valstīm. Pusotru mēnesi Z. Meierovics darbojās dubultstatusā – viņš bija ārlietu ministrs un savulaik LPNP apstiprinātais sūtniecības vadītājs Londonā līdz 1919. gada 6. janvārim, kad tās vadītāja pienākumus sakarā ar Z. Meierovica došanos uz Parīzi pārņēma pilnvarotais lietvedis⁶⁷ Georgs Bisenieks.⁶⁸

Pastāvēja zināma nedrošība, vai Latvijā vienas padomes nomainīja ar otru saglabās tai Lielbritānijas *de facto* atzīšanu. Lai novērstu iespējamus sarežģījumus sakarā ar atzītās LPNP darbības izbeigšanos, 1918. gada decembrī Rietumvalstīm adresētajos dokumentos tika ieviests jauns institūcijas nosaukums – “Latvijas Valsts Padome”. Īstenībā tāda Valsts padome nepastāvēja.

Kas attiecas uz Ārlietu ministriju, Rīgā to nepaspēja sākt veidot divu apstākļu dēļ. Pirmkārt, iekšpolitisko situāciju Latvijā strauji pasliktināja boļševiku iebrukums no 1918. gada decembra līdz 1919. gada janvārim. Otrkārt, Latvijai ārpolitiski pats svarīgākais bija Antantes lielvalstu atbalsts, valsts turpmākā starptautiskā statusa noskaidrošana un starptautiskās atzišanas iegūšana. Tāpēc ministrs turpināja darboties ārzemēs, no turienes vadot arī Latvijas ārlietu dienestu. Vispirms vajadzēja izveidot darboties spējīgu dienesta vadības centru ārzemēs. Šāds centrs oficiāli netika veidots kā īpaša struktūrvienība, ar to saprata ārlietu ministru un viņam tieši pakļautos darbiniekus Londonā, vēlāk Parīzē. Centrs uzturēja sakarus un saskaņoja darbību ar Pagaidu valdību un tās Ministru prezidentu K. Ulmani, kas turpināja darboties nelielā Latvijas teritorijā, ko boļševiki nebija ieņēmuši.

Trūkstot ārlietu resora centrālajai iestādei, par izvērstu resora darbību Latvijā bija pāragri runāt. Kritiskā situācijā zināmas ārpolitiskas funkcijas uzņēmās vairāki Latvijas vadošie valstsvīri (amatpersonas), kas ar topošo ārlietu dienestu formāli nebija saistīti. Nozīmīgas funkcijas uzņēmās Ministru prezidents K. Ulmanis. Vēlāk Ārlietu ministrijā sastādītajā viņa dienesta aprakstā norādīts, ka "pa ārlietu ministra komandējuma laiku uz ārzemēm izpildījis ārlietu ministra pienākumus", t.i., laikā no 1918. gada 18. novembra līdz 1919. gada 28. jūnijam.⁶⁹ Pagaidu valdība lūdza palīdzību gan Antantes valstīm, gan neitrālajām valstīm. 1918. gada decembrī K. Ulmanis apmeklēja Tallinu un Helsingforsu (Helsinki), bet jau 8. un 10. decembrī ziņoja Pagaidu valdībai par sarunām ar Somijas, Lielbritānijas, ASV un Igaunijas pārstāvjiem.⁷⁰

Pēc Tautas padomes priekšsēdētāja J. Čakstes un viņa biedra Gustava Zemgala ierašanās Stokholmā LPNP Informācijas birojs 18. decembrī tika pārveidots par Latvijas Pagaidu valdības Informācijas biroju.⁷¹ Šis birojs turpināja darboties līdz 1919. gada maijam, kad to pārņēma jaundibinātā Latvijas pārstāvniecība.⁷²

Vācijas Pagaidu valdība, kas bija izveidota pēc revolūcijas, nolēma pati nodibināt attiecības ar Latvijas Pagaidu valdību. Taču Latvijas atzišana no Vācijas puses bija ierobežota, jo tā atzina tikai valdību. 1918. gada beigās aktuāls kļuva jautājums par Vācijas okupācijas varas valsts pārvaldes funkciju nodošanu Latvijas Pagaidu valdībai. Pirmais ārvalsts pārstāvis Latvijā bija Vācijas ģenerālpilnvarotais A. Vinnigs (*Winnig*), kurš nebūt neizcēlās ar diplomātisku pieticību, bet pretendēja būt situācijas noteicējs.

Pagaidu valdība pirmo Latvijas pārstāvju iecelšanu ārzemēs iesāka, vēl pirms tā atstāja Rīgu. 1918. gada 9. decembrī valdība atzina par lietderīgu iecelt Latvijas pārstāvjus Skandināvijas valstīs, Lietuvā, Polijā un Ukrainā, uzņemoties meklēt arī

amatiem atbilstošas kandidatūras.⁷³ Latvijas valdības pārstāvja Rēvelē (Tallina) mācītāja Jāņa Ramana apliecinību K. Ulmanis 13. decembrī parakstīja ne tikai kā Ministru prezidents, bet arī kā "pagaidu ārlietu ministrs".⁷⁴ Viņš "ārlietu ministra vietā" (tā rakstīts dokumentā) nosūtīja vēstuli Ukrainas Latviešu centrālkomitejas valdes loceklim K. Bahmanim Kijevā, paziņojot par valdības 23. decembra lēmumu iecelt viņu par valdības pārstāvi Ukrainas galvaspilsētā. Sakarā ar LPNP darbības izbeigšanos Latvijas pārstāvniecība Ukrainā turpmāk pakļāvās Latvijas Pagaidu valdībai.⁷⁵ Vēl pirms tam uz Viļņu par Pagaidu valdības pārstāvi bija devies agronoms Vilis Bandrevičs. Viņš gan nevarēja sākt darbu Sarkanās armijas uzbrukuma dēļ un bija spiests atgriezties Rīgā.⁷⁶

Tautas padomes un Pagaidu valdības darbības posms Rīgā bija samērā īss. 1919. gada janvāra sākumā, kad boļševistiski noskaņotā 2. latviešu strēlnieku padomju brigāde tuvojās pilsētai, Pagaidu valdība pieņēma lēmumu palikt Latvijas teritorijā līdz pēdējai iespējai. Daļa valdības un TP locekļu izmantoja britu piedāvāto izdevību izbraukt uz ārzemēm, lai tur darbotos jaunās valsts labā. Taču vairākums Pagaidu valdības locekļu 1919. gada 2. janvāra rītā devās uz Jelgavu. Vēl tajā vakarā tika noturēta sēde, kurā apsprieda līdzšinējo darbību un reevakuāciju uz Liepāju un nolēma, ka Liepājas krišanas gadījumā valdībai jādodas uz ārzemēm.⁷⁷ 5. janvāra vakarā valdība no Jelgavas izbrauca uz Liepāju, kur ieradās 7. janvārī. Lai nezaudētu rīcībspēju, valdības funkcijas tika sadalītas. 9. janvārī valdība nolēma sašaurināties, anulējot ministru biedru amatus. Tad pat tika lemts par delegācijas sūtīšanu uz Parīzes miera konferenci un valdības pilnvarotajiem Liepājā. Saskaņā ar 11. janvāra lēmumu Ministru prezidents K. Ulmanis kopā ar zemkopības ministru J. Goldmani un finanšu ministru Kārli Puriņu 11. janvārī devās uz Kopenhāgeni. Valdības funkcijas Liepājā palika pildīt Ministru prezidenta vietnieks Miķelis Valters, apsardzības ministrs Jānis Zālītis un satiksmes ministrs Teodors Hermanovskis.⁷⁸

Pagaidu valdība Liepājā bija spiesta darboties dramatiskos apstākļos, izjūtot vācu okupācijas varas spiedienu. Kritiskā brīdī valdība meklēja atbalstu Zviedrijā, Dānijā, Šveicē, Lielbritānijā un ASV. Par spīti pesimismam un bēdīgām pārdomām par valdības turpmāko likteni, tika nolemts neko neuzsākt, pirms nav saņemts rīkojums no Ministru prezidenta. Drīz no K. Ulmaņa pienāca ziņa valdībai Liepājā darbu turpināt.⁷⁹ No valsts izbraukušajiem Ministru kabineta locekļiem ārzemēs pavērās lielākas iespējas rīkoties Latvijas labā. Delegācija K. Ulmaņa vadībā janvārī un februārī apmeklēja Kopenhāgeni, Stokholmu, Helsinkus, Tallinu, vēlreiz Stokholmu, vēlāk risināja sarunas par aizdevumu Kauņā. Tika atjaunoti telegrāfa sakari

Liepāja–Kopenhāgena, kā arī slēgts brīvprātīgo vervēšanas birojs Stokholmā sakarā ar tā nonākšanu vācbaltiešu kontrolē.⁸⁰ K. Ulmanis nolēma V. Zāmuēlu iecelt par diplomātisko pārstāvi Polijā, A. Bergu – Zviedrijā, K. Zariņu – Lielbritānijā, taču vēlāk iekšpolitisko apstākļu izmaiņu dēļ tos atcēla.⁸¹

Marta sākumā, kad K. Ulmanis atgriezās Liepājā, valdības stāvoklis bija uzlabojies. Panākumus bija guvusi arī Pagaidu valdības darbība ārzemēs. No vēstures literatūrā līdz šim mazāk minētajiem valdības ārlietu lēmumiem jāpiemin 7. marta lēmums par finanšu piešķiršanu Mārtiņam Liepam Kopenhāgenā, miera delegācijai Parīzē, pilnvarotajiem latviešu gūstekņu lietās Vācijā, kā arī 12. martā pieņemtie noteikumi par ārzemju pasēm.⁸² Valdības situācija vispirms uzlabojās tieši ārlietu jomā. 1919. gada 4. martā Ministru kabinets nolēma Latvijas pārstāvi Ukrainā K. Bahmani iecelt par pārstāvi arī pie pārējām valdībām, kas bija nodibinājušās bijušās Krievijas impērijas dienvidos: Krievu brīvprātīgo (Deņikina) armijas, Donas un Kubaņas karaspēku vadības, Armēnijas un Gruzijas republikām un Krimas valdības.⁸³ Viņa darbības lauks bija ļoti sarežģīts.⁸⁴ Domājams, ka šo apstākļu dēļ līdzšinējam Krievijas Sibīrijas valdības ģenerālkomisariāta Ukrainā, Krimā, Donā, Kubaņā un Rumānijā sekretāram Aleksandram Kacenam, kurš iepriekš bija piedāvājis savu kandidatūru darbam varbūtējā Latvijas pārstāvniecībā Dienvidkrievijā, 6. martā tika izdotas divas pilnvaras. Ar apliecību nr. 432 viņš tika iecelts “par sekretāru Latvijas sūtniecībā pie Dienvidkrievijā nodibinātās Ukrainas Tautas republikas, krievu brīvprātīgo armijām, Donas un Kubaņas militārām valdībām, Armēnijas un Gruzijas republikām un Krimas valdības”⁸⁵. Ar apliecību nr. 433 A. Kacenu pilnvaroja izpildīt Latvijas Pagaidu valdības pārstāvja pienākumus, kamēr Ukrainā esošajam Latvijas pārstāvim K. Bahmanim būs iespējams no jauna uzņemties savu pienākumu pildīšanu,⁸⁶ ko traucēja veikt kara apstākļi un biežās režīmu maiņas, kuru dēļ K. Bahmanis ilgāku laiku neatradās Kijevā.

Par spīti kritiskajai situācijai Latvijā, Pagaidu valdība un Tautas padome bija apņēmīga enerģiski rīkoties. Pārvarot vācu 6. rezerves korpusa komandiera ģenerāļa R. fon der Golca (*Goltz*) liktos šķēršļus, Pagaidu valdība pamazām veidoja valsts pārvaldes iestādes, rūpējās par latviešu karaspēka papildināšanu un civilpārvaldes izveidošanu igauņu armijas un Ziemeļlatvijas karaspēka atbrīvotajos Ziemeļvidzemes apvidos, piešķirot valdības pārstāvim Markusam Gailitim plašas pilnvaras.⁸⁷

1919. gada 9. janvārī Pagaidu valdība norīkoja vairākus pilnvarniekus Rietumeiropas valstīs kārtot Latvijas bēgļu lietas u.c. jautājumus: žurnālistu un Latviešu zemnieku savienības (LZS) delegātu Tautas padomē O. Nonācu un inženieri tehnologu Vācu progresīvās partijas biedru Vilhelmu Šreineru uz Štetini, juristu Jelgavas

apgabaltiesas prokuroru un LZS delegātu TP Ēriku Feldmani uz Berlīni, žurnālistu un tautsaimnieku Pauli Ašmani uz Šveici, žurnālistu Edmundu Freivaldu un rakstnieku Edvardu Virzu uz Parīzi. Ne visi jaunos amatus ieņēma. V. Šreiners un Ē. Feldmanis janvārī kļuva par bēgļu lietu pārstāvjiem Vācijā.⁸⁸ V. Šreiners darbojās Štetīnē un Svīnemindē. Viņš pieprasīja tiesības rīkoties saskaņā ar starptautiskajām tradīcijām. Februāra beigās, kad Ē. Feldmani atsauc uz Liepāju, V. Šreiners palika vienīgais bēgļu lietu pārstāvis Vācijā un iespēju robežās uzņēmās arī delegāta darbu Berlīnē, jo pēc Ē. Feldmaņa aizbraukšanas Latvijai Berlīnē nebija pārstāvniecības. 26. aprīlī V. Šreiners no Štetīnes pārcēlās uz Berlīni. 1919. gada pirmajā pusē Latvijas valdības "pārstāvis pie Antantes valstīm" karagūstekņu lietās bija Nikolajs Fogelmanis. 1919. gada vasarā Berlīnē Latvijas pārstāvji paplašināja sadarbību ar Vācijas politiskajām organizācijām, kā arī ar igauņu, lietuviešu un ukraiņu pārstāvniecībām. V. Šreineram radās daudz brīvprātīgu palīgu.⁸⁹

Gan pirms, gan pēc 16. aprīļa "Niedras puča", kura laikā landesvēristi ieņēma Latvijas Pagaidu valdības ēkas Liepājā, kontaktus ar K. Ulmaņa valdību uzturēja Antantes lielvalstu militārās misijas. Taču Sabiedroto vidū bija nopietnas domstarpības par atbalstu Latvijas Pagaidu valdībai, īpaši atšķirīga bija ASV misijas nostāja.⁹⁰ Par radušos situāciju Pagaidu valdība regulāri informēja Antantes valstu pārstāvjus ne tikai Latvijā, bet arī Parīzē. Pēc puča un Niedras-Borkovska kabineta izveidošanas Pagaidu valdības darbība Liepājā faktiski tika pārtraukta, taču tā saglabājās Ziemeļlatvijā.

1919. gada aprīļa beigās K. Ulmanis kopā ar palikušajiem ministriem no sauszemes pārcēlās uz tvaikoni "Saratov" Liepājas reidā, kas atradās Sabiedroto eskadras aizsardzībā. Radās t.s. valdība uz ūdeņiem. Antantes misiju pārstāvji Liepājā atbalstīja Pagaidu valdības pilnvērtīgas darbības atjaunošanu.⁹¹

Pēc puča K. Ulmaņa rīcībā palika Liepājas-Kopenhāgenas starptautiskais telegrāfa kabelis, saglabājās sakari ar ārpusauli, taču valdības darbība uz kuģa bija stipri ierobežota. 1941. gada 17. jūlijā, kad K. Ulmanis tika pratināts PSRS čekā, viņš liecināja, ka pēc puča viņa vadītā Pagaidu valdība tomēr nepārstāja pastāvēt.⁹² Tā nenoturēja oficiālas sēdes, taču turpināja strādāt.

Pagaidu valdības nepārtraukto ārpolitisko aktivitāšu nozīme pieauga tajās valstīs, kur darbu bija sākušas Latvijas pirmās pārstāvniecības. Diplomātiskā cīņa bija līdzvērtīga bruņotai cīņai. Sevišķi pieauga Pagaidu valdības delegācijas darba nozīme Parīzē Miera konferences laikā. "Niedras puča" dēļ delegācijai vajadzēja steidzami sniegt jaunāko informāciju par valdības stāvokli Latvijā, kā arī iesniegt protestus konferencei un tās dalībvalstu pārstāvjiem sakarā ar Niedras prettiesisko rīcību.

No Liepājas Parīzē pienāca ziņas par pieaugošo politisko krīzi Latvijā. Delegācija saņēma ziņu, ka 16. aprīlī landesvērs K. Ulmaņa valdību gāzis. Delegācijai pašai trūka pietiekami skaidras informācijas par Pagaidu valdības patieso stāvokli un jauno politisko situāciju dzimtenē. Tomēr tad, kad no A. Niedras valdības pienāca telegrāfisks lūgums delegācijai darbu turpināt parastā gaitā, tā atbildēja, ka atzīst vienīgi likumīgo – Tautas padomes ievēlēto K. Ulmaņa valdību.⁹³ Sakarā ar puču J. Čakste 19. aprīlī iesniedza Miera konferencei Parīzē protesta notu, kurā īsumā tika izteikti priekšlikumi Antantes valstīm par veicamajiem pasākumiem, lai turpmāk novērstu vācu iespaidu Latvijas politikā un sekmētu valsts atbrīvošanu no boļševikiem.⁹⁴ 11. maijā aizmuguriski A. Niedras valdībā tika iekļauts arī Z. Meierovics, taču viņš atteicās tajā piedalīties.

1919. gada vidū Latvijā pastāvēja trīs valdības – K. Ulmaņa, P. Stučkas un A. Niedras valdība, kas visas pretendēja uz augstāko varu Latvijā, cita citu neatzina un atradās nesamierināmā konfliktā, taču tiecās pārstāvēt Latviju kā valsti starptautiskajā politikā.⁹⁵ No visām trim tikai K. Ulmaņa valdībai ārzemēs bija aizsācies diplomātiskā dienesta darbs.

Svarīgs bija jautājums par pēckara laikā no impērijām atdalījušos jauno Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu starptautisko atzišanu un to iekļaušanos pasaules politikā. Latvijas pārstāvju klātbūtne un iesaistišanās diplomātiskajos procesos bija ārlietu dienesta darbības nozīmīgākā daļa. Latvijas diplomātiskā dienesta veidošana sākās sarežģītos apstākļos – vienlaikus vajadzēja veikt svarīgos ārpolitiskos uzdevumus, kā arī izveidot un nostiprināt resora organizatoriskās struktūras.

Īsumā. Ārlietu dienesta jaunu attīstības stadiju – no 1918. gada 18. novembra līdz 1919. gada jūnijam – ievadīja Latvijas valsts proklamēšana 1918. gada 18. novembrī. Pēc valsts pasludināšanas ārpolitiskā dienesta aizsākumi pakāpeniski izveidojās par Latvijas valsts struktūru. Šajā laikā, kad vajadzēja aizstāvēt organizatoriskās iespējas un valstiskās intereses, Pagaidu valdības diplomātiskā dienesta centrs darbojās ārvalstīs. Latvijas teritorijā jaunās valsts ārpolitisko darbību traucēja vācu, vēlāk arī Padomju Krievijas okupācija. Šo sarežģīto iekšpolitisko un ārpolitisko apstākļu dēļ 1918. gada nogalē Ārlietu ministriju Rīgā nepaspēja izveidot. Līdz 1919. gada jūlijam tradicionāli ārlietu ministrijām raksturīgās funkcijas ārzemēs veica ārlietu ministrs, bet valsts iekšienē – Pagaidu valdības kontrolētajā Latvijas teritorijas daļā ārlietu ministra pienākumus faktiski veica Ministru prezidents. Gan iekšpolitiski, gan ārpolitiski liela nozīme bija faktam, ka tika nodrošināta valdības darbības nepārtrauktība (kontinuitāte).

3. §

**Pārstāvniecības ārzemēs un “delegācija
pie Parīzes miera konferences”**

Diplomātiskajā cīņā par Latvijas valsts turpmāko pastāvēšanu svarīga bija Latvijas delegācijas darbība Parīzē Miera konferences laikā. Vienlaikus šī darbība bija pirmā diplomātiskā “skola” nākamo ievērojamo Latvijas valsts darbinieku un diplomātu grupai. Līdzīgi citām jaunajām valstīm, arī Latvijas ārlietu dienests sāka cīņu par valdības aptverošāku *de facto* un vēlāk valsts *de iure* atzīšanu. Līdz tam Latvija nevarēja veikt diplomātisko un konsulāro darbību atbilstoši starptautiskajām konvencijām. Sakarā ar starptautiskās atzīšanas trūkumu jauno valstu pirmajām diplomātiskajām pārstāvniecībām citās valstīs sākumā bija neoficiāls statuss un ļoti ierobežotas darbības iespējas; to pārstāvji netika akreditēti pietiekami augstā līmenī, kāds bija nepieciešams valstu pilna apjoma diplomātiskām attiecībām un būtu vajadzīgs šo valstu visaktuālāko pastāvēšanas un atzīšanas jautājumu diplomātiskai risināšanai. Radās savdabīgs “apburtais loks”, ko pakāpeniski bija jāpārvar, meklējot diplomātiskos kontaktus valstu pārvaldes zemākajos līmeņos.

Baltijas valstu iekļaušanās starptautiskajā apritē nebija domājama bez Parīzes miera konferences lēmumiem. Ar tiem bija saistīta arī atsevišķu valstu sākotnējā *de facto* atzīšana. Konference ar pārtraukumiem ilga no 1919. gada 18. janvāra līdz 1920. gada 21. janvārim. Tajā piedalījās Sabiedroto lielvalstis un to pusē nostājušos valstu pārstāvji, taču kā dalībvalstis netika pieaicinātas suverenizācijas procesā esošās, uz bijušo impēriju drupām tikko neatkarību ieguvušās nelielās valstis, kurām konferences iznākums bija sevišķi svarīgs. Līdzīgi vairākām citām jauno valstu valdībām vai nacionālām pārstāvniecībām, arī Latvijas Pagaidu valdība uz Parīzi nosūtīja savu delegāciju. Tās sastāvu valdība apsprieda jau 1918. gada 26. decembra sēdē, bet nākošās dienas vakarā tika nolemts par delegātiem sūtīt J. Čaksti, Z. Meierovicu un J. Seski, bet par lietpratējiem – statistiķi Marģeri Skujenieku, J. Kreicbergu, saimnieciskās dzīves speciālistus Viļumu Skubiņu un Arvīdu Brēmeru; par citiem kandidātiem nolēma vienoties vēlāk.⁹⁶ Delegācijas uzdevums bija panākt iespējami plašāku Latvijas interešu ievērošanu un galvenais – Latvijas valsts neatkarības atzīšanu uz tautu pašnoteikšanās tiesību pamata. Šā uzdevuma izpildi sarežģīja komplicētā starptautiskā situācija, kā arī tas, ka delegācijai nebija tiesības piedalīties konferencē.

Latvijas pārstāvjiem atlika izvēlēties relatīvi īslaicīgu diplomātiskās pārstāvības jeb klātbūtnes formu un būt kā neoficiālai delegācijai “pie” šīs svarīgās starptautiskās konferences. Diemžēl vēstures literatūrā jau no 20. gadiem iegājies neprecīzs

formulējums "Latvijas delegācija Parīzes miera konferencē". Pieredzējušais diplomāts O. Grosvalds savās atmiņās lietoja precīzāku formulējumu: "pie Parīzes miera konferences"⁹⁷. 1919. gada janvāra sākumā daļa Latvijas delegācijas locekļu – dažādu jautājumu lietpratēju – uz dažām dienām sapulcējās Stokholmā, kur noturēja pirmās sēdes, pārrunāja delegācijas vajadzības un tuvākos uzdevumus. Stokholmā kā neitrālas valsts galvaspilsētā tolaik sastapās gan karojošo, gan neitrālo valstu pārstāvji. Delegācijas lielākā daļa no Stokholmas aizbrauca uz Londonu, kur uzturējās ārlietu ministrs Z. Meierovics. Pēc tam tā devās uz Parīzi, kur ieradās jau pēc Miera konferences sākuma. Ārlietu ministram atstājot Londonu, arī Latvijas diplomātiskā dienesta vadība pārbāzējās uz Parīzi, kas uz laiku bija kļuvusi par pasaules politiskās dzīves centru. Tā kļuva arī par Latvijas politisko centru ārzemēs. Parīzē ārpolitiski aktīvi darbojās arī pārējo Baltijas valstu premjerministri un ārlietu ministri.⁹⁸

Latvijas delegācija Parīzē darbojās no 1919. gada 23. janvāra līdz 15. decembrim. Par delegācijas priekšsēdētāju ievēlēja Tautas padomes priekšsēdētāju J. Čaksti, par vietnieku – ārlietu ministru Z. Meierovicu.⁹⁹ Līdz 21. maijam delegāciju vadīja J. Čakste, pēc viņa aizbraukšanas uz Latviju – Z. Meierovics. Savukārt viņu jūlija sākumā nomainīja J. Seskis. J. Čakste veica galvenokārt reprezentatīvas funkcijas, bet Z. Meierovics lika lietā savas lielās darbības un kļuva par delegācijas galveno "dzinējspēku", piemēram, dažādu kontaktu dibināšanā un dokumentu sagatavošanā.

Latvijas delegācija Parīzē vispirms centās noskaidrot savu starptautisko statusu. Problēmu radīja apstākļi, ka Latvijas *de facto* atzinums no Lielbritānijas puses bija attiecināts uz LPNP. Ā. Klīve izteicis domu, ka J. Čakste uzskatījis, ka brauc uz Parīzi, lai turpinātu LPNP savulaik ievadīto darbu. Delegācija Parīzē nevarēja atsaukties uz Tautas padomes pilnvarām, kuras bija atzinusi vienīgi Vācija, bet tā Parīzē "nebija laba vizītkarte". Sarunās Parīzē J. Čaksti un Z. Meierovicu akceptēja kā faktiski neesošās "Latvijas Valsts Padomes" pārstāvjus, lai nebūtu jāmin apšaubāmais nosaukums "Tautas padome".¹⁰⁰ Sarakstē ar Rietumvalstu pārstāvjiem J. Čakste parakstījās kā "Latvijas Valsts Padomes prezidents"¹⁰¹. Minētais fakts norāda, ka *de facto* atzinums vēl nebija nostabilizējies, kā tradicionāli tēmas politizācijas ietekmē bieži tiek pausts literatūrā.

Delegācijas darba mehānismu organizatoriski izveidoja Z. Meierovics. Latvijas politiskās partijas delegācijā bija samērā plaši pārstāvētas (Latviešu zemnieku savienība, Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija u.c.). Attiecīgas pilnvaras saņēma arī Amerikas latviešu pārstāvis inženieris Kārlis Ozols. Viņam delegācijā tika uzticēta Amerikas lietu pārzināšana un līdzdalība brīvprātīgo organizēšanas lietā. K. Ozols, pēc paša atzinuma, pastāvīgi atradies kontaktā ar ASV oficiālajām

personām.¹⁰² 26. aprīlī Z. Meierovics delegācijas locekļa pilnvaras izsniedza arī F. Cielēnam, kuru bija pilnvarojusi Sibīrijas Latviešu Nacionālā padome Omskā un Tālo Austrumu Latviešu Centrālais birojs Vladivostkā.¹⁰³ Delegācijas darbinieku skaits bija mainīgs, jo konkrētu darbu veikšanai tika pieaicināti latviešu speciālisti no ārpuses.

Darbības laikā delegācija iesniedza Parīzes miera konferencei 34 notas; lielāko daļu bija ierosinājis vai sastādījis Z. Meierovics. Delegācijas galvenās prasības bija: pieļaut (uzklausīt) to Miera konferencē; saņemt Antantes valstu palīdzību, lai atbrīvotu Latviju tās etnogrāfiskajās robežās no vācu un padomju karaspēka; sagādāt Latvijai aizņēmumus un pārtikas produktus; atzīt Latviju *de iure* kā neatkarīgu valsti.¹⁰⁴ Līdz ar to aizsākās mēģinājumi nodibināt diplomātiskos kontaktus ar Miera konferences vadošajām amatpersonām (Francijas premjerministru Ž. Klemanso u.c.) un izveidot personiskus kontaktus ar konferences dažādām komitejām un atsevišķiem Antantes lielvalstu pārstāvjiem. Viņi tika iepazīstināti ar Latvijas politisko un saimniecisko stāvokli un Pagaidu valdības centieniem.

Ārlietu ministrs un Latvijas delegācija Parīzē lielu nozīmi piešķīra būtiskai politiskās un diplomātiskās darbības sastāvdaļai – informācijas un propagandas darbam, jo jaunās valsts vārds vēl tikai sāka parādīties starptautiskajā diplomātiskajā aprītē. Svarīga bija īsu un saturīgu propagandas materiālu sagatavošana un izplatīšana. Viens no pirmajiem uzdevumiem bija memoranda sagatavošana par Latviju, sniedzot tajā īsas ziņas par latviešu tautas vēsturi, saimnieciskās un kultūras dzīves attīstību un toreizējo stāvokli, jaunās valsts politisko programmu un tuvākajiem mērķiem. Tas bija pirmais plašākais Latvijas ārpolitiskais dokuments, ar kuru tika fiksētas Latvijas ārpolitikas pamatlinijas. Memorands, ko iesniedza Miera konferences dažādām komitejām, tika piesūtīts arī laikrakstu redakcijām, ievērojamiem politiskajiem un sabiedriskajiem darbiniekiem.¹⁰⁵

Pēc memoranda izstrādāšanas vairāki delegācijai pieaicinātie speciālisti (M. Skujenieks, V. Skubiņš, A. Brēmers) atgriezās Latvijā. Delegācija A. Bergam uzdeva sarakstīt propagandas brošūru par Latviju. Līdz jūnija sākumam A. Bergs uzrakstīja prasīto ar nosaukumu "Latvija un Krievija: Apskats par kādu pasaules kara problēmu".¹⁰⁶ Delegācija arī izstrādāja un Pagaidu valdības vārdā piesūtīja Miera konferencei un atsevišķām pārstāvniecībām dažāda veida iesniegumus un skaidrojumus. Savu aktivitāšu reālo ietekmi oficiālas sarakstes ceļā delegācija nevarēja uzziņāt, jo kā neatzītas valsts pārstāvniecība tā uz saviem iesniegumiem Miera konferencei atbildes nesaņēma. Taču tās tika saņemtas no Parīzē esošajiem Rietumu lielvalstu pārstāvjiem.

Delegācijas locekļi, ik dienas tiekoties ar kādu no daudzajām delegācijām, dibināja arī personiskus kontaktus. J. Seskis apliecināja, ka viņam izdevies izveidot tuvāku kontaktu Francijas Ārlietu ministrijā, kā arī izmantot pazišanos ar vairākiem franču diplomātiem no Petrogradas laikiem.¹⁰⁷ Viņš nodibināja Parīzē Latviešu informācijas biroju un uzņēmās tā vadību. Latvijas delegācija sniedza ziņas arī preseī, dibināja kontaktus ar franču, britu u.c. žurnālistiem, kā arī atsaucā ārvalstu presē publicētās aplamās ziņas par Latviju. Panākt garāku rakstu publicēšanu ārzemju presē bija grūti, tādēļ sūtniecība Londonā sāka izdot oficiālu informācijas biļetenu (to gatavoja Juris Ķemanis) un izsūtīja to visiem interesentiem. Biļetena gatavošanai sūtniecības informācijas birojs Londonā sazinājās ar delegāciju Parīzē un ārlietu ministru Z. Meierovicu.¹⁰⁸

Nozīmīgs delegācijas darbības virziens bija kontaktu nodibināšana ar citu jauno valstu delegācijām, kurām bija līdzīgas politiskās intereses. Sevišķi cieši Latvijas delegācija sadarbojās ar Igaunijas delegāciju. Sākumā bija iecerēts, ka triju Baltijas valstu delegācijas apvienos spēkus un saskaņos delegāciju darbību informācijas darbā, tomēr sadarbība kļuva ciešāka un izpaudās triju vai pat vairāku delegāciju kopējās diplomātiskās akcijās pie Miera konferences vadošajām personām un institūcijām. Baltijas valstu delegācijas periodiski rīkoja kopīgas apspriedes, kurās apmainījās ar informāciju, izvērtēja politisko situāciju un plānoja kopīgas diplomātiskās akcijas.

Latvijas delegācija nodibināja kontaktus arī ar Somijas, Ukrainas, Baltkrievijas un citām delegācijām, kurām bija līdzīgs statuss un kuras centās sasniegt līdzīgus mērķus.¹⁰⁹ Delegācija sarakstījās arī ar vairākām balsstiesīgajām konferences delegācijām un piedalījās jauno valstu pārstāvju kopīgajos diplomātiskajos demaršos. Latvijas delegācijas stāvokli būtiski apgrūtināja lielās finansiālās problēmas. Nācās ievērot visstingrāko taupību, taču arī tad neiztika bez aizņēmumiem no kaimiņvalstu delegācijām.¹¹⁰ Labāk nodrošināta bija Igaunijas pārstāvniecība Parīzē, kas vairākkārt latviešiem aizdeva nepieciešamās summas.¹¹¹

Sākotnēji Latvijas delegācija Parīzē darbojās apstākļos, kad Pagaidu valdība kontrolēja tikai nelielu Latvijas teritorijas daļu. Ļoti no svara bija nodrošināt delegācijai operatīvākus sakarus ar Pagaidu valdību Liepājā. Viens no sakaru veidiem bija valdības darbinieku sūtīšana uz Parīzi, kā arī optimālās darbavietas (Liepāja, Rietumeiropa) izvēle un nodrošinājums atkarībā no finansiālā stāvokļa un politiskajiem uzdevumiem. Sakarus starp Parīzi un Liepāju kurjeri visbiežāk uzturēja ar Latviešu informācijas biroja, vēlāk pārstāvniecības starpniecību Kopenhāgenā. Viens no kurjeru galvenajiem uzdevumiem bija nogādāt delegācijai naudu. Taču kurjeru darba izmantošana bija saistīta ar papildu naudas izdevumiem, sarežģījumiem

pārbraucienos, kā arī ar sakaru pārtraukumiem. J. Čakste un Z. Meierovics no Parīzes ar K. Ulmani Liepājā sazinājās arī telegrāfiski.¹¹² Sūtniecību ziņojumi bija konfidenciāli, un tos varēja nosūtīt vienīgi ar kurjeriem. Lai gan galvenais centrs, caur kuru ziņas tika sūtītas, atradās Kopenhāgenā, samērā bieži citas jaunizveidotās pārstāvniecības, to skaitā sūtniecība Londonā, nesaņēma pietiekamu informāciju. Sūtniecības vadītājam Lielbritānijā G. Biseniekam vajadzēja veikt galvenokārt informācijas un propagandas darbu. Sakarus no Stokholmas ar "valdību uz ūdeņiem" Liepājā nodrošināja caur Dāniju vai iespēju robežās tieši.¹¹³

Delegācija Parīzē sūdzējās Pagaidu valdībai par sliktajiem sakariem un informācijas trūkumu. Tā uzskatīja, ka valdība nav darījusi visu iespējamo, lai pārvarētu sazināšanās grūtības. Sakaru trūkums nopietni traucēja delegācijas darbu un bieži to noveda neērtā situācijā, jo ārvalstu oficiālās personas un iestādes par apstākļiem Latvijā bieži izrādījās labāk informētas. Delegātiem bija jābaidās nonākt pretrunā ar pasākumiem, kurus valdība Latvijā varbūt bija jau veikusi.¹¹⁴ Minētajiem trūkumiem bija gan objektīvi (Latvijas pārstāvju sazināšanās kanāli ārzemēs vēl tikai veidojās, un vairākās stratēģiski svarīgās vietās joprojām trūka piemērotu darbinieku, viņu sazināšanās iespējas ievērojami atpalika no lielvalstu iespējām; naudas trūkums liedza telegrammās pārraidīt garu tekstu), gan subjektīvi cēloņi (nepietiekama izpratne par valdības informācijas lielo nozīmi delegācijas darbā). Tomēr kopumā gan Pagaidu valdība, gan delegācija paveica Parīzē lielu darbu.

Jau no pirmajām darbības dienām Parīzē Z. Meierovics lielu uzmanību un organizatorisko darbu veltīja diplomātiskā dienesta (diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību un informācijas biroju tīkla) tālākai izveidei. Diplomātiskajā sarakstē ārlietu ministrs nereti jau lietoja jēdzienu "Ārlietu ministrija", lai gan faktiski šādas ministrijas Latvijā vēl nebija. (Vēlāk, pēc ĀM nodibināšanas, vairākiem darbiniekiem dienesta gaitās ieskaitīja arī nostrādāto laiku ārlietu resorā: pārstāvniecībās ārzemēs, Parīzes delegācijā u. tml.) Delegācija Parīzē nebija pilnā mērā diplomātiska pārstāvniecība, jo tajā darbojās vēlēti delegācijas locekļi un pēc vajadzības pieaicināti darbinieki, turklāt daļa locekļu vēlāk diplomātisko darbību neturpināja. Tika uzskatīts, ka "delegācija pie Miera konferences, kurā ņēma dalību ārlietu ministrs", vismaz daļēji "uzskatāma kā Ārlietu resora sastāvdaļa".¹¹⁵

Svarīga bija jaunu diplomātisko pārstāvniecību izveidošana un to personāla noformēšana. Šos pasākumus Z. Meierovics apsprieda sarakstē ar pārstāvniecību vadītājiem visu darbības laiku Parīzē. Īsā laikā, rīkojoties ar lielu atbildības sajūtu, Z. Meierovics apzināja un iecēla amatā vairākus pārstāvniecību darbiniekus, kuri vēlāk izveidoja Latvijas Republikas diplomātiskā dienesta kodolu. 3. martā delegācijas

sēdē tika pārrunāti arī jautājumi par darbinieku sagatavošanu Latvijas diplomātiskajām vajadzībām un dažādu atašeju izglītošanu.¹¹⁶ 8. aprīlī Z. Meierovics rakstīja K. Ulmanim par savām pilnvarām jaunu delegācijas pārstāvju iecelšanā. Ministrs uzskatīja par lietderīgu pilnvaru izsniegšanu uzticēt "Ārlietu ministrijai". Viņš arī no Sabiedrotajiem centās panākt aizdevumu Latvijas pārstāvniecībām ārzemēs.¹¹⁷

1919. gada 7. maijā Z. Meierovics pilnvaroja Alfredu Iknuru Arhangeļskā dibināt kontaktus ar tur esošajiem Antantes lielvalstu misiju pārstāvjiem, kā arī ar Ziemeļkrievijā izveidotajām valdībām un iestādēm Latvijas valsts, pilsoņu, bēgļu repatriācijas un karavīru demobilizācijas jautājumu risināšanai. Vienlaikus Z. Meierovics šiem pašiem uzdevumiem pilnvaroja Vilhelmu Krauzi Murmanskā. A. Iknerns un V. Krauze šajā jomā strādāja aptuveni gadu, bet pēc tam atgriezās Latvijā.¹¹⁸ A. Iknerna pilnvaras atzina vienīgi briti, bet vietējā pretboļševistiskā krievu valdība un Francijas pārstāvis tās neņēma vērā.¹¹⁹

Skandināvijas valstis pārsvarā neiebilda pret Latvijas valsts un sabiedrisko darbinieku kā privātpersonu uzturēšanos un darbošanos tajās. Pavisam kas cits bija diplomātisko darbinieku akreditēšana. Latvijas Pagaidu valdības ieceltais diplomātiskais pārstāvis Stokholmā A. Bergs amata pieņemšanai izvirzīja noteikumus (izmaiņas Pagaidu valdības sastāvā u.c.). Tas valdībai nebija pieņemami, taču līdz rezidējošā ministra F. Grosvalda (iecelts 9. apr.) ierašanās brīdim Stokholmā par Latvijas rezidējošo ministru Somijā 9. aprīlī ieceltais K. Zariņš vispirms tika komandēts uz Stokholmu par pagaidu pilnvaroto lietvedi (1919. g. apr. – sept.).¹²⁰

Delegācija Parīzē un diplomātiskie pārstāvji Rietumeiropā samērā plaši sarakstījās ar latviešiem Amerikā par iespējamā Latvijas diplomātiskā pārstāvja kandidatūru ASV. 21. jūnijā ĀM informēja J. Staku Masačūsetsas štatā, ka pārstāvja jautājumu pašlaik nevar izšķirt, taču pastāv nodoms konsulāragentu iecelt no tautiešu vidus. Par kandidātiem konsulārā aģenta amatam ASV tika izraudzīti vairāki turienes latvieši.¹²¹ G. Bisenieks rakstīja K. A. Rāviņam Filadelfijā, ka, pēc ministra ieskata, Latvijas ārpolitikai jābūt latviešu rokās.¹²² Pārsvarā tā arī bija, lai gan tas nenozīmēja, ka dienestā strādātu vienīgi latvieši. Latviju ārvalstīs pārstāvēja arī divi vācbaltieši – Vācu progresīvās partijas biedri Eduards Rozenbergs un V. Šreiners, bet zemākajos amatos strādāja vairāki cittautieši.

28. aprīlī K. Zariņš no Parīzes ieradās Stokholmā. 30. aprīlī viņu pieņēma Zviedrijas ārlietu ministrs un viņš tam iesniedza savas pilnvaras. Jautājumā par Latvijas valsts atzīšanu K. Zariņam tika paskaidrots, ka faktiski tā jau notikusi līdz ar minēto pieņemšanu. Zviedrijas valdība esot nolēmusi nedot rakstisku atzīšanu, iekams šis jautājums neesot izšķirts Miera konferencē, bet faktiski sākt kontaktus ar Latvijas

Pagaidu valdības pārstāvjiem.¹²³ K. Zariņš informēja Antantes valstu sūtniecības par apstākļiem Latvijā, vadoties no Kopenhāgenas informācijas biroja un valdības delegācijas telegrammām no Parīzes. Stokholmā ieradās Pauls Ašmanis, kas gatavoja rakstus zviedru avīzēm. Informācijas birojs Zviedrijas galvaspilsētā sāka vīzu izsniegšanu. K. Zariņš gaidīja F. Grosvalda ierašanos Stokholmā. Viņš bija pilnvarots informācijas biroju oficiāli pārveidot par konsulātu, bet sūtniecību nošķirt no konsulāta.¹²⁴

Laikā no 1919. līdz 1921. gadam vairāki diplomāti tika iecelti par Latvijas diplomātiskajiem pārstāvjiem (parasti valdības delegāta, pilnvarotā lietveža, pagaidu pilnvarotā lietveža vai rezidējošā ministra rangā, lai gan rezidences valstis ne vienmēr viņu rangus atzina, tomēr ļāva darboties). Kamēr Latvija nebija atzīta *de iure*, Latvijas diplomātiskajiem pārstāvjiem ārzemēs nevarēja piešķirt tolaik diplomātiskajos sakaros izplatīto ārkārtējā sūtņa un pilnvarotā ministra nosaukumu¹²⁵ un viņu darbības iespējas bija ierobežotas. Valdības lēmumos šos diplomātus dažreiz sauca vienā vārdā par sūtņiem, bet starpvalstu sarakstē – par diplomātiskajiem pārstāvjiem (*Répresentant Diplomatique*); dažiem pilnvarās bija nosaukums “rezidējošais ministrs” (*Ministre Resident*). Šajā laikā Latvijai bija nepilna līmeņa diplomātiskās pārstāvniecības. Par spīti formālajiem ierobežojumiem, viņu funkcijas tomēr bija ļoti līdzīgas citu valstu diplomātisko pārstāvju funkcijām.

Starpvalstu sakaros ņēma vērā vispārpieņemtās diplomātisko pārstāvju klases un rangus, kas bija spēkā saskaņā ar Vīnes 1815. gada reglamentu (starptautiskā mērogā pirmoreiz stingrā secībā tika noteiktas diplomātisko pārstāvju klases un rangi; pastāvēja līdz 1961. gadam, kad tika pieņemta Vīnes konvencija par diplomātiskajiem sakariem) un 1818. gada Āhenes protokolu. Diplomātiskie pārstāvji tika iedalīti 4 klasēs: 1) vēstnieki (jau starpkaru periodā saukti par ārkārtējiem un pilnvarotiem vēstniekiem); 2) sūtņi (saukti par ārkārtējiem sūtņiem un pilnvarotiem ministriem); 3) ministri–rezidenti (šo kategoriju 1818. gadā ieviesa Āhenes protokols, paredzot, ka ministri–rezidenti ieņems vidējo stāvokli starp sūtņiem un pilnvarotajiem lietvežiem; starpkaru periodā diplomātiskajā praksē ministri–rezidenti bija ārkārtīgi reti – Eiropā tūlīt pēc Pirmā pasaules kara diplomāti ar šādu nosaukumu gandrīz vairs netika akreditēti; Latvijas ĀM šo institūciju izmantoja 1921. gadā neilgu laiku pēc valsts *de iure* atzīšanas ar nosaukumu “rezidējošais ministrs”); 4) pastāvīgie pilnvarotie lietveži. Pirmo triju klašu diplomātiskos pārstāvjus akreditēja valsts galva pie valsts galvas, bet pilnvarotos lietvežus – ārlietu ministrs pie ārlietu ministra rezidences valstī. Parasti valstis savstarpēji apmainījās ar vienāda ranga diplomātiskajiem pārstāvjiem. Līdz Pirmajam pasaules karam un arī starpkaru periodā ar vēstniekiem apmainījās tikai lielvalstis, savukārt nelielajās valstīs lielvalstīm bija sūtniecības. Pēc

Pirmā pasaules kara pieauga to valstu skaits, kuras apmainījās vēstniekiem. Diplomātiskie rangi ir īpaši dienesta nosaukumi, kurus piešķir ārlietu resora personālam un diplomātiskajām pārstāvniecībām ārzemēs. Katrā valstī ir sava diplomātisko rangu sistēma, ko nosaka iekšējā likumdošana. Diplomātu dienesta nosaukumi parasti atbilst analogiskiem amatu nosaukumiem, taču ārlietu dienestā nereti ir gadījumi, kad piešķirtais rangs nesakrīt ar diplomāta amatu.

Z. Meierovics uzskatīja par lietderīgu Latvijas pārstāvjus ārzemēs saukt par rezidējošiem ministriem, jo valdība viņus tādos amatos bija iecēlusi, par spīti tam, ka valsts starptautiskā atzišana vēl nebija panākta. Tomēr, piemēram, F. Grosvalda gadījumā tika izgatavotas divas pilnvaras ar dažādiem amata nosaukumiem, lai varētu rīkoties pēc apstākļiem (iepriekš izpētot rezidences valsts valdības nostāju) un iesniegt vajadzīgo pilnvaru. Attiecībā uz Zviedrijas valdību, ministrs uzskatīja, var rasties apstākļi, kuros labāk būtu uzstāties par "diplomātisko pārstāvi", lai gan vēlāmāk būtu, ja zviedru valdība viņu pieņemtu kā "rezidējošo ministru". 14. jūnijā F. Grosvalds¹²⁶ iesniedza pilnvaras Zviedrijas Ārlietu ministrijā kā diplomātiskais pārstāvis.¹²⁷

Enerģiskajam K. Zariņam izdevās nodibināt sakarus ar Latvijas Pagaidu valdības pārstāvi Tallinā J. Ramani, kurš varēja sniegt informāciju pārstāvniecībai Stokholmā par Ziemeļvidzemes fronti un citiem apstākļiem. Diemžēl jūnijā ziņas apsika, ne vienmēr bija iespējams operatīvi sazināties arī ar Liepāju vai Parīzi. Šādos apstākļos K. Zariņš un P. Ašmanis nolēma doties pie Pagaidu valdības pilnvarotā Ziemeļvidzemē M. Gailiša iegūt informāciju un arī līdzekļus.¹²⁸ Pēc abu aizbraukšanas no Stokholmas pienāca Z. Meierovica telegramma, kurā viņš liedza P. Ašmanim atstāt Stokholmu.¹²⁹ Tas liecina, cik lielas bija Latvijas pārstāvju sazināšanās grūtības, ka instrukciju trūkuma dēļ diplomāti dažreiz atļāvās patvaļīgu rīcību.

Par sakaru uzturēšanas grūtībām liecina arī šāds piemērs. Pagaidu valdības pārstāvis Igaunijā J. Ramans, atsaucoties uz valdības izsniegto pilnvaru, labu nodomu vadīts, pēc savas iniciatīvas 1919. gada 8. maijā bija pilnvarojis Emīlu Dzinēju Helsinkos "apsargāt pagaidām latviešu tautas intereses Somijā"¹³⁰. 16. jūnijā Z. Meierovics lūdza J. Ramanim atsaukt E. Dzinējam izdoto pilnvaru ne tikai sakarā ar K. Zariņa iecelšanu par pārstāvi Somijā, bet arī norādot, ka turpmāk "vienīgi Latvijas Pagaidu valdība, resp., Ārlietu ministrs var līdzīgas pilnvaras izsniegt"¹³¹. Tomēr Somijas Ārlietu ministrija par pirmo Latvijas pārstāvi Somijā joprojām turpina uzskatīt E. Dzinēju. Tas lasāms arī Somijas ĀM 1993. gadā izdotajos Somijas un ārvalstu diplomātisko pārstāvju sarakstos.¹³²

F. Grosvalds kļuva par Latvijas pārstāvi Norvēģijā un Dānijā, viņam tika pakļauts arī Mārtiņš Liepa Kopenhāgenā.¹³³

Diplomātisko pārstāvniecību darbiniekus centās izraudzīties rūpīgi, taču izvēles iespējas nebija lielas, jo piemērotu darbinieku Latvijā trūka. Nereti priekšroka tika dota Rietumvalstu galvaspilsētās dzīvojošajiem latviešiem, kas prata valodas un pazina vietējos apstākļus. Līdz ar to delegācija Parīzē veicināja sadarbību ar tautiešiem ārzemēs. Janvārī tā nodibināja kontaktus ar latviešu organizācijām ne vien Parīzē un Šveicē, bet arī Amerikā.¹³⁴ Jūlijā delegācija sagatavoja uzsaukumu Amerikas latviešiem.¹³⁵ Z. Meierovics centās ārzemju latviešus iesaistīt cīņā par Latvijas starptautisku atzišanu. Sarakstē ar tautiešiem viņš apsveica katru organizēšanos ārpus Latvijas un pauda Pagaidu valdības uzskatus, ka latviešu kopienām ārzemēs jāpievērš lielāka uzmanība.¹³⁶ Pagaidu valdība un ārlietu resors atbalstīja ārzemju latviešu organizēšanos plašākās organizācijās. Valdības vārdā ministrs aicināja visus latviešu darbiniekus un karavīrus propagandēt atgriešanos dzimtenē un arī pašiem to darīt, kā arī ziedot līdzekļus Latvijas Pagaidu valdības darbam.¹³⁷

Parīzē Latvijas ārlietu ministrs saziņā ar Ministru prezidentu K. Ulmani sāka konkrētu politisku, ekonomisku un konsulāra rakstura (dažādu iemeslu dēļ ārzemēs atrodošos Latvijas iedzīvotāju tiesību aizsardzības) jautājumu risināšanu.¹³⁸ Runa bija par Rietumvalstu palīdzību ar pārtiku trūkcumcietējiem Latvijā, par Latvijas linu un kokmateriālu sūtīšanu uz Franciju, ieroču un karamateriālu iegūšanu ārzemēs Pagaidu valdības vajadzībām utt.¹³⁹ Šo jautājumu risināšanu nevarēja atlikt uz vēlāku laiku.

Latviešu informācijas birojam Kopenhāgenā kā ziņu izplatīšanas un propagandas centram bija mazāka nozīme nekā tā lidziniekam Stokholmā. Tomēr 1919. gadā birojs kļuva par svarīgu sakaru centru starp Pagaidu valdību Liepājā un Latvijas pārstāvjiem Rietumeiropā. Dānijas galvaspilsētu isā vizītē apmeklēja Ministru prezidents K. Ulmanis un vairāki Pagaidu valdības ministri, starp Liepāju un Kopenhāgenu sakarus uzturēja Pagaidu valdības kurjeri. Vācijas iekšējās nestabilitātes dēļ ziņas no Latvijas Rietumeiropā bieži vien nokļuva vienīgi caur Kopenhāgenu. 1919. gada pavasarī, neregulārās satiksmes apstākļos, aizbraukt no Parīzes, Londonas vai Kopenhāgenas uz Latviju dažreiz ērtāk bija caur Zviedriju, nevis Vāciju. Informācijas biroju Kopenhāgenā vadīja rakstnieks Mārtiņš Liepa. 1919. gada pirmajā pusē viņš tik veiksmīgi propagandēja Latviju Dānijā, ka paņāca ne vien Dānijas valdības, bet arī dāņu sabiedrības labvēlīgu attieksmi pret jauno valsti. Latviešu (vēlāk – Latvijas) informācijas biroju nodibināšanās un darbība ārlietu resora interesēs, un pakāpeniska to iekļaušanās resora struktūrās bija vēl viena no diplomātiskā dienesta attīstības iezīmēm. Jaunizveidotās diplomātiskās pārstāvniecības sākumā lielākā uzmanība tika pievērsta informācijas un propagandas sfērai.

1919. gada maijā Latvijas delegācijas Parīzē priekšsēdētājs J. Čakste caur Londonu un Kopenhāģenu atgriezās Latvijā, kur bija nepieciešama viņa klātbūtne. Delegācijas vadību uzņēmas Z. Meierovics. Viņam bija radusies cerība, ka konference atzīs Latviju *de iure* tās etnogrāfiskās robežās. Diplomātiskie darbinieki uzskatīja, ka atzišanu varētu sagaidīt drīzumā, tas savukārt pavērtu iespēju nekavējoties nosūtīt uz ārzemēm pilntiesīgus Latvijas diplomātiskos pārstāvjus.¹⁴⁰ Taču atzišana nenotika, un drīz pēc Latvijas delegācijas tikšanās ar Parīzes miera konferences Baltijas komiteju, kas notika 10. jūnijā, kļuva skaidrs, ka Parīzē vairs nav cerību sasniegt pozitīvu rezultātu. 16. jūnijā Z. Meierovics rakstīja G. Biseniekam, ka Latvija pagaidām tiek atzīta *de facto* kā neatkarīga valsts.¹⁴¹ Jūnijā delegācija izstrādāja tālākās darbības vadlīnijas; tomēr tās turpmākās aktivitātes mazinājās un vairākas ieceres netika īstenotas.¹⁴² Delegācijas darbībai un "Parīzes periodam" kopumā bija liela nozīme Latvijas ārlietu dienesta attīstībā.

Īsumā. Atrodoties Londonā un vēlāk Parīzē, ārlietu ministrs tur veidoja ārlietu dienestu un vadīja tā darbu. Būtībā tas bija kļuvis par ārlietu dienesta vadības centru, kas uzturēja sakarus un saskaņoja darbību ar Pagaidu valdību. Latvijas diplomātiskā dienesta veidošanās notika, radot un pilnveidojot tā organizatoriskās struktūras, vienlaikus aizstāvot valsts intereses, pirmām kārtām aicinot citas valstis atzīt Latvijas valstiskumu *de facto* un *de iure*. Īpaša Latvijas interešu pārstāvības forma bija Pagaidu valdības neoficiāla "delegācija pie Parīzes miera konferences". "Parīzes periodā", kā to varētu saukt, Z. Meierovics lielu uzmanību pievērsa Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību un informācijas biroju tīkla tālākai izveidei Rietumeiropā. 1919. gadā uz informācijas biroju bāzes izveidojās vairākas Pagaidu valdības pirmās diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības.

4. §

Ārlietu ministrijas organizēšana

Pēc landesvēra un dzelzsdivīzijas sakāves Cēsu kaujās (1919. g. 19.–23. jūn.) ar Antantes valstu politisko atbalstu 27. jūnijā valdības kuģis "Saratov" "ar valdību uz ūdeņiem" no reida iebrauca Liepājas ostā, un ar 28. jūnija MK sēdi Pagaidu valdība Liepājā atsāka pilnvērtīgu darbību. Sakarā ar Sabiedroto prasību iekļaut valdībā etnisko minoritāšu pārstāvjus 30. jūnija sēdē tās locekļi nolēma atkāpties.¹⁴³ Valdības 2. jūlija lēmumā par avansa izsniegšanu ministrijām Ārlietu ministrija vēl netika minēta.¹⁴⁴ Piecas dienas pēc Pagaidu valdības atgriešanās Rīgā, 13. jūlijā, tika izveidota un Tautas padomē apstiprināta jauna valdība K. Ulmaņa vadībā, kurā Z. Meierovicam ārlietu ministra amats tika saglabāts.¹⁴⁵

3. jūlijā ārlietu ministrs caur Londonu, Kopenhāģenu un Stokholmu devās uz Latviju, lai praktiski sāktu Ārlietu ministrijas kā Pagaidu valdības ārlietu resora centrālās iestādes izveidošanu un vadīšanu. Noslēdzās Pagaidu valdības diplomātiskā dienesta darbības posms, kas ilga no 1918. gada novembra līdz 1919. gada jūnijam un kura darbība norisinājās galvenokārt ārvalstīs. Līdz 1919. gada jūlijam Ārlietu ministrijām raksturīgās funkcijas veica ārlietu ministrs un nedaudzie darbinieki. Pirmajos astoņos valsts pastāvēšanas mēnešos samērā nelielo saraksti ārlietās risināja Valsts (līdz 1919. g. 11. apr. – Pagaidu valdības) kanceleja.¹⁴⁶ Iekšzemē ārlietu jautājumus kārtoja un lietvedību nodrošināja šās kancelejas, kā arī citu resoru (piem., Finanšu un Iekšlietu ministrija) darbinieki.¹⁴⁷ Sarakstei tika izgatavotas speciālas Ārlietu ministrijas veidlapas. Objektīvu apstākļu dēļ Latvijas valsts praktiskā izveide ieilga, un tikai 1919. gada jūlijā Pagaidu valdība daļu Latvijas teritorijas nepārprotami pārņēma savā kontrolē, nodrošinot suverēnas Latvijas valsts pastāvēšanu.

23. jūlijā Z. Meierovics atgriezās Latvijā, lai sāktu organizēt un vadīt ārlietu resoru, struktūrvienības un personālu. Lai gan Ārlietu ministrija, tāpat kā lielākā daļa citu ministriju, reāli darbu iesāka jūlijā, šo ministriju vēlāk nereti dēvēja par visjaunāko Latvijas ministriju.¹⁴⁸ Domājams, tas saistīts ar ministra ilgstošo prombūtni un jau minēto faktu, ka ārlietu resora veidošanu nebija iespējams aizsākt jau 1918. gada nogalē. Taču arī pārējās ministrijas pēc valdības atgriešanās galvaspilsētā faktiski vajadzēja organizēt no jauna. Jau atbraukšanas dienā Z. Meierovics piedalījās Ministru kabineta sēdē, bet nākamajā sniedza ziņojumu Ministru prezidentam par Latvijas politisko stāvokli ārzemēs un valdības delegācijas darbību Parīzē.¹⁴⁹

Tikai dažiem latviešiem bija diplomātiskā darba pieredze. Atšķirībā no citu specialitāšu pārstāvjiem, kuri, strādājot Krievijas un citu valstu dažādās iestādēs, varēja uzkrāt kaut daļēji derīgu pieredzi, topošajai Latvijas valstij nepieciešamie diplomāti tādu nekur nevarēja iegūt neatkarīgas valsts *de facto* trūkuma dēļ. Nelielu tautu inteliģences pārstāvjiem principā trūka iespēju sagatavoties diplomātiskajam darbam pirms šo tautu neatkarīgu valstu nodibināšanas. Bija zināmi tikai daži latvieši, kuri pirms Pirmā pasaules kara un kara gados neilgi bija strādājuši citu valstu (Krievija, Vācija, Zviedrija) diplomātiskajās pārstāvniecībās un ieguvuši īpašo diplomāta darba pieredzi. Lielākā daļa šo lietpratēju ministrijā strādāja tikai tās sākumposmā un vēlāk nekļuva plaši pazīstami. Pēc pašreiz pieejamām ziņām pirmais Latvijas ārlietu resora darbinieks ar profesionālu pieredzi Krievijas impērijas diplomātiskajā dienestā bija Gustavs Lerhe. Kara laikā viņš bija padomnieks, vēlāk lietvedis cariskās Krievijas sūtniecībā Atēnās, taču viņš nebija latvietis, bet dānis. Voldemārs Bagun-Bērziņš, vēlākais Latvijas goda konsuls Lodzā, no 1900. līdz 1901. gadam bija sekretārs un vēlāk konsuls

Vācijas konsulatā Baku. Latvijas sūtniecības Vācijā 2. sekretāra vietas pagaidu izpildītājs 1920. gada septembrī un decembrī Alfreds Golde Pirmā pasaules kara laikā strādāja Krievijas sūtniecībā Hāgā. Politiski ekonomiskā departamenta Austrumu nodaļas 2. sekretārs (1920. g.) un sūtniecības Krievijā 2. sekretārs (1923.–1924. g.) Ansis Homo 1918. gadā strādāja Zviedrijas ģenerālkonsulatā Maskavā. Alfreds Nagels no 1918. līdz 1919. gadam bija Krievijas lietu eksperts ASV sūtniecībā Stokholmā.¹⁵⁰ Tādēļ sūtņa Jāņa Lazdiņa secinājums, ka Ārlietu ministrijas nodibināšanas brīdī Latvijai nebija neviena diplomātijas speciālista,¹⁵¹ bija tuvs patiesībai, tomēr ne gluži patiesība. Tiesa gan, iepriekš minētās personas tiešām nebija klāt ministrijas tapšanas pirmajās dienās, bet ar savu pieredzi piedalījās tās veidošanā drīz pēc tam. Vēstures literatūrā plaši pārstāvēts viedoklis, ka latvieši maz interesējās par ārpolitiku. Sūtņa V. Salnāja (Salnā) kundze M. Salnāja teikusi rūgtus vārdus par latviešu tautas ignoranci pret ārpolitiku, taču arī atzinusi, ka pirms Latvijas valsts izveidošanas nevarēja rasties sūtņi ar pieredzi.¹⁵²

No 1918. līdz 1920. gadam un turpmāk ārlietu resora darbinieki pieredzi guva praksē. Kaut arī attiecīgo zināšanu (īpaši teorētisko) vēl pietrūka, iegūtās nekavējoties tika liktas lietā atbildīgu uzdevumu veikšanā. Latvijas diplomātija veidojās asas cīņas apstākļos pret jaunās valsts liktenī iejaukto lielvalstu spēcīgo informācijas, propagandas un diplomātijas "mašīnu", par Sabiedroto lielvalstu dažāda veida atbalstu iegūšanu Pagaidu valdībai. Lai arī bez speciālas izglītības, nenovērtējamu darbu savas valsts labā paveica Z. Meierovics u.c. pirmie latviešu diplomātijas celmlauži.

Latvijas ārpolitiskā stāvokļa mainīgā rakstura dēļ viedokļus par Latvijas ārpolitikas virzieniem u.c. konceptuāliem jautājumiem latviešu diplomāti saistīja ar praktiskām vajadzībām. Turklāt Latvijas neatkarībai bīstamā situācijā neatlika laika konceptuālai ārpolitikas stratēģijas izstrādei, lai gan radās arvien dziļāka izpratne par starptautiskās politikas likumsakarībām. Katrā ziņā latviešu diplomātu tolaik gūtās atziņas bija Latvijas ārpolitikas izstrādes pamatā.¹⁵³

1919. gada otrajā pusē Ārlietu ministrija tika veidota atbilstoši valsts iekšpolitiskās un ārpolitiskās situācijas izvirzītajiem uzdevumiem. Viens no grūtākajiem darbiem bija jau pieminētā piemērotu un lietpratīgu darbinieku izvēle. Diplomātijas un informācijas darbs prasīja Latvijas idejai uzticīgus, izglītotus, organizatoriskā un tehniskā darbā pieredzējušus darbiniekus ar svešvalodu zināšanām. Tādu darbinieku izrādījās maz. Sākotnēji kā galvenais kritērijs uzņemšanai resorā tika izvirzītas labas svešvalodu zināšanas, tomēr vēlāk nereti atklājās, ka tā arī bijusi vienīgā šo darbinieku priekšrocība un diplomātiskajam darbam tas izrādījās daudz par maz. Valodu prasmes dēļ darbam ministrijā tika pieņemti vairāki ārzemnieki – Šveices, Somijas un Francijas pilsoņi.¹⁵⁴

Jūlijā, vēl pirms ministra atgriešanās, tika izveidotas Ārlietu ministrijas organizatoriskās struktūras: Saimniecības nodaļa un Kanceleja.¹⁵⁵ Ārlietu resora tehniskos organizēšanas priekšdarbus veica līdzšinējais Armijas štāba kancelejas rakstvedis Vilis Šūmanis, kuru šim darbam jūlija vidū bija piekomandējusi Apsardzības ministrija.¹⁵⁶ Jau no pirmajām dienām Ārlietu ministrija atradās Nikolaja (tagad Krišjāņa Valdemāra) ielā 3. 1919. gada oktobra beigās uz neilgu laiku ministrijai bija arī pagaidu telpas Bruņinieku ielā 24a.¹⁵⁷

Apstākļu uzspiesto praksi, kad iekšzemē ārlietu ministra pienākumus izpildīja Ministru prezidents un tehnisko darbu veica Valsts kanceleja, nācās atzīt par nederīgu. Tāpēc ĀM vajadzībām Rīgā tika organizēta atsevišķa kanceleja. Sākotnēji plānoja, ka to pārzinās īpašs ĀM pārvaldnieks, kam būs arī balsstiesības MK sēdēs ārlietu ministra prombūtnes laikā.¹⁵⁸ Arī valdības 14. jūlijā sēdē tika spriests par pārvaldnieku kā ministra vietnieku viņa prombūtnes laikā un Ministru prezidentam tika uzdots izraudzīties šo kandidatūru.¹⁵⁹

Pēc ārlietu ministra ierašanās Latvijā sākās resora politisko, ekonomisko, juridisko un konsulāro struktūru izveide. Jūlija beigās tika iecelts ministra sekretārs, kas vadīja ministra sekretariātu, ko pielīdzināja nodaļai. Valsts kanceleja savu saraksti ārlietās pirms ĀM nodibināšanas 23. jūlijā, t.i., Z. Meierovica ierašanās dienā, nosūtīja Ārlietu ministrijai. Tika nodotas 10 mapītes – sarakste ar Latvijas pārstāvniecībām ārzemēs un ārvalstu pārstāvniecībām Latvijā. Šajā dienā ĀM paziņoja Iekšlietu ministrijas Iekšējās apsardzības nodaļai, ka turpmāk visi materiāli par vācu karaspēka patvarībām un citi iesniegumi, par kuriem jāsažinās ar ārvalstu misijām un valdībām, nosūtāmi Ārlietu ministrijai. 1. septembrī Valsts kanceleja Ministru prezidenta uzdevumā ar apkārtrakstu lūdza visus resorus turpmāk saraksti ar Antantes valstu pārstāvniecībām virzīt caur ĀM vai Ministru prezidentu un tikai atsevišķos izņēmuma gadījumos caur citām ministrijām.¹⁶⁰

1919. gada 29. jūlijā ārlietu ministrs ar pavēli nr. 1 iecēla V. Šūmani par kancelejas pārvaldnieku (skaitot no 14. jūl.), bijušo Sarkanā Krusta transporta priekšnieku un saimniecības vadītāju Augustu Vaidzību – par Saimniecības un budžeta nodaļas vadītāju (no 24. jūl.), bijušo Krievijas galma orķestra pirmo vijolnieku, vēlāk Latvijas finanšu ministra sekretāru J. Lazdiņu – par ministrijas vecāko sevišķu uzdevumu ierēdni (no 9. jūl.) un komersantu Kārli Kuškevicu – par ministrijas darbvedi (no 11. apr.).¹⁶¹ Tikko ieceltais V. Šūmanis 29. jūlijā izdeva pirmo pavēli.¹⁶² 1. augustā valdība par ĀM Informācijas departamenta direktoru iecēla P. Ašmani, kā arī nolēma Ārlietu ministrijas pārziņā izveidot atsevišķu starpresoru komisiju Latvijas un Krievijas ekonomisko attiecību jautājumu izstrādāšanai. Pēc tam ministrs iecēla

Latvijas Demokrātu savienības biedru un 5. Cēsu pulka riteņbraucēju rotas kareivi Andreju Frīdenbergu par ministra sekretāru-juristu (no 6. jūl.), bijušo skolotāju un Kurzemes divīzijas štāba ierēdni Miķeli Zanderu – par Politiski diplomātiskā departamenta nodaļas vadītāju un bijušo Amerikas sabiedriskās informācijas komitejas aģentu Krievijā Aleksandru Kruzbergu – par ĀM sevišķo uzdevumu ierēdni.¹⁶³ Starp citu, M. Zanders prata deviņas svešvalodas – angļu, arābu, franču, itāļu, krievu, spāņu, turku, vācu un zviedru. Līdz augusta sākumam bija izveidots Politiski diplomātiskais departaments ar Ekonomiski konsulāro nodaļu, Informācijas departaments un Kancelejas pārzinātā Saimniecības nodaļa.¹⁶⁴ Turpmākās pavēles par augstākās un vidējās kategorijas ierēdņiem izdeva ministrs, par zemākās kategorijas ierēdņiem un apkalpojošo personālu – departamentu direktori. Redzams, ka vairāki pirmie ĀM darbinieki tika noformēti darbā ar atpakaļejošu datumu. No augusta līdz oktobrim par ārlietu ministra padomnieku darbojās žurnālists, publicists un sociāldemokrāts Felikss Cielēns.¹⁶⁵

1. augustā Z. Meierovics ziņojumā valdībai norādīja uz ārlietu resoram nepieciešamo īpašo statusu. Viņš uzskatīja, ka saskaņā ar starptautisko praksi ĀM ierēdņi atalgojami labāk nekā citu resoru ierēdņi, bet saskaņā ar valdības 11. aprīļa sēdē pieņemto ierēdņu atalgošanas normu ĀM radušās grūtības atrast darbiniekus, jo svešvalodu pratēji privātajā sektorā tiek labāk atalgoti. Z. Meierovics ierosināja paaugstināt algas un papildināt valdības lēmumu par valsts ierēdņu atalgošanu. Ministru kabinets ierosinājumu respektēja un 4. augusta sēdē pieņēma lēmumu paaugstināt algas ĀM ierēdņiem – angļu vai franču valodas pratējiem.¹⁶⁶

15. augustā ārlietu ministrs izdeva pavēles par ministrijas Kanceleju, Politiski diplomātisko, Informācijas un Ekonomiski konsulāro departamentu. J. Lazdiņu iecēla par Politiski diplomātiskā departamenta Vācijas nodaļas vadītāju, bijušo krievu 15. armijas štāba pretizlūkošanas nodaļas darbinieku, vēlāko Latvijas armijas leitnantu Aleksandru Šūlmani – par Informācijas departamenta Speciālo ziņu nodaļas (ĀM struktūrvienība, kas nodarbojās ar izlūkošanu)¹⁶⁷ vadītāju un K. Kuškevicu – par Ekonomiski konsulārā departamenta Ekonomiskās nodaļas vadītāju. Par tā paša departamenta Konsulārās nodaļas vadītāju no 30. augusta kļuva jurists, žurnālists un starptautisko tiesību speciālists H. Albats. Saskaņā ar ministra 26. novembra pavēli viņš tika iecelts par Juridiskā departamenta direktora vietas pagaidu izpildītāju (no 15. sept.), vienlaikus uzdodot viņam arī ĀM juriskonsulta pienākumus.¹⁶⁸ Par ierēdņu iecelšanu amatos tika izdotas pavēles. Par struktūrvienību izveidošanu atsevišķu pavēļu nebija, bet darbinieku iecelšanas pavēlēs to nosaukumi tika minēti.

Augustā ĀM darbojās Kanceleja (faktiski pildīja Vispārējā departamenta funkcijas), Politiski diplomātiskais, Ekonomiski konsulārais un Informācijas departaments, septembrī darbu sāka arī Juridiskais departaments. Departamenti tika iedalīti nodaļās. Ministrijas dokumenti, kuros fiksēta ministrijas struktūra un konkrēti darbinieki, atklāj, ka jau ministrijas pastāvēšanas pirmajos mēnešos vairāki darbinieki vairākkārt amatos tika nomainīti.¹⁶⁹ Veicamo darbu apjoms pieauga, tāpēc 1919. gada decembrī kādā ĀM dokumentā uzsvērts, ka “ministrijai, sevišķi tagadējā intensīvās darbības laikmetā, vajadzīgi (..) iestrādājušies darbinieki”¹⁷⁰. Ministrijas struktūra un arī departamentu iekšējā struktūra turpmāk vairākkārt tika reorganizēta, ne tikai optimālu risinājumu meklējot, bet arī ārlietām piešķirtā nelielā budžeta dēļ.

30. augustā ĀM iesniedza Valsts kancelejai apstiprināšanai ministrijas centrālo iestāžu (ar “centrālajām iestādēm” bija domātas ĀM struktūrvienības) pirmo pagaidu štatu sarakstu. “Pagaidu” tāpēc, ka pamatnoteikumi (reglaments) par ĀM iekārtu vēl nebija izstrādāti. Dokumentā bija definēti ĀM uzdevumi, mērķi un organizācija. Uzdevumi: 1) politiski diplomātisko attiecību uzturēšana ar ārvalstu valdībām; 2) ārvalstu politiskās un sabiedriskās dzīves novērošana saistībā ar Latvijas valsts interesēm; 3) Latvijas pārstāvniecību ārzemēs un ārvalstu pārstāvju Latvijā informēšana par valsts un valdības darbību, cenšoties panākt ārzemju preses un sabiedriskās domas noskaņošanu Latvijai labvēlīgā virzienā; 4) Latvijas ekonomisko interešu aizsargāšana ārzemēs, īpaši cenšoties nodibināt tirdznieciskos un rūpnieciskos sakarus; 5) Latvijas pavalstnieku interešu aizstāvēšana ārzemēs, gādājot par viņu labklājību; 6) ārzemju pavalstnieku likumīgo prasību apmierināšana Latvijā; 7) ārzemju pasu izsniegšana Latvijas pavalstniekiem, pasu vīzu un uzturēšanās atļauju izdošana ārzemju pavalstniekiem.¹⁷¹

Minēto uzdevumu izpildei ministriju tolaik iedalīja šādās struktūrvienībās: 1) ministrs (galvenais atbildīgais), 2) ministra biedrs, 3) padomnieki, 4) “centrālās iestādes”, 5) pārstāvniecības ārzemēs, 6) dažādas starpresoru komisijas. Pārstāvniecības ārzemēs: 1) sūtniecības (legācijas), 2) misijas, 3) speciālās delegācijas, 4) konsulārās iestādes. Pārstāvniecību, speciālo delegāciju un starpresoru komisiju štati un budžets bija apstiprināms Ministru kabinetā katram atsevišķi.¹⁷²

Augusta beigās un septembrī Ārlietu ministrijā bija piecas galvenās struktūrvienības un deviņas tām pakļautas nodaļas, novembrī un decembrī nodaļu skaits pieauga. Par galveno struktūrvienību uzskatīja Politiski diplomātisko departamentu (gada beigās to veidoja Vācijas, Antantes valstu, Skandināvijas un kaimiņvalstu, Slāvu jeb Austrumu valstu un Baltijas valstu nodaļa), kas izstrādāja un īstenoja

Latvijas politiskās attiecības ar ārvalstīm. Ekonomiski konsulārais departaments (tur ietilpa Ekonomiskā, Konsulārā un Ārzemju pasu nodaļa) vadīja visas ar ārzemēm saistītās Latvijas saimnieciskās lietas. Informācijas departaments (Preses, Speciālo ziņu, Kurjeru un Ārzemju propagandas nodaļa) īstenoja Latvijas valsts informatīvo un propagandas darbu ārzemēs un uzturēja sakarus starp ministriju un Latvijas pārstāvniecībām ar diplomātisko kurjeru dienesta starpniecību. Juridiskā departamenta (Juriskonsultācijas) galvenais uzdevums bija izstrādāt likumus, konvencijas un līgumus Latvijas attiecībās ar citām valstīm, kā arī izšķirt aktuālas juridiskās lietas.

Tā kā Vispārējā departamenta pārziņā atradās ĀM administrācija un pārējās funkcijas, kuras neietilpa citu departamentu kompetencē (Kanceleja, Saimniecības un finanšu nodaļa),¹⁷³ 27. novembrī Z. Meierovics Ministru prezidentam nosūtīja rakstu, kurā norādīja, ka būtībā Kanceleja Ārlietu ministrijā ir Vispārējais departaments un ka Kancelejas pārvaldnieks un viņa palīgs tiesību un algas ziņā pielīdzināms departamenta direktoram un viņa palīgam. Ministrs lūdza ĀM Kancelejas pārvaldnieku V. Šūmani apstiprināt par Vispārējā departamenta direktoru (no 1. aug.); 9. decembrī valdība šādu lēmumu pieņēma.¹⁷⁴

Pirms tam ar Ministru kabineta 16. augusta lēmumu tika noteikts, ka Iekšlietu ministrijas Ārzemju pasu nodaļa pārceļama ĀM pakļautībā Ekonomiski konsulārā departamenta sastāvā.¹⁷⁵ 25. septembrī ārlietu ministrs ar pavēli Ārzemju pasu nodaļas darbiniekus ieskaitīja ĀM dienestā un līdzšinējo nodaļas vadītāju Annu Rudzīti iecēla par šīs nodaļas vadītāju.¹⁷⁶ Minētā nodaļa turpmāk pārzināja ārzemju pasu aģentūras (tās vadīja pasu aģenti) Daugavpili un Liepājā un vēlāk līdz 1926. gada 1. aprīlim iekļāvās Administratīvi juridiskā departamentā, kad tā atgriezās Iekšlietu ministrijas pakļautībā un pasu nodaļas Daugavpili un Liepājā tika likvidētas.¹⁷⁷

Līdz ar Informācijas departamenta darba sākšanos tam tika pakļauti un diplomātisko pārstāvniecību struktūrā iekļauti līdzšinējie un jaunizveidotie pastāvīgie informācijas biroji Bāzelē, Berlīnē, Londonā, Parīzē, Stokholmā un Varšavā. Piemēram, 1919. gada rudenī Anna Ķeniņa-Rūmane tika iecelta par sūtniecības informācijas biroja vadītāju Parīzē, bet Austra Ozoliņa-Krauze – par līdzīga biroja vadītāju misijā Berlīnē.¹⁷⁸ Šo biroju galvenais uzdevums bija nodibināt tiešus sakarus ar attiecīgās valsts presi.

Jau no darbības sākuma Ārlietu ministrija lielu uzmanību pievērsa konsulāro pārstāvniecību tīkla izveidošanai. 1919. gada augustā un septembrī Ekonomiski konsulārais departaments lielākajās ārzemju pilsētās un centros sāka organizēt Latvijas konsulātus.

Konsuls ir vienas valsts amatpersona, kura iecelta noteiktu funkciju izpildīšanai citā valstī vai valsts atsevišķā apgabalā (konsulārajā apgabalā) ar minētās valsts piekrišanu. Šā institūta galvenās iezīmes radās 18. gs. otrajā pusē un ir saglabājušās arī mūsdienās. 18. un 19. gadsimtā izveidojās konsulu dalījums karjeras jeb profesionālajos un goda konsulos. Konsuliem ir īpaši dienesta nosaukumi – konsulārie rangi, kas parasti atbilst viņu amatam (ģenerālkonsuls, konsuls, vicekonsuls, konsulārais aģents). Attiecīgi ir arī pārstāvniecību nosaukumi (ģenerālkonsulāts, konsulāts, vicekonsulāts, konsulārā aģentūra). Dažreiz konsulārajam pārstāvim varēja piešķirt augstāku rangu, nekā bija viņa konsulārais amats, bet tikai kā personisku titulu par īpašiem nopelniem. Konsulārās iestādes līmenis un līdz ar to tās vadītāja rangs tika saskaņots ar rezidences valsts valdību un noteikts, abām valstīm vienojoties. Tāpat valstis vienojās arī par izveidojamo konsulātu skaitu. Konsulāta tiesisko stāvokli noteica divpusējas vienošanās vai starptautisko tiesību normas. Konsulārās iestādes vadītājam, ierodoties rezidences valstī, viņa pilnvaras (konsulārais patents, ko viņš iesniedz ar savas valsts diplomātiskās pārstāvniecības starpniecību rezidences valsts Ārlietu ministrijai) tika atzītas, rezidences valsts Ārlietu ministrijai izsniedzot šās valsts likumdošanā noteiktā kārtībā apstiprinātu dokumentu – eksekvatūru.

No 1919. līdz 1920. gadam Latvija Rietumeiropā izveidoja vairākus karjeras konsulātus, kurus vadīja no Rīgas sūtīti ārlietu resora karjeras konsuli (piem., Berlīne, Londona). 1919. gada 15. decembrī Londonā darbu sāka Latvijas konsulāts ar karjeras konsulu Eduardu Biriņu priekšgalā, kurš isā laikā spēja iegūt britu sabiedrības un diplomātisko aprindu atzinību.¹⁷⁹ Karjeras konsuli bija valsts ierēdņi, kas pilnvaroti kādā citas valsts pilsētā vai apgabalā aizstāvēt savas valsts saimnieciskās intereses un aizsargāt savu pilsoņu tiesības. Atšķirībā no diplomātiskajām pārstāvniecībām konsulāti pārstāvēja valsti tikai noteiktos jautājumos un noteiktā konsulārajā apgabalā, pilsētā vai ostā. Karjeras konsuli bija valsts ierēdņi, kas bija pilnvaroti kādā citas valsts pilsētā vai apgabalā aizstāvēt savas valsts saimnieciskās intereses un aizsargāt savu pilsoņu tiesības. Konsuli veicināja arī valstu politisko, ekonomisko, kultūras un zinātnisko sakaru attīstību. Konsuli bija pakļauti savas valsts diplomātiskajai pārstāvniecībai attiecīgajā valstī, bet, ja tādas nebija, tieši Ārlietu ministrijai. Konsuli nebija diplomātisko funkciju, izņemot gadījumus, kad tie uz laiku pildīja diplomātiskās pārstāvniecības vadītāja pienākumus kā pagaidu pilnvarotie lietveži. Latvijas karjeras konsulātiem pirmajos darbības gados bija svarīgi iedibināt un uzturēt sakarus ar citiem konsulātiem attiecīgajās pilsētās, kā arī iegūt vietējās nācijas atbalstu un panākt sadarbību ar turienes latviešu kopienām un presi.¹⁸⁰

Latvija, līdzīgi daudzām citām valstīm, papildu karjeras konsuliem izmantoja goda konsulu institūtu. Dažāda līmeņa goda konsulāti veidoja konsulāro pārstāvniecību lielāko daļu. 20. gadu pirmajā pusē Latvija vispirms izveidoja nedaudz zemāka līmeņa konsulārās pārstāvniecības – konsulārās aģentūras, kuras vadīja konsulāraģenti.

Pilnveidojot ĀM departamentu iekšējo struktūru, Politiski diplomātiskajā departamentā tika iecelti jauno nodaļu vadītāji: no 1. septembra par Vācijas nodaļas vadītāju kļuva ģimnāzijas skolotājs, līdzšinējais Madonas reālskolas priekšnieks Ludvigs Sēja, bet no 1. novembra šo amatu ieguva ekonomikas doktors, bijušais Latviešu preses biroja Bāzelē un Franču informācijas biroja Bernē darbinieks un Raiņa privātsēkretārs Kastaņņolā Kārlis Ozoliņš. Savukārt L. Sēja tika iecelts par Politiski diplomātiskā departamenta direktora palīga vietas izpildītāju, uzdodot viņam vadīt Antantes valstu nodaļu. 10. novembrī šajā departamentā sāka darboties Austrumu valstu nodaļa, par kuras vadītāju iecēla juristu un bijušo Omskas latviešu nacionālās komitejas priekšsēdētāju Jūliju Feldmani. 1. decembrī darbu sāka Baltijas valstu nodaļa, kuru vadīja bijušais Pilsētu savienības ierēdnis, vēlāk Latgales pagaidu zemes padomes priekšsēdētājs un Tautas padomes loceklis Jānis Grišāns (amatā līdz 1920. g. 15. janv.).

No 1919. gada novembra gūstekņu un bēgļu lietas ārzemēs tika nodotas ĀM Ekonomiski konsulārā departamenta pārziņā, tāpēc ministrijas Padomes 5. decembra sēdē tika nolemts Vispārējā departamenta ietvaros izveidot Koloniju, bēgļu un gūstekņu nodaļu. Par nodaļas vadītāju no 9. decembra kļuva bijušais Sibīrijas un Urālu latviešu nacionālās padomes darbinieks un Imantas pulka kareivis Ēvalds Šķipsna.¹⁸¹ No 1919. gada beigām Latvijas valdība risināja bēgļu reevakuācijas jautājumu Igaunijā, Francijā, Lietuvā, Polijā, Vācijā un citur, kā arī nodibināja kontaktus ar tā brīža Krievijas valdībām, kuras pārvaldīja atsevišķus Krievijas reģionus. Latvijas pārstāvji Krievijas rajonus iedalīja: Sibīrija, Dienvidkrievija, Padomju Krievija un Ziemeļkrievija. Konsuliem mēdza izdot pilnvaras kontaktam ar jebkuru valdību, kāda nodibinātos attiecīgajā reģionā. Uz Poliju un Igauniju bēgļu un gūstekņu lietās sūtīja speciālus delegātus, kā arī ar šiem jautājumiem vērsās pie Ziemeļrietumu Krievijas valdības.¹⁸² Tika risināti arī ārvalstīs apcietināto latviešu atbrīvošanas jautājumi. 1919. un 1920. gadā Dienvidkrievijā, Ukrainā un Krimā Latvijas valdībai bija vairāki pārstāvji gan bēgļu lietās, gan citiem uzdevumiem, ar tiesībām izdot Latvijas pilsoņiem pasi.¹⁸³ Dažādo Krievijas valdību attieksme pret Latviju bija atšķirīga. Lielākā daļa atbalstīja Krievijas impērijas atjaunošanu un atteicās atzīt Latvijas Republiku. Vienīgi Krievijas Ziemeļrietumu valdība 1919. gada 11. novembrī nosūtīja

atbalsta notu Latvijas Pagaidu valdībai un izteica gatavību nodibināt oficiālas attiecības. 1920. gada janvārī Latvijas neatkarību *de facto* atzina arī ģenerāļa A. Deņikina Dienvidkrievijas valdība.¹⁸⁴ Latvijas pārstāvniecību atzīšanas jautājumu sarežģīja arī nesaskaņas vietējo latviešu vidū. Kreisi noskaņotie tautieši gaidīja "balto" valdību krišanu un nevēlējās saistīties ar to pārstāvjiem, savukārt citiem bija nepieņemami paši pārstāvji. Bija gadījumi, kad dažas personas iedzīvošanās nolūkos piesavinājās pārstāvja titulu, un tāpēc oficiālie Latvijas pārstāvji viņu "pilnvaras" neatzina.¹⁸⁵

Ārlietu ministrijas darbības lokā ietilpa arī Latvijas pilsoņu interešu aizstāvēšana: Pirmā pasaules kara laikā Sabiedroto pusē kritušo Latvijas pilsoņu mantojuma lietu, pensiju un apdrošināšanas izmaksu lietu kārtošana viņu piederīgiem, materiālā palīdzība trūcīgajiem Latvijas pilsoņiem ārvalstīs, pavalstniecības lietu kārtošana, atbalsts dažādu sakaru nodibināšanai ārzemēs, kā arī citu konsulāru jautājumu risināšana – vīzu, dokumentu izprasīšana u.c. Smags bija jautājums par padomju valdības Latvijas pilsoņiem nacionalizēto īpašumu. Iespēju robežās ĀM centās aizstāvēt arī Latvijas citas intereses, kas bija cietušas kara un pēckara starptautisko sarežģījumu dēļ. Turpmākajos gados izdevās reevakuēt tikai daļu no uz Krieviju aizvestajām mantām.¹⁸⁶ Līdz ar to Latvijas valdības pārstāvju funkcijas lielā mērā atbilda tām funkcijām, kādas tradicionāli veic valstu konsulārie pārstāvji.

1919. gada 25. septembrī ārlietu ministrs izdeva pavēli par darbalaika (9⁰⁰–15⁰⁰) un darba disciplīnas ievērošanu.¹⁸⁷ Strauji attīstot resoru un saduroties ar grūtībām personāla komplektēšanā, neizdevās izvairīties arī no kļūdām, tādēļ vēlāk nācās atteikties no vairāku darbinieku pakalpojumiem. Savukārt 20. septembrī MK nolēma, ka valsts iestādes piekomandētās personas ārvalstu diplomātiskajiem pārstāvjiem jāizraugās ar ĀM ziņu un piekrišanu.¹⁸⁸ 13. oktobrī H. Albats tika pilnvarots nodibināt kontaktus ar visām valdībām, kara un civilajām iestādēm un amatpersonām, lai informētu tās par Latvijas ĀM darbību un nolūkiem.¹⁸⁹ 22. decembrī valdība nolēma, ka personām, izbraucot uz ārzemēm valdības uzdevumā, turpmāk pilnvaras izdot būs tiesīga vienīgi ĀM un iepriekš izdotās pilnvaras uzskatāmas par atsauktām. 24. decembrī tika pieņemts lēmums, ka vajadzības gadījumos speciālu uzdevumu veikšanai ārlietu ministram ir tiesības uzaicināt privātpersonas gan valsts iekšienē, gan arī ārzemēs.¹⁹⁰ 24. decembra ĀM Padomes sēdē Z. Meierovics paziņoja par stingras centralizācijas ieviešanu Politiski diplomātiskajā departamentā un vēlmi redzēt arī citus departamentus "pēc iespējas centralizētus"¹⁹¹. Jau no 1919. gada jūlija ĀM tika uzskatīta par vienu no svarīgākajām, stratēģiskajām ministrijām valstī.¹⁹²

Z. Meierovics ārlietu ministra amatā palika arī 1919. gada 9. decembrī izveidotajā K. Ulmaņa trešajā valdībā, kuru Tautas padome apstiprināja 10. decembrī.¹⁹³

Dažas dienas vēlāk, 15. decembrī, Ministru kabinets zvērināto advokātu Aurēliju Zēbergu iecēla par ārlietu ministra biedru ar tiesībām pildīt ministra vietu pa viņa prombūtnes laiku.¹⁹⁴

1918. un 1919. gadā vēl nebija likumdošanas kārtībā apstiprināta valsts budžeta un valsts pārvaldes iestādēm nepieciešamās summas tika izmaksātas no Valsts kases atbilstoši Ministru kabineta piešķirtajiem kredītiem. Kredīti tika piešķirti ārlietu ministram, Latvijas pārstāvniecībām un delegācijām ārvalstīs.

Bermontiešu uzbrukuma sākumā Ārlietu ministrijas darbinieku lielākā daļa kopā ar citām Pagaidu valdības iestādēm pārcēlās uz Cēsīm, kur iekārtojās vietējās reālskolas telpās, bet neliela grupa turpināja darbu galvaspilsētā (H. Albats, Pauls Vinters, L. Sēja, A. Fridenbergs u.c.). Sakarus starp Rīgu un Cēsīm uzturēja speciāli ministrijas pilnvarotie – H. Albats Rīgā un P. Ašmanis Cēsīs, diplomātisko pastu nogādāja kurjeri. 12. oktobrī K. Ulmanis atgriezās Rīgā. Viņš uzskatīja, ka ĀM centram tomēr jāpaliek Rīgā.¹⁹⁵ 10. oktobrī H. Albats saņēma pilnvaras sākt kontaktus ar visām valdībām un iestādēm. Šajā laikā viņš bija viens no nozīmīgākajiem ministrijas darbiniekiem, kuram tika uzticēti atbildīgākie uzdevumi. Vienlaikus viņam bija pat vairāki amati.¹⁹⁶ H. Albats uzturēja kontaktu ar K. Ulmani, bija starpnieks starp ministriju Cēsīs un Sabiedroto pārstāvjiem Rīgā.¹⁹⁷ Arhīvā atrodas nedatēts ĀM darbinieku saraksts, kurā norādītas viņu uzturēšanās vietas bermontiādes laikā – Rīga vai Cēsīs.¹⁹⁸ Uz Cēsīm pārcēlās arī vairāku ārvalstu diplomātiskās misijas. Piemēram, Francijas misija Cēsīs ieradās 1919. gada 21. oktobrī.¹⁹⁹

Oktobra vidū vairākas delegācijas aizbrauca uz Igauniju, Lietuvu un Poliju, lai risinātu sarunas par iespējamo palīdzību. Lietuvieši nespēja apsolīt nekā vairāk kā sava karaspēka koncentrāciju, igauņu izvirzītie priekšnoteikumi bija pārāk smagi un nepieņemami; vislielāko pretimnākšanu izrādīja Polija.²⁰⁰

Ministrija uzturēja ciešus sakarus ar Latvijas armijas Virspavēlnieka štābu, lai saņemtu jaunākās ziņas par stāvokli frontē un nogādātu tās arī pārstāvniecībām ārzemēs.²⁰¹ Arī Z. Meierovics uzvilka karavīra formastērpu un organizēja sarunas ar Sabiedrotajiem par palīdzību jaunajai valstij.

Cik var spriest pēc netiešiem pierādījumiem, arī Latvijā pakāpeniski izveidojās daudzām pasaules valstīm raksturīgā prakse – ārlietu ministrs kļuva par otro ietekmīgāko personu valdībā. Šajā gadījumā ietekmi paspilgtināja Z. Meierovica personība. Kad K. Ulmanis valdības svinīgā sēdē par godu valsts dibināšanas gadadienai 1919. gada 18. novembrī sveica MK locekļus, valdības locekļu vārdā viņam atbildēja Z. Meierovics.²⁰² Ministru prezidenta prombūtnes laikā Z. Meierovics Rīgā vairākkārt pildīja viņa pienākumus.

Pieminēšanas vērtā ir ĀM organizētāju un pirmo darbinieku grupa. Bez struktūrvienību vadītājiem un diplomātiskajiem rangiem atbilstošus amatus ieņēmušajiem daudz paveica arī zemāko amatu personāls, no kura vairāki vēlāk izveidojās par ievērojamiem diplomātiskā dienesta darbiniekiem.

Kancelejas pārvaldnieks, vēlāk Vispārējā departamenta direktors bija Vilis Šūmanis, viņa palīgs – Miķelis Zanders, Saimniecības nodaļas vadītājs – Augusts Vaidzība, 2. sekretārs – Roberts Liepiņš. Politiski diplomātiskā departamenta direktors bija Ludvigs Sēja, 3. sekretārs – Fricis Frīdenbergs, Vācijas nodaļu vadīja Kārlis Ozoliņš, 2. sekretārs bija Pēteris Kluge, 3. sekretāri – Jānis Bērziņš un Jēkabs Mise. Antantes valstu nodaļā 2. sekretārs bija Aleksandrs Kruzbergs, 3. sekretārs – Herberts Liepiņš. Skandināvijas un kaimiņvalstu nodaļu vadīja Jānis Lazdiņš, 2. sekretāri bija Jānis Lauke un Mari Žilbēra Rukvēra (*Ronguiere*), 3. sekretārs – Arvīds Kundziņš. Slāvu valstu nodaļu vadīja Jūlijs Feldmanis, viņa palīgs bija Arveds Švābe. Baltijas valstu nodaļu vadīja Jānis Grišāns. Ekonomiski konsulārā departamenta Ekonomisko nodaļu vadīja Kārlis Kuškevics, 3. sekretāri – Teodors Zukersuks un Elfrīda Lauva; Konsulārās nodaļas vadītājs bija Hermanis Albats, 3. sekretāri – Pāvils Bredrihs un Kārlis Bērziņš; Ārzemju pasu nodaļu vadīja Anna Rudzīte. Informācijas departamenta direktors bija Pauls Ašmanis, 3. sekretāri – Reinholds Suta un Jānis Štelmahers, 2. sekretārs – Pauls Vinters, šajā departamentā darbu sāka arī Arturs Stegmanis. Preses nodaļas pirmie sekretāri bija Ernsts Blesse, Ludvigs Sēja, Aleksandrs Šalmonte (*Chaulmontet*) un Alfreds Frauensteins, 2. sekretāri – Antonija Lūkina (rakstniece Kaija Ivande) un Ernests Puriņš; Speciālo ziņu nodaļu vadīja Aleksandrs Šūlmans, 3. sekretārs – Rūdolfs Pičs, vecākais sevišķu uzdevumu ierēdnis un ministra adjutants – Herberts Tepfers; Kurjeru nodaļas 2. sekretārs – Roberts Liepiņš; Ārzemju propagandas nodaļas 1. sekretārs – Alfreds Frauensteins (pārcelts no Preses nod.), 2. sekretārs – Pauls Vinters. Juridiskā departamenta (Juriskonsultācijas) vadītājs bija Hermanis Albats. Nosaukto vidū ir samērā daudz mazpazīstamu vārdu, taču viņi bija pirmie, tie, ar kuriem sākās ministrijas faktiskā darbība.

Īsumā. Ārlietu ministrija kā ārlietu resora centrālā iestāde Latvijā sāka veidoties līdz ar pasludinātās valsts iekšpolitiskā stāvokļa uzlabošanos un Pagaidu valdības nostiprināšanos. Šās iestādes politisko struktūru veidošana sākās reizē ar ārlietu ministra atgriešanos dzimtenē. Ārlietu ministrijas organizēšana notika reizē ar pārējo valsts ministriju un citu institūciju organizēšanu un nebija būtiski nokavēta, kā tas nepamatoti dažviet uzsvērts vēstures literatūrā. Latvijas gadījumā ĀM organizēšanas darbs notika pēc pirmo diplomātisko pārstāvniecību izveidošanās ārvalstīs. Augusta pirmajā pusē tika sakomplektētas ministrijas organizatoriskās daļas, bet līdz

septembrim izveidotas politiskās, ekonomiskās, juridiskās un konsulārās struktūras. Reizē ar resora darbības virzienu noteikšanu un galveno struktūrvienību izveidi departamentos jau sākumā radās vajadzība izveidot nodaļas, un līdz decembrim to skaits tika palielināts. Pirms ministrijas izveidošanas aizsāktie ārpolitiskās darbības virzieni resora ietvaros ieguva attiecīgas struktūras. ĀM nodrošināja ārlietu dienesta darbības iespējas pilnā apjomā, un tā izveidošanā tika izmantota citu valstu pieredze. Atsevišķos gadījumos ar ārējo sakaru sfēru saistītos jautājumos notika kompetenču precizēšana starp ĀM un citām jaunās valsts institūcijām. Sarežģīta bija personāla komplektēšana, jo valsts pamatiedzīvotājiem trūka diplomātiskā darba pieredzes, bet dienesta struktūras vajadzēja izveidot īsā laikā. Tas izraisīja darbinieku mainību, tomēr viņu profesionalitāte un pieredze pakāpeniski auga. Diplomātiskajam darbam vispiemērotākie izrādījās cilvēki ar sabiedriski politiskās darbības pieredzi un labu izglītību.

5. §

Latvijas diplomātisko pārstāvniecību darbības aktivizācija

Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības 1919. gadā tika pakļautas jaunizveidotajai Ārlietu ministrijai kā ārlietu resora centrālajam aparātam Rīgā. Dibinot jaunas pārstāvniecības ārvalstīs, Z. Meierovics uzskatīja, ka vispirms tās nepieciešamas Antantes lielvalstīs, Skandināvijā un kaimiņvalstīs.²⁰³

No 1919. un 1920. gada vairākās valstīs Latvijas pārstāvniecībās (Polijā, Vācijā u.c.) darbu sāka tirdzniecības atašeji. Līdz ar to arī Latvija sāka pievērsties diplomātisko sakaru praksē bieži izmantotajai t.s. speciālo atašeju institūcijai. 1920. gadā ĀM un Tirdzniecības un rūpniecības ministrija iedalīja izdevumus Latvijas tirdzniecības atašeju uzturēšanai Latvijas sūtniecību paspārnē. Ministri bija vienojušies, ka izdevumi viņu uzturēšanai Berlinē, Kopenhāgenā, Londonā, Stokholmā un Varšavā tiks iekļauti ĀM budžetā, turpretim izdevumi par iespējamo atašeju uzturēšanu Maskavā, Ņujorkā un Parīzē tiks uzņemti Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas budžetā.²⁰⁴ Vairākās pārstāvniecībās darbu sāka militārie atašeji (kara aģenti). Latvijas diplomātija, veidojot dienestu un ārējos sakarus, gan politiskajā, gan organizatoriskajā darbībā centās ievērot tolaik starptautiski pieņemtās normas un likumdošanu.

Ar 1919. gada 4. oktobra Pagaidu valdības lēmumu par diplomātisko pārstāvi Itālijā tika iecelts M. Valters, par speciālo sūtni pie Romas pāvesta – katoļu garīdznieks Jāzeps Rancāns, kas šajā amatā atradās no 1919. gada 3. oktobra līdz 1925. gada

7. jūnijam.²⁰⁵ 1919. gada 9. decembrī par pilnvaroto lietvedi Lietuvā atkārtoti iecēla V. Bandreviču, un šoreiz viņš amata pienākumu sāka pildīt. 15. decembrī par ministra biedru tika iecelts A. Zēbergs un par "valdības pārstāvi" Šanhajā – R. Valdmanis. 22. decembrī tika nolemts Robertam Liepiņam atļūdzināt izdevumus par laiku no 1919. gada 1. jūlija līdz 22. septembrim, kad saskaņā ar Latvijas pārstāvja Igaunijā J. Ramaņa rīkojumu viņš bija strādājis par Latvijas pilnvaroto Pleskavā, ar jurisdikciju Igaunijas karaspēka okupētajā Pleskavas guberņas daļā.²⁰⁶

Francijā Latvijas pastāvīgā pārstāvniecība izveidojās jau Miera konferences laikā, kad Latvijas delegācija uzturējās Parīzē. Neoficiāli to vadīja O. Grosvalds.²⁰⁷ Jaundibinātās valsts ārējo sakaru nodrošināšana bija komplicēta, vajadzēja piedalīties daudzu jautājumu risināšanā, arī lai apliecinātu Latvijas valsts pastāvēšanu. O. Grosvalds Parīzē turpināja cīņu par Latvijas sūtniecības atzīšanu.²⁰⁸ 24. septembrī valdība iecēla O. Grosvaldu par pārstāvniecības pilnvaroto lietvedi Parīzē (skaitot no 1. jūn.).²⁰⁹

1919. gada otrajā pusē uz Miera konferenci sūtītā delegācija J. Seska vadībā turpināja darbu un risināja konkrētus latviešu karavīru evakuācijas u.c. pilsoņu aizsardzības, kā arī politiska un militāra rakstura jautājumus.²¹⁰ 9. augustā J. Seskis informēja K. Ulmani un Z. Meierovicu par to, ka galvenajos jautājumos delegācija no Sabiedrotajiem atbildes saņēmusi, un, ka attiecībā uz turpmākajām sarunām iestājies sastingums.²¹¹ Versaļas miera līguma dalībvalstis, pēc vēsturnieka I. Feldmaņa domām, atzina Baltijas valstis par *de facto* pastāvošām valstīm.²¹² Septembrī delegācija noslēdza līgumu ar ASV Kongresa locekli no Ņujorkas juristu V. M. Čandleru (*Chandler*) par Latvijas atzīšanas propagandēšanu Amerikā. 6. septembrī Latvijas delegācija kopā ar Igauniju un Lietuvu iesniedza notu konferences Augstākajai padomei par "Baltijas Komisijas" darbības rezultātiem un lūgumu uzņemt Baltijas valstis Tautu Savienībā (TS). Oktobrī astoņu jauno valstu delegācijas Miera konferencei iesniedza kopīgu deklarāciju, kurā tika prasīta neatkarības atzīšana. Novembrī Latvijas delegācijai bija pēdējie kontakti ar Miera konferences "Baltijas Komisiju", kas gada otrajā pusē vairs reti noturēja apspriedes.²¹³ Jāatzīmē, ka delegācijas diplomātiskie sakari Parīzē veicināja Sabiedroto palīdzību Latvijai bermontiādes laikā.

2. novembrī Parīzē pienāca Z. Meierovica telegramma par delegācijas darbības izbeigšanu. Līdz ar to aktuāls kļuva Latvijas pārstāvniecības jautājums.²¹⁴ O. Grosvalds 8. novembrī vēstulē Francijas ĀM lūdza atzīt Latvijas pārstāvniecībai sūtniecības statusu. Francijas ĀM atbilde bija diplomātiska, taču teiktais vēl neapstiprināja sūtniecības statusu. Lai arī oficiāli bija tā, tomēr Francija O. Grosvaldu atzina par Latvijas valdības delegātu. 15. decembrī delegācija darbību izbeidza. Tās pienākumus un iesāktos darbus pārņēma Latvijas pārstāvniecība Parīzē. Delegācijas

arhīvs pagaidām palika pārstāvniecībā (tā slepeno daļu tika uzdots nogādāt Rīgā tikai 1927. g.). 1920. gada 7. aprīlī Ministru kabinets nolēma pilnvarot O. Grosvaldu "aizstāvēt Latvijas intereses Miera konferencē Parīzē". Tātad viņš palika arī Latvijas oficiālais delegāts "pie Miera konferences" un Sabiedroto Augstākās Padomes līdz Latvijas *de iure* atzīšanai. Tikai 1920. gada 29. aprīlī O. Grosvalds saņēma Francijas ĀM notu par Latvijas *de facto* atzīšanu.²¹⁵

Latvijas pārstāvniecība Kopenhāgenā sāka oficiālus kontaktus ar Dānijas valdību uz 1919. gada 22. martā Informācijas biroja vadītājam M. Liepam izdotās pilnvaras pamata. No minētā datuma viņš kļuva arī par Latvijas valdības diplomātisko pārstāvi Dānijā.²¹⁶ Taču Z. Meierovics jau 3. septembrī atsūtīja telegrammu par pārstāvniecības likvidēšanu un Informācijas biroja atdalīšanu no ārlietu resora (no 1. sept.), un tā pakļaušanu Preses birojam Rīgā. Patstāvīga diplomātiskā pārstāvniecība Kopenhāgenā beidza pastāvēt līdz ar M. Liepas atgriešanos Latvijā 1920. gada martā; turpmāk tur bija paredzēts konsula amats.²¹⁷ Domājams, izskaidrojums tam jāmeklē līdzekļu ekonomijā.

No 1918. gada decembra Tallinā pastāvēja vienots Latvijas Republikas konsulāts un diplomātiskā pārstāvniecība un tās vadītājs, t.i., konsuls un pārstāvis bija J. Ramans (pilnvara no 1918. g. 13. dec.²¹⁸). Šis laiks arī uzskatāms par oficiālo sakaru sākumu ar Igaunijas valdību. 1919. gada 29. augustā par sūtni Igaunijā apstiprināja Jāni Lībieti. Vienlaikus J. Ramans kļuva par šās sūtniecības pilnvaroto lietvedi "ar uzdevumu izpildīt konsula pienākumus". Taču J. Lībietis Tallinā neieradās. Saskaņā ar ministra 1919. gada 2. septembra pilnvaru J. Ramans tika iecelts par sūtniecības padomnieku, uzdodot viņam izpildīt arī konsula amatu un rezidējošā ministra prombūtnes laikā arī pilnvarotā lietveža pienākumus.²¹⁹

1919. gada novembrī Latvijas valdība risināja jautājumu par diplomātiskās pārstāvniecības nodrošināšanu Polijā. 22. novembrī Ministru kabinets par sūtni Polijā iecēla Ati Ņeniņu. 19. novembrī sūtniecības personāls devās uz Varšavu.²²⁰

1919. gada 10. oktobrī K. Zariņš ieradās Helsinkos un sāka Somijā Latvijas pārstāvniecisko darbību. Sākumā Somijas Ārlietu ministrija pārstāvniecību formāli uzskatīja par "diplomātisko delegāciju", taču praksē tai bija pilntiesīgas sūtniecības tiesības. Arī K. Zariņu, pēc viņa domām, rezidences valsts ĀM uzskatīja par diplomātisko delegātu.²²¹

Jau 1919. gada jūlija sākumā Latvijas bēgļu lietu pārstāvis Vācijā V. Šreiners sagatavoja Berlīnes biroja turpmākās darbības programmu līdz valdības lēmumam par pastāvīgas misijas statusa piešķiršanu. 28. jūlija sēdē MK nolēma dibināt misiju Berlīnē un tika apstiprināts tās budžets.²²² Sūtniecība Vācijas galvaspilsētā bija iecerēta

kā viena no lielākajām Latvijas pārstāvniecībām ārzemēs. 2. augustā V. Šreiners jau kā Latvijas diplomātiskās misijas vadītājs Vācijā devās uz Berlīni un ieradās akreditēšanās vizītē pie Vācijas ārlietu ministra H. Millera (*Müller*). V. Šreiners bija pilnvarots arī nodibināt kontaktus ar Sabiedroto pārstāvjiem Berlīnē. Viņš ieradās vizītēs Sabiedroto militārajās misijās Berlīnē, jo Antantes valstis Vācijā sūtniecības vēl nebija atjaunojušas. V. Šreiners apmeklēja arī pārējo Baltijas valstu pārstāvniecības. Oktobrī Latvijas pārstāvniecība izvirzīja ideju par visu no Krievijas atdalījušos jauno valstu diplomātisko pārstāvju sadarbību Berlīnē. Pārstāvniecībā tika izveidota arī Tirdznieciskā nodaļa, paplašināts Informācijas birojs.²²³

1919. gada 25. novembrī, kad Latvija pasludināja karastāvokli ar Vāciju un atsauc diplomātisko pārstāvniecību, Latvijas pilsoņu interešu aizsardzība Vācijā tika uzticēta Igaunijas valdībai.²²⁴ 4. decembra rītā misijas personāls atstāja Vāciju un vakarā ieradās Kopenhāgenā. V. Šreiners apmeklēja Dānijas ārlietu ministru, lai pateiktos par patvērumu.²²⁵

Pārstāvju iecelšana bijušās Krievijas impērijas teritorijā notika dažādi. Daļa pārstāvju tika iecelta ar Latvijas Pagaidu valdības rīkojumu, tomēr lielāko daļu, ņemot vērā sakaru grūtības, iecēla un apstiprināja valdības pilnvarotais pārstāvis vai pat viņa pilnvarotā persona. Vēlāk Latvijas Ārlietu ministrija dažus (Dienvidkrievijā un Ziemeļkrievijā ieceltos) atzina par Pagaidu valdības pārstāvjiem, bet citus ne.²²⁶ Dienvidkrievijā un Ukrainā Latvijas pilsoņu intereses aizstāvēja K. Bahmanis, Rūdolfs Liepiņš un A. Kacens. Odesas Latviešu nacionālās padomes priekšsēdētājam Rūdolfam Liepiņam pilnvaras tika izsniegtas kā otrajam Latvijas pārstāvim Donā, Kubaņā un Kaukāzā, jo tobrīd nebija zināms, kad K. Bahmanim sakarā ar viņa dzīvesvietas maiņu varēs pilnvaras nodot, bez tam bija arī grūtības pilnvaras tur nogādāt.²²⁷ Z. Meierovics pilnvaroja R. Liepiņu nodibināt kontaktus ar Antantes lielvalstu pārstāvjiem Konstantinopolē un Dienvidkrievijas reģionā – Donā un Kubaņā, kā arī ar Dienvidkrievijas valdībām un institūcijām šajā reģionā Latvijas valsts un pilsoņu interešu aizsardzībai un bēgļu jautājumos.²²⁸ R. Liepiņš uzturējās Rostovā pie Donas.²²⁹ Pēc Ludviga Lejas (Leijas) iecelšanas par konsulāro pārstāvi Azerbaidžānā 1920. gada janvārī R. Liepiņa pilnvaras tika sašaurinātas uz Dienvidkrieviju.²³⁰

1919. gada 19. decembrī R. Liepiņš rakstīja Z. Meierovicam, ka, piespiedu kārtā atstājot Rostovu un dodoties uz Novorosijsku, iecēlis savus pilnvarniekus Dienvidkrievijas un Kaukāza pilsētās: Voldemāru Jakobsonu Rostovā pie Donas, Paulu Gailīti Jeiskā un Voldemāru Grīnbergu Jekaterinodarā (tagad Krasnodara) un ka savukārt K. Bahmanis par pilnvarnieku Novorosijskā iecēlis Eduardu Muskatu.²³¹ Decembra

beigās R. Liepiņš par savu pilnvarnieku Harkovā iecēla Jāni Krūmiņu.²³² Aizstāvēt Latvijas pilsoņu intereses viņu jau 2. novembrī bija pilnvarojis arī K. Bahmanis. Decembra vidū R. Liepiņš no Novorosijskas aizbrauca uz Odesu.²³³

Pastāvēšanas pirmajā gadā – līdz 1919. gada beigām – Latvija nodibināja diplomātiskās pārstāvniecības (misijas, ko paši latvieši sauca arī par sūtniecībām jeb legācijām) Berlīnē, Bernē, Helsinkos, Kauņā, Kopenhāgenā, Londonā, Parīzē, Romā, Stokholmā, Tallinā, Varšavā, kā arī Vatikānā.

Īsumā. Vairāku misiju pastāvēšana ārvalstīs, Ārlietu ministrijai sākot darbību, deva iespēju nekavējoties tās iesaistīt centrālās iestādes rīkojumu izpildē. Jauno pārstāvniecību statusu un darbības iespējas starpvalstu attiecībās ierobežoja rezidences valstu atšķirīgā nostāja Latvijas *de iure* atzinuma trūkuma dēļ. Pārstāvniecību darbību ārzemēs kavēja arī karadarbība vairākās rezidences valstīs, tehniski un organizatoriski sarežģījumi sakaru uzturēšanā starp centru un pārstāvniecībām un darbinieku nepietiekamā pieredze diplomātiskajā darbā un misiju funkciju organizēšanā.

Latvijas ārpolitiskā dienesta izveidošana norisinājās pakāpeniski nepilnu triju gadu laikā līdztekus valsts izveidošanas procesam. Par tā attīstības pirmā posma noslēgumu var uzskatīt Latvijas Ārlietu ministrijas noorganizēšanu 1919. gada nogalē. Tas bija atbildīgs un sarežģīts jaunās valsts uzdevums, kuru, par spīti pieredzes trūkumam, dažādiem šķēršļiem un nepietiekamam finansējumam, izdevās sekmīgi atrisināt.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Sikāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitikas aizsākumi (1918–1920) un Latvija Rietumu lielvalstu ārpolitiskajā stratēģijā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1999. – Nr. 3. – 60. lpp. (turpmāk: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitikas aizsākumi ..).
- ² *Seskis J.* Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē: Atmiņas un apcerējumi (1914.–1921.) – Rīga, [1991.] – 241. lpp. (turpmāk: *Seskis J.*).
- ³ LVVA, 2575. f., 20. apr., 1. l., 90. lp.
- ⁴ Latvijas vadošie darbinieki / Prof. P. Šmita virsred. – Rīga, 1935. – 221. lpp.; Latvijas darbinieku galerija, 1918–1928 / Red. P. Kroders. – Rīga, 1929. – 92. lpp.
- ⁵ *Šilde Ā.* Trimdinieka raksti, 1944–1990. – 1. izd. – Minstere: Latvija, 1991. – 314. lpp. (turpmāk: *Šilde Ā.* Trimdinieka raksti). Lieli nopelni Latvijas jautājuma pareizā izskaidrošanā Rietumeiropas valstu sabiedrībā bija Rainim un Aspazijai, kas tolaik atradās trimdā Šveicē. Kā vēlāk, 1919. gada septembrī, ieradusies Rīgā, apliecinājusi publiciste A. Ozoliņa-Krauze, “no Kastaņolas iznāca visi ierosinājumi un aizrādījumi latviešu propagandas darbībai Šveicē un vispāri ārzemēs”. (*Viese S.* Mūžīgie spāni. – Rīga, 2005. – 347. lpp.)

- ⁶ *Nonācs O. Ievadam // Nonācs O., Šreiners V. Pēc 18. novembra. Tautas Padomes locekļu memuāri.* – Rīga: a/s Valters un Rapa, 1933. – 7. lpp. (turpmāk: *Nonācs O., Šreiners V. Pēc 18. novembra*).
- ⁷ Antante (franču val. *entente* – saprašanās, vienošanās) – lielvalstu koalīcija 20. gs. sākumā un Pirmā pasaules kara laikā. Galvenās šīs koalīcijas valstis bija Lielbritānija, Francija un Krievija. Pirmā pasaules kara laikā Antantei pievienojās vēl 26 valstis, to skaitā arī Itālija, kas 1915. g. atstāja Trejsavienību (Vācija, Austroungārija, Itālija) un pārgāja Antantes pusē, kā arī Japāna, ASV un citas. 1915. g. tika izveidota t.s. Lielā Antante, kas pastāvēja līdz 1917. g. oktobra apvērsumam Krievijā. Antantes valstis pēc uzvaras Pirmajā pasaules karā pret Trejsavienības valstīm palielināja un nostiprināja savu ietekmi pasaules politikā. Krievijas Pilsoņu karā Antantes valstis atbalstīja grupējumus, kas vērsās pret boļševiku varu.
- ⁸ *Seskis J.* – 54. lpp.
- ⁹ J. Seskis, būdams Lielstraupes pagasta skolas pārzinis, bija aktīvi piedalījies 1905. gada revolūcijā, bet 1906. gada sākumā, izvairīdamies no soda ekspedīcijas tiesas aizmuguriski piespriedtā nāvessoda, emigrējies uz ārzemēm. Uzturējies Zviedrijā, Beļģijā, 1907.–1910. gadā Bernes un Bāzeles universitātēs studējis jaunās valodas un pedagogiju; vēlāk bijis valodu skolotājs Parīzē. Vienlaikus no 1911. gada nodarbojies ar žurnālistiku, rakstījis “Dzimtenes Vēstnesi”, “Druvā” u.c. 1913. gadā nelegāli atgriezies Latvijā, bijis žurnālists Rīgā “Dzimtenes Vēstnesī”, vēlāk “Ventspils Apskata” redaktors. 1914.–1917. gadā dienējis Krievijas armijā. Pratis vairākas svešvalodas – vācu, krievu, franču, angļu, itāļu un igauņu. (LVVA, 2570. f., 14. apr., 1356. l.; Latvijas darbinieku galerija. – 100. lpp.; Latviešu Konversācijas Vārdnīca. – 19. sēj. – 38414., 38415. sl.; Latvijas vadošie darbinieki. – 390., 391. lpp.)
- ¹⁰ *Andersons E. Latvijas vēsture. 1920–1940. Ārpolitika.* – 1. sēj. – Stokholma, 1982. – 17. lpp. (turpmāk: *Andersons E. Ārpolitika*); *Andersons E. Latvijas vēsture. 1914–1920.* – [Stokholma]: Daugava, 1967. – 319. lpp. (turpmāk: *Andersons E. Latvijas vēsture. 1914–1920*).
- ¹¹ *Andersons E. Latvijas vēsture. 1914–1920.* – 254., 255. lpp.
- ¹² Turpat. – 255. lpp.
- ¹³ LVVA, 1313. f., 2. apr., 29. l., 10. lp.; *Līgotņu Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana (Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome).* – Rīga, 1925. – 127., 128. lpp. (turpmāk: *Līgotņu Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana*).
- ¹⁴ LVVA, 1313. f., 2. apr., 29. l., 8. lp.; *Seskis J.* – 56., 57. lpp.
- ¹⁵ *Seskis J.* – 56., 57. lpp.
- ¹⁶ *Klīve Ā. Brīvā Latvija. Latvijas tapšana, atmiņas, vērojumi un atziņas.* – Bruklina, 1969. – 236., 237. lpp. (turpmāk: *Klīve Ā. Brīvā Latvija*); *Zariņš K. Par Latvijas tapšanu: Īsas atmiņas.* – Stokholma, 1945. – 6. lpp. (turpmāk: *Zariņš K. Par Latvijas tapšanu*); *Zāmuēls V. Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados / Galv. red. A. Bīlmanis.* – Rīga, 1928. – 23. lpp. (turpmāk: *Zāmuēls V.*).
- ¹⁷ Sīkāk skatīt: *Lerhis A. Latvijas ārpolitiskā dienesta un Ārlietu ministrijas izveidošana (1917–1919) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* – 1997. – Nr. 4. – 79., 80. lpp. (turpmāk: *Lerhis A. Latvijas ārpolitiskā dienesta izveidošana*).

- ¹⁸ LVVA, 1313. f., 2. apr., 29. l., 13. lp.; *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – 313. lpp.; *Klīve Ā.* Latvijas neatkarības gadi. Latvijas politiskā veidošanās un augšana. – Bruklina: Grāmatu Draugs, 1976. – 59. lpp. (turpmāk: *Klīve Ā.* Latvijas neatkarības gadi).
- ¹⁹ LVVA, 1313. f., 2. apr., 29. l., 45. lp.
- ²⁰ *Seskis J.* – 71., 73. lpp.
- ²¹ No 1917. gada novembra līdz 1918. gada februārim, kad vācu karaspēks ieņēma visu Latvijas teritoriju, Latvijas neokupētajā daļā (galvenokārt Vidzemē, izņemot Rīgu) pastāvēja t.s. Iskolata republika. 1917. gada 24. decembrī (1918. g. 6. janv.) Iskolats pieņēma Latvijas pašnoteikšanās deklarāciju, kurā bija pasludināts, ka “Latvijas proletariāts nekad nevar gribēt un prasīt patstāvīgas latviešu valstiņas dibināšanu”. Tā kā atšķirībā no Iskolata LPNP darbība bija mērķtiecīgi virzīta uz Latvijas neatkarības izcīnīšanu un valsts izveidošanu, 1917. gada 19. decembrī (1918. g. 1. janv.) Iskolats nolēma tās darbību aizliegt. (Latvijas vēsture. 20. gadsimts. – Rīga: Jumava, 2005. – 105., 106. lpp.)
- ²² Public Record Office. Foreign Office. – 371/3316, p. 192 (turpmāk: PRO. FO.).
- ²³ LVVA, 1313. f., 2. apr., 29. l., 20. lp.; *Klīve Ā.* Brīvā Latvija. – 263., 269. lpp. Ukrainas Centrālā Rada atzina Ukrainas Latviešu Centrālkomiteju (CK) Kijevā par oficiālu Latvijas pārstāvniecību. K. Bahmanis darbojās Ukrainā no 1918. gada 12. janvāra (v. st.), pēc tam 1918. gadā Ukrainā vairākkārt notika varas maiņa, tomēr Ukrainas Latviešu CK no 1918. gada marta faktiski izpildīja konsulāta pienākumus Latvijas pilsoņu lietās un izdeva ārzemju pasēs. Kara apstākļu dēļ ar LPNP bija pārtraukti sakari, taču K. Bahmanis turpināja darbu Latvijas valsts neatkarības virzienā. (*Bahmanis K.* Latvieši Ukrainā 1917.–1919. gados. – 2. izd. – [Istlansinga]: Gauja, 1979. – 42., 223., 224., 257., 261. lpp. (turpmāk: *Bahmanis K.* Latvieši Ukrainā ..).
- ²⁴ LVVA, 1313. f., 2. apr., 29. l., 20. lp.; *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – 314., 315. lpp.
- ²⁵ *Vigrabs G.* Valsts tapšana un starptautisko attiecību izveidošana // *Latvija 20 gados / Red. R. Bērziņš-Valdēss, S. Vidbergs.* – Rīga, 1938. – 24. lpp. (turpmāk: *Vigrabs G.* Valsts tapšana ..); LVVA, 1313. f., 2. apr., 29. l., 8. lp.
- ²⁶ *Graham Malbone W.* The Diplomatic Recognition of the Border States. Part III. Latvia. – University of California, 1941. – P. 404.
- ²⁷ LVVA, 1313. f., 2. apr., 29. l., 54. lp.; *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – 321. lpp.; *Seskis J.* – 101., 102. lpp.
- ²⁸ *Seskis J.* – 114. lpp.; *Klīve Ā.* Brīvā Latvija. – 237., 238., 279. lpp.
- ²⁹ *Seskis J.* – 60. lpp.
- ³⁰ *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – 315. lpp.
- ³¹ *Klīve Ā.* Brīvā Latvija. – 311. lpp.; *Zāmuēls V.* – 23. lpp.
- ³² LVVA, 1313. f., 2. apr., 29. l., 10., 16., 23., 26., 70., 73. lp.; *Šilde Ā.* Pirmā republika. Esejas par Latvijas valsti. – Rīga: Elpa, 1993. – 147. lpp. (turpmāk: *Šilde Ā.* Pirmā republika).
- ³³ LVVA, 1313. f., 1. apr., 22. l., 6., 8. lp.
- ³⁴ Turpat, 2570. f., 14. apr., 984. l., 5. lp.
- ³⁵ Turpat, 1313. f., 1. apr., 22. l., 2., 7. lp.
- ³⁶ *Līgotnis J.* Zigfrīds Meierovics. Mūžs. Darbs. Liktenis. – Rīga: Valters un Rapa, 1938. – 39. lpp. (turpmāk: *Līgotnis J.* Zigfrīds Meierovics ..).

- ³⁷ LVVA, 2575. f., 21. apr., 1. l., 8. lp.
- ³⁸ Turpat, 1. apr., 72. l., 105., 106. lp.; 21. apr., 1. l., 1., 2. lp.
- ³⁹ *Meierovics Z.* Pirmais ieguvums diplomātijā // Valsts pieci gadi: 1918–1923. – Rīga, 1923. – 27. lpp. (turpmāk: *Meierovics Z.* Pirmais ieguvums diplomātijā.); *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – 323. lpp.
- ⁴⁰ PRO. FO. – 371/3316, p. 190.
- ⁴¹ 1918. gada 19. oktobrī Demokrātiskā bloka pārstāvji M. Valters un E. Traubergs nodeva vācu kancleram Bādenes princim Maksimiliānam iesniegumu, kurā bija uzsvērts, ka latviešu tauta ir stingri apņēmusies panākt Latvijas teritorijā starptautiski atzītu valsts neatkarību. Dokumentā tika izteikta cerība, ka Vācija “neliks šķēršļus Latvijas tautai ceļā uz tūlītēju neatkarīgas valsts celtniecības sākumu”. (Latvijas vēsture. 20. gadsimts. – 108. lpp.)
- ⁴² Latvieši Lielbritānijā. – Latviešu nacionālā padome Lielbritānijā, Daugavas Vanagu Fonds, 1995. – 11., 12. lpp. (turpmāk: Latvieši Lielbritānijā).
- ⁴³ Sīkāk skatīt: *Feldmanis I.* Latvijas valsts: rašanās, starptautiskā atzīšana un ārpolitiskās darbības galvenie virzieni (1918–1940) // Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918–1998. – Rīga: Nordik, 1999. – 21. lpp. (turpmāk: *Feldmanis I.* Latvijas valsts ..).
- ⁴⁴ *Meierovics Z.* Pirmais ieguvums diplomātijā. – 27., 28. lpp.
- ⁴⁵ PRO. FO. – 371/3316, p. 298; Dokumenti stāsta: Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas. – Rīga: Zinātne, 1988. – 49.–51. lpp. (turpmāk: Dokumenti stāsta).
- ⁴⁶ *Feldmanis I.* Latvijas valsts .. – 22. lpp.
- ⁴⁷ *Scotland Yard* (burtiskā tulkojumā no angļu val. – Skotijas pagalms; Skotlendjards – Londonas kriminālpolicija) – formāli *New Scotland Yard* (Jaunais Skotlendjards) – Londonas pilsētas policijas mītne. Nosaukumu bieži lieto šās iestādes vadīto policijas spēku apzīmēšanai. Rajons, ko pārrauga Londonas pilsētas policija, ietver visu Lielo Londonu (izņemot *City of London* – galvaspilsētas tirdzniecības rajonu), kuram ir savi atsevišķi policijas spēki. (The New Encyclopaedia Britannica. Micropaedia. – Vol. 10. – 15th ed. – London, 2002. – P. 563.)
- ⁴⁸ PRO. FO. – 371/3316, pp. 311, 312, 314, 315, 319; *Šilde Ā.* Pirmā republika. – 148., 149. lpp.
- ⁴⁹ LVVA, 2798. f., 1. apr., 22. l., 105. lp.; Dokumenti stāsta. – 52. lpp.
- ⁵⁰ LVVA, 2570. f., 14. apr., 984. l., 135. lp.; Dokumenti stāsta. – 55. lpp.; *Līgotņū Jēkabs.* Latvijas valsts dibināšana. – 399. lpp.; *Feldmanis I.* Latvijas valsts .. – 22. lpp.
- ⁵¹ LVVA, 2570. f., 14. apr., 984. l., 5. lp.
- ⁵² *Feldmanis I.* Latvijas valsts .. – 22. lpp.
- ⁵³ *Zāmuēls V.* – 23. lpp.; *Paegle S.* Kā Latvijas valsts tapa. – 196. lpp. (turpmāk: *Paegle S.*).
- ⁵⁴ *Bērziņš Alfrēds.* Kārlis Ulmanis. Cilvēks un valstsvīrs. – [Ņujorka]: Grāmatu Draugs, 1973. – 75. lpp. (turpmāk: *Bērziņš Alfrēds.* Kārlis Ulmanis); 20. gadsimta Latvijas vēsture. I: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900–1918. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. – 684. lpp. (turpmāk: 20. gadsimta Latvijas vēsture. I).
- ⁵⁵ *Paegle S.* – 203. lpp.
- ⁵⁶ *Klīve Ā.* Brīvā Latvija. – 359., 364., 368. lpp.; *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļinieks. Politīķis. Diktators. Mocekļis / I. Roņa pēcvārds. – Rīga: Zinātne, a/s Lana, 1992. – 92. lpp. (turpmāk: *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve).

- ⁵⁷ Klīve Ā. Brīvā Latvija. – 374., 375. lpp.; Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve. – 94. lpp.; 20. gadsimta Latvijas vēsture. I. – 687. lpp.
- ⁵⁸ Klīve Ā. Brīvā Latvija. – 9., 370., 376. lpp.
- ⁵⁹ LVVA, 1307. f., 1. apr., 327. l., 29., 40. lp.; Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve. – 103. lpp.; Klīve Ā. Brīvā Latvija. – 386. lpp.
- ⁶⁰ Literatūrā sastopams arī radikālāks uzskats. Ā. Klīve, J. Ritenis rakstīja pat par Latvijas atzīšanas zaudēšanu sakarā ar LPNP likvidāciju. Skatīt: Klīve Ā. Latvijas neatkarības gadi. – 56. lpp.; Ritenis J. Diplomātiskā cīņa par Latvijas Republikas suverenitātes atjaunošanu. – Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 1999. – 17., 18. lpp. (turpmāk: Ritenis J. Diplomātiskā cīņa ..).
- ⁶¹ Klīve Ā. Brīvā Latvija. – 468., 472. lpp.
- ⁶² LVVA, 1313. f., 1. apr., 22. l., 10., 12.–17. lp.; 2570. f., 14. apr., 1356. l., 4. lp.
- ⁶³ Seskis J. – 130. lpp.
- ⁶⁴ LVVA, 1307. f., 1. apr., 327. l., 49., 61., 81. lp.; Zariņš K. Par Latvijas tapšanu. – 25. lpp.
- ⁶⁵ Ārlietu ministrija // Latvija desmit gadus: Latvijas valsts nodibināšanās un viņas pirmo desmit gadu darbības vēsture / Red. M. Arons. Jubilejas komisijas izdevums. – Rīga, 1928. – 57. lpp. (turpmāk: Ārlietu ministrija // Latvija desmit gadus); Līgotnis J. Zigfrīds Meierovics .. – 48. lpp.
- ⁶⁶ Sikāk par to skatīt: Lerhis A. Latvijas ārpolitikas aizsākumi .. – 61., 62. lpp.
- ⁶⁷ LVVA, 2570. f., 14. apr., 168. l., 1., 28., 30., 71. lp.
- ⁶⁸ G. Bisenieks bija sociāldemokrāts, par revolucionāro darbību vairākkārt apcietināts un notiesāts katorgas darbos, nometināts Irkutskas guberņā. Cietumā iemācījies angļu valodu un Sibīrijā darbojies par tulku. 1911. gadā aizbēdzis uz Beļģiju, vēlāk pārcēlies uz Angliju, no kurienes sūtījis uz Latviju nelegālo literatūru. Līdz 1918. gadam strādājis par kantoristu, kooperatīvu vadītāju, ierēdni un galdnieku, darbotamies arī sabiedriskajā dzīvē. 1916. gadā bija Krievijas jūrnieku arodbiedrības valdes loceklis un laikraksta “Моряк” redakcijas darbinieks. Prata angļu, krievu, vācu, franču un lietuviešu valodu, ar vārdnīcas palīdzību – arī citas valodas. (LVVA, 2570. f., 14. apr., 168. l., 1. lp.; Latvijas darbinieku galerija. – 88. lpp.; Latviešu konversācijas vārdnīca. – 2. sēj. – 2477., 2478. sl.)
- ⁶⁹ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1597. l., 24-1., 24-5. lp.
- ⁷⁰ Dokumenti stāsta. – 80.–82. lpp.; LVVA, 1307. f., 1. apr., 277. l., 269. lp.
- ⁷¹ LVVA, 2575. f., 1. apr., 72. l., 66., 67. lp.; 21. apr., 1. l., 3., 4. lp.
- ⁷² Turpat, 2798. f., 1. apr., 22. l., 22. lp.; Vigrabs G. Valsts tapšana .. – 26. lpp.
- ⁷³ LVVA, 1307. f., 1. apr., 277. l., 268. lp.; 1313. f., 1. apr., 1. l., 11. lp.
- ⁷⁴ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1227. l., 1. lp.
- ⁷⁵ Turpat, 1307. f., 1. apr., 277. l., 19. lp.; 1313. f., 1. apr., 1. l., 25. lp.; Bahmanis K. Latvieši Ukrainā .. – 258. lpp.
- ⁷⁶ LVVA, 2570. f., 14. apr., 86. l., 1., 19. lp.; Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Latvijas ārlietu resors un tā darbinieki 1918.–1991. gadā // Latvijas ārlietu dienesta darbinieki 1918–1991: Biogrāfiskā vārdnīca / Sast. Ē. Jēkabsons, V. Ščerbinskis. – Rīga: Zinātne, 2003. – 14. lpp. (turpmāk: Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Latvijas ārlietu resors ..).
- ⁷⁷ LVVA, 1307. f., 1. apr., 277. l., 41. lp.
- ⁷⁸ Turpat, 46., 47. lp.; Dokumenti stāsta. – 134., 135. lpp.

- ⁷⁹ *Plensners A.* Divdesmitā gadsimta pārvērtības: Atmiņas. – [Ņujorka]: Grāmatu Draugs, 1978. – 220., 221. lpp.
- ⁸⁰ *Blanks E.* Latvijas valsts pirmie gadi. – 2. izd. – [Īstlansinga]: Gauja, 1985. – 12. lpp.
- ⁸¹ *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 14. lpp.
- ⁸² LVVA, 1307. f., 1. apr., 277. l., 96., 99. lp.
- ⁸³ Turpat, 2570. f., 14. apr., 86. l., 3., 7., 18., 19., 30. lp.
- ⁸⁴ Par apstākļiem Ukrainā un K. Bahmaņa darbību 1918.–1920. gadā sīkāk skatīt: *Bahmanis K.* Latvieši Ukrainā .. – 66.–190. lpp.
- ⁸⁵ LVVA, 1307. f., 1. apr., 277. l., 93. lp.; 2570. f., 14. apr., 674. l., 95., 157., 158. lp.
- ⁸⁶ Turpat, 1307. f., 1. apr., 277. l., 93. lp.; 2570. f., 14. apr., 674. l., 95., 129., 130. lp.
- ⁸⁷ M. Gailītis bija Pagaidu valdības pilnvarnieks civillietās Ziemeļlatvijā līdz 1919. gada 17. jūlijam, kad saskaņā ar Ministru kabineta lēmumu amatu likvidēja. Ziemeļlatvijas civillietu pārvalde Cēsīs tika likvidēta no 25. jūlija. (LVVA, 1307. f., 1. apr., 276. l., 126. lp.; 2570. f., 2. apr., 24. l., 9. lp.)
- ⁸⁸ *Nonācs O.* Dienas grāmata (29.VII.1918. – 19.III.1919.) // *Nonācs O., Šreiners V.* Pēc 18. novembra. – 24., 29.–34. lpp.
- ⁸⁹ *Šreiners V.* Vienpadsmit mēneši Vācijā // *Nonācs O., Šreiners V.* Pēc 18. novembra. – 71.–78., 120.–122. lpp. (turpmāk: *Šreiners V.*); *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – 447. lpp.
- ⁹⁰ Sīkāk skatīt: *Varšlavāns A.* Rietumu politiskais faktors Latvijā: 1919. gads // *Latvijas Vēsture.* – 1993. – Nr. 2. – 11.–17. lpp.
- ⁹¹ *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – 485. lpp.
- ⁹² Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli: Ar I. Roņa ievada eseju “Kārlis Ulmanis Latvijas brīvvalsts likteņa stundās un viņa Golgātas ceļš” / Sast. I. Ronis, A. Žvinklis. – Rīga, 1994. – 399. lpp. (turpmāk: Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā).
- ⁹³ *Seskis J.* – 225. lpp.
- ⁹⁴ LVVA, 2575. f., 1. apr., 76. l., 48. lp.; *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – 447. lpp.
- ⁹⁵ *Blūzma V.* Kad īsti Latvija kļuva par valsti? // *Latvijas Vēsture.* – 1992. – Nr. 1. – 5. lpp.
- ⁹⁶ LVVA, 1307. f., 1. apr., 277. l., 29., 31. lp.
- ⁹⁷ *Grosvalds O.* Latvijas *de jure* atzīšana un diplomātiskais darbs Parīzē pirmajos neatkarības gados // *Universitas.* – 1958. – Nr. 5. – 21. lpp. (turpmāk: *Grosvalds O.*).
- ⁹⁸ *Sozanski J.* International Legal Status of Lithuania, Latvia and Estonia in the years 1918–1994. – Rīga: [Poligrāfists], 1995. – 60. lpp. (turpmāk: *Sozanski J.*).
- ⁹⁹ LVVA, 1313. f., 2. apr., 33. l., 1. lp.
- ¹⁰⁰ *Klīve Ā.* Brīvā Latvija. – 8., 387., 469. lpp.; *Ritenis J.* Diplomātiskā cīņa .. – 17., 18. lpp.
- ¹⁰¹ Skatīt, piem.: LVVA, 2570. f., 14. apr., 516. l., 11. lp.
- ¹⁰² *Ozols K.* Latvijai topot. Darbs un atmiņas Amerikā un Eiropā Latvijas tapšanas sākumā. – [Rīga]: Erva, 1935. – 64., 94., 137. lpp. (turpmāk: *Ozols K.*).
- ¹⁰³ LVVA, 1313. f., 1. apr., 5. l., 105. lp.; 22. l., 19., 20., 21. lp.; 2570. f., 14. apr., 273. l., 255., 256. lp.
- ¹⁰⁴ Turpat, 1313. f., 2. apr., 23. l., 2. lp.; 2575. f., 1. apr., 76. l., 123. lp.
- ¹⁰⁵ Kā Latvija pieteica sevi pasaulei 1919. gadā (*A. Mieriņas publikācija un komentāri*) // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* – 1992. – Nr. 1. – 147.–179. lpp.; *Cielēns F.* Laikmetu maiņa: Atmiņas un atziņas. – 3. grām. – Stokholma: Memento, 1998. – 42. lpp. (turpmāk: *Cielēns F.* Laikmetu maiņa).

- ¹⁰⁶ Arveds Bergs no 1917. līdz 1918. gadam bija Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes ārlietu nodaļas priekšnieka biedrs, viens no enerģiskākajiem tās politiķiem. 1918. g. sākumā LPNP uzdevumā sarakstīja divus darbus – “Latvijas starptautiskais stāvoklis” (iznāca Petrogradā latv., krievu, vācu un franču val.) un vācu valodā “*Lettische Zukunftsgedanken*” (“Domas par latviešu nākotni”, arī izdots Petrogradā). 1919. gada sākumā Londonā A. Bergs publicēja rakstus britu presē, bet pavasarī bija Latvijas delegācijas loceklis Parīzē un sarakstīja darbu par Latvijas un Krievijas attiecībām (angļu val. – “*Latvia and Russia. One Problem of the World-Peace Considered*”, franču val. – “*La Latvie et la Russie*”), kurā pierādīja, ka cariskās Krievijas atjaunošanai nav nākotnes.
- ¹⁰⁷ *Seskis J.* – 231. lpp.
- ¹⁰⁸ LVVA, 1313. f., 1. apr., 6. l., 119., 130. lp.
- ¹⁰⁹ Turpat, 2575. f., 1. apr., 76. l., 16., 59. lp.
- ¹¹⁰ Sīkāk skatīt: turpat, 1313. f., 1. apr., 5. l., 148. lp.; *Gore I. Zigrīds Anna Meierovics (1887.–1925.) un Latvijas ceļš uz neatkarību // Latvijas Vēsture.* – 1993. – Nr. 2. – 72. lpp.
- ¹¹¹ LVVA, 1313. f., 2. apr., 32. l., 10. lp.
- ¹¹² Turpat, 1. apr., 4. l., 29. lp.; 5. l., 65. lp.
- ¹¹³ *Zariņš K. 35 gadi Latvijas valsts darbā // Latviešu Almanachs 1954 / Red. A. Bērziņš.* – Londona: Latpress, 1953. – 73. lpp. (turpmāk: *Zariņš K. 35 gadi ..*).
- ¹¹⁴ LVVA, 1307. f., 1. apr., 1315. l., 46., 47. lp.
- ¹¹⁵ Turpat, 2570. f., 14. apr., 520. l.
- ¹¹⁶ Turpat, 2575. f., 1. apr., 76. l., 106. lp.
- ¹¹⁷ Turpat, 1313. f., 1. apr., 4. l., 103. lp.; 5. l., 201., 202. lp.
- ¹¹⁸ Turpat, 2570. f., 14. apr., 599. l., 1., 2., 5. lp.; 801. l., 1., 7., 9. lp.
- ¹¹⁹ *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Latvijas ārlietu resors ..* – 20. lpp.
- ¹²⁰ LVVA, 1307. f., 1. apr., 276. l., 46. lp.; 1313. f., 1. apr., 6. l., 33. lp.; 2570. f., 14. apr., 1732. l., 129. lp.; 2575. f., 1. apr., 76. l., 52. lp.
- ¹²¹ Turpat, 1313. f., 1. apr., 5. l., 225., 228. lp.
- ¹²² Turpat, 245. lp.
- ¹²³ Turpat, 6. l., 52., 65. lp.; *Bērziņš Arturs. Kārlis Zariņš dzīvē un darbā.* – Londona: Rūja, 1959. – 179., 180. lpp. (turpmāk: *Bērziņš Arturs*); *Zariņš K. 35 gadi ..* – 71. lpp.; *Zariņš K. Par Latvijas tapšanu.* – 31. lpp.
- ¹²⁴ LVVA, 1313. f., 1. apr., 5. l., 74., 75. lp.; 6. l., 53. lp.
- ¹²⁵ Sīkāk skatīt: *Lerhis A. Latvijas ārpolitiskā dienesta un Ārlietu ministrijas pirmie darbības gadi (1919. gads – 20. gadu pirmā puse) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* – 1998. – Nr. 2. – 105., 106. lpp. (turpmāk: *Lerhis A. Latvijas ārpolitiskā dienesta pirmie darbības gadi*).
- ¹²⁶ F. Grosvalds (1850–1924) bija viens no nedaudzajiem latviešu pirmās nacionālās atmodas darbiniekiem, kuram bija lemts pieredzēt Latvijas valsts izveidošanos. Studējis jurisprudenci Tērbatas un Pēterburgas universitātēs. Vēlāk bijis Krievijas Tieslietu ministrijas ierēdnis, advokāts Rīgā un Rīgas Latviešu biedrības priekšnieks un runasvīrs, Rīgas pilsētas domes, vēlāk valdes loceklis. 1906. gadā – Krievijas I Valsts domes loceklis. Prata vācu, krievu un franču valodu. (LVVA, 2570. f., 14. apr., 516. l., 1. lp.; Latvijas darbinieku galerija. – 90. lpp.; Latviešu konversācijas vārdnīca. – 6. sēj. – 10878., 10879. sl.)

- ¹²⁷ LVVA, 2570. f., 3. apr., 872. l., 9., 15. lp.
- ¹²⁸ Turpat, 1313. f., 1. apr., 6. l., 78., 79. lp.
- ¹²⁹ Turpat, 78. lp.
- ¹³⁰ Turpat, 70. lp.
- ¹³¹ Turpat, 5. l., 219. lp.
- ¹³² Suomen diplomaattiset suhteet ulkovaltoihin 1918–1992. – Helsinki: Ulkoasiain-ministeriön Julkaisuja, 1993. – 78. lpp.
- ¹³³ LVVA, 1313. f., 1. apr., 5. l., 201., 202. lp.; 2570. f., 3. apr., 872. l., 12. lp.; 14. apr., 1356. l., 427. lp.
- ¹³⁴ Turpat, 2575. f., 1. apr., 76. l., 126. lp.
- ¹³⁵ Ozols K. – 126.–128. lpp.
- ¹³⁶ LVVA, 1313. f., 1. apr., 5. l., 24. lp.
- ¹³⁷ Turpat, 24., 107., 108. lp.
- ¹³⁸ Sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitiskā dienesta izveidošana. – 96. lpp.
- ¹³⁹ Skatīt: LVVA, 1313. f., 1. apr., 4. l.
- ¹⁴⁰ Turpat, 5. l., 24., 100., 101. lp.
- ¹⁴¹ Turpat, 218. lp.
- ¹⁴² Turpat, 2575. f., 1. apr., 76. l., 36. lp.
- ¹⁴³ Turpat, 1307. f., 1. apr., 276. l., 69. lp.; 277. l., 107. lp.; Dokumenti stāsta. – 201., 202. lpp.
- ¹⁴⁴ LVVA, 1307. f., 1. apr., 277. l., 112. lp.
- ¹⁴⁵ Turpat, 327. l., 320., 321. lp.; *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – 506. lpp.; *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. – 134., 135. lpp.
- ¹⁴⁶ *Rudzīts D.* Augstākās Latvijas valsts iestādes un to noorganizēšana // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – 70. lpp. (turpmāk: *Rudzīts D.*); LVVA, 1307. f., 1. apr., 276. l., 53. lp.
- ¹⁴⁷ *Križevica S.* Latvijas Ārlietu ministrijas izveidošana: 1918. gada novembris – 1919. gads // Latvijas Arhīvi. – 1999. – Nr. 4. – 60. lpp.
- ¹⁴⁸ *Druva J.* Mūsu ārpolitikas pieci gadi // Valsts pieci gadi: 1918–1923. – Rīga, 1923. – 33. lpp. (turpmāk: *Druva J.*).
- ¹⁴⁹ LVVA, 1307. f., 1. apr., 277. l., 204. lp.; Latvijas Sargs. – 1919. – 24. jūl. – 1. lpp.
- ¹⁵⁰ *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 17. lpp.; LVVA, 2570. f., 14. apr., 85. l., 147. lp.; 475. l., 1., 2., 6., 16. lp.; 579. l., 1. lp.; 1049. l., 1. lp.; *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 21., 193., 215. lpp.
- ¹⁵¹ Z. A. Meierovics: Latvijas pirmā ārlietu ministra darbībai veltīts rakstu krāj. / Sakop. E. Virza. – Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935. – 145., 146. lpp. (turpmāk: Z. A. Meierovics: Latvijas ..).
- ¹⁵² *Lūsis J.* Latvijas diplomātu darbs // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1990. – Nr. 3. – 10. lpp. (turpmāk: *Lūsis J.*).
- ¹⁵³ Sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitikas aizsākumi .. – 65. lpp.
- ¹⁵⁴ *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 21. lpp.
- ¹⁵⁵ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1178. l., 3. lp.; Valdības Vēstnesis. – 1919. – 2. aug. – 4. lpp.
- ¹⁵⁶ LVVA, 1307. f., 1. apr., 1315. l., 1. lp.
- ¹⁵⁷ Turpat, 2570. f., 2. apr., 44. l., 8., 28. lp.

- ¹⁵⁸ Latvijas Sargs. – 1919. – 12. jūl. – 2. lpp.
- ¹⁵⁹ Turpat. – 15. jūl. – 1. lpp.
- ¹⁶⁰ LVVA, 2570. f., 14. apr., 433. l., 6. lp.; 1307. f., 1. apr., 1315. l., 3.–5., 74., 75. lp.
- ¹⁶¹ Turpat, 2570. f., 14. apr., 843. l., 6. lp.; 1774. l., 1. lp.
- ¹⁶² Turpat, 1783. l., 1. lp.
- ¹⁶³ Turpat, 1307. f., 1. apr., 1315. l., 42., 43. lp.; 2570. f., 14. apr., 1774. l., 1. lp.
- ¹⁶⁴ Valdības Vēstnesis. – 1919. – 2. aug. – 4. lpp.
- ¹⁶⁵ LVVA, 2570. f., 14. apr., 273. l., 258. lp.; *Cielēns F.* Laikmetu maiņā. – 3. grām. – 65. lpp.
- ¹⁶⁶ LVVA, 1307. f., 1. apr., 1315. l., 49., 48. lp.
- ¹⁶⁷ *Liepa A.* Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // Lauku Avīze. – 1990. – 6. jūl. – 5. lpp.
- ¹⁶⁸ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1774. l., 3.–5., 18. lp.
- ¹⁶⁹ Turpat, 1813. l., 23.–31., 33.–35., 37., 39.–41. lp.; 1814. l., 15. lp.
- ¹⁷⁰ Turpat, 1521. l., 10. lp.
- ¹⁷¹ Turpat, 1307. f., 1. apr., 494. l., 22., 23. lp.
- ¹⁷² Turpat, 22. lp.
- ¹⁷³ Valdības Vēstnesis. – 1919. – 18. nov. – 7. lpp.
- ¹⁷⁴ LVVA, 1307. f., 1. apr., 1315. l., 168., 169. lp.
- ¹⁷⁵ Turpat, 276. l., 179. lp.; 2570. f., 14. apr., 1658. l., 3. lp.
- ¹⁷⁶ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1774. l., 11. lp.
- ¹⁷⁷ Turpat, 499. l., 1. lpp.; 561. l., 1. lp.; 1658. l., 3. lp.
- ¹⁷⁸ *Bilmanis A.* Mūsu propaganda ārzemēs // Valsts pieci gadi: 1918–1923. – Rīga, 1923. – 36. lpp. (turpmāk: *Bilmanis A.*); LVVA, 2570. f., 14. apr., 742. l., 2. lp.; 1113. l., 11. lp.; 2575. f., 1. apr., 76. l., 1. lp.
- ¹⁷⁹ Valdības Vēstnesis. – 1920. – 17. janv. – 3. lpp.
- ¹⁸⁰ Sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitiskā dienesta pirmie darbības gadi. – 115. lpp.
- ¹⁸¹ LVVA, 2574. f., 1. apr., 7. l., 10., 11. lp.; 2570. f., 10. apr., 39. l., 51. lp.; 14. apr., 1774. l., 9., 15., 25., 33. lp.; 1783. l., 6. lp.; 1774. l., 24. lp.; Valdības Vēstnesis. – 1919. – 13. dec. – 2. lpp.
- ¹⁸² Valdības Vēstnesis. – 1919. – 11. dec. – 3. lpp.
- ¹⁸³ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1215. l., 19. lp.
- ¹⁸⁴ Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzišanu .. – 74. lpp.
- ¹⁸⁵ *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 20., 36. lpp.
- ¹⁸⁶ Sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitiskā dienesta pirmie darbības gadi. – 113., 114. lpp.
- ¹⁸⁷ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1774. l., 10., 11. lpp.
- ¹⁸⁸ Turpat, 1307. f., 1. apr., 1315. l., 82. lp.
- ¹⁸⁹ Turpat, 2570. f., 14. apr., 22. l., 391., 395., 459. lp.
- ¹⁹⁰ Turpat, 1307. f., 1. apr., 276. l., 350., 366. lp.; 1315. l., 193. lp.
- ¹⁹¹ Turpat, 2574. f., 1. apr., 7. l., 31. lp.
- ¹⁹² Sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitiskā dienesta pirmie darbības gadi. – 102. lpp.
- ¹⁹³ *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – 564. lpp.; *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. – 151. lpp.
- ¹⁹⁴ LVVA, 1307. f., 1. apr., 276. l., 343. lp.
- ¹⁹⁵ Turpat, 1313. f., 1. apr., 24. l., 14. lp.
- ¹⁹⁶ Turpat, 2570. f., 14. apr., 22. l., 460. lp.

- ¹⁹⁷ Turpat, 1313. f., 1. apr., 6. l., 43. lp.; 2570. f., 2. apr., 40. l., 8. lp.
- ¹⁹⁸ Turpat, 2570. f., 2. apr., 42. l., 42.–44. lp.
- ¹⁹⁹ Turpat, 1313. f., 1. apr., 24. l., 69. lp.
- ²⁰⁰ *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – 525., 526. lpp.
- ²⁰¹ LVVA, 1313. f., 1. apr., 24. l., 19., 88., 89. lp.
- ²⁰² Turpat, 1307. f., 1. apr., 276. l., 316. lp.
- ²⁰³ Valdības Vēstnesis. – 1919. – 18. nov. – 7. lpp.
- ²⁰⁴ LVVA, 2570. f., 3. apr., 872. l., 29. lp.
- ²⁰⁵ Turpat, 1307. f., 1. apr., 276. l., 73. lp.; 2570. f., 14. apr., 1234. l., 14. lp.
- ²⁰⁶ Turpat, 1307. f., 1. apr., 276. l., 331., 343., 351. lp.; 2570. f., 14. apr., 919. l., 11., 26., 55. lp.
- ²⁰⁷ O. Grosvalds (1884–1962) bija F. Grosvalda dēls, studējis mākslas vēsturi Tērbatā, Parīzē un Mīnhenē, kur ieguvis filozofijas doktora grādu. Vēlāk bija žurnālists un mākslas kritiķis Rīgā. 1915.–1917. gadā strādāja Pēterburgas starptautiskās tirdzniecības bankas Petrogradas un Rīgas nodaļā. Pēc tam pievērsies politiskai darbībai. No 1917. gada decembra līdz 1918. gada aprīlim bija LPNP Ārlietu nodaļas sekretārs, 1918. gada novembrī un decembrī – Tautas padomes loceklis (no Zemnieku savienības), no 1919. gada februāra līdz jūnijam – Latvijas delegācijas Parīzē sekretārs. Prata franču, angļu, krievu, vācu un itāļu valodu. (LVVA, 2570. f., 14. apr., 520., 522. l.; Latvijas darbinieku galerija. – 49. lpp.; Latviešu konversācijas vārdnīca. – 6. sēj. – 10883. sl.; Latvijas vadošie darbinieki. – 175. lpp.)
- ²⁰⁸ *Grosvalds O.* – 23., 24. lpp.
- ²⁰⁹ LVVA, 1307. f., 1. apr., 276. l., 284. lp.; 2575. f., 1. apr., 76. l., 23. lp.
- ²¹⁰ *Seskis J.* – 259. lp.
- ²¹¹ Dokumenti stāsta. – 215. lpp.
- ²¹² *Feldmanis I.* Latvijas valsts: rašanās .. – 29. lpp.
- ²¹³ LVVA, 2575. f., 1. apr., 76. l., 13., 14., 12., 8.–10., 3. lp.
- ²¹⁴ Turpat, 4., 3. lp.
- ²¹⁵ Turpat, 1313. f., 2. apr., 33. l., 216. lp.; 2570. f., 2. apr., 24. l., 63., 64. lp.; 66. l., 20. lp.; 2575. f., 1. apr., 76. l., 1. lp.; 1307. f., 1. apr., 278. l., 89. lp.; 2570. f., 14. apr., 46. l., 200. lp.; 520. l.; *Grosvalds O.* – 24. lpp.
- ²¹⁶ M. Liepa 1894. gadā beidzis Baltijas skolotāju semināru Kuldīgā, strādājis par skolotāju, nodarbojies arī ar rakstniecību. Piedalījies 1905. gada revolūcijā; emigrējis, 1906.–1917. gadā dzīvojis Dānijā. Izmantojot labos sakarus ar Dānijas sūtniecību Petrogradā, 1918. gada vasarā viņam izdevies izkļūt no Krievijas un atgriezties Dānijā. M. Liepam izveidojās labi sakari ar plašu dāņu sabiedrību. (LVVA, 2570. f., 14. apr., 914. l.; Latvijas darbinieku galerija. – 204. lpp.)
- ²¹⁷ LVVA, 2570. f., 3. apr., 846. l., 21. lp.; 14. apr., 1356. l., 421., 423.–427. lp.
- ²¹⁸ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1227. l., 1. lp.
- ²¹⁹ Turpat, 1307. f., 1. apr., 276. l., 202. lp.; 2570. f., 14. apr., 909. l., 3., 17. lp.; 1227. l., 2., 4., 31., 32., 34., 40., 41. lp.
- ²²⁰ Turpat, 1307. f., 1. apr., 276. l., 320. lp.; 1315. l., 127. lp.; *Jēkabsons Ē.* Latvijas attiecības ar Poliju 1919. gadā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1994. – Nr. 1. – 102., 103. lpp.
- ²²¹ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1732. l., 23. lp.; *Bērziņš Arturs.* – 181., 183., 184. lpp.; *Zariņš K.* 35 gadi .. – 78. lpp.

- ²²² Šreiners V. – 127. lpp.; LVVA, 1307. f., 1. apr., 276. l., 131. lp.; 1315. l., 15. lp.
- ²²³ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1507. l., 1. lp.; 1509. l., 1. lp.; Šreiners V. – 133., 136.–138., 140.–143. lpp.
- ²²⁴ 1919. g. 18. novembrī Latvijas armijas virspavēlnieks Jānis Balodis saņēma vācu ģenerālleitnanta M. Eberharda radiotelegrammu, kurā bija norādīts, ka P. Bermonta vadītā armija tiek pakļauta vācu virspavēlniecībai. Uz Latvijas ārlietu ministra Z. Meierovica pieprasījumu paskaidrot, vai Vācijas valdība akceptē šo M. Eberharda soli, Vācijas ārlietu ministrs H. Millers atbildēja apstiprinoši. Pēc šādas atbildes saņemšanas Latvijas Pagaidu valdība un Tautas padome konstatēja, ka Vācija ir uzbrukusi Latvijai un ka abas valstis atrodas karastāvoklī. 25. novembrī Z. Meierovics nosūtīja Vācijas Ārlietu ministrijai notu, kurā bija teikts, ka Latvija pārtrauc diplomātiskos sakarus ar Vāciju, atsauc savus pārstāvjus un Latvijas pilsoņu interešu pārstāvēšanu Vācijā uztic Igaunijas valdībai. (*Feldmanis I.* Vācija un Latvija: no *de facto* līdz *de iure* (1918.–1921.) // Latvijas Vēsture. – 1999. – Nr. 1. – 64. lpp.)
- ²²⁵ Šreiners V. – 169.–171., 176.–178. lpp.
- ²²⁶ Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Latvijas ārlietu resors .. – 19., 20. lpp.
- ²²⁷ Bahmanis K. Latvieši Ukrainā .. – 160., 161. lpp.
- ²²⁸ LVVA, 2570. f., 14. apr., 920. l., 9. lp.
- ²²⁹ Turpat, 2575. f., 1. apr., 422. l., 68. lp.
- ²³⁰ Turpat, 2570. f., 14. apr., 920. l., 10. lp.
- ²³¹ Turpat, 10. apr., 39. l., 72. lp.; 14. apr., 86. l., 15. lp.; 501. l., 2. lp.; 621. l., 1. lp.
- ²³² Turpat, 14. apr., 920. l., 11. lp.
- ²³³ Bahmanis K. Latvieši Ukrainā .. – 161., 174. lpp.

2. nodaļa

ĀRLIETU RESORA ATTĪSTĪBA UN DARBĪBA PARLAMENTĀRISMA POSMĀ

1. §

Ministrijas struktūras pilnveidošana un stabilizācija

20. gadu sākumā Latvijas diplomātiskajam dienestam bija jārisina daudz dažādu jautājumu. Līdz ar to radās vajadzība pilnveidot ministrijas struktūru.

Ierobežoto finanšu dēļ un resora darbības optimizācijas nolūkā ministrijas vadībai jau no 1920. līdz 1921. gadam nācās risināt ministrijas reorganizācijas jautājumus. 1920. gada 5. janvāra sēdē ĀM Padome atzina visas pastāvošās pārstāvniecības par vajadzīgām un apstiprināja projektu dibināt jaunas pārstāvniecības Šveicē, Tālajos Austrumos (ar rezidenci Japānā, Ķīnā vai Sibīrijā), Dienvidamerikā (ar rezidenci Brazīlijā), Grieķijā, Spānijā, Ziemeļamerikā, izveidot vienu kopīgu sūtniecību Austrijā, Čehoslovākijā, Dienvidslāvijā un Ungārijā, kā arī pārstāvniecību Vatikānā. Projektēja dibināt atsevišķu ģenerālkonsulātu Dānijā un kopīgu – Beļģijā un Nīderlandē, konsulātus Arhangeļskā, Baku, Dienvidkrievijā, Londonā, Norvēģijā, Rumānijā, Sibīrijā, Šanhajā un Tiflisā. Padome neapstiprināja vienīgi konsulātu Arhangeļskā, jo konsula A. Iknera bezdarbība tika uzskatīta par kaitniecisku Latvijai, un turpmāk šajā amatā viņš nebija atstājams.¹ Daļa projektos minēto pārstāvniecību jau darbojās.

1920. gada 24. februārī sastādītajā ĀM štatu un darbinieku sarakstā bija minēts: 1) Vispārējais departaments kopā ar ministra sekretariātu (12 darbinieki, 15 štata vietas), Saimniecības nodaļu (11 un 12) un Koloniju, bēgļu un gūstekņu nodaļu (4 un 5, kopā departamentā – 27 darbinieki, 32 štata vietas); 2) Politiski diplomātiskais departaments kopā ar direktora kanceleju (9 un 13), Antantes valstu nodaļu (3 un 4), Vācijas nodaļu (5 un 8), Skandināvijas nodaļu (4 un 4), Baltijas valstu nodaļu (2 un 4) un Slāvu valstu nodaļu (3 un 4, kopā – 26 darbinieki, 37 štata vietas); 3) Ekonomiski konsulārais departaments kopā ar direktora kanceleju (10 un 10),

Ekonomisko nodaļu (4 un 4), Konsulāro nodaļu (2 un 2), Ārzemju pasu nodaļu (11 un 12, kopā – 28 darbinieki, 29 štata vietas); 4) Informācijas departaments kopā ar direktora kanceleju (7 un 10), Ārzemju propagandas nodaļu (11 un 11), Speciālo ziņu nodaļu (2 un 6), Preses nodaļu (3 un 4) un Kurjeru nodaļu (1 un 2, kopā – 24 darbinieki, 33 štata vietas); 5) Juriskonsultācija (2 un 4). Pavisam ĀM bija 108 ierēdņi un 135 štata vietas; kopā ar apkalpotājiem 1920. gada 20. februārī ĀM strādāja 119 darbinieki 149 štata vietās.² Kad ĀM Padome 4. maijā apsprieda ĀM štatus un budžetu, Z. Meierovics jaunu vispārējo nodaļu dibināšanu ministrijā un štatu paplašināšanu neatbalstīja. Padome nolēma atvērt pārstāvniecību Šveicē, kas pildītu arī konsulāta funkcijas.³ 1920. gada sākumā tika plānots paplašināt Juriskonsultāciju. Tajā izveidoja divas jaunas nodaļas, kuru vadītāji sākumā bija arī to vienīgie darbinieki, – Līgumu un konvenciju nodaļu (vad. Georgs Feders) un Starptautisko civiltiesību nodaļu (vad. Jēkabs Grots). 26. maijā tika iecelti Informācijas departamenta Ārzemju propagandas nodaļas, Juriskonsultācijas, Līgumu un konvenciju nodaļas un Starptautisko civiltiesību nodaļas vadītāji.⁴

Taču dažus mēnešus vēlāk – 1920. gada rudenī – valdība bija spiesta sākt valsts līdzekļu taupības politiku. Līdzšinējos ministrijas sīki strukturētās uzbūves plānus nomainīja pretēji centieni – optimizēt darbību, vienkāršojot resora struktūru un apvienojot daļu ĀM departamentu un nodaļu. Resora pārkārtošanas nolūkā septembrī tika izveidota īpaša ĀM reorganizācijas komisija. Sākumā komisijas sēdes notika gandrīz katru dienu.

11. septembrī ĀM Padomē Z. Meierovics ierosināja ietaupīt resora izdevumus par 30%, samazinot ministrijas departamentu un sūtniecību skaitu. Ministrs kā paraugu minēja Polijas ĀM struktūru, kur bija tikai divi departamenti – Vispārējais jeb eksteritoriālais un Politiski ekonomiskais departaments, kas veidots pēc teritoriālā principa. Izdevumus bija iespējams samazināt, saglabājot līdzšinējo kārtību vai arī kardināli reorganizējot visu ĀM uzbūvi. Citās valstīs nebija Informācijas un Juridiskā departamenta, tāpēc ministrs ierosināja tos pārveidot par nodaļām. Sevišķa vērība tika pievērsta pārstāvniecībām ārzemēs, jo tās no 36 miljonu Latvijas rubļu lielā ĀM budžeta tērēja 30 miljonus. Tādēļ tika ierosināts diplomātiskās pārstāvniecības atstāt vienīgi kaimiņvalstīs un Antantes valstīs, bet citur iztikt ar konsulātiem.⁵

13. septembra sēdē apsprieda priekšlikumu līdzšinējos piecus departamentus apvienot divos un nodibināt atsevišķu ārlietu ministra kabineta pārvaldi, kas darbotos ārpus abiem departamentiem. Šie divi apvienotie būtu – Administratīvi juridiskais un Politiski ekonomiskais departaments. Speciālās informācijas nodaļu nolēma

neveidot, jo tās uzdevumus Latvijā un ārzemēs varētu veikt Armijas štāba Izlūkošanas nodaļa. Preses nodaļu nolēma pievienot Politiski ekonomiskajam departamentam. ĀM Padome vienojās par šā departamenta jauno iekārtu, ko veidotu sešas nodaļas – Austrumu valstu, Baltijas valstu, Viduseiropas valstu, Rietumu valstu, Tautu Savienības un Preses nodaļa. 18. septembrī komisija proponēja un pieņēma ĀM darbinieku sarakstu. Oktobrī īstenotā ĀM organizācijas shēma tikai nedaudz atšķīrās no septembrī projektētās.⁶

19. septembrī, kad Padomē tika apspriests vairāku pārstāvniecību likvidēšanas un dibināšanas jautājums, nolēma slēgt sūtniecības Zviedrijā un Šveicē, aizstājot tās ar ģenerālkonsulātiem. (Šveicē pārstāvniecība darbojās tikai līdz 1920. gada beigām.⁷) Tirdzniecības pārstāvju amati, kas pastāvēja sūtniecību paspārnē, tika likvidēti. Padome nolēma dibināt misiju arī Amerikā. Kopenhāgenā tika likvidētas informācijas biroja vadītāja un tirdzniecības pārstāvja štata vietas. 20. septembrī nolēma pārstāvniecībām Itālijā un Somijā svītrot līdzekļus informācijas un propagandas darbam. 22. septembrī izskanēja ierosinājums akreditēt pārstāvniecību Japānā, ar sēdekli Vladivostokā, jo tajā laikā faktiskā vara Tālajos Austrumos atradās japāņu rokās.⁸

Septembra pēdējā nedēļā ĀM Padome pieņēma “Konsulāro nodevu pagaidu tarifu” un nolēma slēgt Liepājas pasu nodaļu, tās vietā izveidojot aģentūru; tika lemts arī par dārdzības piemaksām, kā arī par pārstāvniecības slēgšanu Vīnē. 26. septembra sēdē tika ierosināts, ka Krievijā būtu vēlams ierīkot konsulātus Maskavā, Petrogradā, Nižņijnovgorodā, Samarā, Omskā un Irkutskā. Tika atzīts, ka Krievijā sūtniecības paspārnē izveidotās nozaru komisijas jānodala atsevišķi no sūtniecības darbinieku štata.⁹

18. oktobrī, apspriežot sūtniecību un konsulātu jautājumu Ziemeļamerikā un Dienvidamerikā, Padome nolēma sūtīt uz Ameriku speciālu misiju, jo oficiālu pārstāvi ASV tajā laikā nepieņēma.¹⁰ Vēlāk daļu minēto lēmumu grozīja vai neīstenoja.

No 1920. gada 1. oktobra plānotā ministrijas reorganizācija tika īstenota. Tika likvidēts Ekonomiski konsulārais departaments, bet Vispārējais departaments pārveidots par Administratīvi juridisko departamentu. Informācijas departaments kā Informācijas nodaļa tika ietilpināts jaunizveidotajā Politiski ekonomiskajā departamentā. Speciālo ziņu nodaļa lielo izdevumu dēļ tika slēgta.¹¹ Ministrijas darbības pirmajos gados darbinieki samērā bieži mainījās, piemēram, liela daļa 1919. gadā pieņemto darbinieku ministrijas reorganizācijas un štatu samazināšanas dēļ tika atlaista jau 1920. gada oktobrī.

1921. gadā, būdams Ministru prezidents, Z. Meierovics atbalstīja valsts pārvaldes aparāta sašaurināšanu. Rādot labu piemēru, viņš sāka ar ierēdņu skaita samazināšanu Ārlietu ministrijā. 1. aprīlī tika pārgrupēts Politiski ekonomiskā departamenta personāls. No 1. oktobra šā departamenta Viduseiropas, Rietumu, Amerikas nodaļas bija apvienotas vienā – Rietumu nodaļā.¹² Rudenī Informācijas nodaļu pārdēvēja par Preses nodaļu. Koloniju, bēgļu un karagūstekņu nodaļu no Vispārējā departamenta pēc tā pārveides ieskaitīja Administratīvi juridiskajā departamentā un vēlāk, optācijas termiņam beidzoties, likvidēja.

Sakarā ar nepieciešamību reorganizēt ministriju tās vadība 20. gadu sākumā bija iepazinusies ar ārlietu resora organizāciju citās valstīs. Gandrīz visur Eiropā pēc Pirmā pasaules kara sakarā ar pāreju uz “miera laika diplomātiju” ĀM tika reorganizētas. Pirmā savu ārlietu resoru pārveidoja Lielbritānija, lielāku uzmanību pievēršot ekonomiskās darbības virzienam. Līdzīgas reformas notika arī Dānijā, Norvēģijā un Zviedrijā. 1919. gadā savu ĀM pēc britu parauga reorganizēja Vācija, no 1920. līdz 1921. gadam to pašu darīja Itālija. Francija īpašu reformu neveica, bet resora darbības pārkārtošanai izstrādāja daudz dažādu reglamentu. Reformām bija kopīga tendence – ārlietu ministrijās ievērojami tika pastiprināta ekonomiskā un konsulārā darbība, visās valstīs tika nodibinātas speciālas Tautu Savienības nodaļas un pastiprinātas juridiskās nodaļas. Vairākās valstīs nodibināja amatu, kas ārlietu ministra nomaiņas gadījumā uz laiku uzņemtos resora vadību.¹³ Latvijā, līdzīgi kā, piemēram, Polijā, Ārlietu ministrija tika veidota pēc jaukta reģionālā un lietu satūra principa; abu valstu valdības ārlietu dienesta izveidē par paraugu bija ņēmušas Lielbritānijas Ārlietu ministrijas uzbūvi.¹⁴

1921. gada rudenī pēc ĀM reorganizācijas ministrijā bija palicis Ministra kabinets (atsevišķa vienība) un divi departamenti. Pirmais – Administratīvi juridiskais departaments (vispārējās funkcijas) pārzināja ministrijas organizāciju, personālu, sakarus ar Latvijā akreditēto ārvalstu diplomātisko un konsulāro korpusu un starpniecību starp ārvalstu pārstāvjiem un pārējām Latvijas valdības ministrijām, diplomātisko protokolu, juriskonsultācijas, konsulārās funkcijas, ekspedīciju ar diplomātisko kurjeru sekciju, ministrijas budžetu, grāmatvedības un citas līdzīgas funkcijas. Departamenta struktūrā ietilpa: direktors (1922./1923. budžeta gadā štatu sarakstā bija paredzēts arī vicedirektora amats, taču tas palika brīvs), kanceleja, Bēgļu un gūstekņu, Kurjeru, Ārzemju pasu, Saimniecības un finanšu nodaļa un Juriskonsultācija. Otrais bija Politiski ekonomiskais departaments (teritoriālais princips), tā uzdevums bija izveidot un uzturēt attiecības ar ārvalstīm un Tautu Savienību. Šajā departamentā ietilpa: direktors, vicedirektors, kanceleja,

kā arī Austrumu, Baltijas valstu, Rietumu, Tautu Savienības (dib. 1922. g. sakarā ar Latvijas iestāšanos Tautu Savienībā) un Preses nodaļa.¹⁵ Latvijas ārlietu resora struktūra pēc reformas bija nostabilizējusies. Minētie divi departamenti pastāvēja līdz 1938. gada novembrim.¹⁶

Turpmākajos gados organizatoriskās pārmaiņas ministrijā bija maznozīmīgas un aptvēra galvenokārt departamenta iekšējo struktūru. Struktūrvienību reorganizāciju ietekmēja konkrētā laikposma ārpolitiskās darbības prioritātes. Štatu samazināšana notika 1922. gada aprīlī, 1923. gada martā – aprīlī un 1924. gada janvārī. 1923. gada 1. aprīlī tika likvidēts Administratīvi juridiskā departamenta vicedirektora amats.¹⁷ 1924. gada jūlijā ārlietu ministra kabinets un Administratīvi juridiskā departamenta kanceleja tika apvienota vienā Administratīvajā un protokola nodaļā.¹⁸ Politiski ekonomiskā departamenta kanceleja pastāvēja līdz 1931. gadam.¹⁹ 1924./1925. budžeta gadā Kurjeru nodaļa tika pārdēvēta par Ekspedīciju.²⁰ 1926. gada 1. aprīlī Juriskonsultācija tika pārveidota par Juridisko nodaļu, bet Ekspedīcija kā atsevišķa struktūra likvidēta, un, pārejot vairākiem darbiniekiem no tās, kā arī no Administratīvās un protokola nodaļas, 1. aprīlī tika izveidota Arhīvu un šifru nodaļa.²¹ 1926. gada oktobrī tika likvidēta diplomātisko kurjeru struktūrvienība; turpmāk diplomātiskā pasta pārvadāšanai (īpaši maršrutā Rīga–Maskava–Rīga) tika komandēti ĀM ierēdņi, kas šos pienākumus veica pēc kārtas.²² Notika arī citas organizatoriska rakstura izmaiņas. Kopumā ministrijas iekārta tika stipri vienkāršota. Tas gan apgrūtināja katras struktūrvienības darbinieku pienākumu precīzu definēšanu un dažreiz radīja arī struktūrvienību funkciju pārklāšanos.

No 1919. līdz 1923. gadam ministrijā pastāvēja ārlietu ministra biedra postenis: no 1919. gada 24. decembra līdz 1920. gada 13. jūnijam to ieņēma A. Zēbergs, no 1920. gada 23. jūlija līdz 1923. gada 31. martam H. Albats un no 1921. gada 19. jūnija līdz 1923. gada 23. janvārim V. Salnais (pirmais biedrs un MK loc.), pēc tam no 1923. gada 27. janvāra līdz 27. jūnijam F. Cielēns (arī MK loc.). 1923. gadā šo amatu likvidēja. No 1920. līdz 1923. gadam pastāvēja ārlietu ministra kabineta vadītāja (šefa) postenis, no 1920. gada 1. oktobra to ieņēma J. Lazdiņš. No 1923. līdz 1940. gadam bija Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra amats. No 1923. gada 1. aprīļa līdz 1933. gada 16. jūlijam šo amatu ieņēma H. Albats, bet no 1933. gada 16. jūlija – V. Munters. No 1925. gada 23. decembra līdz 1926. gada 7. maijam H. Albats bija Ārlietu ministrijas pārvaldnieks – ministra aizstājējs. (Šis postenis bija izveidots sakarā ar līdzšinējā ministra Z. Meierovica traģisko aiziešanu.) No 1928. gada Ārlietu ministrijā bez ārlietu ministra darbojās ģenerālsekretārs ar pastāvīgām viceministra

funkcijām un minētie divi departamenti. Administratīvi juridiskā departamenta direktors vienlaikus bija arī ĀM ģenerālsekretāra palīgs.

Departamentu direktoriem bija pakļautas nodaļas un to vadītāji. Vairākām nodaļām vadītāja amats nebija paredzēts (piem., departamentu kancelejām, Kurjeru nodaļai – Ekspedīcijai u.c.). Ierobežotā budžeta dēļ uz laiku tika likvidēts Politiski ekonomiskā departamenta direktora amats, šā departamenta vadība bija uzdots ĀM ģenerālsekretāram. No 1924. gada 25. augusta, kad minētā departamenta direktoru V. Šūmani iecēla par sūtni Itālijā, viņa vietā citu direktoru neiecēla.²³

Pirmajos ministrijas darbības gados vēl amatus un diplomātiskos rangus nevarēja iegūt pēc izdienas principa. Citu valstu diplomātskajiem un konsulārajiem dienestiem raksturīgās hierarhijas kāpnes Latvijas ĀM veidojās pakāpeniski līdz ar ministrijas iekārtas (struktūras) stabilizāciju.

20. gadu sākumā ĀM ārzemju pasu aģentūra darbojās Valgā,²⁴ bet ārzemju pasu nodaļas, kas darbojās Liepājā un Daugavpilī, vadīja ārzemju pasu aģenti. 1926. gada 1. janvārī ministrijai bija divi ierēdņi Liepājā un Daugavpilī, bet 1. aprīlī Ārzemju pasu nodaļa kā ĀM struktūra tika likvidēta. Turpmāk ārzemju pasu izdošanu pārņēma Iekšlietu ministrija.²⁵

Visai pretrunīgas ziņas ir par Tautu Savienības nodaļu. Piemēram, minēts, ka no pastāvīga delegāta iecelšanas Tautu Savienībā 1925. gadā nodaļas vietā darbojies atsevišķs sekretariāts Rietumu nodaļā, līdz ar to 1925. gada jūlijā nodaļa likvidēta.²⁶ Tomēr ikgadējos ĀM darbinieku sarakstos tā pieminēta arī turpmāk. Tiesa, pēc tam kad tās 2. sekretārs G. Lerhe 1928. gada 1. aprīlī ticis pārcelts uz Administratīvo un protokola nodaļu, Tautu Savienības nodaļā ilgu gadu strādājusi tikai viena darbiniece – 1. sekretāre M. Zandere.²⁷ 1931. gada 1. septembrī tika nodibināta Konsulārā nodaļa, oktobrī turpinājās tās izveidošana un funkciju un kompetenču noteikšana.²⁸ ĀM paspārnē darbojās Saimniecisko līgumu komisija; 30. gados tās nosaukums un darbinieki mainījušies.²⁹

Ārlietu ministrijas satversmi (iekārtu) sāka izstrādāt jau 20. gadu sākumā. 1922. gada 10. augustā Ministru kabinets uzdeva visiem resoriem sagatavot likumprojektus par attiecīgo valdības iestāžu iekārtu un darbību, bet Valsts kancelejas direktoram – par MK iekārtu.³⁰ 1924. gada nogalē preses konferencē ministrs L. Sēja runāja par jaunās ĀM satversmes projektu.³¹ Taču vēlāk tika nolemts ĀM iekārtas projektu pieskaņot pārējo ministriju iekārtu veidošanas pamatprincipiem, taču to izstrāde kavējās. Tikai pēc tam, kad 1928. gada 12. aprīlī Saeima pieņēma “Ministriju iekārtas vispārējos noteikumus”, varēja sākties atsevišķu ministriju iekārtas projektu apspriešana; ĀM iekārtas projekts vairs nebija no pirmajiem.³²

Arhīvā saglabājušies vairāki, bieži vien nedatēti ĀM iekārtas projekti un to melnraksti. Viens, piemēram, paredzēja divu jaunu nodaļu izveidošanu – Konsulāro nodaļu Administratīvi juridiskajā departamentā un Ekonomiskās politikas nodaļu Politiski ekonomiskajā departamentā, kā arī atjaunot Politiski ekonomiskā departamenta direktora amatu.³³

1930. gada 3. februārī ministrijas Juridiskā nodaļa sagatavoja ĀM iekārtas projektu. Tika plānots, ka tas aizstās cariskās Krievijas Ārlietu ministrijas iekārtas likumu, uz kuru ĀM juristi bija atsaukušies līdz šim.³⁴ 1931. gada 19. martā projekts tika iesniegts Saeimai. Tā izstrādē tika ņemti vērā Rietumeiropas valstīs pastāvošie likumi par ārlietu resora iekārtu. Piemērojoties šiem principiem, projekta panti tika formulēti iespējami īsi, bez gariem komentāriem un sīku veicamo pienākumu uzskaites, kāda bija parasta Krievijas impērijas ministriju likumos. Projekta pamatā bija līdzšinējā faktiskā ministrijas iekārta, kuras lietderība bija pārbaudīta vairāk nekā 10 gadu ilgā darbā.³⁵ Tomēr nav izdevies atrast apstiprinājumu, ka šāds projekts būtu pieņemts.

Īsumā. No 1920. gada ārlietu resors iekļāvās valsts iestāžu sistēmā kā viena no tās būtiskākajām sastāvdaļām. Parlamentārisma posmā, kas ilga no 1920. gada līdz 1934. gada maijam, ārlietu resors par savu darbību bija atbildīgs parlamentam. Latvijas ārpolitika, kuras īstenošana bija resora galvenais uzdevums, veidojās vairāku politisko spēku un valsts struktūru ietekmē. Resora iekšienē lēmumi tika koleģiāli apspriesti. Sākotnēji bija iecerēta plaša, sazarota un sīki strukturēta dienesta darbība ar tālākas paplašināšanās iespējām. Diemžēl jau 20. gadu sākumā ierobežoto finanšu dēļ ministriju vajadzēja reorganizēt. Taupības nolūkā ĀM struktūra tika stipri vienkāršota – vairāk nekā divreiz samazināts departamentu skaits. Ministrijas iekārtai stabilizējoties, turpmākās strukturālās izmaiņas, galvenokārt budžeta apsvērumu dēļ, notika departamentu ietvaros. Ierobežotās finanses kā pastāvīgs šķērslis ārlietu resora paplašināšanai un attīstībai lielā mērā radās arī tāpēc, ka parlamentārieši neizprata ārlietu darba specifiku un tā lielo nozīmi valsts labā un bieži vien pret to izturējās bezatbildīgi. Tāpēc neizdevās atvērt vairākas iecerētās pārstāvniecības, bet stingrā taupības režīma dēļ Latvijas diplomātiem radās neveiklas situācijas starpvalstu attiecību norisēs.

20. un 30. gados tika izstrādāti dažādi ārlietu dienesta darbību reglamentējoši normatīvie akti. Īpaši sīka reglamentācija bija vajadzīga sekmīgas konsulārās darbības nodrošināšanai. Nākas atzīt, ka nenoteiktība un kavēšanās ar galvenā likuma (par ministriju iekārtu) izstrādi lielā mērā aizkavēja ĀM satversmes (iekārtas) izstrādi un tā ilga visus 20. gadus. Mainīgs un nepastāvīgs bija arī resora augstāko amatpersonu funkciju sadalījums.

2. §

Resora darbības virzieni un augstākās amatpersonas

Ārlietu ministra Z. Meierovica darbības sākumposmā tika noslēgti miera līgumi ar Vāciju un Krieviju un nospraustas robežas ar kaimiņvalstīm, iegūta valsts starptautiskā atzišana, Latvija tika uzņemta Tautu Savienībā u.c. starptautiskās organizācijās; Rīgā notika vairākas starptautiskas konferences. Z. Meierovics aizsāka ministrijas sadarbību ar parlamenta (sākumā Satversmes sapulces, vēlāk Saeimas) Ārlietu komisiju un regulāras atskaites parlamentam. Līdz 1934. gadam lēmumu pieņemšana ārlietās galvenokārt bija ārlietu ministra prerogātīva: Valsts prezidents iespējas iespaidot ārpolitiku izmantoja maz, arī Saeimas Ārlietu komisijas ietekme bija samērā neliela un vairāk saistīta ar personu izvēli sūtņu amatam un budžeta jautājumu apspriešanu.³⁶

1920. gada 12. jūnijā tika apstiprināta K. Ulmaņa ceturtā valdība – pirmais konstitucionālais Ministru kabinets. Sakarā ar neveiksmi robežu jautājumu kārtošanā ar Igauniju un Lietuvu Ārlietu ministrija tika bargi kritizēta. Pēc Lielbritānijas pilnvarotā Baltijā pulkvežleitnanta S. Dž. Tallentsa (*Tallents*) sprieduma pasludināšanas 1920. gada 1. jūlijā Latvija izteica protestu sakarā ar netaisnīgu robežas nospraušanu un Valkas pilsētas lielākās daļas zaudēšanu. Ārlietu ministrs Z. Meierovics paziņoja par atkāpšanos no amata.³⁷ MK 2. jūlija sēdē tika apspriests Z. Meierovica demisijas iesniegums sakarā ar neveiksmi sarunās ar Igauniju robežu jautājumā, un tāpēc Satversmes sapulces 7. jūlija sēdē viss MK paziņoja par demisiju. Taču Satversmes sapulce MK demisiju nepieņēma, un valdība darbojās līdz 1921. gada 18. jūnijam.³⁸ Dienu vēlāk K. Ulmanis aizgāja no Ministru prezidenta amata, un 26. jūnijā tika apstiprināta Z. Meierovica valdība.

Divos Ministru prezidenta amata periodos Z. Meierovics saglabāja arī ārlietu ministra amatu un turpināja tam pievērst lielu uzmanību. Atzinīgi par Z. Meierovica darbību izteicās pat viņa nesavaldīgais kritiķis sociāldemokrātu ārlietu eksperts F. Cielēns.³⁹ Par spīti viņa nesenajām neveiksmēm valsts robežu jautājumu risināšanā, Z. Meierovica popularitāte gan ārlietās, gan valsts iekšpolitiskajā dzīvē turpināja augt.

1923. gada 27. janvārī, kad sāka darboties inženiera J. Pauļuka valdība ar Z. Meierovicu ārlietu ministra posteni, līdz jūnijam par ārlietu ministra biedru ar balsstiesībām darbojās F. Cielēns. Viņiem izveidojās laba sadarbība. Z. Meierovica atvaļinājuma laikā no janvāra līdz martam F. Cielēns uzņēmās ĀM vadību. 1923. gada jūnija beigās F. Cielēns atstāja ministra biedra posteni, taču viņš atzina sūtņu un pārējo ĀM darbinieku darba kvantitatīvo un kvalitatīvo izaugsmi salīdzinājumā ar 1919. gadu.⁴⁰

1923. gada jūnija beigās darbu sāka otrais Z. Meierovica Ministru kabinets, kas darbojās līdz 1924. gada 26. janvārim. 28. jūnijā preses konferencē Ministru prezidents stāstīja par jaunās valdības iecerēm, arī ārlietās un par sūtņu konferenci.⁴¹ Aizejot no valdības vadītāja amata, Z. Meierovics pirmo reizi pēc Latvijas valsts nodibināšanās atstāja arī ārlietu ministra amatu.

Z. Meierovica panākumi 20. gadu sākumā bija nozīmīgi. Pieauga viņa autoritāte arī Tautu Savienībā un ārvalstu valstsvīru vidū. Z. Meierovica vadībā ārlietu resora darbība bija kļuvusi intensīva. Ministra darbā izpaudās noteiktība, skaidrs plāns un stingra taktika. Diemžēl Latvijas Saeimā un presē ārpolitiskos jautājumus apsprieda samērā maz. Domājams, tā izpaudās latviešu miermilīgā daba, intereses trūkums par lietām, kas viņus tieši neskar, kā arī nepietiekamās zināšanas un līdz ar to – aktivitātes trūkums ārpolitiskajos jautājumos. Z. Meierovics centās to pārvarēt.

1924. gadā no janvāra līdz decembrim darbojās jurista V. Zāmuēla vadītais kreisās koalīcijas (sociāldemokrātu, centristu, Latgales un minoritāšu partiju) Ministru kabinets. Par ārlietu ministru tajā kļuva sūtnis Lietuvā L. Sēja. Britu sūtniecība Rīgā L. Sēju raksturoja kā daudz strādājošu, taču viņa personā esot "kaut kas no nebūtiskā"⁴². V. Zāmuēla valdība izveidojās ar sociāldemokrātu atbalstu. Latvijas ārpolitikas līnijas noteicējs tajā laikā bija Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētājs F. Cielēns. Viņš uzsvēra, ka galvenie ārpolitikas uzdevumi ir: 1) tranzīta un šķērējtiesas līguma noslēgšana ar Krieviju. Šis līgums, viņaprāt, būtu nepārprotama Latvijas drošības un neatkarības garantija, kuru dotu Krievija; 2) Lietuvas piesaistīšana Latvijas–Igaunijas savienībai; 3) ārējo aizdevumu iegūšana. F. Cielēnam pašam ārlietu ministra amatu gan uzņemties negribējās.⁴³

Hugo Celmiņa vadītajā labējā spārna un centra koalīcijas valdībā, kas pastāvēja no 1924. gada decembra līdz 1925. gada novembrim, Z. Meierovics atgriezās ārlietu ministra amatā. Viņš deklarēja, ka ārpolitikā jāpieturas pie "latviskās orientācijas", un uzturēja spēkā tēzi par Latviju kā saimniecisku tiltu, bet ne tiltu politiskā ziņā.⁴⁴ Rietumeiropas turnejas laikā 1925. gada vasarā bija redzams, ka Z. Meierovics bija kļuvis par jauno Eiropas valstu nozīmīgu darbinieku un tika ievērots tur kā daudzsološs, gados jauns nelielas valsts diplomātijas vadītājs ar labām nākotnes izredzēm.

Diemžēl viņa liktenis izrādījās citāds. Tragiskā ziņa par Z. Meierovica bojāeju autokatastrofā 1925. gada 22. augustā satrieca Latvijas iedzīvotājus. 27. augustā notika svinīga Saeimas sēde Zigfrīda Meierovica piemiņas godināšanai un viņa bēres.⁴⁵ 7. septembrī arī Ženēvā, atklājot Tautu Savienības 6. pilnsapulci un sekojot vispārpieņemtai normai, tika godināta gada laikā (no iepriekšējās pilnsapulces)

mirušo Eiropas valstsvīru – Zviedrijas premjerministra H. Brantinga (*Branting*) un talantīgā diplomāta Z. Meierovica piemiņa.⁴⁶

Z. Meierovics jau 1917. gada oktobrī bija izteicis savas darbības programmatisko uzstādījumu: “Par visām lietām mums jāpatur tuvāki Latvijas liktens un tā vajadzības un prasības. Mums jāizlieto visi ceļi, lai sagādātu un izauklētu Latvijas laimi. Šajā lozungā mums jāizlieto visi līdzekļi, lai arī mūs sauktu par jezuītiem, bet tam jānotiek Latvijas labā un nacionālās interesēs.”⁴⁷ Z. Meierovicam pieder vislielākie nopelni Latvijas valsts starptautiskās atzišanas iegūšanā un Latvijas ārpolitikas pamatvirzīnu, mērķu un principu nospraušanā.⁴⁸ Kaut arī valsts ārpolitikas koncepcija netika izstrādāta konkrētu formulējumu veidā un akceptēta kā oficiāls dokuments, pamatvilcienos praksē turpmāk tika īstenota Z. Meierovica izstrādātā ārpolitiskā līnija. Z. Meierovics bija reālpolitiķis, kas stingri atbalstīja Baltijas valstu vienotības politiku. 21. gadsimtā ir piepildījies arī tālajās sēru dienās izteiktais paredzējums, ka Z. Meierovicu atcerēsies vēl pēc gadu desmitiem. Pirmā ministra ietekme Latvijas ārpolitikā saglabājās līdz pat PSRS okupācijai 1940. gadā. Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas viņš tiek pieminēts kā valstsvīrs, kuram pieder vislielākie nopelni valsts izveidē.

Pēc Z. Meierovica nāves Ārlietu ministrija nonāca H. Albata faktiskā vadībā; vairākus mēnešus Latvijā pat formāli nebija ārlietu ministra. Ministra funkcijas pildīja Ministru prezidents H. Celmiņš. No 1925. gada decembra K. Ulmaņa kārtējā valdībā (šo valdību atbalstīja visas partijas, izņemot sociālistus) Ārlietu ministriju vadīja ministra aizstājējs – ĀM pārvaldnieks H. Albats. 1926. gadā britu sūtniecība H. Albatu raksturoja kā “pārāk pedantisku, ne konstruktīvu”, cilvēku, kuram “ir juridiskās zināšanas, bet nav politiskās pieredzes un kas baidās no atbildības”.⁴⁹ Cerot radīt tādu pašu sistēmu “Austrumeiropas politikā, kāda bija Lokarno Rietumeiropā”, 1925. gada 14. novembrī H. Albats nāca klajā ar ideju izveidot “Austrumu Lokarno” paktu – reģionālas valstu apvienības projektu, kurā Vācija un PSRS kopīgi garantētu Baltijas valstu drošību. Plašāku starptautisku atbalstu H. Albata aktivitātes neguva, jo viņa ieceres atradās pretrunā pirmām kārtām Lielbritānijas ārpolitiskajai stratēģijai.⁵⁰

Tā kā ārlietu jautājumos politiķu vidū vairs nebija izteikta līdera, ārlietu ministri bieži mainījās. 1926. gadā no maija līdz decembrim Zemnieku savienības biedra A. Alberinga vadītajā centristu un labējā spārna koalīcijas valdībā ārlietu ministrs bija K. Ulmanis. Ārpolitika K. Ulmani interesēja maz, un viņa darbība šajā virzienā bija pasīva. Britu sūtniecībai 1926. gada beigās (tātad pusgada laikā!) par K. Ulmani kā par ārlietu ministru nebija radies nekāds viedoklis. Pēc britu sūtniecības novērojuma viņš bijis antiboļševists, antivācisks un sliecies būt “probritisks”, taču galvenokārt palicis “stingrs nacionālists”.⁵¹

Pēc Z. Meierovica nāves pasivitāte ārpolitikā turpinājās līdz 1927. gadam, kad sociāldemokrāta M. Skujenieka vadītajā kreisā spārna un centristu koalīcijas valdībā, kas darbojās no 1926. gada decembra līdz 1928. gada janvārim, ārlietu ministra posteni ieņēma F. Cielēns. Stājoties amatā, viņš vēlējās parādīt, ka spēj aizpildīt tukšumu Latvijas diplomātijā, kas bija radies pēc Z. Meierovica nāves. F. Cielēns formulēja Latvijas ārpolitikas galvenos tuvākos uzdevumus: ekonomiskā jomā – noslēgt muitas ūniju ar Igauniju un, iespējams, arī ar Lietuvu, kā arī noslēgt tirdzniecības līgumus ar PSRS un Poliju; politiskā jomā – noslēgt neuzbrukšanas līgumu ar PSRS, sekmēt Baltijas valstu politiskās un militārās savienības nodibināšanu un panākt Lielbritānijas, Francijas, Vācijas, PSRS un Baltijas valstu kopīga līguma noslēgšanu par drošības garantijām Baltijas valstīm.⁵² Briti bija prognozējuši, ka F. Cielēns ir potenciāls ārlietu ministra amata kandidāts jebkurā kreisā valdībā un ir labi informēts par ārpolitikas jautājumiem.⁵³ Pēc pusgada, t.i., 1927. gada 31. maijā, britu sūtnis Rīgā T. Voons (*Vaughan*), analizējot valdības un F. Cielēna darbību, atzina, ka sociāldemokrātu valdība pastāvīgi meklē tuvināšanos ar Padomju Savienību.⁵⁴

F. Cielēns ĀM pārziņā virsnieka S. Staprāna vadībā nodibināja slepenu viņam pakļautu izlūkošanas iestādi. Šī nodaļa konkurēja ar politisko policiju.⁵⁵ 1927. gada 2. jūnijā F. Cielēna parakstītajam un vēlāk Saeimas ratificētajam Latvijas un PSRS tirdzniecības līgumam ārzemēs bija ļoti nelabvēlīgas atbalsis. Nerēķinoties ar realitātēm un diplomātijā pastāvošo savstarpības (reciprocitātes) principu, ministrs bija iecerējis panākt Latvijas tirdzniecības pārstāvniecību un konsulātu atvēršanu vairākās PSRS pilsētās – Harkovā, Minskā, Pleskavā un Vladivostokā.⁵⁶

Lielu uzmanību F. Cielēns pievērsa Austrumeiropas kolektīvās drošības sistēmas izveidošanas problēmām. 28. martā Rīgā ministrs plaši izklāstīja "Austrumu Lokarno" plānu.⁵⁷ Izprazdams starptautiskās tribīnes svarīgumu, viņš rūpīgi gatavojās savai runai Tautu Savienības 8. asamblejā 1927. gada 7. septembrī un izvērta diplomātiskās aktivitātes "Baltijas Lokarno" idejas iedzīvināšanai. Viņš ieradās audiencē pie Vācijas ārlietu ministra G. Štrēzema (*Stresemann*) un Francijas ārlietu ministra A. Briāna (*Briand*), bet no Lielbritānijas ārlietu ministra O. Čemberlena (*Chamberlain*) saņēma noraidījumu.⁵⁸ Tomēr viņš bija pārvērtējis Latvijas iespējamo iesaisti Eiropas politikā. Britu sūtniecība Latvijā atzina, ka "Baltijas Lokarno" ideja pieder Lietuvas politikim A. Valdemāram (*Valdemaras*), bet liekas, ka F. Cielēns esot to pieņēmis kā savu. Sūtniecība norādīja, ka, lai gan Latvijas ārlietu ministrs aizvadītajā gadā esot īstenojis izteiktu "austrumu orientāciju", sarunās ar Rietumu lielvalstu pārstāvjiem apgalvojis, ka viņa mērķi esot tikai ekonomiski. Taču viņa

kolēģis kreisais sociāldemokrāts Fricis Menders atklājis, ka mērķis tomēr ir ciešākas attiecības ar PSRS. Ar šādu F. Cielēna politiku esot neapmierināta sabiedrotā Igaunija. Lielu draudzību ar Rietumu lielvalstīm un sevi par dedzīgu Tautu Savienības atbalstītāju F. Cielēns deklarējot tad, kad viņam tas esot izdevīgi.⁵⁹

Savās atmiņās F. Cielēns apgalvo, ka Ārlietu ministrijā neesot bijis darbinieku, kas varētu dot viņam politiskus padomus. Viņš lepojās ar to, ka bijis stingrs priekšnieks, panācis Administratīvās un protokola nodaļas atašeja Gustava Celmiņa (formāli – dienesta pārkāpumu, faktiski – politiskās pārliecības dēļ) un vairāku citu darbinieku atlaišanu, kā arī ieviesis ministrijā īpašu caurlaides kontroli.⁶⁰ Parlamentārās republikas laikā F. Cielēns bija visambiciozākais ārlietu ministrs.⁶¹ Vēlāk viņš nekautrējās cildināt savu darbību un stāstīt, ka tās rezultātā Latvija, tāpat kā Z. Meierovica laikā, atkal esot kļuvusi par vadošo Baltijas valsti.⁶²

No 1928. gada janvāra līdz 1930. gada februārim par ārlietu ministru Demokrātiskā centra pārstāvja Pētera Juraševska valdībā un Zemnieku savienības biedra H. Celmiņa valdībā izvirzījās bijušais skolotājs, žurnālists un literāts, bet tolaik jau karjeras diplomāts Antons Balodis. Britu sūtniecība viņu vērtēja kā taisnīgu un uzticamu cilvēku, kurš kā bezpartijisks darbinieks nesaņem preses atsauksmes.⁶³ 1930. gada februārī un martā ārlietu ministra posteni pārņēma Ministru prezidents H. Celmiņš.

Lēmumu pieņemšanā nenoliedzami liela nozīme bija ārpolitiskā resora un tā struktūrvienību vadītājiem. Taču viņi bija autodidakti, kuri diplomātijas mākslu apguva praksē.⁶⁴ Tieši bagātā dzīves un cīņas pieredze ļāva Latvijas diplomātijas celmlaužiem kompensēt atsevišķus robus diplomātijas teorijā un ātri orientēties sarežģītās situācijās. Vēlāk, 20. gadu otrajā pusē, ministrijā sāka ienākt jauni darbinieki, kuri pa karjeras kāpnēm virzījās augšup no zemākā pakāpiena. Tolaik sāka nostiprināties diplomātiskajam dienestam tradicionāli raksturīgā hierarhija.

No 1931. gada marta beigām līdz decembrim ārlietu ministrs vēlreiz bija K. Ulmanis. Taču galveno uzmanību viņš veltīja Ministru prezidenta pienākumiem. Parlamentārās iekārtas laikā Ministru prezidents samērā bieži vienlaikus bija arī ārlietu ministrs. Kaut gan, no vienas puses, protokolārā ziņā tas deva dažas priekšrocības sarunu vešanā, taču īsti veiksmīga šī apvienošana bija vienīgi Z. Meierovica gadījumā. No otras puses – tas parādīja ārlietu ministra posteņa nozīmi izpildvaras hierarhijā.

Sakarā ar Ministru kabineta demisiju K. Ulmanis 9. decembrī nodeva resoru K. Zariņam – jaunajam ārlietu ministram M. Skujenieka centriskajā valdībā.⁶⁵ Līdz

tam K. Zariņš bija sūtņis Igaunijā, bez pieredzes ministrijas darbā, bezpartijisks. Ārlietu resoru viņš vadīja no 1931. gada decembra līdz 1933. gada maijam. (Vispār par ārlietu ministriem no karjeras diplomātiem Latvijas valsts neatkarības starpkaru periodā izvirzījās A. Balodis, K. Zariņš un V. Munters.)

Jaunsaimnieku partijas vadītāja Ā. Bļodnieka valdībā no 1933. gada 24. marta līdz 1934. gada 7. martam ārlietu ministrs bija Progresīvās apvienības ārpolitikas speciālists bijušais ārlietu ministra biedrs Z. Meierovica pirmajā Ministru kabinetā V. Salnais. Kad nepilnu gadu vēlāk diennakti pirms valdības demisijas viņš no amata atteicās, tā bija zīme, ka K. Ulmaņa izvērsto ambīciju dēļ apdraudēta ir visa valdība.⁶⁶ Parlamentārā perioda pēdējā demokrātiskajā valdībā no 1934. gada 17. marta ārlietu ministra posteni ieņēma Ministru prezidents K. Ulmanis.

Minētie piemēri rāda, ka ārlietu dienesta darbības efektivitātes nodrošināšanā liela loma bija konkrēta ministra personiskajam ieguldījumam un citu augstāko amatpersonu aktivitātei. Ietekmīgākie Latvijas ārlietu ministri, kas atstāja vislielāko ietekmi uz resora darbību un ieguva arī starptautisku ievēribu, bija Z. Meierovics, F. Cielēns, vēlāk arī – V. Munters. Personības loma kļuva nozīmīga arī objektīvu apstākļu dēļ – starptautiskā mērogā Latvijas ĀM bija nelielas, jaunas un mazpazīstamas valsts Ārlietu ministrija, kuru nereti personificēja ar tās vadītāju.

Kā norāda atsevišķi zinātnieki un memuāru autori, ĀM darbībā īpaša nozīme bija 1924. gada 17. novembrī dibinātajai Latvijas brīvmūrnieku ložai "Jāņuguns". Tur pulcējās vairāki ĀM darbinieki un sūtņi, to apmeklēja arī ārzemnieki, kas paši piederēja kādai ložai ārvalstīs. 30. gadu sākumā ĀM faktiski bija nonākusi brīvmūrnieku rokās.⁶⁷ Arī V. Munters bija brīvmūrnieku ložas loceklis un izmantoja tās sakarus diplomātijā. Ministrijā runāja, ka V. Munteru atbalstot ietekmīgas ārzemju ložas.⁶⁸ Cīņa pret masonu ietekmes pieaugumu ministrijā izrādījās nesekmīga. Pieredzējušais diplomātijas veterāns J. Seskis, kas bija nosodījis brīvmūrnieku ietekmes pieaugumu ĀM, bija spiests atstāt sūtņa amatu Maskavā, ko ārlietu resorā uzskatīja par ļoti nozīmīgu. Pakāpeniski J. Seskis tika amatā pazemināts. 1929. gada 10. aprīlī, vēl pirms J. Seska, no sūtņa amata Maskavā bija spiests aiziet K. Ozols.⁶⁹ Arī viņš 30. gados valdības aprindās vairs "nebija modē".⁷⁰

1932. gadā J. Seska vietā Maskavā nāca brīvmūrnieku ložas biedrs A. Bilmanis. Viņš bija personiski tuvs K. Ulmanim un guva arī brīvmūrnieku atbalstu. Turpmākajos gados J. Seska un V. Muntera attiecības kļuva sliktākas, iezīmējās arī straujš H. Albata karjeras noriets. H. Albats no dienesta ĀM bija atvaļināts K. Ulmaņa spiediena dēļ, lai atbrīvotu vietu V. Munteram. Augstu statusu Rīgas brīvmūrnieku ložā bija ieguvis arī K. Zariņš.⁷¹

1933. gada 16. jūlijā par ĀM ģenerālsēkretāru ar viceministra funkcijām H. Albata vietā tika iecelts V. Munters, lai gan viņš bija strādājis tikai ministrijā un viņam trūka konsula vai sūtņa darba pieredzes ārzemēs. V. Munters karjeru ĀM veidoja, būdams gados jauns. Tas nebija nekas ārkārtējs – ārlietu resorā bieži strādāja gados jauni nodaļu vadītāji vai pat departamentu direktori. Pēc Z. Meierovica traģiskās nāves ietekme ministrijā bija H. Albatam, Robertam Liepiņam un A. Bilmanim. Taču vēlāk V. Munters pamazām sāka aizēnot resora ģenerālsēkretāru H. Albatu.⁷² V. Muntera ietekme strauji pieauga pēc viņa iecelšanas par ĀM ģenerālsēkretāru, un drīz viņš kļuva par faktisko ĀM vadītāju.

Ārlietu resoru daudzās valstīs, arī Latvijā, bija pieņemts uzskatīt par vienu no valsts "spēka struktūrām". Piemēram, Z. Meierovics 1920. gada 10. septembrī nosūtīja vēstuli MK, kurā asā formā protestēja pret diplomātiskā kurjera aizturēšanu Rīgas stacijā un pasta maisa uzplēšanu, pret šādu Armijas virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas un citu resoru rīcību, kura traucējusi ĀM darbību.⁷³ Pierādījums ĀM ietekmes izaugsmei zināmā mērā bija tās darbība valsts drošības stiprināšanas jautājumos. 20. gadu sākumā Latvijas starptautiskais stāvoklis bija būtiski uzlabojies, tomēr panākt valsts drošības tālāku nostiprināšanu bija tieši diplomātijas uzdevums.⁷⁴ Mierlaika apstākļos tieši ārlietu resoram piederēja galvenā loma valsts ārējās drošības nodrošināšanā, kara gadījumā to pārņemt citi resori. Valsts interesēs ĀM sadarbojās ar šiem resoriem. 1923. gada 14. novembrī notika ĀM pārstāvju apspriede ar Politiskās apsardzības un Armijas galvenā štāba Operatīvās daļas nodaļas priekšniekiem par drošību Latvijā. Tajā tika analizēta informācija par III Internacionāles plāniem īstenot terora aktus un bruņotu sacelšanos Latvijā, kā arī apsprieda veicamos pasākumus valsts drošības labā.⁷⁵ Slepna apspriede par valsts drošību notika arī ĀM pārstāvja Roberta Liepiņa vadībā 1924. gada 22. decembrī. Sakarā ar priekšlikumu ierobežot valstij kaitīgo elementu ieplūšanu Latvijā⁷⁶ 1925. gada 7. janvārī Z. Meierovics nosūtīja slepenu vēstuli valdībai. Sadarbība tika koordinēta arī turpmāk.

Ārlietu resors aktīvi piedalījās arī starptautisku konferenču organizēšanā. 1920. gada sākumā Ārlietu ministrijas pārziņā tika nodibināts pastāvīgs birojs, kurš veica Bulduru (citur nos. Rīgas) konferences sagatavošanas darbus. Konferencē piedalījās trīs Baltijas valstu, Polijas un Somijas delegāti (vēlāk pievienojās arī Ukrainas pārstāvji), un tā notika 1920. gadā no 6. augusta līdz 6. septembrim. Šī konference jaunajai valstij bija pirmā organizatoriskā un diplomātiskā prakse starptautiskas sanāksmes sarīkošanā.⁷⁷ Par konferences ģenerālsēkretāru 6. augustā tika iecelts H. Albats. Konferences laikā, kad ārlietu ministrs uzturējās Bulduros, ĀM darbu vadīja V. Šūmanis.⁷⁸

1920. gada rudenī tika nodibināta Baltijas valstu pilnvaroto padome, kuras uzdevums bija panākt Bulduru konferencē pieņemtā Baltijas savienības līguma īstenošanu. 24. septembrī valdība šajā padomē iecēla Latvijas pārstāvjus. Pilnvaroto padome izstrādāja vairākas konvencijas, kuras trīs Baltijas valstu ārlietu ministri parakstīja 1921. gada jūlijā Rīgā. Diemžēl reāla Baltijas valstu savienība neizveidojās, un biroju drīz likvidēja.⁷⁹

Turpmākajos gados Rīga par starptautisku politisku sarunu vietu kļuva vēl vismaz četras reizes. Par Padomju Krievijas un no tās uz rietumiem esošo valstu sarunu vietu, domājams, to izraudzījās ģeopolitiskā stāvokļa dēļ. Lai gan sarunu vieta neizšķīra sarunu rezultātus, taču to organizēšana ļāva Latvijas valdībai un tās ārlietu resoram zināmā mērā justies kā starpnieci citu valstu sarunās. No 1920. līdz 1921. gadam Latvijas valdība un Ārlietu ministrija veica organizatorisku darbu Polijas un Padomju Krievijas miera sarunu nodrošināšanai Rīgā. Polijas priekšlikumam pārcelt šo valstu miera sarunas uz Rīgu Latvijas valdība piekrita jau 1920. gada 3. septembrī.⁸⁰ 1921. gada augustā Rīgā notika arī Padomju Krievijas sarunas ar ASV Palīdzības administrāciju (*American Relief Administration*) par amerikāņu humāno palīdzību Krievijai; šo sarunu starpnieks bija Z. Meierovics.⁸¹ 20. augustā Rīgā Latvijas Ministru prezidenta un ārlietu ministra klātbūtnē tika parakstīts līgums starp Amerikas Palīdzības administrāciju un Padomju Krievijas pārstāvjiem.⁸² 1921. gadā no 24. līdz 31. oktobrim Rīgā notika Polijas, Baltijas valstu un Padomju Krievijas ekonomiskā konference, bet 1922. gadā no 29. līdz 30. martam – cita starpvalstu (Igaunija, Krievija, Latvija, Polija, Somija) konference, kuras priekšsēdētājs bija Z. Meierovics.⁸³

Turpmākajos gados, ja neskaita Baltijas valstu konferences, Rīgai vairs neizdevās kļūt par lielu starptautisku sarunu un konferenču vietu. 1920. gada novembrī Latvijas ĀM risināja sarunas ar Krievijas pārstāvniecību par "starpniecības biroja" izveidošanu, kas veicinātu Rietumvalstu un Krievijas ekonomiskos sakarus. Lai gan Latvija Krievijas radītos sarežģījumus starpvalstu attiecībās uzņēma iecietīgi, tā Krievijas pretimnākšanu nesagaidīja.⁸⁴ Turpmāko divu gadu laikā tika veikti daži pasākumi šāda "Baltijas valstu un Krievijas ekonomiskā biroja" izveidei Rīgā, tomēr Latvijas Ministru kabinets 1922. gada 31. augustā nolēma šo biroju likvidēt.⁸⁵ 1922. gadā vēl netika atmestas cerības par Padomju Krievijas integrāciju pēckara Eiropas ekonomikā, pastāvēja dažādas "saimnieciskā tilta" idejas. Diemžēl 1922. gada 16. aprīlī starp Krieviju un Vāciju noslēgtais Rapallo līgums būtiski samazināja Baltijas valstu kā starpniecisku darījumu slēgšanas vietas nozīmi. Arī 1924. gada janvārī Z. Meierovics nāca klajā ar ideju par starptautisku "Rīgas konferenci", tomēr tādu sasaukt neizdevās.⁸⁶

Ārlietu ministrija piedalījās arī valsts starptautisko līgumu noslēgšanā. Pēc Latvijas starptautiskās *de iure* atzīšanas (1921. g. 26. janv.)⁸⁷ un uzņemšanas Tautu Savienībā (1921. g. 22. sept.) Latvijas ārlietu resoram sākās pastiprināts starptautisko attiecību veidošanas darbs. Nācās strauji pāriet uz ilglaicīgas drošības risinājumu meklēšanu un Latvijas kā pilntiesīga starptautisko tiesību subjekta iespēju izmantošanu. Latvijai ar praktiskās ārpolitiskas darbības palīdzību bija jāiekļaujas citu pasaules valstu vidū, jānodibina un jāuztur sakari ar tām. Šo attiecību sākšanu veicināja pats Latvijas valsts *de iure* atzīšanas process. Lielākā daļa pasaules valstu Latviju atzina. Dažas gan šajā sakarā nepieņēma oficiālu dokumentu, taču dažu nenotikušu formalitāšu trūkums nedeva iemeslu secināt, ka būtu valstis, kas oficiāli apšaubītu Latvijas valsts pastāvēšanu un krasi iestātos pret attiecību nodibināšanu ar to.⁸⁸

Starptautiskie līgumi pēc ĀM tā laika ieskata tika iedalīti trīs pamatgrupās: 1) politiska rakstura līgumi (miera līgumi, draudzības un savienības līgumi, konkordāts, konvencijas par bēgļu un gūstekņu apmaiņu, konvencijas par robežjautājumu nokārtošanu); 2) saimnieciska rakstura līgumi (tirdzniecības, kuģniecības un muitas līgumi, konvencijas par satiksmes līdzekļu lietošanu u.c.); 3) juridiska rakstura līgumi (konvencijas par dažāda veida juridisku palīdzību – krimināllietās, civillietās, nodokļu un vekseļu u.c. lietās; kā arī optācijas līgumi un konsulārās konvencijas).⁸⁹

Pirmā starptautiskā konvencija, kurai Latvija pievienojās, bija Pirmajā vispārējā satiksmes un tranzīta konferencē Barselonā izstrādātā Konvencija un statūti par tranzīta brīvību, kā arī Deklarācija par jūras karoga lietošanas tiesībām valstīm bez jūras robežām (1921. g. 20. apr.).⁹⁰ Z. Meierovics savā darbībā iedibināja Latvijas starptautisko līgumu, to skaitā tirdzniecības līgumu pamatprincipus. Viņš ievadīja Baltijas valstu saimniecisko sakaru veidošanas un tirdzniecības līgumu izstrādāšanas darbu, ierosināja ideju par muitas ūniju, noslēdza ekonomiskās sadarbības līgumus ar Japānu, Beļģiju un Itāliju un citām valstīm.⁹¹ 1922. gada pavasarī sākās Latvijas ārpolitikas aktivitāte saimniecisko sakaru dibināšanā un izveidošanā. Pirmie tirdzniecības līgumi tika saskaņoti ar Dženovas konferencē (1922. g. 10. apr. – 19. maijs) pieņemtajiem principiem un noslēgti ar Čehoslovākiju, Lielbritāniju un Ungāriju. Līdz 1928. gada novembrim Latvija bija noslēgusi tirdzniecības līgumus ar gandrīz visām Eiropas valstīm, kā arī vairākām valstīm ārpus Eiropas.⁹²

Ministru kabinets 1922. gada 23. augusta sēdē nolēma nodot Ārlietu ministrijai glabāšanai un reģistrēšanai Tautu Savienībā visus starptautisko līgumu oriģinālus kopā ar pārējiem dokumentiem, kas attiecas uz šiem līgumiem. Turpmāk līgumus ar

ārvalstīm visas valdības iestādes drīkstēja slēgt vienīgi saziņā ar Ārlietu ministriju. Tika nolemts, ka starptautiskos līgumus ministrija reģistrēs atsevišķā reģistrā.⁹³ No 1918. gada līdz 1928. gada 1. jūnijam Latvija parakstīja 209 līgumus: bēgļu, optantu un karagūstekņu lietās – 8, starptautisko darba lietu kārtošānā – 21, saimnieciska rakstura – 31, juridiskos – 20, konsulāros – 3, robežjautājumos – 15, satiksmes lietās – 22, tirdzniecības, kuģniecības, pasta, telegrāfa un telefona lietās – 25, utt.⁹⁴ 1929. gadā Latvija sāka starptautisko tiesību kodifikāciju, to skaitā arī diplomātisko privilēģiju jautājumos.⁹⁵

Latvijas diplomāti iesaistījās dažādu starptautisko organizāciju darbībā – pirmām kārtām Tautu Savienībā, un kopā ar pārējām Baltijas valstīm centās atbalstīt visus starptautiskās sadarbības pasākumus, kur vien tas bija iespējams. Pēc *de iure* atzīšanas Latvija ieguva tiesības piedalīties visās svarīgās starptautiskās konferencēs kā pilntiesīga dalībvalsts. Piemēram, jau 1921. gadā no 10. marta līdz 20. aprīlim Latvija piedalījās Pirmajā vispārējā satiksmes un tranzīta konferencē Barselonā. Pēc tam kad Latvija bez debatēm un priekšnosacījumiem tika uzņemta Tautu Savienībā, tajā pašā gadā no 10. līdz 20. oktobrim tā piedalījās Ālandu salu konferencē Ženēvā.⁹⁶ Ārlietu resors sūtīja pārstāvjus ne tikai uz diplomātiskām starptautiskām apspriedēm (speciālas delegācijas uz Tautu Savienības pilnsapulcēm, Starptautiskā darba biroja kongresiem u.c.), bet arī īpašus delegātus – speciālistus uz starptautiskām konferencēm ekonomikas, tieslietu un citās nozarēs. Liela nozīme bija arī pirmo amatu iegūšanai Tautu Savienības konferencēs un citos forumos.⁹⁷ 1923. gada 12. septembrī Latvijas delegāts Z. Meierovics kļuva par Tautu Savienības 4. pilnsapulces Jauno valstu uzņemšanas komisijas priekšsēdētāju, un viņš spēja pārliecināt pārējos delegātus 28. septembrī uzņemt šajā starptautiskajā forumā arī Etiopiju un Īriju.

Austrumeiropas jaunās valstis bija neapmierinātas ar t.s. veco valstu jeb Eiropas lielvalstu nostāju etnisko minoritāšu jautājumā, jo minoritāšu aizsardzības starptautiskais princips tika lietots selektīvi.⁹⁸ Tautu Savienība interesējās nevis par pamatnāciju stāvokli savā zemē, bet vispirms par minoritātēm. Jau 20. gados iedibinājās vēl mūsdienās piekoptā “tradīcija” etnisko minoritāšu jautājumu izmantot par lielvalstu ārpolitiskā spiediena līdzekli pret nelielo valstu pamatnācijām. Šīs “minoritātes” izrādījās galvenokārt veco koloniālo lielvalstu diasporas, kas pēc impēriju sabrukuma bija palikušas jaunajās valstīs, taču nespēja samierināties ar varas un privilēģiju zaudējumu. Mazākumtautību pārstāvji neatlaidīgi sūdzējās Tautu Savienībai. Starptautiskā plāksnē plaši sāka izplatīties lielvalstu proponētais kļūdainais

uzskats, ka līdz ar valsts nodibināšanu šo nelielo valstu titulnāciju intereses ir "automātiski nodrošinātas" un tāpēc aizstāvamās vienīgi minoritāšu intereses.

Latvijas minoritāšu jautājums TS Padomē līdz 1923. gadam tika apspriests vairākkārt. Līdz ar to vairākkārt tika pārbaudīta Latvijas pārstāvju sarunu vešanas un ideju aizstāvēšanas prasme. Latvijas puse memorandos atspēkoja kļūdaino informāciju par apstākļiem Latvijā, ko Tautu Savienībai bija iesniegušas Latvijai neļolālās aprindas. Kad pēc ilgākām sarunām Z. Meierovics 1923. gada 7. jūlijā nodeva TS Padomei Latvijas valdības speciālu deklarāciju nacionālo minoritāšu jautājumā, sarunas minoritāšu lietās tika uzskatītas par izbeigtām. Liels nopelns šajā ziņā bija M. Valteram, kurš nepamatotos pārmetumus Latvijai spēja juridiski atspēkot.⁹⁹

1925. gada maijā pie Latvijas mazākumtautībām piederošā bijušo muižnieku grupa Tautu Savienībai iesniedza sūdzību Latvijas agrārās reformas lietā. Tā paša gada novembrī Latvijas valdība iesniedza atbildi.¹⁰⁰ 1926. gada 28. janvārī MK sēdē V. Šūmanim, Fridriham Vesmanim un K. Ducmanim tika uzdots aizstāvēt Latvijas intereses bijušo lielgruntnieku sūdzības lietā. Ar 1926. gada 23. februāra MK sēdes lēmumu viņi kļuva par TS ārkārtējās pilnsapulces (notika 1926. g. no 8. līdz 18. martam) Latvijas valdības delegātiem. K. Ducmanis veiksmīgi aizstāvēja Latviju pret vācbaltiešu sūdzībām.¹⁰¹ Latvijas nostājas tiesiskā un politiskā pamatojuma izstrādē bija piedalījušies arī F. Mendērs, V. Zāmuels un citi ievērojami tā laika latviešu politiķi un juristi. 1926. gada 8. jūnijā TS Padomes 40. sesijas sēdē speciāla komisija (3 cilvēki) atzina, ka Latvija minoritāšu aizsardzības starptautiskās garantijas nav pārkāpusi un ka sūdzība nav tālāk virzāma. Līdz ar to vācbaltiešu sūdzības lieta Tautu Savienībā tika uzskatīta par izbeigtu. Pēc tam Latvijai Tautu Savienībā speciālu jautājumu vairs nebija un tā varēja paplašināt savu līdzdarbību starptautisko problēmu risināšanā.¹⁰²

20. gadu sākumā un starpkaru periodā vispār aizsākās prakse starptautiskos jautājumus arvien vairāk globalizēt un risināt tos starptautisko institūciju ietvaros.¹⁰³ Latviešu tautas sasniegumus – pirmām kārtām karā izpostītās saimniecības atjaunošanu un valsts augšupejas sākumu – pasaulē pamazām sāka ievērot. Vairāki latviešu diplomāti bija kļuvuši pazīstami plašākās diplomātiskās aprindās pasaulē (Z. Meierovics, F. Cielēns, M. Valters, V. Salnais), turklāt respektu Latvijai nodrošināja godīgums starptautiskajā sadarbībā.

Latvijai kā nelielai valstij nebija viegli Tautu Savienībā iegūt publicitāti. Latvijas pārstāvji tur tikai dažas reizes izpelnījās ievērību. F. Cielēns izprata Ženēvas tribīnes svarīgumu un spēja piesaistīt uzmanību ar savu runu TS 8. pilnsapulcē, kas notika

1927. gada septembrī. Pēc tam neviens cits Latvijas pārstāvis tik drīz nenokļuva starptautiskās uzmanības centrā. Taču F. Cielēns nepietiekami novērtēja darbietilpīgo piedalīšanos TS Asamblejas komitejās. Toties Latvijas pastāvīgais delegāts Tautu Savienībā J. Feldmanis (arī Feldmans) tajās darbojās ļoti nopietni.¹⁰⁴

1920. gadā Latvijas informācijas biroji ārvalstīs turpināja darbu. ĀM Informācijas departaments sūtniecībām ārzemēs piesūtīja plašu informācijas materiālu un publicēja arī vairākas nozīmīgas grāmatas un rakstus angļu un franču valodā. No 1920. gada 3. augusta līdz 5. septembrim ministrija izdeva speciālu informatīvu biļetenu franču valodā. Šajā biļetenā bija pārpublicējumi – tulkojumi no Latvijas laikrakstiem “Valdības Vēstnesis”, “Latvijas Sargs” u.c.¹⁰⁵ Šī Latvijas propaganda galvenokārt bija politiska rakstura.¹⁰⁶ Ārlietu ministrijas pirmajos darbības gados Informācijas un Politiski diplomātiskajā departamentā strādāja grupa Rīgā dzīvojošo franču, kas nodrošināja kvalitatīvu tulkojumu.

Sakarā ar 1920. gada rudenī valstī sāktajiem taupības pasākumiem ministrija svarīgo informācijas darbu bija spiesta samazināt. Sākot ar 1. oktobri, arī visās Latvijas sūtniecībās vairs nebija paredzēti štata preses darbinieki informācijas un propagandas uzdevumiem; sūtniecību informācijas biroji tika likvidēti.¹⁰⁷ Z. Meierovics vēstulē pateicās sūtniecības Parīzē Informācijas biroja vadītājam A. Rūmanei-Ķeniņai par ieguldījumu Latvijas valsts propagandā 20. gadu sākumā. Nevar piekrist viedoklim, ka A. Rūmanei-Ķeniņai neesot atradusies vieta ministrijā tikai tāpēc, ka vadošajos amatos tur tolaik strādājuši vienīgi vīrieši.¹⁰⁸ Drīzāk vainojams spiedīgais naudas trūkums. Ministrijas un pārstāvniecību sekretāru amatos strādāja vairākas sievietes, taču viņas tiešām nebija augstos amatos. Vienīgā nodaļas vadītāja ministrijā bija Ārzemju pasu nodaļas vadītāja Anna Rudzīte.

Informatīvo darbu turpināja veikt sūtniecības un konsulāti, tomēr šim nolūkam pārstāvniecību struktūrā vairs nebija paredzēts speciāls amats vai struktūrvienība. Latvijas diplomātiskā dienesta vēsturē informācijas birojiem kopumā bija liela nozīme. Tie bija attīstījušies no atsevišķu privātpersonu entuziastu pasākumiem Pirmā pasaules kara gados līdz mērķtiecīgi nostādītam darbam valsts interesēs un kļuva par diplomātisko pārstāvniecību izveidošanas pamatu un bāzi turpmākam informācijas darbam.

Pēc Latvijas starptautiskās atzišanas un uzņemšanas Tautu Savienībā ārzemēs ievērojami pieauga interese par Latviju. ĀM Preses nodaļa rūpējās, lai Latvijas vārds ieņemtu pienācīgu vietu starptautiskos pasākumos, informācijas līdzekļos, oficiālos starptautiskās politikas izdevumos u.tml., kā arī apgādāja Latvijas pārstāvniecības

ar informatīviem materiāliem un palīdzēja tām organizēt pasākumus rezidences valstī. Bez tam izdeva arī periodisku Latvijas preses biļetenu (franču val.), brošūras un grāmatas. Ar Latvijas Telegrāfa Aģentūras starpniecību iekšzemes prese saņēma informāciju par svarīgākajiem notikumiem valsts ārpolitikā. Latvijas diplomātiskie un konsulārie pārstāvji ārzemēs centās sadarboties arī ar rezidences valsts presi. Kopīgiem pūliņiem izdevās panākt, ka latviešu diplomātu un kultūras darbinieku līdzdalība starptautiskos pasākumos tika ievērota. Preses informatīvā dienesta atbilstībā lieli nopelni bija Z. Meierovicam. Viņš veicināja arī vienotas ārpolitiskās domas izklāstu Latvijas presē, novērtēja diplomātisko pārstāvju spējas publicistikā, iniciēja Latvijas draugu biedrību dibināšanu ārzemēs.

Pasaules neinformētība par Latviju diplomātu darbībai radīja papildu slodzi.¹⁰⁹ Vajadzēja turpināt cīņu pret komunistu, lielkrievu šovinistu un Baltijas vācu baronu naidīgo propagandu, kuri, nespējami samierināties ar savas ietekmes zaudējumu un Latvijas politisko nostiprināšanos, mainīja melu kampaņas akcentus un sāka sludināt, ka Latvija ir saimnieciski nespējīga valsts bez izredzēm nākotnē pastāvēt. Šāda propaganda nebeidzās arī turpmākajos gados, samērā sekmīgi to neitralizēja Latvijas izvērsta informācijas darbs, valsts ekonomiskā augšupeja un politiskā stabilitāte. Turpmākajos gados Latvijas ārlietu resors centās Rietumeiropu pastiprināti iepazīstināt ar valsts saimnieciskajiem sasniegumiem.¹¹⁰

Par spīti ierobežotajiem līdzekļiem, ĀM Preses nodaļas darbība bija daudzpusīga. Piemēram, 1924. gadā tā izdeva biļetenu ar saimnieciskām ziņām un dažādu virzienu latviešu periodisko izdevumu pārskatus par svarīgākajiem iekšpolitikas un ārpolitikas jautājumiem. Ekonomiskos biļetenus izdeva arī sūtniecība Lietuvā, ģenerālkonsulāti Berlīnē un Londonā un konsulāti Ņujorkā un Prāgā. ĀM Preses nodaļa un pārstāvniecība centās panākt savu rakstu publicēšanu ārzemju izdevumos, kā arī darbojās eksporta preču paraugizstāžu jomā, gatavoja speciālizdevumus, kartes, filmas, diapozitīvus un vispārīga rakstura informāciju par Latviju, paplašināja savu korespondentu tīklu ārzemēs un pārstāvēja Latviju starptautiskos forumos.¹¹¹ Ministrija piedalījās slaveni ārzemnieku, to skaitā dažādu rakstnieku, mākslinieku, zinātnieku un citu interesentu uzņemšanā Latvijā, bieži bija starpniecība citu Latvijas iestāžu un resoru kontaktos ar ārvalstu adresātiem. ĀM pārziņā atradās arī radio-stacija, kas uztvēra ziņas no ārvalstīm.

Svarīgas vadlīnijas informācijas jomā pārstāvniecības ieguva līdz ar ĀM Preses nodaļas vadītāja A. Bilmaņa sastādīto un Ministru prezidenta un ārlietu ministra H. Celmiņa 1925. gada 29. oktobrī apstiprināto "Instrukciju diplomātiskām un

konsulārām pārstāvībām attiecībā uz informācijas darbību".¹¹² Dokumenta ievadā bija uzsvērts, ka ir svarīgi pasaules sabiedrībai pastāvīgi atgādināt Baltijas valstu aktivitāti miera, kārtības un ražošanas nostiprināšanā pasaulē. Pārstāvniecībām jāveic plaša Latvijas propagandēšana ne tikai ārvalstu ārlietu ministrijās un diplomātiskajos korpusos, bet arī vietējā presē, politiskajās, zinātniskajās, saimnieciskajās un kultūras aprindās. Instrukcija ietvēra norādījumus un ieteikumus, kādi darbi veicami un kas informācijas un propagandas laukā jāsasniedz, kā arī ieteica informācijas izplatīšanas shēmas. Valstīs, kur Latvijas diplomātisko pārstāvniecību nebija, vajadzēja nodibināt konsulārās pārstāvniecības. Dokumentā uzsvērtā arī goda konsulu periodisku apspriežu nepieciešamība un formulēti ieteicamie jautājumi pārstāvniecību informācijas darba kontrolei.¹¹³

ĀM Preses nodaļā Rīgā tika izveidots plašs ārzemju periodisko izdevumu izgriezumu arhīvs; informāciju sistematizēja. 1928. gadā publicētā pārskatā par ĀM darbību no 1918. līdz 1928. gadam tika ietverts arī kopsavilkums par daudzpusīgo Preses nodaļas darbību šajos gados: biļetenu un periodisko izdevumu izdošana, Latvijas draugu biedrību veidošana ārvalstīs, informatīvās aktivitātes kultūras, mākslas, zinātnes un sporta propagandas jomā. Tika publicēts arī pārskats par svešvalodās izdotajām grāmatām ar Latvijas tematiku. Daļu šo grāmatu bija sarakstījuši ĀM darbinieki un izdevusi ministrija.¹¹⁴ Pirmais un ilggadīgais Preses nodaļas vadītājs A. Bīlmanis norādīja, ka Latvijas propagandai nospraustas stingras līnijas, izveidota sava sistēma un valsts iestādēm to neatlaidīgi jāturpina un jāpaplašina.¹¹⁵

Pakāpeniski ĀM Preses nodaļas sadarbība ar valsts vadošajiem laikrakstiem un Telegrāfa Aģentūru kļuva ciešāka. Piemēram, 1933. gada janvārī Preses nodaļa un Latvijas Telegrāfa Aģentūra (LTA) pat apmainījās darbiniekiem – sūtniecības Kauņā 1. sekretāra vietas pagaidu izpildītāja bijušā Preses nodaļas 3. sekretāra A. Bredermaņa vietu ieņēma LTA redaktors Visvaldis Jankavs.¹¹⁶

Īsumā. Pašus nozīmīgākos panākumus ārpolitikā Latvija guva ārlietu ministra Z. Meierovica vadībā 20. gadu sākumā, kad tika izstrādāta Latvijas ārpolitikas konceptuāla pieeja (lai gan tā vēl nebija formulēta kā oficiāla koncepcija) un resora darbības pamatvirzieni: politisko un ekonomisko attiecību veidošana ar ārvalstīm; Latvijas pilsoņu interešu un tiesību aizstāvēšana (konsulārais darbs); starpvalstu līgumu izstrādāšana un noslēgšana, kā arī pievienošanās starptautiskām konvencijām; Latvijas diplomātisko un citu pārstāvju darbības nodrošināšana starptautiskajās organizācijās; informācijas un propagandas darbs. Piedalīdamies valsts drošības stiprināšanas problēmu risināšanā, ārlietu resors vairoja ietekmi

valstī un izveidojās par vienu no "spēka struktūrām". Ministrija kļuva par galveno resoru valsts ārējo sakaru jomā.

Vairākus gadus pēc izcilā diplomāta Z. Meierovica traģiskās bojāejas ministrijas darbības efektivitāte samazinājās. Kā apliecinājums tam jāvērtē arī ĀM pārvaldnieka amata ieviešana no 1925. līdz 1926. gadam. Resora darbību ietekmēja biežās valdības un ministru maiņas.

3.§

Diplomātisko pārstāvniecību nostiprināšanās

No 1920. līdz 1921. gadam Latvijas valdība pieņēma vairākus būtiskus lēmumus ārlietu resora jautājumos, to skaitā 1920. gada 13. februārī Pagaidu noteikumus par valdības pārstāvju iecelšanu ārzemēs. Tie noteica, ka: 1) diplomātiskos priekšstāvjus un konsulus iecel Ministru kabinets pēc ārlietu ministra priekšlikuma, 2) tirdzniecības, apgādības, finanšu un kara resora pārstāvjus iecēla attiecīgais resors saziņā ar ārlietu ministru un apstiprina Ministru kabinets, 3) diplomātisko pārstāvniecību, konsulātu u.c. pārstāvniecību ierēdņus iecēl ārlietu ministrs.¹¹⁷ Vēlāk šie noteikumi kļuva par tiesību aktu pamatu, kas regulēja ārlietu resora darbību. 9. jūlijā par Politiski diplomātiskā departamenta direktoru tika iecelts L. Sēja (skaitot no 1. apr.); 19. jūlijā apstiprināja Latvijas miera delegāciju sarunām ar Padomju Krieviju.¹¹⁸ ĀM kārtoja šīs delegācijas personālsastāva un tehniskos jautājumus. 23. jūlijā par ministra biedru tika apstiprināts H. Albats. 13. septembrī valdības sēdē tika pieņemti ārpolitiski lēmumi par sūtniecības dibināšanu Krievijā un konsulāta atvēršanu Prāgā. No amata tika atbrīvots Informācijas departamenta direktors P. Ašmanis, lai gan viņam bija lieli nopelni departamenta izveidošanā.¹¹⁹ 27. septembrī valdība deleģēja Z. Meierovicu uz Tautu Savienības pilnsapulci Ženēvā un uzdeva viņam pārbaudes nolūkā apmeklēt vairākas Latvijas pārstāvniecības.¹²⁰ TS pirmajā pilnsapulcē Ženēvā (1920. g. 15. nov. – 18. dec.) Latvijai oficiāli vēl nebija tiesību piedalīties.

1920. gada pirmajā pusē Latvijai jau pastāvēja abpusējas dažāda veida pārstāvniecības ar vairākām valstīm, kuras Latvijai bija atzinušas *de facto*.¹²¹

1919. gada 7. augustā Latvijas Pagaidu valdība par konsulāro aģentu ASV iecēla Jāni Kalniņu, diemžēl viņš izrādījās komunistiski noskaņots un pēc 1920. gada augusta darbību izbeidza.¹²² 1920. gada 20. februārī par misijas pārstāvi ASV tika iecelts Gustavs Zemgals,¹²³ tomēr viņš uz Ameriku neaizbrauca. Maija beigās konsulāta telpās darbu sāka Latvijas tirdzniecības pārstāvis ASV (Ņujorka) Kārlis Ozols.¹²⁴

Septembrī, aizbraucot no ASV, viņš izdeva pagaidu pilnvaras Jānim Ozolam un lūdza nokārtot pilnvaru jautājumu Latvijas "tirdznieciskajam priekšstāvim" Amerikā.¹²⁵ Taču Latvijas valdība neuzskatīja Jāni Ozolu par valdības iestādes ierēdni.¹²⁶ Finanšu ministrija 1921. gadā neuzskatīja par vajadzīgu uzturēt tirdzniecības pārstāvniecības ārvalstīs, kā argumentu minot to, ka šos uzdevumus viegli varot pievienot konsulātiem.¹²⁷ Visā pastāvēšanas laikā Tirdzniecības un rūpniecības ministrija neiecēla nevienu tirdzniecības pārstāvi, taču dažos gadījumos izvirzīja amata kandidātus. Šos pārstāvjus iecēla Ārlietu ministrija.¹²⁸

1920. gada 6. februārī par diplomātisko pārstāvi Austrijā tika iecelts barons E. Rozenbergs.¹²⁹ Z. Meierovics 28. februārī parakstīja pilnvaru E. Rozenbergam būt par "Latvijas valdības pagaidu diplomātisko pārstāvi pie Austrijas valdības"¹³⁰. 8. jūnijā E. Rozenbergs pilnvaru iesniedza Austrijas valsts kancleram. Līdz ar to šajā valstī oficiāli aizsākās Latvijas diplomātiskās pārstāvniecības darbība.¹³¹

1921. gada 14. martā valdība apstiprināja V. Šreineru par "Latvijas valdības delegātu pie Čehoslovākijas valdības"; šādā statusā nevajadzēja Satversmes sapulces priekšsēdētāja iecēluma. Z. Meierovics atļāva V. Šreineram uz sava rēķina doties uz Prāgu un nodibināt tur diplomātiskos sakarus. Oficiāli viņa amata nosaukums bija "diplomātiskais priekšstāvis ar speciālas misijas uzdevumiem pie Čehoslovākijas valdības". Neparasti bija tas, ka viņš devās pildīt valsts uzdevumu "bez atlīdzinājuma no valsts līdzekļiem"¹³². Faktiski V. Šreiners bija goda diplomātiskais pārstāvis.

Salīdzinājumā ar 1919. gadu, pārstāvniecības nozīme Kopenhāgenā pakāpeniski mazinājās. No 1920. gada 1. februāra sūtniecība tika pārvērsta par ģenerālkonsulātu ar diplomātiskām funkcijām un darbojās ģenerālkonsula K. Ducmaņa vadībā. Ģenerālkonsulam vajadzēja rīkoties patstāvīgi un tikai svarīgākajos gadījumos kontaktēties ar sūtniecību Stokholmā.¹³³ Tomēr ierobežotie līdzekļi piespieda arī ģenerālkonsulātu Dānijā samazināt darbinieku skaitu jau no 1920. gada 1. oktobra.¹³⁴ 1923. gada 15. martā karjeras ģenerālkonsulāts tika likvidēts.¹³⁵ Kopenhāgenā kā konsuls līdz 1924. gada 16. augustam vēl darbojās Pēteris Kalcenavs.¹³⁶ Turpmāk Latvijas interesēs Kopenhāgenā darbojās goda ģenerālkonsulāts.

Sūtņis inženieris M. Gailītis (amatā no 1919. g. 16. dec.) ieradās Tallinā ap 1920. gada 10. februāri, taču aprīļa beigās aizbrauca, sūtniecības vadību nododams mācītājam J. Ramanam. 26. aprīlī valdība nolēma J. Ramani atsaukt, bet M. Gailīti 9. jūlijā atbrīvojot no amata. J. Ramana vietā par konsulu un diplomātisko pārstāvi Igaunijā (skaitot no 1. jūl.) tika iecelts tautsaimnieks Finanšu ministrijas budžeta nodaļas vecākais revidents Jānis Stalbovs. 13. jūlijā viņš pārņēma sūtniecības vadību un atradās šajā amatā līdz J. Seska iecelšanai par sūtņi.¹³⁷

1920. gada februārī Itālijas valdība akceptēja Latvijas diplomātiskā pārstāvja M. Valtera pilnvaras un pieņēma viņu par "pilntiesīgu sūtni" vēl pirms Latvijas valsts *de iure* atzīšanas.¹³⁸

1920. gada augusta otrajā pusē, kad Sarkanā armija strauji virzījās uz Varšavas pusi, Latvijas valdība lūdza Dānijas valdībai Polijas galvaspilsētas ieņemšanas gadījumā uzņemties tur Latvijas pilsoņu aizstāvību. Sūtniecības darbinieki evakuējās uz Poznaņu un no augusta beigām līdz septembra sākumam atgriezās Varšavā. 24. septembrī MK lēma par izdevumiem sakarā ar sūtniecības evakuāciju uz Poznaņu.¹³⁹ 1921. gadā ne tikai saistībā ar Polijas ārlietu ministra E. Sapehas (*Sapieha*) personiskām nesaskaņām ar sūtni A. Ņeniņu, bet arī tāpēc, ka Polijas varas iestādes uzskatīja, ka A. Ņeniņš aizstāv Latvijas intereses, pilnīgi nerēķinoties ar Polijas viedokli, Latvija bija spiesta iecelt citu sūtni.¹⁴⁰

Pēc Latvijas–Vācijas attiecību normalizēšanās un pagaidu vienošanās parakstīšanas 1920. gada 15. jūlijā kļuva iespējams atjaunot sūtniecības darbu. 3. septembrī (pēc atkārtota balsojuma) V. Šreiners tika iecelts par valdības diplomātisko pārstāvi Berlīnē. Tas bija rets gadījums, kad pēc diplomātisko sakaru pārtraukšanas atsauktais diplomātiskais pārstāvis varēja atgriezties agrākajā postenī, jo pret V. Šreineru neiebilda arī Vācijas ĀM. Satversmes sapulces priekšsēdētājs J. Čakste tomēr V. Šreineru sūtņa amatā neiecēla.¹⁴¹ 22. oktobrī par diplomātisko pārstāvi Vācijā apstiprināja medicīnas doktoru Oskaru Voitu.¹⁴² Latvijas sūtniecība oficiāli Vācijā darbojās no sūtņa O. Voita pilnvaru iesniegšanas brīža 1920. gada 22. novembrī.¹⁴³

Latvijas valsts *de iure* atzīšanas panākšanā lieli nopelni bija arī pārstāvniecību vadītājiem. Pēc starptautiskās atzīšanas Latvija ieguva tiesības iecelt pilntiesīgus sūtņus un izveidot pilna apjoma diplomātiskas pārstāvniecības – sūtniecības. 1921. gada 21. februāra MK sēdē līdzšinējais Latvijas pārstāvi Somijā K. Zariņš tika iecelts turpat par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru. Viņš bija pirmais Latvijas diplomāts šādā amatā.¹⁴⁴ Vairāku Latvijas pārstāvniecību vadītāji ārvalstīs (piem., O. Grosvalds Francijā, J. Seskis Igaunijā, G. Bisenieks Lielbritānijā u.c.) martā un aprīlī vispirms uz neilgu laiku tika iecelti par Latvijas rezidējošiem ministriem, bet jau maijā un jūnijā viņus šajās valstīs iecēla par ārkārtējiem sūtņiem un pilnvarotiem ministriem (līdz turpmākam rīkojumam). Faktiski sūtņa amatam līdzīgās diplomātiskās pārstāvniecības vadītāja funkcijas jaunieceltie sūtņi bija veikuši bez pārtraukuma jau no 1919. un 1920. gada. Tomēr iznāca tā, ka pirmie Latvijas diplomāti savus amata pienākumus rezidences valstīs bija veikuši ar dažādiem amata nosaukumiem.

Saskaņā ar starptautiskajā diplomātijā pastāvošajām tradīcijām pilntiesīgas diplomātiskās pārstāvniecības izveidoja pēc diplomātisko attiecību nodibināšanas uz

ieinteresēto valstu savstarpējās vienošanās pamata. Sūtniecība pārstāvēja akreditētāju valsti rezidences valstī, aizsargāja rezidences valstī akreditētājas valsts un tās pilsoņu intereses, rīkoja sarunas ar rezidences valsts valdību, informēja savas valsts valdību par notikumiem un procesiem rezidences valstī, veicināja un sekmēja draudzīgu attiecību veidošanos starp abām valstīm.

Lai nodrošinātu dienesta netraucētu izpildi, diplomāti izmantoja diplomātiskās privilēģijas un imunitāti. Tās paredzēja diplomātiskajai pārstāvniecībai un tās darbiniekiem noteiktas tiesības un privilēģijas attiecībā pret rezidences valsts tiesas un administratīvo jurisdikciju. Tajās bija ietverta pārstāvniecības telpu, arhīvu, dokumentu, dzīvokļu, īpašuma un darbinieku personas neaizskaramība, atbrīvojums no nodokļiem, nodevām, muitas un kratīšanas u.c. privilēģijas. Diplomātisko amatpersonu varēja aizturēt vai arestēt tikai par smagiem noziegumiem uz tiesas lēmuma pamata viņus nevarēja pakļaut vietējai tiesai un administratīvajai jurisdikcijai par darbībām, kas ietilpa tā dienesta funkcijās.

Turpmākajos gados diplomātisko pārstāvniecību tīkls ārzemēs tika paplašināts. Mainījās arī konsulāro pārstāvniecību skaits.¹⁴⁵ 1921. gadā pavisam bija 24 pārstāvniecības, 1922. gadā – 42, 1923. gadā – 74, 1924. gadā – 79, 1925. gadā – 90, 1926. gadā – 124, 1927. gadā – 163.¹⁴⁶ Latvijai 1923. gada novembrī bija 9 sūtniecības – Francijā (arī Beļģijā un Nīderlandē), Igaunijā, Itālijā (arī Spānijā), Lielbritānijā, Lietuvā, Polijā (arī Rumānijā), PSRS, Somijā (sūtņis akreditēts arī Dānijā, Norvēģijā un Zviedrijā) un Vācijā (arī Šveicē), kā arī 68 konsulārās pārstāvniecības.¹⁴⁷ 1926. gada 1. janvārī Latvijai bija 12 sūtniecību, 5 karjeras un 2 goda ģenerālkonsulāti, 7 karjeras konsulāti un 50 goda konsulāti un 48 goda vicekonsulāti, pavisam 124 pārstāvniecības. ĀM periodiski veica galveno pārstāvniecību inspekciju.¹⁴⁸

1928. gada 1. jūlijā Latvijai bija 24 karjeras pārstāvniecības – 12 sūtniecību (Berlīnē, Briselē, Helsinkos, Kauņā, Londonā, Maskavā, Parīzē, Romā, Stokholmā, Tallinā, Varšavā un pastāvīgā delegācija Tautu Savienībā Ženēvā), 5 karjeras ģenerālkonsulāti (Berlīnē, Londonā, Ļeņingradā, Ņujorkā, Prāgā), 7 konsulāti (Dancigā, Hamburgā, Kēnigsbergā, Klaipēdā, Šauļos, Valgā un Vitebskā). Sūtņis Vatikānā H. Albats pastāvīgi strādāja Ārlietu ministrijā Rīgā. Daži sūtņi bija akreditēti arī vairākās valstīs.¹⁴⁹ Neilgā laikā Latvija bija nodibinājusi diplomātiskos sakarus ar gandrīz visām Eiropas valstīm.

1924. gada 14. oktobra MK sēdē tika saņemts atbalsts ģenerālkonsulāta nodibināšanai Riodežaneiro (Brazīlija). Latvijas goda konsuls Buenosairesā (Argentīna) no 1927. līdz 1931. gadam bija Karloss Bergs (īst. v. Kārlis Kalniņš), taču 1931. gada 1. martā goda konsulātu slēdza, jo konsuls no amata atteicās. Konsulāta arhīvu nodeva glabāšanā Lietuvas sūtniecībai Buenosairesā.¹⁵⁰ 1930. gada vasarā Brazīlijā sāka

darboties vicekonsuls Krišjānis Zellis, oktobrī Riodežaneiro iekārtoja konsulātu, kas vēlāk tika pārdēvēts par ģenerālkonsulātu un darbojās līdz 1934. gada jūlijam. Ģenerālkonsuls Riodežaneiro no 1933. gada marta līdz 1934. gada jūlijam un vēlreiz no 1935. gada februāra bija Pēteris Oliņš.¹⁵¹ Vēlāk sāka darboties arī konsulāts Sanpaulu, kurā sekmīgi strādāja sekretārs Nikolajs Ozoliņš (1910–1983). Sakarā ar ģenerālkonsulāta slēgšanu Riodežaneiro no 1934. gada 1. jūlija viņš tika pārcelts par goda konsulāta 3. ārstata sekretāru Sanpaulu.¹⁵² 1932. gada jūlijā par goda konsulu Sanpaulu tika pilnvarots tirgotājs, rūpnieks un baņķieris J. G. Stols (*Stāl*). Sākumā pret šo kandidāturu ĀM izturējās piesardzīgi, jo viņš vienlaikus bija citas valsts konsuls. Tomēr atrast citu kandidātu Brazīlijā nebija izdevies. Zviedrijas valdībai nebija iebildumu, ka tās goda konsuls zviedrs J. G. Stols tiek iecelts arī par Latvijas goda konsulu, un 1934. gadā viņš saņēma Latvijas pilnvaras. ĀM atsūtīja J. G. Stolam palīgā konsulāta sekretāru, un viņš pildīja visas konsulārās funkcijas līdzīgi karjeras konsuliem.¹⁵³

Uz ASV vispirms devās Latvijas delegācija, kuru vadīja L. Sēja. Viņam bija neoficiāls statuss – valdības delegāts. Viņš ieradās 1921. gada 30. aprīlī un tūlīt sāka enerģiski darboties Latvijas atzišanas labā.¹⁵⁴ 1921. gadā notika Ņujorkas konsulāta reorganizācija.¹⁵⁵ No 1922. gada līdz 1936. gada septembrim to vadīja Arturs Ļūle. No 1924. līdz 1936. gadam Bostonā konsuls bija ilggadīgs turienes latviešu biedrības priekšnieks, par “Amerikas latviešu tēvu” sauktais Jēkabs Zībergs (arī Siebergs).¹⁵⁶

Pēc tam kad ASV bija atzinusi Latvijas valstisko patstāvību, tika ieviestas pārmaiņas arī delegācijas darbā. Ar 1922. gada 25. jūliju (paziņojums datēts ar 28. jūl.) ASV oficiāli atzina *de iure* visas trīs Baltijas valstis, bet 28. septembrī L. Sēju – par Latvijas pagaidu pilnvaroto lietvedi ASV. Taču taupības nolūkā 1923. gadā Latvijas valdība sūtniecību slēdza.¹⁵⁷ Sūtniecība ASV tika divreiz likvidēta un atjaunota. 1924. gada 14. oktobrī valdība piekrita sūtniecības dibināšanai Vašingtonā un konsulāta Ņujorkā pārveidošanai par ģenerālkonsulātu.¹⁵⁸ Tika piešķirts finansējums un 1925. gada 24. novembra MK sēdē A. Ļūle paaugstināts amatā par ģenerālkonsulu (skaitot no 1. apr.).¹⁵⁹

Ar Valsts prezidenta 1925. gada 7. maija rīkojumu L. Sēju iecēla par sūtni ASV, un 4. jūnijā sūtniecība Vašingtonā sāka darbu.¹⁶⁰ Tomēr Saeimas Budžeta komisijā radās doma sūtniecību vēlreiz likvidēt.¹⁶¹ L. Sēja rakstīja ministram F. Cielēnam, ka Latvijas pārstāvniecības atkārtotu likvidēšanu šis valsts valdība var novērtēt kā Latvijas politikas kontinuitātes trūkumu un neizprotamu politisku svaidīšanos.¹⁶² Par spīti sūtņa iebildumiem, 1927. gada 3. maijā valdība nolēma taupības nolūkā sūtniecību slēgt. Šajā dienā L. Sēja rakstiski informēja ASV valsts sekretāru, ka līdz pēcteča iecelšanai sūtņa amatā sūtniecības lietas uzdots pārzināt (*in charge of the Legation*) Latvijas ģenerālkonsulam Ņujorkā A. Ļūļem.¹⁶³ 16. maijā sūtniecība savu

arhīvu nodeva ģenerālkonsulātam Ņujorkā. 1927. gada 1. jūnijā Valsts prezidents L. Sēju no amata atbrīvoja.¹⁶⁴ Ģenerālkonsulāts turpināja darboties.

Latvijas valdība 1922. gada 29. jūnijā iecēla baronu E. Rozenbergu par pilnvaroto lietvedi Vīnē, "bez atlīdzības no valsts līdzekļiem". 24. jūlijā Z. Meierovics nosūtīja vēstuli Austrijas ārlietu ministram, kurā paziņoja, ka Latvijas valdība nolēmusi izveidot sūtniecību Vīnē, akreditējot minētajā amatā E. Rozenbergu. 24. jūlijā izdotā pilnvara Austrijas ārlietu ministram tika iesniegta 11. augustā.¹⁶⁵ E. Rozenbergs vadīja sūtniecību pilnvarotā lietveža statusā līdz 1925. gada jūlijam. Jūnija beigās ĀM saņēma ziņu par kāda N. Babadina ierosināto prāvu pret E. Rozenbergu. Lietvedis nekavējoties tika izsaukts uz Rīgu. Sakarā ar aizdomām par E. Rozenberga it kā nelikumīgo rīcību pasu lietās jūlijā notika sūtniecības revīzija (pabeidza 16. jūl.). 1925. gada 23. jūlijā MK E. Rozenbergu atbrīvoja no amata (skaitot no 7. jūl.). Līdz ar to bija likvidēta arī sūtniecība. Pēc tam kā vienīgā Latvijas pārstāvniecība Austrijā palika goda konsulāts Vīnē.¹⁶⁶ E. Rozenberga vaina netika pierādīta, un vēlāk viņš tika attaisnots.

Turpmāk Latvijas sūtņi Austrijā rezidēja citas valsts galvaspilsētā. Par sūtņi arī Austrijā Valsts prezidents 1925. gada 26. oktobrī iecēla sūtņi Polijā un Rumānijā M. Nukšu. Tomēr M. Nukša vairākus gadus kavējās akreditēties, un 1927. gada 20. decembrī viņa iepriekšējā pilnvara tika anulēta un izdota jauna. 1928. gada 14. janvārī viņš akreditējās. Austriju arī turpmāk "kūrēja" sūtņi ar rezidences vietu Varšavā, vēlāk Berlinē. Valsts prezidents ar 1933. gada 27. janvāra rīkojumu atbrīvoja sūtņi Varšavā O. Grosvaldu no sūtņa amata Austrijā, viņa vietā ieceļot sūtņi Vācijā Edgaru Krieviņu.¹⁶⁷

1921. gada 21. februārī valdība nolēma diplomātiskā pārstāvja Francijā O. Grosvalda pilnvaras attiecināt arī uz Beļģiju, Nīderlandi, Portugāli un Spāniju. 7. decembrī J. Čakste izsniedza O. Grosvaldam akreditācijas rakstus kā sūtņim Beļģijā un Nīderlandē (Nīderlandē viņš akreditējās 1922. g. 4. febr., Beļģijā – 14. febr.¹⁶⁸), bet darbam Spānijā un Portugālē viņš pilnvaras nesaņēma. (Tur tika apstiprināts sūtņis Itālijā un vēlāk Francijā M. Valters.) Tomēr apstākļi, ka sūtņi Beļģijā rezidēja Parīzē un vienlaikus mēģināja uzturēt diplomātisku klātbūtni arī Briselē, radīja neskaidrības. Piemēram, sūtniecības Parīzē padomnieks, vēlāk ĀM Rietumu nodaļas vadītājs Pēteris Sēja, no 1925. līdz 1927. gadam joprojām skaitījās arī pilnvarotais lietvedis Beļģijā, jo O. Grosvalds, atstādams amatu Parīzē, bija uzdevis viņam izpildīt pārstāvniecības uzdevumus arī Beļģijā un Nīderlandē. Par notikušajām izmaiņām paziņoja šo valstu valdībām, kas P. Sēju uzskatīja par pagaidu pilnvaroto lietvedi un joprojām vērsās pie viņa kā pie Latvijas pārstāvja. Vēlāk P. Sēja pārcēlās darbā uz Rīgu, taču pārpratumi turpinājās. 1927. gada 1. novembra MK sēdē P. Sēja tika atbrīvots no pilnvarotā lietveža pienākumiem Beļģijā.¹⁶⁹

1927. gada 24. novembrī F. Cielēns lūdza valdībai atļauju pārveidot ģenerālkonsulātu Briselē par sūtniecību, jo Latvijai "uz vietas" Beļģijā nebija sava diplomātiskā pārstāvja. Lai gan ģenerālkonsuls J. Lazdiņš 1924. gada 3. jūlijā bija iecelts šajā amatā un vienlaikus arī par pilnvaroto lietvedi, tomēr Beļģijā pastāvošā kārtība liedza ģenerālkonsula amatu apvienot ar diplomātisku posteni, un par pilnvaroto lietvedi viņš tur netika uzskatīts. Turpretim pilnvarotais lietvedis kā sūtniecības vadītājs varētu izpildīt arī ģenerālkonsula funkcijas. Bez tam Beļģija savu ģenerālkonsulātu Rīgā bija jau pārveidojusi par sūtniecību; uz reciprocitātes pamata Latvijai vajadzēja darīt to pašu. 1927. gada 24. novembra MK sēdē tika nolemts pārveidot ģenerālkonsulātu Briselē par sūtniecību ar ģenerālkonsulātam paredzēto budžetu. 29. novembrī F. Cielēns notificēja Beļģijas ārlietu ministram, ka par pilnvaroto lietvedi akreditē līdzšinējo ģenerālkonsulu Briselē J. Lazdiņu.¹⁷⁰

29. novembrī F. Cielēns rakstīja J. Lazdiņam, ka pārstāvniecība Briselē turpmāk "uz ārieni" skaitīsies par sūtniecību un viņš pats attiecībā pret Beļģijas valdību kā pilnvarotais lietvedis, bet Latvijas ĀM un valdības iestādēm viņš, tāpat kā līdz šim, skaitīsies par ģenerālkonsulu un pilnvaroto lietvedi un budžetā pārstāvniecība Briselē skaitīsies kā sūtniecība, kas apvienota ar ģenerālkonsulātu.¹⁷¹ 1929. gada novembrī J. Lazdiņš kļuva par sūtni Briselē (līdz 1938. g. aug.). 1938. gada 19. septembrī šo sūtniecību pārņēma M. Valters.¹⁷²

Līdz 1933. gada vidum Francijā cits aiz cita strādāja trīs Latvijas sūtņi: O. Grosvalds (1921.–1924. g.), M. Valters (1924.–1925. g.) un V. Šūmanis (1926.–1933. g.). No 1933. gada jūlija Francijā sūtņi bija F. Cielēns. 1933. gada oktobra beigās un novembra sākumā viņš akreditējās par sūtni arī Portugālē un Spānijā. Viņam bija izvirzīts uzdevums panākt liervalstu garantijas Baltijas valstu drošībai, taču sarunas ar Francijas ĀM par šo Latvijas plānu neguva panākumus. F. Cielēns, būdams opozīcijā K. Ulmanim, paredzēja, ka pēc Saeimas atļaušanas arī viņam no sūtņa amata būs jāaiziet.¹⁷³

Igaunijā sūtņa postenis no 1929. gada 1. oktobra bija vakants. Līdz tam Latviju bija pārstāvējis J. Seskis (rezidējošais ministrs 1921.–1922. g., sūtņi 1922.–1929. g.). Tāpēc Valsts prezidents 1930. gada 28. martā sūtni Zviedrijā, Dānijā un Norvēģijā K. Zariņu iecēla arī par sūtni Igaunijā.¹⁷⁴ Sūtniecības kanceleja Tallinā 1931. gada 15. jūnijā pārcēlās uz jaunām telpām – savā namā *Tõnismägi* 10.¹⁷⁵ Vēlāk, būdams ārlietu ministra amatā (1931. g. 9. dec. – 1933. g. 24. marts), formāli K. Zariņš turpināja būt arī sūtņi Igaunijā; sūtniecības pagaidu vadītājs bija 1. sekretārs Kārlis Freimanis. Pēc aiziešanas no ministra amata 1933. gada 12. aprīlī K. Zariņš atgriezās Tallinā un pārņēma sūtniecības vadību. Tomēr neilgi pēc tam K. Zariņu iecēla par

sūtņi Lielbritānijā, un 4. jūlijā viņš nodeva sūtniecības vadību.¹⁷⁶ Turpmāk par sūtņiem Igaunijā strādāja Roberts Liepiņš (1933.–1935. g.), E. Krieviņš (1935.–1938. g.) un V. Šūmanis (1938.–1940. g.).

Satversmes sapulce 1922. gada 14. jūnija sēdē nolēma no 1. oktobra slēgt sūtniecību Romā.¹⁷⁷ Tomēr tas netika izdarīts. Ar Valsts prezidenta 1927. gada 5. novembra rīkojumu par sūtņi Itālijā tika iecelts P. Sēja.¹⁷⁸ Vēlāk sūtniecību Itālijā vadīja M. Valters (diplomātiskais pārstāvis 1919.–1921. g., sūtņis 1921.–1924. g.), V. Šūmanis (1924.–1926. g.), P. Sēja (1927.–1933. g.) un A. Spekke (1933.–1940. g.). No Baltijas valstīm vienīgi Latvijai bija oficiāls pārstāvis Albānijā (1928.–1940. g.).¹⁷⁹

Līdz 30. gadu sākumam Latvijai Londonā atradās gan sūtniecība, gan ģenerālkonsulāts, kas darbojās atsevišķi. Latvijas sūtņi Lielbritānijā bija: G. Bisenieks (1921.–1925. g.), F. Vesmanis (1925.–1932. g.) un K. Zariņš (no 1933. g.). Sūtniecības un ģenerālkonsulāta darbā bieži notika dublēšanās; vajadzēja kompetences sadalīt. Pastiprinājās domstarpības arī starp sūtņi G. Bisenieku un ģenerālkonsulu E. Biriņu, kurš nereti aizsāka "lielākas un viņa kompetencei tālāk stāvošas lietas bez iepriekšējas sazināšanās un vienošanās ar sūtņi"¹⁸⁰. Starp citu, E. Biriņš vēlāk kļuva par pašu ražīgāko sūdzību rakstītāju visā ārlietu resora darbības laikā. Pārsvārā viņš žēlojās par domstarpībām ar pārējiem darbiniekiem.

1932. gada 8. aprīlī par lietvedi sūtniecībā Londonā tika iecelts Ludvigs Sēja.¹⁸¹ Pēc F. Vesmaņa aizbraukšanas sūtņa postenis Lielbritānijā vairāk nekā gadu bija vakants. 1932. gada jūlijā ģenerālkonsulāts tika apvienots ar sūtniecību (tie atradās vienā ēkā), un sūtņim nācās kārtot arī saimniecisko attiecību jautājumus.¹⁸² 1933. gadā Lielbritānija pauda vēlmi par Latvijas sūtņi Londonā redzēt K. Zariņu. Ar Valsts prezidenta 1933. gada 24. maija rīkojumu no 16. jūlija K. Zariņš tika šajā amatā iecelts.¹⁸³

1925. gadā Latvija nodibināja pastāvīgu pārstāvniecību Tautu Savienībā. Līdz tam saskaņā ar MK 1922. gada 18. jūlija lēmumu par delegātu tur bija apstiprināts un darbojies sūtņis Itālijā M. Valters. Viņš Ženēvā ieradās laiku pa laikam. Vispirms 1925. gada 1. jūlijā J. Feldmanis tika atbrīvots no ĀM Tautu Savienības nodaļas vadītāja amata un komandēts uz Ženēvu par delegāta vietas izpildītāju; Latvijas ārlietu resorā tika izveidots jauns amats "pastāvīgais delegāts pie Tautu Savienības". 18. augustā ar MK rīkojumu šo amatu ieguva (skaitot ar 1. sept.) K. Ducmanis. No jaunā amata K. Ducmanim izrietēja papildu pienākumi: viņš kļuva par Starptautiskās diplomātiskās akadēmijas locekli, Tautu Savienības Satiksmes un tranzīta komisijas un tās Juridiskās apakškomitejas locekli, 1930. gadā – arī par Starptautisko tiesību kodifikācijas konferences delegātu Hāgā.¹⁸⁴ 1930. gada 16. jūlijā MK par Latvijas

deleģātu Tautu Savienībā iecēla J. Feldmani. K. Ducmanis viņam nodeva pārstāvniecību 20. augustā.¹⁸⁵ Pastāvēja iespēja, ka taupības nolūkā arī šo pārstāvniecību varētu slēgt. Daudzi Saeimas deputāti bija iedomājušies, ka Latvija varētu atļauties līdz minimumam samazināt kontaktus arī ar tā laika nozīmīgāko starptautisko organizāciju – Tautu Savienību. Saeimas Budžeta komisija nespēja izprast pārstāvniecību daudzpusīgās darbības specifiku un novērtēt to.¹⁸⁶ 1931. gada decembrī Saeimas Budžeta komisija bija jau nolēmusi nepiešķirt naudu pastāvīgās deleģācijas izdevumiem. Par laimi, kļūdu izdevās novērst. Toties 1932. gada janvārī radās vairāku sūtniecību apvienošanas plāni. Bija iecerēts sūtniecībā Romā un deleģācijā Ženēvā veikt dažas personāla izmaiņas, gan abas pārstāvniecības atstājot, taču uzdodot tās pārzināt vienai personai – iespējams, sūtnim Romā, pie tam viņa pastāvīgā rezidences vieta būtu Ženēva, bet J. Feldmani pārceltu par pilnvaroto lietvedi uz Romu. J. Feldmanis strikti protestēja,¹⁸⁷ un plānus neīstenoja. Iespējams, ka šajās norisēs sava loma bija arī J. Feldmaņa un P. Sējas personiskajām nesaskaņām.

1932. gada 11. februārī sūtnis Romā P. Sēja rakstīja ministram K. Zariņam par saviem iebildumiem pret Romas un Ženēvas sūtniecības apvienošanas projektu: "Ar centra un pārstāvību budžetu reducēšanu, kā arī darbinieku algu radikālo samazināšanu jau ir iets taupības ziņā līdz maksimālai iespējamībai (...). Uzbrukt vēl tālāk mūsu mazā resora organizācijai būtu no valsts interešu viedokļa pilnīgi neiespējami. (...) Nelaipe tā, ka ārpolitika, tāpat kā armija, ir pēc sen pazīstamā apzīmējuma – "lielā mēmā", kurai grūti aizstāvēties. Katrs var viņai ik dienas pēc patikas uzbrukt, bet aizstāvēties viņa var bieži tikai pēc 50 vai 100 gadiem vēstures dokumentos."¹⁸⁸ Reorganizācijas draudus izdevās atvairīt.

Pastāvīgais deleģāts Tautu Savienībā Ženēvā K. Ducmanis no 1928. līdz 1933. gadam vienlaikus bija arī nerezidējošais sūtnis Dienvidslāvijā (1930. g. pārcēlies uz Prāgu, viņš turpināja "kūrēt" Dienvidslāviju). 1932. gada jūnijā no sūtņa amata Nīderlandē, Šveicē, Ungārijā un Vācijā tika atbrīvots O. Voits.¹⁸⁹ Radās sarežģījumi, jo Latvija nevarēja atļauties turēt atsevišķus sūtņus Ženēvā un arī valsts galvaspilsētā Bernē. Jautājumu par sūtņa atrašanās vietu vajadzēja atrisināt abām valstīm pieņemamā veidā.

Pastāvīgais deleģāts Tautu Savienībā J. Feldmanis 1932. gada 13. augustā rakstīja, ka Šveices ĀM negrib pieļaut Bernes nozīmes samazināšanu, tomēr pēdējos gados tā kļuvusi piekāpīgāka, jo daudzas valstis jau atvērušas sūtniecības vispirms Ženēvā, kur atradās Tautu Savienības mītne. (Somija veica diplomātisko saraksti ar fikciju, it kā tā notiktu Bernē.) J. Feldmanis uzskatīja, ka pastāvīgā deleģāta un sūtņa amata apvienošanai problēmu nebūs. Sarunā ar Šveices Federālās padomes

priekšsēdētāju viņš bija izklāstījis Latvijas vēlmi izmantot Somijas piemēru un ierīkot sava konsulāta telpās Bernē sūtniecības biroju, kā arī saņēmis tam Šveices neoficiālu piekrišanu. 10. oktobrī J. Feldmanis par to informēja Ārlietu ministriju. Akreditējot pastāvīgo delegātu Tautu Savienībā, Latvijas valdībai vairs nebija jāuzņemas papildus saistības ne attiecībā uz telpām, ne arī sūtņa uzturēšanās ilgumu Bernē. 18. oktobrī J. Feldmanis ziņoja, ka Šveices Federālajai padomei nebūs iebildumu, ja sūtniecības adrese būs Bernē. Ministrs K. Zariņš 25. oktobrī izskaidroja arī sūtnim Vācijā E. Krieviņam Somijas parauga būtību un lūdza izprasīt Šveices valdības agremānu. Ģenerālkonsulam Jānim Kļaviņam-Ellanskim tika paskaidrots, ka Latvijas sūtniecība "uz ārieni" skaitīsies Bernē, taču faktiski taupības dēļ sūtniecības nebūs, bet sūtnis rezidēs Ženēvā.¹⁹⁰ Šveice atļāva J. Feldmanim paturēt rezidenci Ženēvā, un 1932. gada 25. novembrī Valsts prezidents iecēla viņu arī par sūtni Šveicē.¹⁹¹ Arī turpmākajos gados sūtnis galvenokārt uzturējās Ženēvā, bet Berni apmeklēja epizodiski.

Latvijas pārstāvniecība Stokholmā 1920. gada 1. oktobrī saņēma telegrammu par valdības lēmumu no 1921. gada 1. janvāra likvidēt pārstāvniecību "valsts budžeta atvieglošanai", turpmāk atstājot darboties vienīgi ģenerālkonsulātu.¹⁹² Pirmajā brīdī no likvidācijas izdevās izvairīties. 1921. gada aprīlī, kad Stokholmā rezidējošais diplomātiskais pārstāvis F. Grosvalds kļuva par pilntiesīgu sūtni Zviedrijā, viņu akreditēja arī Dānijā un Norvēģijā. 1921. gada 13. maijā F. Grosvalds iesniedza sūtņa akreditācijas rakstus Zviedrijas karalim, 1. jūnijā – Dānijas karalim un 13. jūnijā – Norvēģijas karalim.¹⁹³

Vēlāk sūtniecība Zviedrijā tomēr tika likvidēta. Sakarā ar pārstāvniecību tikla reorganizēšanu 1923. gada 23. marta MK sēdē F. Grosvalds no 1. aprīļa tika atbrīvots no amata. Līdzekļu samazināšanas dēļ no šī datuma līdz 1925. gada augusta beigām arī sūtniecība bija slēgta. Tomēr Latvijas diplomātiskā pārstāvēšana šajās valstīs tika turpināta. No 1923. gada 27. marta par sūtni visās Skandināvijas valstīs tika iecelts līdz tam Helsinkos rezidējošais sūtnis K. Zariņš, kurš Somijā strādāja jau no 1921. gada 21. februāra.¹⁹⁴ Diplomātiskajā darbā dažreiz izmanto praksi, kad akreditētais sūtnis neuzturas rezidences valstī, bet pastāvīgi uzturas citas valsts galvaspilsētā, taču konkrētajā rezidences valstī sūtniecība netiek likvidēta un sūtņa prombūtnes laikā to vada pagaidu pilnvarotais lietvedis. Stokholmā sūtniecības liktenis bija ne-parastāks. Tā kā sūtniecība Zviedrijas galvaspilsētā tika slēgta, bet ģenerālkonsulāts saglabāts, Latvija izmantoja praksē retāk sastopamo valsts diplomātiskās pārstāvēšanas veidu, attiecīgās amatpersonas nosaukumu formulējot par "pagaidu pilnvaroto lietvedi ārpus sūtniecības". Par šādu "pilnvaroto lietvedi Stokholmā ārpus sūtniecības" no 1923. līdz 1925. gadam kļuva ģenerālkonsuls K. Ducmanis. 1924. gada sākumā

Saeimas Budžeta komisijā bija nolemts no 1. aprīļa Stokholmā slēgt arī ģenerālkonsulātu. K. Ducmanis izlūdzās komandējumu uz Rīgu, lai personiski izskaidrotu apstākļus un cīnītos pret likvidēšanu. Ģenerālkonsulātu izdevās saglabāt.¹⁹⁵

Ministru kabineta 1925. gada 11. jūnija sēdē Ārlietu ministrijai izpildīšanai tika nodots Saeimas 29. maijā pieņemtais lēmums sakarā ar 1925./1926. gada valsts budžetu: ģenerālkonsulātu Stokholmā pārveidot par sūtniecību Skandināvijas valstīs – Dānijā, Norvēģijā un Zviedrijā. 3. septembrī ģenerālkonsuls un pagaidu pilnvarotais lietvedis Stokholmā K. Ducmanis atstāja šo pilsētu un savus amatus un devās uz Ženēvu, kur bija iecelts par pastāvīgo delegātu Tautu Savienībā.¹⁹⁶ K. Zariņš palika sūtnis Helsinkos līdz 1925. gada 17. augustam, kad viņu pārcēla par sūtni trīs Skandināvijas valstīs, ar rezidences vietu Stokholmā (skaitot no 1. sept.; atradās šajā amatā līdz 1930. g. martam). Somijā viņa vietā no 1925. gada līdz 1930. gadam nāca O. Grosvalds.¹⁹⁷ K. Zariņš, gan mainot rezidences vietu, tomēr sūtņa amatu Skandināvijas valstīs saglabāja septiņus gadus. Turpmākajos gados Latvijas sūtņi Zviedrijā bija M. Nukša (1930.–1933. g.), P. Sēja (1933.–1937. g.) un V. Salnais (1937.–1940. g.).

Gadījumos, kad ierobežoto līdzekļu dēļ Latvijas valdība nevarēja aizsūtīt speciālistu delegācijas uz starptautiskām konferencēm, kas notika Rietumvalstu lielpilsētās, par dažādiem jautājumiem (ekonomika, lauksaimniecība, medicīna u.c.), nereti tur piedalīties tika pilnvaroti Latvijas sūtņi. Bieži sūtņi savā pilnvaru laikā tika iecelti par Latvijas pārstāvjiem arī vairākās starptautiskās nozaru organizācijās.

Īsumā. Pēc Latvijas valsts starptautiskās atzīšanas tās diplomātiskās pārstāvniecības ieguva sūtniecības statusu. Resora darbības pirmajos gados bieži pastāvēja arī neoficiālas diplomātiskas misijas un īslaicīgas nepastāvīgas (“ceļojošas”) pārstāvniecības (delegācijas). Budžeta samazināšanas dēļ Latvija bija spiesta uz vairākiem gadiem slēgt nozīmīgas sūtniecības. Tas rezidences valstīs izraisīja neizpratni. Tomēr, par spīti naudas trūķumam, pateicoties diplomātu pašizliedzībai un operatīvai rīcībai, vairāku sūtniecību likvidēšanu izdevās novērst.

4. §

Pārstāvniecību darbība Krievijā

Pilsoņu kara apstākļos Krievijā dažādās teritorijas daļās apstākļi ievērojami atšķirās. Līdz 1920. gada 11. augustam, kad tika noslēgts Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums, Latvijas Pagaidu valdības pārstāvju darbība bija iespējama vienīgi tajās teritorijās, kas atradās pretboļševistisko spēku kontrolē.¹⁹⁸ Līdz tam Latvijas pārstāvji bija sākuši sadarboties ar dažādām valdībām, kas uz laiku kontrolēja kādu

Krievijas apgabalū, tomēr LR centrālās diplomātiskās pārstāvnīcības Maskavā vēl nebija. 1920. gadā kļuva skaidrs, ka tieši Krievijas¹⁹⁹ Padomju valdība būs tā, kas turpmāk kontrolēs Krievijas teritoriju un pārstāvēs Krieviju starptautiskās attiecībās. Tāpēc īpaša nozīme tika pievērsta sūtnīcībai Maskavā. Attiecības ar Padomju Krieviju (no 1922. g. 30. dec. – PSRS, kura pārņēma Padomju Krievijas starptautiskās saistības) bija viens no svarīgākajiem un darbietilpīgākajiem virzieniem Latvijas ārpolitikā. Pēc miera līguma noslēgšanas un tā ratificēšanas turpmāk Latvijas ĀM un pārstāvnīcības Krievijā (sūtnīcība Maskavā un konsulāti) daudz pūļu un laika veltīja miera līgumā paredzēto uzdevumu īstenošanai. Ar pašreizēdzīgu un intensīvu darbu, vairāku gadu garumā strādājot, tomēr neizdevās panākt, lai Krievija (PSRS) līgumsaistības izpildītu.

Līdz 1920. gada oktobra sākumam tika veikti pasākumi Latvijas un Padomju Krievijas diplomātisko attiecību praktiskai iedībināšanai. Par Latvijas pirmo sūtnī Krievijā Ministru kabinets 20. septembrī iecēla Jāni Vesmani; tika akceptēts Krievijas sūtnis Latvijā J. Haneckis (*Ганецкий*).²⁰⁰ 29. septembrī MK apsprieda sūtnīcības Krievijā uzbūves projektu, 21. oktobrī pieņēma tās budžetu un saskaņā ar to noteica darbinieku skaitu. 1. novembrī tika apstiprināti vairāku sūtnīcības komisiju (Optācijas, Privātīpašumu reevakuācijas, Juridiskās un Bēgļu reevakuācijas) un pārstāvnīcību budžeti.²⁰¹ 2. novembrī J. Vesmanis kopā ar sūtnīcības personālu ieradās Maskavā. Sūtņa un sūtnīcības darba apstākļi bija sarežģīti un smagi, arī materiālā ziņā. Pēc nedēļas J. Vesmanis rakstīja Z. Meierovicam par nepietiekamo finansējumu sūtnīcībai un konsulātam Petrogradā un norādīja, ka īgaunī pārstāvnīcībām Krievijā atvēlējuši vairāk naudas.²⁰²

Krievijas ārlietu komisāra vietas izpildītājs L. Karahans (*Карахан*) 27. novembrī informēja J. Vesmani, ka jautājumu par Latvijas pārstāvnīcību Ziemeļkaukāzā nav iespējams atrīsināt “dienvīdu kontrrevolucionāro uzstāšanos likvīdācijas” dēļ. Viņš ierosīnāja uz savstarpības pamatiem dībināt pārstāvnīcības četras pilsētās. Vienošānās gadījūmā tādas varētu būt ģenerālkonsulāts Maskavā un konsulāti Petrogradā, Nižņijnovgorodā un Omskā. Savukārt padomju valdība vēlētos Latvijā nodībināt ģenerālkonsulātu Rīgā un konsulātus Daugavpīlī, Liepājā un Palangā.²⁰³ Konkrētais plāns neīstenojās, turklāt Palanga 1921. gada 23. martā tika nodota Lietuvai. 1921. gada aprīļa beigās pastāvēja draudī, ka varētu tikt slēgts Krievijas konsulāts Liepājā un Latvijas konsulāts Petrogradā. Krievijas Ārlietu tautas komisariātā (ĀTK) pieauga neslēpta nepatika pret J. Vesmani, tāpēc viņš tika nomainīts. Sūtnis paspēja izveidot sūtnīcību un konsulātus un atgriezās Latvijā galīgi nomocījies un slims.²⁰⁴

No 1921. gada 1. jūnija līdz 1923. gada jūlijam, kad sūtnis Maskavā bija Ēriks Feldmanis, notika sūtniecības personāla samazināšana. Pastāv uzskats, ka Ē. Feldmanis vairāk nodarbojies ar baumu vākšanu par Latvijas–Krievijas attiecībām, nekā ar šo valstu attiecību analīzi.²⁰⁵ Arī viņš nespēja ilgi noturēties šajā sarežģītajā darbā, bet G. Bisenieks, kuram 1923. gadā tika piedāvāts ieņemt viņa vietu, no sūtņa amata PSRS atteicās.²⁰⁶

Maskavā turpināja pastāvēt sūtniecības darbam īpaši nelabvēlīgi apstākļi. Padomju varas iestādes Baltijas valstu diplomātus pastiprināti uzmanīja. Arī latviešu boļševiki Krievijā organizēja niknas kampaņas pret neatkarīgās Latvijas sūtniecības darbību. Bez tam vairāki sūtniecības darbinieki ļāvās iesaistīties diplomāta statusam neatbilstošās darbībās (piem., preču kontrabanda). Lai gan tie bija atsevišķi gadījumi, tomēr tie kļuva par ieganstu, lai padomju iestādes vairākus latviešu diplomātus apsūdzētu kaitnieciskā darbībā. Īpaši ar Latvijas diplomātu nomelnošanu nodarbojās Krievijā dzīvojošie latviešu boļševiki un viņu laikraksts “Krievijas Cīņa”.²⁰⁷

Pats svarīgākais Latvijas pārstāvniecību uzdevums Krievijā bija noorganizēt Latvijas pilsoņu – bēgļu un optantu – atgriešanos dzimtenē. Krievijā valdošais haoss, boļševiku terors un dažādas finansiālās un nebeidzamās organizatoriskās problēmas darbu ļoti apgrūtināja. 1920. gada 10. janvārī ĀM rakstīja latviešu organizācijām un Latvijas Pagaidu valdības pārstāvjiem Krievijā, ka viens no svarīgākajiem Latvijas valdības uzdevumiem ir panākt bēgļu un gūstekņu atgriešanos dzimtenē.²⁰⁸ Ārlietu ministra vietas izpildītājs A. Zēbergs 1920. gada 13. janvārī izdeva pavēli par Vispārējā departamenta Koloniju, bēgļu un gūstekņu nodaļas personālsastāva palielināšanu. Šo nodaļu vadīja bijušais britu vairāku tehnisko firmu pārstāvniecību darbinieks Krievijā Teodors Upmans, un tai bija tik daudz darba, ka ar štata darbiniekiem vairs nespēja iztikt.²⁰⁹ Ar bēgļu reevakuāciju saistītos jautājumus vadīja un koordinēja Latvijas sūtniecība Maskavā; tai pakļāvās pārējās Latvijas pārstāvniecības Krievijā.²¹⁰ Starpvalstu līgumu sagatavošanai Latvijas prasības apkopoja un sistematizēja ĀM Politiski ekonomiskais departaments.²¹¹

Latvijas tiesības sūtīt uz Maskavu palīgus bēgļu un optantu lietu kārtošanai bija ierobežotas, jo Krievija nekavējoties pieprasīja sev tikpat daudz pārstāvju Latvijas pilsētās, kā arī tiesības atvērt “filiāles” Daugavpilī, Liepājā un Rēzeknē. Reciprocitātes princips pārstāvniecību jomā starp divām valstīm ar tik krasi atšķirīgu teritoriju nebija taisnīgs daudzkārt mazākai valstij. Latvijai nebija pieņemami, ka Padomju Krievija pār visu Latviju izveidotu boļševistisku organizāciju tīklu, bet Latvijai milzīgajos Krievijas plašumos būtu tikai reta pārstāvniecība. Tāpēc ĀM Krievijas pārstāvju prasības ar dažādiem aizbildinājumiem noraidīja. Palīdzības iespējas darbiniekiem

Maskavā ierobežoja arī tas, ka latviešu bēgļi bija izkaisīti pa visu Krieviju. Visur, kur vien atradās Latvijas pārstāvniecības, tām tika uzdots vispirms gādāt par bēgļu atgriešanos. 1920. gada novembrī ĀM izdeva konsuliem Krievijā Pagaidu instrukciju par Latvijas pilsoņu un Latvijas pilsonības optantu reģistrāciju, pasu un dažādu dokumentu izdošanu.²¹² Sakarā ar to Latvijas sūtniecības paspārnē tika izveidota īpaša Latvijas pavalstniecības Optācijas komisija, Bēgļu reevakuācijas komisija un Juridiskā komisija, kuru darbinieki skaitījās Ārlietu ministrijas dienestā.²¹³ Sūtniecības pārziņā darbojās arī dažādu nozaru evakuācijas komisijas: dzelzceļu materiālu evakuācijas, kuģu atdošanas, noguldījumu atprasījumu u.c.²¹⁴ Latvijas pilnvarotais bēgļu lietās Krievijā no 1920. gada augusta līdz 1922. gada martam bija Ēvalds Šķipsna.²¹⁵

1920. gada 1. novembrī Maskavā atklāja Latvijas ģenerālkonsulātu.²¹⁶ No nākamā gada 7. marta ģenerālkonsula vietas izpildītājs bija Arturs Koncs, no 1922. gada 1. aprīļa ģenerālkonsulātu vadīja sūtniecības padomnieks Rūdolfs Zariņš, vēlāk pagaidu kārtībā – 2. sekretārs Voldemārs Āboltiņš. Taču jau 1924./1925. budžeta gadā ģenerālkonsulāts no ĀM reģistra tika svītrots.²¹⁷ 1922. gadā bija iepļānots atvērt Latvijas konsulātu Nižņijnovgorodā un par konsula vietas izpildītāju tika iecelts Arturs Koncs. Taču konsulāts darbību neuzsāka.²¹⁸

Latvijas konsulātu Petrogradā nodibināja 1920. gada nogalē. Tā statuss vairākkārt tika mainīts uz ģenerālkonsulātu un no jauna pazemināts. 20. gadu sākumā Petrogradā darbojās arī Bēgļu reevakuācijas komisijas pārstāvis un Optācijas komisijas nodaļa. Latvijas konsula vietas izpildītājs Petrogradā līdz 1921. gada februārim bija Jānis Taube, bet no 1921. līdz 1924. gadam konsuls un no 1924. līdz 1925. gadam ģenerālkonsuls bija Vilis Šamils. 1925. gadā PSRS atzina V. Šamila darbību par nepieņemamu. Tiešā veidā Ārlietu tautas komisariāts nesniedza paskaidrojumus par neapmierinātības iemesliem, taču netieši V. Šamilu vainoja it kā par kontaktu uzturēšanu ar britiem. Viņa vietā Latvijas ĀM iecēla līdzšinējo sūtniecības padomnieku Maskavā A. Birznieku.²¹⁹ 1932. gadā ģenerālkonsulāts Ļeņingradā tika pārveidots par konsulātu, bet 1937. gadā atjaunots iepriekšējā statusā. 1938. gada 10. aprīli darbību tas izbeidza. Ģenerālkonsulāta arhīvs tika nosūtīts sūtniecībai Maskavā, kas pārņēma tā funkcijas.²²⁰

Jau 1918. gadā par lielākajiem latviešu centriem Sibīrijā un Tālajos Austrumos bija kļuvusi Vladivostoka un Omska, kurās darbojās tālo novadu galvenās latviešu organizācijas. Tika nodibināts Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālās padomes Centrālais birojā. Abi Sibīrijas latviešu centri izvērsa enerģisku Latvijas neatkarības idejas propagandu ārzemēs. Informācijas materiāliem tika pievienotas latviešu politiskās prasības par brīvas un nedalītas Latvijas radīšanu un latviešu tautas tiesībām uz pašnoteikšanos.

Latvijas ārlietu resors nereti par Pagaidu valdības pilnvarotajiem, tātad arī par resora darbiniekiem, izvēlējās un apstiprināja redzamākos attiecīgā reģiona latviešu organizāciju pārstāvjus. Iespēju robežās tika uzturēti sakari arī ar citiem latviešu sabiedriskajiem darbiniekiem, kuri gan par oficiāliem pilnvarniekiem nekļuva. Kā jau minēts, lielā attāluma un stabilu sakaru trūkuma dēļ, īpaši gadījumos, kad valdības pilnvarnieki bija spiesti no konkrētās pilsētas aizbraukt, viņi savā vietā tur iecēla savus pilnvarotos. Šāda pārpilnvarošana jaunajam "pārstāvim" oficiālas tiesības nedeveda. Tomēr nereti, izvērtējot vietējo situāciju, īpaši kara apdraudētajos rajonos, kur mēnešiem ilgi nevarēja sazināties ar Rīgu, šāda rīcība bija attaisnojama. Vēlāk gan vairākus Pagaidu valdības ieceltos pārstāvjus Sibīrijā un Tālajos Austrumos Latvijas valdība neatzina par oficiāliem ārlietu resora darbiniekiem.

Latvijas konsulāts Omskā tika atvērts 1921. gada 15. augustā. Diemžēl pirmais konsuls Ernests Leķis mira 1922. gada 13. jūnijā no izsitumu tīfa. Pēc tam par konsulu tika iecelts Jānis Ūze.²²¹ Konsulāta konsulārais apgabals sakrita ar Sibīrijas revolucionārās komitejas (*Сибревком*) darbības robežām. Konsulāts nevarēja palīdzēt latviešiem Čelābinskā, Kurgānā, Petropavlovskā, Semipalatin-skas guberņā un Tjumeņā, kā arī nerasniedza Kirgīzu Republiku, kas bija neatkarīga no Sibrevkoma, jo konsulātam trūka attiecīgo pilnvaru. Konsulāts Omskā vairākkārt bez panākumiem lūdza KPFSR Ārlietu tautas komisariātam skaidrību par savas darbības robežām. Tam bija liela nozīme sakarā ar atšķirībām optācijas beigu datumos. Nebija nosprausta arī skaidra robeža starp Krievijas Eiropas un Āzijas daļu – joprojām nebija zināms, vai par tādu pieņems ģeogrāfisko, iepriekšējo vai tābrīža administratīvo robežu.²²² No 1923. gada 21. maija par konsula vietas izpildītāju Omskā darbojās bijušā Latvijas pilnvarotā bēgļu lietās Krievijā Ē. Šķipsnas pārstāvis Sibīrijā Jēkabs Teikmanis. 1923. gada 20. decembrī konsulāts darbību izbeidza.²²³

Neilgu laiku pēc tam vietējās latviešu organizācijas dažādos bijušās Krievijas impērijas reģionos vēl tika atzītas par vietējo latviešu pilsoņu interešu aizstāvēm, taču, ja kavējās konsulāro pārstāvju iecelšana (jautājums īpašu aktualitāti ieguva sakarā ar Latvijas pilsoņu optāciju, bēgļu un mantu reevakuāciju), šo organizāciju pastāvēšana bija apdraudēta. No 1920. līdz 1923. gadam Latvijas valdība Padomju Krievijas valdībai iesniedza vairākas asa satura notas sakarā ar bēgļu, ķilnieku, optantu atgriešanās jautājumu vilcināšanu un apgrūtināšanu. Par spīti noslēgtajiem starpvalstu līgumiem, padomju puse latviešu bēgļu atgriešanos dažādiem paņēmieniem centās aizkavēt.

Sākot ar 1919. gadu līdz Tālo Austrumu Republikas (TAR, pastāvēja 1920. g. 6. apr. – 1922. g. 15. nov. kā “bufervalsts” starp Padomju Krieviju un Japānu) izveidošanai, Tālajos Austrumos Latvijas pārstāvji darbojās Čītā, Blagoveščenskā un Vladivostokā un palīdzēja ap 4000–5000 optantu atgriezties dzimtenē. Dažreiz Latvijas pārstāvniecība ar centru Vladivostokā TAR pastāvēšanas laikā tika dēvēta arī par sūtniecību.²²⁴

1919. gada 28. jūnijā Z. Meierovics iecēla Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālās padomes Centrālā biroja vadītāju Jāni Mazpoli Vladivostokā par Latvijas Pagaidu valdības pārstāvi Sibīrijā un Tālajos Austrumos (ieskaitot Ķīnu un Japānu). Vienlaikus J. Mazpolis palika šā biroja vadītājs līdz tā likvidācijai.²²⁵ Viņš uzturēja sakarus ar latviešu organizācijām un pārstāvjiem – Bijskā ar Vēzi, Blagoveščenskā ar paša pilnvaroto Augustu Girgensonu, Harbinā ar Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālās padomes pārstāvi Mandžūrijā Eduardu Zilgalvi, Irkutskā ar Meinertu, Krasnojarskā ar V. Salno (Salnāju), Novonikolajevskā ar J. Meiju un Tomskā ar Brincu.²²⁶ Diemžēl nav izdevies noskaidrot, vai vispār un tieši kuriem no šiem darbiniekiem bija kāds oficiāls Pagaidu valdības piešķirts statuss. Piemēram, dažreiz A. Girgensons Blagoveščenskā tiek saukts par konsulu, taču nav izdevies atrast tam apliecināšu dokumentu. J. Mazpolis 1920. gada februārī saņēma pilnvaru nodibināt sakarus ar Antantes valdību diplomātiskajiem pārstāvjiem Vladivostokā un Sibīrijā, kā arī ar A. Kolčaka valdību Sibīrijā, lai tur aizstāvētu Latvijas suverēnās tiesības un pilsoņus, veicinātu bēgļu repatriāciju, atvieglotu latviešu nacionālās armijas veidošanu un panāktu latviešu karaspēka vienību drīzu repatriāciju, kā arī lai vāktu līdzekļus Latvijas valdības vajadzībām.²²⁷

1920. gada 30. martā J. Mazpolis par Latvijas diplomātisko aģentu un Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālās padomes pilnvaroto pārstāvi Habarovskā un tās apkaimē iecēla Ernestu Muceniek. Pēc E. Mucenieka aizbraukšanas uz Latviju Latvijas pilsoņu aizsardzības funkcijas uz laiku veica Francijas konsuls Habarovskā.²²⁸

J. Mazpolis, uzskatīdams savu palikšanu Vladivostokā par neiespējamu un tāpēc ieradies Japānā, 1920. gada 14. maijā telegrafēja Latvijas ĀM lūgumu pagaidām viņa vietā par Latvijas valdības pārstāvi Vladivostokā apstiprināt Latvijas valdības priekšstāvi Tālajos Austrumos (Vladivostoka) Mārtiņu Skujiņu. Z. Meierovics atļāva M. Skujiņu iecelt par konsulāro aģentu pa J. Mazpoļa “prombūtnes laiku”.²²⁹ J. Mazpoļa darbība Tālajos Austrumos faktiski beidzās līdz ar viņa aizbraukšanu no Japānas uz Latviju. 1920. gada 10. jūlijā M. Skujiņš pilnvaroja Alfrēdu Ezeriņu par valdības pilnvaroto Habarovskā un tās apkaimē.²³⁰ J. Mazpolis Rigā ieradās 5. oktobrī kopā ar Troickas pulku un tika piekomandēts Ārlietu ministrijai Tālo Austrumu diplomātisko lietu nokārtošanai.²³¹

Valdības pārstāvja vietas izpildītāju Vladivostokā M. Skujiņu no 1920. gada 20. jūnija līdz 20. jūlijam ministrs iecēla par Latvijas "goda konsulāro aģentu pie Piejūras Pagaidu valdības" (*Временное Правительство Приморская Земская Управа*), tomēr viņš saņēma atlīdzību no valsts līdzekļiem un no 1920. gada 20. jūlija līdz 1923. gada 8. septembrim bija Latvijas Pagaidu valdības pārstāvis TAR.²³² 1921. gadā, ņemot vērā dažādo valdību nenoteikto politisko stāvokli, Ārlietu ministrija atturējās oficiāli iecelt diplomātisko pārstāvi Tālajos Austrumos un iztika tur ar konsulārajiem pārstāvjiem. Sakarā ar bēgļu kustības apsīkumu konsulārās aģentūras Tālajos Austrumos pamazām zaudēja nozīmi. Taču ministrija lūdza M. Skujiņam informāciju par pilsētām, kurās konsulārie aģenti tomēr būtu vajadzīgi, argumentēt to un ieteikt kandidatūras šiem amatiem. ĀM uzskatīja, ka līdz ar konsulārā aģenta pilnvaru saņemšanu līdzšinējās M. Skujiņa no J. Mazpoļa iegūtās pilnvaras zaudējušas savu nozīmi.²³³

Taču M. Skujiņš jutās spiests rīkoties citādi. Piejūras Pagaidu valdība dokumentāli nebija akceptējusi viņu par konsulu, tomēr oficiālus kontaktus uzturēja. M. Skujiņam nebija skaidrs, vai līdz ar jaunajām pilnvarām J. Mazpoļa dotās ir pilnīgi atceltas. Tās gan bija nenoteiktas, bet plašākas. M. Skujiņš nolēma uzskatīt arī J. Mazpoļa dotās pilnvaras par spēkā esošām, jo citādi viņš "zaudētu tiesības uzstāties par to Latvijas pilsoņu aizstāvi, kuri dzīvo ārpus bijušās Piejūras valdības teritorijas un kuri ar vietējo apgabalu valdību apvienošanas atdalījās no Padomju Krievijas un nāca zem Čitas (agrākas Verhņeudinskas) valdības, tagadējās Tālo Austrumu Republikas valdības sastāvā". (Sākumā TAR administratīvais centrs bija Verhņeudinska (no 1934. g. Ulanude), no 1920. gada oktobra – Čita.) Vladivostokas pārstāvniecība iecēla savus pilnvarotos, kuri faktiski darbojās kā goda pārstāvji: Teodors Girgensons Blagoveščenskā, profesors Jānis Ozoliņš (ps. Burtnieks) Japānā un Pēteris Freibergs Čitā. Pēdējais vēlāk devās uz dzimteni, un viņa vietā M. Skujiņš iecēla Maksī (Mārtiņu) Trumpi Verhņeudinskā. M. Skujiņš paskaidroja J. Mazpolim, ka nav varējis atteikties no pilnvarām, kas attiecās uz visu Sibīriju, un bijis spiests rīkoties uz abu pilnvaru pamata, kaut arī formāli pārkāpis faktiski piešķirto pilnvaru robežas. Sakarā ar konsulārās pārstāvniecības likvidēšanu ārlietu ministrs M. Skujiņu 1923. gada 23. martā (ar 1. apr.) atbrīvoja no amata.²³⁴ Līdz ar padomju varas nostiprināšanos Tālajos Austrumos un konsulāta slēgšanu Vladivostokā Latvijas diplomātiskā un konsulārā darbība tur izbeidzās.

Bēgļu reevakuācijas darba apjomam pakāpeniski samazinoties, sākās arī par šo darbu atbildīgo struktūru pakāpeniska likvidācija. 1922. gada marta beigās tika slēgta ĀM Administratīvi juridiskā departamenta Bēgļu nodaļa, no 1922. gada 1. aprīļa

darbu beidza arī Bēgļu reevakuācijas komisija Krievijā. Optācijas komisija Maskavā pārtrauca darboties 1923. gada marta beigās (tās darbvedību, arhīvu un dokumentus nodeva sūtniecībai), bet jauktā Latvijas–Krievijas optācijas komisija – 1923. gada 15. jūnijā.²³⁵ Maskavā un Petrogradā Latvijas pārstāvniecību paspārnē arī Latvijas Sarkanais Krusts (nesastāvēja ĀM dienestā) nodibināja savas pārstāvniecības bēgļu un trūkumcietēju palīdzības un apgādības jautājumos, jo bēgļu vilnis plūda galvenokārt caur šīm pilsētām. 1924. gadā bēgļu un optantu masveida atgriešanās dzimtenē faktiski beidzās. Šajā gadā PSRS arī turpmāk nedeva atļauju Latvijas ĀM pārstāvja braukšanai uz Tālajiem Austrumiem.²³⁶

Daudz bēgļu labā darīja sūtnis J. Vesmanis, ģenerālkonsuls Maskavā R. Zariņš un ģenerālkonsula vietas izpildītājs Petrogradā Aleksandrs Puriņš. Kopumā Latvijas pārstāvniecības Krievijas pilsētās nepagurdamas veica neticami lielu, intensīvu un pašai aizliedzīgu darbu. Bēgļu atgriešanos dzimtenē veicināja konsulāti Petrogradā, Omskā, Tiflisā (Tbilisi), Harbinā, Arhangeļskā, Murmanskā u.c.²³⁷

Līdz 1924. gadam daudzi tūkstoši latviešu bēgļu un optantu atgriezās dzimtenē, tomēr to nevarēja izdarīt visi, kas vēlējās, desmitiem tūkstošu bēgļu vēl palika Krievijā.²³⁸ Turpmākajos gados, kad padomju vara PSRS galīgi nostiprinājās, lielākā daļa Latvijas konsulātu bija spiesta darbību izbeigt (izņēmums bija Maskava, Ļeņingrada un jaunnodibinātais konsulāts Vitebskā 1925.–1932. g.). Protams, daļai konsulātu turpmāk būtu bijusi relatīvi mazāka slodze, jo lielā bēgļu straume bija apsīkusi, tomēr tie būtu varējuši izkārtot atgriešanos no Sibīrijas vēl daudziem tūkstošiem latviešu, kuri to vēlējās, taču dažādu sarežģījumu un atbalsta trūkuma dēļ nespēja izdarīt un vēlāk kļuva par totalitārā režīma upuriem. Sūtnis A. Bilmanis vēl 1935. gada 26. janvāra ziņojumā K. Ulmanim norādīja, ka sūtniecības konsulārais darbs samazinājies, jo PSRS neļauj latviešiem atgriezties Latvijā.²³⁹

Lai arī oficiālās diplomātiskās attiecības starp abām valstīm bija samērā normālas un korektas, Padomju Krievija (PSRS) bieži pārkāpa noslēgtās vienošanās un padomju iestādes turpināja represēt un slepkavot Latvijas pavalstniekus, to skaitā pat diplomātus – Latvijas valdības pārstāvjus Vilipu (Krasnojarskā), J. Meiju (Novonikolajevskā, no 1925. g. Novosibirskā), Voldemāru Grīnbergu (Jekaterinodarā, no 1920. g. Krasnodara).²⁴⁰ Murmanskā vairākus mēnešus apcietinājumā tika turēts Latvijas valdības pārstāvis V. Krauze. Martā Anapā tika nogalināts Jānis Kovaļevskis, kurš bija iecelts par Latvijas konsulu Rostovā, bet februārī apcietināts un nepaspēja konsulāro darbību uzsākt.²⁴¹ 1920. gada 21. maijā Latvijas pārstāvja Dienvidkrievijā Rūdolfa Liepiņa pilnvarnieks Jekaterinodarā Voldemārs Grīnbergs Z. Meierovicam bija lūdzis Latvijas valdību rīkoties, lai panāktu apcietināto un uz Maskavu aizvesto

pilnvarnieku Voldemāra Jakobsona un Eduarda Muskata atbrīvošanu. Vēlāk abi tika atbrīvoti.²⁴² Dienvidkrievijā esošos latviešu karagūstekņus–ķilniekus, to skaitā Latvijas Pagaidu valdības pārstāvi Ukrainā K. Bahmani, apmainīja pret Latgalē apcietinātajiem komunistiem. 1923. gada augustā Latvijas sūtniecība pieprasīja padomju iestādēm atdot konsulāta arhīvu no Blagoveščenskas, ko tomēr nesaņēma. No cietuma Krievijā tika atbrīvots un vēlāk atgriezās dzimtenē Augusts Girgensons.²⁴³

Padomju Krievija (no 1922. g. 30. dec. PSRS) nereti apsūdzēja Latvijas diplomātus spiegošanā. 1921. gada martā, kad krievu kara flotes matroži Kronštatē sacēla dumpi, Latvijas sūtnis J. Vesmanis tika apsūdzēts, ka nemiernieki esot izmantojuši viņa telefona līniju. No 1922. līdz 1923. gadam naidīgā darbībā tika apsūdzēts LR militārais atašejs pulkvedis Žanis Bahs un sūtniecības sekretāri Bruno Krieviņš un Arnolds Tomsons. Viņi bija spiesti Krieviju atstāt. 1923. gada februārī un martā PSRS notika plašas tiesas prāvas pret Latvijas diplomātiem, armijas virsniekiem un Sarkanā Krusta dalībniekiem. Tika pasludināti 11 nāvessodi un vairāki cietumsodi, taču augstāka ranga apcietinātajiem ļāva atgriezties Latvijā.²⁴⁴ 1926. gada 9. martā Ļeņingradā arestēja Latvijas vicekonsulu un atašeju A. Ezeriņu, apvainojot viņu spiegošanā. PSRS sākotnēji atzina, vēlāk bez paskaidrojuma pēkšņi neatzina viņa vicekonsula statusu. Latvija bija spiesta piekrist A. Ezeriņa atbrīvošanas nosacījumiem, un maija sākumā viņš atgriezās Latvijā. Kad G. Bisenieks tika apsūdzēts par līdzdalību VK(b)P CK sekretāra S. Kirova nogalināšanā, Rietumvalstu konsuli Ļeņingradā protestēja pret to. Latvijas sūtniecības darbiniekiem Maskavā bija aizliegts meklēt un arī apciemot radus vai draugus, jo PSRS Iekšlietu tautas komisariāts sūtniecības darbiniekus izsekoja.²⁴⁵ 30. gados Maskavā akreditētie Latvijas sūtni atkārtoti izdeva stingrus rīkojumus par sūtniecības iekšējo kārtību, kurā bija noteikti stingri ierobežojumi sūtniecības teritorijas atstāšanai un noliegti jebkādi kontakti ar privātpersonām ārpus sūtniecības teritorijas.

1920. gadā darbību sāka vairāki Latvijas konsulārie un bēgļu pārstāvji bijušās Krievijas impērijas “nacionālajās nomalēs”. Aktīvi turpināja strādāt iepriekš ieceltie Latvijas pārstāvji Dienvidkrievijā un Ukrainā – K. Bahmanis, Rūdolfs Liepiņš un A. Kacens. 1920. gada janvārī sakari ar Novorosijsku bija pavisam ierobežoti, Latvijas pārstāvniecības stāvoklis kļuva arvien drūmāks.²⁴⁶ 30. martā R. Liepiņš Z. Meierovicam rakstīja, ka Rostovu, Jekaterinodaru un Novorosijsku ieņēmis Padomju Krievijas karaspēks.²⁴⁷ K. Bahmanis no Novorosijskas vairākos ziņojumos informēja par sarunām ar Lielbritānijas galvenā komisāra vietnieku Dienvidkrievijā, kā arī ar Kubāņas valdības vadītājiem.²⁴⁸ Februāra sākumā K. Bahmanis uz laiku pārcēlās uz Jekaterinodaru pie pilnvarnieka V. Grīnberga, bet vēlāk atgriezās Novorosijskā.²⁴⁹

28. februārī, kad Dienvidkrievijas valdība Novorosijskā vadīja pēdējās dienas,²⁵⁰ V. Grinberga dzīvība bija apdraudēta. Tomēr K. Bahmanim izdevās marta sākumā ar franču kuģi aizbraukt uz Konstantinopoli un atgriezties Rīgā.²⁵¹ Ar MK 1920. gada 6. septembra lēmumu K. Bahmanis tika atbrīvots no Latvijas pārstāvja pienākumiem Dienvidkrievijā, Krimā un Ukrainā.²⁵² Pamatojoties uz to, ka Latvijai trūkstot pārstāvniecības Maskavā,²⁵³ Krievijas ĀTK 1920. gadā aizliedza Latvijas pārstāvja pilnvarniekam E. Muskatam darboties Novorosijskā. Tomēr 1920. gada janvārī Padomju Krievijas valdība Latvijas pārstāvniecību Rostovā pie Donas bija atzinusi par konsulātu.²⁵⁴

Latvijas pārstāvniecības Dienvidkrievijā, Krimā un Ukrainā sekretārs A. Kacens savas pilnvaras bija saņēmis no Rūdolfa Liepiņa tikai 1920. gada 8. janvārī. Viņš uzturējās Odesā, bet valdības pārstāvis K. Bahmanis – Kijevā. A. Kacens uz K. Bahmaņa rīkojuma pamata nodibināja sakarus ar A. Deņikina valdības iestādēm un 15. janvārī kā Latvijas pagaidu pārstāvis Dienvidkrievijā sāka pildīt konsulārās funkcijas.²⁵⁵ Pēc boļševiku iebrukuma Odesā A. Kacens februārī evakuējās un aprīlī atgriezās Rīgā.²⁵⁶

Ukrainā un Kaukāza republikās Latvijas pārstāvji pieredzēja varas maiņu – 1921. gada sākumā Padomju Krievijas karaspēks okupēja neatkarību pasludinājušo Armēniju, Gruziju un Azerbaidžānu. Tas iespaidoja konsulāta darbību. No 1921. gada augusta līdz 1922. gada jūnijam Harkovā darbojās Bēgļu reevakuācijas komisija, kuru vadīja Latvijas pilnvarotais bēgļu lietās Ukrainā Eižens Ulmanis. Sakarā ar Padomju Ukrainas valdības noraidīto attieksmi pastāvīgu pārstāvju bēgļu lietās citās Ukrainas pilsētās Latvijai nebija. Pēc E. Ulmaņa pilnvarotais bēgļu lietās bija K. Varkals, kurš darbojās Harkovā no 1923. gada 5. jūlija līdz 1. novembrim.²⁵⁷

No 1920. līdz 1922. gadam Latvijas konsulāts darbojās Tiflisā. 1920. gada 12. janvārī Tiflissas Latviešu Nacionālās padomes priekšsēdētājs Oskars Būmanis tika iecelts par Latvijas konsulu Tiflisā. 1920. gada marta beigās viņš nodibināja konsulātu, taču jau maija beigās vai jūnija sākumā O. Būmanis atstāja Tiflisu un novembrī atgriezās Latvijā.²⁵⁸ Latvijas konsula vietas izpildītājs Gruzijā no 1920. gada 1. jūnija bija Jānis Puriņš. Prombraucot O. Būmanis bija viņu pilnvarojis pagaidām vadīt konsulātu. Konsulāts Gruzijā kādu laiku pastāvēja arī pēc tās okupācijas (1921. g. 25. febr.) un padomju varas nodibināšanas. J. Puriņš to vadīja līdz 1921. gada 25. maijam.²⁵⁹ Aizbraucot viņš par vicekonsula vietas izpildītāju atstāja Jūliju Straumi, taču J. Puriņa izdotās pilnvaras nebija pietiekamas, un Gruzijas padomju valdība pieprasīja uzrādīt oficiālu Latvijas valdības pilnvaru, kuras J. Straumem nebija. Latvijas delegāts A. Kacens 1921. gada 9. martā, aizbraucot no Tiflissas uz Konstantinopoli,

pilnvaras aizstāvēt Latvijas pilsoņu intereses Batumi bija piešķīris Igaunijas vicekonsulam Batumi O. Blumbergam.²⁶⁰

1922. gada janvārī ĀM turpināja "pagaidām" atturēties iecelt karjeras konsulu Tiflisā. Latvijas valdība nevēlējās nodibināt diplomātiskos sakarus ar Padomju Gruziju, bet uzskatīja par savu pienākumu saglabāt saistību ar neatkarīgās Gruzijas valdību. Redzot, ka padomju režīms Gruzijā nostiprinās, 1922. gada martā ĀM nolēma, ka nav vēlams dibināt konsulātus Kaukāzā. Konsulāts Tiflisā tika slēgts, bet Latvijas pilsoņu aizstāvība uzticēta Igaunijas konsulam O. Blumbergam.²⁶¹ Vietējās Latviešu Nacionālās padomes Baku un Tiflisā lūdza Latvijas valdību palīdzēt latviešiem (bēgļiem, bijušās krievu armijas demobilizētajiem kareivjiem u.c.) atgriezties dzimtenē.²⁶²

1920. gada 3. janvārī Baku Latviešu Nacionālā padome (BLNP) par vēlamo Latvijas pārstāvi K. Ulmanim ieteica L. Leju (Leiju) – Pagaidu valdības konsuls Azerbaidžānas Republikā. 1920. gada 5. janvāra valdības sēdē L. Leja (Leija) tika apstiprināts un Z. Meierovics parakstīja viņa pilnvaru. Diemžēl apstiprinātais konsuls neieradās Baku līdz režīmu maiņai 1920. gada 27. aprīlī (strādnieku sacelšanās ar Sarkanās armijas atbalstu, kuras rezultātā tika pasludināta padomju vara), tāpēc uz laiku latviešu kopienas intereses neoficiāli aizstāvēja BLNP.²⁶³

Latvijas pilnvarotā pārstāvja jautājums Baku un pārējā Aizkaukāzā 1922. gada pavasarī aktualizējās, jo Azerbaidžānas padomju varas iestādes bija norādījušas, ka konsula neiecelšanas gadījumā turpmāk "Baku Latvijas pilsoņu komiteja" (BLPK) vairs netiks atzīta par Azerbaidžānā dzīvojošo Latvijas pilsoņu interešu aizstāvētāju. Līdz šim BLPK bija Baku konsulu padomes dalībniece, un tās darbības pārtraukšanas gadījumā Latvijas pilsoņi Azerbaidžānā paliktu bez jebkādas aizsardzības. BLPK pieprasīja drīzāk atsūtīt oficiālu Latvijas Republikas pārstāvi, kā arī pasteidzināt Latvijas pilsoņu atgriešanās jautājumu risināšanu.²⁶⁴ Tomēr Latvijas valdība neuzskatīja par vajadzīgu iecelt pārstāvi Padomju Azerbaidžānā.

Drīz vien darbību izbeidza visi Latvijas pilnvarotie pārstāvji un konsulāti visās Kaukāza republikās; pēc īsa valstiskās neatkarības posma tās tika okupētas un iekļautas Krievijas padomju impērijā – PSRS.

1920. gadā Latvijas Pagaidu valdība nosūtīja delegāciju bēgļu reevakuācijas lietās uz Dienvideiropas un Balkānu valstīm. Tās vadītājs bija diplomātiskais pārstāvis un valdības delegāts Aleksandrs Kacens, sekretārs un konsulāragents – viņa brālis Konrāds Kacens. 2. jūlijā ar valdības lēmumu A. Kacens tika iecelts par Latvijas valdības delegātu bēgļu reevakuācijas jautājumos Rumānijā, Turcijā un Ukrainā, bet 3. jūlijā viņš kļuva "par Latvijas valdības ārkārtējo delegātu pie Austrijas, Azerbaidžānas, Bulgārijas, Čehoslovākijas, Dienvidslāvijas, Gruzijas, Grieķijas, Rumānijas un

Turcijas valdībām”, ar uzdevumu repatriēt Latvijas pilsoņus, kā arī slēgt un parakstīt ar minēto repatriāciju saistītus līgumus. Vēlāk (valdības 9. jūlija lēmums) šajā sarakstā tika iekļauta arī Krima. 14. jūlijā A. Kacenam tika izsniegta komandējuma apliecība uz Dienvidkrieviju, lai tur organizētu un pasteidzinātu Latvijas bēgļu atgriešanos dzimtenē.²⁶⁵ 1920. gada 17. jūlijā Z. Meierovics uzdeva A. Kacenam vērsties pie pārējām viņa pilnvarās norādītajām valdībām un panākt vienošanos par Latvijas bēgļu reevakuāciju. No 1920. gada jūlija līdz 1921. gada aprīlim A. Kacena vadītā misija apceļoja Austriju, Dienvidslāviju, Turciju un Kaukāzu un nokārtoja tur Latvijas bēgļu atgriešanās jautājumu. (Brauciens notika pa maršrutu Liepāja–Klaipēda–Varšava–Vīne–Prāga–Vīne–Belgrada–Sofija–Istanbula–Tiflisa.²⁶⁶) Misija Rīgā atgriezās 1921. gada 22. aprīlī. Ar 1921. gada 27. septembra valdības lēmumu A. Kacens no delegāta pienākumiem tika atbrīvots.²⁶⁷

Līdz 1921. gadam Latvija nodibināja vairākas pārstāvniecības ne tikai Krievijas, bet arī Ķīnas Tālajos Austrumos. 1921. gada nogalē vēl nebija atmests plāns par plaša diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību tīkla izveidošanu arī citās “tālajās ārzemēs”. Tūkstošiem kilometru no dzimtenes tālajās pilsētās dzīvoja vairāki simti latviešu. Arī viņiem bija nepieciešama konsulārā palīdzība. Apskatā par 1922. gada budžetā paredzētajām Latvijas sūtniecībām ārlietu ministra biedrs H. Albats informēja, ka projektā ir arī sūtniecība Tālajos Austrumos, ar rezidenci Japānā.²⁶⁸ Tomēr to nenodibināja.

Ar MK 1920. gada 31. maija lēmumu par konsulu Harbinā (Mandžūrija) no 31. maija tika apstiprināts E. Zilgalvis. Pirms dienesta ārlietu resorā viņš bija Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālās padomes loceklis un vēlāk Latvijas valdības pārstāvja Vladivostokā J. Mazpoļa pilnvarotais un militārais pārstāvis Mandžūrijā.²⁶⁹ 1. aprīlī konsuls pārcēlās uz Šanhaju un, iepriekšējās pilnvaras nenolikdams, savā vietā par konsula vietas izpildītāju uz laiku pilnvaroja Ķīnas Latviešu Centrālās nacionālās komitejas priekšsēdētāju V. Krušuli. Ministrs konsula rīcībai piekrita, un 1922. gada 3. janvārī E. Zilgalvis no konsula pienākumiem Harbinā tika atbrīvots.²⁷⁰ V. Krušuļa pilnvaras anulēja, 1922. gada sākumā sakarā ar pāriešanu citā darbā E. Zilgalvis konsulātu nodeva P. Mežakam, kurš 3. janvārī bija iecelts par goda vicekonsulu Harbinā un Austrumu–Ķīnas dzelzceļa joslā, bet no 1925. gada 2. janvāra kļuva par goda konsulu.²⁷¹

Diemžēl Harbinas latviešu kopienas lielākā daļa drīz nonāca konfliktā ar Latvijas konsulātu, jo goda konsuls P. Mežaks – bijušais cara armijas ģenerālis – izrādījās lielkrievu šovinists. Amatam tika ieteikti citi kandidāti. Lai gan ministrijai trūka tuvākas informācijas par notikumiem Harbinā, tā atzina, ka vietējā latviešu kolonijā

pastāv domstarpības, un tāpēc nolēma konsulātā neko nemainīt. Ārlietu ministrija konsulu iecelšanā parasti centās ievērot vietējo latviešu koloniju vēlmes, taču šoreiz to kavēja pretrunas pašu kandidātu ieteicēju vidū.²⁷²

J. Mazpoļa pilnvarotais Šanhajā no 1919. gada 1. decembra līdz 1920. gada 30. maijam bija R. Valdmanis,²⁷³ bet no 1920. gada maija Latvijas Pagaidu valdības pārstāvja vietnieks Šanhajā – Jēkabs Ģermanis. No 1921. gada 29. augusta Latvijas konsula vietas izpildītāja funkcijas J. Ģērmaņa vietā uz laiku pildīja viņa līdzšinējais palīgs Valdemārs Rudzītis.²⁷⁴ 1922. gada 3. janvārī valdība iecēla E. Zilgalvi par konsulu Šanhajā, ar uzdevumu pārzināt visas Latvijas konsulārās iestādes Ķīnā, Mandžūrijā un Ķīnas–Austrumu dzelzceļa “Atsavināšanas josla”. E. Zilgalvis ieradās Šanhajā un varēja veikt konsula pienākumus tikai līdz 1923. gada 15. maijam, jo vietējā latviešu kopiena konsulātu Šanhajā negribēja atbalstīt.²⁷⁵ Turpmāk Latvijas pilsoņu intereses Šanhajā aizstāvēja Somijas konsulāts, izņemot laiku no 1930. līdz 1932. gadam, kad karjeras konsuls tur bija Pēteris Rušens.²⁷⁶

Īsumā. Viens no svarīgākajiem ārlietu resora darbības virzieniem tā sākumposmā bija attiecību noregulēšana un attīstīšana ar Padomju Krieviju. Milzīgā darba apjoma dēļ, sevišķi bēgļu reevakuācijas jautājumā, Latvijai vislielākais sūtniecības darbinieku skaits bija tieši Maskavā. Īpaši bīstamos un smagos apstākļos Latvijas diplomātiskie un konsulārie pārstāvji darbojās bijušās cara impērijas nomalēs pilsoņu kara gados, kad pastāvīgi bija apdraudēta viņu dzīvība. Atsevišķos reģionos vairākkārt mainījās režīmi un valdības. Nelabvēlīgo un strauji mainīgo apstākļu dēļ kavējās konsulāro pilnvaru saņemšana, līdz ar to pārstāvniecību statuss kļuva nenoteikts vai neoficiāls. Tomēr Latvijas pārstāvjiem bija jādara viss iespējamais savas valsts pilsoņu dzīvības glābšanai, viņu tiesību, īpašuma un interešu nodrošināšanai. Konsulārajiem un bēgļu lietu pārstāvjiem dažreiz bija jākārtoti arī tādi diplomātiskie jautājumi, kas miera laikā neietilptu viņu pienākumos. Vairāki Latvijas pārstāvji, pildot dienesta uzdevumus, tika nogalināti. Tā ir varonības pilna un līdz šim pietiekami nenovērtēta lappuse Latvijas ārlietu dienesta vēsturē.

5. §

Konsulāro pārstāvniecību tīkla paplašināšana

Latvijas starptautiskā *de iure* atzišana pavēra plašāku ceļu tirdznieciski ekonomisko sakaru izveidošanai ar daudzām pasaules valstīm. Līdz ar to radās arī daudz plašākas iespējas konsulāro pārstāvju iecelšanai. Latvijas karjeras (diplomātisko un konsulāro) pārstāvniecību tīkls pamatā tika izveidots līdz 1921. gada rudenim.²⁷⁷

Tomēr kādu laiku turpinājās arī goda konsulāragentu iecelšana (konsulāragentūru dibināšana),²⁷⁸ taču pakāpeniski valsts no šīs institūcijas izmantošanas atteicās un pakāpeniski pārgāja uz augstāku pakāpju goda konsulāro pārstāvju (vicekonsuls, konsuls, ģenerālkonsuls) institūcijas izveidošanu. Konsulārie aģenti tika paaugstināti par goda vicekonsuliem vai konsuliem. Konsulātus vadīja goda konsuli – attiecīgo valstu pilsētās dzīvojošie prominentie saimnieciskie un sabiedrībā cienjami cilvēki, kuri nesastāvēja valsts dienestā. Latvijai kā nelielai valstij bija izdevīgi veidot plašu goda konsulāro pārstāvniecību tīklu, nevis censties uzturēt simtiem konsulāro pārstāvniecību daudzās pasaules valstīs. Goda konsuli paši spēja finansēt konsulāta darbību un bija ieinteresēti pārstāvēt valsti, jo uzskatīja to par savu goda lietu. Turklāt viņi daudz labāk pārzināja vietējos apstākļus. Lai nodrošinātu sekmīgu konsula dienestu, arī konsuli, līdzīgi diplomātiem, izmantoja privilēģijas un imunitāti. Konsulātam un tā darbiniekiem bija noteiktas tiesības attiecībā pret rezidences valsts tiesas un administratīvo jurisdikciju. Tajās bija ietverta konsulāta telpu, arhīvu, īpašuma un darbinieku personas neaizskaramība, atbrīvojums no nodokļiem, nodevām, muitas un kratīšanas un citas privilēģijas. Konsulāro amatpersonu varēja aizturēt vai arestēt tikai par smagiem noziegumiem uz tiesas lēmuma pamata, viņu nevarēja pakļaut vietējai tiesas un administratīvajai jurisdikcijai par darbībām, kas ietilpa tās dienesta funkcijās.

Latvija aktīvi meklēja goda pārstāvjus sevišķi Britu impērijas zemēs, īpaši ostu pilsētās, kur samērā bieži piestāja Latvijas kuģi un vajadzēja aizstāvēt kuģu un jūrnieku tiesības. Goda konsulu pilnvarojumā bija atšķirības. Daži goda konsuli (īpaši, ja tie bija latvieši) arī praktiski izpildīja visas konsulārās funkcijas līdzīgi karjeras konsuliem (piem., izdeva jaunas pases, kārtoja karaklausības un pavalstniecības lietas, izsniedza vīzas utt.). 20. gadu sākumā un dažreiz arī vēlāk ĀM centās atrast piemērotus kandidātus vispirms ārzemju latviešu vidū. Daudzi latvieši arī uzņēmās konsulāro pārstāvju pienākumus (K. Alksne Sidnejā, K. Bergs Buenosairesā, V. Bagun-Bērziņš Lodzā, O. Hasmanis Valgā, J. Kalniņš Ņujorkā, J. A. Kalniņš Breslavā, J. Kļaviņš-Ellanskis Bernē, A. Krēgers Teherānā, P. Mežaks Harbinā, J. Mežs Havanā, F. Mitenbergs Ņūkāslā, A. Olsens-Ozols Honolulu, A. Ozoliņš (ps. Burtnieks) Japānā, Jānis un Juris Ozoliņi Valgā, M. Pečors Kārdifā, J. Pētersons Amsterdamā, J. Salmans Tallinā, N. Šillings Vīsbādenē, J. Ulmanis Čikāgā, A. Vanags Oslo, V. Veldijs (īst. v. Velde) Vankūverā, J. Viksne Kišiņevā, J. Vikstrēms Diseldorfā, J. Vilciņš Vīnē, J. Zībergs Bostonā, E. Zilgalvis Harbinā un Šanhajā). Taču lielākā daļa konsulāragentu (goda konsulu) bija vietējo nāciju pārstāvji.

Daži latvieši, kas bija uzņēmušies šos pienākumus, vēlāk nonāca materiālās grūtībās, kas turpmāk liedza uzņemties konsulāta (konsulāraģentūras) uzturēšanas izdevumus, un viņi bija spiesti no amata atteikties. Tomēr daļa turpināja pildīt pārstāvju funkcijas. Piemēram, LPNP vēl pirms Latvijas valsts proklamēšanas iecēla Arturu Vanagu par savu pārstāvi Norvēģijā un Dānijā. Pēc Latvijas starptautiskās atzīšanas Pagaidu valdība apstiprināja viņu par Latvijas konsulu Norvēģijā, bet no 1921. gada par ģenerālkonsulu. No 1927. gada viņš bija arī lauksaimniecības padomnieks trijās Skandināvijas valstīs (tomēr viņš nebija iekļauts šajās valstīs akreditēto diplomātisko korpusu sarakstos).²⁷⁹

Latvija nodibināja ievērojami vairāk goda konsulāro pārstāvniecību nekā Igaunija un Lietuva (sevišķi Lielbritānijas impērijā). 1923. gada novembrī Latvijai kopumā bija 68 konsulārās pārstāvniecības: 5 ģenerālkonsulāti, 33 konsulāti, 27 vicekonsulāti un 3 konsulārās aģentūras.²⁸⁰ Konsulārais tīkls ietvēra Eiropu, Āziju un Ziemeļameriku un līdz 30. gadu beigām trīsreiz pieauga. 20. gadu beigās un 30. gadu sākumā radās pirmie goda konsulāti arī Dienvidamerikā, Austrālijā un Āfrikā, taču šajās pasaules daļās Latvijas intereses bija vāji pārstāvētas. Goda konsulu institūcija, kas bija izplatīta Rietumvalstu diplomātiskajā praksē un kuras pastāvēšanas avots bija brīvā tirgus ekonomiskā sistēma ar privāto iniciatīvu un sava kapitāla ieguldīšanu, nebija izmantojama PSRS.

Daudzām Eiropas vecajām valstīm pārstāvniecību tīkls bija daudz plašāks nekā Latvijai. 1925. gadā Zviedrijai bija 20 sūtniecības, 20 ģenerālkonsulāti, 149 konsulāti, 428 vicekonsulāti, kopā 620 pārstāvības; Dānijai – 20 sūtniecības, 16 ģenerālkonsulāti, 127 konsulāti, 383 vicekonsulāti, kopā 591 pārstāvniecība; Norvēģijai – 23 sūtniecības, 25 ģenerālkonsulāti, 152 konsulāti, 404 vicekonsulāti, kopā 616 pārstāvniecību.²⁸¹ Latvijas pārstāvniecību tīkla straujāku attīstību un atsevišķu pārstāvniecību darbību ierobežoja finansiāli apstākļi.

Jau 20. gadu sākumā ministrija atteicās no Latvijas Pagaidu valdības pilnvaroto pārstāvju sūtīšanas īslaicīgās diplomātiskās misijās (no dažām nedēļām līdz gadam) ar speciāliem uzdevumiem, kur nebija nepieciešams dibināt pastāvīgas pārstāvniecības. No 1919. līdz 1921. gadam šādas misijas tika izmantotas, galvenokārt risinot bēgļu jautājumus.

Sekmīgam darbam Latvijai bija vajadzīgs savs Konsulārais reglaments. Lai to izstrādātu, ĀM juristi un diplomāti iepazinās arī ar citu valstu likumiem un praktisko darbību. 1924. gada februārī tika publicēts K. Ducmaņa izstrādātais Konsulārā reglamenta projekts. Galīgajā variantā reglaments tika publicēts 1925. gada 9. janvārī, un tajā bija noteiktas Latvijas konsulu tiesības un pienākumi. Dažreiz konsulārie

noteikumi bija ietverti arī īpašās konsulārās konvencijās – tādas Latvijai bija ar Franciju, Igauniju, Lietuvu, Poliju un dažām citām valstīm.²⁸² Konsulārais reglaments tika uzskatīts par ĀM konsulārā dienesta satversmi.²⁸³ Cariskās Krievijas konsulārie statūti, ar kuriem līdz tam tika regulēta konsulārā darbība, Latvijai nebija piemēroti. Jauna reglamenta izstrādē tika ņemta vērā jaunākā likumdošana un prakse konsulārajā nozarē ārvalstīs, kā arī Latvijas ĀM iegūtā pieredze.

No 1924. gada beigām līdz 1925. gada sākumam Ārlietu ministrija saziņā ar Latvijas pārstāvniecībām ārzemēs izstrādāja konsulāro pārstāvniecību tīkla optimālās attīstības projektu. To galīgi pieņēma 1925. gada 21. februāra apspriedē ar saimniecisko resoru un organizāciju pārstāvjiem. Atbilstoši Latvijas ekonomiskām un politiskām vajadzībām bija iecerēts atvērt ap 225 Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību.²⁸⁴ Parasti konsulātus atvēra nozīmīgākos tirdzniecības centros, ostas pilsētās un reģionos, kur bija apmetušies latviešu emigranti. Dībināmie konsulāti bija norādīti ministrijas publicētajos Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību sarakstos, tomēr pārliecinošas argumentācijas gadījumā, īpaši vēlākajos gados, tādus nodibināja arī vairākās citās iepriekš neplānotās pilsētās (piem., Brisbenā). Savukārt vairākās konsulārā dienesta shēmā ietvertajās pilsētās konsulātus neizdevās izveidot (piem., Brigē Beļģijā; Florencē Itālijā; Jokohamā un Kobē Japānā; Lidsā, Notingemā un Ņūheivenā Lielbritānijā; Aleksandrijā un Adenā Lielbritānijas domīnijās un mandāta teritorijās; Jafā Palestīnā; Gambijā; Portluisā Maurīcijas salā; Kalkutā, Džordžtaunā un Rangunā Indijā; Honkongā; Singapūrā; Fredrikstadā Norvēģijā; Porvo, Pietarsāri un Kemī Somijā; Madridē, Bilbao un Valensijā Spānijā; Bāzelē un Cīrihē Šveicē; Trapezundā (Trabzona) Turcijā; Flensburgā Vācijā u.c.). Kas attiecas uz konsulāro pārstāvību Portugālē, ostas pilsētā Porto atradās konsulāta Lisabonā atsevišķa nodaļa.

Izvēloties kandidātu goda konsula amatam, ĀM raudzījās, lai attiecīgā persona būtu spējīga ne tikai attīstīt un veicināt tirdznieciskos un saimnieciskos sakarus, bet, izmantojot savu cienājamo stāvokli sabiedrībā, varētu attīstīt arī plašu Latvijas propagandu. Kā jau minēts, priekšroka tika dota Latvijas pilsoņiem vai tiem kandidātiem, kas bija ar mieru no saviem personiskajiem līdzekļiem algot ministrijas sūtītu sekretāru un visus konsulāros ienākumus iemaksāt Valsts kasē. Par vēlamiem tika atzīti arī tādi kandidāti, kas sekretāru gan nealgoja no saviem līdzekļiem, tomēr bija ar mieru atteikties no konsulārajiem ienākumiem par labu Latvijas Valsts kasei.²⁸⁵ Bieži bija arī gadījumi, kad ministrija ar goda konsulu vienojās, ka tas Valsts kasei pārskaitīs tikai daļu konsulāro ienākumu. No goda konsuliem nevarēja gaidīt tikpat aktīvu darbību kā no karjeras diplomātiem, taču viņiem nevajadzēja maksāt

algas vai piešķirt līdzekļus reprezentācijas vajadzībām. Par tirgotāju – goda konsulu kandidatūrām ĀM konsultējās ar Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameru un lūdza tās atsauksmi. Taču 30. gadu vidū atrast goda konsulus, kuri piekristu algot ministrijas sūtītus sekretārus, kļuva arvien grūtāk.²⁸⁶

Sakarā ar jaunā Konsulārā reglamenta izdošanu no 1925. gada 1. aprīļa tika ieviests Konsulārais tarifs. To izstrādājot, ņēma vērā Rietumeiropas valstu pieredzi. 1930. gada maijā un jūnijā ĀM pilnvaroja goda konsulus ostas pilsētās pagarināt pases jūrniekiem.²⁸⁷

1928. gada 1. oktobrī Latvijai pavisam bija 164 goda konsulārās pārstāvniecības – 5 ģenerālkonsulāti, 77 konsulāti un 82 vicekonsulāti, no tām Lielbritānijā – 41, britu domīnijās – 19 (Kanādā 4, Āfrikā 3, Indijā 2 un pa vienai Austrālijā, Dienvidamerikā, Gibraltārā, Jamaikā, Jaunzēlandē, Kanāla salās, Maltā, Palestīnā, Trinidadā – Tobago), Vācijā – 14, ASV un Zviedrijā – pa 13, Somijā – 11, Francijā – 9, Norvēģijā – 7, Dānijā – 5, Itālijā – 4, Beļģijā, Nīderlandē, Polijā un Rumānijā – pa 3, Bulgārijā, Čehoslovākijā un Grieķijā – pa 2, Argentīnā, Dienvidslāvijā, Igaunijā, Japānā, Kubā, Ķīnā, Luksemburgā, Portugālē, Šveicē un Ungārijā – pa vienai.²⁸⁸

Bieži vien goda konsula funkcijas no tēva pārņēma dēls. Faktiski tur, kur tēva uzņēmumu pārņēma dēls un uzņēmumi pastāvēja gadu desmitiem (piem., Korkā un Belfāstā Īrijā; Vesthartlepūlē Lielbritānijā u.c.), šis goda amats bija kļuvis par ģimenes tradīciju. Tā arī Latvijas vicekonsula Gibraltārā (1925.–1970. g.) A. E. Imossi (*Imossi*) vectēvs bijis Peru konsuls Gibraltārā, vēlāk šo amatu pārņēmis viņa tēvs, kurš ticis apstiprināts arī par Panamas konsulu. A. E. Imossi vecākais brālis savukārt bija Somijas vicekonsuls, bet otrs brālis – Vācijas un Peru konsuls.²⁸⁹

Dažreiz starp draudzīgu valstu konsulātiem izveidojās cieša sadarbība. Piemēram, Latvijas konsulāts Brēmenē kopā ar Igaunijas un Somijas konsulātiem 1926. gadā izdeva kopēju saimniecisku biļetenu.²⁹⁰ Vairāki Latvijas goda konsulārie pārstāvji vienlaikus bija arī citu valstu goda konsuli. Goda konsuls Sidnejā N. Makleods (*McLeod*) 30. gados dažreiz aizstāvēja arī Lietuvas pilsoņu intereses. Izņēmuma kārtā ĀM viņam atļāva to darīt.²⁹¹

Īsumā. Latvijas sūtniecību skaits 20. gadu vidū nostabilizējās. Tās aptvēra visas kaimiņvalstis, vismaz pa vienai pārstāvniecībai bija katrā Eiropas reģionā un Latvijas interesēm svarīgākās lielvalstīs. Turpināja augt konsulāro pārstāvniecību tīkls, īpašu uzmanību pievēršot goda pārstāvniecību attīstīšanai. Tas bija svarīgi valstīs, kur Latvijai sūtniecību nebija. Iespējas iesaistīt konsulārajā dienestā ārvalstu latviešus izrādījās samērā ierobežotas. Goda konsuli – ārvalstu pilsoņi lielākajā daļā gadījumu spēja finansiāli konsulātus uzturēt daudz labāk, taču viņi neprata latviešu valodu un

daudz laika pavadīja savā tiešajā darbā, tehnisko darbu bieži uzticot saviem sekretāriem. Bija gadījumi, kad atsevišķi konsuli labprāt lepojās ar skanīgo nosaukumu un privilēģijām, ko amats deva, bet Latvijas sūtniecībām un ģenerālkonsulātiem pret viņu pasivitāti un darba kvalitāti bija zināmi iebildumi, tomēr goda amatpersonu atcelšanas gadījumu nebija daudz. Bija pilsētas, kur goda konsula amatā ilgus gadus darbojās viena un tā pati persona, bet citās goda konsuli bieži mainījās. Kopumā goda konsuli konsulārās funkcijas izpildīja, kaut arī starp viņiem pastāvēja ievērojamas atšķirības darba apjoma ziņā.

6. §

Ministrijas darba organizācijas problēmas

Ārlietu ministrijas darbība pakāpeniski tika uzlabota, izmantojot citu valstu ārlietu resorā uzkrāto pieredzi. Tomēr nepietiekamā budžeta dēļ jau 1920. gadā un arī vēlāk notika vairākas resora strukturālās izmaiņas un štatu samazināšana. Tautas lielākajai daļai diplomātu darbs bija svešs un nesaprotams. Arī Saeimas deputāti nenovērtēja šī resora lielo nozīmi, un tur nepamatoti valdīja uzskats, ka diplomātiskajam dienestam apcirptu jau tā nelielos līdzekļus. 1922. gadā ĀM budžetam bija ieplānoti 1,3% no valsts kopbudžeta.²⁹² Resora pastāvēšanas laikā ministrijai piešķirtais budžets svārstījās no 1,1% (1918.–1920. g.) līdz 1,7% (1922./1923. g. un 1937./1938. budžeta g.), vienīgi 1921./1922. budžeta gadā tas sasniedza 2,7% no valsts kopbudžeta. Taču kopumā Latvijas ĀM piešķirto budžeta līdzekļu īpatsvars bija līdzīgs citu šā reģiona valstu (piem., Polija) ārlietu resora daļai valsts budžetā.²⁹³

Par spīti saspringtajai finansiālajai situācijai, jau 1919. un 1920. gadā ministrijas darbiniekiem piemaksāja 10 un vairāk procentu par svešvalodu prašanu atkarībā no pārvaldīto svešvalodu skaita.²⁹⁴

Administratīvi juridiskā departamenta direktors Roberts Liepiņš 1922. gadā norādīja, ka Latvijas ĀM jau tobrīd bijis vismazākais budžets pasaulē (iespējams, izņemot Igauniju). Jau līdz tam tika izvirzīts projekts par vairāku sūtniecību apvienošanu. Satversmes sapulce bija ieteikusi apvienot sūtniecību trīs Skandināvijas valstīs (rezidence Stokholmā) ar sūtniecību Somijā (rezidence Helsinkos) vai arī sūtniecību Helsinkos apvienota ar sūtniecību Tallinā. Sūtniecību Romā nolēma saglabāt. Klātesošie valdības locekļi tomēr iebilda pret minēto sūtniecību apvienošanu. Z. Meierovics uzsvēra, ka turpmāk jāpievērš lielāka uzmanība pārstāvniecībām

Skandināvijas valstīs un jāsakārto šis jautājums, jo sūtniecība Stokholmā un ģenerāl-konsulāts Kopenhāgenā izmaksā ļoti dārgi. Viņš uzskatīja, ka apvienot sūtniecības Helsinkos un Tallinā nebūtu izdevīgi gan no politiskā, gan saimnieciskā viedokļa, arī Romas un Parīzes sūtniecības apvienošana nav iespējama, jo abas sūtniecības kopā "apkalpo" sešas valstis un Tautu Savienību, nemaz nerunājot par piedalīšanos daudzajās konferencēs.²⁹⁵

Saeimā pastāvīgi notika cīņa par ĀM budžeta tālāku samazināšanu, no kā varētu ciest viss Latvijas diplomātijas un informācijas darbs ārzemēs. (Diplomātiem joprojām daudz pūļu un laika papildus vajadzēja veltīt informācijai.) Latvijas sūtņi saņēma mazāku algu nekā citu nelielo valstu sūtņi. Z. Meierovics asās debatēs Saeimā vairākkārt aizstāvēja ĀM budžetu (piem., 1923. g. 23. jūl.).²⁹⁶ Saeimas bezperspektīvās attieksmes dēļ diplomāti maz līdzekļu varēja izlietot savas valsts reprezentācijai.²⁹⁷

Taupības vārdā tika izdarītas arī vairākas rupjas kļūdas, kuru sekas Latvijai nācās izjust vēl gadiem ilgi, arī citu valstu attieksmē. Piemēram, pārsteidzīgā sūtniecību likvidešana uz vairākiem gadiem Stokholmā un Vašingtonā. No politiskā viedokļa tas samazināja Latvijas diplomātisko klātbūtni stratēģiski svarīgās valstīs. Saeima nosodīja ministriju par "pārāk lielu līdzekļu" izdošanu informācijas darbam. Zemo algu dēļ daudzi spējīgi darbinieki atstāja ĀM dienestu. Daži Latvijas diplomāti iesniedza atlūgumu sakarā ar nespēju pildīt dienesta pienākumus smago dzīves apstākļu un dārdzības pieauguma dēļ attiecīgajā valstī un lūdza viņus pārcelt uz Rīgu vai pārstāvniecību citā valstī. Latvijas diplomātiem dažreiz bija smagi skatīties, kā dzīvoja un lietas kārtoja finansiāli labi nodrošinātie citu valstu sūtniecību un konsulātu darbinieki.²⁹⁸

1920. gada 15. maijā Z. Meierovics rakstīja O. Grosvaldam, ka, sadalot budžetu pārstāvniecību darbiniekiem, ministrija vadās pēc principa – katram ierēdnim ārzemēs nodrošināt eksistences minimumu, ņemot vērā dārdzības līmeni rezidences valstī un pilsētā. Taču ministrs arī atzina, ka Latvijas valsts "vēl ļoti nepietiekošā mērā spēj atlīdzināt savu darbinieku darbu, un tamdēļ katram ierēdnim jāapzinās, ka, uzņemoties valsts amatu, viņš ir gatavs nest zināmus upurus valsts labā"²⁹⁹.

Konsulārajos noteikumos bija uzsvērts, ka vairāk nekā pusei ministrijas budžeta jāienāk no konsulārajiem ienākumiem.³⁰⁰ Tomēr ĀM ieņēmumi nebija atkarīgi vienīgi no konsulāro nodevu likmēm, bet arī no citu valstu, īpaši kaimiņvalstu dzīves līmeņa un dažādiem valdības pasākumiem. Ja rezidences valstī ievērojami tika paugstināta pasu nodeva, ceļotgribētāju skaits strauji samazinājās, un līdz ar to samazinājās arī konsulārie ieņēmumi Latvijas pārstāvniecībās.³⁰¹ 1927./1928. budžeta

gadā konsulārajās nodevās ieņēma 756 367 latus, t.i., 28% tā paša budžeta gada ĀM izdevumi. Budžeta izdevumu daļa tika iedalīta centra un pārstāvniecību daļā. Centra izdevumiem 1928./1929. budžeta gadā izlietoja 692 290 latus jeb 28%, bet pārstāvniecībām – 1 765 598 latus jeb 72% līdzekļu. Turklāt centra izdevumu īpatsvaram 20. gadu beigās bija tendence samazināties, bet pārstāvniecību daļai – pieaugt.³⁰² Tas izskaidrojams ne tikai ar karjeras pārstāvniecību skaita pakāpenisku pieaugumu. Budžeta iespēju robežās valsts centās uzturēt ārvalstīs strādājošo diplomātu dzīves standartu apmierinošā līmenī, jo vienlaikus tas bija arī valsts prestiža jautājums. Pēc dokumentiem var secināt, ka pārstāvniecību darbinieku algas pieaugums daļēji tika kompensēts uz centra darbinieku atalgojuma rēķina. Tik un tā Latvijas diplomātu līdzekļi bija tik ierobežoti, ka viņiem nācās būt pieticīgiem un vienkāršiem. Salīdzinājumā ar citām valstīm Latvija ĀM un pārstāvniecību uzturēšanai kopumā tērēja nelielus līdzekļus. Taču sabiedrības un Saeimas aizdomīgās un neieinteresētās attieksmes dēļ ārlietu resora vadītājiem bija gandrīz vai jātaisnojas par ārlietu dienestam piešķirtajiem līdzekļiem.

1927. gada 11. februārī preses konferencē ārlietu ministrs F. Cielēns lielu uzmanību veltīja tieši ĀM budžetam. Viņš konstatēja, ka 20. gadu vidū ministrijas budžets nebija vērā ņemami audzis, bet pārstāvniecību skaits ārzemēs bija pieaudzis galvenokārt uz jaunatvērto goda konsulātu rēķina. Ārlietu ministrijas darbs no 1920. līdz 1927. gadam, spriežot pēc pārstāvniecību skaita, bija vairāk nekā dubultojies, turpretim centra darbinieku skaits ievērojami sarucis – no 132 darbiniekiem 1920. gadā līdz 60 darbiniekiem 1927. gadā. Centra darbinieku štati ar katru gadu tika samazināti: 1921. gadā – 90, 1922. gadā – 87, 1923. gadā – 80, 1924. gadā – 72, 1925. gadā – 72, 1926. gadā – 64 un 1927. gadā – 60 darbinieku. Turklāt, lai arī pārstāvniecību skaits ārzemēs pieauga, arī tajās algoto darbinieku skaits tika samazināts: no 181 darbinieka 1921. gadā līdz 84 darbiniekiem 1927./1928. budžeta gadā.³⁰³ Lietuva un Igaunija sava ārlietu resora uzturēšanai izdeva lielāku naudu nekā Latvija.³⁰⁴ ĀM jau līdz 1925. gadam centās darbus vienkāršot, kas ļāva samazināt darbinieku skaitu gan centrā, gan pārstāvniecībās un ievērojami palielināt algas, bet arī tad Latvijas diplomātu atalgojums tālu atpalika no līdzīga lieluma Rietumeiropas valstu pārstāvju algām, nerunājot nemaz par lielvalstu diplomātu algām.³⁰⁵

Jautājums par ārlietu resora finansējuma samazināšanu no jauna aktualizējās 30. gadu sākumā, kad pasaules ekonomiskās krīze sasniedza arī Latviju. Ārlietu ministrs K. Zariņš pilnībā nespēja aizstāvēt resora budžetu, un krasā līdzekļu samazināšana visām ministrijām draudēja ar šo iestāžu darba dezorganizāciju. Ne vien Saeimas Budžeta komisijā un Ārlietu komisijā tika izteikti nepamatoti pārmetumi

sūtniecībām par veltīgu valsts naudas tērēšanu. Arī Valsts kontrole ieteica reorganizēt pārstāvniecības Romā un Ženēvā, tās apvienojot vai likvidējot pavisam. Līdzīgi izteikumi bija dzirdami arī par pārstāvniecību Prāgā, par sūtniecību apvienošanu Stokholmā un Tallinā. Ar labu argumentāciju K. Zariņam izdevās panākt, ka apdraudētās sūtniecības tomēr netika slēgtas un sūtņi palika savā vietā; tika nokārtotas arī vairākas steidzamas sūtniecību vajadzības. Tomēr, lai sabalansētu budžetu, no daudz kā bija jāatsakās.³⁰⁶

Organizatorisko jautājumu sekmīgā risināšanā liela nozīme bija problēmas vispusīgai izpētei un plašai apspriešanai. Vairākas šādas apspriedes ar Latvijas sūtņu līdzdalību notika 20. gadu sākumā. Blakus svarīgajiem politiskiem un ekonomiskiem jautājumiem tika iztīrītas arī organizatoriskā darba problēmas. 1920. gada 18. aprīlī Z. Meierovica vadītajā sūtņu konferencē, kurā piedalījās Latvijas sūtņi Igaunijā, Lietuvā, Polijā, Somijā un Vācijā, tika apspriesti galvenokārt politiskie jautājumi.³⁰⁷ Nākamajā gadā no 19. līdz 20. augustam Bulduros līdzīga apspriede notika Latvijas sūtņiem Lielbritānijā, Somijā, Zviedrijā, tajā piedalījās arī ģenerālkonsuls Kopenhāgenā un ārlietu ministra biedrs.³⁰⁸

1922. gada 12. augustā Z. Meierovics Rīgā noorganizēja pirmo konferenci Latvijas sūtņiem Baltijas un Skandināvijas valstīs. Diplomāti kopīgi apsprieda vērojumus un informāciju, kā arī iesniedza priekšlikumus ministram. Šo konferenci, kuru atklājot Ministru prezidents uzsvēra, ka tās uzdevums ir stiprināt kontaktu starp Ārlietu ministriju un pārstāvniecībām ārzemēs, var uzskatīt par sagatavošanas darbu plānotajai vispārējai Latvijas sūtņu konferencei.³⁰⁹

Pirmā Latvijas sūtņu konference sanāca pēc Z. Meierovica ierosinājuma 1923. gada 18. jūnijā un turpinājās līdz 22. jūnijam. Tās galvenais uzdevums bija saskaņot ĀM darbību politiskos, ekonomiskos, konsulāros, kā arī ministrijas iekšējās organizācijas jautājumos. Dienaskārtībā bija ĀM satversmes, iekšējās iekārtas un Konsulārā reglamenta apspriešana. Tika izveidotas konferences politiskā, administratīvā un juridiskā komisija. Pēdējā, noturot četras sēdes, izskatīja ĀM satversmes un Konsulārā reglamenta projektus. Administratīvā komisija noturēja piecas sēdes, kurās apsprieda darbvedības iekārtu, grāmatvedību un konsulāro tarifu.³¹⁰

Ārlietu resoram pilnveidojoties, liela nozīme bija ministrijas un diplomātiskā dienesta darbību reglamentējošo likumu, nolikumu, instrukciju u.tml. izstrādei un ievērošanai. Jau 20. gadu pirmajā pusē Latvijā tika pieņemti vairāki likumi un normatīvie akti, kas uz ĀM attiecās tāpat kā uz citām valsts iestādēm (Likums par civildienestu, Noteikumi par civildienestu, Valsts dienesta amatu saraksts, Valsts civildienesta amatu saraksts, Rikojums par valsts lielā ģerboņa lietošanu u.c., kā arī

ĀM struktūrvienību nolikumi un citi normatīvi dokumenti).³¹¹ 20. gadu otrajā pusē un 30. gados šie dokumenti tika precizēti un pilnveidoti. (Pētījumā turpmāk minēti tikai tie tiesību akti, kas attiecas uz ārlietu resora darbību.)

1922. gada 2. novembrī Ministru kabinets apstiprināja Noteikumus par dienestu Ārlietu ministrijā. Dienests tika sadalīts divās kategorijās – diplomātiski konsulārajā un tehniskajā dienestā. Tie savukārt tika iedalīti dienestā ministrijā un dienestā pārstāvniecībās ārzemēs. Diplomātiski konsulārajam dienestam bija sešas pakāpes: 1) I šķiras pilnvarotais ministrs (arī ģenerālsēkretārs), 2) II šķiras pilnvarotais ministrs (arī rezidējošais ministrs, departamentu direktori, kabineta šefs un ģenerālkonsuli), 3) sūtniecības padomnieks (arī I šķiras konsuls, lietvedis – *Charge d' affaires*, nodaļu vadītāji), 4) I šķiras sūtniecības sekretārs (arī II šķiras konsuls), 5) II šķiras sūtniecības sekretārs (arī vicekonsuls), 6) atašejs un konsulāraģents. Sūtņus (pilnvarotos ministrus) un sūtniecību padomniekus un ģenerālkonsulus no ieteiktajiem kandidātiem iecēla Ministru kabinets. Iecelšana konsulu un sūtniecības sekretāru amatā bija ārlietu ministra tiešā kompetence. Katram darbiniekam karjeru vajadzēja sākt zemākajā (atašeja) pakāpē, pēc tam pa karjeras kāpnēm iespēja virzīties bija tikai pēc ilggadīga darba un vairākiem pārbaudījumiem.³¹²

Īstenojot 1922. gada Noteikumus par dienestu Ārlietu ministrijā, darbiniekus nevarēja iecelt uzreiz par 2. sekretāriem, bet dienests bija jāsāk no zemākās – atašeja pakāpes. Taču varēja uz laiku iecelt par 2. sekretāra vietas pagaidu izpildītājiem. Šāds statuss gan nedeļa minētajos Noteikumos paredzētās tiesības. 3. sekretāri nebija iekļauti nevienā no sešām diplomātiskajām pakāpēm, tolaik viņi (atšķirībā no mūsdienās pieņemtās kārtības) par diplomātiem neskaitījās. Diplomātiskās pases ministrijas sūtītiem sekretāriem goda konsulātos izsniedza viņu ārējo attiecību atvieglināšanai ar attiecīgo valstu amatpersonām vai iestādēm. Darbinieku pārvietošanā ĀM vadījās pēc lietderības principa, t.i., no valsts interešu viedokļa, tādēļ darbinieku privātās intereses ne katreiz varēja pietiekami ievērot.³¹³ Pirmajos gados radnieku un paziņu "ievilkšana" ministrijā bija samērā izplatīta parādība, tāpēc Z. Meierovics 1923. gada 7. novembrī pārstāvniecību vadītājiem rakstiski atgādināja Civildienesta likuma 32. pantu par aizliegumu uzņemt dienestā radniekus.³¹⁴

Jāatzīmē, ka gan valsts neatkarības pirmajos gados, gan arī vēlāk sūtņu iecelšanā bija izņēmumi, atkāpjoties no šīs kārtības. Sūtņu un diplomātisko pārstāvju iecelšana papildu atbilstošas kompetences kritērijiem bija saistīta arī ar politisko partiju centieniem panākt savu pārstāvju iecelšanu šajos amatos. Sūtņus iecēla Saeima pēc ārlietu ministra priekšlikuma un ar Saeimas Ārlietu komisijas piekrišanu. Valsts parlamentārisma posmā sūtņu apstiprināšanā politiskās partijas iejaucās samērā

maz. Resora vadība gandrīz visu laiku atradās Latviešu zemnieku savienības rokās, arī liela daļa sūtņu bija šīs partijas biedri vai atbalstītāji (V. Bandrevičs, Ē. Feldmanis, O. Grosvalds, J. Seskis, M. Valters), tomēr šajos amatos darbojās arī vairāki sociāldemokrāti (G. Bisenieks, F. Cielēns, V. Salnais).³¹⁵

Salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu praksi, iepriekš minētajos noteikumos vairs nebija paredzēts sevišķu uzdevumu ierēdņa amats. Ministrijas praksē bija gadījumi, kad ierēdņi tika iecelti citā amatā (viņiem tika piešķirts cits amata nosaukums) ne tikai sakarā ar iecelšanu diplomātiski konsulārajā dienestā, bet vienkārši aizpildot budžetā piešķirtu štata vienību. Notika konkrētu ierēdņu pārskaitīšana no vienas ministrijas nozares citā, kas norisinājās sakarā ar iekšējās iekārtas reorganizāciju, kā arī ar amata nosaukuma maiņu un ieskaitīšanu diplomātiski konsulārā dienesta pakāpē.³¹⁶ Turpmāk ministrijai bija jāpiemērojas 1925. gadā noteiktajam jaunajam Valsts civildienesta amatu sarakstam un Noteikumiem par valsts darbinieku atalgojumu, ieskaitot darbiniekus attiecīgās amatu kategorijās saskaņā ar viņu izpildāmiem amatiem un noteiktu algu.³¹⁷ Kopumā ministrijas darbības pirmajos piecos sešos gados tika izveidota diplomātiskā un konsulārā dienesta un tā struktūrvienību darbības juridiskā bāze (pamats), ko vēlākajos gados uzlaboja. Sevišķi daudz tiesību aktu un to grozījumu skāra konsulāro darbību.

Diplomātu ievēribai bija paredzēts Likums par diplomātisko paku un bagāžas ieviešanu un izvešanu no Latvijas. Sūtņa un konsula karogu lietošanu reglamentēja 1922. gada 10. augustā pieņemtie Noteikumi par Latvijas valsts tirdzniecības, amatu personu un atsevišķu iestāžu flagām un kara kuģu karogiem.³¹⁸ 1923. gada 4. oktobrī tika pieņemti Noteikumi par ceļa izdevumu atlīdzināšanu iecerāmiem, pārceļamiem un atlaižamiem ārlietu resora darbiniekiem. Ārlietu ministrs un finanšu ministrs 1923. gada 30. novembrī parakstīja Instrukciju par ārvalstu diplomātisko un konsulāro pārstāvju bagāžas un sūtījumu kontroli. 1924. gada martā tika sastādīta Instrukcija Latvijas pārstāvībām ārzemēs par konsulāro ieņēmumu iemaksu valsts ienākumos.³¹⁹

Ārlietu ministrijas augstākās amatpersonas bija iekļautas Sarakstā valsts civilresoru štatu amatiem, kuru izpildītāji mobilizācijas gadījumā atsvabināti no iesaušanas aktīvā karadienestā.³²⁰ Uz ārlietu resoru attiecās arī 1925. gada 23. jūlija Instrukcija par Ministru kabineta iekšējo darbību un kārtību.³²¹ Togad ĀM izstrādāja un ieviesa vairākas instrukcijas, no tām galvenās bija Instrukcija pie Konsulārā reglamenta 72.–77. pantiem par konsulu ziņojumu un darbības pārskatu sastādīšanas un iesūtīšanas kārtību un Noteikumi par saimnieciskās informācijas un uzziņu izsniegšanas kārtību caur Latvijas pārstāvībām ārzemēs.³²²

Tika izdota arī Instrukcija Ārlietu ministrijas centra grāmatvedībai, bet 1926. gadā – Noteikumi par grāmatvedību un norēķiniem Ārlietu ministrijai padotās pārstāvībās ārzemēs, kurām ir savs budžets. Uz grāmatvedību attiecās arī Noteikumi par dienas maksu un ceļa izdevumiem ārzemju komandējumos. Tika izdarīti Pārgrozījumi noteikumos par ceļa izdevumu atlīdzināšanu iecelšiem, pārceļiem un atlaižamiem ārlietu resora darbiniekiem.³²³ 1925. gada 23. oktobrī Ministru prezidents un ārlietu ministrs H. Celmiņš parakstīja pilnīgi slepenu Vispārīgo instrukciju Latvijas diplomātiem un konsulāriem pārstāvjiem un šifru pārzinim Ārlietu ministrijā par šifru sastādīšanu, lietošanu un uzglabāšanu.³²⁴

Tirdzniecības atašeja tiesības un darbība tika noteikta ar ĀM un Finanšu ministrijas kopīgi izstrādāto un 1926. gada 19. novembrī apstiprināto Pagaidu instrukciju. Vairākās Latvijas sūtniecībās Rietumeiropā 20. gadu otrajā pusē darbu sāka lauksaimniecības atašeji, kuri darbojās saskaņā ar 1927. gada 16. maija Instrukciju lauksaimniecības atašejiem.³²⁵ Ar 1927. gada 31. marta rīkojumu Valsts prezidents atļāva likt valsts lielo ģerboni uz ĀM nama fasādes un pārstāvniecību izkārtņēm ārzemēs. Pēc četriem gadiem tika pieņemts Papildinājums muitas tarifos par diplomātisko pārstāvju mantu ielaišanu bez muitas nodokļa.³²⁶

Latvijas ārlietu dienesta darbības nodrošināšanai Ārlietu ministrija savā īpašumā ieguva nekustamos īpašumus – namus Rīgā, Krišjāņa Valdemāra (līdz 1923. g. rudenim – Nikolaja) ielā 3 un 13 (vēlāk numerācija 11a), un ārvalstu galvaspilsētās – sūtniecībām. Taču lielāko daļu sūtniecību namu un telpu citās valstīs ministrija nomāja. Četrstāvu mūra ēkā (celta 1913. g.; arhitekts A. Vitte) Krišjāņa Valdemāra ielā 3 ministrija atradās no tās pastāvēšanas sākuma. Sākumā telpas tika īrētas no nama īpašnieka – Hipotēku biedrības. 1922. gada 28. novembra valdības sēdē, pamatojoties uz 1921. gada 5. augusta Rīkojumu par valdības tiesībām pārņemt pagaidu lietošanā privātu īpašumu, nolēma pārņemt šo ēku valsts rīcībā ĀM, MK un Valsts kancelejas vajadzībām, kā arī uzdeva Ārlietu ministrijai izstrādāt likumprojektu par nama atsavināšanu un ēku nodot ĀM pārvaldīšanā. Iekšlietu ministrijas Būvvaldes departaments ēku novērtēja par konkrētu summu (27 894 999,60 Latvijas rubļu), ko 1923. gada 21. augusta sēdē valdība akceptēja. Par nama vērtību valdība un Hipotēku biedrība nespēja vienoties, tāpēc Rīgas apgabaltiesas Administratīvā nodaļa ar 1924. gada 15. un 16. aprīļa sēdes spriedumu noteica atlīdzības lielumu – 722 033 lati, un minēto summu ĀM samaksāja. Pamatojoties uz 1923. gada 23. jūlija likumu, ko pieņēma īpaši šim gadījumam,³²⁷ namu biedrībai atsavināja. Ēka ĀM īpašumā pārgāja 1924. gada 26. augustā.³²⁸ Jauniegūtajā ēkā ministrija izvietojās visos četros stāvos. Ar īrnieka tiesībām namā atradās arī Valsts kanceleja, Ministru prezidenta

dzīvoklis, Valsts kancelejas direktora dzīvoklis, Valsts prezidenta adjutanta dzīvoklis un ĀM ģenerālsekretāra dzīvoklis. Nama fasādi greznoja moto "Concordia res parvae crescunt" (vienprātībā mazas lietas aug).

Divstāvu mūra ēka [t.s. Bornholda nams, celts 1874. g., arhitekts H. Šēls (*Scheel*)] Krišjāņa Valdemāra ielā 13 (domājams, mānīcības dēļ no 1936. g. 19. augusta nams pārnumurēts – uz "11a") no 1921. gada 29. oktobra pārņemta valsts īpašumā un līdz 1939. gadam tika izmantota ĀM vajadzībām. Juridiski ēka piederēja Finanšu ministrijai, bet faktiski kā ministru rezidence (reprezentācijas telpas) atradās ĀM pastāvīgā lietošanā, pārvaldīšanā un apsaimniekošanā. 1938. gada 18. augustā Ministru kabinets atļāva Finanšu ministrijai nodot ēku ĀM īpašumā. 1939. gada 29. martā Finanšu ministrija to bez atlīdzības izdarīja. No šā laika īpašuma tiesības uz šo ēku un zemi piederēja Latvijas valstij ĀM personā.³²⁹

Ārlietu ministrija pievērsa lielu uzmanību arī diplomātisko pārstāvniecību darba telpu jautājuma kārtīšanai ārzemēs. Taču ierobežotie valsts līdzekļi liedza iepirkt namus visās vietās, kur tas resora darbam bija vajadzīgs. Lielākā daļa diplomātisko pārstāvniecību atradās irētās telpās. 20. gados valsts iegādājās namus pārstāvniecībām Berlīnē (1922. g.), Tallinā, Varšavā (1923. g.), Londonā (1925. g.) un Parīzē (1927. g.). 20. gadu beigās atzina, ka būtu vēlams iegādāties namus arī Maskavā un Kauņā, kā arī citu, lielāku namu Tallinā.³³⁰ Sarežģīts bija jautājums par sūtniecības nama Varšavā atbrīvošanu no privātajiem iedzīvotājiem.³³¹ Ēka Berlīnē *Burggrafenstrasse 13* sūtniecības vajadzībām tika nopirkta 1922. gada 13. februārī.³³² Turpmāko desmit gadu laikā Latvijas pārstāvniecību vajadzībām tika iegūti vairāki nekustamie īpašumi – ēkas sūtniecībām: Polijā (Varšava, *Szkolna* ielā nr. 6, par Ls 142 311,74; nopirkta 1923. g. 21. martā), Igaunijā (Tallina, *L. Tatari* ielā nr. 32/34, par Ls 78 138,76; ēkas nopirkta 1923. g., pārdota 1938. g.; un *Tönismägi* ielā nr. 10, par Ls 162 062,86; nopirkta 1930. g.), Lielbritānijā (Londona, *87 Eaton Place*, par Ls 169 328,03; nopirkta 1925. g. 17. sept.), Francijā (Parīze, *8 Rue de Prony*, par Ls 486 671,97; pirkšanas līgums noslēgts 1927. g. 5. aug.; iegūta valsts īpašumā 1. sept., bet 1931. g. 30. maijā tika samaksāta pēdējā summa), Somijā (Helsinki, *Armfeltintie 10*; nopirkta 1934. g.; sūtniecība tajā sāka darboties no 1934. g. 1. jūn.). Uzskaitītie īpašumi tika iegūti par valsts budžeta līdzekļiem un nostiprināti dokumentos uz Latvijas Republikas vārda, izņemot sūtniecības namu Londonā, kas formālu iemeslu dēļ tika nostiprināts uz bijušā sūtņa Fridriha Vesmaņa vārda.³³³ Precīzāk – uz ēku Londonā bija nopirkta noma tiesības uz 51 gadu pēc t.s. *leasehold* (nomas īpašuma) principa, kas nozīmēja, ka ēka un gruntsgabals tiek nomāts, nevis nopirkts pilnīgā īpašumā pēc t.s. *freehold* (dzimt-īpašuma) principa.³³⁴ Tātad vēstures literatūrā (īpaši trimdas autoru un publicistu

darbos) izplatītais apgalvojums, ka "baltais nams" Londonā bijis pilnīgs Latvijas valsts īpašums, nav precīzs. Neskaidrs paliek jautājums, kāpēc ĀM savos pārskatos sūtniecības ēku Londonā tomēr vienmēr pieskaitīja Latvijas valsts īpašumiem.

Kā, izvērtējot daudzus dokumentus, secinājuši vēsturnieki Ē. Jēkabsons un V. Ščerbinskis, parlamentārisma posmā Latvijas ārlietu dienestu raksturoja arī "tās darbinieku sabiedriskās darbības, izglītības, kā arī ideoloģiskās orientācijas dažādība"³³⁵. Viņi veikuši detalizētu 330 ārlietu resora augstākā un vidējā līmeņa darbinieku biogrāfiju izpēti un datu analīzi. Lai gan šajā skaitā nav ietverti visi ārlietu dienesta darbinieki, kā arī savukārt tajā ietilpst personas, kas resorā darbu sākušas pēc 1940. gada, viņu pētījumi par darbinieku ģeogrāfisko un sociālo izcelšanos, piederību reliģiskām konfesijām un izglītību atklāj vispārējās tendences šajos jautājumos ārlietu dienestā. Lielākā daļa darbinieku bija dzimusi Vidzemē un Kurzemē, mazāk – Zemgalē un ārpus Latvijas, pavisam maz – Latgalē. Pēc sociālās vides: visvairāk darbinieku bija dzimis vidējo un mazo lauku zemes īpašnieku ģimenē, mazāk – inteliģences pārstāvjiem. Ārlietu resorā strādāja arī cilvēki, kas nākuši no uzņēmēju, namīpašnieku, strādnieku, ierēdņu un amatnieku ģimenes. Gandrīz visi darbinieki piederēja luterāņu reliģiskajai konfesijai, mazāk bija pareizticīgo, katoļticīgo, reformātu, baptistu, jūdaistu. Etniskā ziņā dienests bija gandrīz mononacionāls – turpat vai visi tā darbinieki bija latvieši, nedaudz vācieši, pavisam maz franču, dāņu, šveiciešu un ebreju. Daudzi dienesta darbinieki bija ar pabeigtu augstāko izglītību: visvairāk juristu, mazāk – komerczinību, filoloģijas, tautsaimniecības, inženierzinātņu, filozofijas, ķīmijas, teoloģijas, militāro speciālistu. Taču samērā daudzi bija arī ar nepabeigtu augstāko vai vidējo izglītību. Kopumā dienesta darbinieki bija ar salīdzinoši augstu vidējo izglītības līmeni. Pēc piederība politiskajām partijām un organizācijām: visvairāk darbinieku bija Latviešu zemnieku savienības biedri, mazāk – LSDSP, "Pērkonkrusta", Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas, Jaunsaimnieku savienības, Radikāldemokrātu partijas, Vācu progresu partijas, partiju "Nacionālā apvienība" un "Progresu apvienība", Latgales kristīgo zemnieku savienības, Nacionālā kluba, Lāčplēša kara ordeņa kavalieru un brīvības cīnītāju biedrības "Leģions" biedru. Līdz ar to var secināt, ka lielākā daļa Latvijas ārlietu resora darbinieku bija politiski labēji orientēti.³³⁶

Īsumā. Pēc Ārlietu ministrijas izveidošanās Latvijas diplomātiskā dienesta darbības organizācija tika strukturēta atbilstoši starptautiskā praksē pieņemtiem pasaules valstu ārpolitisko dienestu uzbūves un darbības principiem. Dienesta darbību ietekmēja gan objektīvie, gan subjektīvie apstākļi, kas veicināja vai ierobežoja rīcību un lika izvērtēt katrā brīdī iespējami labākā risinājuma variantu.

Latvijas ārlietu resors pilnveidojās sarežģītos iekšējos un ārējos apstākļos. Teorētisko zināšanu un iemaņu apguvei nepietika laika, latviešu diplomātiem tās nācās apgūt reizē ar praktisko pieredzi. Labāko darbinieku ieguldījumu daudzviet aizēnoja sabiedrības neizpratne un neinformētība par diplomātiskā darba specifiku un tā lielo nozīmi Latvijai. Arī latviešu inteligēnces vidū bieži valdīja neizpratne par šā darba nozīmīgumu.

Latvijas diplomātu spēkos, protams, nebija mainīt starptautisko situāciju. Tomēr, par spīti iepriekšminētajai skepsei un nereti izplatītajam latviešu kā "tikai zemnieku tautas" sindromam, Latvijas Ārlietu ministrija izveidojās par vienu no ievērojamākajām Latvijas valdības institūcijām. 20. gadu sākumā gūtā pieredze tika izmantota turpmākajā darbības periodā. Ieguldītais darbs, par spīti objektīviem apstākļiem un subjektīvām kļūdām, bija pamats saskarei ar turpmākiem starptautiskās politikas izaicinājumiem diplomātu darbā 20. un 30. gados. Parlamentārās iekārtas laikā ārlietu jomā pastāvēja izvērsta kontrole, kas dažreiz pat traucēja dienesta attīstību. (Piem., gadījumā, kad trūka izpratnes par dienesta darbības specifiku un tā vajadzībām, kā arī atšķirīgu politisku interešu dēļ.) Kopumā Latvijā nostiprinājās un paplašinājās vispār ārlietu resoriem raksturīgie ministrijas darbības virzieni.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ LVVA, 2574. f., 1. apr., 7. l., 34. lp.
- ² Turpat, 8. l., 8.–10. lp.
- ³ Turpat, 7. l., 15.–17. lp.
- ⁴ Turpat, 1307. f., 1. apr., 494. l., 22., 23. lp.; 2570. f., 14. apr., 1774. l., 30., 34., 40. lp.; 1813. l., 23.–31., 33.–35., 37., 39.–41. lp.; 1814. l., 15. lp.
- ⁵ Turpat, 2574. f., 1. apr., 7. l., 4. lp.
- ⁶ Turpat, 2570. f., 2. apr., 95. l., 88., 89., 95., 96., 99. lp.; 2574. f., 1. apr., 8. l., 4. lp.
- ⁷ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1356. l., 4. lp.
- ⁸ Turpat, 2. apr., 95. l., 104., 110., 122. lp.
- ⁹ Turpat, 126.–134., 136., 140., 146. lp.
- ¹⁰ Turpat, 156. lp.
- ¹¹ Turpat, 14. apr., 485. l., 24. lp.; 1529. l., 13. lp.
- ¹² Turpat, 140. l., 8. lp.; 178. l., 2. lp.; 213. l., 10. lp.
- ¹³ Turpat, 2574. f., 1. apr., 101. l., 30., 31. lp.
- ¹⁴ *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 18. lpp.
- ¹⁵ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1815. l., 4.–19. lp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 18. lpp.
- ¹⁶ Pārskatu par Ārlietu ministrijas struktūrvienībām, to izmaiņām, funkcijām un vadītājiem skatīt arī: *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 15.–18. lpp.; Latvijas ārlietu dienesta

- darbinieki 1918–1991: Biogrāfiskā vārdnīca / Sast. Ē. Jēkabsons, V. Ščerbinskis. – Rīga: Zinātne, 2003. – 355.–362. lpp.
- ¹⁷ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1178. l., 71. lp.
- ¹⁸ Turpat, 1556. l., 2. lp.
- ¹⁹ Turpat, 1821. l., 5. lp.
- ²⁰ Turpat, 1816. l., 9., 10. lp.
- ²¹ Turpat, 1629. l., 141. lp.; 1817. l., 6.–11. lp.
- ²² Turpat, 1059. l., 35. lp.; 1629. l., 103. lp.
- ²³ Turpat, 1816. l., 14., 15. lp.
- ²⁴ Latvijas pirmā neatkarības perioda Ārlietu ministrijas dokumentos bieži lietots apzīmējums “Igaunijas Valka”.
- ²⁵ LVVA, 2570. f., 10. apr., 91. l., 70. lp.; 14. apr., 1784. l., 11. lp.; 1815. l., 4.–12. lp.; 1817. l., 12., 13. lp.; Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – Rīga: Valsts tipogrāfija, 1926. – 46. lpp. (turpmāk: Ārlietu ministrijas darbība 1925. g.).
- ²⁶ *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 368. lpp.; *Balodis A.* Latvija un Tautu Savienība // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – 79. lpp. (turpmāk: *Balodis A.*); LVVA, 2570. f., 3. apr., 870. l., 4. lp.
- ²⁷ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1818. l., 9. lp.
- ²⁸ Turpat, 7. apr., 330. l., 4. lp.; 14. apr., 1821. l., 11. lp.
- ²⁹ Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 79., 80. lpp.
- ³⁰ LVVA, 1307. f., 1. apr., 1335. l., 110. lp.
- ³¹ Valdības Vēstnesis. – 1924. – 3. nov. – 3. lpp.
- ³² Turpat. – 1928. – 12. apr. – 1. lpp.; *Rudzītis D.* – 70. lpp.
- ³³ LVVA, 2570. f., 3. apr., 1229. l., 37., 38. lp.
- ³⁴ Turpat, 2574. f., 4. apr., 4326. l., 48.–59. lp.; 2570. f., 7. apr., 335. l., 77. lp.
- ³⁵ Turpat, 2570. f., 7. apr., 335. l., 76.–79. lp.
- ³⁶ *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 19. lpp.
- ³⁷ *Варславан А. Я.* Политика английского империализма в отношении буржуазной Латвии (1920–1923). – Рига, 1966. – С. 87. (turpmāk: *Варславан А. Я.* Политика английского империализма ..).
- ³⁸ LVVA, 1307. f., 1. apr., 278. l., 100. lp.
- ³⁹ *Bērziņš Alfrēds.* Kārlis Ulmanis. – 140. lpp.; *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā. Latvijas – Padomju Krievijas attiecības 1919.–1925. gadā. – Rīga: Fonds Latvijas vēsture, 2000. – 85., 94. lpp. (turpmāk: *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums ..).
- ⁴⁰ LVVA, 2570. f., 14. apr., 984. l., 108. lp.; *Cielēns F.* Laikmetu maiņā. – 3. grām. – 166., 168.–170. lpp.; *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. – 168. lpp.; *Treijs R.* Latvijas valsts un tās vīri: Latvijas Republikas valdības. Ministri savos darbos, 1918.–1940. g. Ar Pirmās Republikas un Otrās Republikas Saeimas un Valdības locekļu sarakstiem pielikumā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998. – 48. lpp. (turpmāk: *Treijs R.* Latvijas valsts un tās vīri).
- ⁴¹ Valdības Vēstnesis. – 1923. – 29. jūn. – 1., 2. lpp.
- ⁴² PRO. FO. – 371/11736; N5097/5097/59.

- ⁴³ *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums .. – 155. lpp.; LVVA, 2570. f., 14. apr., 168. l., 144. lp.
- ⁴⁴ *Z. A. Meierovics:* Latvijas .. – 348., 349. lpp.
- ⁴⁵ Par *Z. Meierovica* atvadu pasākumiem sīkāk skatīt: *Lerhis A. Zigfrīds Anna Meierovics* (1887–1925) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2000. – Nr. 3. – 138.–141. lpp.
- ⁴⁶ *Valdības Vēstnesis.* – 1925. – 8. sept. – 3. lpp.
- ⁴⁷ Cit. pēc: *Gore I. Zigfrīds Anna Meierovics* (1887.–1925.) un ceļš uz Latvijas neatkarību // Latvijas Vēsture. – 1992. – Nr. 2. – 69. lpp.
- ⁴⁸ *Lerhis A.* Latvijas ārpolitikas veidošanās (20. gadu pirmā puse) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2000. – Nr. 4. – 84. lpp. (turpmāk: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitikas veidošanās ..). Par *Z. Meierovica* darbības vērtējumu sīkāk skatīt: *Lerhis A. Zigfrīds Anna Meierovics* .. – 143.–145. lpp.
- ⁴⁹ PRO. FO. – 371/11736; N5097/5097/59.
- ⁵⁰ *Varslavāns A.* Ženēvas protokols, Lokarno līgumi un Latvija (1924.–1925.) // Latvijas Vēsture. – 1992. – Nr. 3. – 18., 19. lpp.; *Варславян А. Я.* Английский империализм и буржуазная Латвия. Политико – дипломатические взаимоотношения (1924–1929 гг.) – Рига: Зинатне, 1975. – С. 90–94.
- ⁵¹ PRO. FO. – 371/11736; N5097/5097/59.
- ⁵² *Cielēns F.* Laikmetu maiņā. – 4. grām. – Stokholma: Memento, 1999. – 17., 34., 35. lpp.; *Treijs R.* Latvijas valsts un tās vīri. – 35. lpp.
- ⁵³ PRO. FO. – 371/11736; N5097/5097/59.
- ⁵⁴ *Ibid.* – 371/12549; N2538/489/59.
- ⁵⁵ *Bērziņš Alfrēds.* Kārlis Ulmanis. – 187.–189. lpp.; *Cielēns F.* Laikmetu maiņā. – 4. grām. – 29., 31. lpp.
- ⁵⁶ *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums .. – 222. lpp.
- ⁵⁷ Turpat. – 221. lpp.
- ⁵⁸ *Cielēns F.* Laikmetu maiņā. – 4. grām. – 55.–70. lpp.
- ⁵⁹ PRO. FO. – 371/13273; N676/676/59.
- ⁶⁰ *Cielēns F.* Laikmetu maiņā. – 4. grām. – 85.–87. lpp.
- ⁶¹ *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums .. – 219., 220., 223. lpp.
- ⁶² *Cielēns F.* Laikmetu maiņā. – 4. grām. – 88. lpp.
- ⁶³ PRO. FO. – 371/14782; N303/303/59.
- ⁶⁴ Sīkāk par diplomātu agrāko sabiedriskā un profesionālā darba pieredzi skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitiskā dienesta pirmie darbības gadi. – 122., 123. lpp.
- ⁶⁵ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1732. l.
- ⁶⁶ *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. – 240. lpp.
- ⁶⁷ *Stranga A.* Brīvmūrnieki un “Jāņuguns loža” Rīgā // Latvijas Vēsture. – 1991. – Nr. 2. – 70., 72. lpp. (turpmāk: *Stranga A.* Brīvmūrnieki ..).
- ⁶⁸ *Unāms Ž.* Neatkarības saulrietā. Latvija pēc 17. jūnija. – Oldenburga: A. Ziemeņa apgāds, 1950. – 36. lpp. (turpmāk: *Unāms Ž.* Neatkarības saulrietā); *Stranga A.* Brīvmūrnieki .. // Latvijas Vēsture. – 1991. – Nr. 3. – 71. lpp. V. Muntera piederības masoniem faktoru atzīmējis arī vēsturnieks I. Ronis: Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā. – 179., 180. lpp.

- ⁶⁹ Latvijas un ārvalstu (īpaši PSRS) laikrakstos parādījās rakstu sērija ar tendencioziem komentāriem un karikatūrām, kas vērsta pret K. Ozolu sakarā ar viņa bagāžas ieviešanu Latvijā, atgriežoties no darba Maskavā 1929. gada maija sākumā. Lietā iejaucās Saeimas petīciju komisija un komunistu frakcijas deputāts A. Eglītis. Sūtnim iebraucot Rīgā, tika apskatīta viņa rokas bagāža, bet smagā bagāža aizvesta uz ĀM un tur nodota K. Ozolam. Nekas nelikumīgs netika atrasts. Sūtņa vienīgā kļūda bija tā, ka savu personisko mantu apzīmogošanai viņš bija lietojis sūtniecības zīmogu, lai tās pārsūtītu kā diplomātisko bagāžu. ĀM uzskatīja, ka, ņemot vērā apstākļus PSRS, K. Ozola rīcība nav kaitējusi Latvijas valsts interesēm. Ārlietu resors bija satraukts par to, ka ar dažu Latvijas iestāžu pārsteidzīgu rīcību radies precedents, lai Latvijas pārstāvjus uzskatītu par aizdomīgām personām. Līdz ar to pārstāvju stāvoklis un cieņa netiek pienācīgi respektēta un garantēta. Vienlaikus ĀM aicināja pārstāvjus nepieļaut darbības, kuras varētu vērtēt kā aizdomīgas. K. Ozola lieta ar Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1929. gada 26. novembra lēmumu tika izbeigta noziedzīga nodarījuma trūkuma dēļ. (LVVA, 2570. f., 1. apr., 268. l., 27., 31., 34.–37., 92. lp.)
- ⁷⁰ *Treiguts-Tāle E.* Latvieši, karš ir sācies!: Atmiņas par liktenīgajiem gadiem. – Rīga: Zinātne, 1996. – 17. lpp. (turpmāk: *Treiguts-Tāle E.*)
- ⁷¹ *Stranga A.* Brīvmūrnieki .. // Latvijas Vēsture. – 1991. – Nr. 3. – 72., 73. lpp.; *Stegmanis A.* Atmiņas // Atbalss. – 1981. – Nr. 5. – 5. lpp.
- ⁷² *Stranga A.* Brīvmūrnieki .. // Latvijas Vēsture. – 1991. – Nr. 3. – 70. lpp.
- ⁷³ LVVA, 2570. f., 2. apr., 42. l., 11. lp.
- ⁷⁴ *Lerhis A.* Latvijas ārpolitikas veidošanās .. – 84. lpp.
- ⁷⁵ LVVA, 2570. f., 1. apr., 136. l., 5.–7. lp.
- ⁷⁶ Turpat, 155. l., 1.–3., 11., 12. lp.
- ⁷⁷ Sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitiskā dienesta pirmie darbības gadi. – 103. lpp.
- ⁷⁸ LVVA, 2570. f., 14. apr., 22. l., 391. lp.; Valdības Vēstnesis. – 1920. – 9. aug.
- ⁷⁹ LVVA, 1307. f., 1. apr., 278. l., 140. lp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 20. lpp.; *Druva J.* – 30., 31. lpp.
- ⁸⁰ LVVA, 1307. f., 1. apr., 278. l., 125.–127. lp.
- ⁸¹ *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums .. – 116. lpp.
- ⁸² Valdības Vēstnesis. – 1921. – 22. aug. – 3. lpp.
- ⁸³ Turpat. – 1921. – 17. nov. – 9. lpp.; *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums .. – 129., 186. lpp.; *Варславян А. Я.* Политика английского империализма .. – С. 138, 159, 160.
- ⁸⁴ *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums .. – 100., 101. lpp.
- ⁸⁵ LVVA, 1307. f., 1. apr., 1335. l., 121. lp.
- ⁸⁶ *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums .. – 153., 155., 185.–188. lpp.
- ⁸⁷ 1921. gada 22. decembrī tika papildināts 1920. gada 21. janvāra likums par valdības un pašvaldības iestāžu svinamām dienām, uzņemot svinamo dienu sarakstā arī 26. janvāri. Šī tradīcija bija pārtraukta sakarā ar 1934. gada 25. oktobra likumu Pārgrozījumi likumā par svinamām dienām, kurā 26. janvāris tika nomainīts ar 15. maiju. Atzīmējot LR valstiskās neatkarības starptautiskās *de iure* atzīšanas dienas – 1921. gada 26. janvāra – vēsturisko, politisko un valstiski tiesisko nozīmi LR kā neatkarīgas valsts vēsturē, pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas (1991. g.) šis priekšlikums tika īstenots. 1995. gada 21. septembrī LR Saeima izdarīja grozījumus likuma Par

- svētku un atceres dienām 2.2. pantā, papildinot to un vēlreiz 26. janvāri nosakot par atceres dienu – "Latvijas Republikas starptautiskās (*de iure*) atzišanas dienu" (grozījumi izsludināti 1995. g. 5. okt.).
- ⁸⁸ *Lerhis A.* Latvijas ārpolitikas veidošanās .. – 90. lpp.
- ⁸⁹ Valdības Vēstnesis. – 1923. – 17. nov. – 2. lpp.
- ⁹⁰ Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 62. lpp.; Valdības Vēstnesis. – 1921. – 17. nov.
- ⁹¹ Z. A. Meierovics .. – 109., 110. lpp.
- ⁹² *Albats H.* Latvijas starptautiskais stāvoklis // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – 43. lpp.
- ⁹³ LVVA, 1307. f., 1. apr., 1335. l., 118., 119. lp.
- ⁹⁴ Latvija, 1918–1928: Atskats uz latvju tautas pagātņi un valsts pirmiem 10 gadiem. – [Rīga]: Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis, 1928. – 155., 156. lpp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 25. lpp.
- ⁹⁵ *Treijs R.* Latvijas valsts un tās viri. – 55. lpp.
- ⁹⁶ Valdības Vēstnesis. – 1921. – 17. nov. – 9. lpp.; League of Nations Photo Archive. Chronology 1921.; www.indiana.edu/~league/1921.htm. (skatīts 12.12.2004.).
- ⁹⁷ Plašāku pārskatu par Latvijas darbību Tautu Savienībā un citās starptautiskās organizācijās 1922.–1928. gadā skatīt: *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 367.–372., 380.–383. lpp.; Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 72.–76. lpp.; *Balodis A.* – 78.–80. lpp.
- ⁹⁸ *Zīle Z. L.* Baltijas klātbūtne Tautu Savienībā // Baltijas valstis likteņgriežos. Politiskas, ekonomiskas un tiesiskas starptautiskās sadarbības problēmas uz XXI gadu simteņa sliekšņa. Rakstu krājums / T. Jundža red. – Rīga, 1998. – 380.–382. lpp. (turpmāk: *Zīle Z. L.*).
- ⁹⁹ Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 72., 73. lpp.; *Balodis A.* – 79. lpp.; *Šilde Ā.* Trimdinieka raksti. – 279. lpp.; *Zīle Z. L.* – 381.–383. lpp.
- ¹⁰⁰ Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 73. lpp.; Materiāli Latvijas agrārās reformas vēsturei. – Rīga: Latvju kultūra, 1929. – 5., 173. lpp.
- ¹⁰¹ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1534. l., 309., 314. lp.; *Zīle Z. L.* – 383. lpp.
- ¹⁰² Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 73. lpp.; *Balodis A.* – 79., 80. lpp.
- ¹⁰³ Sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitikas veidošanās .. – 93. lpp.
- ¹⁰⁴ *Zīle Z. L.* – 383.–386. lpp.; Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 73. lpp.
- ¹⁰⁵ Valdības Vēstnesis. – 1920. – 11. aug. – 3. lpp. Biļetenu skatīt: LVVA, 1313. f., 2. apr., 119. l., 2.–63. lp.
- ¹⁰⁶ *Bilmanis A.* – 36. lpp. Sīkāk par ĀM informācijas darba 2 gadu vērtējumu skatīt: Valdības Vēstnesis. – 1920. – 23. nov. – 3. lpp.; bet par ĀM turpmāko informācijas darbību, tās vairākiem posmiem 1919.–1928. gadā skatīt: Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 76.–78. lpp.
- ¹⁰⁷ LVVA, 2570. f., 14. apr., 61. l., 11. lp.; 742. l., 5. lp.; Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 76. lpp.
- ¹⁰⁸ LVVA, 2570. f., 14. apr., 742. l., 7. lp.; *Nagobads-Ābols A., Ābols G.* Parīze, Madride, Lisabona un atpakaļ Rīgā: Atmiņas un vērojumi četrās vēstniecībās. – [Rīga]: Zinātne, 2000. – 15., 16. lpp. (turpmāk: *Nagobads-Ābols A., Ābols G.*).
- ¹⁰⁹ Sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitikas veidošanās .. – 93. lpp.
- ¹¹⁰ *Bilmanis A.* – 36., 37. lpp.

- ¹¹¹ Valdības Vēstnesis. – 1925. – 5. janv. – 2. lpp.
- ¹¹² Instrukcija diplomātiskām un konsulārām pārstāvībām attiecībā uz informācijas darbību (1925. g. 29. okt.). – [Rīga]: Armijas spiestuve, [b. g.]. – 3. lpp. (turpmāk: Instrukcija ..); Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – 35. lpp.; Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 76. lpp.
- ¹¹³ Instrukcija .. – 3.–13. lpp.
- ¹¹⁴ Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 76.–78., 91.–96. lpp.
- ¹¹⁵ *Bilmanis A.* – 37. lpp.
- ¹¹⁶ LVVA, 2570. f., 14. apr., 212. l., 146. lp.; 623. l., 69. lp.
- ¹¹⁷ Turpat, 1307. f., 1. apr., 278. l., 31. lp.
- ¹¹⁸ Turpat, 102., 107. lp.
- ¹¹⁹ Turpat, 110., 129. lp.
- ¹²⁰ Valdības Vēstnesis. – 1920. – 28. sept. – 2. lpp.
- ¹²¹ *Feldmanis I.* Latvijas valsts: rašanās .. – 33. lpp.
- ¹²² *Jēkabsons Ē.* ASV attieksme pret Latviju 1918.–1922. gadā // Vēsturnieks profesors Dr. phil., LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis: Biobibliogrāfija, darbabiēdru veltījumi 70 gadu jubilejā. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. – 218. lpp. (turpmāk: *Jēkabsons Ē.* ASV attieksme pret Latviju ..).
- ¹²³ LVVA, 1307. f., 1. apr., 278. l., 35. lp.
- ¹²⁴ *Jēkabsons Ē.* ASV attieksme pret Latviju .. – 218., 219. lpp.
- ¹²⁵ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1130. l., 2., 3. lp.
- ¹²⁶ Turpat, 2., 3., 8. lp.
- ¹²⁷ Turpat, 7. lp.
- ¹²⁸ Turpat, 5. lp.
- ¹²⁹ Turpat, 1307. f., 1. apr., 278. l., 24. lp.
- ¹³⁰ Turpat, 2570. f., 3. apr., 843. l., 3. lp.
- ¹³¹ Turpat, 17. lp.
- ¹³² Turpat, 14. apr., 99. l., 15. lp.; *Šreiners V.* – 191. lpp.
- ¹³³ LVVA, 2575. f., 21. apr., 20. l., 114., 116. lp.
- ¹³⁴ Turpat, 2570. f., 14. apr., 145. l., 13., 18. lp.
- ¹³⁵ Turpat, 347. l., 1. lp.
- ¹³⁶ Turpat, 1816. l., 28., 29. lp.
- ¹³⁷ Turpat, 1307. f., 1. apr., 278. l., 3., 69., 102. lp.; 2570. f., 14. apr., 909. l., 17. lp.; 1227. l., 31., 32., 34., 40., 41. lp.; Valdības Vēstnesis. – 1920. – 6. janv. – 4. lpp.
- ¹³⁸ Valdības Vēstnesis. – 1920. – 11. febr. – 1. lpp.; *Vigrabs J.* Latvijas atzišana *de iure* un uzņemšana Tautu Savienībā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1938. – Nr. 4. – 577. lpp.
- ¹³⁹ Valdības Vēstnesis. – 1920. – 18. aug. – 2. lpp.; 2. sept. – 2. lpp.; LVVA, 1307. f., 1. apr., 278. l., 138. lp.
- ¹⁴⁰ LVVA, 1313. f., 1. apr., 156. l., 26. lp.; *Jēkabsons Ē., Šcerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 21. lpp.
- ¹⁴¹ LVVA, 1307. f., 1. apr., 278. l., 122., 125.–127. lp.; *Šreiners V.* – 189., 190. lpp.
- ¹⁴² LVVA, 1307. f., 1. apr., 279. l., 223. lp.
- ¹⁴³ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1113. l., 7. lp.

- ¹⁴⁴ Turpat, 1732. l., 101., 160. lp.
- ¹⁴⁵ Sikāku pārskatu par Latvijas Republikas pārstāvniecību tikla attīstības gaitu un darbības virzieniem 1919.–1928. gadā skatīt: Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 83., 85., 86. lpp.
- ¹⁴⁶ Valdības Vēstnesis. – 1927. – 12. febr. – 1. lpp.
- ¹⁴⁷ *Druva J.* – 33. lpp.
- ¹⁴⁸ Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – 44., 45. lpp. Sikākus datus par pārstāvniecību tiklu ārzmēs un darbinieku skaitu, izmaiņām pārstāvniecību tīklā 1925. gadā skatīt: Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – 42.–44. lpp.
- ¹⁴⁹ Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 84. lpp. Plašu pārskatu par Latvijas sūtniecībām skatīt: *Birznieks A.* Mūsu pārstāvniecības ārzemēs // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – 84.–89. lpp. (turpmāk: *Birznieks A.*).
- ¹⁵⁰ LVVA, 1307. f., 1. apr., 280. l., 41. lp.; 2570. f., 3. apr., 840. l., 11., 12. lp.; 914. l., 9., 10., 19., 20., 27., 28. lp.; 14. apr., 128. l.
- ¹⁵¹ *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 658. lpp.; Sūtniecības Buenosairesā un Riodežaneiro // Latviju Enciklopēdija / E. Andersona red. – 4. sēj. – Rockville, 1990. – 515. lpp.
- ¹⁵² LVVA, 2570. f., 14. apr., 1123. l., 2., 113., 123. lp.; 1512. l., 36. lp.
- ¹⁵³ Turpat, 1512. l., 75., 96., 104., 78., 84., 33. lp.
- ¹⁵⁴ Turpat, 836. l., 17. lp.; *Jēkabsons Ē.* ASV attieksme pret Latviju .. – 219. lpp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 356. lp.
- ¹⁵⁵ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1130. l., 4. lp.; 836. l., 24., 26. lp.
- ¹⁵⁶ Turpat, 938. l., 16., 17., 21. lp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 359. lpp.
- ¹⁵⁷ Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – 51. lpp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 357. lpp.; LVVA, 2570. f., 14. apr., 836. l., 31. lp.; 1353. l., 216. lp.
- ¹⁵⁸ LVVA, 1307. f., 1. apr., 280. l., 41. lp.
- ¹⁵⁹ Turpat, 2570. f., 3. apr., 1046. l., 44., 45. lp.
- ¹⁶⁰ Turpat, 871. l., 1., 8. lp.; 2574. f., 4. apr., 1833. l., 4., 6. lp.
- ¹⁶¹ Turpat, 2574. f., 4. apr., 1835. l., 1.–3. lp.
- ¹⁶² Turpat, 1833. l., 2.–11. lp.
- ¹⁶³ Turpat, 2570. f., 3. apr., 1046. l., 193. lp.; 14. apr., 938. l., 17. lp.
- ¹⁶⁴ Turpat, 3. apr., 871. l., 39., 44., 49. lp.
- ¹⁶⁵ Turpat, 843. l., 10. lp.; 14. apr., 1291. l., 2., 15., 28., 38. lp.
- ¹⁶⁶ Turpat, 3. apr., 843. l., 42., 44., 73., 74. lp.; 14. apr., 1291. l., 38., 60., 142. lp.
- ¹⁶⁷ Turpat, 3. apr., 843. l., 31.–35., 85. lp.
- ¹⁶⁸ Turpat, 844. l., 2., 3., 15. lp.
- ¹⁶⁹ Turpat, 45., 46., 49. lp.; 853. l., 52. lp.
- ¹⁷⁰ Turpat, 844. l., 23., 21., 22. lp.
- ¹⁷¹ Turpat, 2574. f., 4. apr., 2177. l., 32. lp.
- ¹⁷² Turpat, 2570. f., 3. apr., 844. l., 119., 120. lp.
- ¹⁷³ *Cielēns F.* Laikmetu maiņā. – 4. grām. – 135., 139., 145., 146. lpp.
- ¹⁷⁴ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1732. l., 294., 297. lp.
- ¹⁷⁵ Turpat, 3. apr., 852. l., 86., 95. lp.
- ¹⁷⁶ Turpat, 120., 127., 147., 151. lp.

- ¹⁷⁷ Valdības Vēstnesis. – 1922. – 15. jūn. – 1. lpp.
- ¹⁷⁸ LVVA, 2570. f., 3. apr., 844. l., 26. lp.; 853. l., 51. lp.
- ¹⁷⁹ *Spekke A.* Atmiņu brīži: Ainas, epizodes, silueti. – Rīga: Jumava, 2000. – 137. lpp. (turpmāk: *Spekke A.*).
- ¹⁸⁰ LVVA, 2570. f., 14. apr., 168. l., 114., 115. lp.
- ¹⁸¹ Latvieši Lielbritānijā. – 45. lpp.
- ¹⁸² LVVA, 2570. f., 14. apr., 1353. l., 714. lp.; *Bērziņš Arturs.* – 214., 219. lpp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 567. lpp.; *Zunda A.* Latvijas un Lielbritānijas attiecības 1930–1940. Realitāte un ilūzijas. – Rīga, 1998. – 39., 40. lpp. (turpmāk: *Zunda A.*).
- ¹⁸³ LVVA, 2570. f., 3. apr., 852. l., 151. lp.; Latvieši Lielbritānijā. – 46. lpp.; *Zunda A.* – 39. lpp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 569. lpp. K. Zariņam tika izsniegta vairākas Latvijas ģenerālkonsula ekzekvāturās: Londonā (no 1934. g. 16. aug.; ar šo dokumentu tika noteikts, ka viņš ir ģenerālkonsuls Apvienotajā Karalistē, Ņūfaundlendā un Ziemeļīrijā, britu kolonijās un atkarīgajās teritorijās jeb mandātteritorijās), kā arī Īrijā (no 1934. g. 29. jūl.), Austrālijā un Jaunzēlandē (no 1934. g. 16. aug.), Dienvidāfrikas Savienībā (no 1934. g. 17. okt.) un Kanādā (no 1934. g. 16. nov.), ar sēdekli Londonā. (The Foreign Office List and Consular Year Book for 1940. – London, 1940. – Pp. 581, 582.)
- ¹⁸⁴ LVVA, 1307. f., 1. apr., 1335. l., 99. lp.; 2570. f., 3. apr., 870. l., 4., 10., 35., 67., 76., 93. lp.; 14. apr., 1816. l., 106.–107., 165.–166. lp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 368. lpp.
- ¹⁸⁵ LVVA, 2570. f., 3. apr., 870. l., 102., 104., 111., 112. lp.
- ¹⁸⁶ Turpat, 853. l., 152. lp.
- ¹⁸⁷ Turpat, 870. l., 176.–189., 146. lp.
- ¹⁸⁸ Turpat, 4. apr., 25. l., 6.–14. lp.
- ¹⁸⁹ Turpat, 3. apr., 869. l., 1. lp.
- ¹⁹⁰ Turpat, 9., 8., 6., 5., 4. lp.
- ¹⁹¹ Turpat, 3. lp.; 870. l., 219. lp.
- ¹⁹² Turpat, 2575. f., 21. apr., 20. l., 49., 57. lp.
- ¹⁹³ Turpat, 2570. f., 3. apr., 846. l., 9., 10. lp.; 872. l., 14., 15., 43. lp.
- ¹⁹⁴ Turpat, 872. l., 94., 97. lp.
- ¹⁹⁵ Turpat, 128., 129. lp.
- ¹⁹⁶ Turpat, 125., 126., 127. lp.; 14. apr., 1732. l., 161. lp.
- ¹⁹⁷ Turpat, 14. apr., 1732. l., 157. lp.; 1733. l., 6. lp.
- ¹⁹⁸ *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 20. lpp.
- ¹⁹⁹ Padomju Krievijas oficiālo nosaukumu izmaiņas: 1917.–1918. gadā Krievijas Padomju Republika, 1918.–1920. gadā Krievijas Sociālistiskā Federatīvā Padomju Republika (KSFPFR), no 1920. gada – Krievijas Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika (KPFSR).
- ²⁰⁰ LVVA, 1307. f., 1. apr., 278. l., 131. lp.
- ²⁰¹ Turpat, 143. lp.; 279. l., 219., 244., 245. lp.; *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums .. – 72. lpp.
- ²⁰² LVVA, 2570. f., 2. apr., 69. l., 12.–14., 133. lp.
- ²⁰³ Turpat, 112. lp.
- ²⁰⁴ *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums .. – 98., 118. lpp.

- ²⁰⁵ Turpat. – 144., 145. lpp.
- ²⁰⁶ LVVA, 2570. f., 14. apr., 168. l., 110., 111. lp.
- ²⁰⁷ Sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitiskā dienesta pirmie darbības gadi. – 108., 109. lpp.
- ²⁰⁸ LVVA, 2570. f., 10. apr., 39. l., 66. lp.
- ²⁰⁹ Turpat, 14. apr., 1491. l., 5. lp.; 1602. l., 18. lp.
- ²¹⁰ Sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitiskā dienesta pirmie darbības gadi. – 111. lpp.
- ²¹¹ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1240. l., 2. lp.
- ²¹² Turpat, 10. apr., 39. l., 32., 10. lp.
- ²¹³ Turpat, 14. apr., 1810. a l.
- ²¹⁴ *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – 583., 584. lpp.
- ²¹⁵ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1775. l., 47. lp.
- ²¹⁶ *Beika A.* Latvijas pavalstniecības optēšanas problēmas Sibīrijā 20. gs. 20. gadu sākumā // Latvijas Arhīvi. – 1994. – Nr. 2. – 26. lpp. (turpmāk: *Beika A.*).
- ²¹⁷ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1815. l., 43., 122. lp.; 1816. l., 43., 44. lp.
- ²¹⁸ Turpat, 777. l., 15., 17. lp.
- ²¹⁹ Turpat, 826. l., 1. lp.; 1815. l., 46.–48. lp.; 1476. l., 22., 36., 112., 117. lp.; 1834. l., 7. lp.
- ²²⁰ Turpat, 3. apr., 862. l., 570., 579. lp.; 4. apr., 62. l., 1. lp.; 11. apr., 531. l., 1.–4., 95.–104. lp.; 14. apr., 1780. l., 32. lp.; 2574. f., 4. apr., 7052. l., 15. lp.
- ²²¹ Turpat, 2570. f., 14. apr., 896. l., 23.–25. lp.; *Beika A.* – 26. lpp.
- ²²² LVVA, 2574. f., 2. apr., 81. l., 199. lp.
- ²²³ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1551. l., 12., 18., 23., 24. lp.
- ²²⁴ Turpat, 1735. l., 1. lp.; Valdības Vēstnesis. – 1923. – 17. nov. – 11. lpp.
- ²²⁵ LVVA, 2575. f., 14. apr., 754. l., 43. lp.; 976. l., 16., 17. lp.; *Z. A. Meierovics: Latvijas ..* – 452. lpp.
- ²²⁶ LVVA, 2575. f., 14. apr., 755. l., 3., 5., 15., 27., 59., 68., 138., 143. lp.
- ²²⁷ Turpat, 2570. f., 14. apr., 976. l., 2. lp.
- ²²⁸ Turpat, 1039. l., 1.–3. lp.
- ²²⁹ Turpat, 1445. l., 3. lp.; 1400. l., 20., 28., 44. lp.
- ²³⁰ Turpat, 1039. l., 1.–3. lp.
- ²³¹ Turpat, 976. l., 5., 10. lp.; Valdības Vēstnesis. – 1920. – 5. okt. – 3. lpp.
- ²³² LVVA, 2570. f., 14. apr., 1400. l., 50., 53. lp.
- ²³³ Turpat, 6. lp.
- ²³⁴ Turpat, 8., 9., 30., 53. lp.; *Es viņu pazīstu: Latviešu biogrāfiskā vārdnīca / Ž. Unāma red.* – 1. izd. – Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939. – 447. lpp.
- ²³⁵ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1602. l., 25. lp.; 1491. l., 19. lp.; 1239. l., 2. lp.; 45. l., 2. lp.; Valdības Vēstnesis. – 1923. – 5. jūn. – 2. lpp.
- ²³⁶ Valdības Vēstnesis. – 1925. – 5. janv. – 2. lpp.
- ²³⁷ *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums .. – 82., 83., 92. lpp.
- ²³⁸ Latviešu bēgļu atgriešanās dzimtenē faktiski beidzās 20. gadu 1. pusē. Saskaņā ar 1926. g. tautas skaitīšanas datiem PSRS dzīvoja 151,4 tūkstoši latviešu. Vairāk vienkopus latvieši dzīvoja PSRS ziemeļrietumu, rietumu, centrālajā rūpniecības rajonā un Sibīrijā. Daudz latviešu bija Ļeņingradas guberņā (18,3 tūkst.), Baltkrievijā (14 tūkst.), Ļeņingradā (12,9 tūkst.), Pleskavas guberņā

- (10,6 tūkst.), Maskavā (10,2 tūkst.), Novgorodas guberņā (8,1 tūkst.), Smoļenskas guberņā (7,6 tūkst.), Baškīrijā (7 tūkst.) un Sibīrijā (35,1 tūkst.). (20. gadsimta Latvijas vēsture. II: Neatkarīgā valsts. 1918–1940. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003. – 325. lpp.)
- ²³⁹ LVVA, 2570. f., 3. apr., 862. l., 255. lp.
- ²⁴⁰ Sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitiskā dienesta pirmie darbības gadi. – 109. lpp.
- ²⁴¹ *Andersons E.* Latvijas vēsture. 1914–1920. – 585. lpp.; *Bahmanis K.* Latvieši Ukrainā .. – 198. lpp.; *Stranga A.* Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums .. – 92. lpp.; *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 19., 36. lpp.
- ²⁴² LVVA, 2570. f., 14. apr., 86. l., 15. lp.; 501. l., 1. lp.; 621. l., 3. lp.; *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 143., 198., 214. lpp.
- ²⁴³ Valdības Vēstnesis. – 1920. – 7. apr. – 1. lpp.; 1923. – 28. aug. – 2. lpp.
- ²⁴⁴ *Sprūde V.* Spiegošana – nekas jauns // Latvijas Avīze. – 2004. – 30. apr. – 5. lpp.
- ²⁴⁵ Valdības Vēstnesis. – 1922. – 21. dec. – 3. lpp.; LVVA, 2570. f., 1. apr., 211. l., 1., 20. lp.; 14. apr., 1734. l., 118. lp.; Latvieši Lielbritānijā. – 61. lpp.; *Ratermane L.* Dzīve un vērojumi Maskavā // Akadēmiskā Dzīve. – 1977. – Nr. 19. – 41.–43. lpp.
- ²⁴⁶ *Bahmanis K.* Latvieši Ukrainā .. – 177., 178. lpp.
- ²⁴⁷ LVVA, 2570. f., 14. apr., 86. l., 14. lp.; 501. l., 3. lp.; 621. l., 2. lp.
- ²⁴⁸ Turpat, 2575. f., 1. apr., 422. l., 22., 23., 23., 24., 26., 32., 33. lp.; *Bahmanis K.* Latvieši Ukrainā .. – 183., 184. lpp.
- ²⁴⁹ *Bahmanis K.* Latvieši Ukrainā .. – 181., 190.–194., 197. lpp.
- ²⁵⁰ LVVA, 2575. f., 1. apr., 422. l., 39. lp.
- ²⁵¹ *Bahmanis K.* Latvieši Ukrainā .. – 178., 213., 218. lpp.
- ²⁵² LVVA, 1307. f., 1. apr., 278. l., 128. lp.; 2570. f., 14. apr., 86. l., 13. lp.
- ²⁵³ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1046. l., 1., 12. lp.
- ²⁵⁴ *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 20. lpp.
- ²⁵⁵ LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 95., 133., 135. lp.
- ²⁵⁶ Latvijas ārlietu dienesta darbinieki .. – 148. lpp.
- ²⁵⁷ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1595. l., 15. lp.; 1815. l., 48., 49., 128., 129. lp.; Valdības Vēstnesis. – 1923. – 24. jūl. – 5. lpp.; 23. okt. – 2. lpp.
- ²⁵⁸ LVVA, 1307. f., 1. apr., 278. l., 9. lp.; 2570. f., 14. apr., 238. l., 3., 4., 14. lp.; 1215. l., 36. lp.
- ²⁵⁹ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1215. l., 36., 37., 38., 39. lp.
- ²⁶⁰ Turpat, 1., 7., 9., 29., 11., 13., 14. lp.
- ²⁶¹ Turpat, 15., 40., 42. lp.
- ²⁶² Valdības Vēstnesis. – 1919. – 20. dec. – 3. lpp.
- ²⁶³ Turpat. – 1920. – 6. janv. – 4. lpp.; LVVA, 1307. f., 1. apr., 278. l., 3. lp.; 2570. f., 14. apr., 91. l., 40. lp.; 888. l., 5., 8., 11. lp.
- ²⁶⁴ LVVA, 2570. f., 14. apr., 91. l., 42. lp.
- ²⁶⁵ Turpat, 10. apr., 39. l., 98. lp.; 14. apr., 674. l., 95., 144. lp.
- ²⁶⁶ Valdības Vēstnesis. – 1921. – 10. maijs. – 1. lpp.; LVVA, 2570. f., 10. apr., 39. l., 91. lp.; 14. apr., 675. l., 1. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-6752. l., 18. lp.
- ²⁶⁷ LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 95., 152. lp.; Valdības Vēstnesis. – 1921. – 28. sept. – 3. lpp.
- ²⁶⁸ Valdības Vēstnesis. – 1921. – 17. nov. – 9. lpp.

- ²⁶⁹ LVVA, 2575. f., 14. apr., 755. l., 68., 86. lp.; 2570. f., 14. apr., 1370. l., 47., 55. lp.
- ²⁷⁰ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1370. l., 14., 31., 47., 55. lp.
- ²⁷¹ Turpat, 996. l., 1.-3., 28. lp.
- ²⁷² Turpat, 52. lp.
- ²⁷³ Turpat, 1617. l., 2. lp.; 2575. f., 14. apr., 754. l., 39. lp.
- ²⁷⁴ Turpat, 1305. l., 6., 7., 13., 15., 16. lp.; Valdības Vēstnesis. – 1921. – 25. okt. – 1. lpp.
- ²⁷⁵ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1370. l., 47., 55. lp.
- ²⁷⁶ Turpat, 996. l., 24. lp.; 1315. l., 280. lp.; 1370. l., 36., 37. lp.
- ²⁷⁷ *Birznieks A.* – 81. lpp.
- ²⁷⁸ Ministru kabinets 1922. gada 3. janvāra sēdē oficiāli piešķīra Ārlietu ministrijai tiesības par konsulārajiem aģentiem iecelt ārvalstu pilsoņus. (LVVA, 1307. f., 1. apr., 1335. l., 1. lp.)
- ²⁷⁹ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1624. l., 5., 25., 133., 136., 383., 396. lp.
- ²⁸⁰ Valdības Vēstnesis. – 1923. – 17. nov. – 12. lpp.
- ²⁸¹ Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – 46. lpp.; Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 83. lpp.; *Birznieks A.* – 82. lpp.
- ²⁸² Valdības Vēstnesis. – 1924. – 6. febr. – 1., 2. lpp.; 7. febr. – 2., 3. lpp.; 8. febr. – 1.-3. lpp.; 9. febr. – 1.-3. lpp.; 13. febr. – 1., 2. lpp.; 18. febr. – 2. lpp.; 21. febr. – 2., 3. lpp.; 22. febr. – 2., 3. lpp.; 23. febr. – 1.-3. lpp.; 1925. – 16. janv. – 1.-5. lpp.; 17. janv. – 1.-4. lpp.; Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 85. lpp.; Konsuli // Latvju Enciklopēdija / Red. A. Švābe. – 2. sēj. – Stokholma, 1952-1953. – 1050. lpp.
- ²⁸³ Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – 39. lpp.
- ²⁸⁴ Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 83. lpp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 21., 22. lpp.; *Birznieks A.* – 82. lpp.; Latvijas Tirdzotājs. – 1925. – Nr. 9. – 12., 13. lpp.
- ²⁸⁵ Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – 45., 46. lpp.; Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 83. lpp.
- ²⁸⁶ LVVA, 2570. f., 14. apr., 941. l., 65. lp.
- ²⁸⁷ Turpat, 883. l., 5.-8. lp.
- ²⁸⁸ *Birznieks A.* – 81. lpp.; Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 84., 85. lpp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 22. lpp.; Sūtniecības un konsulāti // Latvju Enciklopēdija / E. Andersona red. – 4. sēj. – Rockville, 1990. – 501., 502. lpp. (turpmāk: Sūtniecības un konsulāti); *Treijs R.* Latvijas valsts un tās vīri. – 26. lpp.
- ²⁸⁹ LVVA, 2570. f., 14. apr., 605. l., 16., 17. lp.
- ²⁹⁰ Turpat, 225. l., 138., 139. lp.
- ²⁹¹ Turpat, 901. l., 16., 17., 18. lp.
- ²⁹² *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 22. lpp.
- ²⁹³ *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 19., 36. lpp.
- ²⁹⁴ LVVA, 2570. f., 14. apr., 811. l., 371. lp.; 1602. l., 7. lp.
- ²⁹⁵ Turpat, 2574. f., 1. apr., 101. l., 31., 32. lp.; Valdības Vēstnesis. – 1922. – 15. aug. – 3. lpp.
- ²⁹⁶ Valdības Vēstnesis. – 1923. – 14. jūl. – 1., 2. lpp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 37., 38. lpp.
- ²⁹⁷ Par taupības negatīvajām sekām sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārpolitiskā dienesta pirmie darbības gadi. – 118. lpp.
- ²⁹⁸ Skatīt, piem.: LVVA, 2570. f., 14. apr., 212. l., 9., 11., 109., 110., 111. lp.

- ²⁹⁹ Turpat, 1313. f., 1. apr., 4. l., 131. lp.
- ³⁰⁰ Z. A. Meierovics: Latvijas .. – 234. lpp.
- ³⁰¹ Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – 50., 51. lpp.
- ³⁰² Sikāku pārskatu par ĀM budžetu un saimniecību no 1921. līdz 1928. gadam, ĀM budžeta ieņēmumiem, to sadalījumu un salīdzinājumu ar citām valstīm skatīt: Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 86.–88. lpp.; Valsts Kontroles Revīzijas darbības Pārskats par 1923./24. un 1924./25. budžeta gadiem. Pielikums pārskatam par 1923./24. un 1924./25. g. budžeta izpildīšanu. – Rīga, 1926; Valsts Kontroles Revīzijas darbības Pārskats par 1927./28. saimniecības gadu. Pielikums pārskatam par 1927./28. s. g. budžeta izpildīšanu. – Rīga, 1929; Valsts Kontroles Revīzijas darbības Pārskats par 1928./29. saimniecības gadu. Pielikums pārskatam par 1928./29. s. g. budžeta izpildīšanu. – Rīga, 1930; Valsts Kontroles Revīzijas darbības Pārskats par 1930./31. saimniecības gadu. Pielikums pārskatam par 1930./31. s. g. budžeta izpildīšanu. – Rīga, 1932; *Liepa A.* Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // *Lauku Avīze*. – 1990. – 6. jūl. – 5. lpp.
- ³⁰³ Valdības Vēstnesis. – 1927. – 12. febr. – 1. lpp.
- ³⁰⁴ Ārlietu resora finansējumā, tāpat kā citu Latvijas valsts iestāžu finansējumā no valsts budžeta, netieši atspoguļojās nesenā kara sekas. Jāņem vērā, ka Latvija bija karā visvairāk izpostītā teritorija Eiropā, tā bija cietusi daudz vairāk nekā Igaunija un Lietuva. Karadarbība Latvijas teritorijā bija norisinājusies bez pārtraukuma sešus gadus. Zemi vairākkārt bija šķērsojušas frontes līnijas, un karojošās puses Latvijā īstenoja “kailās zemes taktiku”, t.i., tika iznīcināts pilnīgi viss, ko pretinieks varētu izmantot sava karaspēka vajadzībām; tika evakuēta arī liela daļa iedzīvotāju. Līdz ar to atjaunošanas darbus Latvijai nācās sākt no “zemāka punkta”.
- ³⁰⁵ Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – 53. lpp. Salīdzinājuma tabulas par Latvijas ĀM budžetu un pārstāvju algām un dažu citu nelielo valstu ĀM budžetu un pārstāvju algām no 1924. līdz 1925. gadam skatīt: Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – 52., 53. lpp.
- ³⁰⁶ *Bērziņš Arturs*. – 207., 208. lpp.
- ³⁰⁷ Valdības Vēstnesis. – 1920. – 20. apr. – 1. lpp.
- ³⁰⁸ Turpat. – 1921. – 22. aug. – 3. lpp.
- ³⁰⁹ Turpat. – 1922. – 15. aug. – 3. lpp.
- ³¹⁰ Turpat. – 1923. – 19. jūn. – 3. lpp.; 26. jūn. – 3. lpp.
- ³¹¹ Skatīt: turpat. – 1920. – 13. apr. – 2., 3. lpp.; 14. apr. – 1. lpp.; 1927. – 6. okt. – 1., 2. lpp.; 1921. – 20. maijs. – 1., 2. lpp.; 21. maijs. – 1., 2. lpp.; 1922. – 23. sept. – 1.–3. lpp.; 1925. – 17. jūl. – 1.–4. lpp.; 1921. – 8. okt. – 1. lpp.
- ³¹² Turpat. – 1922. – 2. nov. – 4. lpp.; Noteikumi par dienestu ārlietu ministrijā. – [Rīga, 1922.]
- ³¹³ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1183. l., 34. lp.; 1621. l., 104., 164. lp.
- ³¹⁴ Turpat, 2575. f., 14. apr., 45. l., 16. lp.
- ³¹⁵ *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 24. lpp.
- ³¹⁶ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1556. l., 33., 34. lp.
- ³¹⁷ Turpat, 1595. l., 34. lp.
- ³¹⁸ Skatīt: Valdības Vēstnesis. – 1921. – 11. maijs. – 1., 2. lpp.; 1922. – 25. aug. – 1.–2. lpp.
- ³¹⁹ Skatīt: turpat. – 1923. – 6. okt. – 1. lpp.; 1923. – 7. dec. – 1. lpp.; 1924. – 27. marts. – 1. lpp.
- ³²⁰ Turpat. – 1924. – 29. aug. – 1., 2. lpp.; 1925. – 28. dec. – 1., 2. lpp.
- ³²¹ LVVA, 2570. f., 3. apr., 1188. l., 13. lp.

- ³²² Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – 40. lpp.
- ³²³ Skatīt: Valdības Vēstnesis. – 1925. – 17. aug. – 1. lpp.; 1926. – 29. maijs. – 1.–6. lpp.; 1921. – 9. okt.; 1925. – 17. dec. – 1., 2. lpp.; 1927. – 5. okt. – 1. lpp.
- ³²⁴ LVVA, 2570. f., 5. apr., 1. l., 20. lp.
- ³²⁵ Turpat, 14. apr., 184. l., 13., 14. lp.; 214. l., 18.–21. lp.; 3. apr., 1237. l., 22. lp.
- ³²⁶ Turpat, 3. apr., 1237. l., 14., 15. lp.
- ³²⁷ Likuma projektu Par Rīgas hipotēku biedrības nekustamas mantas Rīgā, Nikolaja ielā Nr. 3, atsavināšanu valsts vajadzībām valdība akceptēja 1923. gada 24. maija sēdē, 29. maijā Saeima to nodeva izskatīšanai komisijās, bet pieņēma 21. jūlijā, un 23. jūlijā Valsts prezidents likumu izsludināja. (Latvijas Republikas 1. Saeimas stenogrammas. II sesija. – Rīga, 1923. – 339., 340., 1465.–1475., 1480. sl.; Valdības Vēstnesis. – 1923. – 25. maijs. – 2. lpp.; 23. jūl. – 1. lpp.; Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. – Rīga, 1923. – 12. burtn. – 27. jūl. – Nr. 93. – 209. lpp.) Likums tika pieņemts saskaņā ar Saeimas 1923. gada 15. maijā pieņemto un Valsts prezidenta 24. maijā izsludināto likumu Par nekustamas mantas piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām. (Latvijas Republikas 1. Saeimas stenogrammas. II sesija. – 216.–224., 282.–285. sl.; Valdības Vēstnesis. – 1923. – 24. maijs. – 1. lpp.; Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. – Rīga, 1923. – 8. burtn. – 2. jūn. – Nr. 59. – 143.–145. lpp.)
- ³²⁸ LVVA, 2570. f., 11. apr., 225. l., 14. lp.; 7. apr., 331. l., 1. lp.; 1307. f., 1. apr., 285. l., 109., 183. lp.; 1335. l., 164. lp. Minētajām valdības iestādēm telpas šajā ēkā kļuva nepieciešamas tāpēc, ka Rīgas pils, kurā līdz šim darbojās Ministru prezidents, MK un Valsts kanceleja, tika nodota Valsts prezidenta un viņa Sekretariāta rīcībā. MK 1922. gada 14. decembra sēdē nolēma nodot pili Valsts prezidenta Sekretariāta pārvaldīšanā, sākot ar 1923. gada 1. aprīli. (LVVA, 1307. f., 1. apr., 1335. l., 174. lp.) Galīgo rēķinu kārtošana ar Hipotēku biedrību notika vēl 1926. gadā. (Turpat, 1339. l., 204., 205. lp.) Sikāk par namu skatīt: *Dimenšteins I.* Bet vēsturiskā dome – Amerikas vēstniecībā // Rīgas Vēstis. – 2003. – Janvāris. – 16. lpp.
- ³²⁹ LVVA, 1307. f., 1. apr., 664. l., 62. lp.; 2570. f., 11. apr., 331. l., 28., 34. lp.; 225. l., 13. lp.; 383. l., 14. lp.; Riga und Seine Bauten. – Rīga, 1903. – S. 366.
- ³³⁰ Ārlietu ministrijas darbība 1925. g. – 54. lpp.; Ārlietu ministrija // Latvija desmit gados. – 88. lpp.
- ³³¹ *Stegmanis A.* Atmiņas // Atbalss. – 1981. – Nr. 4. – 5. lpp.
- ³³² LVVA, 2570. f., 11. apr., 437. l., 1., 149. lp.; 501. l., 14., 16. lp.; 383. l., 14. lp. Sākotnēji namā darbojās ģenerālkonsulāts, sūtniecība uz to pārcēlās 1925. gada sākumā. (*Cerūzis R.* Vācu faktors Latvijā (1918–1939): politiskie un starpnacionālie aspekti. – Rīga, 2004. – 97. lpp.) Dažādu jautājumu kārtošana par nopirkto īpašumu ar bijušo ēkas īpašnieku turpinājās vismaz līdz 1927. gadam. (LVVA, 1307. f., 1. apr., 1340. l., 261. lp.)
- ³³³ LVVA, 2570. f., 11. apr., 332. l., 6. lp.; 42. l., 282. lp.; 383. l., 14. lp.; 3. apr., 863. l. Dati minēti arī 90. gados Baltijas valstu iesniegtajos dokumentos ziņojumu sagatavošanai Eiropas Padomes (EP) Parlamentārajai asamblejai (EPPA) sakarā ar Baltijas valstu sūtniecību ēkām Parīzē un Romā. Eiropas Padomes dalībvalsts Krievijas Federācija tās neatdeva likumīgajiem īpašniekiem. Saīdzinājumam tika sniegti pārskati par to, kā 90. gados Baltijas valstu sūtniecību ēku atgūšanas jautājumi tika sekmīgi atrisināti vairākās citās Eiropas Padomes dalībvalstīs; skatīt: Council of Europe. Parliamentary Assembly. “Former Embassies of the Baltic States on the territory of

some Council of Europe member states". Doc. 8176. 16 July 1998. Report. Committee on Legal Affairs and Human Rights. Rapporteur: Mr Goran Magnusson, Sweden, Socialist Group.; <http://assembly.coe.int/documents/workingdocs/doc98/edoc8176.htm>. (Skatīts 12.12.2004.)

Pēc 1991. gada 21. augusta konstitucionālā likuma Par Latvijas Republikas valstisko statusu pieņemšanas Rietumvalstis atzina Latvijas Republikas valstiskās neatkarības atjaunošanu un Latvijas oficiālo viedokli par 1918. g. 18. novembrī nodibinātās Latvijas valsts starptautisko un konstitucionālo nepārtrauktību un turpināšanos. Tas noteica šo valstu rīcību 20. gs. 90. gados, atdodot vai kompensējot Latvijai savās teritorijās pārņemto un glabāto Latvijas valsts pirmā neatkarības periodā uzkrāto zeltu, sūtniecību namus, arhīvus un citu īpašumu. Šī restitūcijas procesa ietvaros tika veiktas arī vairākas darbības attiecībā uz to Latvijas valsts īpašuma daļu, kas pirms Otrā pasaules kara bija LR ārlietu resora pārziņā. Piemēram, Šveice 1946. g. 15. novembrī bija atzinusi Baltijas valstu aneksiju *de facto*, bet ne *de iure*; pārņēmusi Federālās valdības uzticības (fiduciārā) valdījumā Šveicē esošo Baltijas valstu diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību namus, arhīvus un vērtības, uzskatīdama, ka šo vērtību īpašnieki nespēj tās pārvaldīt, noteikusi, ka vērtību fiduciārā administrācija būs spēkā līdz brīdim, kad to īpašnieki atjaunos savu starptautisko tiesisko rīcībspēju vai arī tiks atjaunota šo valstu neatkarība un deklarēta valstu turpināšanās. Kad vērtību īpašnieks – Latvijas Republika bija atjaunojusi valstisko neatkarību un valdība līdz ar to – rīcībspēju, Šveices valdība nolēma izbeigt uzticības valdījumu, un šis valsts Ārlietu ministrija 1993. gada 10. jūnijā atdeva LR Ārlietu ministrijai Latvijas ģenerālkonsulāta Bernē arhīvu un citu īpašumu. (LR Ministru Padome ar 1993. g. 16. febr. lēmumu nr. 81 bija uzdevusi ĀM pārņemt arhīvus un pārvest tos uz Latviju.)

Pretēju nostāju Rietumvalstīm īsteno Krievija, kas uzskata Baltijas valstis par jaundibinātām valstīm. Krievija neatzīst, ka 1991. gadā atjaunotā Latvijas valsts ir 1918. gada 18. novembrī proklamētās Latvijas Republikas turpinājums, jo no šī atzinuma tai izriet nevēlamas sekas.

Sakarā ar Krievijas uzņemšanu Eiropas Padomē šī starptautiskā organizācija (EPPA 1996. gada 25. janvāra "Viedoklis nr. 193") izvirzīja Krievijai vairākas prasības: vispirms par to, lai Krievija iesaistītos īpašu repatriācijas un kompensācijas programmu izstrādē, un attiecībā uz Baltijas valstīm bija iekļauts arī jautājums par īpašumu (to skaitā arhīvu) atdošanu EP dalībvalstīm. Lai tiktu uzņemta EP, Krievija apņēmas šos jautājumus ātri nokārtot. Kopš Krievijas uzņemšanas Eiropas Padomē (1996. g. 28. febr., atbalstīja arī Latvija) Krievija šīs oficiāli fiksētās saistības nav izpildījusi. Krievija nav atdevusi Latvijai šādus īpašumus: sūtniecību namus Ženēvā un Parīzē, lai gan jautājums par šo namu atdošanu vairākkārt izskatīts EPPA Juridisko lietu un cilvēktiesību komitejā. Baltijas valstu sūtniecību ēku atdošanas jautājumā 1998. gada 4. novembrī EPPA pieņēma attiecīgu rekomendāciju nr. 1392, un EP Ministru komiteja šajā sakarā 2000. gada 13. septembrī pieņēma īpašu rezolūciju. Šo jautājumu neatliekama atrisināšana 2002. gada 23. aprīlī Krievijai tika atgādināta divos EPPA dokumentos par Krievijas pienākumiem un saistībām – rezolūcijā nr. 1277 un rekomendācijā nr. 1553. Krievija neatdeva Baltijas valstīm šo valstu īpašumā joprojām esošos sūtniecību namus, domājams, gan materiālu apsvērumu, gan Baltijas valstu turpināšanās (kontinuitātes) fakta noliegšanas dēļ. Kā sīkāk aprakstīts grāmatas 4. nodaļā, sūtniecību namīpašumus Ženēvā un Parīzē nopirkusi attiecīgi Šveice (tas notika vēl pirms Krievijas uzņemšanas Eiropas Padomē) un Francija, atlīdzinot Latvijai to vērtību, turpmākos ar minētajiem īpašumiem saistītos jautājumus apņēmoties kārtot šo valstu

divpusējās sarunās ar Krieviju. Domājams, tādēļ EPPA, kas turpina sekot Krievijas iestāšanās saistību izpildei, 2005. gada 22. jūnijā no jauna pieņēma divus dokumentus par Krievijas pieņēmumiem un saistībām (rezolūcija nr. 1455 un rekomendācija nr. 1710), kuros Baltijas valstu diplomātisko īpašumu (*diplomatic property*) atdošanas jautājums vairs nav pieminēts.

³³⁴ LVVA, 2570. f., 11. apr., 336. l., 1., 4., 5. lp.; Latvieši Lielbritānijā. – 40. lpp.; *Svilāne T., Zariņa M.* Bezpavalstniece ar diplomāta pasi. – [R.], 2004. – 104. lpp. Lielbritānijas likumi noteic, ka ligumu par nomas īpašuma tiesībām noslēdz uz noteiktu gadu skaitu un ka nama apsaimniekotājs var būt tikai Lielbritānijā dzīvojoša fiziska (ne juridiska) persona, uz kuras vārda namu reģistrē Zemesgrāmatu nodaļā (*Land Register*). Tāpēc Latvijas sūtniecības ēka 87 *Eaton Place* tika reģistrēta uz sūtniecības vadītāju – sūtņa F. Vesmaņa (no 1925. līdz 1932. gadam), vēlāk sūtņa K. Zariņa (no 1933. līdz 1963. gadam) un pilnvarotā lietveža T. Ozoliņa (no 1963. līdz 1971. gadam) vārda. Padomju gadu publikācijās šo faktu izmantoja par ieganstu propagandistiskām spekulācijām, it kā sūtņi personiski būtu piesavinājušies valstij piederošu īpašumu. 1971. gadā ēka Londonā, 87 *Eaton Place*, tika pārdota un sūtniecības nomas īpašumā (*leasehold*) nopirkta ēka 6 *Holland Park Road*. Sūtniecība uz jauno namu pārcēlās 1971. g. marta nogalē. Vēlākajos gados nama uzturēšanā tika ieguldīta gan Latvijas sūtniecības nauda, gan sūtniecības pilnvarotā lietveža T. Ozoliņa personiskie līdzekļi. Pēc lietveža nāves (1981. g.) starp sūtniecību un lietveža T. Ozoliņa dēlu Imantu Ozoliņu tiesas ceļā tika panākta vienošanās māju pārdot un iegūtos līdzekļus sadalīt uz pusēm. Sūtniecība minētajā namā darbojās līdz 1985. gadam. (Latvijas sūtniecības birojs Londonā maina adresi // Laiks. – 1985. – 30. okt. – 5. lpp.) No 1985. g. 15. oktobra līdz 1993. gadam kā pagaidu risinājumu sūtniecība izmantoja organizācijas “Daugavas vanagi” telpas Londonā, 72 *Queensborough Terrace*. 1993. g. septembra beigās Latvija noslēdza pirkuma līgumu par pašreizējā vēstniecības nama 45 *Nottingham Place* iegādi.

³³⁵ *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 21. lpp.

³³⁶ Sīkāk skatīt: turpat. – 27., 28., 30. lpp.

3. nodaļa

ĀRLIETU DIENESTS AUTORITĀRĀ REŽĪMA APSTĀKĻOS

1.§

Ulmaņa – Muntera ārpolitikas iezīmes

Naktī no 1934. gada 15. uz 16. maiju Latvijā tika īstenots valsts apvērsums, kura štābs atradās valdības un vienlaikus arī Ārlietu ministrijas ēkā. Apvērsums no t.s. valdības nama tika organizēts tāpēc, ka tur bija telegrāfs un tiem laikiem modernākā gāzes un bumbu patvertne Rīgā. 15. maija vakarā nams tika rūpīgi apsargāts, Ārlietu ministrijas sardze sniedza ziņojumus apvērsuma organizatoriem. Apvērsuma organizēšanā aktīvi piedalījās ĀM ģenerālsekretārs V. Munters, līdzdarbojās arī vēlākais ĀM darbinieks Rīgas aizsargu pulka sakaru bataljona komandieris B. Pavasars. Viņš piedalījās apvērsuma plānošanā un tā laikā vadīja Rīgas aizsargu pulka sakaru bataljonu.¹ Apvērsums ievadīja jaunu posmu arī ārlietu resora darbībā, pirmām kārtām tāpēc, ka atbilstoši autoritārā režīma nostādņēm būtiski izmainījās diplomātiskā dienesta vadības principi un stils.

Pēc apvērsuma Ministru prezidents K. Ulmanis un viņa 18. maijā sastādītā valdība uzņēmās visu atbildību par valsti. Faktiski K. Ulmanis vienpersoniski koncentrēja savās rokās visu valsts varu; šajā valdībā viņš turpināja būt arī ārlietu ministrs. Lai gan K. Ulmanis nevarēja veltīt ārlietām pietiekamu uzmanību, tomēr oficiāli paturēja Ārlietu ministriju savā pārziņā. Ministrijas faktiskais vadītājs bija tās ģenerālsekretārs V. Munters, kas no 1934. līdz 1936. gadam praktiski vadīja visu ĀM darbu un ārpolitiku. V. Muntera loma jau no K. Ulmaņa iepriekšējās valdības laika bija ievērojami pieaugusi.

No otras puses – kaut arī K. Ulmanis oficiāli ārlietu ministrs bija tikai līdz 1936. gadam, viņš turpināja noteikt Latvijas ārpolitiku līdz 1940. gadam.² Tā bija K. Ulmaņa proponētā ārpolitika, ko V. Munters īstenoja. Latvijā vairs nebija parlamentāras kontroles pār ārlietu resoru. Ārpolitiskie lēmumi turpmāk tika izstrādāti ļoti šaurā lokā un pieņemti vienpersoniski. Nebija sistēmiskas pieejas, piemēram,

darbā ar sūtņu ziņojumiem. K. Ulmanis ārpolitiskajos jautājumos konsultējās ar V. Munteru, un līdz ar to ĀM ģenerāļsekretārs kaut kādā mērā Ministru prezidenta lēmumus ietekmēja, taču noteicošā loma bija K. Ulmaņa izraudzītajam ārpolitiskajam kursam. Šādos apstākļos V. Munteram faktiski bija padomnieka funkcijas. Tas, ka K. Ulmanis, iespējams, neizprata vai nevēlējās iedziļināties diplomātijas niansēs, it kā palielināja V. Muntera kā padomnieka nozīmi. Cits jautājums ir – cik labs padomnieks V. Munters bija. Bijušais Politiskā departamenta direktors A. Stegmanis pēc daudziem gadiem atmiņās rakstīja, ka V. Muntera ietekme uz K. Ulmani ne vienmēr vērtējama pozitīvi.³

Ā. Klīvem, atceroties šo laiku, šķita, ka parlamentārisma laikā K. Ulmanis bijis neapmierināts ar Latvijas ārlietu resora personālsastāvu. Taču pēc tam, kad visa valsts vara koncentrējusies viņa personā, K. Ulmanis vairs neuzskatījis, ka diplomātu sastāvā būtu vajadzīgas lielas pārmaiņas.⁴ Ir pamats šim viedoklim piekrist, jo kardinālas pārmaiņas dienesta darbinieku vidū nenotika. Jāņem vērā, ka diplomātiem ir duāls statuss – vienlaikus viņi ir gan savas valsts ierēdņi, gan valsts pārstāvji ārzemēs ar politiskām funkcijām. Arī parlamentārisma apstākļos diplomātu uzdevums bija īstenot vienotu valsts ārpolitisko līniju, atstājot personiskās politiskās simpātijas vai piederību konkrētai politiskai partijai otrā vietā. Autoritārisma periodā, kad politiskās partijas bija slēgtas, nebija vairs nekādu iekšpolitisko diskusiju par ārpolitiskiem jautājumiem. Jaunajos apstākļos diplomātu personiskajam viedoklim bija vēl mazāka, pakārtota nozīme. Vēsturnieks E. Dunsdorfs pēc gadiem vērtēja, ka K. Ulmanis ārpolitikas vadībā tiešām ievērojami sašaurinājis Latvijas sūtņu kompetenci tādā izpratnē, ka arvien mazāk uzmanības veltījis sūtņu ziņojumiem.⁵ Tas, ka K. Ulmanis un V. Munters pietiekami nenovērtēja diplomātu sarūpēto informāciju, mazināja sūtņu darbības jēgu. Tādā veidā autoritārisms neveicināja diplomātu iniciatīvu un izaugsmi.

Ārvalstis oficiāli neiebilda pret režīma maiņu Latvijā, jo autoritārie un diktatoriskie režīmi bija nodibinājušies daudzās Eiropas valstīs, tāpēc bez iebildumiem turpināja attiecības arī ar Latvijas autoritārā režīma valdību. Iekšējā sarakstē britu ārlietu resora ietvaros tika pausts uzskats, ka demokrātijas un parlamentārās iekārtas likvidācija un vadonības iekārtas cildināšana nozīmē, ka “latvieši ir vēl politiski nepilngadīgi un ka viņiem vajadzētu kādu politisko audzinātāju”⁶. Tomēr arī britu Ārlietu ministrija oficiāli neiebilda pret stabilizāciju Baltijas valstīs pēc autoritāru režīmu izveidošanās. F. Cielēns gan mēģināja pret K. Ulmaņa režīmu organizēt Eiropas sabiedrisko domu, bet nesekmīgi – Rietumvalstu politiskais demaršs pret šo režīmu nesekoja.⁷

Latvijas ārpolitiskais kurss pēc jaunā režīma nodibināšanās būtiski nemainījās – Latvija turpināja izvairīties pretnostatīt sevi kādai lielvalstij vai iesaistīties kādā lielvalstu blokā. Pēc 15. maija apvērsuma K. Ulmaņa galvenā ārpolitiskā prioritāte bija visa diplomātiskā darba koncentrēšana Rīgā tiešās sarunās ar ārzemju diplomātiem. No 1934. līdz 1936. gadam ārlietu ministra stāvoklis K. Ulmanim deva iespēju bez formāliem apgrūtinājumiem tieši sarunāties ar ārvalstu pārstāvjiem.⁸ Līdz ar to mazinājās sūtniecību loma ārzemēs. Piemēram, sūtņu personiskiem kontaktiem ar rezidences valstu ārlietu resoriem un konkrēto galvaspilsētu diplomātiskajiem korpusiem. Par spīti tam, sūtņi centās godprātīgi un pilnā apjomā veikt savu darbu viņu pilnvaru un kompetences ietvaros, pirmām kārtām informācijas iegūšanā.

Ārlietu ministrija valsts ārējo sakaru koordinēšanā saglabāja lielu nozīmi. Piemēram, 1934. gada 9. jūnijā K. Ulmanis konfidenciāli rakstīja valdībai par valsts resoru saskaņotas darbības nepieciešamību ārlietās un ārējās tirdzniecības jautājumos un kontaktos ar diplomātisko korpusu un ārvalstniekiem Latvijā. Vēstulē tika uzskaitīti līdzšinējie galvenie trūkumi saskaņošanas jautājumos. Ārvalstu sūtņiem tika nosūtīta cirkulārnota par sarunu izprasīšanas kārtību ar Latvijas valdības ministriem.⁹

1934. gada 12. septembrī, kad Tautu Savienības 15. pilnsapulces laikā Ženēvā tika parakstīts Baltijas antantes līgums, vienīgi no Latvijas puses to neparakstīja oficiālais ārlietu ministrs K. Ulmanis, bet gan faktiskais ministrs V. Munters. 14. septembra intervijā K. Ulmanis runāja par iešanu ārlietās pa Z. Meierovica ceļu.¹⁰ Tomēr Latvijas ārlietu resora vadītājs, vienlaikus pildot arī valdības vadītāja amatu, iespējams, nespēja vai arī nevēlējās ārlietu nozarē strādāt tik aktīvi un intensīvi, kā to bija darījis Z. Meierovics, kad pēdējais tāpat bija apvienojis šos divus augstos amatus. Arī kā Ministru prezidents un no 1936. gada vienlaikus arī Valsts prezidents K. Ulmanis bija kļuvis “nekustīgs” tādā ziņā, ka līdz pat 1940. gadam nevienu valsti oficiālā ārvalstu vizītē neapmeklēja. Tas ne tikai ārlietu ministra, bet arī valdības vadītāja gadījumā ir samērā neparasti un ierobežo viņa darbības iespējas. Šādu kredo grūti savienot ar sevišķi ārlietu ministra darbībā nepieciešamo dinamismu. Divu amatu apvienošana K. Ulmanim radīja arī protokolāra rakstura problēmas, jo viņš nevarēja doties vizītēs kā ārlietu ministrs – pēc hierarhijas principa to vispirms uzskatītu par valdības vadītāja vizīti, un jebkurš šāds brauciens būtu prasījis saskaņošanu valdību vadītāju līmenī.¹¹

Sakarā ar Valsts prezidenta A. Kvieša amata termiņa beigšanos un saskaņā ar MK 1936. gada 12. marta Likumu par Valsts prezidenta amata izpildīšanu 11. aprīlī K. Ulmanis pārņēma arī Valsts prezidenta posteni.¹² Līdz ar to 16. aprīlī viņš atteicās

no ārlietu ministra amata, un par tā pagaidu izpildītāju tika iecelts L. Ēķis, kurš līdz jūlijam pildīja šos pienākumus vienlaikus ar finanšu ministra amatu. Arī vēlāk ārlietu ministra prombūtnes laikā viņam vairākkārt tika uzdots ĀM vadība. Ārvalstis starptautiski atzina Valsts prezidenta varas pārņemšanu K. Ulmaņa personā.¹³

Tā kā bija paredzama Latvijas ievēlēšana Tautu Savienības Padomē, 1936. gada 14. jūlijā par ārlietu ministru tika iecelts V. Munters. K. Ulmanis par to paziņoja Ministru kabinetam.¹⁴ V. Muntera iecelšana šajā amatā izraisīja latviešu sabiedrībā daudz pārrunu. Šis negatīvais noskaņojums pret V. Munteru un tā cēlonis plaši aprakstīts vēstures literatūrā.¹⁵ Nav noliedzama V. Muntera birokrāta rutīna, lielās darbaspējas un plašās zināšanas. Tomēr, kā vēlāk rakstīja E. Dunsdorfs, V. Muntera darbības laikā Latvijas ārpolitika kļuva kļūmīgi aktīva, Latvijai cenšoties iesaistīties "tālu valstu" problēmu risināšanā. Ministru kabinets ārpolitiskus jautājumus neapsprieda, bet V. Munters par tiem ziņoja tieši K. Ulmanim. Pēdējā ĀM Padomes sēde, kurā tika analizēts starptautiskais stāvoklis, domājams, notika 1934. gada 27. augustā.¹⁶ Memuāristi uzsver, ka galvenais nosacījums amata iegūšanai bijusi V. Muntera personiskā lojalitāte K. Ulmanim, kas bija viņu izvēlēties pēc uzticības principa.

1936. gada sākumā britu sūtniecības Rīgā sagatavotajā slepenajā pārskatā par iepriekšējā gada Latvijas 50 vadošajiem politiskajiem un saimnieciskajiem darbiniekiem tika minēts, ka V. Muntera "zvaigzne" turpina lēkt no K. Ulmaņa nākšanas pie varas. V. Munters tika raksturots kā Lielbritānijai draudzīgs ministrs, kas ir viens no ietekmīgākajiem vīriem valdības aprindās.¹⁷ Nākamajā dienā pēc V. Muntera iecelšanas par ārlietu ministru britu sūtnis Baltijas valstīs E. Monsons (*Monson*) telegrafēja, ka V. Munters kļūst par vienu no centrālajām figūrām Baltijas valstu ārlietu problēmu risināšanā. Britu ĀM Ziemeļu departamenta direktors L. Koljērs (*Collier*) instruēja sūtni apsveikt V. Munteru ar iecelšanu amatā.¹⁸ 1936. gada jūnijā V. Munters Lielbritānijā tika uzņemts kā viens no ietekmīgākajiem politiķiem Latvijā.¹⁹ 1938. gada 3. decembrī britu ĀM raksturoja V. Munteru kā enerģisku un kompetentu, Latvijas ārlietas vadījušu jau vairākus gadus pirms nākšanas ministra amatā, "prezidenta un diktatora" K. Ulmaņa draugu. Tika atzīmēta arī V. Muntera nepopularitāte Rīgas sabiedrībā un tas, ka viņš atrodas ministra amatā, vienīgi pateicoties prezidenta atbalstam.²⁰ Lai noturētos pret daudzajiem nelabvēļiem Latvijā un saglabātu amatu, V. Munteram bija vajadzīgi panākumi starptautiskajā jomā. Pret viņu bija armija, kalpakieši, korporācijas, konservatīvie pilsoņi un pārkonkrustieši. Ministram nepārtraukti vajadzēja gūt panākumus, lai mazinātu spiedienu pret sevi.²¹

Par spīti sabiedrības kritikai, K. Ulmaņa darbībā reāli neizpaudās vēlme grozīt ārpolitiku vai nomainīt V. Munteru. Tāpat kā 20. gados, kopumā tas atgādināja pasaules valstu praksē pieņemto kārtību par ārlietu sfēru kā vienu no prioritārajām valsts funkcijām. Tomēr arī V. Munters, līdzīgi F. Cielēnam, pārvērtēja savas diplomātiskās darbības nozīmi. Piemēram, V. Munters uzskatīja, ka Z. Meierovicam neesot bijusi sava ārpolitiskā doktrīna,²² tomēr pats K. Ulmaņa ietekmē atkārtoja Z. Meierovica radīto lepno tēzi par "Latvijas orientāciju". K. Ulmaņa rosināts, V. Munters par ārpolitiku lasīja arī publiskus referātus, taču tur trūka starptautiskās situācijas likumsakarību analīzes. 1935. gadā gan tika mēģināts apmainīties domām par starptautiskā stāvokļa attīstības tendencēm. (Par to liecināja Latvijas sūtņu II konferences sarīkošana.) Diemžēl vēlākajos gados, kad starptautiskā situācija vēl vairāk saasinājās, vairs neuzskatīja par vajadzīgu rīkot sūtņu konferences un pašāvēs uz ļoti šaura cilvēku loka gudrību. A. Stegmanis rakstīja, ka pat ĀM augstākās amatpersonas (departamentu direktori, ģenerālsekretārs) bija tikai V. Muntera rīkojumu izpildītājas; ministrs nekad ar tiem nekonsultējās, tāpēc Latvijas ārpolitiku tie nevarēja ietekmēt.²³

1934. gada 30. augustā V. Munters stājās odiozā laulībā ar advokāta A. Sūnas šķirto sievu Natāliju Kļaginū. Sabiedrību šokēja šīs precības. Radās daudz baumu, pieauga nepatika pret V. Munteru arī augstākajās aprindās, kur izplatījās dažādi pieņēmumi par V. Muntera tautības nozīmi ārpolitikā un minējumi par viņa iespējamo saistību ar citu valstu izlūkdienestiem. Šīs laulības tika negatīvi vērtētas arī valdībā. (Visvairāk tās kritizēja J. Balodis, B. Einbergs un L. Ēķis.) 1937. gada 9. martā Ministru kabinets pieņēma lēmumu, ka turpmāk Ārlietu ministrijas ierēdņi varēs doties laulībā vienīgi ar ārlietu ministra rakstisku atļauju (daudzi Latvijas diplomāti bija precējušies ar ārzemniecēm). Vēlāk sabiedrisko domu šokēja Muntera kundzes dažādās izdarības, to skaitā arī "teātris" ar bērna adoptēšanu Muntera ģimenē. Bez tam viņa turpināja kontaktus ar šķirto vīru, kas bija PSRS sūtniecībai pietuvināta persona.²⁴

V. Muntera darbība sakrita ar laiku, kad ministrijā arvien vairāk, sevišķi pēc 1935. gada, tāpat kā citās valsts pārvaldes struktūrās, ienāca neatkarības gados uzaugusi jaunā paaudze. Taču to iespējas izpausties ierobežoja ne tikai ierēdnieciskā hierarhija, kas arvien vairāk nostabilizējās, bet arī autoritārisma perioda ierobežojumi. Arī no resora ilggadīgajiem darbiniekiem tikai sūtņi F. Cielēns, H. Celmiņš un M. Valters publiski nosodīja autoritārā režīma pārmērības un V. Muntera ārpolitiku.²⁵ M. Valters vairākkārt bija uzņēmies tādu rīcību un nostāju, kura Rīgā

nebija sankcionēta. Iespējams, tāpēc 1938. gada septembrī viņš tika pārcelts no Latvijai nozīmīgās Varšavas sūtniecības uz tolaik nenozīmīgo Briseli. M. Valters savus opozicionāros rakstus publicēja laikrakstā "Latvijas Kareivis", jo armijas aprindās valdīja izteikta neapmierinātība ar V. Muntera ārpolitiku.²⁶ Vēsturnieks A. Stranga, kas dziļāk pētījis Latvijas sūtņu ziņojumus un uzskata, ka "sūtņi zināja ārlietu ministra viedokli un nereti viņu ziņojumi tika sastādīti tādā redakcijā un interpretējumā, lai tie apstiprinātu V. Muntera nostāju un viedokli", neatkarīgiem vērtētājiem piepulcina arī L. Sēju un F. Kociņu.²⁷

Latvijas sabiedrībā tika radīta un kultivēta pilnīgas ārējās drošības ilūzija. Vairāki Latvijai nozīmīgi ārpolitiski lēmumi tika pieņemti, nesazinoties ar pārējām Baltijas valstīm. Lai gan V. Munters īstenoja K. Ulmaņa norādījumus, tomēr viņam vajadzēja izmantot situāciju, ka prezidents viņa viedokli uzklusēja, un vismaz laikus prezidentu informēt par dažādu diplomātisko soļu sekām, kā arī par nepieciešamību ievērot diplomātijas nianses. Vairāki turpmāk minētie fakti ļauj secināt, ka ministrs tomēr aprobežojies ar prezidenta instrukciju nekritisku "pieņemšanu izpildei". Vienlaikus nav pamata piekrist vēstures literatūrā nereti sastopamajiem secinājumiem par V. Muntera "augstākā ranga valsts nodevību", kamēr šie apgalvojumi netiek balstīti uz dokumentiem un konkretizēti. Apgalvojumam, ka K. Ulmaņa ārpolitisko kļūdu pamats bijusi V. Muntera iecelšana par ārlietu ministru,²⁸ var piekrist tikai daļēji, jo arī ikvienam citam ārlietu ministram autoritārisma apstākļos būtu bijis jāīsteno "Ulmaņa ārpolitika". Vienīgi varētu cerēt, ka cits diplomāts būtu bijis mazāk padevīgs un izrādītu lielāku neatlaidību iesaistīties ārpolitisko soļu izstrādes sākumstadijā. Dokumenti ļauj konstatēt rupjas V. Muntera ārpolitiskas kļūdas, bet pagaidām nav pietiekami pierādīts pamats runāt par valsts nodevību. Tomēr visu šo trūkumu dēļ V. Munters Latvijā kļuva par vienu no nepopulārākajiem starpkaru perioda valsts darbiniekiem.

Īsumā. Pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma Ārlietu ministrijas darbībā bija iestājies jauns posms. Ja līdz tam resora nozīmīgumu un finansējuma palielināšanu nenovērtēja politiķi un traucēja lielāko politisko partiju savstarpējās nesaskaņas, tad autoritārisma posmā resors ieguva "pastāvīgu, stabilu, bet šauru" politisko vadību. Resora darbību negatīvi ietekmēja ārpolitikas vadītāju skaita sašaurināšana, ārpolitisko diskusiju un demokrātiskās kontroles trūkums, sūtniecību lomas mazināšana, pieejamo informācijas avotu voluntāra ierobežošana u.c. autoritārie pasākumi. Negatīvi vērtējams arī tas, ka Ministru prezidents K. Ulmanis no 1934. līdz 1936. gadam turpināja ieņemt ārlietu ministra amatu, nevarēdams ārlietām veltīt

pietiekami daudz laika. V. Muntera iecelšana par ārlietu ministru notika ar K. Ulmaņa vienpersonisku lēmumu un bija raksturīga autoritārisma perioda parādība. V. Muntera uzdevums bija īstenot K. Ulmaņa iecerēto ārpolitiku. Minētās amatpersonas arī veidoja valsts ārpolitisko vadību, bet ĀM augstākās amatpersonas no būtisku lēmumu pieņemšanas tika izslēgtas.

2. §

Ministrijas un pārstāvniecību administratīvo jautājumu risinājums

Kā būtisku ārpolitikas koordinācijas formu autoritārisma periodā nevarēja īstenot ideju par sūtņu konferenču regulāru sasaukšanu. Daudzos gadījumos bija sarežģīti nodrošināt sūtņu ierašanos no tālākām valstīm, bet galvenais – Latvijas ārpolitiskajai vadībai trūka politiskas gribas šādas konferences rīkot. Tomēr līdz Latvijas neatkarības zaudēšanai 1940. gadā vēl vienu konferenci izdevās noorganizēt. Tā laika diplomāti liecina, ka sūtņu konferences sasaukšanu ierosināja V. Munters.²⁹ Ilgu laiku pirms konferences V. Munters ar sūtņiem plaši sarakstījies par konferencē apspriežamajiem jautājumiem. Konference notika 1935. gadā no 28. jūnija līdz 3. jūlijam. To atklāja Ministru prezidents un ārlietu ministrs K. Ulmanis. Īsu pārskatu par sūtņu pirmo konferenci nolasīja Administratīvi juridiskā departamenta direktors J. Tepfers, ziņojumu par starptautisko stāvokli – V. Munters.³⁰ No 28. līdz 29. jūnijam sūtņi ziņoja par rezidences valstu politiku. 1. jūlijā par Latvijas saimniecisko politiku referēja finanšu ministrs L. Ēķis, par Valūtas komisijas darbību – Rietumu nodaļas vadītājs A. Stegmanis. 2. jūlijā apsprieda tekošās darbības jautājumus, tika noturētas komisiju sēdes, kas turpinājās arī 3. jūlijā. Darbojās trīs komisijas: par politiskajiem, preses un propagandas un tekošās darbības jautājumiem. Konferencē tika izstrādātas tēzes par administratīviem un konsulāriem jautājumiem, atzīmētas panāktās vienošanās par jauna Konsulārā reglamenta un Konsulārā dienesta instrukcijas izstrādāšanu, par ārzemju pasēm, vīzām, konsulārā tarifa likmēm, grāmatvedību, darbvedību un personālu. Konference beidzās ar komisiju ziņojumiem plenārsēdē un oficiālu noslēgumu.³¹ Autoritārisma apstākļos vairāk sūtņu konferenču nenotika. Nākamā neatkarīgās Latvijas Republikas diplomātisko pārstāvniecību vadītāju sa-
nāksme notika pēc 57 gadiem.³²

30. gadu otrajā pusē turpinājās normatīvo aktu izstrādāšana resora darbības uzlabošanas nolūkos. Mazāk nozīmīgus ĀM darbības jautājumus joprojām reglamentēja ministra pavēles. Neiztika arī bez kurioziem. No mūsdienu viedokļa dīvaina

liekas Ministru prezidenta un ārlietu ministra K. Ulmaņa 1935. gada 9. janvārī izdotā pavēle nr. 2 ar ieteikumu ĀM ierēdņiem izvairīties no publisku izpriecu vietu apmeklēšanas. Pavēle tika pamatota ar vēlmi novērst informācijas noplūdes iespēju, kā arī novērst ierēdņu necienīgu uzvedību, bet varbūt K. Ulmanis vēlējās, lai ierēdņi pievienojas viņa askētiskajam dzīvesveidam. Taču tā iejaucās ministrijas ierēdņu privātajā dzīvē. Pavēlē uzsvērts: „. valsts ierēdņa izturēšanās jābūt par priekšzīmi katram sabiedrības loceklim, nepieļaujot ne mazākās pārmērības un piedauzības un ieturot visur un arvien pieklājības, pašcieņas un valsts darbinieka apziņas spraustās robežas. Nekādā ziņā nav pieļaujama piedalīšanās draudzības mielastos un tādu sarīkošana publiskās vietās, un uzturēšanās restorānos un izpriecas vietās vēlās vakara vai pat nakts stundās. Tais gadījumos, kur kāda darbinieka dienesta pienākumi varētu izsaukt vajadzību novirzīties no maniem norādījumiem, ieteicama iepriekšēja sazināšanās ar savu tiešo priekšniecību.”³³

1937. gada 9. martā attiecībā uz dienestu ĀM MK pieņēma un Valsts prezidents 12. martā izsludināja likumu “Pārgrozījumi un papildinājumi Valsts civildienesta nolikumā”. Saskaņā ar Valsts Civildienesta nolikuma 10. nodaļas “Dienests Ārlietu ministrijā” 147.–172. pantu ārlietu dienests joprojām tika iedalīts divās kategorijās: diplomātiski konsulārajā un tehniskajā dienestā. Tie savukārt iedalījās dienestā ministrijā un dienestā pārstāvniecībās ārzemēs. Diplomātiski konsulārais dienests tika iedalīts ne vairs sešās, bet piecās dienesta pakāpēs (ārlietu ministrs atradās ārpus tām). Pirmajā dienesta pakāpē (pilnvarotais ministrs, ģenerālkonsuls) varēja iecelt sūtņus, ģenerālsekretāru, departamentu direktorus un ģenerālkonsulus. Otrajā dienesta pakāpē (sūtniecības padomnieks, I šķiras konsuls) varēja iecelt pilnvarotos lietvežus, sūtniecību padomniekus, nodaļu vadītājus un I šķiras konsulus. Trešajā dienesta pakāpē (I šķiras sūtniecības sekretārs, II šķiras konsuls) varēja iecelt centrālās iestādes un pārstāvniecību pirmos sekretārus, II šķiras konsulus. Ceturtajā dienesta pakāpē (II šķiras sūtniecības sekretārs, vicekonsuls) varēja iecelt centrālās iestādes un pārstāvniecību otros sekretārus, vicekonsulus. Piektajā dienesta pakāpē (sūtniecības atašejs) varēja iecelt centrālās iestādes un pārstāvniecību atašejus un III šķiras sekretārus. Izņēmumu kārtā pēc attiecīgas izdienes nākošajā pakāpē varēja paaugstināt arī ierēdņi, kas neienēma šai augstākajai pakāpei atbilstošu amatu. Kā redzams, dienesta pakāpju (diplomātisko rangu) nosaukumi parasti sakrita ar amatu nosaukumiem, bet varēja arī atšķirties.

Diplomātiski konsulārā dienesta I pakāpes ierēdņus iecēla amatā, pārcēla vai atbrīvoja, kā arī attiecīgā dienesta pakāpē iecēla Ministru kabinets pēc ārlietu ministra priekšlikuma. Tāpat Ministru kabinets iecēla amatā, pārcēla vai atbrīvoja pilnvarotos

lietvežus un I un II šķiras konsulus, kuru iecelšanu attiecīgā dienesta pakāpē veica ārlietu ministrs. Diplomātiskos pārstāvjus iecēla amatā, pārcēla vai atbrīvoja Valsts prezidents. Diplomātiski konsulārā dienesta ierēdņus no pārstāvniecībām ārzemēs varēja pārcelt uz centrālo iestādi un otrādi, pie kam viņi saglabāja iegūto dienesta pakāpi un izdienas laiku pēc pakāpes arī tad, ja jaunuzticētais amats bija pielīdzināts zemākai dienesta pakāpei.

Katru, kas bija izturējies attiecīgo pārbaudījumu, varēja ieskaitīt ĀM diplomātiski konsulārā dienesta kandidātos. Ja kandidāts bija ieskaitīts resora darbiniekos, nostrādājis ministrijā noteiktu laiku un atzīts par pietiekami sagatavotu, viņu varēja iecelt dienesta piektajā – atašeja – pakāpē. Ne mazāk kā pēc divu gadu izdienas dienesta piektajā pakāpē (atašejs) centrālajā iestādē vai pārstāvniecībās ārzemēs, izturot pirmo diplomātisko pārbaudījumu, ierēdņi varēja paaugstināt nākamajā pakāpē. Šo kārtību varēja nepiemērot I–IX kategorijas ierēdņiem, ja tas pirms iestāšanās ārlietu resorā bija ieguvis dienestam Ārlietu ministrijā noderīgu praktisku pieredzi un zināšanas. Šādam ierēdņim nebija jāsaņem dienests no atašeja pakāpes, bet, ja viņš bija atradies resora dienestā ne mazāk kā divus gadus un pēdējā amatā ne mazāk kā sešus mēnešus, viņu varēja tieši iecelt attiecīgā augstākā pakāpē. Līdzīgi varēja tieši iecelt attiecīgā augstākā pakāpē I–IX kategorijas ierēdņi, kas Ārlietu ministrijā kā pirmajā dienesta vietā bija nokalpojies ne mazāk kā piecus gadus un pēdējā amatā ne mazāk kā sešus mēnešus, bet nebija vēl ticis iecelts nevienā diplomātiski konsulārā dienesta pakāpē.

Nolikums regulēja arī ierēdņu atvaļinājuma piešķiršanas kārtību, tādas tikai ārlietu resoram specifiskas īpatnības kā ieskaitīšana ārlietu ministra rīcībā un atskaitīšana ministrijas pārziņā, kā arī ceļa izdevumu atlīdzināšanu ieceljamiem, pārceļamiem un atlaižamiem ārlietu resora darbiniekiem (iepriekš šie jautājumi tika regulēti atsevišķos tiesību aktos).³⁴

Administratīvi juridiskā departamenta direktors J. Tepfers 1936. gadā skaidroja, ka iecelšana un paaugstināšana amatā bija atkarīga no resora vadības, Ministru kabineta lēmuma un no piešķirtā budžeta, kura robežas nedrīkstēja pārsniegt. Iecelšana diplomātiskā dienesta pakāpē piešķīra ierēdņiem vienīgi titulu, bet ne civil-dienesta kategorijas jeb algas paaugstinājumu, izņemot ministriju, kur ieskaitīšana diplomātiski konsulārā dienesta pakāpē bez tam vēl deva tiesības uz reprezentācijas piemaksu. Pēc zemākās dienesta pakāpes iegūšanas ierēdņi pakāpeniski varēja paaugstināt nākamajās dienesta pakāpēs, taču šāda paaugstināšana nebija obligāta. Ierēdņi, kas ieņēma vienu no diplomātiski konsulārā dienesta pakāpēm atbilstošu amatu, faktiski neatkarīgi no iecelšanas vai niecelšanas pakāpē baudīja attiecīgas

priekšrocības, vienīgi, kamēr nebija iecelts šajā dienesta pakāpē, nevarēja lietot atbilstošu titulu.³⁵ Saskaņā ar 1937. gada marta grozījumiem vairāki diplomāti jau aprīlī tika pārskaitīti augstākās dienesta pakāpēs, attiecīgi diplomātisko vai konsulāro darbinieku sarakstā.

Konkursu izturējušie ĀM darbinieki pirmajā darba gadā tika iecelti par vietas izpildītājiem, un šis gads skaitījās izmēģinājuma laiks. Ja darbinieks izrādījās piemērots, pēc gada viņu iecēla par štata darbinieku. Komplektējot darbinieku rezerves, ministrija vadījās no kandidāta eventuālā derīguma diplomātiski konsulārajam dienestam, dodot priekšroku tiem, kas pārvalda vienu no pasaules (angļu vai franču) valodām un kam ir augstākā izglītība. Par vispiemērotāko darbam ārlietu resorā tika uzskatīta iegūtā augstskolas izglītība juridiskajā, tautsaimniecības vai tirdzniecības fakultātē. Amatu kandidāti varēja būt arī ar nepabeigtu augstāko izglītību – pēdējo kursu studenti ar piemērotu izglītību. Gados vecākos darbiniekus ĀM dienestā atstāja ar resora vadītāja piekrišanu. Pēc tam kad ierēdnis sešus mēnešus bija atradies ārlietu ministra rīcībā (ar atalgojumu) un viņam neatradās piemērots amats, viņu atskaitīja ministrijas pārziņā uz laiku līdz pieciem gadiem, bez atlīdzības no valsts līdzekļiem, un turpmāk viņa saikne ar ārlietu resoru bija nosacīta. Pēc šiem pieciem gadiem no resora darbinieku sarakstiem viņu izslēdza.³⁶

Ārlietu resora pārstāvji turpināja darboties starptautiskajās organizācijās. 30. gadu otrajā pusē Latvija centās panākt pārstāvniecību Tautu Savienības struktūrās. Dažos gadījumos tas izdevās. Lai Zāras novadam (*Saarland*) dotu iespēju izvēlēties, kurā valstī – Vācijā vai Francijā – iekļauties, 1934. gada 4. jūnijā TS Padome nolēma izveidot Zāras plebiscīta tiesu, kas uzraudzītu ar šo balsojumu saistītās likuma normas, un 29. augustā iecēla tās tiesnešus. Zāras plebiscīta tiesu sistēmā piedalījās tiesneši un prokurori no 12 valstīm, arī Latvijas. Visas šā plebiscīta naudas lietas pārzināja latvietis TS Sekretariāta finanšu un budžeta ierēdnis (vicekontrolieris) Pēteris Vēlps, kurš 20. gadu sākumā bija Latvijas ģenerālkonsulāta Kopenhāgenā 1. sekretārs. K. Ducmanis kļuva par Zāras plebiscīta augstākā tribunāla papildu tiesnesi.³⁷

1936. gada 9. septembrī Londonā darbu sāka Neiejaukšanās komiteja Spānijas lietās; apspriedēs piedalījās arī Latvijas sūtniecības pārstāvji.³⁸ Neiejaukšanās komitejas organizētā Spānijas robežu pārraudzība sākās 1937. gada 19. aprīlī; tās uzdevums bija pārtraukt ieroču sūtīšanu un apturēt brīvprātīgo nokļūšanu Spānijā.³⁹ Latvijas Ārlietu ministrijas bijušais Rietumu nodaļas vadītājs Pauls Reinhards no 1937. gada 1. aprīļa līdz 1939. gada 25. martam bija Starptautiskās Neiejaukšanās komitejas Spānijas lietās administrators Arjēžas (*Ariège*) departamentā Francijas–Spānijas pierobežā.⁴⁰

1935. gada 6. februārī Baltijas valstis pieprasīja pastāvīgu pārstāvniecību Tautu Savienībā.⁴¹ Latvijas sūtnis Ženēvā J. Feldmanis sāka kampaņu par Latvijas ievēlēšanu TS Padomē par nepastāvīgo locekli. Šis jautājums tika skatīts arī Latvijas sūtņu II konferencē.⁴² J. Feldmaņa viedoklis par Latvijas reālajām izredzēm TS Padomes vēlēšanām sākotnēji neguva ne K. Ulmaņa, ne V. Muntera atbalstu, un oficiāls valdības lēmums par Latvijas kandidatūras izvirzīšanu kavējās. Pēc tam kad tika saņemta Lietuvas un Igaunijas piekrišana, V. Munters uzdeva visām Latvijas sūtniecībām rūpēties par rezidences valstu valdību labvēlīgu nostāju Latvijas kandidatūras jautājumā. 1936. gada 6. februārī TS Padome par šo jautājumu nobalsoja, un 94. sesijā 8. oktobrī Latviju kopā ar Ķīnu uzņēma Tautu Savienības Padomē.⁴³ Sakarā ar Latvijas ievēlēšanu Ministru kabinets 1936. gada 20. oktobra sēdē nolēma J. Feldmanim izteikt pateicību.⁴⁴

TS Padomē Latviju pārstāvēja ārlietu ministrs V. Munters. Latvija savu vietu Padomē ieņēma 10. oktobrī, un tās trīs gadu termiņš izbeidzās 1939. gada 10. oktobrī (sakarā ar Padomes 106. sesijas atlikšanu līdz 1939. gada decembrim Latvijas dalībvalsts statuss tajā saglabājās divus mēnešus ilgāk). Padome tradicionāli sasauca četras sesijas gadā noteiktā datumā martā, jūnijā, septembrī un decembrī. Nelielai valstij vieta TS Padomē deva iespējas iegūt publicitāti, kā arī panākt stabilākus diplomātiskos kontaktus. Diemžēl Latvijas darbība Padomē norisinājās Tautu Savienības norieta un starptautiskās situācijas saasināšanās posmā.

TS Padomē V. Munters faktiski simbolizēja visas Baltijas pārstāvniecību. 1934. gada 24. septembrī viņš tika iecelts par TS Ekonomikas komisijas referentu ekonomikas un finanšu jautājumos un TS 15. pilnsapulcē sniedza attiecīgu ziņojumu. 1936. gada oktobrī V. Munters tika iecelts par TS Mandātu komisijas referentu. 1937. gadā viņš bija Tālo Austrumu komitejas priekšsēdētājs Japānas–Ķīnas konflikta lietā. TS padomes 98. sesijas 1937. gada 16. septembra sēdē viņu iecēla t.s. trīs vīru komitejā Palestīnas jautājumā. 1938. gadā no 9. līdz 14. maijam V. Munters rotācijas kārtībā kļuva par TS Padomes 101. sesijas prezidentu. Pakļāvīgi pildot lielvalstu norādījumus pretēji Latvijas sabiedriskajai domai, viņš aizstāvēja Itālijas tiesības uz agresiju Etiopijā (Abesīnija), līdz ar to veicinot Etiopijas okupācijas starptautisku apstiprināšanu. Vizītes laikā Romā 1938. gada janvārī V. Munters bija uzsaucis tostus Itālijas karalim kā “Abesīnijas imperatoram”. Šis fakts Latvijā tika noklusēts.⁴⁵ Tosts un “ministra Muntera uzvedība” Romā vispār britu ārlietu resorā izraisīja plašu saraksti un asu reakciju. 1938. gada 1. martā sūtnis Londonā K. Zariņš bija spiests britiem iesniegt paskaidrojošu *Aide Memoire*, kurā apstiprināja, ka Latvijas nostāja pret TS palikusi nemainīga un tostus nav jāuzskata par Latvijas tuvināšanos “Romās–Berlīnes asij”.⁴⁶ Kā Latvijas

darbību ierobežojošu faktoru jāmin arī jau gadiem ilgo niecīgo finansējumu pārstāvniecībai Ženēvā. Savas drošības stiprināšanā Latvija no TS reālu palīdzību nesagaidīja.

Interesants Latvijas līdzdalības Tautu Savienībā simbols bija t.s. Latvijas zāles iekārtošana jaunajā TS mītnē Ženēvā. (Ieliekot mītnes pamatakmeni 1929. g. 7. septembrī, tajā tika ievietota kapsula ar TS dalībvalstu nosaukumiem, TS Statūtu kopiju un TS 10. pilnsapulcē pārstāvēto valstu – arī Latvijas – monētu paraugiem. Svinīgajā pasākumā Latviju pārstāvēja LR ārlietu ministrs un delegācijas vadītājs A. Balodis. Mītnes celtniecība tika pabeigta 1938. gadā. TS Sekretariāts uz turieni pārcēlās jau 1936. gadā no 17. līdz 22. februārim, jo mītnes administratīvais korpuss ekspluatācijā tika nodots agrāk.) Latvijas zāle atradās tieši blakus asamblejas zālei, telpa tika apzīmēta ar 10. numuru (*Salle X*). Tās izbūves projekta izstrādāšanu ĀM uzdevumā veica arhitekts Aleksandrs Birzenieks. Ministru kabinets 1938. gada 9. augusta sēdē, papildinot savu 21. jūnija lēmumu, Latvijas zāles ierīkošanai atļāva ministrijai no neparedzamo vajadzību fonda izmantot 15 000 latu papildu avansa. Vēlāk valdība 1939. gada 10. janvārī, papildinot abus iepriekšminētos lēmumus, atļāva ministrijai no šī fonda izlietot vēl 6575,46 latus papildu kredītam Latvijas zāles ierīkošanai. 1938. gada septembra beigās Latvijas zāle tika nodota kā Latvijas velte Tautu Savienībai. Kad sūtnis J. Feldmanis 1938. gada 31. oktobrī apmeklēja TS ģenerālsekretāru Ž. Avenolu (*Avenol*) un TS Sekretariāta administratīvo direktoru V. Stenceku (*Stencek*), ģenerālsekretārs vēlreiz atzinīgi novērtēja Latvijas zāli kā “vienu no skaistākajām un īpatnējākām visā pili”. Zālē tika novietota informatīva plāksne “*Don de la Lettonie*” (Latvijas dāvana), un TS dokumentos tā tika apzīmēta kā komisiju un bibliotēkas zāle. Vienīgi zāles aprīkošanu ar mēbelēm, kuras par TS līdzekļiem bija paredzēts pasūtīt Latvijā, līdz Latvijas okupācijai nepaspēja veikt.⁴⁷ Arī vairākas citas valstis – Čehoslovākija, Dānija, Francija, Itālija, Lielbritānija, Nīderlande, Šveice u.c. – TS pils komisiju zālēm bija dāvinājušas iekārtojumus.⁴⁸

1938. gadā uz Finanšu ministrijas vārda bija noformēti šādi valsts nekustamie īpašumi ārzemēs: divi īpašumi Tallinā, pa vienam – Berlīnē, Kauņā, Londonā, Parīzē un Varšavā. Ar Latvijas valsts nekustamo īpašumu jautājumiem ārzemēs nodarbojās Finanšu ministrijas Valsts saimniecības departaments. Ārlietu ministrijas struktūrvienības, īpaši Saimniecības un finanšu nodaļa, ar to veica regulāru saraksti. Ņemot vērā, ka faktiski šie īpašumi atradās Ārlietu ministrijas pārvaldīšanā un apsaimniekošanā, 1938. gada 7. novembrī Finanšu ministrija vēstulē Ārlietu ministrijai ierosināja ārlietu resoram tos pārņemt savā bilancē. Ārlietu ministrija tam piekrita. Pārstāvniecību vajadzībām ārzemēs iegūtos nekustamos īpašumus ministrija ierakstīja nekustamu īpašumu grāmatā un no 1939. gada 1. aprīļa pārņēma savā bilancē. 1940. gada 1. janvārī ĀM piederēja nami sūtniecībai Berlīnē (Ls 953 726), Londonā

(Ls 169 328), Parīzē (Ls 486 672), Tallinā (Ls 162 063),⁴⁹ Varšavā (Ls 142 312) un Ženēvā (Ls 278 930), kā arī gruntsgabals sūtniecībai Kauņā (Ls 73 039); kopā Ls 2 266 070 vērtībā.⁵⁰ ĀM Saimniecības un finanšu nodaļas vadītājs J. Gilberts 1940. gada 19. augustā rakstīja Valsts statistiskajai pārvaldei, ka pēc 1940. gada 1. janvāra vēl nopirkts nams Berlīnē, *Einemstrasse 5*. Nama pirkšanai piešķirti Ls 180 000, no šīs summas sūtniecībai pārskaitīts avanss Ls 97 583,50, bet galīgais norēķins vēl nav saņemts. Varšavā Latvijas sūtniecības nekustamais īpašums⁵¹ vēl nebija pārvērtēts.⁵²

1938. gada 21. jūnijā Ministru kabinets atļāva Ārlietu ministrijai pirkt nekustamu īpašumu sūtniecības vajadzībām Ženēvā, kas izmaksātu apmēram 300 000 latu. 1937. gada 24. decembrī V. Munters rakstīja finanšu ministram L. Ēķim, ka pastāvīgās delegācijas vajadzībām uzskata par lietderīgu iegūt namu līdz ar gruntsgabalu. Tobrīd īpašums vēl piederēja Ženēvas kantonam, bet drīz kopā ar citiem apkārtējiem īpašumiem pārgāja Tautu Savienības īpašumā. TS Sekretariāts 1937. gada 18. decembra vēstulē solīja, ka nams un gruntsgabals Latvijai tiks pārdots par to pašu cenu, kādu TS būs samaksājusi Ženēvas kantonam. 1938. gada 11. maijā valdība nosūtīja J. Feldmanim pilnvaru slēgt līgumu ar TS par sūtniecības nama *5 Avenue de la Paix* (mūsdienās namam ir 15. numurs) pirkšanu. 14. jūnijā kantons namu pārdeva TS, bet tā pēc stundas (!) namu pārdeva Latvijai, noslēdzot par darījumu paredzēto līgumu. 4. novembrī J. Feldmanis ziņoja V. Munteram par nekustamā īpašuma pirkšanas galīgu noslēgumu, pielikumā uz Rīgu nosūtot dokumentus. Iegādātais sūtniecības nams atradās ļoti izdevīgā vietā – iepretim TS mītnei jeb Nāciju pilij. Līdz ar to no 1938. gada beigām sūtniecībai Ženēvā piederēja divi nami – sūtniecības nams ar nosaukumu *Villa Rose* ("Sārtā villa") un mazāks sūtniecības dārza namiņš, kurā TS pilnsapulču laikā uzturējās no Rīgas atbraukušie Latvijas delegāciju pārstāvji.⁵³

30. gadu sākumā sūtnim Igaunijā K. Zariņam izdevās nokārtot sūtniecības nama jautājumu Tallinā, pārceļoties no diviem neizskatīgiem namiņiem (viens koka, otrs mūra) *Tatari* ielā 32 un 34 uz *Tõnismägi* ielu 10. 1930. gada 10. aprīlī Ministru kabinets nolēma pirkt sūtniecībai jaunu namu un 6. maijā piešķīra līdzekļus izraudzītā nama iegādei, dokumentācijas noformēšanai un remontam. Nams tika nopirkts 1930. gada 20. jūnijā, noslēdzot par darījumu attiecīgu līgumu. Sūtniecības personāls uz jauniegūto ēku pārcēlās pēc tās izremontēšanas 1931. gada maijā. Šis notikums ar gandarījumu tika atzīmēts arī igauņu sabiedrībā, par to bija teikti šādi vārdi: "Domkalnā atrodas Igaunijas valdības citadele, Teņa kalnā tagad nometne latviešiem." Igaunijā priecājās, ka Latvija iegādājusies sūtniecības vajadzībām t.s. Knupfera namu.⁵⁴ V. Munters 1938. gada 31. augusta vēstulē Ministru kabinetam lūdza atļauju pārdot veco īpašumu *Tatari* ielā, jo sūtniecībai tas vairs nebija vajadzīgs

un 1936. gadā bija iznomāts Tallinas Latviešu biedrībai. 1938. gada 18. oktobrī valdība atļāva Ārlietu ministrijai šo īpašumu pārdot Igaunijai, un 1939. gada 11. februārī nami tika nopirkti Igaunijas dzelzceļu virsvaldes vajadzībām. Ar 1939. gada 2. martā parakstītu aktu Igaunijas komisija nopirkto īpašumus pārņēma.⁵⁵

Sūtņis Vācijā E. Krieviņš 1939. gada 17. jūnijā konfidenciāli un privāti rakstīja ministram, ka pielicis daudz pūļu, lai atrastu sūtniecības vajadzībām piemērotāku namu Berlīnē. Sūtņa iecere bija līdzšinējo sūtniecības namu *Burggrafenstrasse 13* paturēt Latvijas īpašumā ierēdņu dzīvokļiem un konsulārās daļas kancelejas vajadzībām, bet uz jauno namu *Einemstrasse 5* pārcelt sūtniecības kanceleju, reprezentācijas telpas un sūtņa dzīvokli. 17. jūnijā sūtņis šim priekšlikumam bija saņēmis Vācijas puses piekrišanu, un E. Krieviņš steidzināja nama pirkšanu, jo uz tā pirkšanu bija arī citi pretendenti. 1939. gada 27. jūnijā Ministru kabinets atļāva Ārlietu ministrijai iegādāties valsts īpašumā namu *Einemstrasse 5*.⁵⁶

Sakarā ar to, ka nacistiskajā Vācijā ebreji bija spiesti steidzami savus īpašumus likvidēt, nama pirkšanas līgumu noslēdza 1939. gada 14. jūlijā par 12 003,61 ASV dolāru. Nama bijusī īpašniece ebrejiete Jozefīne Veinmane (*Weinmann*) jau bija emigrējusi uz Franciju, un viņas īpašums saskaņā ar Vācijas antisemitiskajiem likumiem piespiedu kārtā tika likvidēts. 11. novembrī nams tika ierakstīts Berlīnes Zemesgrāmatā uz Latvijas Republikas vārda, un Latvijas pārstāvji to pārņēma 1940. gada 20. janvārī. Pēc nama pārņemšanas līdz 1940. gada vasarai tur notika remontdarbi. Aprīlī sūtņis sāka iekārtoties jaunajā dzīvesvietā. Vēl 1940. gada jūlijā E. Krieviņš lūdza nama remontam vajadzīgo naudu, bet Administratīvā departamenta direktors T. Anševics atbildēja, ka neredz iespēju prasīto summu pārskaitīt.⁵⁷

Sakarā ar to, ka Kauņā sūtniecības līdzšinējās telpas (īrētā namā) un to iekārtojums atradās sliktā stāvoklī un pūles atrast sūtniecībai piemērotākas telpas bija palikušas bez panākumiem, ārlietu ministrs Antons Balodis jau 1928. gada vasarā bija ierosinājis pirkt nama būvei piemērotu gruntsgabalu. 1929. gada 25. aprīlī, 3. septembrī un 1930. gada 6. martā valdība pieņēma vairākus lēmumus par līdzekļu piešķiršanu gruntsgabala pirkšanai. Šādas iespējas radās tāpēc, ka savulaik līdzekļi, kas tika piešķirti saskaņā ar finanšu ministra 1929. gada 28. janvāra ierosinājumu par nama pirkšanu sūtniecības vajadzībām Maskavā, netika izlietoti, jo nebija izdevies piemērotu ēku tur atrast. Par šiem brīvajiem līdzekļiem 1930. gada 25. aprīlī Latvija nopirka 2107 kvadrātmetrus lielu gruntsgabalu Ģedimina ielā nr. 33, noslēdzot pirkšanas līgumu un blakuslīgumu.⁵⁸ Valdības taupības politikas dēļ nama būvi sūtniecība ierosināja tikai 1936. gadā. Tika izsludināts projekta ideju konkurss. 1938. gada decembra sākumā un 1939. gada martā sūtņis L. Sēja, kas bija

arī žūrijas loceklis, no Kauņas ieradās Rīgā uz apspriedēm. Konkursa nolikumu izstrādāja Iekšlietu ministrijas Būvniecības departaments, un 1938. gada 12. decembrī to apstiprināja ārlietu ministra vietas izpildītājs Alfrēds Bērziņš. Radās arī doma gruntsgabalu paplašināt, atpērkot blakus gruntsgabalu, taču tā īpašnieks neielaidās nekādās sarunās par šādu iespēju.⁵⁹ Pēc konkursa ārlietu ministrs V. Munters 1939. gada jūnijā piekrita būves meta izgatavošanai. Nama būvi tomēr nepaspēja iesākt, jo, ņemot vērā "kara laiku apstākļus", 1940. gada februāra sākumā ministrija nolēma būvprojekta tālāku izstrādāšanu atlikt.⁶⁰ Lai gan 1939. gada rudenī Lietuva atguva seno galvaspilsētu Viļņu, viss diplomātiskais korpuss, tā skaitā arī Latvijas sūtniecība, turpināja darboties Kauņā.⁶¹

30. gadu beigās radās doma par jauna nama pirkšanu sūtniecībai Londonā. Sūtnis K. Zariņš vairākās vēstulēs norādīja, ka nams *87 Eaton Place* sūtniecības vajadzībām kļuvis par mazu, arī kapitālais remonts prasītu lielus izdevumus, tāpēc neatlaidīgi lūdza piešķirt līdzekļus jauna nama iegādei. V. Munters 1939. gada 17. februāra vēstulē finanšu ministram A. Valdmanim atsaucās uz personiskiem novērojumiem 1938. gada decembra vizītes laikā Londonā un atzina, ka līdzšinējais nams "iegādāts tai laikā, kad pastāvēja atsevišķs ģenerālkonsulāts, pēc ģenerālkonsulāta likvidēšanas un abu iestāžu funkciju apvienošanas vienā nams ir kļuvis par mazu. Sevišķi tas sakāms par pēdējo laiku, kur nākuši klāt vairāki citi resoru pārstāvji, kas visi darbojas sūtniecības telpās. Šādos apstākļos nebūtu lietderīgi ieguldīt lielākus līdzekļus nepiemērotā nama kapitālremontā, un paceļas jautājums par jauna nama iegādi." 1939. gada aprīlī, sekojot ministra norādījumam, sūtnis iecēla komisiju nama pirkšanas lietā.⁶² K. Zariņš turpināja sūtīt ziņojumus ar jauniem namu piedāvājumiem Londonā un neatlaidīgi jautāja, kad valdība gatavojas kaut ko darīt šajā lietā. Sākoties Otrajam pasaules karam, 1939. gada 5. septembrī tika nolemts pirkšanas jautājumu pagaidām atlikt.⁶³ Līdz Latvijas okupācijai jauns nams Londonā netika nopirkts, un sūtniecības līdzšinējais "baltais nams" ar Latvijas karogu par Latvijas valsts *de iure* pastāvēšanu atgādināja vēl vairākus gadu desmitus (līdz 1971. g.). Atbalstu neguva arī Latvijas sūtņa Polijā L. Ēķa 1939. gadā izteiktās idejas par līdzšinējā sūtniecības nama Varšavā pārdošanu un labākas ēkas pirkšanu vai vismaz kapitālā remonta veikšanu vecajā namā.⁶⁴

Kā redzam, taupības politika turpinājās arī pēc 15. maija apvērsuma. 1935./1936. gada budžets valsts resoriem un MK 1934. gada 30. aprīļa sēdē apstiprinātais Valdības darbības plāns par to nelika šaubīties. Papildu izdevumus prasīja arī Latvijas pāriešana "sterliņu joslā" (1936. g.).⁶⁵ Sakarā ar starptautiskā saspīlējuma pieaugumu no 1938. gada līdzekļu taupības problēma vēl vairāk saasinājās.

Analizējamā laika posmā turpinājās diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību tīkla pilnveidošana. 1935. gadā bijušais diplomāts Finanšu ministrijas Tirdzniecības un rūpniecības departamenta direktors Pēteris Oliņš tika iecelts par pilnvaroto lietvedi Argentīnā un Brazīlijā, ar rezidenci Buenosairesā (Argentīna), taču vēlāk viņu nepaaugstināja sūtņa pakāpē. Tāpēc sūtniecības darbība Buenosairesā bija stipri ierobežota. Pilnvarotā lietveža pilnvaras vispirms viņš iesniedza Brazīlijas ārlietu ministram Riodežaneiro (1935. g. 2. maijs), pēc tam Argentīnas ārlietu ministram (21. maijs). Reizē ar P. Oliņa iecelšanu līdzšinējo ģenerālkonsulātu Riodežaneiro Latvijas valdība likvidēja, un turpmāk Latvijas konsulārās intereses Brazīlijā pārstāvēja konsulāts Sanpaulu.⁶⁶ 1935. gada 12. augustā Buenosairesā Lietuvas sūtniecības 1. sekretārs nodeva un P. Oliņš pieņēma bijušā Latvijas goda konsulāta Buenosairesā arhīvu.⁶⁷

Sūtniecības darbību Vašingtonā atjaunoja tikai 1935. gada septembrī, un to sāka vadīt bijušais sūtnis PSRS A. Bilmanis. Tāpēc ģenerālkonsulāts Ņujorkā no 1936. gada aprīļa tika pārveidots par konsulātu.⁶⁸ Sūtniecība regulāri izlaida informācijas biļetenu. Latvijas sūtniecība bija pirmā ārvalsts pārstāvniecība Vašingtonā, kas sāka tādu izdot, sākumā gan galvenokārt ekonomisko jautājumu apskatam.⁶⁹ Pasaules valstu, to skaitā arī Latvijas sūtniecības un konsulāti arī agrāk mēdza izdot neregulārus tematiskus informācijas biļetenus. Pirmais LR sūtniecības regulārais biļetens tika datēts ar 1937. gada 5. janvāri, un tā nosaukums bija "*Bulletin*" ("Biļetens"), taču jau tajā pašā gadā nosaukums tika mainīts "*Latvian Information Bulletin*" ("Latvijas Informācijas Biļetens"). Atbildot uz sūtņa A. Bilmaņa 1937. gada 8. janvāra ziņojumu sakarā ar biļetena izdošanu, ĀM Preses nodaļas vadītājs Arnolds Skrēbers 27. janvārī izteica sūtniecībai pateicību par jauno pasākumu un puda apņēmību finansiālo iespēju robežās biļetena izdošanu atbalstīt.⁷⁰ 1937. gadā iznāca 10, bet 1938. un 1939. gadā – pa 12 numuriem katrā gadā. Līdz 1940. gada 17. jūnijam klajā nāca vēl 5 numuri;⁷¹ biļetena izdošana netika pārtraukta arī turpmākajos gados.

Goda konsulāts Vīnē 1934. gada 1. decembrī tika pārveidots par karjeras konsulātu. Īsu laiku konsulāta vadītājs bija vicekonsuls Rūdolfs Šillers, bet 1935. gada maijā par karjeras konsulu tika iecelts līdzšinējais sūtniecības padomnieks Maskavā Juris Filholds.⁷² Lai J. Filholdu varētu atzīt par pagaidu pilnvaroto lietvedi un uzņemt viņu Vīnes diplomātiskajā korpusā (šādā statusā viņš arī turpmāk varētu izpildīt konsulārās funkcijas, kas joprojām būtu viņa galvenais uzdevums), 1936. gadā no marta līdz jūnijam turpinājās sarakste par konsulāta Vīnē formālu pārveidošanu par sūtniecību ar konsulāro nodaļu tās paspārnē. Bija plānots, ka sūtnis Austrijā turpinās

strādāt Vācijas galvaspilsētā, tāpēc visa sarakste galvenajos politiskajos jautājumos arī turpmāk tiktu kārtota caur sūtniecību Berlīnē. Latvijas sūtniecība Berlīnē Austrijas Ārlietu ministrijai J. Filholdu notificēja kā sūtniecības Austrijā 1. sekretāru ar rezidenci Vīnē, kuram uzdots arī izpildīt konsulārās funkcijas un Austrijā akreditētā sūtņa prombūtnes laikā no Vīnes uzdota arī sūtniecības Vīnē pagaidu vadība kā pagaidu pilnvarotajam lietvedim. Līdz ar to pārstāvniecība Vīnē "uz ārieni" skaitījās par sūtniecību, kas, līdzīgi citām sūtniecībām, izpildīja arī konsulārās funkcijas un kuras pagaidu vadītājam – sūtniecības 1. sekretāram un pagaidu pilnvarotajam lietvedim, līdzīgi Latvijas sūtnim Londonā, bija arī konsulāra eksekvatūra.⁷³ Šādas diplomātiskas fikcijas starpkaru periodā valstu attiecībās dažreiz lietoja, protams, ja tam piekrita rezidences valsts valdība. Austrijas valdība neiebilda, un konsulāts Vīnē 1936. gada 18. aprīlī pārtapa par sūtniecību.⁷⁴

Pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma F. Cielēns atteicās valsti starptautiski pārstāvēt (pēc paša ieskata, drīzāk K. Ulmaņa režīmu) un pēc K. Ulmaņa prasības demisionēja, paliekot ārzemēs. 1934. gada 27. septembrī F. Cielēns no sūtņa amata Francijā, Spānijā un Portugālē tika atcelts. F. Cielēna atsaukšanas rakstus šo valstu galvām reizē ar savu akreditācijas vēstuli iesniedza viņa pēctecis amatā O. Grosvalds. Viņš konstatēja, ka F. Cielēns šķiedies ar naudu un 1934. gada septembrī atstājis sūtniecību nekārtībā.⁷⁵

Sūtņa K. Zariņa pozīcijas jaunajā amatā Lielbritānijā sākumā bija samērā nestabilas. 1934. gadā tika plānots viņa vietā iecelt V. Salnāju. Taču, tā kā K. Zariņš ne slavēja, ne pēla 15. maija režīmu, viņš amatu saglabāja. 1935. gada jūnijā K. Zariņš piedalījās Latvijas sūtņu konferencē Rīgā, kurā viņš tika izvirzīts par Latvijas diplomātu senioru.

Politisku apsvērumu dēļ 1937. gada maijā tika nomainīts Latvijas sūtnis Skandināvijas valstīs. Iepriekš Zviedrija autoritāro režīmu Latvijā bija asi kritizējusi, un pastāvēja cerība, ka bijušais sociāldemokrāts V. Salnais ar zviedru sociāldemokrātiem varēs labāk saprasties.⁷⁶ Šo sūtņu maiņu var uzskatīt par valdības centieniem uzlabot Latvijas valsts tēlu Skandināvijā.

Turpinājās arī konsulāro pārstāvniecību tīkla pakāpeniska paplašināšana un goda konsulu nomaina pilsētās. Notika arī neparedzēti gadījumi. 30. gadu otrajā pusē Spānijā izveidojās bīstama iekšpolitiskā situācija. Pēc Latvijas goda konsula Barselonā A. K. Margallo (*Margallo*) nāves bombardēšanas laikā 1936. gada 19. jūlijā Spānijas pilsoņu karā konsulāta pagaidu vadība tika uzticēta konsula sekretāram Dž. V. ī Bonetam (*y Bonet*). Kad 1938. gada jūlijā sekretāru iesauca armijā, konsulāts darbību pārtrauca. Tā kā Francijas–Spānijas robeža bija slēgta, sekretārs, pakļaujoties

sūtniecības Parīzē rīkojumam, konsulāta arhīvu un pārējo īpašumu novietoja drošā vietā, atsevišķā aizzīmogatā telpā.⁷⁷

Visus 30. gadus ministrija saņēma informāciju, ka goda konsuls Harbinā P. Mežaks, viņa sekretārs un atbalstītāji esot "lielās un nedalāmās Krievijas ideju "perinātāji" un aktīvi brīvās Latvijas pretinieki"⁷⁸. Lielākais incidents notika 1937. gada 13. novembrī viesībās pie Čehoslovākijas ģenerālkonsula, kur Beļģijas, Igaunijas, Lietuvas, Polijas un PSRS konsulu klātbūtnē Latvijas konsuls uzrunā teicis, ka Baltijas valstis un Polija kā nevienam nevajadzīgas ilgi nepastāvēšot; arī šo tautu valodas esot liekas; vajagot vienu krievu valodu un vienu valsti – Krieviju. Klātesošie konsuli un privātpersonas esot protestējušas.⁷⁹ Vēlāk ĀM panāca vienošanos ar Igaunijas Ārlietu ministriju, ka konsulāta likvidēšanas gadījumā tā arhīvs un mantas tiktu nodotas Igaunijas goda konsulam.⁸⁰ Tomēr P. Mežaku nomainīja. Iespējams, tāpēc, ka Ķīna bija "pārāk tālu" un 30. gadu beigās Eiropā brieda satraucošāki notikumi. Bet varbūt tāpēc, ka jauna konsula iecelšanas gadījumā izvirzītos jautājums par 1932. gadā dibinātās Japānas marionešu valsts Mandžuko atzīšanu.⁸¹

30. gadu otrajā pusē arī Latvijas ārlietu ministrs, izsakot atzinību par īpašiem nopelniem, vairākiem ilggadējiem goda konsuliem, kuriem nebija iespējams piešķirt ģenerālkonsula amatu, piešķīra šo nosaukumu kā personisku titulu (*à titre personnel*), citiem vārdiem sakot, paaugstināja dažu konsulu personisko statusu, nepārorganizējot konsulātu ģenerālkonsulātā. Tā notika Milānā, Minhenē un Antverpenē.⁸²

1938. gada 1. janvārī Latvijai ārzemēs bija 209 pārstāvniecības: to skaitā 16 sūtniecību (Argentīnā, Austrijā, ASV, Beļģijā, Čehoslovākijā, Francijā, Igaunijā, Itālijā, Lielbritānijā, Lietuvā, Polijā, PSRS, Somijā, Šveicē, Vācijā un Zviedrijā) un "pastāvīgā delegācija pie Tautu Savienības"; četri karjeras ģenerālkonsulāti (Bernē, Dancigā, Klaipēdā un Ļeņingradā), pieci karjeras konsulāti (Hamburgā, Kēnigsbergā, Ņujorkā, Šauļos un Valgā); deviņi goda ģenerālkonsulāti (Atēnās, Belgradā, Bukarestē, Helsinkos, Keiptaunā, Kopenhāgenā, Oslo, Stokholmā un Tallinā); 102 goda konsulāti un 73 goda vicekonsulāti.⁸³ Izsekojot diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību tīkla paplašināšanas gaitai, var konstatēt mēģinājumu pārņemt citu ar Latvijas iespējām samērojamu valstu pieredzi un nostiprināt arī tādu sūtniecību statusu, kuru vadītājs – sūtnis – regulāri darbotos citā vietā, paturot iespēju uzturēt starpvalstu sakarus pietiekami augstā līmenī. Konsulārās pārstāvniecības turpināja rutīnas darbu, tomēr sūtniecību un ģenerālkonsulātu uzraudzība pār tiem padoto konsulātu darbu izrādījās nepietiekama. Visus organizatoriskos jautājumus nevarēja atrisināt vienīgi sarakstoties, bet finansiālu apsvērumu dēļ inspekcijas braucienus "uz vietām" bija maz.

Starptautiskās politikas izaicinājumi diplomātiem kļuva aizvien sarežģītāki un 1938. gadā sāka izpausties jau konkrētos situācijas saasinājumos. Tas atstāja iespaidu uz vairāku pārstāvniecību turpmākās darbības iespējām. Sakarā ar Vācijas īstenoto Austrijas okupāciju un tās ietilpināšanu "Vācijas reihā" (anšlusu) Latvijas Ministru kabinets 1938. gada 12. aprīļa sēdē nolēma sūtniecību Vīnē slēgt un tās vietā atjaunot karjeras konsulātu. Līdzšinējais pagaidu pilnvarotais lietvedis J. Filholds turpmāk Vīnē strādāja par konsulu. Konsulātam saglabājās arī līdzšinējais sūtniecības budžets. Sakarā ar sūtniecības likvidāciju Vīnē H. Celmiņam tika uzdots 12. aprīlī iesniegt attiecīgu notu Vācijas ārlietu ministram Berlinē. Valsts prezidents ar 25. aprīļa rīkojumu sūtni H. Celmiņu atbrīvoja no sūtņa amata Austrijā.⁸⁴ Karjeras konsulāts Vīnē darbojās tikai dažus mēnešus. 6. jūlijā ĀM paziņoja, ka sakarā ar J. Filholda pārcelšanu uz Rīgu nolemts konsulātu slēgt, un lūdza sākt tā likvidāciju. 1. augustā konsulāta darbība tika izbeigta. Ar Ministru kabineta 9. augusta lēmumu J. Filholds tika atbrīvots no amata (skaitot no 19. aug.) un iecelts par ĀM Austrumu nodaļas vadītāju.⁸⁵ Laikā līdz 1938. gada rudenim tika pieņemti vēl vairāki svarīgi lēmumi personāla jautājumos. 26. aprīlī Ministru kabinets no ģenerālkonsula amata Kēnigsbergā atbrīvoja A. Ļūļi un iecēla tajā E. Vigrabu. Valsts prezidents ar 23. augusta rīkojumu nr. 155 atbrīvoja sūtni H. Celmiņu arī no sūtņa amata Vācijā un Nīderlandē un ieskaitīja viņu ĀM pārziņā. Vienlaikus sūtnis Polijā un Ungārijā M. Valters tika pārcelts par sūtni Beļģijā un Luksemburgā, ar rezidenci Briselē, un sūtnis Igaunijā E. Krieviņš – par sūtni Vācijā un Nīderlandē, ar rezidenci Berlinē.⁸⁶

Īsumā. Varam secināt, ka Latvijas ārlietu dienesta darbībā pēc 15. maija apvērsuma turpinājās arī vairākas pozitīvas tendences. Pilnveidojot diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību tīklu, arvien lielāka uzmanība tika pievērsta ar sūtniecību statusu saistīto jautājumu kārtīšanai, kā arī piemērotu goda pārstāvju atrašanai arvien tālākos planētas punktos. Neapstājās arī resora darbību reglamentējošo normatīvo aktu pilnveidošanas process. Nedaudz aktivizējās ārlietu resora pārstāvju darbība starptautiskajās organizācijās, uz laiku tajās tika iegūti vairāki amati. Viens no Latvijas diplomātijas sasniegumiem bija arī Tautu Savienības Padomes nepastāvīgā locekļa vietas iegūšana. Diemžēl jaunās iespējas ne vienmēr pilnā mērā tika izmantotas, vēl vairāk – atsevišķos gadījumos tās tika ierobežotas un diskreditētas. Par paliekošu vērtību, kas gadu desmitos pēc Latvijas okupācijas un aneksijas saglabāja simbolisku nozīmi, kļuva Latvijas zāles iekārtojums Tautu Savienības mītnē Ženēvā. To pašu var sacīt arī par Latvijas valsts sūtniecību namiem. To būtu bijis vairāk, ja valsts finansiālā rocība un valdības politiskā griba savulaik būtu bijusi lielāka.

Ārlietu ministrijas nams no 1919. līdz 1940. gadam Rīgā, Krišjāņa Valdemāra ielā 3.
Celts 1913. g., arhitekts A. Vitte. 20. gs. 20.–30. gadu foto (no ĀM arhīva fotokolekcijas)

Ārlietu ministrijas nams no 1921. līdz 1940. gadam Rīgā, Krišjāņa Valdemāra ielā 11a.
Celts 1874. g., arhitekts H. Šēls. Autora foto

Nams Rīgā, Elizabetes ielā 21a. Projektējis arhitekts un diplomāts M. Nukša.
Autora foto

LR sūtniecības nams Francijā no 1927. līdz 1940. gadam (Latvijas
īpašums no 1927. līdz 2003. gadam) Parīzē, *Rue de Prony* 8. No 1940. līdz
1941. gadam un kopš 1944. gada namu izmanto PSRS, vēlāk Krievijas
Federācijas diplomātiskā pārstāvniecība (no ĀM arhīva fotokolekcijas)

Sūtniecības nama
Francijā
representācijas telpu
iekšskats (no ĀM arhīva
fotokolekcijas)

LR sūtniecības nams
Lielbritānijā
no 1925. līdz 1971. gadam
Londonā, 87 Eaton Place.
Autora foto

Kārlis Zariņš – sūtis Lielbritānijā no 1933. līdz 1963. gadam savā kabinetā.
1938. gada foto (no ĀM arhīva fotokolekcijas, kopija no LVKFFDA fotodokumenta)

LR sūtniecības nams ASV aptuveni no 1935. līdz 1937. gadam
Vašingtonā, 2448 Massachusetts Avenue (no LVVA)

Sūtniecības ASV kanceleja (no LVVA)

Šās sūtniecības nama kamīna zāle (no LVVA)

LR sūtniecības nams ASV
aptuveni no 1937. līdz
1940. gadam Vašingtonā,
1715 *Twenty-Second Street*.
Sakarā ar LR okupāciju
karogs nolaists pusmastā.
1940. gada jūlija foto
[no R. Treija grāmatas
“Latvijas diplomātija un
diplomāti (1918–1940)”]

LR sūtniecības
(kopš 1992. g. vēstniecība)
nams Igaunijā
no 1930. līdz 1940. gadam
Tallinā, *Tõnismägi 10*
(no LVVA)

LR sūtniecības (kopš 1995. g. vēstniecība)
nams Somijā no 1930. līdz 1940. gadam
Helsinkos, *Armfeltintie 10*. 1997. gada foto
(no ĀM arhīva fotokolekcijas)

LR sūtniecības nams Zviedrijā aptuveni
no 1931. līdz 1940. gadam
Stokholmā, *Uggleviksgatan 15*.
20. gs. 30. gadu foto (no ĀM arhīva
fotokolekcijas, kopija no LVKFFDA
fotodokumenta)

LR sūtniecības (kopš 1992. g. vēstniecība) nams PSRS, vēlāk Krievijas Federācijā, no 1925. līdz 1940. gadam Maskavā, *Машков переулок* (tagad – ул. Чаплыгина) 3. 90. gadu foto (no ĀM arhīva fotokolekcijas)

Alfreds Bilmanis – sūtnis PSRS no 1932. līdz 1935. gadam savā kabinetā. 30. gadu 1. puses foto (no LVVA)

Sūtniecības PSRS nama ēdamzāle (no LVVA)

LR sūtniecības nams Vācijā
no 1922. līdz 1940. gadam
Berlīnē, *Burggrafenstrasse 13*
[no R. Treija grāmatas "Latvijas
diplomātija un diplomāti
(1918–1940)"]

SKICE darbinieku pēc Krievu
 foto uzņemuma, ka, uzņemts
 ar maza sīkuma noslieci. Logu
 un durvju skaits atbilst oriģinā-
 lam, proporcijas - uzņemumam.

Opelins
 Plāsmas
 Francis
 Spriņķis

Parāzīmētais ir par māju
 radīti bija
 - nokāts: tas ir 4 stāvu
 - stāvs. s kat pāris

Vēstis (1) Plāsmas kā arī sātā
 sātā dzīvokļi

Plāsmas un Opelin dzīvokļi

Sātā, mīksts zāle un lauks
 un ja 1. stāva istaba

Vēstis (1), Brīvis (2) darbinieku
 - sātā mās
 telpas (3)

Senā. Krievijas ja mās telpas

Sātā se kreisā
 darba istaba

sātā kabinets

1947. 7. 4. 1948

Sātā. Pārskats, Opelin un Krievu
 telpas (10)

Brīvis (9) un Opelin kopā

(8)
 Sātā dzīvokļi pēc 1.4. 1947. g. dzīvokļu
 sadalījuma un sātā
 (9) (10)

(6)
 Kabinets un mās telpas. Kabinets
 (7) sekretāra telpas un kabinets
 telpas (logi, sātā, puse)

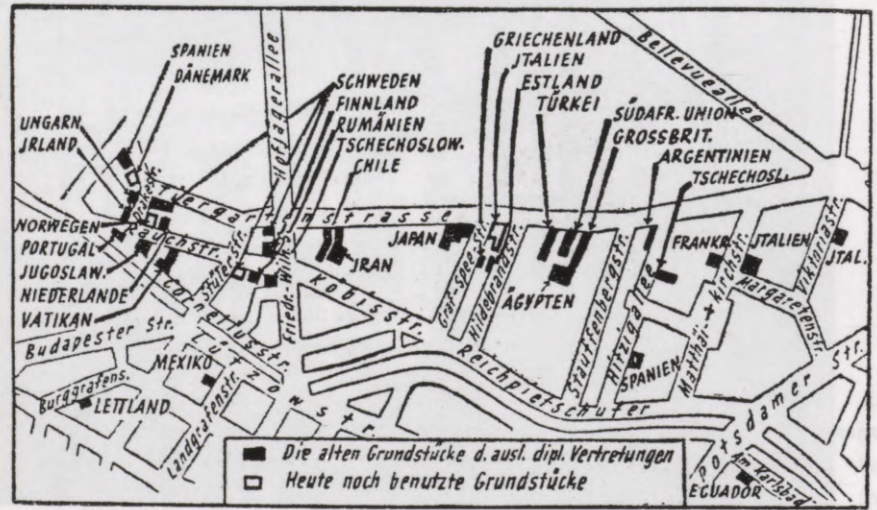
Sātā. Svecinā. Pārskats dzīvokļu

Bruggafen Stā

balona
 sātā bija
 telpas labo
 Svecinā "dāmas telpas" ar
 baid...

Šās sūtniecības nama plāns ar sūtniecības darbinieku izvietojumu
 (no T. Medņa personiskā arhīva)

Berlīnes sūtniecību rajona
 diplomātisko pārstāvniecību
 izvietojums pirms Otrā
 pasaules kara (no laikraksta
 "Latvija" [VFR], 1957. g.
 20. jūlijs; no T. Medņa
 personiskā arhīva)

Vielal Grundblatt Amtsgemeinschaft...
 Grundbuch: Folgende Eigentumsverhältnisse sind dem Grundbuch zur Führung des Grundbuchs auf
 Grundlage Tiergarten übertragungen eingetragen am 18. Mai 1942.

Amtsgericht

~~Schöneberg~~

Amtsgericht Tiergarten

Der Grundbuchbezirk ist in
 „Lützowviertel“ umbenannt.

Berlin, den 14. Sep. 1957

gez. David Radke

Grundbuch

DON Lützowviertel

Berlin - West

Band 96

Blatt

2947

jahr: BERLIN-WEST (TIERGARTEN) Band 26 Blatt 777

Dieses Blatt ist an die Stelle des gemäss der Allgemeinen Verfügung des Reichsjustiz-
 ministers vom 27. Februar 1936 (Deutsche Justiz S.356) geschlossenen Blattes Berlin-West
 Band 46 Blatt No. 1 6 9 2 getreten. Eingetragen am 11. Mai 1942.

Dieses Blatt ist wegen Uebergangs der Zuständigkeit für seine Führung an die Stelle des bisherigen
 beim Amtsgericht Schöneberg geschlossenen Blattes Berlin-West Band 96 Blatt Nr.2947 getreten.
 Eingetragen am 9. Juni 1951.

gez. Häring.

gez. Buhlke.

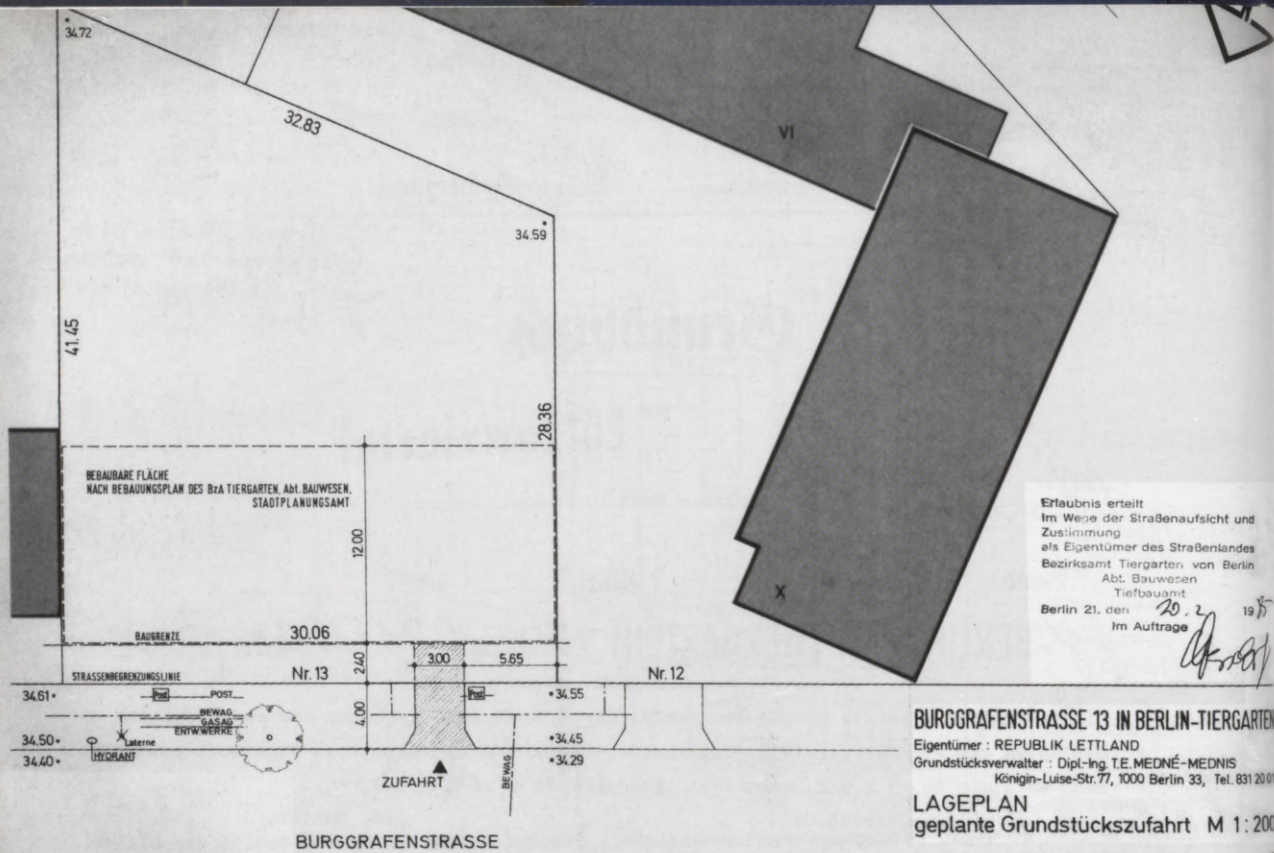
gez. Liphardt

Schöne.

IV.
 Druck Nr. 15. Handblatt zu den Grunddaten. Bogen 1. Sonderdruck quer.
 Verlag Reichsdruckerei, Berlin G 55 55

Laufende Nummer der Eintragungen	Eigentümer	Laufende Nummer der Grundstücke im Bestandsverzeichnis	Grundlage der Eintragung
1	2	3	4
1 bis 7 8	Gelösocht. Republik Lettland.	3	Das auf dem nach der Allgemeinen Verfügung des Reichsjustizministers vom 27. Februar 1936 (Deutsche Justiz S.356) umgeschriebenen Blatt Berlin-West Band 46 Blatt No. 1 6 9 2 eingetragene Eigentum bei Umschreibung des Blattes hier eingetragen am 11. Mai 1942. gez. Häring. gez. Buhlke.

LR sūtniecibas gruntsgabala Berlīnē īpašuma dokuments. Izsniegts 1957. gada 14. septembrī
 (no T. Medņa personiskā arhīva)

13.04.1984 Bl.Gr. A 3
geänderte Zufahrt 6.02.1985

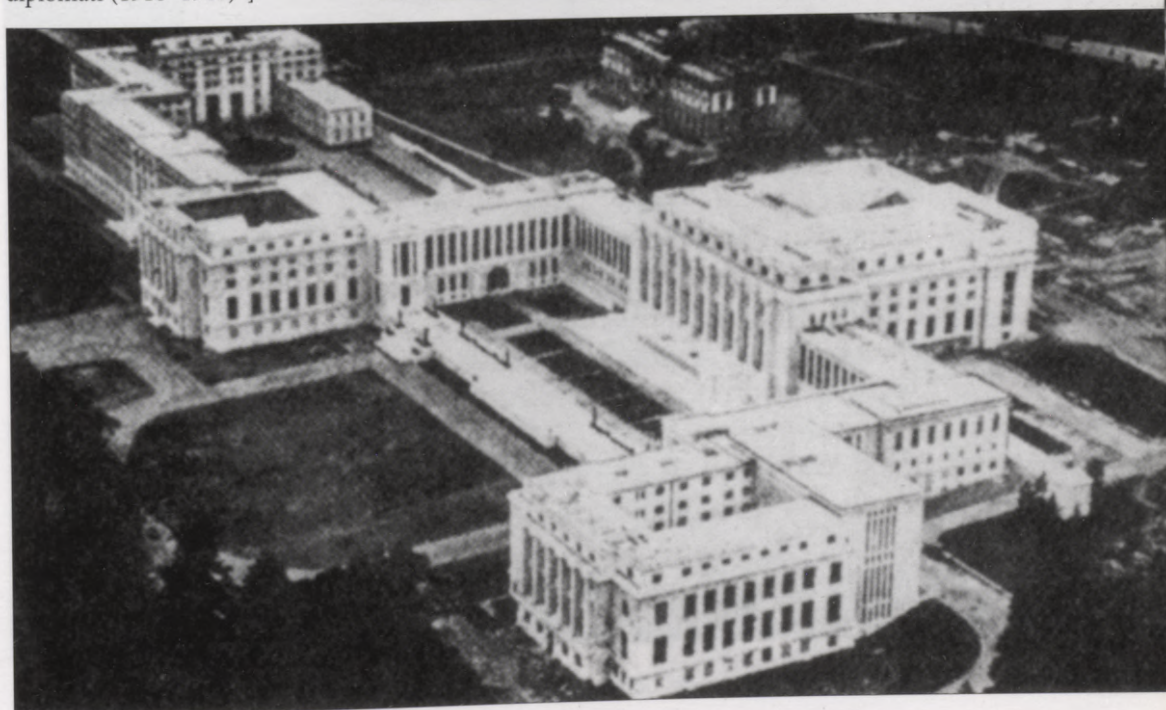
LR sūtniecības gruntsgabala
plāns. Izsniegts 1985. gada
20. februārī (no T. Medņa
personiskā arhīva)

Uz sūtniecības bijušā
gruntsgabala Berlīnē
uzceltais Šveices firmas
"Hapimag" nams (kreisajā
pusē vidū). T. Medņa foto

LR sūtniecības Šveicē un pastāvīgās delegācijas Tautu Savienībā nams no 1938. līdz 1946. gadam (Latvijas ipašums no 1938. līdz 1993. gadam) Ženēvā, 5 Avenue de la Paix (no "Journal de Genève", 1991. g. 15. marts; no A. Reinharda personiskā arhīva)

Tautu Savienības pils Ženēvā (*Palais des Nations*). Celta no 1929. līdz 1938. gadam, arhitekti K. Brogi (*Broggi*, Itālija), Dž. Flegenhaimers (*Flegenheimer*, Šveice), K. Lefevrs (*Lefèvre*, Francija), H. P. Nenots (*Nénot*, Francija), J. Vago (*Vago* Ungārija). Šajā pili Latvija bija iekārtojusi vienu zāli [no R. Treija grāmatas "Latvijas diplomātija un diplomāti (1918–1940)"]

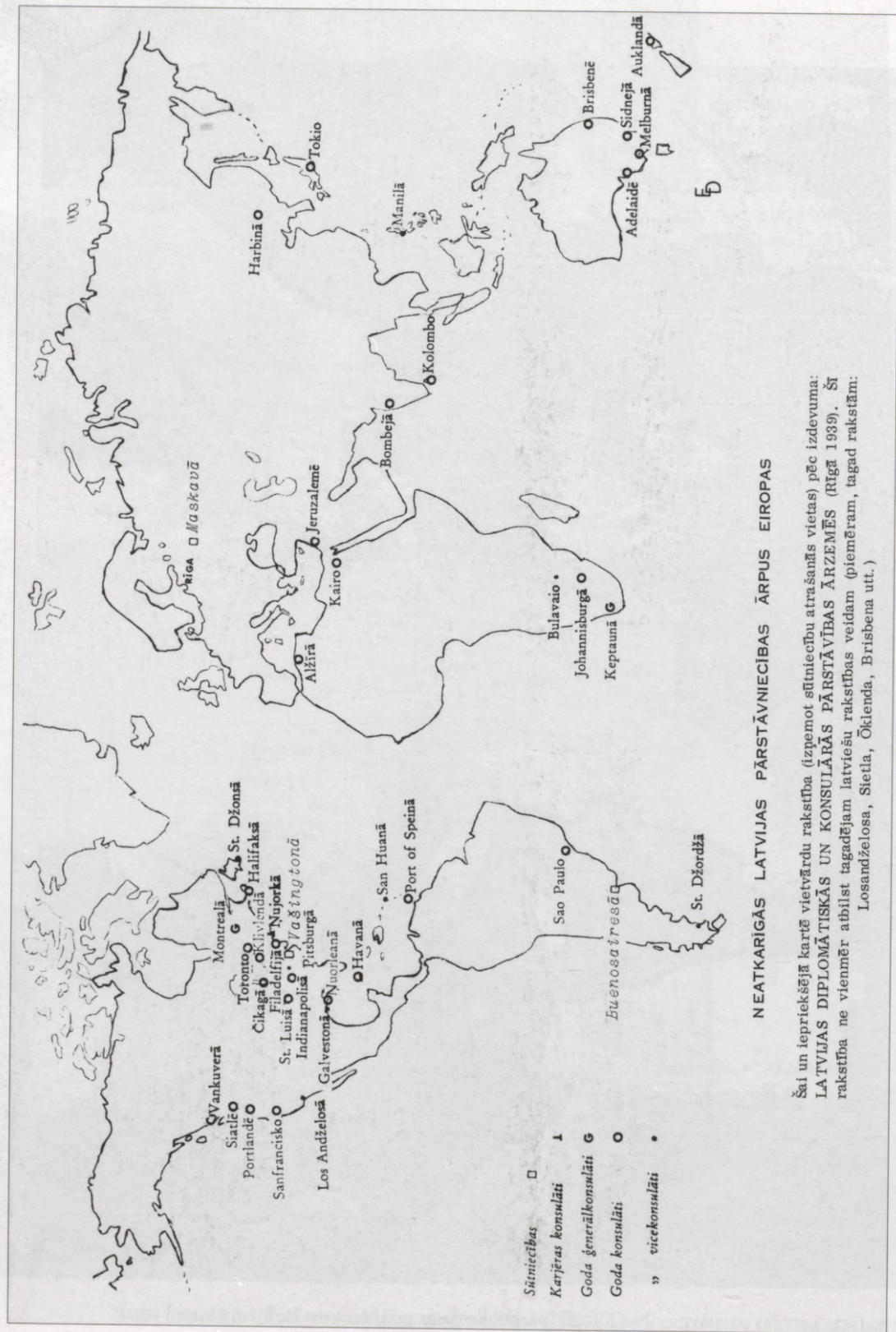
LR ģenerālkonsulāta nams
aptuveni no 1929. līdz
1946. gadam Bernē, *Obere
Duforstrasse 45*.
30. gadu 2. puses foto (no
ĀM arhīva fotokolekcijas,
kopija no LVKFFDA
fotodokumenta)

Nams Jeruzalemē, kurā atradās LR goda konsulāts (no LVVA)

Neatkarīgās Latvijas pārstāvniecības Eiropā (pārpublicējums no izdevuma "Arhīvs", 11. sēj.)

NEATKARĪGĀS LATVIJAS PĀRSTĀVniecĪBAS ĀRPUS EIROPAS

Šai un iepriekšējā kartē vietvārdu rakstība (izņemot sūtniecību atrašanās vietas) pēc izdevuma: LATVIJAS DIPLOMĀTIKĀS UN KONSULĀRĀS PĀRSTĀVniecĪBAS ĀRZEMĒS (Rīgā 1939). Šī rakstība ne vienmēr atbilst tagadējam latviešu rakstības veidam (piemēram, tagad rakstām: Losandželosa, Sietla, Oklenda, Brisbena utt.)

Neatkarīgās Latvijas pārstāvniecības ārpus Eiropas (pārbūvējums no izdevuma "Arhīvs", 11. sēj.)

Latvijas delegācija Tautu Savienības 1. pilnsapulces laikā Parīzē 1920. gada novembrī.
1. rindā no kreisās: M. Valters, Z. Meierovics, J. Lazdiņš; 2. rindā: O. Grosvalds, G. Bisenieks,
J. Tepfers (no ĀM arhīva fotokolekcijas, kopija no LVKFFDA fotodokumenta)

Demonstrācija Rīgā
1921. gada 30. janvārī
sakarā ar Latvijas
de iure atzīšanu.
Priekšplānā Mazās
Ģildes amatu pārstāvji
(no ĀM arhīva
fotokolekcijas)

Kārļa Zariņa – sūtņa Zviedrijā akreditācija
pie Zviedrijas karaļa Gustava V Ādolfā
1923. gada 11. maijā (no K. Zariņa
un M. Zariņas personiskā arhīva)

Kārļa Ducmaņa – sūtņa Čehoslovākijā
akreditācija pie Čehoslovākijas Valsts prezidenta
J. Masarika 1930. gada 1. augustā. T. Vojtas foto
(no LVVA)

Latvijas Valsts prezidenta Gustava Zemgala rikota pieņemšana Latvijas sūtniecībā Zviedrijā par godu Zviedrijas karalim Gustavam V Ādolfam 1929. gada 28. maijā (no K. Zariņa un M. Zariņas personiskā arhīva)

2. sūtņu konferences starplaikā Rīgā. Konference notika no 1935. gada 28. jūnija līdz 3. jūlijam. No kreisās: A. Bilmanis, K. Ulmanis, J. Feldmanis, E. Krieviņš, A. Kampe (no LVKFFDA)

LR Ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa rīkotā 2. sūtņu konferences dalībnieku un ārvalstu sūtņu pieņemšana Rīgā. 1. rindā no kreisās: V. Munters, Igaunijas sūtņi K. Menningš (*Menning*), K. Zariņš, Beļģijas sūtņi barons F. de Selis-Fansons (*de Selys-Fanson*), K. Ulmanis, Francijas sūtņi Ž. Tripjē (*Tripier*), Polijas sūtņi S. Bečkovičs (*Beckowicz*), M. Valters, Rumānijas sūtņi princis M. Sturdza (*Sturza*), E. Krieviņš, Vācijas sūtņi E. fon Šaks (*Schack*), Itālijas sūtņi Dž. Mameli (*Mameli*), A. Spekke, P. Sēja, J. Lazdiņš un M. Nukša (no K. Zariņa un M. Zariņas personiskā arhīva)

Latvijas delegācija
Baltijas valstu ārlietu
ministru
7. konferencē Tallinā.
Konference notika
no 1937. gada 9. līdz
11. decembrim
(no LVKFFDA)

Ārlietu ministrs Zigfrīds Meierovics (1887–1925;
no ĀM arhīva fotokolekcijas)

Ārlietu ministrs Zigfrīds Meierovics (1887–1925;
no ĀM arhīva fotokolekcijas)

Ārlietu ministrs Hugo Celmiņš (1877–1941;
no biogrāfiskās vārdnīcas "Latvijas ārlietu
dienesta darbinieki. 1918–1991")

Ārlietu ministrs Hugo Celmiņš (1877–1941;
no biogrāfiskās vārdnīcas "Latvijas ārlietu
dienesta darbinieki. 1918–1991")

Ārlietu ministrs Felikss Cielēns (1888–1964;
no biogrāfiskās vārdnīcas “Latvijas ārlietu
dienesta darbinieki. 1918–1991”)

Ārlietu ministrs Antons Balodis (1880–1942;
no ĀM arhīva fotokolekcijas)

Ārlietu ministrs Voldemārs Salnais (Salnājs;
1886–1948; no LVVA)

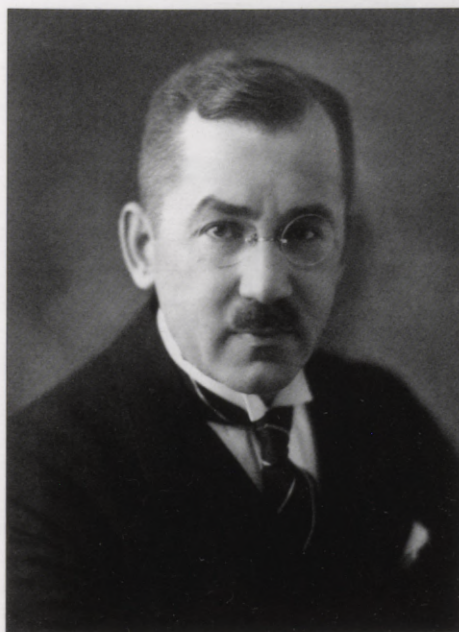
Ārlietu ministrs Vilhelms Munters (1898–1967;
no biogrāfiskās vārdnīcas “Latvijas ārlietu
dienesta darbinieki. 1918–1991”)

Sūtnis Kārlis Ducmanis (1881–1943;
no ĀM arhīva fotokolekcijas)

Sūtnis Fridrihs Grosvalds (1850–1924;
no ĀM arhīva fotokolekcijas)

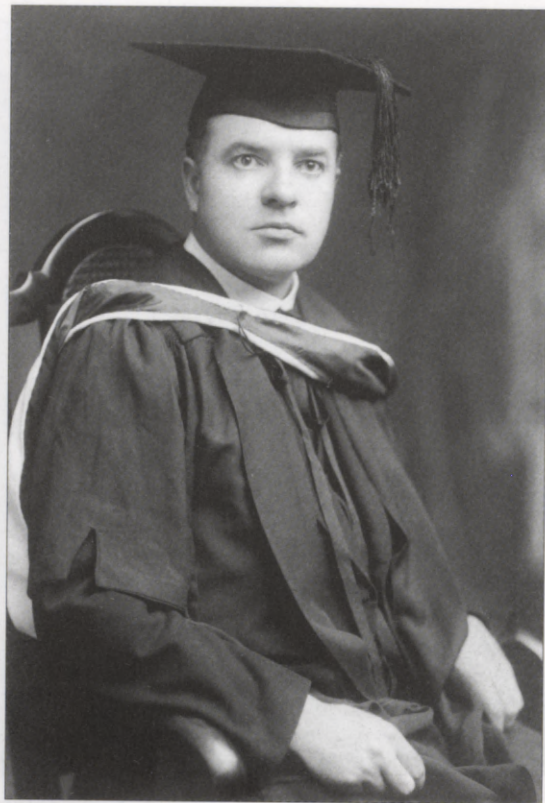
Sūtnis Edgars Krieviņš (1884–1971;
no biogrāfiskās vārdnīcas “Latvijas ārlietu
dienesta darbinieki. 1918–1991”)

Sūtnis Jānis Lazdiņš (1875–1953;
no LVVA)

Sūtnis Mārtiņš Nukša (1878–1942; no LVVA)

Sūtnis Pēteris Oliņš (1890–1962; no LVVA, MA no studiju gadu foto)

Sūtnis Kārlis Ozols (1882–1941; no LVVA)

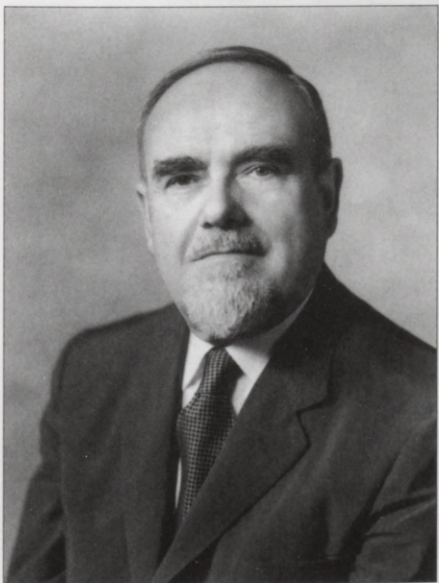
Pilnvarotais lietvedis Eduards Rozenbergs (1878–1954; no biogrāfiskās vārdnīcas "Latvijas ārlietu dienesta darbinieki. 1918–1991")

Sūtnis Jānis Seskis (1877-1943; no LVVA)

Sūtnis Ludvigs Sēja (1885-1962;
no ĀM arhīva fotokolekcijas)

Sūtnis Arnolds Spekke (1887-1972;
no ĀM arhīva fotokolekcijas)

Sūtnis Vilis Šūmanis (1887-1948;
no ĀM arhīva fotokolekcijas)

Sūtnis Oskars Voits (1866–1959;
no biogrāfiskās vārdnīcas “Latvijas ārlietu
dienesta darbinieki. 1918–1991”)

Sūtnis Miķelis Valters (1874–1968;
no ĀM arhīva fotokolekcijas)

ĀM nodaļas vadītājs Kārlis Bērends
(1887–1987; no LVVA)

Konsulāta Ņujorkā atašejs, vēlāk
sūtniecības ASV pilnvarotais
lietvedis un Latvijas ārlietu
dienesta vadītājs, pēc 1991. gada –
vēstnieks ANO un ASV Anatols
Dinbergs (1911–1993; no ĀM
mājaslapas internetā)

Ģenerālkonsulāta Kopenhāgenā
otrā sekretāre Alma Ducmane (1888–1946;
no LVVA)

Ģenerālkonsuls Arturs Ļūle (1882–1941;
no LVVA)

Sūtniecības Liebritānijā padomnieks, vēlāk
pilnvarotais lietvedis Teodots Ozoliņš
(1899–1981; no LVVA)

ĀM departamenta direktors Arturs
Stegmanis (1902–1986; no LVVA)

Pēteris Vēlps (1888–1956) – pirmais sekretārs
un Tautu Savienības darbinieks (no LVVA)

Mordehajs Kaspi (*Caspi*;
1885–1947) – goda konsuls
Jeruzalemē no 1928. līdz
1947. gadam (no ĀM arhīva
fotokolekcijas)

Amadeo Koldeforns Margallo (*Margallo*;
1892–1936) – goda konsuls Barselonā
no 1928. līdz 1936. gadam (no LVVA)

Felikss Donass (1882–1971) – goda (faktiski
karjeras) konsuls Viļņā no 1925. līdz 1940.
gadam (no LVVA)

Pauls van Doseljērs (*van Dooselaere*;
1888 – miršanas g. nezināms) – goda konsuls
Antverpenē no 1927. līdz 1940. gadam
(no LVVA)

Džons Frensiss Foulijs (*John Francis Foley*;
1906–1985) – goda konsuls Korkā (Īrija)
no 1934. līdz 1972. gadam (no LVVA)

Harijs Vilards Glensors (*Glensor*; 1882 –
miršanas g. nezināms) – goda konsuls
Sanfrancisko no 1924. līdz 1940. gadam
(no LVVA)

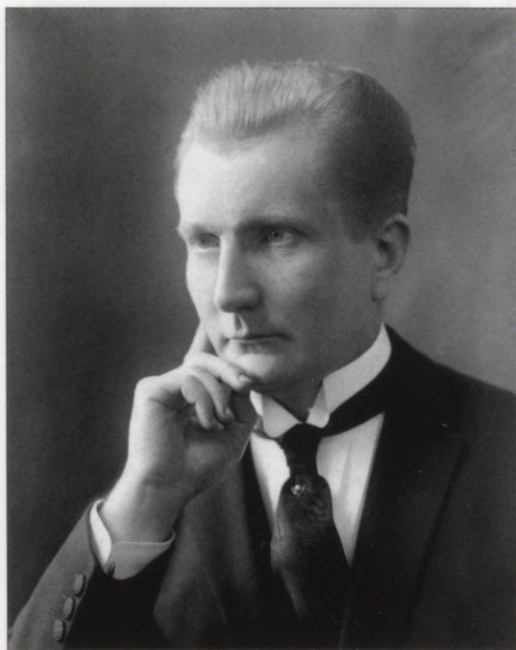
Viljams Henrijs Hemonds (*Hammond*;
1886 – miršanas g. nezināms) – goda konsuls
Bombejā no 1938. līdz 1940. gadam
(no LVVA)

Arturs Eliuss Imosi (*Imosi*; 1901–1970) – goda konsuls Gibraltārā no 1925. līdz 1970. gadam (no LVVA)

Edoardo Kleins-Kominoti (*Klein-Cominotti*; 1885 – miršanas g. nezināms) – goda konsuls Milānā no 1929. līdz 1940. gadam (no LVVA)

Jānis Kļaviņš-Ellanskis (1884–1957) – karjeras ģenerālkonsuls Bernē no 1931. līdz 1946. gadam (no LVVA)

Normens Makleods (*McLeod*; 1884–1958) – goda konsuls Sidnejā no 1931. līdz 1958. gadam (no LVVA)

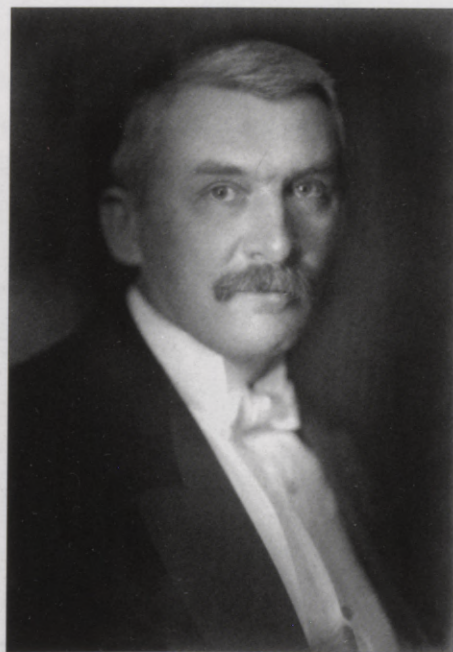
Fridrihs Mitenbergs (1875 – miršanas g. nezināms) – goda konsuls Ņūkāslā no 1923. līdz 1957. gadam (no LVVA)

Ērihs Nāgels (*Nagel*; 1883 – miršanas g. nezināms) – goda konsuls Minhenē no 1933. līdz 1940. gadam (no LVVA)

Jēkabs Zībergs (arī Siebergs; 1863–1963) – goda konsuls Bostonā no 1924. līdz 1936. gadam (no LVVA)

Arturs Vanags (1882–1970) – goda ģenerālkonsuls Oslo no 1921. līdz 1940. gadam un no 1946. līdz 1970. gadam (no LVVA)

Sūtniecības darbinieku grupa Londonā.
1. rindā no kreisās: Lotija Bisenieks, Margarete Grosvalds. 2. rindā: P. Oliņš, G. Bisenieks, H. Borehams
(Boreham; no ĀM arhīva fotokolekcijas)

Sūtņis Somijā no 1933. līdz 1938. gadam
Vilis Šūmanis ar kundzi Mildu Kornēliju
(no ĀM arhīva fotokolekcijas)

LR Ārlietu ministrijas
darbinieku grupa.
1. rindā no kreisās:
otrais A. Bīlmanis, tālāk
H. Albats, K. Ulmanis,
H. Celmiņš, V. Munters,
L. Ēķis (no ĀM arhīva
fotokolekcijas)

Trauksmainais laiks starptautiskajā situācijā sagādāja Latvijai arvien vairāk grūtību un sarežģījumu un arī ārlietu resoram prasīja visu resursu koncentrēšanu. Līdz ar to 1938. gada nogalē aktualizējās Latvijas diplomātiskā dienesta darbības uzlabošanas jautājumi.

3. §

Dienesta efektivitātes problēmas aktualizēšanās Otrā pasaules kara priekšvakarā

1938. gada 8. novembrī Ministru kabinets Ārlietu ministrijai atļāva izveidot jaunu – Līgumu departamentu, papildinot centrālās iestādes štata darbinieku skaitu ar vienu direktoru, un pārdēvēt vairākus citus departamentus.⁸⁷ Pamatojoties uz šo lēmumu, ministrs V. Munters 15. novembrī ar pavēli pārorganizēja ministrijas iekārtu. Jauno Līgumu departamentu nodibināja no 16. novembra, ietilpinot tajā jaunu – Saimniecisko līgumu nodaļu un no līdzšinējā Administratīvi juridiskā departamenta pārceļot Juridisko nodaļu. Administratīvi juridiskais departaments tika pārdēvēts par Administratīvo departamentu un Politiski ekonomiskais – par Politisko departamentu.⁸⁸ Turpmāk ĀM bija trīs departamenti – Administratīvais, Līgumu un Politiskais departaments. Šādā struktūrā par svarīgāko tika uzskatīts Politiskais departaments. Šī bija ārlietu resora pēdējā lielākā reorganizācija valsts pirmajā neatkarības periodā, un līdz padomju okupācijai resors saskārās ar vairākām līdz šim nebijušām ārpolitiskām un organizatoriskām problēmām.

Administratīvi juridiskā departamenta direktora vietas pagaidu izpildītājs Juridiskās nodaļas vadītājs Andrejs Kampe 16. novembrī tika iecelts par Līgumu departamenta direktoru. Saimniecības un finanšu nodaļas vadītājam Teodotam Ozoliņam tika uzdots pagaidām izpildīt Administratīvā departamenta direktora amatu, savukārt viņa pienākumus uzdeva pagaidām izpildīt Administratīvās un protokola nodaļas 2. sekretāram Teodoram Anševicam.⁸⁹

Sakarā ar iespējamā kara draudiem netika izslēgta ārlietu resora tālāka pārstrukturēšana.⁹⁰ Latvija bija spiesta likvidēt vairākas pārstāvniecības Vācijas un Itālijas okupētajās valstīs. Ar valdības 1939. gada 9. marta lēmumu Mārtiņš Nukša tika iecelts par ĀM ģenerālsekretāru, atbrīvojot viņu no sūtņa amata Čehoslovākijā, Dienvidslāvijā un Rumānijā (no 1. maija).⁹¹ 16. martā no Rīgas Prāgā pienāca telegrāfisks rīkojums sākt sūtniecības likvidāciju; 1. aprīlī tā tika pabeigta.⁹² Pēc Čehoslovākijas neatkarības iznīcināšanas lielākā daļa tās teritorijas – Bohēmijas–Morāvijas protektorāts – tika ietilpināta Lielvācijas valstī, un šim apgabalam nebija nekādu patstāvīgu politisku

sakaru ar ārvalstīm. Kas attiecās uz pārējo bijušās Čehoslovākijas daļu – Slovākiju, sūtnis Vācijā E. Krieviņš 1939. gada 13. jūnijā ieteica V. Munteram “nogaidīt, kā izveidosies vispārējās attiecības starp Latviju un šo valsti”⁹³. Neatkarību zaudēja arī Albānija, un saskaņā ar Latvijas Valsts prezidenta 1939. gada 6. maija rīkojumu nr. 233 Latvijas sūtnis Albānijā A. Spekke tika atbrīvots no amata no 15. aprīļa.⁹⁴

Pieaugošā starptautiskā saspilējuma apstākļos Latvijas Ārlietu ministrijas vadība centās kāpināt ministrijas un pārstāvniecību darbības efektivitāti. Tika pieņemti vairāki svarīgi organizatoriskie lēmumi, izdotas pavēles par resora personālu. 1938. gada 6. decembra MK sēdē B. Pavasars tika iecelts (no 16. dec.) par ģenerālkonsulu Roterdamā. 1939. gada 24. janvārī no amata tika atbrīvots ĀM ģenerālsekretārs J. Tepfers un 30. janvārī iecelts par sūtni Somijā (no 16. febr.). 3. martā Arnolds Tomsons tika apstiprināts par Juridiskās nodaļas vadītāju, bet T. Anševics – par Saimniecības un finanšu nodaļas vadītāju.⁹⁵

Saskaņā ar Valsts prezidenta 6. maija rīkojumu sūtnis Francijā O. Grosvalds tika iecelts arī par sūtni Spānijā.⁹⁶ Līdz Latvijas okupācijai viņš uz Spāniju neaizbrauca. Saskaņā ar to pašu rīkojumu “maksimālo vecumu sasniegušais” sūtnis Beļģijā un Luksemburgā M. Valters tika atstāts amatā vēl uz gadu (no 1939. g. 25. apr.), pēc tam nepieciešamībai pagarināt viņa palikšanu amatā bija plānots pilnvarot ārlietu ministru, bet ne ilgāk par 1940. gada 31. decembri.⁹⁷ Maija beigās Latvijas pilsonis Herberts Rācenis tika iecelts par goda vicekonsulu goda konsulātā Antverpenē, jūnija vidū Londonā sūtniecības 1. sekretāru T. Ozoliņu iecēla turpat par padomnieku, bet Preses nodaļas vadītāju A. Skrēberu pārcēla par sūtniecības padomnieku Briselē. Tā kā sūtnis Lielbritānijā K. Zariņš jau agrāk bija norādījis, ka vajadzīgs speciāls darbinieks kuģniecības jautājumos, Jānis Mežs tika pieņemts sūtniecībā par ārštata darbinieku speciāli kuģu avāriju lietu kārtošanai.⁹⁸

ĀM ģenerālsekretāra vietas izpildītājs A. Stegmanis 1939. gada 15. aprīļa konfidencialā apkārtrakstā informēja diplomātisko un karjeras konsulāro pārstāvniecību vadītājus par ministra vēlmi saņemt no viņiem biežāk un sīkākus ziņojumus un pārskatus, kas būtu sūtāmi papildus regulārai informācijai par faktiem un notikumiem.⁹⁹

1939. gada 26. aprīlī V. Munters nosūtīja slepenu apkārtrakstu Latvijas diplomātiskajiem pārstāvjiem par ārpolitisko situāciju. Par to plaši diskutēts memuārliteratūrā.¹⁰⁰ Ziņojums atainoja starptautiskās situācijas bīstamo neskaidrību 1939. gada pavasarī, diezgan filozofiskā tekstā uzsverot lielvalstu ārpolitikas tendences. V. Munters precīzi prognozēja vissmagākos zaudējumus Latvijai PSRS un Vācijas kara gadījumā, kā arī “ļoti nepatīkamu stāvokli” Vācijas un Polijas konflikta gadījumā, uzskaitīja Latvijas drošību apdraudošos faktorus, prognozēja saspilējuma tālāku saasināšanos

un ārpolitiskā spiediena iespējamību. Ā. Klīve vēl 70. gadu vidū savās atmiņās izteica atzinību K. Ulmaņa ārpolitikai par V. Muntera precīzo informētību un analīzi šajā apkārtrakstā.¹⁰¹ Turpmākie notikumi parādīja, ka ne tuvu viss tajā bija paredzēts. Lai arī V. Munterš aicināja sūtņus uz vaļsirdīgu apspriešanu un iespējamo kļūdu labošanu valdības ārpolitiskos vērtējumos, un uz "dubultīgu modrību un darba gribu", turpmākā notikumu attīstība liecināja, ka ārlietu resora vadītājs īstenībā nebija ieinteresēts patiesā ārpolitiskā diskusijā, jo tā varētu apšaubīt divu ārlietu vadoņu – K. Ulmaņa un V. Muntera – pretenzijas uz nemaldīgo patiesību, un tāpēc pretojās šādai diskusijai. Noraidošā attieksme atklājās, kad sūtņi Briselē M. Valters piedāvāja konceptuāli pavisam citu skatījumu uz Latvijas ārpolitikas uzdevumiem, rosinot vismaz atbalsta demonstrēšanu Rietumu demokrātijas vērtībām. Šāda demonstrēšana būtu ārpolitiski pietiekami svarīgs faktors, bet tas autoritārā režīma vadoņiem acīmredzot nebija pieņemams.

Jau agrāk, 1938. gada rudenī, bija sākusies sūtņa M. Valtera polemika ar V. Munteru un K. Ulmani. M. Valters neslēpa nepatiku pret autoritāro iekārtu un tādā ziņā bija K. Ulmanim un V. Munteram neizdevīgs darbinieks.¹⁰² V. Munterš 1938. gada 22. oktobra vēstulē lūdza M. Valteru atturēties no polemikas Latvijas presē. Taču vēlāk M. Valters nosūtīja astoņus ziņojumus sakarā ar V. Muntera 1939. gada 26. aprīļa apkārtrakstu. Lai arī diskusija tuvāk skāra Latvijas ārpolitiskās vadības nostājas analīzi, sūtņi izteica arī vairākas idejas par ārlietu resora darbības optimizēšanu. Viņš ieteica arī to, kādu informāciju pārstāvniecībām vajadzētu saņemt. Sūtņi uzskatīja, ka būtu nepieciešama jauna sūtņu konference, un formulēja tās uzdevumus. Viņš ieteica katru dienu vērot starptautisko situāciju un atbilstoši notikumiem veidot konkrētu nostāju. Šāda rīcība neļauj palikt neitrāliem. Līdz ar to ārpolitikas vadībai pārstāvniecībām jādod norādījumi, kā notikumi vērtējami. V. Munterš 11. maija atbildē norādīja uz šādu diskusiju nevēlamību. M. Valters 18. maija atbildes vēstulē uzsvēra, ka viņš vaļsirdīgi piedalās ministra paša ierosinātajā diskusijā.¹⁰³ Neatrazdams kopīgu valodu ar ministru, 30. maijā sūtņi rakstīja K. Ulmanim. 26. jūnijā prezidents atbildēja, ka ārpolitikas jautājumos polemika nav vēlama ne Ārlietu ministrijā, ne presē.¹⁰⁴

Izrādījās, ka par ārlietu dienesta darbības efektivitātes rādītāju kļuva informētības līmenis par 1939. gada 23. augusta Vācijas un PSRS neuzbrukšanas līgumu un tā slepeno protokolu. Vairākus gadus desmitus vēlāk publicētajās atmiņās sūtņi Vācijā E. Krieviņš apgalvoja, ka viņš jau 24. augustā bija ieguvis drošu informāciju par šo protokolu; viņa informatori atradušies turpat Vācijas Ārlietu ministrijā. Jau 24. augustā sūtņi ziņojis par to V. Munteram un par šo dokumentu zināšanu licis manīt arī Vācijas ĀM pārstāvim. Par Hitlera–Stalīna jeb Molotova–Ribentropa

līguma slepeno protokolu Latvijas ĀM drīz ieguva informāciju arī no Francijas sūtniecības Rīgā. Informāciju par slepenajiem protokoliem Latvijas diplomāti ieguva pavisam drīz, tomēr ne pietiekami skaidri izprata termina "ietekmes sfēra" nozīmi.¹⁰⁵ 1978. gadā vēsturnieks E. Dunsdorfs konstatēja, ka nav izdevies sūtniecības arhīvā Londonā atrast E. Krieviņa ziņojumus par slepeno protokolu un atkārtotu V. Muntera informēšanu par tā saturu no 25. augusta līdz 1. septembrim, tādēļ secināja, ka pilnīgi drošu avotu valdībai par protokolu tobrīd nebija.¹⁰⁶ Arī LVVA glabātie Latvijas Ārlietu ministrijas dokumenti neapstiprinot E. Krieviņa apgalvojumu.¹⁰⁷ Vēlāk savās atmiņās V. Munters apgalvoja, ka ziņojumi 1939. gadā no Latvijas diplomātskajiem pārstāvjiem Rietumu valstīs uz Rīgu bijuši neskaidri.¹⁰⁸ Kā atmiņās liecina Ernests Treiguts-Tāle, V. Munters E. Krieviņam bija žēlojies par vairāku sūtniecību, izņemot Berlīnes, ziņojumu slikto kvalitāti.¹⁰⁹

Situācijas saspīlējumu raksturoja pēdējie valdības lēmumi Otrā pasaules kara priekšvakarā. 22. augustā MK iecēla Latvijas delegāciju Tautu Savienības 20. pilnsapulcei, kuru, kā ik gadus, bija paredzēts sasaukt septembrī Ženēvā. Delegācijā ietilpa: ārlietu ministrs – delegācijas priekšsēdētājs V. Munters; delegāti: sūtnis Šveicē un pastāvīgais delegāts Tautu Savienībā J. Feldmanis, senators O. Ozoliņš, sūtniecības Ženēvā 1. sekretārs – papildu delegāts J. Zirnis, sūtniecības Ženēvā 3. sekretāra vietas izpildītājs – delegācijas sekretārs V. Kreicbergs.¹¹⁰ Sakarā ar Otrā pasaules kara sākšanos plānotā Tautu Savienības pilnsapulce un Padomes 106. sesija tika atlikta. (Padomes 106. sesija notika 9. decembrī, Latviju pārstāvēja J. Feldmanis, un tajā beidzās Latvijas pilnvaras. TS vēsturē Padomes pēdējā 107. sesija norisinājās 14. decembrī, un tajā Latvija vairs nebija Padomes locekle. Pilnsapulce notika 1939. gadā no 11. līdz 14. decembrim, un Latviju tajā pārstāvēja J. Feldmanis un J. Zirnis.)¹¹¹

28. augustā Līgumu departamenta direktors A. Kampe izdeva apkārtrakstu, kurā izteica vajadzību nekavējoties saņemt informāciju par citu valstu veiktajiem pasākumiem importa, eksporta, tranzīta, satiksmes, iekšējās tirdzniecības, banku darbības un rūpniecības regulēšanai un ierobežošanai. Trīs dienas vēlāk M. Nukša izdeva apkārtrakstu par slepeno rakstu turpmākajiem piesūtīšanas ceļiem pa gaisa pastu uz sūtniecībām Rietumeiropā. 31. augustā viņš izdeva arī otru apkārtrakstu par telefona ziņojumu aizvietošanu ar atklātām telegrammām, jo starptautiskajos telefona sakaros bija tehniski traucējumi.¹¹²

31. augustā A. Stegmanis izdeva apkārtrakstu Latvijas karjeras konsulārajām pārstāvniecībām – ģenerālkonsuliem Bernē, Dancigā, Istanbulā, Klaipēdā, Roterdamā, konsuliem Hamburgā, Kēnigsbergā, Ņujorkā, Šauļos, Viļņā par to, cik svarīgi ir katru dienu saņemt precīzu un regulāru informāciju, un aicināja turpmāk novērst

ziņojumu neregulāru gatavošanu. Teiktais attiecās gan uz saimnieciskiem jautājumiem, gan politisko informāciju. Tika norādīts, par kuriem jautājumiem saņemt informāciju ir vissvarīgāk, – pēc iespējas katru dienu pārskatus par notikumiem un faktiem (piem., valstsvīru politiskajām deklarācijām, diplomātiskiem demaršiem, svarīgākām diplomātiskām notām, konferencēm, piesardzības soļiem militārā jomā utt.), kur iespējams, pievienojot attiecīgos oficiālos tekstus.¹¹³ Nākamajā dienā sākās karš, un tas šīs instrukcijas aktualizēja vēl vairāk.

Īsumā. 1938. gada novembrī par ministrijas darbības mehānisma uzlabošanu spieda domāt arī ārējie apstākļi – starptautiskās situācijas saasināšanās un Austrijas anšluss. Līdz novembrim notikusī Latvijas sūtniecības un vēlāk konsulāta slēgšana Vīnē ievadīja vairāku Latvijas pārstāvniecību slēgšanu. Ministrijas reorganizācija nebija kardināla, taču pietiekami nozīmīga – centrālā iestāde tika papildināta ar trešo departamentu. Starptautiskajai situācijai pasliktinoties, valstī saasinājās preču noieta un izejvielu iegādes problēmas. Līgumu departamenta nodibināšana demonstrēja to, ka Latvijas ārpolitikas vadība bija nolēmusi pievērst lielāku nozīmi starpvalstu sadarbības tiesiskās bāzes izstrādāšanai un nostiprināšanai, īpaši ekonomiskās sadarbības un tirdzniecības jomā. Tas turpinājās arī vēlākajos ministrijas darbības mēnešos.

Līdz ar pasaules kara draudiem aktualizējās jautājums par ārlietu resora iespējamu pārstrukturēšanu. Līdz kara sākumam Latvija bija spiesta likvidēt vairākas pārstāvniecības Vācijas un Itālijas okupētajās valstīs – Albānijā, Austrijā un Čehoslovākijā. No 1938. līdz 1939. gadam netika papildināts goda konsulāro pārstāvniecību skaits. Lai gan Ārlietu ministrijas vadība centās uzlabot ministrijas un pārstāvniecību darbības efektivitāti, tomēr ministrs par pareizu atzina vienīgi savu viedokli un plašāku diskusiju par ārlietām uzskatīja par nevajadzīgu. Līdz ar to domu apmaiņu, uz ko pats aicināja, padarīdams par nereālu. Starptautiskās situācijas saasināšanās laikā sūtņu konferences, kurās varētu apspriest arī ĀM darbības uzlabošanas iespējas, netika sasauktas.

4. §

Ārlietu resora darbības īpatnības kara apstākļos

Tūlīt pēc Vācijas karaspēka iebrukuma Polijā 1939. gada 1. septembrī Latvijas sūtnis L. Ēķis nosūtīja uz Rīgu rakstu par apstākļiem Varšavā. Viņš informēja, ka nolēmis sūtniecības ēku neatstāt, kamēr vien poļu valdība turēsies galvaspilsētā. Sūtnis rakstīja, ka poļu valdības atkāpšanās gadījumā viņš kopā ar sekretāru Arnoldu Langinu dosies tai līdzi. L. Ēķis lūdza paziņot, vai sūtniecības atstāšanas gadījumā varētu rēķināties ar papildu kredītu telpu noīrēšanai kādā provinces pilsētā.¹¹⁴

Sakarā ar PSRS un Vācijas noslēgtā neuzbrukšanas līguma slepeno protokolu Latvija un Igaunija tika iedalīta PSRS interešu sfērā (28. sept. tika iekļauta arī Lietuva), un Staļins sāka šo valstu pakāpeniskās okupācijas politikas īstenošanu. Ar okupācijas draudiem PSRS piespieda Latviju 1939. gada 5. oktobrī noslēgt Latvijas un PSRS savstarpējās palīdzības līgumu par PSRS militāro bāzu izvietojumu valsts teritorijā (Igaunija šādu līgumu bija parakstījusi 28. sept., bet Lietuva to parakstīja 10. okt.). Līdz ar šā līguma parakstīšanu K. Ulmanis un ārlietu resora vadītājs V. Munters uzņēmās lielu atbildību par Latvijas un latviešu tautas nākotni. Līgumu parakstīt K. Ulmanis bija vienpersonīgi pilnvarojis V. Munteru.¹¹⁵ Autoritārisma apstākļos valdības demisija nebija iespējama, arī Ministru kabinetā par šādu soli V. Muntera atkāpšanos neviens neprasiya. Ministru noderīgumu valdībā varēja noteikt vienīgi K. Ulmanis.¹¹⁶

Pēc t.s. bāzu līguma noslēgšanas ar PSRS pasaules politikā jau atklāti tika pausti uzskati, ka Baltija, t.i., arī Latvija, ir PSRS protektorāts. Par šādu noskaņu ziņoja arī sūtņi A. Bilmanis – 10. oktobrī, K. Zariņš – 20. oktobrī.¹¹⁷ Savos memuāros publicists E. Treiguts-Tāle norāda, ka militārais atašejs Vācijā A. Plensners uzskatījis, ka lēmums par līguma slēgšanu ārzemēs tiek uztverts kā pierādījums, ka Latvijai trūkst pastāvēšanas gribas.¹¹⁸ Lai gan pēc pakta noslēgšanas Latvija vairs nebija neitrāla valsts, tomēr neliela rīcības brīvība ārpolitikā tika saglabāta – katru ārpolitisku lēmumu Latvijai nevajadzēja saskaņot ar PSRS.

V. Munters sūtņiem bija piesūtījis Maskavā notikušo sarunu atreferējumu un pat konfidenciālās instrukcijās sūtņiem apgalvoja, ka līgums jāuzskata par brīvprātīgas vienošanās rezultātu, lai gan 3. oktobrī pats bija informējis valdību par Staļina izteiktajiem draudiem lietot spēku. Slēgtā sanāksmē ministrs teica, ka jāizliekas ticam, ka PSRS līgumu pildīs.¹¹⁹ Oktobra vidū Latvijas Ārlietu ministrijā vēl valdīja piesardzīgs optimisms. V. Munters arī turpmāk sūtņus nepietiekami informēja, bieži vien atstājot viņus vispār bez informācijas.¹²⁰

Šādos apstākļos Latvijas sūtņiem palika iespējas: 1) pildīt savas valdības instrukcijas; 2) atkāpties no amata, protestējot pret valdības rīkojumiem Latvijas-PSRS attiecību novērtējuma jomā; 3) publiski pildot instrukcijas, sniegt savu vērtējumu par radušos stāvokli. Tomēr sūtņi turpināja pildīt valdības instrukcijas – un neviens nedemisionēja. Visasāk t.s. bāzu līguma attaisnošanu kritizēja M. Valters un ieteica neuzskatīt to par Latvijas brīvu gribu. Arī sūtņi Vašingtonā A. Bilmanis nebija iepriecināts par 5. oktobrī noslēgto līgumu. Sūtņi L. Sēja un F. Kociņš ziņojumos līgumu necildināja.¹²¹ 7. oktobrī sūtņi Bukarestē L. Ēķis nosūtīja uz Rīgu telegrammu: "Mūsu un krievu "palīdzības" pakta tekstu dzirdēju pa radio. Lūdzu instrukcijas, kādu viedokli ieņemt un ko teikt daudziem jautātājiem. Lūdzu nodot manu dziļāko

līdzjūtību un sirdssāpes prezidentam, ģenerālim Balodim un mūsu ministram.”¹²² A. Bīlmanis 1940. gada 11. janvārī rakstā ĀM ģenerālsekretāram M. Nukšam lūdza plašāku informāciju par Latvijas starptautisko stāvokli no Otrā pasaules kara sākuma un “bāzu līguma”: “Ņemot vērā ļoti trūcīgo informāciju par patiesiem apstākļiem Latvijā, ko šeit saņemam pēc kara izcelšanās Eiropā, būtu Jums ļoti pateicīgs, ja Jūs varētu mani informēt mazliet sīkāk, kādēļ *von Kotze*¹²³ mums izsaka līdzjūtību, jo līdz šim, spriežot pēc Valsts Prezidenta kunga runas un citiem pieejamiem avotiem, man bija iespaids, ka noslēgtais līgums var tikai nodrošināt mūsu starptautisko stāvokli.”¹²⁴ Tomēr vajadzētu atturēties no lojalitātes trūkuma pārsteidzīgas piedēvēšanas vienam vai otram sūtnim, jo to noskaidrot būtu diezgan sarežģīti. Var pieņemt, ka daļa sūtņu – labu ārlietu speciālistu – nevēlējās zaudēt darbu un bija gatava turpināt darbu Latvijai sarežģītajā situācijā, jo vairāk tāpēc, ka sūtņu nomaīņa radikāli neuzlabotu ārlietu resora darbu. Rietumu demokrātijas valstīs strādājošie sūtņi (A. Bīlmanis, K. Zariņš) nebūt nebija autoritārā režīma pārmērību piekritēji, taču nespēja panākt, lai viņu ieteikumus uzklausītu. Nav konstatēts, ka līdz 1940. gada vasarai sūtņi šādu savu nostāju būtu pauduši ziņojumos uz Rīgu. Tā atklājas savstarpējā sarakstē un arī tad pārāk vēlu – tikai pēc padomju okupācijas.

No 1939. līdz 1940. gadam nobrieda konflikts starp sūtni Briselē M. Valteru un ārlietu ministru. Politikā rūdītais M. Valters 1939. gada 20. decembrī vēstulē K. Ulmanim pauda satraukumu par to, ka pasaulē uzskata, ka Latvija gandrīz vairs nav suverēna valsts. Viņš aicināja prezidentu uz pārkārtojumiem viņam tuvāko ministru aprindās, vispirms attiecinot to uz V. Munteru un A. Bērziņu. M. Valters uzskatīja V. Munteru par diplomātiskai rīcībai nepiemērotu, viņam pakļautie ierēdņi bija spiesti būt bez iniciatīvas.¹²⁵ Pēc sūtņa domām, ministrs nebija no padotajiem prasījis patstāvīgus vērtējumus, bet tikai pakļaušanos viņa nodomiem un patmīlībai. Astoņi M. Valtera ziņojumi V. Munteram netika nosūtīti citiem sūtņiem. M. Valters kritizēja V. Muntera principus Ārlietu ministrijas personālsastāva izvēlē un nosauca to par “personālistisko ārpolitiku”. M. Valters skaidri pateica, ka V. Muntera politika ir K. Ulmaņa uzskatu izpildītāja politika.¹²⁶ 1940. gada pavasarī sabiedrībā bija vērojama neapmierinātība ar V. Munteru, taču K. Ulmanis turpināja viņu atbalstīt. Uz M. Valtera ieteikumiem K. Ulmanis neatbildēja un tos neīstenoja.

1939. gada rudenī arī Politiskā departamenta direktors A. Stegmanis tika “attālināts” no darba Ārlietu ministrijā. 30. oktobrī viņš tika iecelts par Latvijas Tieslietu ministrijas Vācu izceļotāju mantisko vērtību likvidācijas pārvaldes (UTAG) priekšnieku. Tomēr formāli no dienesta Ārlietu ministrijā viņš netika atbrīvots. Notika arī vairāku gadus jaunu darbinieku (ap 30–35 g. v.) izvirzīšana atbildīgos amatos.

Domājams, tā bija parasta ierēdņu virzīšanās par karjeras kāpnēm. Ministrijā turpināja ienākt paaudze, kas nebija piedalījusies Krievijas revolūcijās un Latvijas Brīvības cīņās. Tai nebija plašas politiskā darba pieredzes un līdz ar to kritiskas attieksmes pret autoritāro režīmu, un tā spēja vieglāk pielāgoties autoritārisma prasībām. Iespējams, ka savas līnijas uzturēšanai Latvijas ārpolitiskā vadība tieši tāpēc izvirzīja jaunos darbiniekus. Saskaņā ar 1939. gada 26. oktobra MK lēmumu dienu vēlāk ministrs iecēla Saimniecības un finanšu nodaļas vadītāju T. Anševicu par Administratīvā departamenta direktoru, bet ministrijas 1. sekretāram A. Langinam tika uzdots pagaidām izpildīt Austrumu nodaļas vadītāja amatu. 6. novembrī Preses nodaļas vadītāja vietas izpildītāju Pauli Reinhardu, Saimniecisko līgumu nodaļas vadītāja vietas pagaidu izpildītāju Kārli Kalniņu un Rietumu nodaļas vadītāja vietas pagaidu izpildītāju Vilhelmu Kalniņu apstiprināja par attiecīgo nodaļu vadītājiem. Pēc tradīcijas, tuvojoties valsts svētkiem, tika izdotas pavēles par vairāku ministrijas sekretāru paaugstināšanu amatā. 11. decembrī tirdzniecības atašejs Kauņā F. Zommers tika atbrīvots sakarā ar amata likvidāciju, bet 16. decembrī sūtniecībā Lielbritānijā lauksaimniecības atašejs E. Zolmanis – pēc paša lūguma.¹²⁷

Cits svarīgs jautājums bija pieaugošo satiksmes grūtību pārvarēšana. Pēc 1939. gada 1. septembra, karam sākoties, svarīgs kļuva jautājums par satiksmes uzlabošanas iespējām ar Rietumeiropu caur Skandināviju, apejot Vāciju. Latvijai bija tiešie telefona sakari ar Helsinkiem, Londonu, Parīzi un Stokholmu; darbojās arī telegrāfa kabelis uz Dāniju un Igauniju. Līdz ar to izeju uz Rietumeiropas valstīm ĀM uzskatīja par nodrošinātu. Šo sakaru traucējumu gadījumā bija iespējams izmantot arī Norvēģijas un Zviedrijas tiešos telegrāfa kabeļus uz Lielbritāniju. Ar telefona sakariem bija sarežģītāk, jo visi Skandināvijas sakari ar Rietumeiropu gāja caur Vāciju. Arī līnija caur Igauniju un Somiju nebija izmantojama plašākiem telefona sakariem nākotnē. Tāpēc Latvijas telefona sakaru izveidošana Skandināvijas virzienā kļuva aktuāla. Somija savus telefona sakarus ar Eiropu virzīja cauri Zviedrijai; uz nenoteiktu laiku bija atlikts kabeļa Helsinki–Tallina projekts. Latvijai telefona sakari ar Rietumeiropu bez Vācijas starpniecības varēja veidoties, ja būtu tieši sakari starp Norvēģiju un Lielbritāniju vai arī ja uzlabotos sakari no Latvijas uz Skandināviju cauri Somijai. Diemžēl tiešu telefona sakaru izveidošana starp Latviju un Zviedriju nebija īsā laikā izdarāms darbs.¹²⁸

Sākot ar 5. septembri, ik dienas tika veikts valdības telegrammu un telefona sarunu kopsavilkums,¹²⁹ uzskaitot, cik ilgā laikā telegramma pienākusi vai kad dabūts telefona sarunas savienojums. T. Anševics 6. septembrī ar apkārtrakstu lūdza pārstāvēniecībām stingri ievērot priekšrakstus par telegrammu sūtīšanu; nekavējoties

informēt par telegrammu ceļiem, izziņotiem aizliegumiem un grozījumiem, lai sakari starp ministriju un pārstāvniecībām netiktu pārtraukti; apkārtraksta saturu lūdza paziņot padotajiem konsulātiem.¹³⁰

Sūtniecības padomnieks A. Skrēbers 15. septembrī ziņoja par nenormāliem darba apstākļiem Briselē, kur pēc tolaiku tradīcijas diplomāti savstarpēji reti kontaktējās un iegūt papildu politisko informāciju bija tikpat kā neiespējams. Viņš rakstīja arī par baumām Briselē par situāciju Latvijā – pa radio esot ziņots, ka Rīgu evakuējot, Ludzu esot ieņēmis padomju karaspēks utt.¹³¹

Septembra vidū satiksmes grūtību dēļ ĀM bija spiesta ierobežot citu sūtņu ziņojumu pārsūtīšanu pārstāvniecībām. To vietā tika doti pārskati un kopsavilkumi par starptautisko stāvokli un iekšpolitisko situāciju rezidences valstīs, informācija par pasākumiem, ko valsts veic Latvijas neitralitātes sargāšanai un saimnieciskās dzīves uzturēšanai. Saziņā ar pārējām Baltijas valstīm ĀM plānoja organizēt kurjeru dienestu starp centru un vismaz dažām pārstāvniecībām, lai arī kara apstākļos spētu nodrošināt informācijas apmaiņu. Oktobra sākumā Latvijas un Lietuvas ārlietu ministri vienojās par kopējiem diplomātiskiem kurjeriem uz Rietumeiropu.¹³²

Britu ĀM paziņoja Latvijas sūtniecībai Londonā, ka ārzemju sūtījumi un telegrammas Lielbritānijā turpmāk tiks pakļautas cenzūrai. Tomēr sarakstišanās starp sūtņi Londonā un ministriju Rīgā abos virzienos arī turpmāk notika bez cenzūras, ja vien tika ievēroti vairāki noteikumi. No 24. oktobra steidzamības gadījumā ar sūtniecībām Londonā un Parīzē varēja sazināties, ziņojot sūtniecībai Briselē, kas telefonogrammu saturu nekavējoties paziņoja tālāk.¹³³ 1940. gada sākumā Latvijas ĀM noorganizēja regulāru kurjeru dienestu starp Rīgu, Berlīni un tām Rietumeiropas galvaspilsētām, ar kurām vēl bija satiksme.¹³⁴ Kara apstākļos sūtījumiem uz neitrālu valsti nebija iespējams izmantot ceļu, kas gāja cauri divām savstarpēji karojošām valstīm.

26. februārī K. Zariņš ziņoja par sūtniecībai Londonā paredzētā pasta gauso pienākšanu tā aizturēšanas un cenzēšanas dēļ Vācijā, ignorējot tranzītpasta neaizskaramības principu. Sūtņis minēja faktu par Vācijā uzplēstu vēstuli, kurā bija Armijas štāba priekšnieka rikožums Latvijas militārajam atašejam atgriezties Latvijā. K. Zariņš konstatēja britu iestāžu nepatiku, ka Latvijas pasts Lielbritānijā joprojām pienāca caur Vāciju.¹³⁵ Sūtņis Padomju Savienībā F. Kociņš 11. martā slepenā rakstā brīdināja, ka tiek noklausītas sūtniecības darbinieku telefona sarunas.¹³⁶ Pateicoties sūtņim Ženēvā J. Feldmanim, tika noorganizēta diplomātiskā pasta nosūtīšana no Šveices uz Romu.¹³⁷ Vācu iebrukums Dānijā un Norvēģijā radīja jaunas problēmas Latvijas starptautisko sakaru uzturēšanā.

No karadarbības sākuma Polijā Ārlietu ministrija daļu informācijas un direktīvu pārstāvniecībām sniedza ar Latvijas radiofona (Kuldīgas un Madonas radio raidītāju – attiecīgi 272 un 514 m vidējo viļņu diapazons) palīdzību. 1939. gada 19. decembrī raidījumus uz laiku pārtrauca, jo pasta sakari bija uzlabojušies. Sūtņis ASV A. Bīlmanis 1940. gada 4. janvāra vēstulē informēja K. Zariņu, ka no Eiropas radiostacijām Vašingtonā var uztvert vienīgi īsviļņu raidītājus ar vienvirziena antenu. Ņemot vērā, ka regulāros Latvijas radiofona ziņu raidījumus dienā Rietumeiropā bija grūti uztvert, K. Zariņš lūdza Ārlietu ministriju atjaunot speciālos nakts ziņu raidījumus. 1940. gada janvāra beigās raidījumus atjaunoja.¹³⁸ Turpmāk K. Zariņš regulāri sūtīja sūtniecībām Vašingtonā un Buenosairesā Latvijas radiofona ziņu rakstiskus kopsavilkumus, jo Ziemeļameriku un Dienvidameriku Latvijas raidījumi nesniedza.

Pieauga nepieciešamība taupīt. M. Nukša 1939. gada 16. septembra apkārt rakstā Valsts prezidenta uzdevumā vērsa centra un pārstāvniecību darbinieku uzmanību uz to, ka "īkvienam jāsaprot, ka jāpieradinās uzskatam, ka taupība ir nepieciešama"; līdzšinējās miera laiku dzīves paražas jāsašaurina; taupība jāievēro visur.¹³⁹

Kara apstākļos izvirzījās arī sūtniecību drošības problēma. Visspilgtāk tā izpaudās Varšavā. Sūtņis Polijā L. Ēķis 1939. gada 5. septembrī izdeva pavēles sakarā ar ārkārtas stāvokli Varšavā, uzdodot sūtniecības sekretāram A. Langinam palikt uzraudzīt sūtniecību, turpināt regulāros darbus un pieskatīt arī valsts un darbinieku atstātās mantas, par kurām sastādīt sarakstus. Gadījumā, ja A. Langins atstātu Varšavu, minētie pienākumi bija jāuzņemas atašejam N. Zēbergam, kuram vajadzēja palikt sūtniecības namā jebkuros apstākļos. 5. septembrī Polijas ĀM ieteica Latvijas sūtniecībai no Varšavas evakuēties.¹⁴⁰ Sūtņis L. Ēķis 5. septembrī pārcēlās uz Ļubliņu, bet pēc Sarkanās armijas iebrukuma Polijā viņš kopā ar diplomātisko korpusu, Polijas prezidentu un valdību pārcēlās uz Rumānijas pierobežu. 19. septembrī, "ievērojot neiespējamību turpināt savu uzdevumu pildīšanu" (robežu pārgāja pati Polijas valdība), viņš izbrauca uz Bukaresti.¹⁴¹ Turpmāk no Polijas uz Rīgu vairs nekāda tieša informācija nepienāca.

Latvijas sūtniecība Varšavā izrādījās sevišķi apdraudētā vietā. Latvijas radio pārraidīja uzmundrinājumus namā palikušajam A. Langinam (uzsaukumi ar ievadfrāzi "Hallo Langinam!"). Viņš 19. septembrī caur Londonu nosūtīja telegrāfisku ziņojumu ministrijai.¹⁴² 21. septembrī lielā steigā no Varšavas tika evakuēti 32 Latvijas pilsoņi, to skaitā lielākā daļa sūtniecības darbinieku, militārais atašejis Grigorijs Ķikulis, sūtniecības atašejis Nikolajs Zēbergs u.c.¹⁴³

Piecas dienas vēlāk A. Langins nosūtīja V. Munteram plašu ziņojumu par savu darbību pēc 21. septembra. Sūtniecības galvenais nams līdz ar tajā atstāto inventāru un arhīviem pēc bombardēšanas nodega, bet divstāvu sētas nams bija saglabājies. A. Langins izglāba kasi ar naudas dokumentiem, konsulāro darījumu grāmatas un svarīgākos spiedogus. Sekretārs uzturēja kontaktus ar vācu militārām iestādēm.¹⁴⁴

Pēc Varšavas krišanas vācu komandants paziņoja, ka vācu militārās iestādes ņemot diplomātiskās misijas savā aizsardzībā. 17. oktobrī A. Langins diplomātu vilcienā devās uz Berlīni. Sūtniecībā palika durvju sargs Gustavs Pļaupāvuls, viņam bija uzdots sargāt atlikušās mantas. 19. oktobra vakarā A. Langins no Berlīnes devās uz Rīgu, kur ieradās naktī uz 21. oktobri. Vēlāk A. Langins par varonību kara apstākļos saņēma Viestura ordeni. Viņš bija vienīgais, kas saņēma ordeni par savdabīgu piedalīšanos Otrajā pasaules karā.¹⁴⁵

No 26. novembra līdz 17. decembrim N. Zēbergs tika komandēts uz Varšavu sūtniecības inventāra un darbinieku mantu savākšanai un pārvešanai uz Rīgu vai nosūtīšanai uz Bukaresti. Viņam vajadzēja arī dot norādījumus Latvijas pilsoņiem Polijā turpmāk vērsties sūtniecībā Berlīnē. N. Zēbergs vācu kārtības policijai iesniedza rakstu, kurā bija izteikta prasība turpmāku aizsargāt namu un gruntsgabalu. Vācieši sarunās vairākas reizes ierosināja namu pārdot, taču tādu pilnvaru sekretāram nebija.¹⁴⁶

1940. gada 17. janvārī tika iecelta ĀM komisija bijušās sūtniecības Varšavā inventāra un pārējo mantu pārbaudei. 2. februārī komisija sastādīja aktu, kurā bija uzskaitītas saglabājušās un uz Rīgu pārvestās iekārtas un inventārs. 1. jūnijā novērtēja sūtniecības Varšavā darbinieku iesniegtos aktus un aprēķinus par viņu bojā gājušām personiskajām mantām un iedzīvi.¹⁴⁷

L. Ēķis 1939. gada 9. oktobra rakstā no Bukarestes, kur atradās komandējuma apstākļu noskaidrošanai, ziņoja, ka informācijas iegūšanas, sakaru, politiskā un saimnieciskā nozīmīguma dēļ tur būtu jāpaliek pastāvīgi, iespējami bieži no Bukarestes apmeklējot Budapeštu, uz kuriem militāro vai diplomātisko sarežģījumu gadījumā varētu arī pārcelties. 26. oktobrī sūtnis lūdza valdības piekrišanu ierīkot sūtniecību Bukarestē, atkārtojot iepriekšējo argumentāciju arī zināmas reciprocitātes (savstarpīguma) dēļ, jo rumāņi ilgu gadus bija uzturējuši sūtniecību Rīgā, kurpretim ungāriem tā vienmēr bijusi tikai Helsinkos. Ar Valsts prezidenta 1939. gada 10. oktobra rīkojumu Latvijas sūtnis Polijā un Ungārijā L. Ēķis tika iecelts par sūtni arī Rumānijā, pārceļot rezidences vietu uz Bukaresti. 18. oktobrī viņš iesniedza akreditācijas rakstu Rumānijas karalim. Ar Valsts prezidenta 1940. gada

20. aprīļa rikojumu L. Ēķis tika iecelts arī par sūtni Turcijā un 31. maijā iesniedza akreditācijas rakstu Turcijas prezidentam.¹⁴⁸ Tā izrādījās Latvijas diplomātu pēdējā akreditācija pirms valsts okupācijas. L. Ēķis 1939. gada 2. un 17. oktobra telegrammās lūdza Ārlietu ministrijai informāciju par to, vai Latvija pilnīgi izbeigusi attiecības ar Poliju un vai plāno nodibināt sakarus ar jauno Polijas trimdas valdību.¹⁴⁹ Nav izdevies konstatēt, ka L. Ēķis būtu atcelts no sūtņa amata Polijā.

Lai kara apstākļos varētu izveidot izdevīgākus saimnieciskos sakarus, 1939. gada 1. oktobrī Latvija nodibināja atsevišķu sūtniecību Dānijā.¹⁵⁰ 1939. gada 29. septembrī MK bija pieņēmis lēmumu atļaut Ārlietu ministrijai izlietot 114 300 latu no sūtniecības Prāgā kredīta atlikuma un sūtniecības Ženēvā paredzamiem kredīta ietaupījumiem, lai segtu sūtniecības Kopenhāgenā izdevumus no 1939. gada 1. oktobra līdz 1940. gada 31. decembrim. 30. septembrī J. Feldmanis iesniedza savas pilnvaras Dānijas karalim.¹⁵¹ Sūtniecībai uzsākot darbību, tā pārņēma visus goda ģenerālkonsulāta konsulāros darījumus. Tomēr goda ģenerālkonsula postenis nekļuva lieks, jo, līdzīgi citām pilsētām, kur Latvijas goda konsulārie pārstāvji darbojās paralēli karjeras pārstāvniecībām, tika izmantots saimnieciskās informācijas vākšanai un sakaru dibināšanai biznesa aprindās. Sūtniecības darbība Kopenhāgenā 1939. gada rudenī tomēr nedeva Latvijai cerēto ieguvumu. Oktobrī J. Feldmanis vēstulē V. Munteram turpināja uzsvērt Ženēvas sūtniecības nozīmi Latvijai.¹⁵² J. Feldmanis, dodoties atpakaļ uz Ženēvu, uzdeva sūtniecības vadību Kopenhāgenā (*gérance de la Légation*) 2. sekretāram Voldemāram Gūtmanim. J. Feldmanis atgriezās Ženēvā un no 2. decembra pārņēma sūtniecības un pastāvīgās delegācijas vadību, plānojot arī turpmāk palikt Ženēvā.¹⁵³ (1940. g. pavasarī bija iecere atsaukt J. Feldmani no Ženēvas un no 1940. g. 1. jūn. iecelt tur jaunu pārstāvi, tomēr to neizdarīja.¹⁵⁴ J. Feldmanis saglabāja pastāvīgā delegāta amatu līdz pat Tautu Savienības likvidācijai 1946. gadā.)

Pēc tam kad 1940. gada 9. aprīlī Vācija okupēja Dāniju, ārvalstu sūtniecības Kopenhāgenā darbu turpināja, jo okupācijas vara Dānijas valdībai neaizliedza darboties. Pēc sūtniecības lietu pagaidu pārziņa V. Gūtmaņa nāves 14. maijā uz Dānijas galvaspilsētu tika komandēts ĀM Preses nodaļas 2. sekretārs Nikolajs Ozoliņš (1904–1979). 23. maijā viņš ieradās Kopenhāgenā un pārņēma sūtniecību. Turpmāk viņš bija sūtniecības 2. sekretāra vietas pagaidu izpildītājs – lietu pārzinis līdz 1940. gada augustam.¹⁵⁵ Sūtnis Francijā O. Grosvalds 1939. gada novembra beigās uz dažām dienām aizbrauca uz Tūras pilsētu (Turīnas apgabals), uz kuriem bija paredzēts pārcelt arī diplomātisko korpusu gadījumā, ja Francijas valdība atstātu Parīzi.¹⁵⁶

1939. gada rudenī un 1940. gada pirmajā pusē turpinājās mēģinājumi uzlabot konsulāro pārstāvniecību darbu. No 1939. gada 27. septembra, kad Viļņu līdz ar Polijas austrumu teritoriju okupēja padomju karaspēks, tā bija atgriezta no ār pasaules. Pārtrūka konsulāta sakari arī ar Ārlietu ministriju. Apstākļos, kad uz starptautiskām paražām un tiesībām vairs nevarēja paļauties, konsulam bija jāievēro ārkārtīga piesardzība. Latvijas konsuls Felikss Donass atteicās no V. Muntera priekšlikuma pārcelties ar konsulāta kanceleju uz Turmontiem pie pašas Latvijas robežas. Saskaņā ar Lietuvas un PSRS vienošanos par Viļņas nodošanu Lietuvai 27. oktobrī Viļņā ienāca Lietuvas karaspēks. "Poļu laikos" Latvijas augstākās amatpersonas izvairījās konsulātu apmeklēt, pēc Viļņas atgūšanas šī tradīcija tika atcelta.¹⁵⁷ Savulaik konsulāts Viļņā tika izveidots kā karjeras konsulāts, taču sakarā ar Polijas un Lietuvas strīdu par Viļņas pilsētu un apgabalu diplomātisku apsvērumu dēļ oficiāli skaitījās goda konsulāta statusā.¹⁵⁸ 1939. gada 16. novembrī MK atcēla F. Donasam vēl 1925. gada 25. septembrī izsniegtās pilnvaras darbībai Polijā, apstiprinot viņam jaunas pilnvaras iesniegšanai Lietuvai. Tā 1939. gada 14. decembrī deva eksekvatūru. Sūtņi Lietuvā L. Sēja 1940. gada 25. janvārī ziņoja ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājam Vilim Māsēnam, ka konsuls F. Donass "nav viegli piedabūjams" pie ziņojumu rakstīšanas un konsulāts Viļņā darbinieku un apkalpotāju ziņā (deviņas personas, no kurām nevienai nebija tiesības uz Lietuvas pilsonību), pēc Lietuvas ĀM uzskata, joprojām esot "poļu klubs".¹⁵⁹ Līdz ar Viļņas nokļūšanu citas valsts sastāvā izvirzījās jautājums par konsulāta personālsastāvu.

Sakarā ar Vācijas īstenoto Norvēģijas okupāciju (1940. gada 9. apr. – 10. jūn.) Latvijas goda ģenerālkonsuls Oslo A. Vanags 18. maijā sūtņim V. Salnajam lūdza ierosināt ārlietu ministram paaugstināt valsts piemaksu ģenerālkonsulātam, jo konsulārie ienākumi kara apstākļos izbeigušies, bet darbs un palīdzības sniegšana – sevišķi jūrniekiem – pieaugusi. Karadarbības dēļ ģenerālkonsula darbība gandrīz visu aprīli bija saistīta ar draudiem dzīvībai. Konsuls ziņoja, ka Vācijas okupācijas varas iestādes pilnībā respektē ģenerālkonsulātu un rēķinās ar tā darbību, lai gan eksekvatūru tam bija piešķirusi Norvēģijas valdība, kura ziņojuma rakstīšanas dienā pārvaldīja vairs tikai Ziemeļnorvēģiju.¹⁶⁰

30. gadu nogalē un īpaši pēc Otrā pasaules kara sākuma Latvijai arvien asāk izvirzījās jautājums par jaunu saimniecisko sakaru meklēšanu zudušo vietā. Tā kā goda konsuli tika uzskatīti par svarīgām personām šādu sakaru veicināšanā, tika aktivizēti centieni rast jaunus tirgus citos kontinentos un atrast jaunus goda konsulu kandidātus ārpus Eiropas. Uzskatāms piemērs konsulāro pārstāvniecību aktivizēšanai bija Latvijas goda konsula Toronto R. Braisona (*Bryson*) un goda ģenerālkonsula Monreālā A. Gaborija (*Gaboury*) statusa nostiprināšana.¹⁶¹

Ministrija centās aktivizēt arī pārstāvniecību darbību Dienvidamerikā. Goda konsula Sanpaulu J. G. Stola firmas stāvoklis 1939. gada sākumā bija ievērojami pasliktinājies, tāpēc viņš vairākkārt bija izteicies goda konsulāta 3. sekretāram Nikolajam Ozoliņam (1910.–1983. g.), ka pēc atgriešanās no atvaļinājuma būšot spiests no konsula pienākumiem atteikties. Pilnvarotais lietvedis Buenosairesā P. Oliņš rakstīja par N. Ozoliņa domu uzticēt viņam konsulāta pagaidu vadišanu. N. Ozoliņa ieguldījumu Brazīlijas latviešu sabiedriskajā dzīvē, nacionālā gara uzturēšanā un Latvijas valsts propagandēšanā augsti bija novērtējis V. Munters.¹⁶² Ja neizdotos atrast piemērotu kandidātu, pastāvēja iespēja, ka marta beigās konsulātu vajadzētu slēgt. Novembra beigās J. G. Stols nolēma atteikties no Zviedrijas goda konsula amata, bet palikt Sanpaulu Latvijas goda konsula amatā. Saglabāt konsulātu bija ļoti svarīgi, jo Latvijai Dienvidamerikā tas bija vienīgais.¹⁶³

1939. gada 1. decembrī N. Ozoliņš tika pārcelts par sūtniecības 3. sekretāru Buenosairesā. Uz turieni tika pārvestas arī tās Sanpaulu konsulāta arhīva lietas, kas attiecās uz jaunizdodamajām pasēm, pavalstniecības jautājumiem un vīzu izsniegšanu, kā arī tirdzniecību, koloniju dzīvi un latviešu sabiedrisko rosību Brazīlijā. Pārvedams bija arī viss bijušā Latvijas ģenerālkonsulāta Riodežaneiro arhīvs un grāmatas. No 1940. gada janvāra konsulātam Sanpaulu tika atstātas vienīgi notariālās konsulārās funkcijas.¹⁶⁴

Sekretārs N. Ozoliņš ieradās un sāka darbu Buenosairesā 1940. gada 4. janvārī. Lai atvieglotu sūtniecības darba veikšanu Argentīnas iestādēs, P. Oliņš ierosināja stādīt viņu priekšā Argentīnas ĀM (t.i., "uz ārieni") kā sūtniecības sekretāru, lai gan Latvijas ārlietu dienesta sarakstos viņš 3. sekretāra amatā neskaitījās. N. Ozoliņš tika ieskaitīts vietējā diplomātiskā korpusā, tomēr pilnvarotā lietveža P. Oliņa prombūtnes gadījumā viņam nebija tiesību kļūt par pagaidu pilnvaroto lietvedi, bet gan par sūtniecības darbu kārtotāju (*ch^{arge} de la g^{erance} de la L^{egation}*).¹⁶⁵

Sakarā ar kara izcelšanos arī Latvija ieviesa stingrākus ieceršanas noteikumus, līdz ar to samazinājās arī pārstāvniecību funkcijas. Saskaņā ar 1939. gada 12. oktobra apkārtrakstu sūtniecībām un konsulātiem par diplomātisko un dienesta vīzu izsniegšanas turpmāko kārtību vīzas varēja izsniegt uz attiecīgas verbālnotas pamata bez pieprasījuma Ārlietu ministrijai tikai divos gadījumos: 1) diplomātisko pasu īpašniekiem līdzšinējā kārtībā; 2) dienesta pasu īpašniekiem – tās valsts pilsoņiem, kurā pārstāvniecība atrodas. Pārējām personām ar dienesta pasi bija jāaizpilda anketas un atļaujas vīzu izdošanai iepriekš jāpieprasa Ārlietu ministrijā. No 17. oktobra pastāvīgas vīzas Latvijas pārstāvniecības vairs neizdeva.¹⁶⁶ 13. novembrī sakarā ar politisko stāvokli un jaunizdoto instrukciju par ārvalstnieku ieceršanu, izceļo-

šanu un uzturēšanos Latvijā, un mainīto vīzu tarifu Administratīvais departaments norīkoja sūtņus pārbaudīt to goda konsulātu kompetences, kuros nav ministrijas sūtīto sekretāru. Pārstāvniecību vadītājus lūdza izvērtēt goda konsulu piemērotību un individuālās spējas tiem noteikto funkciju veikšanai.¹⁶⁷ Izvērtējot sūtņu atbildes, tika atzīts, ka apstākļi ir mainījušies, un daudziem goda konsulātiem tika ievērojami sašaurinātas līdzšinējās konsulārās funkcijas, īpaši vīzu izsniegšanā. Konsulārajā darbībā, no vienas puses, pārstāvniecības vīzu izsniegšanu ierobežoja, no otras – strauji pieauga nepieciešamība sniegt palīdzību Latvijas pilsoņiem – galvenokārt bēgļiem un jūrniekiem – karadarbības apdraudētajās teritorijās.

1939. gadā Latvija likvidēja karjeras konsulāro pārstāvniecību Klaipēdā. Turienes Latvijas ģenerālkonsuls J. Seskis jau 1. aprīlī bija rakstījis par bīstamajiem darba apstākļiem Vācijā. Okupējot Klaipēdas apgabalu (1939. g. 22. marts), gestapo neka vējoties arestēja Vācijai nelabvēlīgās personas. 20. maijā diplomāts ziņoja, ka jaunu eksekvatūru nav saņēmis, bet turpina uzstāties kā Latvijas ģenerālkonsuls un vācu iestādes līdz šim nav iebildušas.¹⁶⁸ J. Seskim kā ģenerālkonsulam Klaipēdā 1934. gadā izsniegtās pilnvaras tika atceltas ar valdības 1939. gada 29. marta lēmumu, izsniedzot jaunas ģenerālkonsula Mēmelē (bij. Klaipēda) pilnvaras iesniegšanai Vācijas valdībai. 18. septembrī šīs pilnvaras tika anulētas, izmainot konsulāro iecirkni.¹⁶⁹ Vācijas valdība eksekvatūru piešķīra tikai 12. oktobrī. Dienu iepriekš J. Seskim no Rīgas bija paziņots, ka, ievērojot apstākļus, darbības loka samazināšanu, tehniskās grūtības un taupības principu, jārēķinās ar ģenerālkonsulāta drīzu likvidāciju. 1940. gada 9. janvārī valdība nolēma ģenerālkonsulātu slēgt un tā konsulāro iecirkni pievienot Kēnigsbergas iecirknim, atbrīvojot J. Seski no amata un ieskaitot viņu ārlietu ministra rīcībā. 18. janvārī likvidāciju pabeidza.¹⁷⁰

Latvijai no 1939. līdz 1940. gadam nācās likvidēt vēl vairākas goda konsulārās pārstāvniecības: Diseldorfā (Vācija), Bombejā (Indija), Johannesburgā (Dienvidāfrika) u.c. Sakarā ar kara stāvokli starp Vāciju un Lielbritāniju Ēģiptes iestādes 1939. gada 3. septembrī slēdza Latvijas goda konsulātu Kairā. Latvijas konsuls Vācijas pilsonis V. van Mēterens (*van Meeteren*) bija atteicies no savām pilnvarām un tajā laikā atradās Vācijā. Ēģiptes policija, pārmeklējot konsulāta biroju, uzlauza aktu skapi. Pēc Latvijas ĀM lūguma goda konsulāta Kairā mantas glabāšanā pārņēma Zviedrijas sūtniecība.¹⁷¹

1940. gada 1. janvārī Latvijai bija 14 sūtniecību: Berlīnē, Briselē, Buenosairesā, Bukarestē, Helsinkos, Kauņā, Kopenhāgenā, Londonā, Maskavā, Parīzē, Romā, Stokholmā, Tallinā un Vašingtonā, viena "kopīga" sūtniecība Šveicē un pastāvīgā delegācija Tautu Savienībā Ženēvā; pieci karjeras ģenerālkonsulāti: Dancigā, Bernē,

Istanbulā, Mēmelē, Roterdamā; seši karjeras konsulāti: Hamburgā, Kēnigsbergā, Ņujorkā, Šauļos, Valgā, Viļņā; septiņi goda ģenerālkonsulāti: Atēnās, Belgradā, Bukarestē, Keiptaunā, Kopenhāgenā, Monreālā, Oslo; 100 goda konsulātu un 69 goda vicekonsulāti – kopā 202 pārstāvniecības ārzemēs. Goda konsulātu Boloņā un Kalē (Francija) darbība vēlāk kara apstākļu dēļ tika pārtraukta. Uz nenoteiktu laiku tika slēgts goda konsulāts Strasbūrā (Francija) un Bredfordā (Lielbritānija). Latvijai bija vairāki nepatstāvīgie goda konsuli, kas darbojās citu pārstāvniecību paspārnē un kuriem nebija patstāvīga konsulārā iecirkņa (ģenerālkonsuli Bukarestē, Helsinkos, Kopenhāgenā, Stokholmā un Tallinā, konsuli Dancigā, Istanbulā, Kēnigsbergā, Oslo, Parīzē, Roterdamā un Stokholmā, vicekonsuli Antverpenē, Bukarestē, Dženovā, Gēteborgā, Hamburgā, Kopenhāgenā, Malmē un Tallinā).¹⁷²

1940. gada 9. janvārī tika iecelts goda konsuls Vīnē. 25. janvārī valdība nolēma goda konsulus Polijā – Gdiņā, Katovicē, Ļvovā un Poznaņā – atbrīvot no amata konsulātu likvidācijas dēļ, kā arī izsniegt Latvijas karjeras ģenerālkonsulam Dancigā jaunas pilnvaras iesniegšanai Vācijas valdībai.¹⁷³ 28. februārī MK pieņēma lēmumu par goda konsulāta Brno likvidāciju. Pēc PSRS un Somijas kara (1939. g. 30. nov. – 1940. g. 12. marts) Latvijai nācās izbeigt vairāku goda konsulāro pārstāvniecību darbību Somijā. Goda vicekonsuls Hanko pilsētā tika atbrīvots no 8. aprīļa, bet goda konsuls Vīpuros (tagad Viborga) – no 16. aprīļa.¹⁷⁴

1940. gada sākumā notika organizatoriskais darbs Latvijas konsulāta darbības atjaunošanai Ļeņingradā.¹⁷⁵ 21. maijā Latvijas MK iecēla līdzšinējo ĀM Preses nodaļas vadītāju P. Reinhardu par konsulu Ļeņingradā un par šo iecelšanu 6. jūnijā izdeva pavēli. P. Reinhardts tika arī paaugstināts diplomātiski konsulārā dienesta 2. pakāpē (sūtniecības padomnieks), bet ar 6. jūnija pavēli viņš tika atbrīvots no Preses nodaļas vadītāja amata (sākot ar 10. jūn.).¹⁷⁶ Tomēr līdz Latvijas okupācijai konsulāts darbību neuzsāka.

1940. gada pirmajā pusē notika vēl vairākas izmaiņas ministrijas un pārstāvniecību darbībā. 26. janvārī ārlietu ministrs V. Munters un tirdzniecības un rūpniecības ministrs J. Blumbergs parakstīja kopēju "Rīkojumu-instrukciju tirdzniecības padomniekiem".¹⁷⁷ 30. janvārī ministrs, pamatojoties uz šo rīkojumu, agronomu J. Rozīti iecēla par tirdzniecības padomnieku PSRS, bet J. Vilciņu – par tirdzniecības padomnieku Vācijā. Vēlāk J. Brici iecēla par lauksaimniecības padomnieku sūtniecībā Vācijā.¹⁷⁸

Saskaņā ar diplomātiski konsulārā dienesta ierēdņu uzskaiti 1940. gada 23. aprīlī diplomātiskās ierindas 1. pakāpē bija Hermanis Albats, Alfreds Bīlmanis, Ludvigs Ēķis, Jūlijs Feldmanis, Oļģerts Grosvalds, Edgars Krieviņš, Vilhelms Munters, Mār-

tiņš Nukša, Pēteris Oliņš, Jānis Seskis, Arnolds Spekke (Speke), Ludvigs Sēja, Vilis Šūmanis, Jānis Tepfers, Miķelis Valters un Kārlis Zariņš; 2. pakāpē – Kārlis Bērends, Juris Fīlholds, Kārlis Freimanis, Andrejs Kampe, Arturs Stegmanis, Arnolds Tomsons, Emīls Vīgrabs, Voldemārs Zīverts, no 1940. gada 10. jūnija – arī Pauls Reinhards; 3. pakāpē – Pauls Alberts, Nikolajs Āboltiņš, Hermanis Ernstsons, Jānis Gilberts, Ernests Girgensons, Kārlis Kalniņš, Vilhelms Kalniņš, Roberts Kampuss, Gustavs Lerhe, Vilis Māsēns, Vilis Olavs (1902.–1944. g.), Teodots Ozoliņš, Aleksandrs Rusmanis, Arnolds Skrēbers, Kārlis Students, Rūdolfs Šillers, Kārlis Varkalis, Jānis Zirnis; 4. pakāpē – Teodors Anševics, Pāvels Brunovskis, Alfreds Ezeriņš, Voldemārs Gūtmanis, Fridrihs Igals, Ēriks Igenbergs, Arnolds Langins, Nikolajs Ozoliņš (1904–1979), Pauls Ramans; 5. pakāpē – Voldemārs Āboltiņš, Anatols Dinbergs, Jānis Kalniņš, Vilis Kalniņš, Pēteris Pakalnetis, Oļģerts Rozītis, Vilis Stalažs, Rūdolfs Šmits, no 1940. gada 16. maija – arī Leo Vilciņš. Konsulārās ierindas 1. pakāpē bija Aleksandrs Birznieks un Felikss Donass. 24. aprīlī sastādītajā pārskatā par Ārlietu resora darbiniekiem, kas vēl nebija ieskaitīti nevienā diplomātiski konsulārā dienesta pakāpē, minēti darbinieki sūtņu, ģenerālkonsulu, konsulu, vicekonsulu un 1.–3. šķiras sekretāru amatā, kuriem izdienas trūkuma dēļ vēl nebija šo pakāpju (rangu) ar atbilstošu nosaukumu. Tas bija Jēkabs Groskopfs, Aleksandrs Kacens, Jānis Kļaviņš-Ellanskis, Fricis Kociņš, Valdemārs Kreicbergs, Leonīds Lapa, Bruno Pavasars, Pēteris Priedītis, Rūdolfs Puiķis, Jānis Riekstiņš, Voldemārs Salnais (Salnājs), Arnolds Strickis, Juris Vīgrabs, Krišjānis Zellis un Nikolajs Zēbergs.¹⁷⁹

Sūtniecības padomnieks Briselē A. Skrēbers no 1940. gada 13. maija veica pilnvarotā lietveža pienākumus. Sūtņi M. Valters ar 12. maija rīkojumu uzdeva A. Skrēberam, sākot ar minēto dienu, izpildīt sūtņa pienākumus kā pagaidu pilnvarotajam lietvedim tajā Beļģijas un Luksemburgas daļā, kurā kara apstākļu dēļ M. Valteram tas nebūtu iespējams.¹⁸⁰

Sekojošā Beļģijas ārlietu ministra norādījumiem, lai nenokļūtu karadarbības zonā, 12. maijā M. Valters kopā ar Beļģijas ĀM administrāciju aizbrauca uz Ostendi. Sūtņa adreses vairākkārt mainījās (maija beigās no Ostendes viņš devās uz Ambuā (*Amboise*) Francijā), viņš uzturēja sakarus ar O. Grosvalda starpniecību. Sazināties ar M. Valteru no Rīgas bija problemātiski.¹⁸¹ No Ostendes un citām vietām M. Valters mēģināja uzņemt sakarus ar sūtniecību Briselē, taču neveiksmīgi, toties pēc pārceļšanās uz Ambuā viņam caur sūtniecību Parīzē izdevās nodibināt sakarus ar ĀM Rīgā. 23. maijā diplomāts telegrafēja sūtniecībai Parīzē, ka turpina pildīt sūtņa funkcijas tāpat kā pārējie Beļģijā akreditētie diplomāti. Maija beigās grūtības ar sazināšanos un ziņojumu sūtīšanu turpinājās. Kad Beļģijas valdība pārcēlās uz

Puatjē (*Poitiers*) pilsētu Francijā, arī M. Valters apmetās šīs pilsētas tuvumā. Puatjē sūtņis uzturēja kontaktus ar Beļģijas valdības iestādēm, kārtodams Latvijas bēgļu lietas. 15. jūnija vakarā M. Valters saņēma Beļģijas ārlietu ministra telegrammu, ka tās valdība nodomājusi pārcelties uz Lielbritāniju. Latvijas goda ģenerālkonsulam P. van Doseljēram (*Dooselaere*) no Antverpenes bija izdevies izbēgt. Arī O. Grosvalds 9. jūnijā aizbrauca uz jauno mitekli ārpus Parīzes,¹⁸² kopā ar Francijas valdību viņš bija devies uz Bordo.¹⁸³ Francijas valdība no Bordo pārcēlās uz Tūru, bet no turienes M. Valters nekādas ziņas no O. Grosvalda vairs nesaņēma. 16. jūnijā Beļģijas valdība uz laiku atmeta domu par pārcelšanos uz Lielbritāniju un arī pārcēlās uz Bordo, bet diplomātiem tika ierādītas vietas pilsētas tuvumā. Lielākā daļa diplomātiskā korpusa locekļu izvietojās Biaricā vai tās apkaimē. Tomēr Biaricu nācās atstāt. Diplomātiskā korpusa locekļi pārgāja Spānijas robežu un apmetās Sansebastjanā.¹⁸⁴ Arī sūtņis M. Valters līdz jūnija vidum, kad Latviju okupēja PSRS karaspēks, atradās Spānijā.

17. maija vakarā Briseli okupēja nacisti. Vācijas pārstāvji diplomātiskā korpusa vadītājam apsoliya pārstāvniecību namu neaizskaramību, vēstuļu nosūtīšanu ar komandantūras starpniecību utt. Tika paziņots, ka Hitlera valdība nedomājot pārstāvniecību darbību ierobežot vai arī ieteikt tām likvidēties. Padomnieks A. Skrēbers 23. maijā ar vācu komandantūras starpniecību V. Munteram nosūtīja ziņojumu par pēdējo dienu notikumiem.¹⁸⁵ Viņš pavēstīja par diplomātisko un konsulāro darbinieku evakuēšanos. Ģenerālkonsula pienākumus Antverpenē izpildīja vicekonsuls H. Rācenis, arī goda konsuls Luksemburgā bija atstājis pilsētu, taču trūka ziņu par goda konsuliem Lježā un Ģentē. Pēc Igaunijas pilnvarotā lietveža Briselē lūguma H. Rācenim uz laiku tika uzdots aizstāvēt arī Igaunijas pilsoņu intereses Antverpenes pilsētā un provincē, savukārt A. Skrēbers pats bija solījis nepieciešamības gadījumā oficiālās iestādēs aizstāvēt arī Lietuvas pilsoņu intereses.¹⁸⁶

No 1940. gada maija vācu aviācija sāka uzlidojumus Londonai (turpinājās līdz 1941. g. maijam), un Latvijas sūtniecības darbinieki, līdzīgi citiem londoniešiem, naktis pavadīja pagrabā. Laimīgā kārtā sūtniecības nams necieta. Sūtniecības darbinieks J. Mežs tika pilnvarots parakstīt konsulāros darījumus, izņemot jaunu pasu, diplomātisko vīzu u.tml. dokumentu izdošanu. Pilnvaras parakstīt dokumentus augstāka ranga diplomātu prombūtnes gadījumā tika izsniegtas arī uz Londonu pārceltajam N. Zēbergam. Maijā kara apstākļu un sūtniecības darbinieku samazināšanas dēļ bija plānots 3. sekretāru O. Rozīti un vēlāk arī V. Tomsonu pārcelt uz citu dienesta vietu. 25. maijā K. Zariņš lūdza nesamazināt personālu, jo, pēc viņa vārdiem, "darba bieži vien pietika līdz pusnaktij"¹⁸⁷.

Situācijas pasliktināšanās Rietumeiropā mudināja sūtņi Ženēvā J. Feldmani atlikt vēl kāda jautājuma risināšanu. 28. maijā diplomāts rakstīja V. Munteram, ka būtu iespējams veikt kārtējo Latvijas dalības maksājumu Tautu Savienībā, taču atzinis, ka TS Sekretariāta un sevišķi viņa priekšnieka glēvās izturēšanās dēļ radusies vēlēšanās to nedarīt.¹⁸⁸

Sūtņi turpināja brīdināt Latvijas valdību par starptautiskā stāvokļa saasināšanos. 1940. gada 6. februārī V. Salnais sīki informēja V. Munteru par radušos neizpratni ārzemēs sakarā ar Baltijas valstu apgalvojumiem, ka tās t.s. bāzu līgumus noslēgušas labprātīgi. Aprīlī un maijā F. Kociņš uz ministriju sūtīja padomju preses izgriezumus. Pēc E. Krieviņa domām, K. Ulmanis un V. Munters gada pirmajā pusē neapzinājās patiesā stāvokļa nopietnību. 1940. gada maijā V. Munters neatbalstīja sūtņa ideju par ĀM slepeno arhīvu nogādāšanu Stokholmā.¹⁸⁹

Jau 1939. gada rudenī V. Munters bija ierosinājis Latvijas diplomātiskajiem darbiniekiem izsniegt speciālas pilnvaras gadījumam, ja ārējo apstākļu ietekmē valdības darbība neatkarīgas Latvijas valsts interesēs būtu apgrūtināta vai neiespējama. Tomēr līdz 1940. gada pavasarim šajā lietā nekāds lēmums netika pieņemts.¹⁹⁰ Iespējas ārkārtējo pilnvaru nesēja izvēlē bija ierobežotas. 1940. gada februārī V. Munters pārrunāja šo jautājumu ar K. Ulmani un K. Zariņu. Sūtņi Londonā par valdības pilnvaroto izvēlējās tāpēc, ka Lielbritānija rietumos bija Vācijas galvenais pretinieks un sūtņim Londonā bija autoritāte.¹⁹¹ 1940. gada martā K. Ulmanis uzdeva ĀM izstrādāt pilnvaru tekstu. Viņš uzsvēra sūtņu pilnvarošanas priekšrocības, jo tie ir "jau atzīti Latvijas pārstāvji pie attiecīgām valdībām", pilnvarām "būšot liela nozīme kā neatkarīgās Latvijas gribas faktiskām un reālām izteicējām".¹⁹²

1940. gada 17. maijā Latvijas MK, ievērojot kara laika apstākļus, nolēma piešķirt sūtņim Londonā K. Zariņam ārkārtējas pilnvaras aizstāvēt Latvijas intereses visās valstīs (faktiski – Rietumu valstīs), izņemot ģeogrāfiski tuvākās valstis Igauniju, Lietuvu, PSRS, Somiju, karojošo Vāciju un Zviedriju; izdot saistošus rīkojumus visām Latvijas misijām (izņemot misijas jau minētajās zemēs) rīkoties ar valsts līdzekļiem un kustamo un nekustamo mantu, kas ir attiecīgo misiju rīcībā; uz laiku atcelt no amata sūtņus, kā arī atcelt no amata vai pārvietot pārējos misiju darbiniekus; likvidēt pārstāvniecības, izņemot sūtniecību ASV; iecelt delegātus sapulcēm un konferencēm, kā arī ārkārtējos apstākļos šīs pilnvaras nodot sūtņim ASV A. Bilmanim. Šīs pilnvaras stātos spēkā arī tad, ja kara apstākļu dēļ Latvijas valdībai nebūtu iespējams uzturēt sakarus ar Latvijas diplomātiskajām un konsulārajām misijām Rietumeiropā, bet pilnvaru spēkā stāšanās laiku noteiktu ārlietu ministrs, dodot attiecīgu rīkojumu sūtņim Londonā. Ja tehnisku iemeslu dēļ ārlietu ministram nebūtu iespējams

nodot rīkojumu sūtnim Londonā, pēdējam piešķirtās ārkārtējās pilnvaras stātos spēkā automātiski.¹⁹³ Pilnvaru saturs netika noformēts atsevišķā dokumentā, bet gan ietilpināts lēmumā.

Valsts kanceleja 18. maijā izgatavoja 17. maija pilnvaru lēmuma norakstu un nosūtīja to Ārlietu ministrijai.¹⁹⁴ V. Munters 22. maija telegrammā informēja K. Zariņu, ka "atgrieztības gadījumā Kabinets Jums piešķīris ārkārtējas pilnvaras, pakļaujot Jums arī citas pārstāvības, kas no Rīgas atgrieztas. Pilnvaru tekstu centīšos sūtīt ar kurjeru, bet, ja [tas būs] neiespējams, te[legra]fēšu. Apstipriniet."¹⁹⁵ Pēc Lielbritānijas Ārlietu ministrijas dokumentiem redzams, ka "pilnīgi konfidenciāli" V. Munters personiski sevišķo pilnvaru pavadvēstuli bija datējis ar 1940. gada 23. maiju.¹⁹⁶ K. Zariņš norakstu saņēma 1. jūnijā Londonā.¹⁹⁷ Saņemot lēmuma tekstu, sūtnis Londonā K. Zariņš tās pašas dienas vakarā telegrafēja V. Munteram: "Saņēmu. Paldies. Visi mani spēki stāv Jūsu un mīļās dzimtenes rīcībā. Vajadzības gadījumā pilnvaras izmantošu saskaņā ar rīkojumu pēc labākās apziņas."¹⁹⁸ Diemžēl ĀM nesāka K. Zariņam kā ārkārtas pilnvaru nesējam sniegt padziļinātu informāciju par apstākļiem Latvijā un draudošajām briesmām valsts patstāvībai. ĀM plānoja, taču nekā konkrēta nedarīja, lai ārzemēs nodibinātu Latvijas atbrīvošanas fondu. K. Ulmanis cerēja līdzekļus sūtniecībām pārskaitīt pēdējā brīdī, bet to neizdarīja. Nezinot patiesos apstākļus un nesaņēmis pietiekamu informāciju, K. Zariņš jūnija sākumā joprojām par Latvijas izredzēm bija optimistiski noskaņots.¹⁹⁹ 15. jūnijā viņš informēja britu ĀM Ziemeļu departamentu par saņemtajām ārkārtas pilnvarām. Pilnvaras sūtnis pieteica ne notas veidā, bet ar personisku rakstu.²⁰⁰

Ar 1940. gada 29. aprīli datētajā sarakstā "Ārlietu resora darbinieki (Ierēdņi un centra kalpotāji)" bija uzskaitīti pavisam 168 darbinieki Latvijā un pārstāvniecībās ārvalstīs. 8. maijā A. Langins tika apstiprināts par Austrumu nodaļas vadītāju, 13. jūnijā V. Māsēns – par Preses nodaļas vadītāju un E. Girgensons – par Baltijas valstu nodaļas vadītāju.²⁰¹

Pēdējās organizatoriskās izmaiņas ĀM personāla jautājumos, kad līdz okupācijai bija palikušas dažas dienas, it kā liecina, ka pastāvējušas cerības uz normāla darba turpināšanu. Tomēr Latvijas valdība un ārpolitiskā vadība neatkarības pēdējās dienās ārēji bija pasīva un ilūziju pilna. Taču atbildību nevar uzvelt tikai ĀM kā valsts iestādei, jo lēmumus pieņēma valsts ārpolitiskā autoritārā vadība un ministrija bija atkarīga no politiskiem, nevis organizatoriskiem lēmumiem. Lai arī resora vadītājam V. Munteram nebija noteicošā loma lēmumu pieņemšanā, viņam tomēr bija iespēja Valsts un Ministru prezidentu K. Ulmani ārlietu jautājumos ietekmēt. E. Krieviņš atmiņās raksta, ka 6. jūnijā ziņojis par PSRS nodomu okupēt Baltijas valstis. Viņš

vēlāk atcerējās, ka jūnija vidū V. Munters bijis daudz optimistiskāks nekā februārī. Pat 14. jūnijā V. Munters vēl paudis optimismu.²⁰² Tomēr 14. jūnija nakts notikumi Masļenkos un tiem sekojošais padomju ultimāts viņu acīmredzot pārsteidza. Pēc ASV sūtniecības Rīgā informācijas, Latvijas ĀM sākusies konfidenciālu dokumentu dedzināšana.²⁰³

Īsumā. Kopumā Latvijas autoritārisma posmā ārlietu resors balstījās uz savu gandrīz divos gadu desmitos iegūto pieredzi, kas reāli palīdzēja pārkārtot ministrijas darbību apstākļos, kad starptautiskā situācija saasinājās un sākās Otrais pasaules karš. Tam sākoties, daļa Latvijas pārstāvniecību ārzemēs pirmās saskārās ar kara apstākļu radīto sūtniecību drošības jautājumu. Kā pirmo Latvija zaudēja sūtniecību Varšavā. Negatīvu iespaidu ārpolitiskajā vadībā atstāja Polijas ātrais sabrukums. Latvija vēl nebija okupēta, tās teritorijā pagaidām valdīja miers, bet diplomātiskie darbinieki vairākās valstīs jau strādāja kara laika apstākļos, un viņu darbības iespējas arvien vairāk sašaurinājās. Kara pirmajos mēnešos Latvija bija spiesta likvidēt pārstāvniecības PSRS un Vācijas okupētajās teritorijās. Arvien tiešāk reālajā darbībā izpaudās slepenā Hitlera–Staļina jeb Molotova–Ribentropa pakta sekas. Sūtniecību un konsulātu likvidēšanu valdība centās kompensēt ar jaunu pārstāvniecību atvēršanu, arī tālajos kontinentos. Jaunnodibinātā sūtniecība Dānijā tomēr nedarbojās pietiekami efektīvi, tās personālu nevarēja nokompletēt. Teritoriju okupācijas, telefona un telegrāfa sakaru traucējumu, kā arī Rietumeiropas valstu ieviesto drošības pasākumu dēļ sakari starp Latvijas pārstāvniecībām un centru Rīgā arvien vairāk tika apgrūtināti. Informācijas nepilnības ārlietu resora darbā izpaudās arvien nopietnāk. Īpaši negatīva nozīme tam bija Latvijas okupācijas brīdī. 1940. gada maijā un jūnijā darbvietu bija spiesti atstāt sūtņi Briselē un Parīzē. Ministrijas struktūras, kas turpināja veikt tām paredzētās funkcijas, bija spiestas ievērot līdzekļu taupību.

Aktualizējās jautājums par pārstāvniecību iegūtās un ĀM rīcībā esošās informācijas izmantošanu valsts ārpolitikā. Lai arī ārlietu resora darbībā vienmēr varēja atrast pilnveidošanas iespējas, tā spēju iegūt informāciju ārzemēs nedrīkstēja novērtēt par zemu. To pierāda arī vēstures literatūrā plaši diskutētais jautājums par ĀM informētības līmeni sakarā ar 1939. gada 23. augusta PSRS un Vācijas neuzbrukšanas līgumu un tā slepeno protokolu. Starptautiskās situācijas sarežģīšanās pārstāvniecību ziņojumos izvirzīja prasību pēc arvien augstāka notikumu politiskās analīzes līmeņa. Bez tam jaunā starptautiskā situācija noteica arī valsts ārpolitiskās vadības attieksmes pārskatīšanu saistībā ar pienākošo informāciju. Autoritārā režīma apstākļos valsts ārpolitiskā vadība nebija gatava līdzšinējās ārpolitikas kardinālai izvērtēšanai un starptautiskās situācijas jauno tendenču analīzei. Netika ievēroti un novērtēti sūtņu

ziņojumi par bažām sakarā ar t.s. bāzu līguma noslēgšanu. Valsts ārpolitiskā vadība nenovērtēja situācijas nopietnību, pārlietu uzticējās PSRS valdības solījumiem un kavējās ar valsts drošībai svarīgu lēmumu pieņemšanu. Par to liecina arī kavēšanās ar ārkārtas pilnvaru sagatavošanu sūtniecībām valsts pastāvēšanas apdraudējuma gadījumā, kā arī nepilnības pilnvaru saturā un noformējumā.

Ministrija ikdienā un īpaši 1939. gada septembra un oktobra krīzes un 1940. gada jūnijā pirmsokupācijas dienās bija spiesta strādāt vadonības, nepietiekamas ārpolitisko problēmu apspriešanas, sašaurinātas informācijas, kā arī ministra personisko ambīciju, pašpārliecinātības u.c. atbildīgam amatam nevēlamo rakstura īpašību ietekmē. Taču, ja arī būtu bijis iespējams samazināt ministra un ministrijas darbības kļūdas, Latvija kā neliela un apdraudēta valsts nespēja būtiski ietekmēt starptautisko stāvokli un panākt savu ieceru piepildījumu.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ *Bērziņš Alfrēds*. Kārlis Ulmanis. – 218., 220. lpp.; *Bērziņš Alfrēds*. Labie gadi: Pirms un pēc 15. maija. – [Ņujorka]: Grāmatu Draugs, 1963. – 147., 151., 152. lpp. (turpmāk: *Bērziņš Alfrēds*. Labie gadi).
- ² *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. – 287. lpp.
- ³ “Neatkarīgā” Latvija – kāda tā bija / Sast. P. Ducmanis, H. Kreicbergs; V. Samsona ievads. – Rīga: Avots, 1987. – 175. lpp. (turpmāk: “Neatkarīgā” Latvija – kāda tā bija).
- ⁴ *Klīve Ā.* Latvijas neatkarības gadi. – 365. lpp.
- ⁵ *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. – 287. lpp.
- ⁶ Skatīt E. Dunsdorfa citēto Lielbritānijas pilnvarotā lietveža Rīgā S. Dž. V. Torra (*Torra*) 1936. gada 5. februāra ziņojumu par Latvijas politisko iekārtu: turpat. – 290. lpp.
- ⁷ *Zunda A.* – 45. lpp.
- ⁸ Jūlijs Feldmans. Rakstu krājums. – Lincoln: Vaidava, 1963. – 47. lpp. (turpmāk: Jūlijs Feldmans).
- ⁹ LVVA, 2570. f., 1. apr., 362. l., 8., 10., 11. lp.
- ¹⁰ *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. – 287. lpp.
- ¹¹ 1935. gadā, kad padomju valdība aicināja vizītēs trīs Baltijas valstu ārlietu ministrus, Latvijas ārlietu ministrs K. Ulmanis diplomātiskās etiķetes dēļ nevarēja tur ierasties, jo viņš vienlaikus bija arī Ministru prezidents. Tāpēc vizītes saskaņošanas jautājums aktualizējās vēlāk, 1934. gada 10. decembrī, kad K. Ulmanis ielūdza padomju ārlietu tautas komisāru M. Ļitvinovu viesoties Latvijā. M. Ļitvinovs ielūgumu nepieņēma, jo tad viņam būtu jādodas arī uz Kauņu un Tallinu. Latvijas pusei tika aizrādīts, ka Igaunijas un Lietuvas ārlietu ministri ir atbildējuši padomju ārlietu komisāra vizītēm ar pretvizīti Maskavā, bet Latvijas ārlietu ministrs vēl arvien kavējas ar atbildi uz G. Čičerina vizīti Rīgā 1925. gadā. (*Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 484., 485. lpp.)

- ¹² LVVA, 1307. f., 1. apr., 1334. l., 1. lp.
- ¹³ Sikāk skatīt: Ārzemju valdnieku un prezidentu atbildes uz Valsts prezidenta Dr. Kārļa Ulmaņa notifikāciju par amatā stāšanos. – Rīga: Valsts Prezidenta Sekretariāts, 1937.
- ¹⁴ *Bērziņš Alfrēds*. Labie gadi. – 184. lpp.
- ¹⁵ Skatīt, piem.: *Bērziņš Alfrēds*. Labie gadi. – 181., 183. lpp.; *Feldmanis I., Stranga A., Virsis M.* Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse). – Rīga: Latv. Ārpolit. inst., 1993. – 396., 397. lpp. (turpmāk: *Feldmanis I., Stranga A., Virsis M.* Latvijas ārpolitika ..); Kas bija Munters?: Mūsu ārpolitika Latvijas liktenīgajos posmos // *Latvija*. – 1953. – 11. jūl. – 4. lpp.; *Klīve Ā.* Latvijas neatkarības gadi. – 430. lpp.; *Kārlis Ulmanis* trimdā un cietumā. – Rīga, 1994. – 178., 179. lpp.
- ¹⁶ *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. – 304., 322. lpp.; *Stegmanis A.* [Atmiņas] // “Neatkarīgā” Latvija – kāda tā bija. – 163. lpp.; *Feldmanis I., Stranga A., Virsis M.* Latvijas ārpolitika .. – 352. lpp.
- ¹⁷ PRO. FO. – 371/20311; N978/978/59.
- ¹⁸ Ibid. – 371/20311; N3616/975/59.
- ¹⁹ *Zunda A.* – 63. lpp.
- ²⁰ PRO. FO. – 371/22233; N5963/59. Lidzīgi Lielbritānijas ĀM Ziemeļu departaments V. Munteru raksturoja jau 1935. gada 28. septembrī; skatīt: PRO. FO. – 371/19399; N5069. – P. 157.
- ²¹ *Feldmanis I., Stranga A., Virsis M.* Latvijas ārpolitika .. – 120., 121. lpp.
- ²² *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 417. lpp.
- ²³ “Neatkarīgā” Latvija – kāda tā bija. – 174., 180., 155. lpp.; *Stegmanis A.* Atmiņas // *Atbals*. – 1981. – Nr. 5. – 5. lpp.
- ²⁴ *Bērziņš Alfrēds*. Kārlis Ulmanis. – 183. lpp.; *Feldmanis I., Stranga A., Virsis M.* Latvijas ārpolitika .. – 396., 397. lpp.; *Stranga A.* Brīvmūrnieki .. // *Latvijas Vēsture*. – 1991. – Nr. 3. – 75. lpp.; *Unāms Ž.* Neatkarības saulrietā. – 35. lpp. Sikāk par “Natālijas Munteres faktoru” skatīt: Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā. – 180.–183. lpp. Alfrēds Bērziņš savās atmiņās formulē nedaudz savādāk: “Pastāvēja noteikums, ka diplomātiskā dienesta darbinieki drīkst precēt cittautietes tikai ar ārlietu ministra atļauju.” (*Bērziņš Alfrēds*. Labie gadi. – 183. lpp.) Vienīgais, kam atļauju būtu varējis prasīt pats ārlietu ministrs, bija Valsts prezidents, bet nav pārbaudāms, vai tas noticis.
- ²⁵ *Latvijas Centrālā Padome, LCP.* Latviešu nacionālā pretestības kustība 1943–1945 / *E. Andersons, L. Siliņš*. – Upsala, 1994. – 11. lpp.
- ²⁶ *Feldmanis I., Stranga A., Virsis M.* Latvijas ārpolitika .. – 115., 160. lpp.
- ²⁷ *Turpat*. – 407. lpp.
- ²⁸ *Kreituse I.* “Liktenis apskauda Tevi ..” // *Lauku Avīze*. – 2000. – 24. aug. – 29. lpp.
- ²⁹ *Krieviņš E.* Dažas piezīmes pie rakstu sērijas “Kas bija Munters?” (2) // *Latvija*. – 1953. – 21. dec. – 4. lpp.
- ³⁰ Sikāk par konferencē paustajiem ārpolitiskajiem vērtējumiem skatīt: *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 418.–422. lpp.
- ³¹ LVVA, 2570. f., 3. apr., 1203. l., 11.–13., 29. lp.
- ³² Saskaņā ar izstādes “Latvijas valstiskuma sardzē. Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta darbinieki okupācijas gados trimdā. 1940. gada 17. jūnijs – 1991. gada 21. augusts” (2004. g.) datiem Latvijas okupācijas gados no 1946. gada maija līdz 1990. gada aprīlim LR diplomātisko un konsulāro pārstāvju sanāksmes un apspriedes notika 17 reizi, pēc 1990. gada 4. maija

Neatkarības deklarācijas pieņemšanas 1991. gadā no 14. līdz 15. aprīlim Vašingtonā notika "Neatkarīgās Latvijas ārlietu dienesta darbinieku apspriedē". Latvijas ārlietu resors nākamo – jau vēstnieku – konferenci sasauca pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas. Tā notika 1992. gadā no 30. līdz 31. oktobrim Rīgā. Turpmāk vēstnieku sanāksmes tiek sasauktas reizi gadā.

³³ LVVA, 2574. f., 4. apr., 5961. l., 1. lp.

³⁴ Valdības Vēstnesis. – 1937. – 15. marts. – 1. lpp.; LVVA, 2570. f., 14. apr., 1850. l., 1.–7. lp.

³⁵ LVVA, 2570. f., 3. apr., 853. l., 219., 220. lp.

³⁶ Turpat, 14. apr., 1621. l., 164. lp.; 91. l., 25. lp.

³⁷ Turpat, 2574. f., 4. apr., 6143. l., 5.–8. lp.; 2570. f., 14. apr., 1557. l., 30.–34. lp. Zāras plebiscītā t.s. pašnoteikšanās aktā 1935. gada 13. janvārī Zāras novada (*Saarland*) iedzīvotāji nobalsoja par pievienošanos Vācijai.

³⁸ Latvieši Lielbritānijā. – 71. lpp.

³⁹ LVVA, 2575. f., 7. apr., 2265. l., 91. lp.

⁴⁰ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1247. l., 77., 93., 95., 101., 119. lp.; 2574. f., 2. apr., 6786. l., 17. lp.

⁴¹ *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 59. lpp.

⁴² Sīkāk skatīt: turpat. – 668., 670.–673., 674. lpp.

⁴³ Turpat. – 675. lpp.; *Feldmanis I.* Latvijas valsts .. – 45. lpp.

⁴⁴ LVVA, 1307. f., 1. apr., 664. l., 68. lp.

⁴⁵ *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 582., 676., 677. lpp.; Latvieši Lielbritānijā. – 77., 78. lpp.; *Treijs R.* Latvijas valsts un tās vīri. – 69. lpp.; *Zile Z. L.* – 385.–388. lpp.

⁴⁶ PRO. FO. – 371/22227, N473/223/59; N1168/223/59.

⁴⁷ Šodien liek pamatakmēni Tautu savienības pilij // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 7. sept. – 10. lpp.; *Vecozols J.* Pirmā akmeņa likšana Tautu pilij Ženēvā // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 11. sept. – 5. lpp.; LVVA, 2570. f., 11. apr., 355. l., 63., 80., 114. lp.; 293. f., 3. apr., 101. l., 93., 94., 102., 108., 141. lp. Sīkāk par zāles izskata raksturojumu skatīt: *Briedis A.* Latvijas ozols un dzintars Tautu savienības pilī // Brīvā Zeme. – 1938. – 28. sept. – 2. lpp. Pēc Tautu Savienības likvidācijas (1946. g. 18. apr.) tās īpašumus un finanses pārņēma ANO. *Palais des Nations* (Nāciju pils, Tautu pils) tiek izmantota kā ANO Eiropas mītne Ženēvā. Līdz 1966. g. tās oficiālais nosaukums bija "Apvienoto Nāciju Eiropas mītne" (*European Office of the United Nations*), kopš 1966. g. – "Apvienoto Nāciju mītne Ženēvā" (*United Nations Office at Geneva*).

Laikā, kamēr Latvija bija okupēta un anektēta, informatīvā plāksne Latvijas zālē nebija noņemta, bet gan aizsegta ar nelielām mēbelēm. 1973. g. 6. decembrī Pasaules Brīvo Latviešu Apvienības (PBLA) pārstāvji, kas bija ieradušies Ženēvā, pie Latvijas zāles durvīm piestiprināja plakātu ar Latvijas un Krievijas 1920. g. 11. augusta miera līguma 2. panta tekstu un norādi par PSRS īstenoto Latvijas okupāciju. Pēc 10–15 minūtēm mītnes drošības dienesta pārstāvji plakātu novāca, taču starptautiskās preses pārstāvju ievēribu šī akcija paspēja iegūt. (Pasaules Brīvo Latviešu Apvienība Eiropas Drošības Konferencēs // *Latvju Enciklopēdija* / E. Andersona red. – 3. sēj. – 375. lpp.; Latvijas atgādinājums Ženēvā. Pasaules brīvo latviešu apvienības delegāti Ženēvā. Plakāts pie Latvijas istabas durvīm Tautu Savienības pilī // *Laiks*. – 1973. – 12. dec. – 1. lpp.; Latvijas likteņa atgādinājums // *Londonas Avīze*. – 1973. – 21. dec. – 7. lpp.) Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijas delegācija 1993. gada 22. novembrī atklāja atjaunoto t.s.

Dzintara zāli (*Latvian Amber Hall*), bet uz ANO 50. gadadienas oficiālajām svinībām Ženēvā (1995. gada jūlijā) Latvija 6. jūlijā ANO Eiropas mītnei dāvināja mēbeļu komplektu, ko novietoja Latvijas zālē. Ar to tika pabeigta Latvijas zāles ANO Tautu pili Ženēvā atjaunināšana un iekārtošana. Komplekts veidots tā, lai zālei būtu divas funkcijas: sanāksmju telpa un pēc nelielas pārveidošanas – diplomātisko sarunu salons. Latvijas zāles atjaunošana bija pirmais gadījums, kad kāda valsts restaurēja savu zāli ANO Eiropas mītnes telpās. Latvijas iniciatīvai ir sekojušas apmēram 10 valstis. (A. Reinharda informācija.) Par Latvijas zāles atjaunošanu un mēbeļu dāvinājumu sīkāk skatīt: Latvijas dāvinājums ANO Tautu savienības pilij // Latvijas Vēstnesis. – 1995. – 6. jūl. – 1. lpp.

⁴⁸ *Legzdīņš R.* Tautu pils un latvieši // *Laiks*. – 1974. – 20. apr. – 5. lpp. Vēl viens simbols, kas apliecina Latvijas līdzdalību starptautiskajās organizācijās, ir Latvijas ozols Starptautiskās darba organizācijas (*International Labour Organization: ILO*) biroja parkā Ženēvā. Ozolu 1923. g. 21. oktobrī kā Latvijas veltījumu ILO sekretariāta mītnes pamatakmenis ielikšanai (mītnei svinīgi atklāja pēc trim gadiem, 1926. g. 6. jūnijā) iestādīja Latvijas delegācija LR darba ministra Roberta Dukura vadībā. Šī delegācija bija ieradusies uz ILO 5. sesiju un atvedusi līdz iedēstīšanai divus ozoliņus. Nav zināms, vai iestādīti abi un otrs vēlāk iznīcis vai arī stādīts tikai labākais stāds. Vēlāk pie ozola tika izveidots nožogojums ar bronzas plāksni ar informāciju franču un angļu valodā par koka iestādīšanas datumu un iemeslu. Šī plāksne 1973. gadā nozuda. 1974. g. 21. februārī Amerikas Latviešu apvienības priekšsēdis Ilgvars Spilners pie ozola piestiprināja jaunu bronzas plāksni ar uzrakstu franču valodā – “Šo ozolu stādījuši Latvijas valdības pārstāvji Latvijas neatkarības laikā. Padomju Savienība lauza visus ar Latvijas valdību noslēgtos līgumus un šo zemi 1940. gadā okupējusi”. Šveices policija šo plāksni drīz noņēma. Vēlāk tika uzstādīta vēl viena plāksne, kas arī tāpat tika noņemta. Atmosfēras gados pie ozola uzstādīja pašreizējo plāksni, kuras teksts ir identisks 1973. gadā nozudušās plāksnes tekstam. (Latvijas ozoli Ženēvā // *Jaunākās Ziņas*. – 1923. – 24. okt. – 6. lpp.; *Turpat*. – 1929. – 21. aug. – 3. lpp.; Plāksne pie Latvijas ozola Ženēvā // *Londonas Avīze*. – 1974. – 15. marts. – 1. lpp.; *Akmentīņš O.* Toreiz un tagad: Latvijas ozola likteņi Ženēvā // *Laiks*. – 1974. – 24. apr. – 1. lpp.; A. Reinharda informācija.)

⁴⁹ Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas pie Latvijas sūtniecības vēsturiskās ēkas Tallinā jau 1991. gada 25. septembrī tika izkārtas Latvijas Republikas karogs. Pirms tam Latvija un Igaunija apmainījās notām par vēstniecību atvēršanu. Latvija bija pirmā valsts, kas atjaunoja diplomātiskās attiecības ar Igauniju. 1992. gada nogalē Latvija guva iespēju vēstniecības vajadzībām izmantot daļu vēsturiskās ēkas *Tōnismāgi 10*. 1992. gada 2. decembrī Latvijas un Igaunijas ārlietu ministrijas parakstīja vienošanos par vēsturisko sūtniecību ēku savstarpēju atdošanu. 1992. gada 29. decembrī Igaunija oficiāli atdeva Latvijai piederošo namīpašumu *Tōnismāgi 10*, bet 1993. gada 14. jūlijā atjaunoja arī īpašumtiesības uz šo zemesgabalu. Māja pilnībā tika atbrīvota un nodota Latvijas rīcībā 1994. gada jūnijā.

⁵⁰ LVVA, 2570. f., 11. apr., 332. l., 1., 2., 4.–8. lp.; 436. l., 2. lp.

⁵¹ Pēc 1940. gada okupācijas šo Latvijas valsts īpašumu (stipri sabombardēts sūtniecības nams) saskaņā ar PSRS pilnvarotā pārstāvja Vācijā prasību 1941. gada 13. janvārī pārreģistrēja kā PSRS īpašumu (okupētās Polijas teritoriju tolaik kontrolēja Vācijas militārās iestādes, kas atbalstīja savas sabiedrotās – PSRS pieprasījumu). Varšavas sacelšanās laikā (1944. g. 1. aug. –

2. okt.) bombardēšanā nams pilnībā tika nopostīts, bet 1945. gadā Polijas valdība gruntsgabalu nacionalizēja. Tā kā 50. gados zemes gabals tika apbūvēts (Skolas ielas agrāko namu nr. 2, 4, 6, 8 un 10 vietā tika uzbūvēta viena liela ēka, kas bija valsts īpašums un kurai tika piešķirts nr. 2/4), pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas to denacionalizēt nebija iespējams. 1994. gada martā Polijas Ārlietu ministrija ar notu paziņoja, ka Varšavas pilsētas valde kā kompensāciju LR vēstniecības celtniecībai iedalījusi zemes gabalu Sobecka, Vitosa un Bēthovena ielas rajonā. Latvija par šo zemes gabalu ir izrādījusi interesi; pagaidām jautājums nav tālāk virzīts; pašreizējās vēstniecības telpas Varšavā Latvija nomā. (LR Ārlietu ministrijas informācija.)
- ⁵² LVVA, 2570. f., 11. apr., 436. l., 1. lp.
- ⁵³ Turpat, 234. l., 21., 49., 50., 164., 106., 26., 117. lp.; 293. f., 3. apr., 102. l., 166. lp.
- ⁵⁴ *Bērziņš Arturs*. – 201., 202. lpp.; LVVA, 2570. f., 11. apr., 42. l., 238., 279., 280., 281., 85., 86., 109., 110. lp.; 14. apr., 1732. l., 326. lp.
- ⁵⁵ LVVA, 2570. f., 11. apr., 340. l., 55., 73., 52., 1., 13., 14., 18., 31., 58., 19. lp.
- ⁵⁶ Turpat, 437. l., 32., 34., 35., 76. lp.
- ⁵⁷ Turpat, 164., 50., 19., 121., 187., 192., 193. lp.; *Treiguts-Tāle E*. – 300. lpp.
- ⁵⁸ LVVA, 2570. f., 11. apr., 41. l., 78., 72., 67., 44., 4.–8. lp.
- ⁵⁹ Turpat, 335. l., 6., 9., 18., 35.–38., 50., 53. lp.; 14. apr., 1778. l., 156., 168. lp.
- ⁶⁰ Turpat, 11. apr., 335. l., 53. lp.
- ⁶¹ Uz Latvijas zemes īpašuma Kauņā pēc Otrā pasaules kara tika uzbūvēta ēka, kurā 20. gs. 90. gados atradās institūts "*Žemprojekts*". Zemes īpašuma kompensācijas jautājumu Latvija un Lietuva atrisināja 90. gadu beigās. LR Ministru kabinets 1999. gada 3. martā ar rīkojumu akceptēja un 1999. gada 21. aprīlī Viļņā tika parakstīts "Latvijas Republikas valdības un Lietuvas Republikas valdības līgums par zemesgabala piešķiršanu īpašumā bez atlīdzības". Saskaņā ar līgumu Lietuvas Republika kā kompensāciju piešķīra un Latvijas Republika pieņēma 694 kvadrātmetru lielu neapbūvētu zemesgabalu Viļņā, *M. K. Čiurlionio* ielā 74, kas atrodas blakus Latvijas vēstniecības ēkai un zemesgabalam, kas atrodas *M. K. Čiurlionio* ielā 76. Zemesgabals Viļņā reģistrēts zemesgrāmatā 1999. gada 14. septembrī. Pašreizējā Latvijas vēstniecības ēka ir Latvijas valsts īpašums, ko Lietuvā oficiālās vizītes laikā 1995. gada 5. jūlijā atklāja Latvijas Valsts prezidents G. Ulmanis.
- ⁶² LVVA, 2570. f., 11. apr., 336. l., 1., 2., 18.–23., 25., 33., 48. lp.; 14. apr., 1792. l., 69. lp.
- ⁶³ Turpat, 11. apr., 336. l., 34., 36., 42., 44.–46. lp.
- ⁶⁴ Turpat, 441. l.
- ⁶⁵ Turpat, 1307. f., 1. apr., 664. l., 69., 70., 74. lp.
- ⁶⁶ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1512. l., 30. lp.; 3. apr., 840. l., 6.–8. lp.; 842. l., 2. lp.; Sūtniecības Bueno-sairesā un Riodežaneiro // *Latvju Enciklopēdija* / E. Andersona red. – 4. sēj. – 514., 515. lpp.
- ⁶⁷ LVVA, 2570. f., 3. apr., 840. l., 11., 12. lp.
- ⁶⁸ Turpat, 14. apr., 938. l., 21. lp.; 1500. l., 78. lp.; 1512. l., 30. lp.
- ⁶⁹ Turpat, 3. apr., 871. l., 176. lp.; *Dinbergs A.* Latvijas sūtniecības darbs ASV (Pēdējie 10 gadi) // *Latviešu trimdas desmit gadi: Rakstu krāj.* / *Dr. phil. H. Tichovska* red. – [Toronto]: Astra, 1954. – 23. lpp.
- ⁷⁰ LVVA, 293. f., 1. apr., 4341. l., 1., 3.–5., 10. lp.
- ⁷¹ Turpat, 4369. l., 1.–165. lp.

- ⁷² Turpat, 2570. f., 14. apr., 1842. l., 12. lp.; 1844. l., 13. lp.
- ⁷³ Turpat, 3. apr., 843. l., 95.–101. lp.
- ⁷⁴ Turpat, 104. lp.
- ⁷⁵ Turpat, 14. apr., 279. l., 43.–45., 54.–57., 62., 63., 85. lp.; 1557. l., 35.–39. lp.
- ⁷⁶ *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 608. lpp.
- ⁷⁷ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1803. l., 27. lp.
- ⁷⁸ Turpat, 996. l., 127., 132. lp.
- ⁷⁹ Turpat, 159., 161., 165., 166. lp.
- ⁸⁰ Turpat, 166., 162. lp.
- ⁸¹ Turpat, 122., 145., 146. lp.
- ⁸² Turpat, 440. l., 29. lp.; 1983. l., 17. lp.
- ⁸³ Turpat, 1848. l., 67.–73. lp.
- ⁸⁴ Turpat, 273. l., 208., 211., 212. lp.; 1780. l., 27. lp.; 2574. f., 3. apr., 2240. l., 12., 19. lp.; 4. apr., 7052. l., 14., 21. lp.
- ⁸⁵ Turpat, 2570. f., 3. apr., 843. l., 113. lp.; 4. apr., 62. l., 1. lp.; 14. apr., 1788. b. l., 11. lp.; 2574. f., 3. apr., 2240. l., 29. lp.; 4. apr., 7052. l., 29. lp.
- ⁸⁶ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1780. l., 32. lp.; 273. l., 101. lp.
- ⁸⁷ Turpat, 713. l., 153. lp.; 1780. l., 17., 18. lp.
- ⁸⁸ Turpat, 2574. f., 4. apr., 7052. l., 37. lp.
- ⁸⁹ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1780. l., 17., 18. lp.
- ⁹⁰ Par ĀM centrālās iestādes un pārstāvniecību štatu sarakstiem 1939. gada janvārī skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārlietu dienests padomju okupācijas priekšvakarā (1938. g. novembris – 1940. g. jūnijs) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2001. – Nr. 2. – 88., 89. lpp. (turpmāk: *Lerhis A.* Latvijas ārlietu dienests ..).
- ⁹¹ LVVA, 2574. f., 4. apr., 7339. l., 20. lp.
- ⁹² Turpat, 2570. f., 4. apr., 62. l., 1. lp.
- ⁹³ Turpat, 14. apr., 214. l., 29. lp.
- ⁹⁴ Turpat, 1792. l., 62. lp.
- ⁹⁵ Turpat, 131., 52., 47. lp.; 2574. f., 4. apr., 7339. l., 5. lp.
- ⁹⁶ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1792. l., 58. lp.
- ⁹⁷ Turpat, 60. lp.
- ⁹⁸ Turpat, 1781. l., 12., 15., 16. lp.; 1792. l., 37. lp.; 1993. l., 91.–93. lp.
- ⁹⁹ Turpat, 2574. f., 4. apr., 7339. l., 66. lp. Par saraksti sakarā ar apkārtrakstu sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārlietu dienests .. – 90. lpp.
- ¹⁰⁰ *Klīve Ā.* Latvijas neatkarības gadi. – 491.–493. lpp.; *Valters M.* Mana sarakste ar Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru Latvijas traģiskajos gados. – Vasteras, 1951. – 14.–22. lpp.
- ¹⁰¹ *Klīve Ā.* Latvijas neatkarības gadi. – 493. lpp.
- ¹⁰² *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 642., 645., 646. lpp.
- ¹⁰³ *Valters M.* Mana sarakste .. – 11., 28.–30., 56., 63.–66. lpp.
- ¹⁰⁴ Turpat. – 68.–71., 76., 77. lpp.
- ¹⁰⁵ *Bērziņš Alfrēds.* 1939. Lielo notikumu priekšvakarā. – [Ņujorka]: Grāmatu Draugs, 1976. – 144., 116. lpp. (turpmāk: *Bērziņš Alfrēds.* 1939. Lielo notikumu priekšvakarā); Kārlis Ulmanis trimdā

- un cietumā. – 123., 124. lpp.; *Krieviņš E.* Viņās dienās: Atmiņas, apcerējumi un laika biedru suminājumi. – Melburna: Austrālijas Latvietis, 1966. – 210. lpp. (turpmāk: *Krieviņš E.* Viņās dienās).
- ¹⁰⁶ *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. – 337., 338. lpp.
- ¹⁰⁷ *Feldmanis I., Stranga A., Virsis M.* Latvijas ārpolitika .. – 303. lpp.
- ¹⁰⁸ *Munters V.* Pārdomas. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1963. – 18. lpp.; “Neatkarīgā” Latvija – kāda tā bija. – 192., 193. lpp.
- ¹⁰⁹ *Treiguts-Tāle E.* – 246. lpp.
- ¹¹⁰ LVVA, 2570. f., 14. apr., 807. l., 58. lp.
- ¹¹¹ League of Nations Photo Archive. Council Session 106; www.indiana.edu/~league/councilsess106.htm; Council Session 107; www.indiana.edu/~league/councilsess107.htm; Twentieth Ordinary Session of the Assembly, Geneva, December 11 – December 14, 1939; www.indiana.edu/~league/20thordinaryassemb.htm. (Skatīts 12.12.2004.)
- ¹¹² LVVA, 2574. f., 4. apr., 7339. l., 61., 40., 41. lp.
- ¹¹³ Turpat, 59. lp. Sīkāk par apkārtrakstiem skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārlietu dienests .. – 92. lpp.
- ¹¹⁴ LVVA, 2570. f., 14. apr., 375. l., 291. lp.
- ¹¹⁵ *Andersons E.* Ārpolitika. – 2. sēj. – 226., 227. lpp.; *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. – 351. lpp.
- ¹¹⁶ *Gore I., Stranga A.* Latvija: neatkarības mījkrēslis. Okupācija. 1939. gada septembris – 1940. gada jūlijs. – Rīga: Izglītība, 1992. – 234. lpp. (turpmāk: *Gore I., Stranga A.* Latvija: neatkarības mījkrēslis); *Bērziņš Alfrēds.* 1939. Lielo notikumu priekšvakarā. – 225. lpp.
- ¹¹⁷ *Andersons E.* Ārpolitika. – 2. sēj. – 258., 371. lpp.; Latvijas okupācija un aneksija: 1939–1940: Dokumenti un materiāli / I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, J. Goldmanis, A. Stranga. – Rīga, 1995. – 128., 153., 154., 204.–206. lpp. (turpmāk: Latvijas okupācija un aneksija).
- ¹¹⁸ *Treiguts-Tāle E.* – 286., 287. lpp.
- ¹¹⁹ *Bērziņš Alfrēds.* Labie gadi. – 275. lpp.; *Gore I., Stranga A.* Latvija: neatkarības mījkrēslis. – 246. lpp.; *Stranga A.* Latvijas ārējā tirdzniecība 30. gadu nogalē // Latvijas Vēsture. – 1994. – Nr. 1. – 21. lpp. (turpmāk: *Stranga A.* Latvijas ārējā tirdzniecība ..).
- ¹²⁰ *Andersons E.* Ārpolitika. – 2. sēj. – 260. lpp.; *Stranga A.* Latvijas ārējā tirdzniecība .. – 23. lpp.
- ¹²¹ *Andersons E.* Ārpolitika. – 2. sēj. – 228. lpp.; *Ritenis J.* Diplomātiskā cīņa .. – 40. lpp.; *Gore I., Stranga A.* Latvija: neatkarības mījkrēslis. – 28. lpp.; *Stranga A.* Latvijas ārējā tirdzniecība .. – 21., 22. lpp.
- ¹²² LVVA, 2570. f., 5. apr., 63. l., 1. lp.
- ¹²³ Vācijas sūtnis Latvijā Ulrihs fon Koce.
- ¹²⁴ LVVA, 293. f., 1. apr., 518. l., 11. lp.
- ¹²⁵ *Valters M.* Mana sarakste .. – 96., 98.–100., 113., 114. lpp.
- ¹²⁶ Turpat. – 116., 117., 130. lpp.
- ¹²⁷ *Stegmanis A.* Atmiņas // Atbalss. – 1981. – Nr. 5. – 5. lpp.; “Neatkarīgā” Latvija – kāda tā bija. – 177., 178., 180. lpp.; LVVA, 2570. f., 11. apr., 528. a l., 4. lp.; 14. apr., 1781. l., 28., 29., 30., 31., 35. lp.
- ¹²⁸ LVVA, 2570. f., 3. apr., 1238. l., 51., 53., 54. lp.
- ¹²⁹ Skatīt: turpat, 2574. f., 4. apr., 7339. l.

- ¹³⁰ Turpat, 50. lp.
- ¹³¹ Turpat, 2570. f., 3. apr., 1238. l., 39. lp.
- ¹³² Latvijas okupācija un aneksija. – 91. lpp.; LVVA, 2570. f., 14. apr., 1993. l., 99. lp.
- ¹³³ LVVA, 2574. f., 4. apr., 7339. l., 43., 102. lp.
- ¹³⁴ *Krieviņš E.* Viņās dienās. – 213. lpp.
- ¹³⁵ LVVA, 2570. f., 1. apr., 472. l., 116., 117. lp.
- ¹³⁶ Turpat, 128. lp.
- ¹³⁷ Turpat, 3. apr., 1253. l., 3. lp.
- ¹³⁸ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 347. kaste.
- ¹³⁹ LVVA, 2574. f., 4. apr., 7339. l., 48. lp.
- ¹⁴⁰ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1792. l., 86. lp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 2. sēj. – 158. lpp.
- ¹⁴¹ *Donass F.* Politiskos krustceļos: Atmiņas un vērojumi 20-gadīgā diplomātiski konsulārā dienestā. – [Evanston (III.)]: Šķirmants, 1969. – 115. lpp. (turpmāk: *Donass F.*); *Jēkabsons Ē.* Latvijas sūtniecība Varšavā. 1939. gada septembris // Neatkarīgā Čīņa. – 1992. – 16. janv. – 2. lpp. (turpmāk: *Jēkabsons Ē.* Latvijas sūtniecība Varšavā).
- ¹⁴² *Stalažs V.* Sen ziedējušas puķes. – Dobeles, 1993. – 102. lpp.; LVVA, 2574. f., 2. apr., 6969. l., 9. lp.
- ¹⁴³ LVVA, 2574. f., 2. apr., 6969. l., 18. lp.; 2570. f., 3. apr., 1244. l., 62.–64. lp.
- ¹⁴⁴ Turpat, 2570. f., 1. apr., 472. l., 32.–53. lp.; 3. apr., 1244. l., 62.–64. lp.
- ¹⁴⁵ Turpat, 2570. f., 1. apr., 472. l., 32.–53. lp.; *Jēkabsons Ē.* Latvijas sūtniecība Varšavā.
- ¹⁴⁶ LVVA, 2570. f., 3. apr., 1244. l., 65.–70. lp.
- ¹⁴⁷ Turpat, 14. apr., 1781. l., 40. lp.; 11. apr., 528. a l., 22., 23. lp.
- ¹⁴⁸ Turpat, 3. apr., 865. l., 40. lp.; 14. apr., 375. l., 134., 135., 249., 250., 261., 356. lp.
- ¹⁴⁹ Turpat, 5. apr., 62. l., 141., 156. lp.
- ¹⁵⁰ Turpat, 2570. f., 14. apr., 941. l., 10. lp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 618. lpp.
- ¹⁵¹ LVVA, 2570. f., 3. apr., 870. l., 271. lp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 618. lpp.
- ¹⁵² LVVA, 2570. f., 3. apr., 846. l., 57. lp.; *Jūlijs Feldmans.* – 153., 143. lpp.
- ¹⁵³ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1122. l., 236. lp.
- ¹⁵⁴ Turpat, 5. apr., 63. l., 140., 142. lp.
- ¹⁵⁵ Turpat, 14. apr., 1122. l., 3., 215., 216., 220. lp.
- ¹⁵⁶ Turpat, 1. apr., 472. l., 60. lp.
- ¹⁵⁷ *Donass F.* – 117., 118., 121., 125., 129. lpp.
- ¹⁵⁸ *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 26. lpp.
- ¹⁵⁹ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1792. l., 19. lp.; 338. l., 15. lp.; 1. apr., 472. l., 91. lp.
- ¹⁶⁰ Turpat, 14. apr., 1624. l., 24. lp.
- ¹⁶¹ Sikāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārlietu dienests .. – 100. lpp.
- ¹⁶² LVVA, 2570. f., 14. apr., 1123. l., 47., 48., 51., 53., 56., 57., 130. lp.; 1512. l., 28., 29. lp.
- ¹⁶³ Turpat, 1123. l., 46. lp.; 1512. l., 15., 18. lp.; 1993. l., 117. lp.
- ¹⁶⁴ Turpat, 1123. l., 15., 60., 63., 64. lp.; 1512. l., 5., 7., 8. lp.; 1782. l., 17. lp.; 1789. l., 75. lp.; 3. apr., 840. l., 101. lp.
- ¹⁶⁵ Turpat, 2570. f., 3. apr., 840. l., 96. lp.; 14. apr., 1123. l., 9., 59., 60., 63., 64. lp.; 1512. l., 4., 5., 6.–8., 10. lp.

- ¹⁶⁶ Turpat, 2574. f., 4. apr., 7339. l., 138. lp.; 2570. f., 3. apr., 1254. l., 52. lp.
- ¹⁶⁷ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1993. l., 105., 116. lp.
- ¹⁶⁸ Turpat, 1356. l., 164., 161. lp.
- ¹⁶⁹ Turpat, 233., 234. lp.
- ¹⁷⁰ Turpat, 75., 74., 63. lp.
- ¹⁷¹ Turpat, 1993. l., 120., 121. lp.; 1803. l., 24. lp. 1954. gadā dokumenti pārsūtīti uz Zviedrijas Ārlietu ministriju. 1997. gada 26. oktobrī Zviedrijas ārlietu ministre L. Hjelm-Vallēna (*Hjelm-Wallén*) atdeva tos LR Ārlietu ministrijai.
- ¹⁷² Turpat, 1849. l., 82.–85., 88. lp. Salīdzinājumam: 1939. gadā Lietuvai bija 15 diplomātiskās pārstāvniecības (Berlīnē, Briselē, Buenosairesā, Londonā, Maskavā, Parīzē, Rīgā, Romā, Stokholmā, Tallinā, Vašingtonā, Vatikānā, Tautu Savienībā Ženēvā, līdzīga iemesla dēļ tika slēgtas sūtniecības Prāgā un Varšavā); 8 karjeras ģenerālkonsulāti (Cīrihē, Kēnigsbergā, Kopenhāgenā, Ņujorkā, Roterdamā, Telavivā, Toronto un vēlāk vācu okupētajā Klaipēdā); 7 goda ģenerālkonsulāti, 6 karjeras konsulāti (Čikāgā, Daugavpilī, Liepājā, Rīgā, Sanpaulu un Tilzītē); 33 goda konsulāti un 6 goda vicekonsulāti Amerikā, Āfrikā, Āzijā un Eiropā. (*Jonušauskas L.* Likimo vedami. Lietuvos diplomatinēs tarnybos egzilyje veikla 1940–1991. – Vilnius, 2003. – 38. lpp.; turpmāk: *Jonušauskas L.*)
- ¹⁷³ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1993. l., 149. lp.; 1985. l., 3. lp.; 1849. l., 85., 83. lp.
- ¹⁷⁴ Turpat, 1985. l., 6. lp.; 1781. l., 48. lp.; 1849. l., 86., 85. lp.
- ¹⁷⁵ Sīkāk skatīt: *Lerhis A.* Latvijas ārlietu dienests .. – 103. lpp.
- ¹⁷⁶ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1782. l., 55. lp.; 1781. l., 52., 53. lp.
- ¹⁷⁷ Turpat, 1296. l., 28.–30. lp.; 1794. l., 49., 50. lp.
- ¹⁷⁸ Turpat, 1296. l., 22. lp.; 1781. l., 41. lp.; 214. l.
- ¹⁷⁹ Turpat, 1850. l., 8.–13. lp.
- ¹⁸⁰ Turpat, 1779. l., 6. lp.; 1391. l., 17. lp.; 1620. l., 448. lp.
- ¹⁸¹ Turpat, 4. apr., 69. l., 29. lp.; 14. apr., 1620. l., 442.–448. lp.
- ¹⁸² Turpat, 4. apr., 69. l., 29.–31. lp.; 14. apr., 1620. l., 444. lp.; 522. l.
- ¹⁸³ O. Grosvalds 1940. gada 9. jūnijā bija devies prom no Parīzes. Vācu karaspēka ātrā uzbrukuma dēļ viņam vajadzēja doties tālāk uz Bordo. Tur ieradies 14. jūnijā, viņš apmetās Latvijas goda konsula vasarnīcā Bordo tuvumā. Sūtņis pieredzēja divas smagas bombardēšanas – sākumā Parīzē, pēc tam Bordo. 14. jūnijā viņš nosūtīja telegrammu ārlietu ministram, bet nesaņēma atbildi. 17. jūnijā, brīdī, kad O. Grosvalds rakstīja vēstuli sūtņim K. Zariņam, viņš saņēma ziņu par Vācijas pamiera piedāvājumu Francijai un PSRS iebrukuma draudiem Latvijai. Ārlietu ministrijas vēstuli par ārkārtas pilnvarām O. Grosvalds bija saņēmis pirms 17. jūnija. Sūtņis lūdza K. Zariņu sniegt viņam informāciju par situāciju Latvijā, norādot, ka “Tu esi vienīgais kolēģis, ar kuru varu sazināties – vai vismaz par kuru domāju, ka varu sazināties”. (LR Ārlietu ministrijas arhīvs, “Londonas arhīvs”, 428. kaste.)
- ¹⁸⁴ LVVA, 2570. f., 4. apr., 69. l., 29.–31. lp.
- ¹⁸⁵ Turpat, 3. apr., 844. l., 133.–141. lp.
- ¹⁸⁶ Turpat, 14. apr., 1391. l., 14. lp.
- ¹⁸⁷ Turpat, 1993. l., 140., 142. lp.; 1297. l., 27., 28. lp.
- ¹⁸⁸ Turpat, 3. apr., 1254. l., 34. lp.

- ¹⁸⁹ Treijs R. Latvijas valsts un tās vīri. – 64., 65. lpp.; Vanags K. Boļševiku jūgā: Piezīmes par latviešu tautas traģēdiju. – B. v., b. i., 1988. – 28. lpp. (turpmāk: Vanags K.); Krieviņš E. Viņās dienās. – 212., 213. lpp.; Andersons E. Ārpolitika. – 2. sēj. – 410. lpp.
- ¹⁹⁰ Andersons E. Ārpolitika. – 2. sēj. – 347., 412. lpp.
- ¹⁹¹ Turpat. – 412. lpp.; Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve. – 368., 369. lpp.; Munters V. Pārdomas. – 41. lpp.
- ¹⁹² Bērziņš Alfrēds. Kārlis Ulmanis. – 331. lpp.; Bērziņš Alfrēds. Labie gadi. – 281. lpp.; Klīve Ā. Latvijas zelts un tā liktenis // Arhīvs: Raksti par latviskām problēmām / Red. E. Dunsdorfs. – 11. sēj. – Melburna, 1971. – 16. lpp. (turpmāk: Klīve Ā. Latvijas zelts ..).
- ¹⁹³ Andersons E. Ārpolitika. – 2. sēj. – 413. lpp.
- ¹⁹⁴ Pilnvaras, ārkārtējās // Latvu Enciklopēdija / Red. A. Švābe. – 3. sēj. – Stokholma, 1953–1955. – 1941. lpp. (turpmāk: Pilnvaras ..); Unāms Ž. Neatkarības saulrietā. – 17. lpp.
- ¹⁹⁵ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 380. kaste.
- ¹⁹⁶ PRO. FO. – 371/24761. – P. 181; LVVA, 293. f., 1. apr., 4388. l., 28. lp.
- ¹⁹⁷ LVA, 2263. f., 1. apr., 29. l., 41. lp.; Bērziņš Arturs. – 227. lpp.; Latvieši Lielbritānijā. – 94.–96. lpp.; Feldmanis I., Freimanis A. A., Lerhis A., Ziemele I. Latvijas valsts okupācijas gados (1940–1991) // Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918–1998. – Rīga: Nordik, 1999. – 131. lpp. (turpmāk: Latvijas valsts okupācijas gados). Salīdzinājumam – arī kaimiņvalsts Lietuvas valdība sāka veikt līdzīgus pasākumus. 1940. gada 1. jūnijā Lietuvas ārlietu ministrs J. Urbšis (*Urbšys*) nosūtīja telegrammas Lietuvas diplomātiskajiem pārstāvjiem Rietumvalstīs, paziņojot, ka nacionālās katastrofas gadījumā par Lietuvas diplomātiskā dienesta vadītāju tiek iecelts šīs valsts sūtnis Itālijā S. Lozoraitis (*Lozoraitis*), seniors. (*Jonušauskas L.* – 364. lpp.)
- ¹⁹⁸ LVVA, 2570. f., 5. apr., 63. l., 170. lp.
- ¹⁹⁹ Bērziņš Alfrēds. Labie gadi. – 281., 282. lpp.; Klīve Ā. Latvijas zelts .. – 16. lpp.; Stranga A. Latvijas ārējā tirdzniecība .. – 23. lpp.
- ²⁰⁰ PRO. FO. – 371/24761; N5833/1224/59. – P. 31; Latvijas valsts okupācijas gados. – 133. lpp.
- ²⁰¹ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1832. l., 1.–6. lp.; 1781. l., 49., 53. lp.
- ²⁰² Latvijas okupācija un aneksija. – 320., 321. lpp.; Stranga A. Vilhelma Muntera noslēpumi // Diena. – 1993. – 20. nov.; Andersons E. Ārpolitika. – 2. sēj. – 442. lpp.
- ²⁰³ Andersons E. Ārpolitika. – 2. sēj. – 442. lpp.

4. nodaļa

LATVIJAS ĀRLIETU MINISTRIJAS LIKVIDĀCIJA UN DIPLOMĀTISKĀ DIENESTA SAMAZINĀŠANA

1.§

Latvijas Republikas okupācijas sekas ārlietu resorā

Pēc PSRS 1940. gada 14. jūnija ultimāta Lietuvai PSRS karaspēka vienības 15. jūnijā uzbruka Latvijas robežsargiem Mašlenkos.¹ Vairākos pētījumos uzsvērts, ka K. Ulmanis jau 14. jūnijā bija nolēmis no amata neatkāpties un uz ārzemēm nedoties, arī Latvijas valdība nolēma palikt līdz pēdējai iespējai.² Valsts ārpolitiskā vadība acīmredzot laikus nebija domājusi par trimdas valdības veidošanu, apdraudēto personu glābšanu un diplomātiskiem protestiem valsts okupācijas gadījumā. Jāpiekrīt filozofa V. Zariņa konstatētajam: "Latvijā netika veikts gandrīz nekas, lai valsti un tautu sagatavotu ilgstošai okupācijai. Netika radīta materiālā bāze pagrīdes darbībai, ne arī izraudzīti šim nolūkam sagatavoti cilvēki. Netika nogādāti drošās ārzemēs, piemēram, Kanādā, okupantu visvairāk apdraudēto valsts dienestu darbinieki un dienesta dokumenti. Izlūkdienesta, diplomātiskā dienesta un citu speciālo dienestu kadru darbinieki, kas būtu varējuši daudz paveikt valsts kontinuitātes uzturēšanā, kopā ar lielāko daļu šo iestāžu dokumentu nonāca okupantu rokās un aizgāja bojā, bet latviešu tautai līdz ar to būtiski samazinājās iespējas gūt pareizu orientāciju sarežģītajā situācijā, izsargāties no kļūdām un no nevajadzīgiem upuriem."³ Ne viss iekavētais bija padarāms laikā no 14. līdz 16. jūnijam (piem., nokārtot jautājumu par iespējamās trimdas valdības atrašanās vietu), tomēr atsevišķi diplomātiskās pretošanās pasākumi būtu bijuši ļoti nepieciešami.

16. jūnijā PSRS iesniedza ultimātīvu notu arī Latvijas valdībai, kurā pieprasīja Latvijas valdības atkāpšanos un jaunas valdības sastādīšanu, kas spētu "godīgi pildīt" Latvijas-PSRS savstarpējās palīdzības paktu, kā arī neierobežota padomju karaspēka kontingenta ielaišanu Latvijā.⁴ Pretestības gadījumā PSRS draudēja pret Latviju lietot militāru spēku. Latvijas sūtis F. Kociņš sarunās ar PSRS ārlietu ko-

misāru V. Molotovu mutiski noraidīja padomju puses apsūdzības, sakot, ka neredz pamata šādam padomju valdības paziņojumam.⁵

16. jūnija vakarā Latvijas valdības sēdē tika pieņemts lēmums par valdības atkāpšanos. Spēka lietošanas draudu priekšā valdība nolēma pieņemt padomju ultimātīvo prasību, cerot, ka PSRS respektēs Latvijas suverenitāti. Klātesošie valdības locekļi Valsts prezidentam K. Ulmanim iesniedza demisijas rakstus. Demisionēja viss Ministru kabinets. Valdība noraidīja arī simbolisku militāru pretošanos.⁶ 16. jūnija vakarā padomju pusei tika nodota Latvijas valdības atbilde, ka tā, nevarēdama atzīt par pamatotiem PSRS ultimātīvo prasību motīvus, deklarē, ka Latvijas valdība arvien godīgi pildījusi un arī turpmāk pildīs Savstarpējās palīdzības paktu. Taču valdība iedzīvotājiem nesniedza patiesu informāciju un neveica arī nekādus ārkārtējus pasākumus. Neviens no MK locekļiem nedevās trimdā, lai tur politiski un diplomātiski turpinātu cīņu par Latviju.⁷ 17. jūnija rīta sēdē MK pilnā sastāvā vēlreiz izteicās par ultimāta pieņemšanu.⁸ Domājams, lai saglabātu tautas dzīvo spēku, valdība nolēma nedot pavēli karaspēkam militāri pretoties.

Valsts prezidents, joprojām ticot, ka ar savu nosvērtību un klātbūtni spēš paglābt Latvijas neatkarību, centās apelēt pie līgumā paredzētās Latvijas suverenitātes saglabāšanas, lai arī tā būtu vēl ierobežotākā formā.⁹ Valdība cerēja, ka arī pēc PSRS armijas kontingenta palielināšanas Latvijā valstij vēl būs iespējams saglabāt kaut ļoti ierobežotu patstāvību un turpmākās attiecības ar PSRS veidot uz Latvijas-PSRS savstarpējās palīdzības līguma pamata. Starpkaru perioda Latvijas pēdējā neatkarīgā valdība līdz 17. jūnija pusdienlaikam neveica diplomātisku protestu Padomju Savienībai un arī nemēģināja starptautiskai sabiedrībai izskaidrot padomju ultimāta pieņemšanas apstākļus. Valdība turpināja rīkoties autoritārisma garā un valsts okupācijas brīdī neinformēja tautu par tās patieso stāvokli un notikumu gaitu. Jāatzīst, ka konkrētajā situācijā Eiropā Latvija nevarēja cerēt ne uz kādu reālu ārvalstu militāru palīdzību. Aizejošās valdības diplomātisks protests un politiskā paziņojumā definēta piekāpšanās svešas varas militārā pārspēka priekšā nenoliedzami būtu devusi papildu argumentāciju Latvijas valsts turpmākā statusa, tiesiskās kontinuitātes un starptautiskā prestiža jautājuma risinājumam.

Par spīti Latvijas sūtņu iepriekšējiem brīdinājumiem par kara neizbēgamību, kā arī neņemot vērā sūtņu ieteikumus, okupācijas dienās valdība nedeva konkrētu uzdevumu pārstāvniecībām ārzemēs starptautiski protestēt pret okupāciju un informēt pasauli par notikumu patieso gaitu Latvijā. Vēlāk Latvijas sūtņu pret okupāciju vērstie protesti bija pašu sūtņu iniciatīva.¹⁰ Protams, viņu protesti bija nozīmīgi, tomēr tiem nevarēja būt tik liela nozīme, kāda būtu valdības protestam. Ulmaņa

valdība centās izvairīties no jebkuras rīcības, kuru varētu iztulkot kā pretošanos: neizteica protestu; neizsludināja izņēmuma stāvokli vai mobilizāciju; neizteica sašutumu par PSRS ultimātīvo prasību izvirzīšanu un lūdza PSRS nepublicēt prasību ultimātīvo daļu; neapstrīdēja ultimāta likumību un nenorādīja Padomju Savienībai uz tās starptautisko saistību pārkāpumiem.¹¹

K. Ulmanis uz Latvijas Bankas padomes priekšsēdētāja Ā. Klīves ieteikumu par valdības protesta nepieciešamību atbildējis, ka "protestēt eventuāla krievu iebrukuma gadījumā jau priekš mēneša uzdots Zariņam Londonā un saziņā ar viņu citiem mūsu diplomātiem. Tas darīts reizē ar ārkārtējo pilnvaru piešķiršanu. Protestēt ar vārdiem vien vai ar sabotāžu šeit mēs nevaram."¹² Nav izdevies konstatēt, ka ārkārtas pilnvaru tekstā būtu kaut kas minēts par valdības protesta funkciju nodošanu sūtņiem. Turklāt pilnvarās minētie sūtņi (tikai ārpus Baltijas reģiona) būtu varējuši protestus iesniegt vienīgi rezidences valstu valdībām, bet ne PSRS. Ietekmīgāka būtu bijusi starptautiskai sabiedrībai kopumā adresēta politiska paziņojuma deleģēšana sūtņiem, bet arī šāds variants pilnvarās nebija paredzēts. Netika paredzēta iespēja veikt arī citas valdības funkcijas ārzemēs (piem., atsevišķu ministriju veidošanu, kādas bija vairākām citu valstu trimdas valdībām Londonā). Tātad valdības protesta trūkums ievērojami sarežģīja Latvijas sūtņu situāciju Rietumvalstīs.¹³ Tas rāda, ka K. Ulmanis neizprata diplomātiskā protesta, kas tajā brīdī neko nemainītu, tālejošo nozīmi ilglaicīgā perspektīvā starptautisko tiesību izpratnē, bet V. Munters izrādījās sliktis padomnieks prezidentam valstij kritiskajās dienās.

17. jūnija iebrukumam un okupācijas izpausmēm nebija gatavs arī ārlietu dienests kopumā. Kā liecina vēlāko gadu memuāri, V. Munters Ārlietu ministrijas vadošajām amatpersonām sniedza ierobežotu informāciju. Ministrs nenoliedzami varēja ietekmēt K. Ulmani; arī okupācijas dienās K. Ulmanis savu pozīciju ārpolitiskajos jautājumos saskaņoja ar V. Munteru.¹⁴ Vēstures literatūrā ir plaši pārstāvēts uzskats, ka ārkārtas pilnvaras faktiski stājās spēkā 17. jūnijā, kad K. Zariņš saņēma V. Muntera telegrammu, ko ministrs bija sūtījis pirms PSRS tanku ienākšanas Rīgā: "Visā valstī ienāk padomju karaspēks un ieņem svarīgas iestādes." Sūtņi sapratīs, ka Latvijas valdībai atņemtas rīcības iespējas un ārkārtējās pilnvaras stājušās spēkā.¹⁵ K. Zariņš uzskatīja, ka viena no 17. jūnijā saņemtajām telegrammām nozīmējusi, ka valsts ir okupēta.¹⁶ Arī pārējie sūtņi saņēma līdzīga satura telegrammas.¹⁷ Līdz šim nav konstatēts, ka Latvijas sūtņi Londonā K. Zariņš vai ārlietu dienests kopumā laikā no 1940. gada 17. maija līdz 17. jūnijam būtu saņēmis no Latvijas pirmskara neatkarības perioda pēdējās suverēnās valdības kādas konkrētas papildu instrukcijas par turpmāk ieņemamo nostāju, konkrētiem uzdevumiem diplomātu tālākai

darbībai un viņiem saistošus juridiskus aktus turpmākās darbības jautājumā, kā arī ārkārtas pilnvaru iedarbināšanai, lai varētu efektīvi politiski un diplomātiski turpināt cīņu par Latviju.¹⁸

17. jūnijā Sarkanā armija okupēja Latviju. Lielas PSRS karaspēka daļas pārgāja Latvijas robežu, sagrābjot tās teritoriju bez karadarbības un izvietojoties Rīgā un citos Latvijas stratēģiskajos centros. Situācijas kontroli valstī pārņēma PSRS sūtniecība Rīgā. Visi turpmākie notikumi norisinājās ārvalsts militārā spēka klātbūtnē. Latvijas valdība faktiski zaudēja rīcībspēju un līdz ar to Latvijas valsts savu neatkarību.¹⁹ No okupācijas brīža Latvijas valsts iestādēm vairs nebija brīvas rīcības iespēju, to darbība lielā mērā tika paralizēta. Jau 17. jūnija dienas vidū PSRS sāka kontrolēt Latvijas valdības iestāžu sakarus ar ārpusauli. Okupanti pārņēma valdības iestādes, ar kuru starpniecību bija iespējams uzturēt sakarus ar ārzemēm un iekšzemē. No PSRS karaspēka ienākšanas brīža Rīgā V. Munters sūtņiem telegrammas vairs nesūtīja. Patieso informāciju ministrs slēpa pat uzrunā ĀM darbiniekiem.²⁰ Līdz ar to ĀM nesāka pretdarbību okupācijai starptautiskā plāksnē.

1940. gada 17. jūnija vakarā K. Ulmanis uzrunā Radiofonā visus aicināja "palikt savās vietās", jo atliek paļauties tikai pašiem uz sevi.²¹ Atliek pievienoties vairākkārt izteiktajam viedoklim, ka ne Latvijas valdība, ne valsts galva savā pēdējā uzrunā tautai nesauca lietas īstajā vārdā; neizskanēja neviens iebildums vai protests.²² Alfrēds Bērziņš rakstīja, ka K. Ulmaņa noslēdzošā frāze par palikšanu savās vietās bija netiešs aicinājums palikt uzticīgiem Latvijai visos apstākļos.²³ Tomēr prezidenta aicinājums varēja nozīmēt arī novēlējumu pašiem rīkoties atbilstoši apstākļiem. Vēsturnieks E. Dunsdorfs vēlākos pētījumos pauda uzskatu, ka šis K. Ulmaņa teiciens un viņa darbība bija kļūda: "dodoties uz ārzemēm, Ulmanis būtu varējis vairāk darīt Latvijas labā"²⁴. E. Dunsdorfs nekonkretizē apgalvojumā izteikto iespēju realitāti. Jautājums par to, vai valsts teritoriju atstājušam Valsts un Ministru prezidentam būtu reālas iespējas konkrētai rīcībai, ir diskutabls pat gadījumā, ja viņam būtu pilnvaras veidot trimdas valdību ārzemēs.

Latvijas sūtņi vēlāk, jau pēc aneksijas, analizēja K. Ulmaņa valdības rīcību. Daži Latvijas diplomātiskie darbinieki pārmeta K. Ulmanim neziņošanu par piekāpšanos svešās varas priekšā.²⁵ Bijušais sūtņis Zviedrijā V. Salnais izteicās par K. Ulmaņa režīma nožēlojamo un apkaunojošo kapitulāciju. Bijušais sūtņis V. Šūmanis uzskatīja, ka nevajadzējis jūnijā padoties bez protesta. Sūtņis Lielbritānijā K. Zariņš un sūtņis ASV A. Bilmanis vēl septembrī apmainījās domām par valdības nepretošanās lēmuma sekām.²⁶

Pakāpeniska ārējo sakaru ierobežošana un ĀM darbības apjoma samazināšana sākās tūlīt pēc PSRS armijas iebrukuma. ĀM darbinieki izjuta sasprindzinājumu, bažas un neziņu par savu personisko un Latvijas nākotni. Ministrijas un sūtniecību darba ritms bija izjaukts un to rīcība traucēta. Telefona sarunas noklausījās un ierakstīja čekisti.²⁷ 18. jūnija priekšpusdienā V. Munteram piezvanīja sūtnis Stokholmā V. Salnais un jautāja ministra viedokli par arhīvu saglabāšanu. V. Munters iebilda pret arhīvu iznīcināšanu, un šis norādījums saglabāja Latvijas ĀM dokumentus. Tas attiecās arī uz sūtniecību arhīviem Londonā un Vašingtonā. Nekādas citas instrukcijas V. Munters sūtnim nedeva, jo sarunu jau noklausījās PSRS okupācijas iestādes.²⁸

Starptautiskā plāksnē Latvijas valdības rīcība izskatījās neskaidra, tāpēc citu valstu valdības uzreiz arī nevarēja nosodīt Latvijas okupāciju. Daudzās valstīs izveidojās priekšstats, ka PSRS karaspēks ienācis Latvijā uz labprātīgas vienošanās pamata. Baltijas valstu okupācija ārzemēs palika gandrīz neievērota, jo galvenā uzmanība tika pievērsta notikumiem Francijā – galvaspilsētas Parīzes ieņemšanai un valsts lielākās daļas okupācijai. Vērtējums ārzemēs bija tāds, ka Baltijas valstīm nav bijis pietiekamas pastāvēšanas gribas.²⁹ Situāciju neskaidru padarīja tas, ka daļu PSRS karaspēka Baltijas valstīs it kā bija ielaidušas brīvprātīgi uz 1939. gada Savstarpējās palīdzības līguma pamata. Baltijas valstu sūtņi pret notikušajām pārmaiņām vilcinājās protestēt, jo Igaunijas un Latvijas prezidenti – K. Petss (*Pāts*) un K. Ulmanis – apstiprināja amatos PSRS sūtniecību sastādītās valdības un parakstīja šo valdību izdotos likumus.³⁰ Ārvalstu diplomātiem neskaidrības radīja arī pasākumi it kā demokratizācijas virzienā. Valdības 21. jūnija deklarācija bija radījusi priekšstatu, ka Latvija turpina būt suverēna valsts ar patstāvīgu valdību.³¹ Daudzi autori ar šo faktu pamato ārvalstu protesta izpaukšanu.

Pēc Latvijas suverēnās valdības piespiedu atkāpšanās un padomju marionešu valdības sastādīšanas 21. jūnijā it kā notika varas pārņemšana. Dažus mēnešus Latvijas valsts formāli (“uz papīra”) vēl turpināja būt neatkarīga. Mūsdienās starptautisko tiesību speciālisti, piemēram, J. Sozanskis, pamatoti uzskata, ka t.s. tautas valdībām nebija leģitimitātes pārstāvēt Baltijas valstis.³² Kirhenšteina “valdība” nebija Latvijas suverenitātes pārstāve, tāpēc tās lēmumi tiesiski bija nelikumīgi un spēkā neesoši. Tomēr PSRS okupācijas apstākļos tās lēmumi reāli darbojās.

Latvijas politiskās vadības lēmums samierināties ar PSRS 16. jūnija ultimātu un nepretoties neizprovocētajai PSRS militārajai okupācijai ne diplomātiski, ne militāri, kā arī atturēšanās nosūtīt instrukcijas par ārkārtas pilnvarām sūtniecībām okupācijas gadījumā lielā mērā noteica arī ĀM turpmāko likteni. Autoritārisma apstākļos

Latvijā arī okupācijas brīdī nepaplašinājās to cilvēku loks, kuri pieņēma ārpolitiskos lēmumus. Pat ārkārtas apstākļos nenotika koleģiālas apspriedes, un ārpolitiskās problēmas joprojām tika apspriestas divu amatpersonu lokā autoritārā režīma garā, turklāt šiem cilvēkiem nebija pa spēkam radīt jaunas idejas. K. Ulmanis ārkārtas situācijā diplomātiskā protesta nianse un nozīmi neizprata vai arī nevēlējās izprast. Taču Latvijas ārpolitiskās vadības pieņemtie lēmumi nekādā ziņā nemazina pilnīgu PSRS atbildību par Latvijas okupāciju un vēlāko aneksiju.

PSRS atsūtīto emisāru vadībā Baltijas valstu formālās neatkarības pēdējos mēnešos tika iesākts pakāpenisks šo valstu neatkarības likvidēšanas process un īstenota aneksijas juridiska noformēšana – virkne politisku, militāru, organizatorisku un ideoloģisku pasākumu. PSRS savu inkorporācijas plānu centās īstenot vietējo likumu aizsegā. Tai bija svarīgi, ka visus lēmumus, kas noveda pie Baltijas valstu iekļaušanas Padomju Savienībā, šķietami pieņēma vietējās valdības.³³ Kirhenšteina “valdība” darbojās pilnīgā PSRS iestāžu kontrolē un saņēma norādījumus no tām. Šis “valdības” faktiskais vadītājs bija PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietnieks un ārlietu tautas komisāra pirmais vietnieks A. Višinskis (*Вышинский*), kurš izmantoja šo marionešu valdību, lai panāktu Latvijas iekļaušanu PSRS sastāvā.³⁴ Valdības galva A. Kirhenšteins atradās nepārtrauktā PSRS sūtniecības uzraudzībā, viņam visur sekoja PSRS sūtniecības 1. sekretārs M. Vetrovs (*Ветров*). PSRS sūtniecības un vēlāk arī Latvijas kompartijas (LKP) spiediens uz t.s. tautas valdību bija nepārtraukts.

21. jūnija rītā A. Kirhenšteins pārņēma ārlietu resora vadību bez speciālas ceremonijas un uzrunām, kā tas notika citās ministrijās. Resora nodošanas un pārņemšanas rīkojumu parakstīja V. Munters un A. Kirhenšteins. Ar atsevišķām pavēlēm 21. jūnijā tika noformēta ārlietu ministra V. Muntera atkāpšanās no amata un ārlietu resora nodošana Ministru prezidentam un ārlietu ministra vietas pagaidu izpildītājam A. Kirhenšteinam – un pēdējais uzņēmās ārlietu resora vadību.³⁵ Marionešu valdībā pilntiesīga ārlietu ministra amats vispār nebija paredzēts. Sākās Latvijas ārlietu aparāta un tā darbības pakāpeniska samazināšana, kas rezultātā noveda pie ĀM un daļas pārstāvniecību likvidēšanas. 22. jūnijā A. Kirhenšteins, tiekoties ar ĀM darbiniekiem, savā uzrunā īpaši uzsvēra Latvijas un PSRS draudzības nozīmi.³⁶ Ministrijas vadība bija spiesta pildīt citas valsts varas gribu, resors bija zaudējis patstāvību, ikviens tā vadības rīcība neradās ministrijas iekšienē, bet tika iniciēta no ārpusē.

“Tautas valdības” stāvokli būtiski ietekmēja ārvalstu diplomātiskā korpusa Rīgā labvēlīgā attieksme pret to. Gandrīz visas Latvijā akreditētās ārvalstu pārstāvniecības akceptēja Kirhenšteina “valdību”. Rietumvalstis sākotnēji atzina marionešu valdības Baltijā, jo valstis formāli skaitījās neatkarīgas.³⁷ Tajā pašā laikā ārvalstu sūtņi Berlīnē

jau izteica līdzjūtību sūtnim E. Krieviņam sakarā ar Kirhenšteina "valdības" nodibināšanos.³⁸ 26. jūnijā A. Kirhenšteins pirmoreiz pieņēma ārvalstu diplomātisko misiju vadītājus, kuri viņu apsveica sakarā ar stāšanos Ministru prezidenta amatā; 28. jūnijā audiencē pie A. Kirhenšteina ieradās 15 konsulārā korpusa locekļi.³⁹ 5. jūlijā britu sūtnis Č. Ords (*Orde*) rakstīja uz Londonu, ka A. Kirhenšteina zināšanu trūkums ārpolitikā ir "viņa paša atzīts un pilnīgs"; "maigi manierīgais zinātnes vīrs" nekad nav sapņojis ieņemt šādu amatu un nav tam gatavojies.⁴⁰ 15. jūlijā nevis K. Ulmanis, bet A. Kirhenšteins pieņēma "priekšā stādīšanās audiencē" jauniecelto Igaunijas sūtni Latvijā A. Renningu (*Renning*). Diplomātiskās pieņemšanas jaunajā valdībā turpinājās līdz 17. jūlijam.⁴¹

Maskavai daļēji izdevās radīt iespaidu ārvalstīs, ka Latvija turpina pastāvēt kā neatkarīga valsts un ka "Tautas valdība" īsteno patstāvīgu iekšējo un ārējo politiku. Tika radītas ilūzijas, ka Latvija saglabā neatkarīgas valsts statusu. PSRS pēc militārās okupācijas Baltijas valstīm ļāva saglabāt formālu neatkarību vēl gandrīz divus mēnešus.⁴² Tikpat ilgi tā ļāva saglabāt arī Latvijas Ārlietu ministriju.

Tajā pašā laikā marionešu valdība pakāpeniski, bet konsekventi ķērās pie neatkarīgās Latvijas valsts aparāta iznīcināšanas. Vispirms, vēl nemainot veco valsts varas struktūru, sāka nomainīt augstākā ranga valsts darbiniekus. Sākās "buržuāziskā valsts aparāta salaušana". Tā sauktās Tautas valdības rīcību arī personāla nomainīšanas procesā vadīja PSRS sūtniecība un A. Višinskis. PSRS sūtnis Rīgā V. Derevjanskis (*Деревьянский*), pārsniedzot diplomātisko pilnvaru robežas, bija uzsvēris, ka Kirhenšteina "valdības" uzdevums ir valsts aparāta attīrīšana no K. Ulmaņa piekritējiem.⁴³

No jūnija beigām ĀM ārpolitiskā darbība faktiski izbeidzās, notika vienīgi tās imitācija. Centrālās iestādes ārpolitiskās darbības izbeigšana tomēr liedz runāt par Latvijas Republikas ārpolitiskās darbības izbeigšanu, jo pārstāvniecības Rietumvalstīs kontaktus ar rezidences valstu valdībām turpināja, kaut arī sakarā ar situāciju Latvijā mazāk intensīvi un samērā nogaidoši. 28. jūnijā ĀM sēžu zālē notika speciāla saimniecisko resoru vadītāju un augstāko darbinieku apspriede par turpmāko saimniecisko sakaru izveidošanu un paplašināšanu ar PSRS un par Latvijas ārējās tirdzniecības jautājumiem. 29. jūnijā risinājās apspriede par kredīta jautājumiem, bet 1. jūlijā – starpresoru apspriede par attiecību kārtošanu ar PSRS pēc 1939. gada 5. oktobra līguma noslēgšanas.⁴⁴

1940. gada jūnija beigās un jūlija sākumā Kirhenšteina "valdība" veica ar Baltijas antantes izveidošanu saistīto starpvalstu līgumu anulēšanu. Piemēram, 29. jūnijā MK pieņēma lēmumu lūgt Valsts prezidentu izsludināt par anulētu no 1. jūlija 1923. gada 1. novembra līgumu par aizsardzības savienību starp Latvijas un Igau-

nijas republikām un 1934. gada 17. februāra Līgumu starp Latviju un Igauniju savienības organizēšanai. 1. jūlija sēdē vienīgais "valdības" sēdes lēmums bija – atzīt no 3. jūlija par anulētu 1934. gada 12. septembrī noslēgto Saprašanās un sadarbības līgumu starp Latviju, Lietuvu un Igauniju.⁴⁵ Jūlijā tika pieņemti daži formāli valdības lēmumi ārlietu jautājumos, galvenokārt par konsulāro pārstāvju iecelšanu. A. Kirhenšteins vairākus savus tuvākos padotos rekrutēja no bijušajiem ĀM kadriem. 27. jūnijā Konsulārās nodaļas 3. sekretārs V. Stalažs tika atbrīvots no amata uz paša lūgumu, jo tajā pašā dienā A. Kirhenšteins viņu iecēla par savu sekretāru. Valsts kanceleijā darbojās arī bijušais vicekonsuls Kauņā un Briselē Teodors Veiherts.⁴⁶

Saglabājot ilūzijas par valsts dzīves demokratizāciju, aktivizējās pilsoņu iesniegumi par uzņemšanu ārlietu dienestā. Rakstīja gan no Ulmaņa valdības cietušie, gan vienkārši pilsoņi, kuri tobrīd atradās bez darba un kuru materiālie apstākļi bija slikti. Vairāki saņēma uzaicinājumu 15. jūlijā personiski ierasties pie A. Kirhenšteina. Piemēram, bijušais ĀM darbinieks Arvīds Bredermanis 22. jūnijā rakstīja sūdzību A. Kirhenšteinam par vajāšanu, jo "Ulmaņa valdības ministri un direktori atlaidusi viņu no amatiem dažādās darba vietās kā Padomju Savienībai simpatizējošu"⁴⁷. 8. jūlijā bijušais konsuls P. Kalcenavs lūdza uzņemt viņu atpakaļ ārlietu dienestā, jo pēc 1934. gada 15. maija bijis atlaists.⁴⁸ Tad pat ĀM Preses nodaļas referents Izaks Moreins sūdzējās A. Kirhenšteinam par pārestībām sakarā ar to, ka piederējis "pie žīdu tautības." Viņš lūdza ieskaitīt viņu ĀM štatā, noteikt piemērotu algu, rēķinoties ar 10 nostrādātiem gadiem, un pierakstīt slimokasē un pensiju kasē.⁴⁹

Jūnija beigās un jūlija pirmajā pusē vairāki ĀM ierēdņi tika komandēti uz ārzemēm nokārtot tur aizsāktas un nepabeigtas lietas. Valdību maiņas dienās no Berlīnes atgriezās A. Kampe. 5. jūlijā Saimniecisko līgumu nodaļas vadītājs Kārlis Kalniņš tika komandēts uz Hamburgu un, par izbrīnu daudziem, arī atgriezās Rīgā.⁵⁰ Jūlija pirmajā pusē vairāki darbinieki vēl tika komandēti nogādāt diplomātisko pastu. 10. jūlijā Administratīvās un protokola nodaļas vadītājs V. Olavs (1902.–1944. g.) tika komandēts uz Ženēvu, bet jau dienu vēlāk šī pavēle tika anulēta un viņa vietā komandēts Arhīva un šifru nodaļas 1. sekretārs K. Varkalis.⁵¹ V. Olavs vēlējās dabūt komandējumu, iespējams, lai neatgrieztos, jo viņa sieva tajā laikā jau bija koncertceļojumā Amerikā. A. Kirhenšteins to zināja un tāpēc turēja V. Olavu aizdomās par nolūku bēgt.⁵²

No jūlija vidus faktiski sākās ĀM likvidācija, lai gan formāli tā notika vēlāk. Ar 10. jūlija MK lēmumu Līgumu departamenta direktors A. Kampe pēc paša lūguma tika atbrīvots no amata. Ar A. Kirhenšteina pavēli Saimniecisko līgumu nodaļas vadītājam K. Kalniņam tika uzdots uz laiku izpildīt (sākot ar 10. jūliju) arī Līgumu

departamenta direktora amatu. MK anulēja valdības 21. maija lēmumu par P. Reinharda iecelšanu konsula amatā Ļeņingradā.⁵³ Pavisam drīz no 16. jūlija ĀM Līgumu departaments tika pievienots Finanšu ministrijas Ārējās tirdzniecības departamentam, pēdējam pārņemot tā tiesības un pienākumus.⁵⁴ Līgumu departaments kopā ar Saimniecisko līgumu nodaļu tika izslēgts no ĀM. K. Kalniņš 16. jūlijā atbrīvots no ĀM dienesta.⁵⁵ Tomēr 17. jūlijā viņš tika iecelts sūtniecības padomnieka diplomātiskajā rangā.⁵⁶ (Starp citu, laikā no 17. jūnija līdz 21. jūlijam diplomātiski konsulārā dienesta pakāpēs tika iecelti divi diplomāti: K. Kalniņš un V. Jemeljanovs.⁵⁷) Jau 24. augustā LPSR MK pieņēma lēmumu par Finanšu ministrijas Ārējās tirdzniecības departamenta likvidēšanu.⁵⁸

13. jūlijā tika atbrīvots Administratīvās un protokola nodaļas vadītājs V. Olavs. Viņa vietā par nodaļas vadītāja vietas izpildītāju iecēla Vasiliju Jemeljanovu.⁵⁹ Trīs dienas vēlāk ĀM Juridiskā nodaļa tika izslēgta no Līgumu departamenta un ietilpināta Politiskajā departamentā.⁶⁰ Tad pat ar MK lēmumu tika likvidēts ĀM Politiskā departamenta direktora amats un atbrīvots departamenta direktors A. Stegmanis.⁶¹

25. jūlija sēdē Latvijas PSR MK atbrīvoja T. Anševicu no ĀM Administratīvā departamenta direktora amata uz paša lūgumu (skaitot no 5. sept.). Šajā amatā par vietas izpildītāju 26. jūlija sēdē tika iecelts Administratīvās un protokola nodaļas vadītāja vietas izpildītājs V. Jemeljanovs.⁶² Šajā sēdē A. Kirhenšteins paziņoja, ka par ārlietu ministra biedru (sākot ar 25. jūl.) uzaicinājis LKP Centrālās komitejas (CK) sekretāru Andreju Jablonski, kurš faktiski jau agrāk bija iesaistīts ārlietu resora likvidēšanā.⁶³ Laikrakstā "Brīvā Zeme" 25. jūlijā tika publicēta A. Jablonska intervija, kurā tas liekulīgi apgalvoja, ka par savu svarīgāko uzdevumu uzskata rūpēties par ārlietu resora nosargāšanu, novērst dokumentu un vērtību iespējamos nobēdzināšanas gadījumus.⁶⁴ Ministrijā sākās pastiprināta personāla atlaišana.

26. jūlija sēdē Latvijas PSR MK nolēma, ka pagaidām nav vēlama to Latvijas sūtniecību darbinieku atgriešanās savā darbavietā ārzemēs, kas pašlaik pavada atvaļinājumu Latvijā.⁶⁵ 29. jūlija sēdē MK atrada par vēlamu sašaurināt ĀM štatus, pirmām kārtām pēc ārlietu ministra ieskata likvidējot politiskās nodaļas.⁶⁶

30. jūlijā A. Kirhenšteins nodeva un A. Jablonskis uzņēmās ārlietu resora pagaidu vadību. Kamēr A. Kirhenšteins Maskavā lūdza Latvijas uzņemšanu PSRS, A. Jablonskis kā ārlietu ministra vietas pagaidu izpildītājs (līdz 14. aug.) sāka oficiālu ĀM likvidāciju. Saskaņā ar likvidācijas darbiem Administratīvajā departamentā nodibināja divus jaunus (vecākā inspektora un revidenta) štata amatus, iecēla vairākus inspektora un revidenta vietas izpildītājus.⁶⁷ Tā notika režīmam vēlamu atsevišķu darbinieku ieplūdināšana ministrijā.

Sūtņi – Latvijas oficiālie pārstāvji ārzemēs – jūnijā un jūlijā nezināja apstākļus Latvijā.⁶⁸ No jūnija vidus līdz 21. jūlijam Latvijas diplomātiem ārzemēs bija grūtības ar jaunās situācijas noskaidrošanu. Pēc valsts okupācijas K. Zariņš vienīgi ar radio starpniecību saņēma skopu informāciju par notikumiem Latvijā.⁶⁹ 17. jūnijā viņš sūtīja telegrammu uz sūtniecību Stokholmā, ka “ar Rīgu pārtraukta telegrāfa satiksme”⁷⁰. Sūtņi 18. jūnijā lūdza ministriju telegrafēt informāciju par stāvokli Latvijā.⁷¹ Pēc divām dienām viņš vēlreiz sūtīja telegrammu V. Munteram, kurā informēja, ka A. Bīlmanis viņam pieprasījis informāciju par Latviju, un jautāja, kā rīkoties nākotnē.⁷² Tā kā nebija skaidrības par notikumiem Latvijā, domājams, sūtņi tūlīt nesāka rīkoties izsniegto ārkārtas pilnvaru garā, arī citu sūtņu tūlītēji protesti nesekoja.

K. Zariņš jau 18. jūnijā Lielbritānijas ĀM Ziemeļu departamenta direktoram L. Koljēram puda bažas, ka PSRS var pilnīgi anektēt Baltijas valstis, bet četras dienas vēlāk L. Koljēram izteica cerību, ka Lielbritānijas valdība neatzīs Latvijas likumīgās valdības gāšanu ar spēka palīdzību.⁷³ Tātad sūtņi acīmredzot jau saprata, ka neatkarīgā valdība nomainīta starptautiskām attiecībām neatbilstošā veidā un ārvalsts karaspēka klātbūtnes ietekmē.

No tāluma raugoties, Latvijas situācija izskatījās pretrunīga – formāla neatkarība faktiskas okupācijas apstākļos. Turpmākajās nedēļās nebija skaidrības par neatkarīgas valsts statusa saglabāšanos, jaunas valdības darbības uzsākšanu un par PSRS iekļaušanās pakāpi tās darbībā. Nebija skaidrs, vai notikusi “parasta” valdību maiņa un vai jaunajai valdībai ir dotas iespējas kaut daļēji rīkoties neatkarīgi. Tā kā no ĀM pārstāvniecības ārzemēs vairs nekādas darbības vadlīnijas nesaņēma,⁷⁴ diplomātisko misiju vadītāju reakcija un turpmākā rīcība bija atšķirīga. Bija iestājies pilnīgs informācijas trūkums.⁷⁵ Visvairāk diplomātiskos pārstāvjus maldināja K. Ulmaņa atstāšana Valsts prezidenta amatā, kas radīja šķietamu valsts varas pēctecību Latvijā. Pastāvēja arī cerības, ka Valsts prezidents, redzot notikumu attīstību, vēl varētu izteikt protestu. Memuāristi norāda, ka jūlija pirmajā pusē sūtņi A. Bīlmanis un K. Zariņš vēl atturējušies no protestu iesniegšanas it kā arī tāpēc, ka K. Ulmanis un iepriekšējās valdības locekļi vēl atradušies dzimtenē un sūtņu pretpadomju protestu gadījumā pret viņiem varētu lietot vardarbību, “liekot tiem parakstīt kādas piespiedu deklarācijas un teikt, ka nekādas nelikumības nav notikušas”⁷⁶.

Nepietiekamā informācija par situāciju Latvijā ierobežoja sūtņu darbības iespējas. Nevar piekrist viedoklim, ka K. Zariņš 1940. gada jūnijā bijis neizlēmīgs tikai tāpēc, ka viņam esot raksturīga pasivitāte, bailes no atbildības, stāvokļa neizpratne.⁷⁷ Lai arī tik noteikts savā darbībā kā A. Bīlmanis K. Zariņš tiešām nebija.

Jūnijā un jūlijā notika vēstuļu un telegrammu apmaiņa starp sūtniecību Londonā un Rīgu. A. Kirhenšteins telegrammā informēja par jaunās valdības sastāvu, K. Zariņš 25. jūnijā telegrāfiski apstiprināja telegrammas saņemšanu.⁷⁸ Sūtņis Londonā 26. jūnijā nosūtīja vēstuli A. Kirhenšteinam par Lielbritānijas valdības attieksmi pret Francijas kapitulāciju Vācijai, 28. jūnijā – telegrammu un plašāku vēstuli par PSRS ultimātu un rīcību Besarābijā, 1. jūlijā – vēstuli par Lielbritānijas iekšpolitisko situāciju un britu apņēmību turpināt karu līdz galīgai uzvarai, 11. jūlijā – ziņojumu par ārpolitisko situāciju pēc Francijas kapitulācijas, Īrijas jautājumu un V. Čērčila (*Churchill*) vadītās britu valdības vēlēšanos panākt ciešāku sadarbību ar PSRS. Šajā vēstulē K. Zariņš diplomātiski norādīja uz informācijas trūkumu par situāciju Latvijā.⁷⁹ Nebija iedomājams, ka PSRS amatpersonas A. Kirhenšteinam ļautu kaut ko darīt sūtņu informētības uzlabošanā. Notika arī rutīnas sarakstīšanās starp sūtniecību Londonā un ĀM departamentu direktoriem un nodaļu vadītājiem par nepolitiskiem, tehniskiem jautājumiem. Piemēram, Londonā tika saņemti seši ĀM Preses nodaļas vadītāja P. Reinharda telegrāfiski paziņojumi par ĀM sagatavoto Rīgas radio speciālo nakts ziņu raidījumu raidlaikiem.⁸⁰ Sūtniecība Londonā bija rakstījusi informatīvas vēstules ārlietu ministram 11., 20. un 22. jūnijā, 5. (divas) un 11. jūlijā.⁸¹ Jāņem vērā arī tas, ka sūtniecība Londonā strādāja nelabvēlīgākos apstākļos nekā sūtniecība Vašingtonā, turklāt šī sūtniecība bija pakļauta tiešam karadarbības apdraudējumam – Londonas bombardēšanas briesmām.⁸²

Sūtniecības pagaidu vadītājs Parīzē K. Bērends 29. jūnijā rakstīja A. Kirhenšteinam, ka pēc O. Grosvalda aizbraukšanas no Parīzes 9. jūnija vakarā nav no viņa saņemis vairs nekādas ziņas; sūtniecības ēkā viss labā kārtībā un kara darbībā tā nav cietusi, arī visi darbinieki sveiki un veseli. Tā kā Parīze atradās vācu kara spēka rokās, K. Bērendam, pateicoties vācu vēstniecības darbinieka pretimnākšanai, izdevās ziņojumu nosūtīt caur Latvijas sūtniecību Berlīnē. Kamēr pasta sakari starp Parīzi un Rīgu nebija atjaunoti, K. Bērends piedāvāja sūtniecībai Parīzē sūtīt vēstules uz sūtniecību Berlīnē tālāknosūtīšanai caur Vācijas Ārlietu ministriju, neskarot politiskos jautājumus. K. Bērends A. Kirhenšteinam sūdzējās par informācijas trūkumu no Latvijas, ka esot jāiztiek vienīgi ar angļu, vācu un krievu radio ziņām (Francijas radio ziņas vairs neraidīja), bet Latvijas raidstaciju ziņas vasaras laikā neregulāri uztveramas tikai īsi pirms pusnakts.⁸³ To, ka ar K. Bērendu vairs nebija nekādu sakaru, apliecināja arī Latvijas sūtņis Francijā O. Grosvalds telegrammā K. Zariņam, ko viņš saņēma 16. jūlijā. Tajā O. Grosvalds paziņoja, ka ir apmeties Viši pilsētā.⁸⁴

O. Grosvalds 25. jūnijā no Latvijas goda konsulāta Bordo pilsētā “uz labu laimi” rakstīja kārtējo vēstuli K. Zariņam, kurā norādīja uz sliktajiem pasta un telegrāfa sakariem starp Lielbritāniju un Franciju un nesaņemtām atbildēm uz vairākām viņa iepriekšējām vēstulēm un telegrammām, kas sūtītas no jūnija vidus. Rakstītājs pauda cerību, ka adresāts varbūt “kādreiz mūžā” šo vēstuli saņems, un tajā spilgti raksturoja informācijas trūkumu par Latvijā notiekošo: “Vai Tu esi saņēmis kādas ziņas par jauno Kirhenšteina valdību Latvijā? Ko Tu par to domā? Vai tā ir legāla valdība vai ne? Vai mūsu Prezidents to iecēlis, un vai viņš tam piekrit? Pēc avižu ziņām absolūti nekā nevar saprast. Tas ir tik grūti un mocoši, ka par Latviju neko nezina, izņemot pavisam nepilnīgās un sagrozītās ziņas, kuras sniedz šejienes avīzes. Vai tā būtu taisnība, kā šejienes avīzes apgalvo, ka Latvija jau pilnīgi padota Padomju Krievijas varai? Es to nemaz nevaru iedomāties. Kas jādara mums, pārstāvjiem ārzemēs? (..) Es gan ļoti, ļoti priecātos saņemt no Tevis kādu dzīvības zīmi.” Vēstule noslēdzas ar izmisīgu lūgumu: “Mīļais draugs, ja tikai iespējams, lūdzu, atlaidi kādu ziņu, sevišķi par notikumiem mūsu zemē, mīļi lūdzu!”⁸⁵

Laimīgā kārtā K. Zariņš gandrīz pēc mēneša, 18. jūlijā, saņēma minēto O. Grosvalda vēstuli un jau tajā pašā dienā nosūtītā atbildes vēstulē paskaidroja, ka Francijas okupācijas dienās pasts starp Lielbritāniju un Franciju bijis stipri dezorganizēts un uz laiku pavisam pārtraukts, tāpēc viņš iepriekš neko nav rakstījis, bet tagad pasta satiksme atjaunota. K. Zariņš savu informētības līmeni un sakaru stāvokli ar Rīgu raksturoja šādi: “Informācijas trūkums no Latvijas stipri sajūtams arī šeit. Laiku pa laikam [Latvijas radiofons] gan sniedz nakts raidījumus, bet arī tie nesniedz atbildi uz visiem jautājumiem. Esmu par to arī telegrāfējis uz Rīgu, pieprasot plašākas ziņas, uz dažām manām telegrammām atbildes ir pienākušas un uz dažām arī ne. Ar komerciāla un tehniska rakstura telegrammām gan ar Rīgu apmaināties katru dienu, jo mums te arvien ir dažādi kuģniecības un citi jautājumi kārtojami.” Attiecībā uz politisko informāciju sūtnis norādīja uz diviem 12. jūlijā nosūtītiem informācijas pieprasījumiem, uz kuriem 17. jūlijā bija saņēmis vienīgi ĀM Preses nodaļas vadītāja P. Reinharda īsu telegrammu ar atbildi, ka laikrakstu nesaņemšana no Latvijas ir sakarā ar pasta nekārtīgu darbību Rietumeiropas virzienā.⁸⁶ Arī 1940. gada vasarā K. Zariņš regulāri sūtīja sūtniecībām Vašingtonā un Buenosairesā Latvijas radiofona ziņu rakstiskus kopsavilkumus.

Jūlijā sākās Latvijas sūtņu atkāpšanās no amata pēc pašu vēlēšanās vai arī viņu atcelšana no tā sakarā ar nepakļaušanos jaunās valdības rīkojumiem. Pēc pašu vēlēšanās atkāpās V. Šūmanis un J. Tepfers. 4. jūlija sēdē valdība nolēma lūgt Valsts

prezidentu atbrīvot no amata sūtņi Igaunijā V. Šūmani. Ar 5. jūlija rīkojumu nr. 368 K. Ulmanis šo lūgumu izpildīja un V. Šūmani atbrīvoja no amata "pēc paša lūguma" (skaitot ar 1. jūl.).⁸⁷ 18. jūlija sēdē valdība nolēma lūgt līdzīgi atbrīvot no amata sūtņi Somijā J. Tepferu, K. Ulmanis ar 20. jūlija rīkojumu nr. 391 to izpildīja.⁸⁸ 27. jūlijā J. Tepfers nodeva sūtniecību Helsinkos 1. sekretāram J. Zirnim un par to augusta sākumā informēja Somijas ĀM.⁸⁹

Pārējie sūtņi nolēma vērot notikumus Latvijā⁹⁰ un atklāti pret jauno valdību vēl neiebilda. J. Feldmanis Ženēvā pavēstījis F. Cielēnam, ka instrukciju trūkuma dēļ sūtņi Rietumeiropā nolēmuši, ka tik ilgi, kamēr K. Ulmanis būs Valsts prezidents, viņi paliks savā vietā un atzīs Kirhenšteina "valdību".⁹¹ Līdz ar to, kamēr K. Ulmanis formāli palika Valsts prezidenta postenī, sūtņi rīkojās katrs pēc sava ieskata.

Tomēr nevar piekrist apgalvojumam, ka Latvijas diplomātiskais dienests ārvalstīs "diezgan mierīgi uztvēra jūnija notikumus dzimtenē un faktiski sadarbojās ar A. Kirhenšteina kolaborācijas valdību".⁹² Gluži otrādi – satraukums bija liels, bet sūtņiem savas darbības izpausmēs bija jāievēro diplomātijā pastāvošās nianses un tradīcijas, kā arī jābalstās uz pietiekamu autentisku informāciju. Līdz 21. jūlijam Latvijas sūtņi bija centušies uzturēt sakarus ar valdību dzimtenē galvenokārt informācijas iegūšanas nolūkā. Diplomātiskajā praksē nav pieņemts, ka sūtņi deklarētu nostāju pret katru savas valsts jauno valdību, tomēr "Tautas valdības" gadījums bija atšķirīgs. Tā no savas puses nedeva sūtņiem nevienu politisku rīkojumu Latvijas diplomātiskās darbības turpināšanas virzienā. Vienīgie rīkojumi, kas nāca vēlāk, attiecās uz pārstāvniecību likvidāciju.

Sūtņis ASV A. Bilmanis vēl 25. jūnijā preses biļetenā "*Latvian Information Bulletin*", nr. 6 (40), norādīja, ka Latvija joprojām ir neatkarīga valsts un ka nevar būt runas par valsts okupāciju, kā arī sniedza informāciju par jaunas valdības izveidošanos un sastāvu un rakstīja, ka Kirhenšteina "valdība" ir likumīga un nacionāla, ne komunistiska. Šo kļūdu viņš laboja jau nākamajā, 21. jūlija biļetenā, nr. 7 (41), materiālā "*Tragedy of Latvia*" ("Latvijas traģēdija"), publicējot savu todien presei sniegto paziņojumu, kurā sauca notikumus istajā vārdā un uzsvēra saistību starp notikumiem Baltijas piekrastē un visas Eiropas likteni.⁹³

Sūtniecība Londonā 5. jūlijā informēja Latvijas ĀM, ka diplomātiskā pasta pārsūtīšana ir apgrūtināta, līdz ar to politiskā informācija zaudē nozīmi.⁹⁴ Padomnieks A. Skrēbers Briselē 18. jūlijā sūdzējās T. Anševicam, ka sūtniecība no 10. maija nav saņēmusi nevienu rakstu no Rīgas; viņam nav zināma arī sūtņa M. Valtera atrašanās vieta. Viņš lūdza norādījumus par sūtniecības arhīvu un inventāru sūtniecības likvidēšanas gadījumā.⁹⁵

29. jūnijā Vācijas ĀM piesūtīja sūtniecībai Berlīnē verbālnotu ar prasību Latvijas valdībai līdz 15. jūlijam atsaukt Latvijas pārstāvniecības no Vācijas okupētajām valstīm. Tā kā līdzīgas vēstules Vācija bija piesūtījusi arī citām valstīm, tika pieprasīts atsaukt diplomātiskās pārstāvniecības no Briseles, Hāgas, Luksemburgas un Oslo. E. Krieviņš uzskatīja, ka jāpiekrīt Vācijas prasībai, jo Latvijai diplomātiskā pārstāvniecība bija tikai Briselē un nāktos likvidēt tikai to; konsulārās pārstāvniecības darbību varētu turpināt. Sūtniecība Berlīnē 8. jūlijā iesniedza Vācijas ĀM notu ar lūgumu atļaut A. Skrēberam uzņemties Briselē Latvijas konsula pienākumus.⁹⁶ Tā Vācija, domājams, saziņā ar PSRS faktiski likvidēja Latvijas pārstāvju diplomātisko statusu šajās valstīs.

No sūtniecības Berlīnē preses atašeja E. Treiguta-Tāles atmiņām izriet, ka sūtniecību darbinieki sapratuši, kāda varētu būt notikumu attīstība pēc 17. jūnija. Lai gan Latvija vēl varēja cerēt uz satelītvalsts statusu, tomēr bija skaidrs, ka tā kā valsts ir zaudējusi suverenitāti. Saglabājās neskaidrības par niansēm. Sūtniecībā Berlīnē jau 21. jūnijā esot sapratuši, ka agri vai vēl Latviju PSRS anektēs. Ir pamats uzskatīt, ka Berlīnē par Latvijas nākotnes izredzēm bija skaidrāks priekšstats kā nedaudzo diplomātu ilūzijas dzimtenē. 24. jūlijā militārais atašejs Berlīnē Aleksandrs Plensners esot paudis neizpratni, kāpēc K. Ulmanis joprojām nav protestējis. E. Krieviņš sazinājies ar sūtņiem Ženēvā un Stokholmā un interesējies par K. Zariņa iespējamo rīcību sakarā ar pilnvarām.⁹⁷

Pēc 1940. gada 14. un 15. jūlijā okupācijas apstākļos notikušajām nelikumīgajām tā sauktās Tautas Saeimas vēlēšanām, kuras nebija tautas brīvas gribas izpausme,⁹⁸ un K. Ulmaņa nomainīšanas Valsts prezidenta amatā ar A. Kirhenšteinu 21. jūlijā, Latvija tika pasludināta par sociālistisku republiku un tādējādi nomainīta valstiskā iekārta. 21. jūlijā šās Saeimas sēdē pēc deklarācijas nolasišanas par Latvijas PSR gatavību iestāties PSRS ārzemju diplomāti, atskaitot PSRS pārstāvjus, demonstratīvi piecēlās un atstāja sēžu zāli.⁹⁹ Tā bija aneksijas neatzīšanas politikas pirmā izpausme.

Laikā no 21. jūlija līdz 5. augustam sūtņis Stokholmā V. Salnais atstāja sūtniecības vadību 1. sekretāram R. Kampusam līdz sūtniecības piespiedu nodošanai PSRS pārstāvim. R. Kampuss vēlāk pārmeta V. Salnajam mazdūšību, jo sūtņis uzturējies ārpus sūtniecības nama. R. Kampusa noteiktās rīcības dēļ sūtniecības nodošana PSRS pilnvarotajai pārstāvniecībai Stokholmā nenotika.¹⁰⁰ Taču jāzina, ka no protokolārā viedokļa okupētājvalstij tas būtu bijis pārāk liels pagodinājums, ja sūtniecības atslēgas tās pārstāvjiem būtu pasniedzis pats Latvijas sūtņis. 25. jūlijā A. Kirhenšteins lika V. Salnajam atgriezties Latvijā un piešķīra viņam kārtējo atvaļinājumu,¹⁰¹ tomēr sūtņis Latvijā neatgriezās. Telegrammas ar līdzīgu rīkojumu minētajā dienā tika nosūtītas arī vairākiem citiem sūtņiem.

Kad ASV atteicās izdot Amerikas bankās esošos PSRS pieprasītos Latvijas valsts depozītus, Valsts kancelejas direktora vietas izpildītājam, Ministru prezidenta sekretāram V. Stalažam tika uzdots sastādīt un nogādāt ASV sūtniecībā Latvijas PSR valdības protesta notu ASV valdībai, jo jaunajam ĀM protokolšefam V. Jemeljanovam trūcis vajadzīgo iemaņu.¹⁰²

Valsts kancelejā pēc telegrammu saņemšanas no K. Zariņa un A. Bilmaņa, kurās viņi paziņoja, ka neatzist Latvijas jauno valdību un, pamatojoties uz Ulmaņa valdības izsniegtajām pilnvarām, turpinās rīkoties patstāvīgi, tika sameklēts ārkārtas pilnvaru teksts. Tieslietu komisārs A. Jablonskis kā ĀM faktiskais saimnieks steidzīgi konsultējās ar PSRS pārstāvniecību un kopā ar to izstrādāja rīcības taktiku. Pilnvaru teksts 1. augustā ticis nolasīts Latvijas radio,¹⁰³ taču līdz šim nav izdevies konstatēt, ka Kirhenšteina "valdība" vai vēlāk V. Lāča vadītā Latvijas PSR valdība, lai arī cik asi vērsušās pret ārkārtas pilnvarām, formāli būtu Ulmaņa valdības slepeno lēmumu atcēlušas. Paradoksālo faktu fiksējis arī A. Bilmanis 1940. gada 30. oktobra vēstulē V. Salnajam: "(..) ar 17. maija lēmumu, ko pat Kirhenšteina valdība nebija iedomājusies atcelt."¹⁰⁴

25. jūlijā A. Kirhenšteins aicināja K. Zariņu atgriezties Rīgā.¹⁰⁵ Pēc K. Zariņa noraidošās atbildes nākamajā dienā valdība nolēma lūgt Valsts prezidentu atcelt no amata sūtni Lielbritānijā no 26. jūlija disciplināru pārkāpumu dēļ un nodot lietu prokuratūrai K. Zariņa saukšanai pie kriminālatbildības. Reizē ar to K. Zariņš tika atbrīvots arī no ģenerālkonsula pienākumiem Londonā.¹⁰⁶

Lai vērstos pret Latvijas diplomātiem, kuri nepaklausīja pavēlēm atgriezties dzimtenē, 26. jūlijā MK pieņēma papildinājumus likumā par pavalstniecību, kas stājās spēkā no 30. jūlija. Šie likuma grozījumi (8.2. pants un 9. panta 3. daļa) tika minēti MK 30. jūlija lēmumā par sūtņu K. Zariņa un A. Bilmaņa izsludināšanu ārpus likuma.¹⁰⁷

29. jūlija valdības sēdē tika nolemts lūgt A. Kirhenšteinam atcelt no amata sūtni ASV A. Bilmani (skaitot ar 29. jūl.). Valdība nolēma lietu nodot prokuratūrai A. Bilmaņa saukšanai pie kriminālatbildības. Šajā sēdē tika nolemts publicēt presē Ulmaņa valdības 17. maija lēmumu par ārkārtas pilnvarām un pret K. Zariņu un A. Bilmani piemērotās sankcijas (vēlāk publicēja tikai informāciju par piemērotajām sankcijām). Ar A. Kirhenšteina 30. jūlija rīkojumu K. Zariņš un A. Bilmanis disciplināru pārkāpumu dēļ tika atcelti no amata.¹⁰⁸ Disciplināru pārkāpumu un "pretvalstiskas propagandas" dēļ no amata atcēla pilnvaroto lietvedi Argentīnā un Brazīlijā P. Oliņu, arī viņa lietu nolēma nodot prokuratūrai. Līdzīgas sankcijas tika attiecinātas uz Latvijas sūtniecības Buenosairesā 3. sekretāru (ārštata) N. Ozoliņu. 30. jūlijā viņu

no amata atcēla.¹⁰⁹ Valdības 30. jūlija sēde nolēma K. Zariņam un A. Bīlmanim atņemt pilsoņa tiesības un konfiscēt viņu īpašumus, bet viņus pašus "kā valsts nodevējus" izsludināja ārpus likuma, lai gan Latvijas likumdošanā šāds soda veids nemaz nebija paredzēts.¹¹⁰ Vēlāk līdz pašiem "vaininiekiem" Rietumos nonāca informācija, ka viens no padomju iestāžu asās reakcijas pamatojumiem bijis tas, ka ārkārtas pilnvaras bijušas paredzētas "atgrieztības" gadījumam, ja ar Rīgu vairs nevarētu sazināties, lai gan šāda iespēja joprojām bijusi, sūtņi uzsākuši protestus pret jauno valdību.¹¹¹ Saskaņā ar A. Kirhenšteina 3. augusta rīkojumu no 2. augusta disciplināru pārkāpumu dēļ no amata atcēla sūtņi Vācijā un Nīderlandē E. Krieviņu. Paklausot savas sabiedrotās PSRS pieprasījumam, Vācija slēdza Latvijas sūtniecību un konsulātus.¹¹²

Visos gadījumos atbrīvoto sūtņu vietā citi netika iecelti. 6. augustā stājās spēkā "Lēmums par Latvijas pārstāvību ārzemēs darbības izbeigšanu".¹¹³ Līdz tam no sūtņa pienākumiem pats atteicās sūtņis Itālijā A. Spekke. Valdība 7. augusta sēdē nolēma lūgt atcelt sūtņi no amata no 7. augusta.¹¹⁴ 9. augustā tas tika izdarīts, un 11. augustā Latvijas sūtniecība Itālijā beidza darboties.¹¹⁵ Viņa atkāpšanos un pāreju privātā dzīvē izraisīja tas, ka Itālija Baltijas valstu pārstāvniecību jautājumā sekoja Vācijas nostājai, kura savukārt īstenoja savas sabiedrotās PSRS prasības. Vēlāk, pēc 1940. gada vasaras, sūtņu sarakstē Rietumvalstīs parādījās pieņēmums, ka A. Spekke atkāpies, baidoties par dēla likteni dzimtenē. Arī A. Spekke neatgriezās Latvijā.

Īsumā. Okupētajā Latvijā notika Ārlietu ministrijas vadības nomaiņa. Lai gan nepilnus divus mēnešus Latvija formāli turpināja skaitīties neatkarīga valsts, turpmāk tās darbību noteica padomiskā marionešu valdība. Informācijas un instrukciju trūkums, kā arī K. Ulmaņa palikšana Valsts prezidenta amatā dezorientēja Latvijas diplomātus ārzemēs. Viņi saprata, ka valdība zaudējusi brīvu rīcības spēju, taču respektēja prezidenta palikšanu amatā un cerēja uz viņa protestu pret nelikumībām valstī. Vērtējot diplomātu darbību ārzemēs, jāņem vērā nepilnīgā informācija un bieži vien tās pilnīgs trūkums, kā arī tas apstāklis, ka diplomātu pienākums bija izpildīt valdības norādījumus. Diplomātu centienus sazināties ar Rīgu un PSRS izveidoto marionešu valdību Latvijā nevar uzskatīt par kolaborāciju. Krasī izteiktu kolaborācijas piemēru Latvijas diplomātu vidū ārzemēs nebija. PSRS ar marionešu valdības starpniecību veica Latvijas ārējo sakaru pakāpenisku ierobežošanu un centās pilnīgi pārtraukt Latvijas Republikas ārpolitisko darbību. Latvijas PSR valdība atcēla no amata diplomātus, kas nebija klausījuši tās rīkojumiem, neatgriezās dzimtenē un sakaros ar Rietumvalstu valdībām bija protestējuši pret PSRS īstenoto okupāciju. Vienlaikus ar okupāciju notika "buržuāziskā valsts aparāta salaušana", sākās ārlietu darbinieku atstādināšana no amata un represijas pret viņiem.

2. §

**Ārlietu ministrijas pilnīga
un pārstāvniecību daļēja likvidācija
pēc Latvijas aneksijas**

Nākamais okupantu un kolaborantu solis sekoja, kad 5. augustā ar PSRS vienpusīgu lēmumu it kā pēc Latvijas PSR lūguma Latvija tika pievienota PSRS kā tās 15. savienotā republika. PSRS pakāpeniski likvidēja visas Latvijas Republikas valsts un sabiedriskās struktūras, taču daļu diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību ārzemēs tai neizdevās likvidēt.¹¹⁶ Tā kā Latvijas aneksija balstījās uz prettiesiskiem pamatiem, Latvijas valsts *de iure* turpināja pastāvēt, un daudzas valstis to turpināja atzīt, taču Latvijas valstiskā neatkarība *de facto* bija iznīcināta. Laikā no 1940. līdz 1991. gadam Latvija, Lietuva un Igaunija atradās citu valstu (1940.–1941. g. – PSRS, 1941.–1944./1945. g. – nacistiskās Vācijas un 1944./1945.–1991. g. – no jauna totalitārās PSRS) pilnīgā kontrolē. Baltijas valstu liktenis kļuva par daudzu politisku, diplomātisku un juridisku forumu, konferenču un diskusiju objektu. Triju Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas jautājuma uzturēšanai, kas ilga vairāk nekā piecdesmit gadu, starptautiskajā politikā un tiesībās nebija precedenta.¹¹⁷

PSRS valsts aparāts 1940. gada augustā bija sācis darboties ar vēl neredzētu jaudu, lai sagrābtu savās rokās latviešu kuģus, zeltu, naudu, arhīvus, kā arī atbildīgos darbiniekus un speciālistus. Tika darīts viss, lai vispār izdzēstu pat jebkādas pēdas par Baltijas valstu pastāvēšanu.¹¹⁸ Latvijas Republikas ārlietu resora centrālo iestādi – Ārlietu ministriju – PSRS nolēma likvidēt gandrīz mēnesi pēc pārstāvniecību likvidācijas sākuma. Sakarā ar to, ka PSRS bija tikai viens Ārlietu komisariāts, kas atradās Maskavā, Latvijas PSR valdība 1940. gada 27. augustā nolēma uzdot tieslietu komisāram A. Jablonskim (no 1. sept.) likvidēt Ārlietu ministriju, paturot vienīgi tekošo lietu kārtošānai nepieciešamo kanceleju. Darbiniekus nolēma pārcelt citā darbā vai atlaist,¹¹⁹ daļu darbinieku atstājot likvidācijas procesa tehniskai izpildei. Likvidācijas procesā tika izmantoti Latvijas Republikas tiesību akti, piemēram, Valsts civildienesta likums.

Likvidējot Ārlietu ministriju, likvidators ar 1940. gada 31. augusta pavēli uzdeva izbeigt darbu centrālajā iestādē un skaitīt par atbrīvotiem centrālā aparāta un pārstāvniecību darbiniekus, kuri atgriezušies Latvijas PSR, izņemot grupu darbinieku, kas līdz turpmākam tika atstāta likvidācijas darbu galīgajai pabeigšanai.¹²⁰

Saskaņā ar nedatētu Latvijas Ārlietu ministrijas darbinieku sarakstu (aptuveni aug. beigās) centrālajā aparātā skaitījās (daļa atvaļinājumā) 53 ierēdņi un 20 apkal-

pojošā personāla darbinieki.¹²¹ 1940. gadā no augusta līdz decembrim daudziem ĀM centrālās iestādes un pārstāvniecību darbiniekiem tika izdota pavēle par atvaļinājuma piešķiršanu vai atbrīvošanu no dienesta ārlietu resora likvidācijas dēļ.¹²²

Ārlietu ministrija informēja Latvijas Telegrāfa Aģentūru un citas iestādes, ka tās centrālā iestāde no 1940. gada 31. augusta darbību izbeigusi, un nosauca palikušās struktūras likvidācijas darbu pabeigšanai. Ar resora personāllietu slēgšanu un centra un pārstāvniecību budžeta norēķinu darba pabeigšanu nodarbojās Administratīvā nodaļa un Saimniecības un finanšu nodaļa, kas atradās Tiesu pilī, 2. stāvā.¹²³ Šīs struktūras turpmāk tika sauktas arī par Likvidācijas daļu, kura nekādas funkcijas "uz ārieni" vairs neizpildīja.¹²⁴

6. septembrī sakarā ar ĀM likvidāciju Latvijas PSR valdība pieņēma vairākus lēmumus ārlietu resora kadru jautājumos. No 13. oktobra no amata tika atbrīvots ĀM ģenerālsekretārs M. Nukša, bet V. Jemeljanovs – no Administratīvā departamenta direktora vietas izpildītāja amata pēc paša lūguma no 5. septembra. Par šā departamenta direktoru iecēla Administratīvās un protokola nodaļas 1. sekretāru E. Girgensonu. Tika pieņemts lēmums par sūtņa Vatikānā H. Albata, sūtņa Lietuvas PSR L. Sējas un sūtņa PSRS F. Kociņa atbrīvošanu no amata.¹²⁵

7. septembrī ĀM likvidators atbrīvoja Vilhelmu Kalniņu no Rietumu nodaļas vadītāja un sūtniecības sekretāra pienākumiem Vatikānā.¹²⁶ Ar likvidatora 7. septembra pavēli nr. 108 tika atbrīvoti daudzi diplomāti, kas strādāja Ārlietu ministrijā.¹²⁷ Tad pat no resora darbinieku sarakstiem tika izslēgti ĀM pārziņā atskaitītie rezerves diplomāti: G. Bisenieks, H. Celmiņš, J. Lazdiņš, R. Liepiņš, J. Seskis un K. Students.¹²⁸

9. septembrī ĀM pārziņā atskaitīto bijušo ģenerālsekretāru H. Albatu izslēdza no resora darbinieku sarakstiem.¹²⁹ Papildu darbinieku grupu atstāja likvidācijas darbu galīgajai pabeigšanai. No amata atbrīvoja Baltijas valstu nodaļas vadītāju V. Māsēnu un Preses nodaļas vadītāju P. Reinhardu, tirdzniecības padomniekus – J. Rozīti (PSRS) un J. Vilciņu (Vācija).¹³⁰ ĀM galvenais arhivārs A. Nore sākumā tika atstāts dienestā galvenā arhīva kārtošanaī un nodošanai, tomēr 19. novembrī arī viņu atbrīvoja.¹³¹ No septembra līdz novembrim Latvijas PSR valdība saziņā ar ĀM likvidatoru pieņēma vairākus lēmumus par algu paaugstināšanu ĀM likvidācijas daļas darbiniekiem. Novembra beigās alga tika paaugstināta 10 darbiniekiem, kuri strādāja Rīgā un pārstāvniecībā Maskavā.¹³² Likvidācijas daļas darbinieku skaits pakāpeniski samazinājās.

To pārstāvniecību darbiniekiem, no kurām nebija saņemtas ziņas par Latvijas pārstāvniecību īpašuma nodošanu PSRS pārstāvniecībām un darbinieku atgriešanos Latvijas PSR, kā arī par ārvalstnieku atbrīvošanu no dienesta, 30. septembrī ar likvidatora pavēli tika piešķirti neizmantojie kārtējie atvaļinājumi, nosakot viņu

atbrīvošanu no amata pēc atvaļinājuma izbeigšanās. Tā tika atbrīvoti daudzi pārstāvniecību darbinieki ārzemēs – arī tie, kuri Latvijā neatgriezās.¹³³

Aizbūdinājumā ar dokumentācijas sakārtošanu izpaudās liels birokrātisks ciniņisms. Sūtniecības 1. sekretārs Maskavā P. Alberts, pēc izglītības inženieris, jau no 14. jūlija faktiski atradās PSRS Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) pagrabos, tomēr viņam ar likvidējamās ĀM Administratīvā departamenta direktora E. Girgensonā 30. septembra pavēli tika piešķirts 40 dienu ilgs kārtējais atvaļinājums (skaitot ar 1. sept.), bet 30. septembrī viņu no amata arī atbrīvoja.¹³⁴

30. oktobrī tika atbrīvots ĀM Saimniecības un finanšu nodaļas vadītājs J. Gilberts,¹³⁵ bet 3. decembrī Administratīvā departamenta direktors E. Girgenson (no 1941. g. 22. janv.). Ar likvidatora 30. novembra un 18. decembra pavēlēm ĀM darbinieki tika atbrīvoti no amata, vajadzības gadījumā likvidācijas darbu pabeigšanai uzdodot viņiem līdzšinējos ĀM darbinieka pienākumus veikt kā blakuspienākumus ārpus kārtējā darbalaika. Tā personāllietu pārzini E. Ozoliņu atbrīvoja no darba no 1941. gada 15. janvāra, bet darbu pabeigšanai uzdeva viņai, sākot ar 16. decembri, vajadzības gadījumā izpildīt līdzšinējos ĀM personāllietu pārzines pienākumus ārpus kārtējā darbalaika Tieslietu komisariātā, maksājot viņai līdzšinējo atalgojumu proporcionāli faktiski nostrādātajam laikam. Līdzīgas pavēles tika noformētas arī E. Girgensonam un virsrūmatvedei E. Ružickai sakarā ar viņu pāriešanu Tieslietu komisariāta dienestā.¹³⁶

1940. gada 9. augusta valdības sēdē tika nolemts valdības ēku, kas vienlaikus bija arī Ārlietu ministrijas nams, pēc ĀM likvidēšanas nodot Latvijas kompartijas CK rīcībā līdz ar visu iekārtu. Ar ministra 16. augusta pavēli tika iecelta komisija ĀM inventāra pārbaudei un tā nodošanai kompartijas pārstāvjiem. ĀM Saimniecības un finanšu nodaļas vadītāja seifā glabātos bijušās ĀM nama Krišjāņa Valdemāra ielā 3 plānus un dažādas atslēgas jaunajam komandantam nodeva 2. septembrī, bet ĀM seifā glabātās privātpersonu mantas (vērtslietas) – 23. septembrī. Likvidators A. Jablonskis 26. septembrī kompartijas CK 1. sekretāram J. Kalnbērziņam (Zaķim) nodeva arī pašu namu Krišjāņa Valdemāra ielā 3.¹³⁷ Izpildot Latvijas PSR valdības 16. septembra lēmumu, A. Jablonskis pēc desmit dienām nodeva komunālās saimniecības tautas komisāram Jānim Jagaram namu Krišjāņa Valdemāra ielā 11a šās valdības rīcībā. ĀM likvidators 28. septembrī pilnvaroja vairākus ĀM darbiniekus bijušās ĀM inventāra nodošanai kompartijas CK un Dzīvokļu ekspluatācijas daļai.¹³⁸

Septembra vidū Maskavā vēl nebija izlemts, kurai iestādei tiks nodots Latvijas ĀM arhīvs. Bija vairāki varianti. Par iespējamāko tika uzskatīts nesūtīt arhīvu Ārlietu komisariātam Maskavā, bet nodot to Iekšlietu komisariātam Rīgā. Taču vēlāk lielākā daļa ĀM dokumentu, kas atradās arhīvā, tika nosūtīta uz Maskavu.¹³⁹ 27. septembrī

sastādīja aktu par ĀM arhīva lietu nodošanu PSRS pilnvarotajai pārstāvniecībai Latvijas PSR. To nodeva valdības pārstāvis V. Jemeljanovs.¹⁴⁰ Arhīva dokumentu kopas uz Maskavu turpināja nosūtīt 2. un 3. oktobrī.¹⁴¹ Daļa vietējas nozīmes materiālu (preses izgriezumi, fotoalbumi, dažādas grāmatas Latvijas propagandai ārzemēs u.tml.) oktobra beigās tika nodota kompartijai un Valsts Centrālajam arhīvam. Novembra sākumā arhīva atlikusī daļa tika salikta kastēs un nodota Latvijas PSR Iekšlietu komisariāta arhīvam.¹⁴²

1941. gada 21. aprīlī tika sagatavots pārskats par Latvijas ĀM arhīva pārvešanu uz Maskavu, Rīgā atstātajiem dokumentiem un likvidatoram no Maskavas nepieciešamajiem dokumentiem. 1940. gada septembra beigās viss bijušās ĀM arhīvs 256 kastēs bija nosūtīts uz Maskavu, bet Likvidācijas daļai atstāti personāllietu un budžeta dokumenti. Ņemot vērā, ka no šīs Rīgā atstātās arhīva daļas PSRS Ārlietu tautas komisariātu varēja interesēt vienīgi Saimniecības nodaļas dokumenti, Likvidācijas daļa lūdza atļauju sagatavot nosūtīšanai uz Maskavu arī grāmatvedības un finanšu dokumentus.¹⁴³

Latvijas okupācijas sākumā 17. jūnijā Latvijai bija sūtniecības šādās pilsētās, kas pārstāvēja valsti šādās ārvalstīs: Berlīnē (Vācijā, arī Nīderlandē), Briselē (Beļģijā, arī Luksemburgā), Buenosairesā (Argentīnā, arī Brazīlijā), Bukarestē (Rumānijā, arī Polijā, Ungārijā un Turcijā), Helsinkos (Somijā), Kauņā (Lietuvā), Kopenhāgenā (Dānijā), Londonā (Lielbritānijā), Maskavā (PSRS), Parīzē (Francijā, arī Spānijā un Portugālē), Romā (Itālijā, arī Bulgārijā un Grieķijā), Stokholmā (Zviedrijā, arī Norvēģijā), Tallinā (Igaunijā), Vašingtonā (ASV), Vatikānā (sūtņis rezidēja Rīgā) un Ženēvā (sūtniecība Šveicē un pastāvīgā delegācija Tautu Savienībā), tātad 27 valstīs. L. Ēķis joprojām skaitījās sūtņis neatkarību zaudējušajā Polijā, taču pēc Polijas sūtniecības slēgšanas Rīgā 1939. gada septembrī Latvija nenodibināja kontaktus ar Polijas trimdas valdību Francijā un vēlāk Londonā. Latvija uzturēja karjeras ģenerālkonsulātu Bernē (Šveice), Dancigā (Vācija), Istanbulā (Turcija), Roterdamā (Nīderlande) un karjeras konsulātu Hamburgā (Vācija), Ņujorkā (ASV), Šauļos, Viļņā (Lietuva) un Valgā (Igaunija).¹⁴⁴

Pārstāvniecības ārvalstīs oficiāli sāka likvidēt gandrīz mēnesi pirms Ārlietu ministrijas likvidācijas sākuma. Latvijas PSR Valsts prezidenta vietas izpildītājs Saeimas priekšsēdētājs Pēteris Briedis 1940. gada 8. augustā izsludināja Latvijas PSR Ministru kabineta todien pieņemto lēmumu par Latvijas pārstāvniecību darbības izbeigšanu. Tajā bija teikts, ka: 1) saskaņā ar PSRS Augstākās Padomes 7. sesijas 1940. gada 5. augusta lēmumu Latvijas sūtniecību, misiju un konsulātu darbība izbeidzas trešās valstīs, skaitot no šī datuma; 2) Latvijas PSR valdība uzliek visām klātpieliktā sarakstā uzskaitītām Latvijas sūtniecībām un konsulātiem ārzemēs par pienākumu nekavējoshi

nodot arhīvus un visu sūtniecībai (konsulātiem) piederošo īpašumu PSRS pārstāvniecībai (vai konsulātam) attiecīgā valstī; 3) likt priekšā Ārlietu ministrijai oficiāli valdības vārdā paziņot to valstu ārlietu ministrijām, kur atrodas Latvijas sūtniecības un konsulāti, par pārstāvniecību darbības izbeigšanu. Konsulātiem pienākas attiecīgi informēt vietējās iestādes par savas darbības izbeigšanu un lietu nodošanu padomju konsulātam; 4) pēc arhīvu un īpašumu nodošanas PSRS pārstāvniecībai (konsulātam) sūtniecības (konsulāta) darbiniekiem pilnā sastāvā nekavējoties jāatgriežas dzimtenē.¹⁴⁵

PSRS ar Ārlietu ministrijas likvidatora starpniecību istenoja mēģinājumus pārņemt sūtniecības arī Londonā un Vašingtonā. 9. augustā A. Jablonskis nosūtīja telegrammu sūtniecībai Vašingtonā par arhīvu un īpašumu nodošanu PSRS pārstāvniecībai. Telegrammas tika nosūtītas arī konsulātam Ņujorkā, goda konsulātiem Čikāgā, Filadelfijā, Galvestonā, Indianapolisā, Klivlendā, Losandželosā, Ņūorleānā, Pitsburgā, Portlendā, Sentluisā, Sanfrancisko un Sietlā, kā arī goda konsulātiem ASV jurisdikcijā esošajās aizjūras zemēs – Manilā (Filipīnas) un Sanhuanā (Puertoriko). PSRS pilnvarotā pārstāvniecība Lielbritānijā 13. augustā nosūtīja Latvijas sūtniecībai vēstuli – atgādinājumu, ka tai nekavējoties jānodod sūtniecības telpas, arhīvi un iekārta, nekavējoties jāpaziņo par darbības pārtraukšanu un nekavējoties visam sūtniecības personālam jāatgriežas dzimtenē.¹⁴⁶ Sūtņis Lielbritānijā K. Zariņš 10. augustā telegrāfiski informēja A. Bilmani un O. Grosvaldu, ka saņēmis rīkojumu no Rīgas nodot sūtniecību padomju pārstāvniecībai, bet ignorē šo rīkojumu un turpina darboties.¹⁴⁷

15. augustā ĀM Administratīvajā departamentā tika sastādīts pārskats par pārstāvniecībām, kurām netika dots rīkojums nodot arhīvus un īpašumu PSRS pārstāvniecībai, jo PSRS attiecīgajās valstīs tādu nebija. Tāpēc šāds rīkojums nebija dots Latvijas pārstāvniecībām Argentīnā, Brazīlijā, Beļģijā, Kubā, Luksemburgā, Monako, Nīderlandē, Portugālē un Šveicē.¹⁴⁸ Minētajā Latvijas PSR Ministru kabineta 8. augusta lēmuma 3. punktā precīzi nebija noteikts, kā rīkoties šādā gadījumā, un tas turpmāk PSRS radīja dažas papildu grūtības Latvijas konsulātu likvidācijas procesā. Tas, ka Latvijai līdz šim bija pārstāvniecības vairākās valstīs, kur tādu nebija sociālisma lielvalstij, liecināja par mūsu valsts dziļāku integrēšanos starptautiskajās struktūrās un ideoloģisku priekšnosacījumu neapēnotiem starpvalstu kontaktiem salīdzinājumā ar totalitāro PSRS.

1940. gada 20. augustā A. Kirhenšteins no darba atbrīvoja 74 Latvijas goda vicekonsulus.¹⁴⁹ Goda vicekonsulu atbrīvošanai pietika ar ārlietu ministra vietas pagaidu izpildītāja pavēli, turpretim goda konsuli tika atbrīvoti ar īpašu Latvijas PSR valdības lēmumu. 22. augustā no amata atbrīvoja 109 goda konsulus.¹⁵⁰ 1940. gada augustā padomju iestādes formāli likvidēja 16 Latvijas sūtniecības un 194 konsulātus un atlaida to darbiniekus.¹⁵¹

Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību nodošana PSRS pārstāvniecībām no augusta beigām notika oficiāli pasludinātās resora likvidācijas ietvaros. Tika pabeigta arī pārējo sūtņu atbrīvošana, pamatojot to ar resora likvidāciju. Latvijas PSR AP Prezidijs 23. septembrī apstiprināja valdības 6. septembra lēmumu par H. Albata (no 1. sept.), L. Sējas (no 13. okt.) un F. Kociņa (no 14. okt.) atbrīvošanu no amata.¹⁵² 1. oktobrī Prezidijs apstiprināja valdības 26. septembra lēmumu par sūtņa Francijā, Spānijā un Portugālē O. Grosvalda (no 1. sept.), sūtņa Rumānijā, Ungārijā, Polijā un Turcijā L. Ēķa (no 10. aug.), sūtņa Zviedrijā un Norvēģijā V. Salnā (no 16. aug.), sūtņa Beļģijā un Luksemburgā M. Valtera (no 23. okt.) atbrīvošanu.¹⁵³ M. Valters bija pēdējais Latvijas sūtnis ārzemēs, kuru atbrīvoja no amata, turklāt "kā maksimālo vecumu sasniegušu".¹⁵⁴

Sakarā ar nacistiskās Vācijas prasību visām ārvalstu diplomātiskajām pārstāvniecībām Vācijas okupētajās valstīs likvidēties ĀM ģenerālsekretārs M. Nukša 18. jūlijā nosūtīja telegrammu M. Valteram uz Viši (Dienvidfrancijā, kur tolaik atradās Beļģijas valdība), ka sūtniecība Briselē tiek likvidēta, un telegrafēja uz Berlīni, lai sūtniecība savukārt uzdod sūtniecības pagaidu pilnvarotajam lietvedim Briselē A. Skrēberam likvidēt sūtniecību Beļģijā un atgriezties Rīgā.¹⁵⁵ Viņam tika uzdots sūtniecības lietas nodot ģenerālkonsulam Antverpenē, bet inventāru un sūtņa personiskās mantas nodot uzglabāšanai, jo Beļģijā PSRS pārstāvniecības nebija. Sūtnis M. Valters reizē ar Beļģijas valdību bija pārcēlies uz Francijas neokupēto daļu.¹⁵⁶ Ap 15. jūliju arī A. Skrēbers bija jau atstājis Briseli reizē ar pārējiem ārvalstu diplomātiskajiem pārstāvjiem. Saņemot 18. jūlija telegrammu, viņš Berlīnē gaidīja vīzu, lai varētu atgriezties Briselē un sūtniecību likvidēt.¹⁵⁷ Dabūjis Vācijas atļauju, A. Skrēbers 25. augustā iebrauca Briselē un dažu dienu laikā likvidēja sūtniecību un nodeva inventāru uzglabāšanai. No tā laika no viņa paša tieši vairs netika saņemtas nekādas ziņas. A. Skrēbers tika atbrīvots no amata 1. septembrī.¹⁵⁸

9. septembrī M. Valters nosūtīja plašu ziņojumu A. Kirhenšteinam. Sūtnis rakstīja, ka neilgi pēc 17. jūnija viņam izdevies sazināties ar Rīgu, bet naudu sūtniecības uzturēšanai neesot saņēmis un viņš atgriezies savā apmešanās vietā. M. Valters, saņēmis atļauju no okupācijas iestādēm, ieradās Parīzē, uzzinājis par sūtniecības slēgšanu Briselē, taču nav ticis uz Briseli, tāpēc atgriezies Biaricā. Tur viņš saņēmis A. Kirhenšteina telegrammu ar rīkojumu atgriezties Rīgā, bet nav varējis tūlīt atbildēt sakarā ar telegrāfa un telefona sakaru pārtraukšanu. Sūtnis vairākkārt mēģinājis nosūtīt uz Rīgu vēstules, taču neveiksmīgi. 24. augustā M. Valters ieradās Parīzē; septembra sākumā vācu komandantūra beidzot atļāva viņam ierasties Briselē, bet A. Skrēbers bija jau devies atpakaļ uz Berlīni. M. Valters Briselē ar vācu militārās vadības atļauju palīdzēja kārtot Latvijas pilsoņu lietas. Sūtnis lūdza atbrīvot viņu no amata saskaņā

ar agrāko rīkojumu par dienesta gaitas izbeigšanos 30. septembrī, ņemt vērā viņa ilggadīgu darbību, un piešķirt pensiju.¹⁵⁹ M. Valtera izteiktā vēlēšanās saņemt pensiju no okupācijas varas vērtējama negatīvi, taču arī viņam trūka informācijas par patieso stāvokli Latvijā – un rūpes par savu nodrošinājumu var saprast.

19. septembrī A. Jablonskis ar PSRS pilnvarotās pārstāvniecības Latvijā 1. sekretāra M. Vetrova piekrišanu telegrafēja rīkojumu M. Valteram un A. Skrēberam nekavējoties atgriezties Rīgā. A. Jablonskis 25. septembrī rakstīja M. Valteram, ka A. Skrēbers likvidējis sūtniecību, un pārmeta sūtnim pasivitāti sakaru uzturēšanā ar Ārlietu ministriju Rīgā.¹⁶⁰

11. oktobrī M. Valters no Briseles otrreiz nosūtīja plašu ziņojumu A. Kirhenšteinam, sūdzoties, ka nav saņēmis atbildi uz 9. septembra ziņojumu. Viņš rakstīja, ka ar 30. septembri izbeigušās viņa sūtņa pilnvaras; no 12. maija viņam nav nekādu ziņu par sūtniecības darbību un līdzekļu izlietojumu; nav iespēju iepazīties ar glabāšanā nodotām sūtniecības mantām un nav arī nekādu ziņu no A. Skrēbera.¹⁶¹ M. Valters 23. oktobra vēstulē informēja A. Jablonski, ka A. Skrēbers uzturējies Briselē no 19. līdz 22. oktobrim, atsevišķas arhīva daļas atteicies ņemt līdzi un paskaidrojis, ka grāmatvedības dokumenti aizvesti uz Berlīni.¹⁶²

4. novembrī A. Jablonskis M. Valteram atbildēja, ka rīkojuma izpilde attiecībā uz sūtniecības likvidāciju tagad gulstas uz viņu kā bijušo sūtniecības vadītāju. 8. novembrī M. Valters atbildēja, ka A. Jablonska 25. septembra raksts pienācis tikai 6. novembrī, kad sūtniecības inventārs jau bijis pārdots, un kastes ar sūtniecības arhīvu atrodas ekspedīcijas firmas “*Walon Freres*” glabāšanā, bet sūtniecības pēdējā laika grāmatvedības dokumenti atrodas pie A. Skrēbera Berlīnē.¹⁶³ 20. novembrī A. Jablonskis M. Valteram rakstīja, ka viņš no atbildības netiek atbrīvots, īpaši pēc atgriešanās sūtniecības namā un kontaktu atjaunošanas ar A. Skrēberu, lai turpinātu sūtniecības likvidāciju.¹⁶⁴ Pretēji sākotnējiem solījumiem atgriezies Latvijā M. Valters, domājams, baidoties no represijām, to neizdarīja.

10. augustā Vācijas okupētajā “Dānijas provincē” Latvijas goda konsulātu arhīvus, bet 12. augustā – Latvijas sūtniecības arhīvu PSRS pārstāvniecībai nodeva Latvijas goda ģenerālkonsuls Kopenhāgenā Jorgens E. Olsens (*Ohlsen*). Sūtniecības lietu pārzinis N. Ozoliņš (1904.–1979. g.) vairs nekontaktējās ar Rīgu un Latvijā neatgriezās.¹⁶⁵ Vēlāk vēstulē V. Salnajam N. Ozoliņš par sūtniecības nodošanu rakstīja, ka visu tās arhīvu rūpīgi pārbaudījis, iznīcinot tā slepeno daļu un nošķirot atsevišķi grāmatvedības dokumentus. Konsulāros dokumentus un vecās mēbeles atstājis nodošanai, bet pats nav sagaidījis PSRS pārstāvniecības pārstāvjus, tikai lūdzis tiem pateikt, ka “devies nezināmā virzienā”¹⁶⁶.

No 1940. gada maija kara notikumi Francijā faktiski bija pārtraukuši sūtniecības darbu Parīzē. O. Grosvalds kopā ar diplomātisko korpusu bija devies līdz maršala F. Petēna (*Pétain*) vadītajai Francijas pronacistiskajai valdībai uz Viši, bet sūtniecības ēka no 17. jūnija nacistu okupētajā Parīzē palika padomnieka K. Bērenda pārziņā. "Viši valdība" 15. augustā pēc Vācijas pieprasījuma, neskatoties uz enerģiskiem sūtņu protestiem, slēdza Baltijas valstu sūtniecības Parīzē un nodeva tās PSRS pārstāvniecībai.¹⁶⁷ Nodot PSRS rīcībā triju Baltijas valstu sūtniecību ēkas, īpašumu un arhīvus 11. augusta vēstulē "Viši valdībai" bija pieprasījis arī PSRS ārlietu komisārs V. Molotovs (*Молотов*; īst. v. Skrjabins). "Viši valdība" pieprasīja, lai Baltijas valstu pilnvarotie lietveži savu valstu namus nodod tieši PSRS pārstāvjiem. Taču Baltijas valstu diplomāti atteicās to darīt, bet piekrita namu atslēgas nodot Francijas iestādēm. 16. augustā "Viši valdība" uzdeva Parīzes prefektam saņemt atslēgas no Baltijas valstu diplomātiem un nodot tās PSRS pilnvarotajam lietvedim. Rīkojumu par pārstāvniecību likvidāciju A. Jablonskis sūtniecībai Parīzē nosūtīja caur sūtniecību Berlīnē, ar Vācijas vēstniecības starpniecību. 14. augustā A. Kirhenšteins telegrafēja O. Grosvaldam uz Viši, lūdzot dot rīkojumu goda konsulātiem neokupētajā Francijas daļā nodot arhīvus un pārējo īpašumu tuvākajai PSRS pārstāvniecībai.¹⁶⁸ 24. augustā franču policijas prefekts pārņēma un 25. augustā nodeva PSRS pārstāvim Baltijas valstu pārstāvniecības un Francijas neokupētajā daļā aizliedza Baltijas valstu konsulātu darbību.¹⁶⁹ Par šo paredzamo faktu O. Grosvalds jau dažas dienas pirms 24. augusta informēja K. Zariņu, kurš 22. augusta telegrammā bažījās par to, vai O. Grosvalds nav uz savu iniciatīvu pārtraucis minēto Latvijas iestāžu darbu, un uzsvēra, ka sūtņu pienākums pret tautu ir turpināt pārstāvēt "nacionālo Latviju" līdz pēdējai iespējai. 24. augustā K. Zariņš saņēma no O. Grosvalda jaunu telegrammu ar paskaidrojumu, ka visas trīs Baltijas valstis pārtrauca savu iestāžu darbību Francijas "Viši valdības" spiediena rezultātā, bet viņš pats turpinās oficiāli pārstāvēt Latvijas valsti un pilsoņus.¹⁷⁰

Latvijas ģenerālkonsuls Roterdamā (Nīderlande) B. Pavasars 13. augustā pēc telegrāfiska rīkojuma saņemšanas no sūtniecības Berlīnē beidza konsulārās funkcijas. Ģenerālkonsuls aicināja arī konsulātu Amsterdamā beigt visas konsulārās funkcijas un par to paziņot vietējām iestādēm. Tā kā Nīderlandē nebija PSRS diplomātiskās pārstāvniecības vai konsulātu, nebija skaidrs, kādā veidā izpildāms Latvijas PSR valdības rīkojums.¹⁷¹ Taču B. Pavasars izrādīja lielu vēlmi izpildīt šo valdības rīkojumu un 12. septembrī pēc savas iniciatīvas ieradās Berlīnē PSRS vēstniecībā, lai noskaidrotu, ko darīt ar arhīviem. 16. septembrī ģenerālkonsulātiem Roterdamā un Bernē tika dots telegrāfisks rīkojums gandrīz visu inventāru pārdot, norēķinu dokumentus

un grāmatas nosūtīt uz Rīgu, pa ceļam arhīvus u.c. palikušo īpašumu nodot PSRS pārstāvniecībai Berlīnē. Laikā no 28. septembra līdz 1. oktobrim B. Pavasars nodeva ģenerālkonsulāta un goda konsulātu īpašumu Roterdamā un Amsterdamā no Berlīnes uz Roterdamu komandētām PSRS pārstāvniecības vicekonsulam.¹⁷²

Citādi rīkojās karjeras ģenerālkonsuls Bernē J. Kļaviņš-Ellanskis. Viņam 16. augustā tika dots telegrāfisks rīkojums likvidēt gandrīz visu inventāru un nekavējoties atgriezties Latvijā. Ārlietu ministra vietas izpildītājs A. Kirhenšteins 20. augustā nosūtīja telegrāfisku rīkojumu sūtniecībai Ženēvā un ģenerālkonsulātam Bernē nekavējoties izbeigt darbību un sagatavot arhīvus un pārējo īpašumu nodošanai PSRS pārstāvniecībai.¹⁷³ Līdz oktobra beigām J. Kļaviņam-Ellanskim tika nosūtīti vairāki atgādinājumi rīkojumu izpildīt. Par spīti tam, ģenerālkonsuls neatbildēja un Latvijā neatgriezās.¹⁷⁴ Viņš ņēma vērā valsts aneksijas faktu un bija nolēmis pārtraukt kontaktus ar nelikumīgo valdību un turpināt pārstāvēt Latvijas Republikas intereses.

Ievērojot to, ka sūtniecības nams Ženēvā piederēja valstij, sūtnim J. Feldmanim netika dots rīkojums atgriezties. Sūtniecības Ženēvā nekustamā manta (nams) tika novērtēts par Ls 278 930,83; kustamā manta (uz 1940. g. 1. janv.) – Ls 31 670,96; kopā Ls 310 601,79. Tika apgalvots, ka nekustamais īpašums Ženēvā tagad piederot Latvijas PSR. J. Feldmanis neatbildēja uz 20. augusta telegrammu. Līdz ar to pārstāvniecības Ženēvā un Bernē neatsaucās uz ĀM likvidatora 20. augusta telegrammu visu sagatavot nodošanai.¹⁷⁵ Tas liecināja par nevēlēšanos sadarboties ar okupētās Latvijas institūcijām. Likvidators A. Jablonskis 15. oktobra vēstulē PSRS Ārlietu komisariāta ģenerālsekretāram A. Soboļevam lūdza piekrišanu rīkojumam Latvijas pārstāvim Ženēvā: 1) pārdot Latvijas bijušās valdības nekustamo īpašumu (pārstāvniecības namu) Tautu Savienībai saskaņā ar pirkšanas līgumā minētiem noteikumiem un saņemto naudu pārvest PSRS pārstāvniecībai Berlīnē; 2) pārdot pārstāvniecības inventāru uz vietas Ženēvā, izņemot sudrabu un rakstāmmašīnas; 3) sudrabu, rakstāmmašīnas, kases grāmatas un attaisnojošus dokumentus atgriežoties atvest uz Rīgu; 4) pārstāvniecības arhīvu un citas mantas nodot PSRS pārstāvniecībai Berlīnē.¹⁷⁶ Uz šo lūgumu atbilde no Maskavas netika saņemta, tādēļ J. Feldmanis joprojām skaitījās amatā, par spīti kolaboranta A. Jablonska aktivitātēm.

Jau 23. septembrī K. Zariņam nosūtītajā vēstulē J. Feldmanis bija atzīmējis, ka valdība Rīgā viņu joprojām atzīst par sūtni, tikai viņš konsekventi neatbild uz vēstulēm un telegrammām un arī turpmāk domā turēties pie šādas taktikas. K. Zariņš uzskatīja J. Feldmaņa stāvokli par "mazliet dīvainu" un ieteica J. Feldmanim tomēr formulēt un skaidri paziņot savu nostāju pret padomju valdību Rīgā, jo lielākā daļa kolēģu attiecības ar padomju varu bija noskaidrojusi nepārprotami.¹⁷⁷

1940. gada decembrī vai 1941. gada janvāra sākumā rakstītā vēstulē (precīzs datums nav atzīmēts) K. Zariņam arī pats J. Feldmanis uzsvēra, ka padomju iestādes viņu formāli nav atļaidušas tādēļ, ka PSRS reāli nevar tikt klāt pie īpašuma Ženēvā: Šveicei tajā laikā nebija diplomātisku attiecību ar PSRS, un tā neielaida savā teritorijā nevienu padomju pārstāvi. J. Feldmanis savu attieksmi pret šo interesanto faktu puda konstatējumā: "Tagad nu noticis tā, ka es esmu vienīgais, kas nav "atlaists". Ko krievi par mani domā, man ir vienalga. Ja viņi pēc tam, kad no manīm nav saņēmuši nevienas atbildes uz vairākiem rīkojumiem un pieprasījumiem no jūlija līdz decembrim, ja viņi pēc tam mani uzskata par "Pad. Latvijas" sūtni, kā Tu raksti, tad man tikai jāsmejas."¹⁷⁸ Par savu līdzīgu attieksmi pret Latvijas PSR iestāžu rīkojumiem 1941. gada 23. janvāra vēstulē K. Zariņam rakstīja arī O. Grosvalds, norādot, ka tas, "ko dara un domā sarkanās Rīgas iestādes", kādā formālā veidā tās vērsas pret sūtniem, "tas mums var būt pilnīgi vienaldzīgi".¹⁷⁹

Latvijas PSR valdība 23. novembra sēdē nolēma atbrīvot no amata "ģenerālkonsulātu likvidatorus" (okupācijas varas piedēvēts absurds nosaukums ģenerālkonsuliem) Bernē, Dancigā un Roterdamā: J. Kļaviņu-Ellanski (no 1. okt.), A. Birznieku (no 13. okt.) un B. Pavasaru (no 13. nov.).¹⁸⁰ J. Kļaviņš-Ellanskis oficiāli turpināja darbību līdz 1946. gadam, un ģenerālkonsulāts Bernē palika pēdējais Latvijas Republikas karjeras konsulāts Rietumeiropā.

Sinhroni visās trīs Baltijas padomju republikās tika dots rīkojums ārvalstu pārstāvniecībām izbeigt darbību. 14. augustā arī Igaunijas PSR ārlietu ministra vietnieks H. Krūss (*Kruus*) piesūtīja rakstu par tiešo diplomātisko sakaru pārtraukšanu starp Latviju un Igauniju un to, ka Igaunijas PSR valdība "liek priekšā" likvidēt Latvijas sūtniecību Tallinā līdz 25. augustam. Gan ģenerālkonsuls Tallinā savas lietas, gan vicekonsuls Tallinā konsulāro patentu un Igaunijas valdības eksekvatūru nodeva Latvijas sūtniecības pagaidu pilnvarotajam lietvedim 14. augustā. Goda konsuls Narvā nodeva konsulāta inventāru Latvijas sūtniecības pārstāvim 17. augustā.¹⁸¹

Saskaņā ar aktu 27. augustā "Latvijas PSR sūtniecības Igaunijā" pārstāvji nodeva un PSRS pārstāvniecības Igaunijā komisijas locekļi pieņēma sūtniecības namu un citu īpašumu. Šajā dienā PSRS pārstāvniecības komisijas pārstāvjiem nodeva arī konsulātu Valgā.¹⁸² Sūtniecības Tallinā padomnieks, pagaidu pilnvarotais lietvedis J. Filholds 2. septembrī uzrakstīja atskaiti par darbinieku atgriešanos Rīgā un 7. septembrī tika atbrīvots no amata.¹⁸³

25. jūlijā ārlietu ministra vietas izpildītājs A. Kirhenšteins nosūtīja arī sūtnim Itālijā A. Spekkem divas telegrammas ar rīkojumu ierasties ar ziņojumu. 7. un 14. augustā A. Spekkem divreiz tika nosūtītas telegrammas par viņa atcelšanu no

amata (no 7. aug.). Sūtniecības īpašumu Itālijā A. Spekke nodeva PSRS pārstāvniecībai 17. augustā.¹⁸⁴ Sūtniecības arhīvus Itālijas valdība nodeva PSRS vēstniecībai Romā.¹⁸⁵ Vēlāk atmiņās A. Spekke centās attaisnot savu rīcību ar to, ka "itālieši, vācu līnijai sekodami, tikai skatījās, kas notiek"¹⁸⁶.

Lietuvas PSR ārlietu ministrs prof. V. Kreve-Mickevičs (*Kreve-Mickevičius*) 12. augustā piesūtīja notu Latvijas Republikas sūtnim Lietuvā, "uzaicinot izbeigt" Latvijas sūtniecības un konsulātu darbību līdz 25. augustam. 22. augustā tika sastādīts Akts par diplomātiskās misijas Lietuvā lietu nodošanu PSRS pārstāvniecības pilnvarotajam lietvedim. Nākamajā dienā sūtniecība Kauņā izbeidza darbību un tās darbinieki nekavējoties atgriezās Latvijā.¹⁸⁷ Konsuls Šauļos R. Puiķis 23. augustā nodeva konsulāta arhīvu un pārējo īpašumu padomju pārstāvniecībai Kauņā.¹⁸⁸ Konsuls Viļņā F. Donass nodeva konsulātu 24. augustā, bet tā nodošanas akti tika parakstīti 28. augustā. Arhīvu un inventāru dienu iepriekš pārņēma PSRS konsuls.¹⁸⁹ Latvijas PSR valdība 25. oktobrī F. Donasu un R. Puiķi atbrīvoja no amata.¹⁹⁰

Ģenerālkonsuls A. Vanags ģenerālkonsulātu Oslo 12. augustā nodeva PSRS pārstāvniecības konsulārās nodaļas ģenerālkonsulam. Normālos apstākļos Norvēģijas iestādēm par likvidāciju būtu jāpaziņo caur Latvijas sūtniecību Stokholmā, taču, ņemot vērā okupācijas apstākļus Norvēģijā un to, ka gandrīz visa satiksme ar ārpusauli bija pārtraukta, ģenerālkonsuls jautājumu nokārtoja uz vietas Oslo, informējot par to Norvēģijas ĀM protokola dienestu (Norvēģijā nacistu okupācijas apstākļos tās ĀM saglabājās oficiālas valdības iestādes statuss). Latvijas ģenerālkonsulātam padotie goda konsuli Norvēģijā nodeva arhīvus un īpašumu A. Vanagam, kas tos savukārt vēlāk nodeva PSRS pārstāvniecībai. 25. oktobrī tika likvidēts Latvijas pēdējais konsulāts Norvēģijā.¹⁹¹

Jūlija beigās Latvijas Republikas sūtniecības darbinieki Maskavā tika komandēti sagaidīt A. Kirhenšteina vadīto Latvijas PSR delegāciju no Rīgas, kas lūdza iekļaut Latvijas PSR Padomju Savienībā. Kā vēlāk atcerējās sūtņa sekretāre un kancelejas pārzine L. Ratermane, tikai daži delegācijas dalībnieki neignorēja sūtniecību. No Baltijas valstu sūtņiem vienīgi F. Kociņš skatījās PSRS AP sesijas norisi Kremli. Pēc Latvijas PSR delegācijas aizbraukšanas 12. augustā sūtniecība zaudēja diplomātisko imunitāti. PSRS Iekšlietu komisariātam bija neizdevīgi likvidēt sūtniecības personālu Maskavā, jo runas par to varētu nonākt ārvalstu diplomātiskajā korpusā. Sūtniecības darbinieki "pazuda" pa vienam pēc atgriešanās Latvijā. Jau septembrī viņiem kļuva zināmas pirmās apcietināšanas.¹⁹²

Latvijas PSR delegācijas priekšsēdētājs A. Kirhenšteins 13. augustā Maskavā paziņoja, ka Latvijas Republikas sūtniecība ir likvidēta un personāls, atskaitot dažus

cilvēkus, var atgriezties Rīgā. Pēc sūtniecības lietu, arhīva, bibliotēkas un cita īpašuma nodošanas padomju iestādēm augusta beigās latviešu darbiniekiem vēl joprojām neizsniedza vīzas iebraukšanai Latvijā. Vienīgi pēc Maskavas diplomātiskā korpusa vecākā Vācijas vēstnieka V. Šulenburga (*Schulenburg*) iejaukšanās beidzot sūtniecības personālu 13. septembrī atlaida uz Rīgu.¹⁹³ Tikai nedaudziem Latvijas sūtniecības Maskavā darbiniekiem izdevās paglābties (piem., L. Ratermanei kara beigās izdevās emigrēt un vēlāk apmesties ASV).

Faktiski sūtniecības likvidācijas process Maskavā aizņēma vairākus mēnešus – no 1940. gada 16. augusta līdz 1941. gada 25. februārim. Augusta vidū sūtniecības kustamā īpašuma un naudas pārņemšanai uz Maskavu tika komandēts Arhīva un šifru nodaļas 1. sekretārs K. Varkalis,¹⁹⁴ kura vadībā likvidācijas darbos piedalījās vairāki sūtniecības darbinieki. Paralēli tam sākās Latvijas PSR pārstāvniecības veidošanas process, kādas Maskavā bija visām savienotajām republikām. Dažos dokumentos 1940. gada beigās lasāms formulējums “Latvijas PSR sūtniecība”, K. Varkalis saukts par “Padomju Latvijas pārstāvi”.¹⁹⁵ ĀM likvidators viņu atbrīvoja no amata tikai 1941. gada 10. aprīlī.¹⁹⁶

A. Kirhenšteins 25. jūlijā nosūtīja sūtnim Rumānijā L. Ēķim telegrammu ar rīkojumu ierasties Rīgā ar ziņojumu. Sūtnis neieradās. A. Jablonskis 9. augustā nosūtīja telegrammu sūtniecībai Bukarestē par sūtniecības īpašuma un ģenerālkonsulāta mantu nodošanu PSRS pārstāvniecībai. Sakarā ar to L. Ēķis 10. augustā izdeva pavēli par sūtniecības darbības izbeigšanu no 10. augusta un arhīvu un inventāra gatavošanu nodošanai, kā arī par sūtņa pilnvaru Rumānijā nolikšanu, par ko ar 10. augusta notu viņš paziņoja arī Rumānijas ārlietu ministram M. Manoileску (*Manoilescu*).¹⁹⁷

11. augusta telegrammā L. Ēķis informēja ministriju par savu pilnvaru nolikšanu, taču norādīja, ka arhīvus un sūtniecības mantas nodos “rumāņu iestāžu gādībā”. Tikai pēc atkārtota rīkojuma L. Ēķis 16. augustā uzdeva bijušajam sūtniecības atašeja vietas pagaidu izpildītājam 3. sekretāram V. Āboltiņam nodot sūtniecības arhīvus un inventāru PSRS pārstāvniecībai. Tas tika izdarīts, pašam sūtnim klāt neesot. Arhīva slepeno daļu un šifrus sūtnis pirms tam bija iznīcinājis. Spiedienu uz L. Ēķi bija izdarījusi arī Rumānija, jo 15. augustā PSRS pilnvarotais pārstāvis šajā valstī A. Lavrentjevs (*Лаврентьев*) sarunā ar Rumānijas ārlietu ministru M. Manoileску bija lūdzis viņa palīdzību Latvijas misijas Bukarestē arhīvu un īpašuma saņemšanā. Ministrs bija atbildējis, ka vairs neuzskata L. Ēķi par sūtni un tā piesūtīto notu par vēlmi nodot arhīvus rumāņiem uzskata par “visai naivu” un ka viņš varētu dot rīkojumu ĀM ģenerālsekretāram enerģiskā formā pieprasīt L. Ēķim nodot arhīvus un īpašumu PSRS pārstāvniecībai.¹⁹⁸ Sākotnējā Rumānijas labvēlīgā nostāja bija mainījusies, un

Rumānijas ĀM ģenerālsekretārs Grigorčea (*Grigorcea*) savas valdības uzdevumā L. Ēķim mutiski paziņoja, ka sūtniecība jālikvidē un tās arhīvi un pārējais īpašums jānodod PSRS pārstāvniecībai, pretējā gadījumā “būšot diemžēl spiesti nodošanu panākt ar prefektūras palīdzību”¹⁹⁹. 22. augustā sūtniecība Bukarestē nodeva visas lietas, par to paziņojot uz Rīgu.²⁰⁰

Tikai vēlāk, pēc ierašanās ASV,²⁰¹ 1941. gada 28. martā L. Ēķis Latvijas sūtniecības telpās Vašingtonā, acīmredzot uzskatīdams savu tālaika rīcību par pareizu, klātesošajiem diplomātiem izstāstīja sīkāk par to. Ar domu, “lai tiktu uzglabāti nākotnes vēsturei visi sīkumi par bijušo sūtņu rīcību”, kā vēstulē K. Zariņam 1941. gada 22. aprīlī rakstīja A. Bilmanis, šajā dienā tika sastādīts viņa un atašeja A. Dinberga parakstīts protokols, kurā L. Ēķa stāstītais par viņa rīcību 1940. gada vasarā tika rakstiski fiksēts. Protokolā atzīmēts, ka L. Ēķis atklājis, ka “pēc sūtniecības nodošanas lieliniekiem 1940. gada augustā tas esot nosūtījis telegrammu Ārlietu ministrijai Rīgā, neadresējot to nevienai personai, kurā tas paziņoja, ka esot nodevis savu sūtniecību saskaņā ar likvidācijas telegrammu un ka līdz ar to uzskatot savu misiju par izbeigtu. It kā taisnodamies L. Ēķis piezīmēja: “Galū galā tā tomēr bija mūsu ārlietu ministrija, t.i., centrālā iestāde, vienalga, kādi kungi tur tajā laikā valdīja.” L. Ēķis arī informēja, ka viņš saņēmis atlīdzību par Varšavā sadegušām mantām, lai gan ne pilnos apmēros pieprasīto summu. Tāpat arī pārrunās agrākās satiksmēs L. Ēķis stāstīja, ka pēc sūtniecības nodošanas lieliniekiem Bukarestē viņš esot pieņēmis pie sevis mājās pārrunām PSRS pilnvaroto pārstāvi Bukarestē, kurš esot mēģinājis viņu pierunāt atgriezties uz Padomju Latviju. Visvairāk A. Bilmanis bija neapmierināts ar to, ka L. Ēķis vispār kontaktējies ar PSRS pārstāvjiem. Tomēr A. Bilmanis turpināja uzturēt labas personiskās attiecības. Ņemot vērā L. Ēķa nelielo izdienas pensiju, viņš vēlējās materiāli palīdzēt un pieņēma L. Ēķi “par brīva līguma darbinieku sūtniecībā, par padomdevēju saimnieciskās un finansiālās lietās.”²⁰² L. Ēķa gadījums bija neparasts vispirms tāpēc, ka sūtņis, kurš sākotnēji bija protestējis pret PSRS rīcību Latvijā, vēlāk tomēr izšķīrās par kontaktiem ar okupētājvalsts pārstāvjiem, lai gan vēlāk, iespējams, to nožēloja. No otras puses, atšķirībā no citām rezidences valstīm, kas ieņēma konkrētu nostāju un no lēmuma pieņemšanas brīža to vairs nemainīja, Rumānijas valdība svārstījās un izmainīja savu lēmumu Baltijas valstu sūtniecību jautājumā.

Latvijas sūtniecība Somijā kopumā tika nodota 16. augustā. Šajā dienā arī J. Zirnis nolika sūtniecības pagaidu vadītāja tiesības. 9. septembrī viņu no amata atbrīvoja.²⁰³ Sūtniecībā Helsinkos bija nonākuši Latvijas misijas Londonā slepenie dokumenti, kas bija paredzēti pārsūtīšanai uz Rīgu. Pārņemot sūtniecības Helsinkos arhīvu, PSRS pārstāvniecība Somijā pārņēma arī šos dokumentus.²⁰⁴

Sūtnis Berlinē E. Krieviņš slimības dēļ 27. jūlijā ar rīkojumu nodeva sūtniecības vadību pagaidu pilnvarotā lietveža statusā sūtniecības 1. sekretāram J. Vīgrabam. Pēc rīkojuma no Rīgas nodot sūtniecību 13. augustā J. Vīgrabs to arī izdarīja.²⁰⁵ Arī Vācijas valdība atbalstīja PSRS viedokli par LR sūtniecības nodošanu. Tas nozīmēja, ka sūtniecībai bija jāizvācas no ilgus gadus Latvijas valstij piederošā nama *Burggrafenstrasse 13*.²⁰⁶ 19. augustā J. Vīgrabs telefoniski ziņoja par sūtniecības likvidācijas pabeigšanu. Konsulātus likvidēja, bet PSRS pārstāvniecībai trūka cilvēku, kurus varētu sūtīt pārstāvniecību pārņemšanai, tāpēc likvidācijas darbi ieilga. Sūtniecības darbinieki Rīgā ieradās 23. augusta vakarā.²⁰⁷ Vācijas valdība 1940. gada vasarā piespieda LR sūtniecību izvākties arī no Latvijas valsts nesien iegādātā namīpašuma Berlinē, *Einemstrasse 5*.²⁰⁸ 9. septembrī J. Vīgrabu no amata atbrīvoja. Latvijas PSR 25. oktobra valdības sēdē no amata tika atbrīvots konsuls Kēnigsbergā E. Vīgrabs (no 16. okt.).²⁰⁹ Ģenerālkonsuls Dancigā A. Birznieks 17. augustā nodeva inventāru PSRS pārstāvniecībai.²¹⁰ Konsuls Hamburgā K. Freimanis uz telegrāfisku rīkojumu nodot īpašumu PSRS pārstāvniecībai 14. augustā atbildēja, ka konsulāts slēgts, bet 27. augustā ziņoja, ka sagatavojis visu nodošanai un atkārtoti sazinājies ar PSRS pārstāvniecību. Uz Latvijas PSR ĀM 6. septembra rakstisku pieprasījumu, kad viņš konsulātu nodevis, K. Freimanis neatbildēja.²¹¹ Viņš palika dzīvot Vācijā kā privātpersona.

Sūtnis Zviedrijā V. Salnais atteicās sākt jebkādas sarunas ar PSRS pārstāvjiem Stokholmā, kaut arī no Rīgas bija saņemts rīkojums sūtniecību nodot. Acīmredzot PSRS pilnvarotā pārstāvniecība bija vērsusies Zviedrijas ĀM, kas arī mudināja V. Salno sūtniecību nodot. Oficiāli sūtniecība darbību izbeidza 19. augustā, kad tā PSRS diplomātiskās misijas pārstāvjiem tika nodota piespiedu ceļā ar Zviedrijas ĀM starpniecību. Vispirms sūtniecības darbinieki, sūtnim klāt neesot, nomātā nama atslēgas nodeva zviedriem, pēc tam tur ieradās PSRS pārstāvji un atslēgas no zviedriem saņēma.²¹² Arī šāds sūtniecības nodošanas veids ar rezidences valsts pārstāvju starpniecību nebija iepriekš prognozēts Latvijas marionešu valdības dokumentos par ārlietu resora likvidāciju. Par spīti sūtniecības nodošanas faktam, PSRS, domājams, nevarēja būt ieinteresēta, lai diplomātisko misiju pārņemšanā šādu trešās valsts iesaistīšanās gadījumu būtu daudz.

Ģenerālkonsuls Istanbulā A. Kacens ģenerālkonsulāta un goda konsulāta īpašumu PSRS pārstāvniecībai nodeva 2. septembrī. 30. septembrī viņš iesniedza atlūgumu ar rakstu no Jalovas (Turcija), kur ārstējās, un izteicās par vēlāku atgriešanos dzimtenē. 17. oktobrī A. Kacens nosūtīja iesniegumu Latvijas PSR valdībai ar lūgumu atbrīvot viņu no amata.²¹³ Latvijā A. Kacens tomēr neatgriezās un Otrā

pasaules kara gados turpināja darbību neoficiāli. Tika likvidēta arī pārstāvniecība Ķīnā. Latvijas konsulāta īpašums Harbinā turienes PSRS ģenerālkonsulātam tika nodots 13. augustā.²¹⁴

Vairākus gadus Francijas, Lielbritānijas un Somijas valdības bija palīdzējušas aizstāvēt Latvijas pilsoņu intereses valstīs, kur Latvijai savu pārstāvniecību nebija. Intereses aizstāvēja: Lielbritānijas pārstāvji Bolīvijā, Čīlē, Ekvadorā, Kolumbijā, Paragvajā, Peru, Urugvajā un Venecuēlā; Francijas pārstāvji Irānā un Sīrijā; Somijas pārstāvji Ķīnā (Šanhajā). Pēc PSRS sūtniecības Rīgā ierosinājuma A. Kirhenšteins 5. septembrī nosūtīja telegrammu Somijas ĀM ar lūgumu uzdot tās ģenerālkonsulam Šanhajā H. Tanneram (*Tanner*) nodot Latvijas pilsoņu Ķīnā interešu aizstāvēšanas lietas un pārējo īpašumu PSRS pārstāvniecībai Šanhajā un telegrāfiski paziņot nodošanas datumu.²¹⁵ Lielbritānijas un Francijas valdību pārstāvji attiecīgos arhīvus un īpašumus Maskavai nenodeva.²¹⁶ Arī tā bija viena no Latvijas nelikumīgās aneksijas neatzišanas politikas izpausmēm.

Lai sekmētu likvidācijas drīzāku pabeigšanu, Latvijas PSR ĀM likvidators A. Jablonskis 20. septembrī, 4. un 12. oktobrī un 23. novembrī nosūtīja vairākas vēstules PSRS Ārlietu komisariāta ģenerālsekretāram A. Soboļevam par ĀM likvidācijas problēmām. Tajās A. Jablonskis lūdza paziņot, vai un kad PSRS pārstāvniecības ir pārņēmušas bijušo Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību arhīvus un pārējo īpašumu Argentīnā, ASV, Brazīlijā, Francijā, Lielbritānijā u.c. Likvidators lūdza piesūtīt arī attiecīgos nodošanas–pieņemšanas aktus, lai ĀM Likvidācijas daļa varētu kārtot pārstāvniecību likvidāciju un norēķinu lietas.²¹⁷

Nebūdamas apmierināts ar A. Soboļeva klusēšanu, A. Jablonskis 1941. gada 28. februārī nosūtīja vēstuli PSRS ārlietu komisāra vietniekam A. Višinskim par problēmām Latvijas ĀM likvidācijas gaitā. A. Jablonskis ziņoja, ka ĀM likvidācijas darbs “pamatā izpildīts”, bet pilnībā nav vēl pabeigts. Latvijas PSR 1941. gada budžeta projektā nauda ĀM likvidācijai vairs nebija paredzēta, un saskaņā ar PSRS Finanšu komisariāta paskaidrojumu likvidāciju plānoja pabeigt PSRS Ārlietu komisariāts. Par spīti vairākkārtējiem atgādinājumiem, Ārlietu komisariāts nesteidzās atbildēt, vai un kādā veidā PSRS pārstāvniecības ir pārņēmušas Latvijas pārstāvniecības Bernē, Briselē, Buenosairesā, Hamburgā, Londonā, Ņujorkā, Parīzē, Vašingtonā un Ženēvā, kā arī Latvijas pilsoņu interešu aizstāvja Ķīnā lietas. Tālāku likvidācijas darbu veikšanai, pēc likvidatora ieskatiem, bija nepieciešams dabūt bijušo pārstāvniecību Berlīnē, Bernē, Briselē, Buenosairesā, Bukarestē, Dancigā, Hamburgā, Helsinkos, Istanbulā, Kauņā, Kēnigsbergā, Kopenhāgenā, Londonā, Ņujorkā, Parīzē, Romā, Roterdamā, Stokholmā, Vašingtonā un Ženēvā finanšu dokumentus.²¹⁸ Iespējams, Maskava nevēlējās Rīgai

atzīt, ka vairākas no šīm pārstāvniecībām tai nav izdevies likvidēt, vai arī neuzskatīja par vajadzīgu atbildēt kādu citu apsvērumu dēļ.

1941. gada 28. februārī ĀM likvidatoram nebija ziņu par šādu Latvijas Republikas pārstāvniecību nodošanu: ASV – misija Vašingtonā, karjeras konsulāts Ņujorkā un goda konsulāti; Argentīnā – misija Buenosairesā; Beļģijā – misija Briselē, goda konsulāti Lježā un Ģentē; Brazīlijā – goda konsullāts Sanpaulu; Bulgārijā – goda konsullāti Sofijā un Varnā; Francijā – 13 goda konsullātu (Bordo, Brestā, Buloņā, Denkerkā, Havrā, Kalē, Lionā, Marselā, Nicā, Parīzē, Ruānā, Strasbūrā, kā arī konsullāts Francijas kolonijā Alžīrā) un Latvijas pilsoņu interešu aizstāvji Irānā un Sīrijā; Grieķijā – goda konsullāts Salonikos; Ķīnā – Latvijas pilsoņu interešu aizstāvis Somijas ģenerālkonsullāts Šanhajā; Kubā – goda konsullāts Havanā; Lielbritānijā – misija Londonā, 60 goda konsullāti Britu impērijā un Latvijas pilsoņu interešu aizstāvji Bolīvijā, Čīlē, Ekvadorā, Kolumbijā, Paragvajā, Peru, Urugvajā, Venecuēlā (ar Lielbritānijas pārstāvju starpniecību); Luksemburgā – goda konsullāts; Monako – goda konsullāts Montekarlo; Portugālē – goda konsullāts Lisabonā un nodaļa Porto; Somijā – goda vicekonsullāts Kuopio; Šveicē – misija Ženēvā un karjeras ģenerālkonsullāts Bernē; Ungārijā – goda konsullāts Budapeštā; Vācijā – karjeras konsullāts Hamburgā un goda konsullāti Leipciģā un Vīnē; Zviedrijā – goda konsullāti Umeo un Visbijā. Trešajai valstij – Zviedrijas ĀM – bija nodots goda vicekonsullāta Hernesandā īpašums.²¹⁹

Īsumā. Latvijas ĀM likvidācija faktiski sākās jau 1940. gada jūlijā, bet augusta sākumā tika sākta arī diplomātisko un konsullāro pārstāvniecību likvidācija. Tās gaitā PSRS Ārlietu komisariāts Maskavā nebija ieinteresēts sniegt Latvijas marioņu valdības ieceltajiem ĀM likvidētājiem Rīgā pilnīgu informāciju par Latvijas pārstāvniecību pārņemšanu un atsūtīt trūkstošo dokumentāciju likvidācijas pilnīgai pabeigšanai. Acīmredzot precīzāka informācija par Latvijas ĀM likvidācijas noslēgumu arī mūsdienās meklējama PSRS Ārlietu komisariāta arhīvos Maskavā.

3.§

Ārpolitiskā dienesta saglabāšanās valsts okupācijas un aneksijas apstākļos

Vairākos gadījumos Latvijas Republikas sūtniecību un konsullātu likvidācijas procesā izpaudās pārstāvniecību darbinieku nepakļaušanās PSRS okupācijas varas rīkojumiem un pavēlēm. Ar A. Kirhenšteina 11. jūlija pavēli sūtnis Somijā J. Tepfers tika komandēts uz Rīgu, taču viņš nepakļāvās pavēlei, bet devās uz Stokholmu un vēstulē A. Kirhenšteinam lūdza viņu atbrīvot no amata. Kad tas tika izdarīts, radās

problēmas nosūtīt Valsts prezidenta rīkojuma norakstu un dabūt J. Tepfera parakstu par tā saņemšanu, jo jūlija beigās un augusta sākumā sūtniecībai Helsinkos nebija zināma J. Tepfera atrašanās vieta.²²⁰

Sūtņis Tallinā V. Šūmanis nodeva sūtniecību pagaidu pilnvarotajam lietvedim J. Filholdam un 22. jūnijā kopā ar ģimeni izbrauca uz Helsinkiem. J. Filholds pārņēma sūtniecības pagaidu vadību no 25. jūnija. V. Šūmanis neatgriezās Tallinā, bet piesūtīja J. Filholdam savu 26. jūnijā rakstīto vēstuli A. Kirhenšteinam ar lūgumu atbrīvot viņu no amata. Sazinoties pa tālruni ar sūtniecību Helsinkos, J. Filholds noskaidroja, ka sūtņis tālāk devies uz Zviedriju. Līdz ar to netika izgatavots sūtniecības nodošanas-pārņemšanas akts. Sūtniecībai nebija zināma V. Šūmaņa atrašanās vieta. Vēstulē A. Kirhenšteinam V. Šūmanis arī izteica gatavību vienmēr kalpot Latvijas neatkarībai.²²¹

Vairākās Rietumu demokrātijas valstīs akreditētie Latvijas Republikas neatkarīgās valdības ieceltie diplomātiskie pārstāvji jau jūlija pirmajā pusē pakāpeniski nonāca pie trim svarīgiem secinājumiem. Pirmkārt, ka sūtņi tikuši maldināti. Otrkārt, ka līdz ar karaspēka neierobežota kontingenta ieviešanu un jaunās "Tautas valdības" izveidošanu faktiski notikusi Latvijas okupācija un šī marionešu valdība, kas tikai formāli skaitās neatkarīga, pilda Maskavas norādījumus. Treškārt – PSRS Latvijā pakāpeniski ar varu un viltu īsteno tālāku Latvijas aneksijas un inkorporācijas procesu.²²²

16. jūlijā K. Zariņš informēja Lielbritānijas ĀM Ziemeļu departamenta direktoru L. Koljēru, ka ir nobažījies par to, ka jau drīz viņam būs jāizdod deklarācija, noraidot "krievu kontrolēto valdību Rīgā" un paziņojot par ārkārtas pilnvarām, ko esot pilnvarots darīt "atbilstošā brīdī". Viņš bijis nolēmis nogaidīt, līdz tas kļūst absolūti nepieciešams, jo, lai šādu rīcību pamatotu, Latvijas boļševizācijai bija jākļūst acīm redzamai.²²³ Tāpēc viņš nebija iesniedzis diplomātisko protestu, kamēr Rīgā netika izlemts jautājums par padomju republikas nodibināšanu. Diplomātu aizdomas pilnīgi apstiprināja t.s. Tautas Saeimas 1940. gada 21. jūlija deklarācija par valsts varu Latvijā, ar kuru Latvija tika pasludināta par padomju sociālistisko republiku. Pēc minētās deklarācijas pasludināšanas vairāki Latvijas diplomātiskie darbinieki ārzemēs oficiāli novērtēja situāciju dzimtenē kā notikušu okupācijas faktu.²²⁴

1940. gada 23. jūlijā Latvijas ārkārtējais sūtņis un pilnvarotais ministrs Lielbritānijā K. Zariņš iesniedza memorandu Lielbritānijas ĀM, aicinot Viņa Majestātes valdību neatīt notikušās PSRS prettiesiskās aktivitātes Latvijā. Protestā K. Zariņš arī atgādināja par viņam izsniegtajām ārkārtējām pilnvarām.²²⁵ Brīdī pirms došanās ar memorandu pie britu ārlietu ministra lorda E. Halifaksa (*Halifax*) K. Zariņš iesniedza L. Koljēram V. Muntera 1940. gada 23. maija pavadvēstules (ārkārtas pilnvarām) teksta un pašu pilnvaru teksta tulkojumu, par kuru esamību sūtņis bija minējis vēstulē

britiem 15. jūnijā. Sarunā L. Koljērs piekrita Latvijas sūtņa izteiktajam uzskatam, ka nav nepieciešams iesniegt šo dokumentu oficiāli, jo K. Zariņš jau darbojas kā Latvijas pārstāvis Lielbritānijā, un tas, vai viņš ir vai nav uzņēmis kontroli pār Latvijas diplomātiskajām misijām citās valstīs, nav Viņa Majestātes valdības darīšana.²²⁶

Par šo diplomātisko protestu K. Zariņš 23. jūlijā telegrāfiski informēja pārējos Latvijas diplomātiskos pārstāvjus Rietumvalstīs (O. Grosvaldu, L. Ēķi, J. Feldmani, V. Salno).²²⁷ Tomēr nav izdevies konstatēt, ka ārkārtas pilnvaru nesējs K. Zariņš būtu izdevis speciālu rīkojumu pārējiem Latvijas sūtņiem Rietumvalstīs protestu iesniegšanas jautājumā, acīmredzot uzskatot, ka viņiem jārikojas atbilstoši situācijai attiecīgajās rezidences valstīs. Taču minētās K. Zariņa telegrammas par viņa rīcību varēja būt piemērs un iedrošinājums pārējiem kolēģiem rīkoties līdzīgi. Vēlāk sūtņi telegrāfiski informēja K. Zariņu par saviem diplomātiskajiem demaršiem.

K. Zariņš 27. jūlija vēstulē L. Koljēram sniedza ziņas par iepriekš minētajām izmaiņām Latvijas ĀM vadošajā sastāvā Rīgā, konkrēti – par Administratīvās un protokola nodaļas vadītāja V. Olava nomaiņu ar V. Jemeljanovu un A. Jablonska iecelšanu par ārlietu ministra biedru, kurš esot pazīstams ar savu pagrīdes politisko darbību un nesen izlaists no cietuma. Vēstulei memoranda veidā bija pievienots plašāks ziņojums par situāciju Latvijā. Tā nobeigumā K. Zariņš izdarīja nozīmīgus secinājumus: 1) Latvija ir kļuvusi par nelikumīgas agresijas akta upuri; 2) PSRS ir pārkāpusi saistības, ko tā uzņēmas, noslēdzot Savstarpējās palīdzības līgumu ar Latviju 1939. gada 5. oktobrī; 3) PSRS un tās valdības augstas amatpersonas ir pārkāpušas Latvijas suverenitāti; 4) sekojot PSRS prasībām, nodibināto jauno Latvijas valdību nevar uzskatīt par tautu pārstāvošu; 5) 14. un 15. jūlijā notikušās parlamenta vēlēšanas jāvērtē kā īstenotas piespiedu kārtā (*enacted under duress*), ārvalsts bruņoto spēku klātbūtnē, augstu ārvalsts amatpersonu pārraudzītas; 6) parlamenta 21. jūlija lēmums, lūdzot Latvijas inkorporāciju PSRS, ir nekonstitucionāls.²²⁸

Lielbritānijas ārlietu ministrs lords E. Halifakss 26. jūlijā slepenā memorandā Kara kabinetam atzina, ka Baltijas valstu inkorporācija notikusi pret to tautu gribu, tāpat kā Vācijas īstenotā Austrijas un Čehoslovākijas un Itālijas īstenotā Albānijas pakļaušana.²²⁹ 14. augustā L. Koljērs mutvārdos paziņoja Baltijas valstu sūtņiem, ka nav paredzēts rakstiski atbildēt uz viņu notām ar lūgumu neatzīt aneksiju, bet ka viņu statuss paliek nemainīgs. Viņš izteica cerību, ka šāds stāvoklis saglabāsies līdz kara beigām.²³⁰ Tiekoties ar britu ārlietu ministru, PSRS pilnvarotais pārstāvis Lielbritānijā I. Maiskis (*Маїскуї*) 15. augustā izteica neapmierinātību ar to, ka Baltijas sūtņi Londonā nepilda padomju varas rīkojumus, neizbeidz darbību un nenodod sūtniecības PSRS vēstniecībai, un lūdza britu palīdzību Baltijas valstu sūtniecību namu un arhīvu

pārņemšanā.²³¹ Britu ĀM departamenta direktors H. V. Malkins (*Malkin*) 17. augustā un L. Koljērs 21. augustā sarakstē resora ietvaros ieteica turpmāk atbildēt padomju pusei, ka tikmēr, kamēr saglabājas Baltijas valstu *de iure* atzīšana, nav iespējama britu palīdzība Maskavai to sūtniecību telpu un arhīvu pārņemšanā.²³²

Latvijas sūtnis Vašingtonā A. Bīlmanis jau 13. jūlija pēcpusdienā iesniedza notu ASV Valsts departamenta Eiropas lietu departamenta vadītāja vietas izpildītājam R. Ātertonam (*Atherton*), kurā paziņoja, ka paredzētās vēlēšanas Latvijā ir pretrunā Satversmei un spēkā esošajam vēlēšanu likumam, kā arī prasīja aizsargāt Latvijas un tās pilsoņu īpašumus ASV pret PSRS mēģinājumiem tos pārņemt.²³³ A. Bīlmanis 13. jūlijā telegrāfiski informēja K. Zariņu, ka notiekošās vēlēšanas Latvijā ir ierobežotas ar diviem vēlētāju sarakstiem un notiek sveša karaspēka klātbūtnē, atņemot iespēju Latvijas tautas vairākumam izteikt savu gribu. Tādēļ "kā Valsts prezidenta A. Kvieša ieceltais sūtnis" viņš nevar atzīt vēlēšanas par likumīgām, par ko šajā dienā paziņojis ASV Valsts departamentam.²³⁴ Sūtņa K. Zariņa dienasgrāmatā 15. jūlijā lasāmais sākotnējais viņa viedoklis šīs A. Bīlmaņa iniciatīvas jautājumā atainoja traģisku informācijas trūkumu un, iespējams, nepamatotas cerības tādu no Rīgas beidzot saņemt, paļaušanos uz situācijas noskaidrošanos un vēlmi arī ārkārtas situācijā ievērot diplomātijā pieņemtās tradīcijas: "Bīlmanis telegrafē, ka iesniedzis *State Departament'*am²³⁵ paziņojumu, ka viņš šīs vēlēšanas neatzīst, jo pastāv tikai viens saraksts un tas tiek zem svešas varas štikiem izvests. Nezinu, no kurienes viņam šī oficiāla informācija. Pielaižu un pat gribas ticēt, ka tas tā, bet sūtnis nevar kaut ko oficiāli paziņot, kamēr nav datu no valsts iestādēm. Tas jau – arī noskaidrosies." Dienu vēlāk K. Zariņš ierakstīja: "Varbūt, ka Bīlmanis rīkojies uz informāciju pamata, kas viņam bijusi pieejama *State Departament'*ā. Ir jau pareizi, ka arī no Maskavas radio ziņojumiem var spriest, ka Sarkanā armija Latvijā un tāpat arī pārējās Baltijas valstīs pašreiz spēlē vadošu lomu."²³⁶ Sūtnis Londonā 16. jūlijā telegrāfiski atbildēja A. Bīlmanim, ka, ņemot vērā Lielbritānijas apstākļus, viņš nogaida tālāko attīstības gaitu. K. Zariņš 18. jūlija vēstulē O. Grosvaldam izteicās, ka viņam nav gluži saprotams, kāpēc A. Bīlmanis sevi uzskata par Valsts prezidenta A. Kvieša pārstāvi, kā arī neskaidrība par to, kur sūtnis Vašingtonā ir ņēmis informāciju par diviem vēlēšanu sarakstiem. Vēstulē sūtnis Londonā vēlreiz pamatoja savu piesardzīgo nostāju: "Varbūt viņiem Amerikā ir kāda informācija, jo, ja jau sūtnis izdara kādu oficiālu iesniegumu vai paziņojumu, viņam tas jāpamato uz noteiktām ziņām un datiem. (..) Amerikā var vairāk ļaut vaļu jūtām, mēs te esam karojošā valstī, un katru mūsu soli te arī uzņems un interpretēs no karojošas valsts viedokļa, tas vienmēr jāpatur prātā un jāapsver, vismaz te nevar rīkoties bez autoritatīviem un pārbaudītiem datiem."²³⁷

Atsaucoties uz A. Bīlmaņa 13. jūlija notu, ASV administrācija 15. jūlijā “iesaldēja” (nobloķēja) visus ASV atrodošos Latvijas un arī pārējo Baltijas valstu līdzekļus.²³⁸ 18. jūlijā A. Bīlmanis nosūtīja notu ASV valsts sekretāram K. Hallam (*Hull*). Dokumentā sūtnis norādīja, ka viņa iepriekšējā notā izteiktās bažas par 14. un 15. jūlijā notikušo vēlēšanu antikonstitucionalitāti ir pilnībā apstiprinājušās; vēlēšanas notikušas ārvalsts karaspēka klātbūtnē, un tās pārstāvji pat piedalījušies priekšvēlēšanu kampaņā; bijis atļauts tikai viens no “propadomiskiem kandidātiem” veidots saraksts, un pilsoņi bijuši spiesti balsot draudu apstākļos, jo nebalsošanas gadījumā viņi tiktu apsūdzēti sabotāžā, “sods par ko ir nāve”. A. Bīlmanis informēja arī par vairāku dekrētu pieņemšanu, kas atradās pretrunā ar latviešu tautas “garu un gribu”. Notas noslēgumā Latvijas sūtnis secināja, ka latviešu tautai ir atņemta jebkāda rīcības brīvība. Tāpēc A. Bīlmanis paziņoja, ka neatzīst 14. un 15. jūlijā notikušās vēlēšanas un to rezultātus par konstitucionāliem; uzskata Latviju par ārvalsts militārā okupācijā esošu un no PSRS puses ar brutālu spēku izdarītas neizprovocētas agresijas objektu, kas noticis, par spīti daudzām PSRS svinīgām un oficiālām dokumentu ievaddaļām un deklarācijām par pretējo, ko Latvija *bona fide*²³⁹ akceptēja.²⁴⁰

21. jūlijā presei domātā plašā deklarācijā A. Bīlmanis skaidroja Latvijas kā neizprovocētas agresijas upura stāvokli un aicināja ASV valdību neatzīt PSRS īstenoto Baltijas okupāciju. Latvijas sūtniecības paziņojumu 23. jūlijā publicēja laikraksts “*The New York Times*”.²⁴¹

Sakarā ar t.s. Tautas Saeimas 21. jūlijā pieņemtajiem lēmumiem Latvijas sūtnis A. Bīlmanis 23. jūlijā iesniedza protesta notu ASV valsts sekretāra vietas izpildītājam S. Vellsam (*Welles*). Dokumentā sūtnis norādīja, ka “Latvijas Tautas Saeimas lēmumi par Latvijas pasludināšanu par padomju republiku un lūgumu uzņemt to PSRS sastāvā ir pilnībā antikonstitucionāli”. A. Bīlmanis paskaidroja, ka saskaņā ar Satversmes 77. pantu šāda veida jautājumus var izlemt tikai vispārējā referendumā un ir skaidrs, ka patiesu referendumu nevar rīkot tās ārvalsts karaspēka klātbūtnē, kura ieinteresēta lēmuma rezultātā, – šajā gadījumā PSRS karaspēka klātbūtnē. Sūtnis paziņoja, ka šos un līdzīgus “propadomiskās Latvijas leļļu Saeimas” aktus uzskata par antikonstitucionāliem un pieņemtiem PSRS spiediena ietekmē, ko kvalificē kā neizprovocētu agresiju. Ņemot vērā iepriekšminēto, sūtnis A. Bīlmanis aicināja ASV valdību atteikties atzīt “vardarbīgo un antikonstitucionālo Latvijas Republikas neatkarības iznīcināšanu”²⁴². Līdzīgas protesta notas par savu valstu “tautas parlamentu” lēmumiem ASV Valsts departamentā iesniedza arī Lietuvas sūtnis P. Žadeiķis (*Žadeiķis*) un Igaunijas ģenerālkonsuls Ņujorkā ar sūtniecības vadītāja tiesībām J. Kaivs (*Kaiv*).

Sūtņis A. Bīlmanis minēto notu iesniedza personiski S. Vellsam, bet pēc tam tikās ar ASV Valsts departamenta Eiropas lietu departamenta vadītāja palīgu L. V. Hendersonu (*Henderson*). Sūtņis informēja amerikāņu diplomātu, ka S. Vellsam tikko iesniedzis Latvijas Republikas MK 17. maija ārkārtas pilnvaru teksta tulkojumu, un paskaidroja arī L. V. Hendersonam pilnvaru būtību un savu statusu saskaņā ar tām. Sūtņis arī informēja, ka nosūtījis telegrammu K. Zariņam ar lūgumu informēt viņu par ārkārtas pilnvaru nesēja nostāju attiecībā pret jauno Latvijā esošo valdību, pēc atbildes saņemšanas apsolut par to informēt arī ASV Valsts departamentu. Jau pēc sarunas beigām tajā pašā dienā A. Bīlmanis atsūtīja L. V. Hendersonam vēstuli, piesūtot ātri pienākušās K. Zariņa atbildes telegrammas tulkojuma tekstu. K. Zariņš bija atbildējis A. Bīlmanim, ka neatzīst ārvalsts militāra spēka klātbūtnē sarīkotās Saeimas vēlēšanas un nelikumīgo lēmumu par pievienošanos PSRS, par ko ir notificējis britu valdībai; lūdzis A. Bīlmani paziņot par to pilnvarotajam lietvedim Buenosairesā; paziņojis, ka turpmāk darbosies ciešā sadarbībā ar A. Bīlmani neatkarīgas Latvijas labā.²⁴³

Par 23. jūlijā izdarīto diplomātisko protestu A. Bīlmanis telegrafiski informēja K. Zariņu, piebilstot, ka, atbildot uz Baltijas valstu diplomātisko pārstāvju protestiem, ASV valdība nosodīja Baltijas valstu varmācīgo pakļaušanu²⁴⁴ un paziņoja, ka turpinās atzīt viņu par Latvijas sūtņi.²⁴⁵

Pēc 5. augustā notikušās Latvijas aneksijas A. Bīlmanis tajā pašā dienā iesniedza ASV Valsts departamentā notu, adresētu ASV valsts sekretāram K. Hallam. Tajā sūtņis atsaucās uz savām trim iepriekš – 13., 18. un 23. jūlijā – iesniegtajām notām. Tālākajā tekstā diplomāts paziņoja, ka PSRS AP dekrētu par Latvijas inkorporāciju PSRS viņš uzskata par starptautisko tiesību, prakses un morāles pārkāpumu un protestē pret šo Latvijas integritātes pārkāpšanu. Sūtņis norādīja, ka, lai gan PSRS ir mēģinājusi piešķirt šīm akcijām likumīguma iespaidu, šī “legalitāte” nav nekas cits kā “paviršs iegansts” (*flimsy veil*), lai piesegtu vājākas valsts neatkarības iznīcināšanu ar brutālu spēku. A. Bīlmanis norādīja uz Latvijas Satversmes 1., 76. un 77. panta pārkāpumiem un atkārtāja argumentus par referenduma neesamību un vēlēšanu pretlikumīgumu PSRS liela militāra spēka, “kas okupē Latviju”, klātbūtnē. Sūtņis rakstīja, ka PSRS un Latvijas “leļļu” Saeimas darbība, inkorporējot Latviju PSRS sastāvā, nav likumīgas no konstitucionālā viedokļa. A. Bīlmanis lūdza ASV valdību atteikties atzīt šo PSRS īstenoto Latvijas inkorporācijas aktu, kura rezultātā Latvijas Republikai atņemta neatkarība.²⁴⁶ 5. augusta notas saņemšanu ASV valsts sekretāra vārdā rakstiski apstiprināja ASV Valsts departamenta Eiropas lietu departamenta padomnieks R. V. Mors (*Moore*) 10. augustā.²⁴⁷

Tāpat kā A. Bilmaņa 13. un 23. jūlija nota, arī 5. augusta notas teksts nedaudz rediģētā veidā tika nodots ASV presei kā sūtniecības paziņojums, un prese to publicēja.²⁴⁸ Sūtnis A. Bilmanis 6. augustā publicēja paziņojumu, kurā viņš izteica protestu pret PSRS lēmumu, norādot, ka Maskavas rīcībai nav nekāda likumīga pamata (atkārtoti tika norādīts uz Latvijas Satversmes 1., 76. un 77. panta pārkāpumiem) un ka padomju vara nav ievērojusi pat tos likumus un lēmumus, uz kuriem tā pati bija atsaukusies; padomju agresija ir notikusi, balstoties uz karaspēku.²⁴⁹

22. jūlijā Latvijas pilnvarotais lietvedis Argentīnā un Brazīlijā P. Oliņš iesniedza Argentīnas ārlietu ministra vietniekam protestu par PSRS rīcību pret Latviju. Rakstiskā atbildē Argentīnas ārlietu ministrs paziņoja, ka sūtņa protesta nota esot "ņemta vērā ar vislielāko uzmanību", kas nozīmēja arī turpmāku Latvijas valsts atzīšanu (ar līdzīgu formulējumu Argentīnas ĀM bija atbildējusi arī Polijas, Norvēģijas un citu okupēto valstu sūtņiem).²⁵⁰ Līdzīgu protesta notu P. Oliņš piesūtīja Brazīlijas ārlietu ministram un protesta norakstu iesniedza Brazīlijas vēstniekam Buenosairesā. Drīzā rakstiskā atbildē Brazīlijas ārlietu ministrs pateicās par paziņojumu, piezīmējot, ka viņš to ņēmis vērā. Citās Dienvidamerikas valstīs (Bolīvijā, Čīlē, Ekvadorā, Kolumbijā, Paragvajā, Peru, Urugvajā un Venecuēlā) P. Oliņš nebija akreditēts, bet arī tās turpināja viņu uzskatīt par Latvijas diplomātisko pārstāvi. Par diplomātiskajiem protestiem P. Oliņš telegrāfiski informēja K. Zariņu.²⁵¹

Latvijas sūtnis Vācijā E. Krieviņš bija satriekts par K. Ulmaņa atcelšanu no amata un deportāciju.²⁵² 22. jūlijā viņš Vācijas ĀM iesniedza protesta notu pret PSRS rīcību, bet viņa notu nacistiskās Vācijas valdība 24. jūlijā viņam atdeva atpakaļ, jo Vācija kā PSRS sabiedrotā atteicās protestu akceptēt. Tas lasāms Vācijas ĀM 24. jūlija memorandumā. Taču 12. augustā E. Krieviņam tika piešķirta personiskā imunitāte Vācijā.²⁵³

Latvijas sūtnis Rumānijā, Ungārijā un Turcijā L. Ēķis panāca, ka 23. jūlijā viņu pieņem Rumānijas ārlietu ministrs M. Manoilesku. Sarunā Latvijas diplomāts padomju puses izplatīto informāciju atzina par "fantastiskiem meliem" un lūdza Rumānijas valdību neatzīt PSRS nelikumīgo Latvijas aneksiju. Sūtnis arī lūdza jebkādu Rumānijas iespējamo atbalstu, lai varētu "nodemonstrēt patiesību"²⁵⁴. L. Ēķis iesniedza Rumānijas ārlietu ministram protesta notu un tai pievienotu memorandu ar Latvijas okupācijas, nelikumīgo vēlēšanu un lēmumu par pievienošanu PSRS (aneksijas) skaidrojumu. 24. jūlijā sūtnis nosūtīja līdzīgas protesta notas un memorandumus Ungārijas ārlietu ministram E. Zakam (*Czáky*) un Turcijas ārlietu ministram S. Saradžoglu (*Saracogly*). Oficiālas atbildes no minēto valstu valdībām L. Ēķis vēlāk nesaņēma, bet šo valstu ārlietu resoru pārstāvji viņam neoficiāli paziņoja, ka dotajos apstākļos nevar atbildēt pozitīvi, tāpēc neatbildēšot pagaidām neko.²⁵⁵

Latvijas sūtnis Šveicē un Dānijā un pastāvīgais delegāts Tautu Savienībā J. Feldmanis 25. jūlijā iesniedza protestu Šveices valdībai par PSRS nelikumīgo Latvijas okupāciju. Viņš uzsvēra, ka 21. jūlijā Rīgā sanākušais parlaments nav nedz konstitucionāls, nedz revolucionārs un tam nav ne mazākā tiesiskā rakstura, bet tas ir okupācijas varas nelikumīgas rīcības rezultāts, balstoties uz karaspēku, kas faktiski okupējis Baltijas valstis. Nota noslēdzās ar lūgumu Šveices valdībai neatzīt Latvijas inkorporāciju PSRS.²⁵⁶ Vēlāk, 1940. gada 23. septembrī, J. Feldmanis vēstulē K. Zariņam sīkāk paskaidroja, ka Šveices valdība viņu joprojām atzīst par sūtni, viņa situāciju atvieglo Šveices un PSRS diplomātisko attiecību trūkums. Sūtnis izklāstīja arī divu savu neizdarīto diplomātisko protestu (Tautu Savienībai un Dānijai) motīvus: "Tautu Savienībai nekādu protestu neiesniedzu, jo tam tagadējos apstākļos nebūtu nekāda nozīme, izņemot publicitāti, ko atkal šveicieši lūdza pēc iespējas netaisīt. Arī manā sūtņa Dānijā kvalitātē nekā nedarīju, jo šī zeme ir okupēta, un tādēļ atradu, ka no šejienes ļoti grūti kaut ko darīt tādā veidā, ka tas būtu pieņemams daņiem."²⁵⁷

Latvija kā agresijas upuris nevarēja sagaidīt nekādu palīdzību un aizsardzību tiesiskā ziņā. Formāli iepriekšējā Latvijas Republikas valdība varēja vērsties Tautu Savienībā, bet tās rīcībspējas un ietekmes pilnīga zuduma dēļ bija skaidrs, ka tas neko nelīdzētu, un K. Zariņš 1940. gada 14. novembra vēstulē A. Bilmanim izteica savu uzskatu, ka nebija nopietni tur vērsties pat ar attiecīgu iesniegumu.²⁵⁸ No okupācijas sākuma, trūkstot neatkarīgai valdībai, Latvija vairs nevarēja ar saviem delegātiem piedalīties Tautu Savienības darbā, kaut arī tā saglabāja dalībvalsts statusu un turpināja maksāt dalības naudu.²⁵⁹ J. Feldmanis atteicās atgriezties Latvijā un turpināja strādāt kā Latvijas valsts pārstāvis saziņā ar citiem sūtņiem, īpaši K. Zariņu un A. Bilmani.²⁶⁰ Tomēr līdz šim nav konstatēts, ka J. Feldmani atšķirībā no diviem iepriekš minētajiem diplomātiem un P. Oliņa padomju marionešu valdība būtu atcēlusi no amata "disciplināru pārkāpumu dēļ", atņēmusi viņam Latvijas pavalstniecību un izsludinājusi ārpus likuma. Tas nenotika tāpēc, ka J. Feldmanis reāli kontrolēja namu, kas piederēja Latvijas valstij, un padomju puse vilcinājās izšķirt nama jautājumu.

Sūtnis V. Salnais, tāpat kā pārējo Baltijas valstu sūtņi Stokholmā, Zviedrijas tieslietu ministram un ārlietu ministra vietas izpildītājam K. G. Vestmanam (*Westman*) pret PSRS rīcību iesniedza protesta notu 23. jūlijā. Pēc sūtniecības slēgšanas viņš iespēju robežās turpināja pārstāvēt Latvijas valsts intereses. Stokholmas diplomātiskā korpusa sarakstā iekļautajiem sūtniecības darbiniekiem zviedri atstāja personālo diplomātisko statusu līdz kara beigām. Sūtniecības 1. sekretārs R. Kampuss par protesta notas iesniegšanu K. Zariņu informēja 25. jūlijā.²⁶¹

Līdzīgi rīkojās vairāki citi Latvijas diplomātiskie pārstāvji. Apstākļos, kad nebija iespējams sazināties ar Latvijas diplomātiskajiem pārstāvjiem Rietumvalstīs, ne arī V. Salno Zviedrijā, lai saskaņotu diplomātisko protestu tekstu, sūtniecības Kopenhāgenā lietu pārzinis N. Ozoliņš 31. jūlijā iesniedza protestu pret PSRS rīcību nacistu okupētās Dānijas ārlietu ministram Ē. Skaveniusam (*Scavenius*).²⁶² Par to viņš vēlāk V. Salnajam ziņoja: "Tekstu tad arī sastādīju pilnīgi patstāvīgi un nezinu, par cik viņš sedzas ar līdzīgiem paziņojumiem citu valstu valdībām. (..) izdarīju to vēstules veidā, kas adresēta ārlietu ministram (..)"²⁶³ Sūtņis Francijā O. Grosvalds un sūtņis K. Zariņš savstarpējās telegrammās jūlija beigās pauda vienādu viedokli par to, ka nav jāpaklausā A. Kirhenšteina rīkojumam ierasties Rīgā ar ziņojumu. O. Grosvalds 7. augustā iesniedza Francijas "Viši valdības" ārlietu ministram P. Bodēnam (*Baudoin*) ar 6. augustu datētu protesta notu pret Latvijas inkorporāciju PSRS. K. Zariņš par šo faktu telegrammu no O. Grosvalda saņēma 8. augustā. Baltijas valstu diplomāti Francijā paturēja personisko diplomātisko statusu.²⁶⁴ Pirms Latvijas sūtniecība Romā izbeidza darbību, A. Spekke protestēja pret Latvijas okupāciju un gaidāmo inkorporāciju PSRS, 27. jūlijā iesniedzot notu Itālijas valdībai.²⁶⁵

Tomēr, kā minēts, dažās valstīs Latvijas sūtņi neizteica protestus un nodeva sūtniecības PSRS pārstāvjiem. Vēlāk, balstīdamies uz visai nepilnīgu informāciju, K. Zariņš 26. septembra vēstulē A. Bilmanim apkopoja tobrīd viņa rīcībā esošās ziņas par to, kā rīkojušies sūtņi pārstāvniecību nodošanā: "Kas attiecas uz mūsu kolēģiem, tad Šūmanis, protams, pareizi un pie laika rīkojās, it īpaši, ja viņam vēl ir materiāla aizmugure Amerikā. Kociņš, būdams "elles viskarstākajā vietā", zināms, neko nevarēja darīt, tāpat acīmredzot Sēja. Kaut kas neskaidrs ir ar Salno. Grosvalds raksta, viņš esot ārpusē un acīmredzot bijis kādā kontaktā ar Feldmani un Šūmani, man ar Stokholmu ir bijusi telegrammu izmaiņa, bet tās visas paraksta Kampus. Kur Salnais? Vai varbūt aizbraucis kaut kur citur? Varbūt slēpjas? Bet varbūt viņš atstājis sūtniecību Kampum, kas acīmredzot zināmā mērā turpina darboties? Tepfers nezina kur palicis. Krieviņš arī savu mugurkaulu būtu varējis vairāk parādīt, bet viņa stāvoklis jau nu nebija viegls, tomēr. Feldmani, kā Grosvalds raksta, pārņēmusi apātija, un tas vairs negribot neko darīt. (..) Visus pārspēj Spekke, kas dēla dēļ esot atteicies jebko darīt (..) Grosvalds saka, ka Vichy valdība viņu spiedusi nolikt ieročus, tas jau nu tā droši vien arī bija, jo kapitulēšana tur ir modē. Igaunū un leišu kolēģi man gan neapstiprina Grosvalda ziņas par visu Baltijas valstu sūtniecību darbības izbeigšanu Francijā, bet tās droši vien ir tikai informācijas trūkuma sekas. (..) Tomēr sodīt vienam otru mums nenākas, tikai vēlāk jau visi apstākļi kļūs skaidri un varēsim bezkaislīgi spriest. Vien tikai mēs varam paši no sevis un no saviem kolēģiem prasīt nenolaist rokas, līdz

pēdējam izmantot visas iespējas, ko mūsu stāvoklis mums dod, un, cik vien var, cieši sadarboties savā starpā (...). Pārskatot šo situāciju, redzams, ka darbības smaguma punkts tagad gulstas uz mums trim.” Šeit K. Zariņš domāja P. Oliņu, A. Bilmani un sevi.²⁶⁶ 1. oktobrī vēstulē O. Grosvaldam K. Zariņš pauda savas sāpes par dzimtenes stāvokli un to, ka “pēdējie Nacionālās Latvijas bastioni, mūsu sūtniecības, viena pēc otras krīt. Mēs taču arī esam kareivji, kas cīnās par savas dzimtenes neatkarību.”²⁶⁷ Arī A. Bilmanis kritiski vērtēja vairāku sūtņu rīcību sūtniecību nodošanā PSRS diplomātiskajām pārstāvniecībām.

Par spīti dažādajai rīcībai, Latvijas valsts oficiālie pārstāvji – diplomāti – tomēr bija starptautiski protestējuši pret Latvijas okupāciju, aneksiju un inkorporāciju un pieprasījuši tiesiski neatzīt PSRS rīcību Latvijā un turpināt atzīt Latvijas Republikas pastāvēšanu. Latvijas diplomātisko pārstāvju protesti sekmēja to, ka vadošās Rietumu valstis 1940. gada vasarā attiecināja valstu vardarbīgu iekarojumu neatzišanas principu arī uz Baltijas valstīm un aizsāka Latvijas un pārējo Baltijas valstu okupācijas un aneksijas *de iure* neatzišanu.²⁶⁸ Pirmās to aizsāka ASV. 23. jūlijā, iesniedzams jau minēto protesta notu, sūtņi A. Bilmanis aktīvi ietekmēja svarīga ASV ārpolitiska lēmuma pieņemšanu. ASV valsts sekretāra vietas izpildītājs S. Vellss 23. jūlija paziņojumā triju Baltijas valstu okupācijas jautājumā definēja amerikāņu pozīciju pret PSRS okupāciju Baltijā, nosodot PSRS aplinkus ceļus un metodes Baltijas valstu neatkarības likvidēšanā, kas tajā laikā ātri tuvojās nobeigumam.²⁶⁹ Tomēr būtiska nepilnība bija tā, ka paziņojumā okupētājvalsts netika nosaukta vārdā un netika pieprasīta okupācijas izbeigšana. Kā iepriekš minēts, paziņojuma dienā S. Vellss pieņēma A. Bilmani un viņam personiski to deklarēja. Deklarācija tika izplatīta kā ASV Valsts departamenta preses relīze nr. 354.²⁷⁰

Šis dokuments radīja precedentu daudziem citiem paziņojumiem un deklarācijām, kuras turpmākajos gados sniedza ASV, vairākums pasaules valstu un vairākas starptautiskās organizācijas jautājumā par PSRS aneksijas tiesiskumu Baltijas valstīs.²⁷¹ Daudzas pasaules valstis neatzina PSRS īstenoto okupāciju, aneksiju un inkorporāciju, un Latvijas Republika, tāpat kā Igaunijas Republika un Lietuvas Republika, saskaņā ar starptautisko tiesību normām turpināja pastāvēt *de iure*. Deklarācijai bija liela nozīme Latvijas, Igaunijas un Lietuvas centienos atgūt brīvību un neatkarību, kā arī starptautisko tiesību attīstībā attiecībā uz teritoriālu pārmaiņu neatzišanu, ja tās nav notikušas saskaņā ar iedzīvotāju brīvi izteiktu gribu. ASV attiecināja “Stimsons doktrīnas”²⁷² principus arī uz Baltijas valstīm un iekarojumu neatzišanas doktrīnu uz PSRS teritoriālajiem ieguvumiem, tāpat kā tā to bija iepriekš attiecinājusi uz Japānas, Vācijas un Itālijas iekarojumiem.²⁷³ Šī deklarācija vairākus gadu desmitus

noteica ASV politiku Baltijas valstu jautājumā un līdz ar to nodrošināja Baltijas valstu diplomātisko pārstāvniecību darbības turpināšanu ASV.²⁷⁴ Tāpēc Baltijas valstu pārstāvniecībām Vašingtonā vienmēr bija svarīga nozīme inkorporācijas likumības neatzīšanas politikas demonstrēšanā. ASV nekad nenodibināja oficiālus sakarus ar padomju valdību Latvijā. LR sūtniecības Vašingtonā diplomātiem ASV bija pilna diplomātiskā imunitāte un atzīšana.²⁷⁵

Uz 9. augusta telegrāfiskajiem rīkojumiem no Rīgas par pārstāvniecību nodošanu neatbildēja K. Bērends Parīzē, A. Bīlmanis Vašingtonā, O. Grosvalds Viši, P. Oliņš Buenosairesā, N. Ozoliņš Kopenhāgenā, V. Salnais Stokholmā, A. Skrēbers Briselē, R. Šillers Ņujorkā, K. Zariņš Londonā.²⁷⁶

Bijušais goda konsuls Sanfrancisko H. Glensors (*Glensor*) piesūtīja sašutuma pilnu telegrammu A. Jablonskim, kas Rīgu sasniedza 19. augustā: "Neko nenodošu Padomēm. Es izstājos jūlijā. Netērējiet vairāk naudu telegrammām. Glensors, eks-konsuls."²⁷⁷ Goda konsuls HERNESANDĀ (Zviedrija) T. Hedborgs (*Hedborg*) sakarā ar sūtņa prombūtni bija sarakstījis ar sūtniecības 1. sekretāru R. Kampusu, septembra sākumā uzturēšanās laikā Stokholmā atradis sūtniecības durvis slēgtas un vēlāk atteicies nodot konsulātu atnākušajiem PSRS pārstāvniecības darbiniekiem. 1. oktobrī nodevis visas konsulāta mantas Zviedrijas ĀM, viņš 8. oktobrī aizrakstīja uz Rīgu, ka neatzīst Latvijas PSR valsts iestādes par Latvijas likumīgām iestādēm, no kurām saņēmis pilnvaras.²⁷⁸ Goda ģenerālkonsuls Keiptaunā S. M. Veils (*Wale*) 30. jūlijā piesūtīja vēstuli ĀM, ka, lai gan apstākļi Latvijā izmainījušies, trūkstot jebkādam instrukcijām no ārlietu ministra vai no Latvijas sūtniecības Londonā par pretējo, viņš turpina pildīt savas funkcijas kā ģenerālkonsuls.²⁷⁹ Bija gadījumi, kad daži goda konsuli Britu impērijā (piem., Jeruzālemē, Džersijā un Sauthemptonā)²⁸⁰ īsu laiku sarakstījās ar Ārlietu ministriju Rīgā, kamēr viņi nebija saņēmuši ģenerālkonsula K. Zariņa (viņam bija pakļauti arī konsuli britu domīnijās, kolonijās un atkarīgajās teritorijās) 24. jūlija un 19. augusta apkārtrakstus ar savas nostājas un Latvijas patices situācijas skaidrojumu. Šajos dokumentos sūtnis informēja goda konsulus, ka ir atteicies atzīt Latvijas inkorporāciju un turpina savu darbību amatā, kamēr Lielbritānijas valdība turpina uzskatīt viņu par Latvijas sūtni.²⁸¹

K. Zariņš 20. augustā nosūtīja vēstules Austrālijas, Dienvidāfrikas Savienības, Īrijas, Jaunzēlandes un Kanādas augstajiem komisāriem par savu statusu, kurās informēja par Latvijas okupāciju un aneksiju un uzsvēra, ka turpinās darboties kā sūtnis, kamēr rezidences valsts valdība turpinās neatzīt Latvijas inkorporāciju.²⁸² Šo domīniju augstie komisāri atsūtīja atbildes, kuras ņēma vērā K. Zariņa nostāju par savu statusu un apsolīja to darīt zināmu savām valdībām.²⁸³

Daudzi Latvijas goda konsuli un vicekonsuli, galvenokārt Britu impērijā un ASV, turpināja darbību Latvijas Republikas interesēs, atsakoties izpildīt Latvijas PSR valdības izdotos rīkojumus konsuliem izbeigt darbību ārzemēs un nodot konsulāro pārstāvniecību arhīvus un pārējo īpašumu PSRS pārstāvniecībām. Kā savā 1940. gada 16. decembra vēstulē L. Ēķim secināja K. Zariņš, 60 goda konsuli Lielbritānijā bija informējuši K. Zariņu, ka neatzīs Latvijas PSR valdību un turpinās pārstāvēt Latvijas Republikas intereses.²⁸⁴ Gandrīz visi Latvijas goda konsuli Lielbritānijā piesūtīja K. Zariņam 1940. gada 14. decembra apkārtrakstu "Latvijas Ārlietu ministrijas likvidācijā" (ar Administratīvā departamenta direktora E. Girgensonā parakstu)²⁸⁵ ar prasību nodot konsulātu īpašumu un arhīvus PSRS pārstāvjiem. K. Zariņš izteica neapmierinātību, ka padomju iestādes vērsās pie konsuliem, jo tie nevar zināt, vai šāda Ārlietu ministrija pastāv un kas ir parakstījis vēstuli. K. Zariņš piesūtīja Lielbritānijas ĀM Rīgas apkārtraksta un sava apkārtraksta konsuliem norakstus.²⁸⁶ K. Zariņš 1941. gada 18. marta apkārtrakstā goda konsuliem lūdza neņemt vērā un ignorēt Latvijas PSR Tieslietu komisiāriāta (A. Jablonskis bija tieslietu komisārs) vēstules par konsulātu īpašuma nodošanu, Latvijas padomju iestāžu instrukcijas, vēlreiz atgādinot, ka okupācija bija brutālas un nelikumīgas invāzijas rezultāts, ko nav atzinušas Rietumu valstu valdības.²⁸⁷ K. Zariņš augstu vērtēja sadarbību ar konsuliem, par spīti tam, ka viņu aktivitāte bija dažāda.

Salīdzinot goda konsulu ASV sarakstu, kuriem ĀM likvidators A. Jablonskis 1940. gada 10. augustā bija nosūtījis telegrammu ar prasību likvidēt konsulātu darbību, un 1941. gada martā sūtniecības Vašingtonā sastādīto goda konsulu Rietumu puslodē sarakstu,²⁸⁸ redzams, ka šajā starplaikā tomēr darbību bija izbeiguši konsuli Galvestonā, Klīvlendā, Portlendā, Sentluisā, Sanfrancisko un Manilā. Vienīgi H. Glensons Sanfrancisko un M. E. Šulcs (*Schultz*) Klīvlendā uzskatīja par vajadzīgu atbildēt uz minēto telegrammu.²⁸⁹ 1941. gada aprīlī A. Bilmanis uzskatīja, ka konsuli līdz ar to bija noraidījuši uzaicinājumu nodot konsulātu lietas boļševikiem, un no 1940. gada augusta tie pie viņiem vairs nebija griezušies.²⁹⁰ A. Bilmanis jau iepriekš, 1940. gada 30. oktobra vēstulē V. Salnajam, bija sīkāk paskaidrojis situāciju ar Latvijas goda konsuliem ASV: tikai viens konsuls nodevis konsulāta arhīvu PSRS ģenerālkonsulam, pārējie no tiem, kuri atteikušies no amata, bija piesūtījuši arhīvus sūtnim, bet vairākums palicis amatā. A. Bilmanis uzskaitīja, ka turpina darboties konsuli Čikāgā, Filadelfijā, Indianapolīsā, Kubā, Losandželosā, Ņūorleānā, Pitsburgā, Puertoriko un Sietlā, bet slēgti konsulāti Galvestonā, Klīvlendā, Manilā, Portlendā, Sanfrancisko un Sentluisā. Sūtnis uzsvēra, ka arī no tiem, kuri atteicās no amata, vairākums to izdarījis, protestējot pret Latvijas aneksiju. Pretēji K. Zariņam A. Bilmanis "savu" goda konsulu darbību vērtēja ļoti kritiski.²⁹¹

1940. gada rudenī Latvijas konsulāro pārstāvniecību pārņemšanā PSRS izdevās iesaistīt Zviedrijas konsulārās pārstāvniecības, un tās palīdzēja boļševikiem tajās valstīs, kur PSRS savu iestāžu nebija, – Austrālijā, Dienvidāfrikā, Portugālē un Spānijā. Par to K. Zariņš informēja Lielbritānijas ĀM.²⁹² Latvijas goda konsuli Austrālijā (Adelaidē, Sidnejā) un Dienvidāfrikā (Keiptaunā) uzturēja sakarus ar K. Zariņu un atteicās nodot konsulātus un to arhīvus un naudu Zviedrijas konsulārajiem pārstāvjiem. K. Zariņš bija dziļā sašutumā un neizpratnē par Zviedrijas šādas ieinteresētības un rīcības iespējamiem iemesliem.²⁹³

Personālā diplomātiskā statusā esošais sūtniecības 1. sekretārs Stokholmā R. Kampuss 11. decembrī informēja K. Zariņu, ka pēc viņa 28. oktobra vēstules saņemšanas decembra sākumā R. Kampuss vērsies Zviedrijas ĀM, pieprasot paskaidrojumus par zviedru konsulu savādo rīcību. ĀM amatpersona paudusi nepatīkamu pārsteigumu par šo gadījumu un pēc lietas tuvākas noskaidrošanas dažas dienas vēlāk sniegusi atbildi, ka saskaņā ar PSRS lūgumu Zviedrijas ĀM esot devusi rīkojumu attiecīgiem konsulātiem gadījumā, ja Baltijas valstu konsuli “to vēlētos”, pārņemt no tiem konsulātu arhīvus utt. Bet pie visa esot vainīgi konsuli, kuri nepareizi esot sapratuši ministrijas rīkojumu un “gājuši par tālu”.²⁹⁴ Zviedrijas ĀM šī lieta bija stipri nepatīkama. R. Kampuss nekautrējās norādīt, ka uz Latvijas pārstāvjiem šis gadījums atstājis ļoti sliktu iespaidu un ka zviedri pūlas izpatikt krieviem uz latviešu rēķina.²⁹⁵

Līdzīgi rīkojās arī Bulgārija. Latvijas pilnvarotais lietvedis Argentīnā un Brazīlijā P. Oliņš 29. novembrī rakstīja K. Zariņam, ka ap 22. novembri Bulgārijas sūtniecības Buenosairesā pilnvarotais lietvedis M. Georgijevs (*Георгиев*) vērsies pie Igaunijas vicekonsula un Lietuvas sūtņa ar prasību nodot viņam savu pārstāvniecību arhīvus. To viņš teicās darām savas valdības uzdevumā, kuru savukārt PSRS valdība esot lūgusi pārņemt Baltijas valstu pārstāvniecību arhīvus Buenosairesā. Igaunijas un Lietuvas pārstāvji noraidīja šādu uzaicinājumu. P. Oliņš ieteica saviem kolēģiem par to informēt arī Argentīnas Ārlietu ministriju, ko Lietuvas sūtnis K. Graužinis (*Graužinis*) pēc nelielas vilcināšanās arī izdarīja. Argentīnas ārlietu ministra vietnieks R. Gahe (*Gache*) bija izteicis izbrīnu par Bulgārijas lietveža savādo diplomātisko demaršu. Iespējams, zinādams par sagaidāmo P. Oliņa bezkompromisa nostāju un pretsoļiem, M. Georgijevs vilcinājās vērsties pie Latvijas pārstāvja ar līdzīgu ierosinājumu. Pēc vairākām dienām M. Georgijevs tomēr piezvanījās arī P. Oliņam, bet uzdrošinājies vienīgi apjautāties, kurā dienā viņš izteicis savu protestu pret Latvijas aneksiju. Kad P. Oliņš jautājis lietvedim, vai viņam būtu vēl kas sakāms, lietvedis atbildējis, ka viņš saprotot gan, ko P. Oliņš domā, bet viņam neesot nekā vairāk ko teikt. Par “kautrīgo”

sarunu ar Bulgārijas pilnvaroto lietvedi P. Oliņš 28. novembrī informēja Argentīnas ārlietu ministra vietnieku, kurš savukārt pastāstīja Latvijas pārstāvim, ka Bulgārijas valdība esot diezgan nepārdomāti pieņēmusi šādu PSRS uzdevumu.²⁹⁶

Latvijas pārstāvniecību darbības turpināšana bija iespējama galvenokārt Rietumu demokrātijas valstīs, mazāk – neitrālajās un nepavisam ne – Vācijas okupētajās valstīs. Saskaņā ar S. Križevicas apkopotām ziņām 1940. gada augustā darbību izbeidza 128 konsulārās pārstāvniecības, līdz ar to 17 Eiropas, 3 Āzijas valstīs, kā arī Kubā (Vidusamerika) un Ēģiptē (Āfrika) vairs nebija neviena Latvijas goda konsulāta.²⁹⁷ Tomēr, lai arī lielākā daļa Latvijas pārstāvniecību ārzemēs tika nodota PSRS pārstāvniecībām attiecīgajās valstīs, vairākas sūtniecības un liels skaits konsulātu Rietumvalstīs atteicās pakļauties likvidācijai un turpināja darboties *de iure* Latvijas valsts interesēs.

Līdz 1941. gada 30. maijam Latvijā nebija atgriezušies pavisam 54 darbinieki. Līdz ar to viņi paglābās no padomju totalitārā režīma represijām. No ieņemamā amata joprojām nebija atbrīvots sūtnis Dānijā un Šveicē un pastāvīgais delegāts Tautu Savienībā Ženēvā J. Feldmanis.²⁹⁸

Pārskatot iepriekš minētos faktus, redzam, ka 1940. gada jūnija otrajā pusē un jūlija sākumā Latvijas diplomāti bija satraukti par notikušo okupāciju, bet vēl izturējās lojāli pret jauno valdību, kamēr nebija kļuvuši skaidri PSRS tālākie mērķi Latvijā un pastāvēja cerība, ka Latvijas valsts vismaz formāli saglabās neatkarību. Latvijas diplomātiem Rietumvalstīs bija jārēķinās arī ar rezidences valstu nogaidošo nostāju sakarā ar situācijas attīstību Baltijas valstīs. Rietumvalstis oficiāli neiebildā pret PSRS izveidotajiem marionešu režīmiem Baltijas valstīs, kamēr tajās netika izvēsta sovetizācija un īstenota Baltijas valstu neatkarības likvidācija un šo valstu aneksija. Latvijas diplomāti sākotnēji atzina Kirhenšteina "valdības" un PSRS apgalvojumus par neiejaukšanos, sadarbību un ciešākiem sakariem starp abām valstīm. Vēl nebija saprotams, ka 1940. gada jūnijā un jūlijā notiek formāli neatkarīgas valsts Ārlietu ministrijas iluzora saglabāšana.²⁹⁹

Informāciju no Baltijas valstīm vairs nesaņēma ne šo valstu sūtņi, ne arī citas pasaules valstis. Tāpēc Latvijas un pārējo Baltijas valstu diplomātu reakcija uz Baltijas aneksiju citu valstu valdībām ieguva ļoti svarīgu nozīmi. Vairākās Rietumu valstīs akreditētie Latvijas Republikas suverēnās valdības ieceltie diplomātiskie pārstāvji jūlijā, kaut arī novēloti, tomēr divas nedēļas pirms Latvijas inkorporācijas padomju impērijā, ko oficiāli PSRS vienpusīgi juridiski noformēja 5. augustā Maskavā, sāka diplomātisko cīņu pret šo agresiju, kas izpostīja Latvijas neatkarību. Diplomātu uzdevums bija nosargāt Latvijas tiesisko statusu, atsaucoties uz vardarbības aizliegumu

valstu attiecībās un Latvijas-PSRS pirmsokupācijas līgumattiecībām. Šāda pozīcija saglabāja Latvijas u.c. Baltijas valstu diplomātu iespējas turpināt darbību un starptautiski aizstāvēt savu valstu un to pilsoņu intereses. Tāpēc vispirms vajadzēja panākt, lai PSRS īstenotā Baltijas okupācija, aneksija un inkorporācija starptautiski netiktu atzīta. Sūtņi uzņēmās iniciatīvu un rakstveidā iesniedza diplomātiskos protestus to valstu valdībām, kur bija akreditēti. Šajos protestos viņi kā Latvijas valsts oficiālā viedokļa paudēji aicināja šo valstu valdības neatzīt par likumīgām Baltijā notikušās politiskās pārmaiņas. Mūsdienās neizraisa šaubas viedoklis, ka diplomāti savā darbībā balstījās uz starptautisko tiesību normām.³⁰⁰

Pārstāvniecību darbinieku nepakļaušanās nelikumīgās aneksijas faktam un padomju varas rīkojumiem un pavēlēm izpaudās, 1) atkāpjoties no amata pēc savas iniciatīvas; 2) protestu iesniegšanā rezidences valstu valdībām pret PSRS okupāciju, un 3) Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību nenodošanā (vai vismaz novilcināšanā u.tml. šķēršļu likšanā) PSRS pārstāvjiem. Ārlietu resoram nebija instrukciju, kas regulētu diplomātu reakciju valsts neatkarības zaudēšanas gadījumā. Kara apstākļos bija kļuvis grūti un nedroši arī savstarpēji sazināties, tāpēc diplomātiskie pārstāvji rīkojās pēc apstākļiem rezidences valstī un dažreiz reaģēja atšķirīgi. Arī neatgriešanos Latvijā var uzskatīt par pretestības formu. Salīdzinājumā ar citiem valsts darbiniekiem vienīgi diplomātiem ārzemēs pastāvēja šāda veida pretošanās iespēja.

Latvijas Republikas diplomātijas vēsturē 1940. gada jūlijā sākās jauns posms ar jauniem uzdevumiem. Tieši diplomātiskais dienests no PSRS okupācijas sākuma bija palicis vienīgais likumīgais Latvijas valsts varas pārstāvis. Dienests turpināja darboties bez pārtraukuma visu Latvijas aneksijas periodu līdz valsts neatkarības atjaunošanai 1991. gadā un ļoti ierobežotā apjomā pārstāvēja Latvijas Republikas un tās pilsoņu intereses ārvalstīs. Šo iespēju nodrošināja Latvijas okupācijas, aneksijas un inkorporācijas neatzīšana.³⁰¹ Lai gan sūtnim K. Zariņam izsniegtajām pilnvarām piemita būtiski trūkumi un tās bija ierobežotas, kā arī to īstenošanai nebija piešķirti finanšu līdzekļi, tomēr tām izrādījās svarīga politiska nozīme cīņā par Latvijas valsts *de iure* pastāvēšanas turpināšanos un Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta turpmākās darbības nodrošināšanā.

Pēc Latvijas okupācijas un inkorporācijas PSRS ārzemēs palikušie Latvijas Republikas diplomāti aktivizēja savstarpējos kontaktus un sāka apmainīties ziņojumiem tiešā veidā (agrāk to darīja caur centrālo iestādi). Tāpēc, ka trūka instrukciju tālākai darbībai, diplomāti darbību neizbeidza. Pēc padomju varas pasludināšanas Latvijā K. Zariņš sāka rīkoties saskaņā ar ārkārtas pilnvarām, bet diplomāti, kas Kirhenšteina

un vēlāk Lāča "valdību" uzskatīja par nelikumīgu, turpināja pārstāvēt Latvijas Republiku kā *de iure* pastāvošu valsti un tās pēdējo pirmsokupācijas laika neatkarīgo valdību – Ulmaņa valdību. Zināmā mērā tā bija rīcība "ar atpakaļejošu datumu", taču no starptautisko tiesību viedokļa principiāla un loģiska.

1940. gada 23. jūlijā A. Bilmanis telegrammā K. Zariņam rakstīja: "Paziņojiet, kādu stāvokli ieņemiet sakarā ar Latvijas varmācīgo pievienošanu PSRS un vai uzņemsities vadīt patstāvīgi Latvijas ārlietas saskaņā ar valdības 17. maija lēmumu." Kā iepriekš minēts, uz to K. Zariņš tajā pašā dienā atbildēja: "Ciešā kontaktā ar Tevi saskaņā ar valdības 17. maija lēmumu rīkosimies tālāk neatkarīgas Latvijas labā."³⁰² Sūtņi uzskatīja, ka ārkārtas situācija ir iestājusies un pilnvaras stājušās spēkā.³⁰³ Latvijas diplomātiskais dienests ārzemēs atzina pilnvaras un pakļāvās tām.³⁰⁴

Uz 25. jūlijā saņemto A. Kirhenšteina telegrammu ierasties ar ziņojumu Rīgā Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta vadītājs K. Zariņš atbildēja: "Izbraukšana neiespējama. Neatzīstu jaunās valdības nākšanu pie varas ar sveša karaspēka palīdzību, Latvijas suverenitātes laušanu un pretēji Satversmei pieņemto lēmumu par pievienošanu PSRS." Uz 9. augusta telegrāfisko rīkojumu K. Zariņš vairs neatbildēja.³⁰⁵ Sūtniecības Londonā darbinieki neatbildēja Latvijas PSR valdības un PSRS pilnvarotās pārstāvniecības Londonā prasībām likvidēt sūtniecību un nepildīja to rīkojumus.³⁰⁶ 29. jūlijā Lielbritānijas valdība nolēma atstāt Baltijas valstu diplomātus Diplomātu sarakstā ar imunitātes tiesībām.³⁰⁷

Juridiski Baltijas valstu diplomātiem nebija pamata darbību pārtraukt, ja vien to sakarā ar izmaiņām Baltijas valstu situācijā nepieprasīja rezidences valsts valdība.³⁰⁸ Tomēr šādu gadījumu bija samērā daudz – lielākā daļa Eiropas valstu to pieprasīja, izņemot Lielbritāniju, Šveici un Vatikānu.³⁰⁹ Sūtņi, izmantojot savu statusu un pieejamās diplomātiskās iespējas, trūkstot likumīgai vai trimdas valdībai, uzņēmās iniciatīvu sākt diplomātisku cīņu pasaulē par Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu perspektīvā nākotnē.³¹⁰

Pēc Latvijas okupācijas kontakti ar dzimteni bija pārtrūkuši, tāpēc daļā pārstāvniecību līdzšinējās funkcijas beidzās, bet citās, īpaši konsulārais darbs, ievērojami pieauga. Piemēram, saskaņā ar Konsulāro reglamentu pilsētās, kur nebija atsevišķas konsulārās pārstāvniecības, sūtņi pildīja arī ģenerālkonsula, padomnieks – konsula un atašejs – vicekonsula funkcijas. Turpmāk daudzus gadu desmitus Latvijas diplomātu darbības pamatā bija starptautiskās tiesiskās normas un morāles principi, tāpēc diplomātiem šīs normas bija jāizmanto precīzi, un šajā jomā viņi uzkrāja vērtīgu pieredzi, kas ļoti noderēja 80. un 90. gadu mijā ceļā uz Latvijas neatkarības atjaunošanu.³¹¹

Sūtnis K. Zariņš uzskatīja, ka ārkārtējās pilnvaras vienmēr var būt noderīgas diplomātiskā dienesta iekšējām vajadzībām, kā arī vēlāk uzstāšanās reizēs starptautiskajās konferencēs.³¹² Pilnvaru norakstus viņš iesniedza ārvalstu valdībām,³¹³ un tām bija liela nozīme jau 1941. gadā, kad PSRS iestādes centās pārņemt savā rīcībā Latvijas kuģus ārzemēs.³¹⁴ Lai arī rakstveidā tas netika fiksēts, attieksme pret Latvijas pārstāvjiem Rietumvalstīs (Lielbritānija, ASV u.c.) parādīja, ka tās atzina K. Zariņa ārkārtas pilnvaras. Viņš turpināja darbību arī uz agrākajos gados piešķirto ģenerālkonsula eksekvatūru Kanādai, Jaunzēlandei, Austrālijai, Dienvidāfrikai un Īrijai pamata, kuras Lielbritānijas valdība turpināja atzīt. Sūtnis ASV A. Bilmanis par 17. maija pilnvarām informēja ASV Valsts departamentu un caur Rietumu puslodes valstu pārstāvjiem Vašingtonā piesūtīja to kopijas visām šo valstu valdībām. K. Zariņš ar 1940. gada 19. septembra lēmumu savas pilnvaras attiecībā uz pārstāvniecībām Rietumu puslodē deleģēja A. Bilmanim. 1941. gada 29. septembrī A. Bilmanis konfidenciāli atbildēja K. Zariņam, ka šis K. Zariņa lēmums nav viņam būtiski palīdzējis tiesās finanšu jautājumos un kuģu lietās; viņa darbības galvenā tiesiskā bāze ir ASV valdības Latvijas aneksijas neatzīšanas politika. Tika atzīts, ka pilnvarās nebija paredzēta to nodošana pa daļām. Tāpēc A. Bilmanis nosūtīja atpakaļ savulaik saņemtās pilnvaras. Turpmākajos gados pilnvarās paredzēto iespēju iecelt Latvijas diplomātiskos pārstāvjus Eiropas valstīs ietekmēja vispārējā pasaules politiskā situācija.³¹⁵

Arī pats K. Zariņš nepārspīlēja ārkārtas pilnvaru nozīmi. Jau 1940. gada 26. septembrī vēstulē A. Bilmanim viņš atzina: "Kas nu attiecas uz strīdu par pilnvaru spēkā stāšanos un to, ka nav ar telegrammu pārbaudīts, kā tas tekstā bija paredzēts, tad to jau nu varētu noraidīt, atsaucoties uz to, ka ziņas saņemtas pa radio un bez tam ir jau neapstrīdams fakts, ka Latvijas valdība vairs nepastāv. Bet pats pilnvaras saturs nesedz pietiekami plašu lauku."³¹⁶ K. Zariņš 16. decembrī rakstīja L. Ēķim, ka pilnvaras "vismaz teorētiski" rada koordināciju starp sūtņiem, zināmu varas turpināšanos un kontinuitāti.³¹⁷ Pēc gadiem memuāros viņš par tām rakstīja: "Ārkārtējās pilnvaras ir bijušas liels atbalsts, lai Latvijas suverēnā valsts netiktu aizmirsta." K. Zariņš uzskatīja, ka pilnvarām lielākā nozīme bija ārlietu dienesta turpmākas funkcionēšanas nodrošināšanā un tika izmantotas galvenokārt saistībā ar pārstāvju iecelšanu. Viņš iecēla vairākus diplomātiskos un karjeras konsulāros pārstāvjus un vairāk nekā 20 goda konsulāro pārstāvju, izveidoja diplomātisko pārstāvniecību Spānijā un iecēla Latvijas interešu pārstāvjus citās valstīs.³¹⁸

Pilnvaru izmantošanas jautājumā vēstures literatūrā pastāv dažādas nostājas. Ilgus gadus pilnvaras latviešu emigrācijas aprindās izraisīja asas diskusijas, īpaši to nozīmes paplašināšanas vai sašaurināšanas dēļ. Ja vērtē pēc pilnvaru teksta, sūtnim

K. Zariņam nebija dotas tiesības saukties par “valsts pilnvarnieku”, “valsts augstāko reprezentantu”, “Valsts prezidenta vietnieku” vai “valdības galvu”. Tomēr faktiski sūtņi (vēlāk pilnvarotie lietveži, kas viņus nomainīja) kļuva par Baltijas valstu augstākajām amatpersonām. Darbojoties pilnvaru garā, K. Zariņš bija Latvijas neatkarīgās valdības augstākais pārstāvis dzimtenes aneksijas gadījumā. Vienīgi Latvijas Republikas diplomātiskā dienesta vadītājam un diplomātisko misiju vadītājiem saglabājās tiesības, iespējas un atbildība izteikt Latvijas valsts oficiālo viedokli par jebkuriem starptautiskās politikas jautājumiem un notikumiem, kas skāra Latvijas valsts un tās pilsoņu intereses.³¹⁹ Latvijas valsts un pilsoņu intereses turpināja aizstāvēt un valsts oficiālo viedokli izstrādāja un puda Rietumu lielvalstu galvaspilsētās akreditētie Latvijas diplomātiskie pārstāvji. K. Zariņš uzsvēra latviešu trimdas politiskās vienotības nepieciešamību līdz atgriešanās brīdim dzimtenē, tomēr paredzēja, ka galvenā nozīme valstiskās neatkarības atjaunošanā būs dzimtenes latviešiem, bet diplomātu uzdevums – uzturēt brīvības un neatkarības prasības.³²⁰

Jau 1940. gada jūlija beigās telegrammā K. Zariņam P. Oliņš ierosināja “drīzumā nodibināt centru nacionālās komitejas vai valdības veidā, kas saskaņotu Latvijas pārstāvju rīcību, rūpējoties par atņemtās neatkarības atjaunošanu”. P. Oliņš arī ierosināja, ka komitejas vadīšanai saskaņā ar ieņemamajiem amatiem vispiemērotākie būtu K. Zariņš un A. Bilmanis. Pilnvarotais lietvedis lūdza uzņemties iniciatīvu un telegrafēt ieskatus par minētajiem priekšlikumiem, kā K. Zariņš domā rīkoties turpmāk, kā paredz atrast līdzekļus sūtniecību turpmākai uzturēšanai. Arī A. Bilmanis augstā uzskatīja, ka “liels atbalsts stāvokļa nostiprināšanai būtu, ja Londonā zem sūtņa Zariņa vadības rastos nacionālā komiteja, resp., delegācija, sastāvoša no bij. pilntiesīgajiem Latvijas kabineta ministriem”. K. Zariņš kolēģiem atbildēja, ka pagaidām ar to nevajadzētu steigties, jo tas varētu apdraudēt viņam un sūtniecībai piešķirto Lielbritānijas valdības atzišanu, līdzekļi arī bija ierobežoti.³²¹ Britu laikraksts “The Times” 8. augustā rakstīja, ka ASV valdība Baltijas valstu sūtņiem esot norādījusi, ka nepiekritīs Igaunijas, Latvijas un Lietuvas trimdas valdību veidošanai Savienotajās Valstīs.³²²

1940. gada septembrī ārkārtējo pilnvaru nesējs K. Zariņš Londonā no jauna lūdza britu valdību atļaut viņam ierosināt Latvijas trimdas valdības dibināšanas jautājumu (pirmo reizi par to viņš bija ieminējies jau jūnijā vai jūlijā). Sūtņi savā 11. septembra *Aide – Memoire* izvirzīja astoņus Latvijas valsts intereses skarošus jautājumus un pēdējā no tiem īpaši diplomātiskā formulējumā puda cerības uz trimdas valdības (Latviešu nacionālās komitejas) izveides iespējām sakarā ar to, ka dažiem Latvijas neatkarīgās valdības locekļiem izdevies no Latvijas izbēgt.³²³ Tomēr 11. septembrī britu valdība brīdināja K. Zariņu nedibināt nekādas trimdas valdības Lielbritānijā.

Tās ārlietu resora Ziemeļu departamenta direktors L. Koljērs sarunas laikā izlasīja pasniegtā memoranda tekstu un nekavējoties sūtnim norādīja, ka jautājums par latviešu lideru uzņemšanu Lielbritānijā ar mērķi dibināt šeit nacionālo komiteju nevar būt.³²⁴ Lielbritānijas valdība atteicās atzīt ārkārtējās pilnvaras par pamatu Latvijas trimdas valdības izveidošanai un uzskatīja, ka Rietumvalstis šādu trimdas valdību neatzītu un nesankcionētu. Ne Lielbritānija, ne ASV nevēlējās, lai tiktu nodibināta Latviešu nacionālā komiteja ārzemēs – pietiekot ar sūtniecībām. Līdz ar to K. Zariņam oficiālu Latvijas trimdas valdību neizdevās izveidot. Šajā situācijā viņš nevarēja riskēt zaudēt savu pilnvaru atzīšanu Rietumvalstīs, jo tad Latvijas intereses vairs neviens nebūtu pilnvarots pārstāvēt.³²⁵

Gada otrajā pusē arī nedaudzo ārzemēs nokļuvušo bijušo Latvijas amatpersonu vidū radās doma par latviešu pārstāvju organizācijas izveidošanu ārzemēs.³²⁶ Ideju par Latviešu Nacionālās padomes (LNP) vai Latviešu Nacionālās komitejas (LNK; dažreiz saukta arī par “Ženēvas organizācijas komiteju”) dibināšanu ierosināja un attiecīgu projektu uzrakstīja Stokholmā nokļuvušais bijušais sabiedrisko lietu ministrs A. Bērziņš, viņu atbalstīja Ženēvā mītošais V. Šūmanis. Zināmu laiku par šo ideju ieinteresētību pauda arī O. Grosvalds³²⁷ un J. Feldmanis. 17. decembrī apspriedēs Ženēvā, kas formāli tika nosauktas par Latviešu Nacionālās komitejas organizācijas komisijas paplašināto sēdi, piedalījās arī L. Ēķis, kurš bija apstājies šajā pilsētā pa ceļam uz ASV.³²⁸ Diskusijās par komitejas izveidi tika skarts arī Latvijas ārlietu dienesta turpmākā statusa un struktūras jautājums, ierosinot pakļaut ārlietu dienestu šai komitejai. Turpretim K. Zariņš un A. Bilmanis uzskatīja, ka sūtni kā legāli ieceltas, akreditētas un atzītas personas nevar atteikties no suverēnas valdības dotajām pilnvarām un turpmākajā darbībā pakļauties izbijušām Latvijas Republikas amatpersonām, kuras no saviem amatiem turklāt bija atkāpušās bez protesta. Tas apdraudētu sūtņu atzīšanu Rietumu lielvalstīs. Trimdas valdības dibināšanas jautājumam K. Zariņš vairākkārt pievērsās arī turpmākajos gados, taču viņš saņēma atbildi, ka šādā gadījumā Rietumvalstis būtu spiestas revidēt viņa statusu.³²⁹ “Komitejas” ideja netika īstenota, un līdz ar to tā kā iespējams “ārējs faktors” ārlietu dienesta turpmāko statusu (pakļautību) un struktūru neietekmēja.

No 1940. gada vasaras sūtni savstarpējā sarakstē aizsāka diskusiju par vairākām ar valstiskās neatkarības zaudēšanu saistītām tēmām: par jau minēto Ulmaņa valdības lēmumu atteikties no militāras un diplomātiskas pretošanās, par K. Ulmaņa un V. Muntera ārpolitikas vērtējumu, kā arī par savas nostājas izvērtējumu laikā no 1939. gada oktobra līdz 1940. gada jūlijam. Par pirmo jautājumu, piemēram, K. Zariņš 1941. gada novembrī “Pārskatā par pēdējā laika politiskām tendencēm” atzina

informācijas trūkumu par nepretošanās lēmuma motīviem un tālāk rakstīja: "Ir ļoti ticams, ka savus lēmumus prezidents pieņēma ticībā, ka tādā ceļā viņš vislabāk paglābs savu tautu no tīri fiziskas iznīcības un samazinās viņas ciešanu nastu. Tomēr viens ir jāatzīst, ka šāda Latvijas valdības nostāja ir padarījusi grūtāku mūsu cīņu par neatkarīgu Latvijas nākotni. Ja mēs kā somi, jugoslāvi vai grieķi būtu aizstāvējuši savas tiesības, mūsu respekts būtu neapšaubāms un mūsu stāvoklis nepārprotams. Tagad turpretim latviešu tautas stāvoklis ir atvērts katra negodīga propagandista interpretācijai." Rūgti, bet praviētiski vārdi. Tālāk: "Tādā kārtā mūsu tauta nostādīta līdzīgā morāliskā strupceļā kā tā saucamie *conscientious objectors*,³³⁰ kas brīvību gan milē, bet ieročus viņas aizstāvēšanai rokās ņemt atsakās, atstādami šo darbu citiem. Esmu pārliecināts, ka šāds morālisks stāvoklis nesaskan ar latviešu centieniem un tautas garīgu uzbūvi. Kā tas nu arī nebūtu, mēs, tie, kas esam ārzemēs, cīnīsimies un laužīsim šķēpus par dārgās tēvzemes patstāvības atgūšanu."³³¹

Otrajā jautājumā sūtņi bija brīžam pat pārāk emocionāli un nesaudzīgi pret K. Ulmaņa ārpolitiskajām kļūdām, V. Muntera īstenoto dienesta vadības stilu un pavisam nesaudzīgi – pret Natālijas Munteres (Kļagina) "faktora" ietekmi ministra īstenotajā politikā. Piemēram, A. Bīlmanis 1940. gada 30. oktobra vēstulē V. Salnajam par Ulmaņa režīmu izteicās: "Visiem bija jātur mute. Mani piedraudēja izdzīt (acīmredzot domāts: atbrīvojot no dienesta. – A. L.), ja mana sieva iestātos poļu sarkanā krustā, – to ārlietu ministrs Munteris man oficiāli lika paziņot caur Ēķa kundzi. Sūtņiem arī neuzticējās. Vai mēs ko dabūjām zināt par Muntera pirmo tūri uz Maskavu? Vai mums attelegrafēja par pēdējo ultimātumu? Vispār es nesaņēmu nekādu informāciju."³³² Taču, vadoties no Latvijas ārlietu dienesta diplomātu deklarētās pakļautības pēdējai suverēnajai valdībai, bija būtiski ievērot arī K. Zariņa ieteikumu: "Man tā drusciņ bailes, ka mēs neaizskrienam ar kritiku pārāk tālu. Tā kā mēs tomēr reprezentējam nacionālo Latviju un līdz ar to arī aizgājušo valdību, vai tad nebūtu ērtāk, ja mēs ar zināmu rezervi uzņemtu sliktas baumas par mūsu aizgājušiem priekšniekiem."³³³

Attiecībā uz savas nostājas un līdzdalības Latvijas ārlietās izvērtēšanu, piemēram, J. Feldmanis 1940. gada 20. decembrī rakstīja V. Salnajam: "Vienīgais attaisnojums būtu tas, ka gluži tas pats notika arī pie igauņiem un leišiem, tātad bija kādi objektīvi apstākļi, kas spiež visas trīs valstis iet to pašu ceļu. Šo motīvu mums vienmēr jāpatur acīs, arī tad, kad dzirdam pārāk nesaudzīgus spriedumus par Munteru. (..) pievienojos kolēģa Ēķa domām, ka M. bija iedomīgs, stūrgalvīgs un nenosvērts. (..) Arī mūsu prezidents bija stūrgalvīgs un iedomīgs, bet reizē ar to pārāk gaus savos lēmumos. Tā viņš vilcinājās ar svarīgām iecelšanām"³³⁴ (..) Kā redzams, viņš neticēja

tautas pašdarbībai, bet cerēja, ka tai var sniegt jau sagremotu barību. Tas tomēr izrādījās nepareizi.”³³⁵ 1941. gada 22. februārī J. Feldmanis V. Salnajam rakstīja: “Mani uzskati ir tādi, ka notikusi liela mums kopēja nelaime, pie kam nav no svara, vai Jūs, es vai Ulmaņa valdība vairāk vai mazāk bija vainīga un vai rīkojās pareizi vai ne. Ne Jūs, ne es neprotestējām un nedemisionējām pag. gadā, t.i., 1939. gada oktobrī, kad noslēdza krievu – latviešu palīdzības līgumu. Tātad mēs solidarizējāmies toreiz ar mūsu valdību. Tādēļ mēs morāliski esam līdzvainīgi pie tā. Ja šinī brīdī mums liekas, ka būtu bijis labāk cīnīties nekā piešķirt krieviem bāzes, tad jāsaka pēc vecas parunas, kas daudzreiz citēta: kad nāk no tiesas mājās, tad visi gudri. Atcerieties, ka ir bijuši vairāki periodi, kad mūsu valdības rīcība 1939. gada oktobrī tika citādi ievērtēta.”³³⁶

Minētie sarakstes fragmenti liecina, ka diplomāti kā ārlietu speciālisti tuvākajos mēnešos pēc Latvijas aneksijas īpaši asi izjuta notikušo dzimtenes neatkarības zaudēšanu, tiesa gan, krietni par vēlu sākot analizēt un uzdrošinoties kritizēt autoritārisma posma kļūdas ārpolitikā. Varētu jau lietot vēl vienu parunu, ka “pēc kaujas visi ģenerāļi gudri”, tomēr izpaudās viedokļu dažādība – un neviens ne tikai nepretendēja uz “patiesību pēdējā instancē”, bet bija arī vienprātis, ka dziļākai analīzei pietrūkst autentiskas informācijas (to skaitā tādas, kas nav noskaidrota vēl līdz mūsdienām). Diplomāti saprata, ka nebūtu jārīko arī “raganu medības” (daudzas bijušās amatpersonas jau bija represētas), jo tas tikai traucētu sadarbībai Latvijas valsts un pilsoņu interešu aizstāvēšanas un neatkarības atjaunošanas virzienā jau tā īpaši nelabvēlīgajos starptautiskajos apstākļos.

No 1940. gada vasaras Rietumu lielvalstis par Baltijas valstu oficiālajiem pārstāvjiem uzskatīja tikai tos pēdējo valdību diplomātiskos pārstāvjus, kas bija pilnvaroti darbībai ārzemēs, akreditēti rezidences valstīs, nebija atkāpušies no amata un turpināja pildīt savas funkcijas.³³⁷ Turpināja darboties Latvijas Republikas diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības vairākās pasaules valstīs.³³⁸

1940. gada vasarā sūtņis ASV A. Bilmanis pauda uzskatu, ka konsulāts Ņujorkā jāslēdz sakarā ar konsulārās darbības apjoma samazināšanos jaunos apstākļos. 1940. gada 21. jūlijā viņš izdeva pavēli par karjeras konsulāta likvidēšanu Ņujorkā (no 1. okt.) un likvidācijas komisijas iecelšanu. 4. septembrī – pavēli par R. Šillera atbrīvošanu no konsula amata (no 4. sept.) un vicekonsula A. Dinberga iecelšanu par konsulāta pagaidu vadītāju. Arī ASV Valsts departaments piekrita konsulāta slēgšanai Ņujorkā. A. Bilmanis lūdza K. Zariņu apstiprināt viņa rīkojumu. Atbildes vēstulē K. Zariņš norādīja, ka neizprot pavēli par konsulāta likvidēšanu. Likvidācija būtu pēdējā iespēja, un pirms tās vajadzētu izpētīt visas citas iespējas. Tomēr finanšiālu izredžu turpmākam konsulāta darbam nebija, tādēļ A. Bilmanis pats pārņēma

konsula funkcijas un nolēma likvidēt konsulātu no 1. oktobra. K. Zariņš neiebilda pret A. Bilmaņa lēmumu.³³⁹ 24. oktobrī A. Bilmanis ar vēstuli informēja ASV valsts sekretāru K. Hallu par slēgtajiem konsulātiem un konsuliem, kas darbību turpināja, kā arī lūdza atzīt viņu (no 1940. g. 1. nov.) par Latvijas ģenerālkonsulu.³⁴⁰ Reāli konsulāta likvidācija (jeb oficiāli – apvienošana ar sūtniecību) netika steidzināta.

Sakarā ar līdzekļu samazinājumu sūtniecība Vašingtonā atstāja irētās telpas 1715 *Twenty-Second Street* un no 1940. gada 15. novembra turpināja darbu lētākā namā šaurākās telpās 4704 *Seventeenth Street*, bet konsulāta Ņujorkā (*30 Rockefeller Plaza, Rockefeller Center*) jaunā adrese no 25. oktobra uz neilgu laiku bija 135 *Broadway*.³⁴¹ ASV akceptēja vicekonsulu A. Dinbergu par konsula vietas pagaidu izpildītāju Ņujorkā, t.i., konsulāta vadītāju, taču sākotnēji nepiekrita viņa pārcelšanai uz Vašingtonu par sūtniecības atašeju. Kad K. Zariņš sūtniecībai Vašingtonā gribēja par finanšu atašeju no Londonas atsūtīt J. Mežu, ASV valdība tam nepiekrita, argumentējot, ka sūtniecības štatu grozīt vai palielināt nevarot, bet samazināt gan. Pēc A. Bilmaņa atstāstītā, sākotnēji ASV uzskatīja, ka nekādas jaunas Latvijas diplomātu iecelšanas neesot pieļaujamas, tādas varētu izdarīt vienīgi suverēna valdība, kaut vai trimdas valdība. A. Bilmanis vēl vairākus mēnešus cerēja, ka Latvijas konsulāta darbībai Ņujorkā izdosies līdzekļus nodrošināt.³⁴² Cerības tomēr nepiepildījās, un taupības nolūkā konsulātu sāka likvidēt 1940. gada beigās. Mainot sākotnējo nelabvēlīgo nostāju, ASV 1940. gada nogalē un 1941. gada sākumā piekrita vicekonsula A. Dinberga pārcelšanai par atašeju sūtniecībā un viņa iekļaušanai Vašingtonas Diplomātiskā korpusa sarakstā, kā arī konsulāta Ņujorkā darbvedes Elvīras Kreisleres ieskaitīšanai sūtniecībā par štata darbvedi. Ņujorkā konsulāts tika slēgts ar 18. janvāri. Apvienojot konsulāta funkcijas ar sūtniecību Vašingtonā, A. Dinbergs 1941. gada janvārī tika aicināts uz Vašingtonu, lai uzņemtos arī jaunnodibinātās konsulārās nodaļas vadību sūtniecībā. 1941. gada februārī uz Vašingtonu pārcēlās A. Dinbergs un 15. aprīlī ieradās arī darbvede E. Kreislere.³⁴³ Sūtniecībā Vašingtonā savas konsulārās (pasu, dokumentu u.c.) lietas kārtoja astoņu latviešu kuģu komandas un daļa latviešu jūrnieku, kas pelnījās uz ārzemju kuģiem. Sūtniecībai bija jāuzņemas šo kuģu konsulāra pārraudzība un īpašnieku interešu aizsardzība. Sūtniecība uzskatīja, ka LR goda konsulāti Rietumu puslodē turpinās pastāvēt līdz turpmākam rīkojumam.³⁴⁴ Informatīvā darba nozarē sūtniecība Ženēvā 1940. gada nogalē sāka izdot regulāru ziņu biļetenu.

1940. gada oktobrī bijušais sūtniecības ārštata sekretārs Buenosairesā N. Ozoliņš (1910.–1983. g.) no Argentīnas tika pārcelts uz Brazīliju par sūtniecības sekretāru, kas piekomandēts konsulātam Sanpaulu.³⁴⁵ 1940. gada nogalē un 1941. gada sākumā P. Oliņam bija samērā asas diskusijas ar A. Bilmani par finanšu jautājumu. A. Bilmanis

tika mudināts ASV Valsts departamentam neatlaidīgi prasīt līdzekļus sūtniecībai Buenosairesā un sakarā ar Latvijas okupāciju arī goda konsulātam Sanpaulu. P. Oliņš uzskatīja, ka Brazīlijā jāpastāv vismaz vienai oficiālai Latvijas pārstāvniecībai, tāpēc lūdza "uzturēt pie dzīvības" Sanpaulu konsulātu.³⁴⁶ 1940. gada beigās konsulam Sidneijā N. Makleodam (*McLeod*) tika piešķirts Vecākā Latvijas konsula Austrālijā (*Senior Latvian Consul*) statuss, jo K. Zariņš viņu uzskatīja par izcilu konsulu.³⁴⁷

No 1941. gada 18. janvāra konsulāts Ņujorkā tika apvienots ar sūtniecību Vašingtonā. A. Bilmanis, kurš, līdzīgi K. Zariņam Lielbritānijā, bija arī ģenerālkonsuls, uzņēmās veikt konsulārās funkcijas un pārraudzīt goda konsulu darbību ASV un Rietumu puslodē.³⁴⁸ Tā kā sūtniecība Vašingtonā neatbildēja uz Latvijas ĀM likvidētāju telegrammām (sākot ar 1940. g. 9. aug.) par pārstāvniecību likvidāciju, Rīgā sagatavotajās periodiskajās atskaitēs par likvidācijas gaitu (pēdējā sastādīta 1941. g. 30. maijā) rakstīts, ka joprojām pastāvo arī Ņujorkas konsulāts.³⁴⁹

Finansiālo līdzekļu samazināšanās vai pat pilnīga beigšanās bija viena no svarīgākajām problēmām pārstāvniecību darba pārkārtošanā. Budžeta līdzekļus sūtniecībām Latvijas valdība laikā līdz okupācijai bija pārvedusi tikai līdz tekošā gada beigām, t.i., 1940. gada 31. decembrim. Sūtniecībām Londonā un Vašingtonā nebija nekādu ziņu par Latvijas noguldījumiem ārvalstīs. Latvijas valdība nebija vajadzīgā apjomā informējusi sūtņus par savām saistībām ārzemēs. Ne Ministru kabinets, ne Finanšu ministrija un pārējās saimnieciskās ministrijas, ne Latvijas Banka, ne citas Latvijas bankas nebija informējušas Latvijas sūtniecības vai konsulātus Rietumvalstīs, kādi ir to ieguldījumi un kurās ārvalstu bankās. Saimnieciskie darījumi (izejvielu iepirkumi, firmu izraudzīšana, akreditīvu atvēršana u.c.) allaž tika izdarīti slepus no sūtniecībām vai konsulātiem. Citas valstis (piem., Nīderlande, Norvēģija) bija rikojušās tālredzīgāk un ar lielāku uzticību pret saviem diplomātiem. Latvijas atbildīgās institūcijas nebija uzskatījušas par vajadzīgu konkrētām ārvalstu bankām paziņot arī to, ka, pārtrūkstot valdības sakariem ar ārvalstīm, tiesības rīkoties ar šo naudu varētu pāriet attiecīgajā valstī rezidējošā Latvijas sūtņa rokās. Ārkārtējās pilnvaras atļāva rīkoties tikai ar sūtniecības rīcībā esošiem līdzekļiem, un tajās nebija paredzēts, ka K. Zariņam vai A. Bilmanim būtu tiesības pārņemt valsts līdzekļus, kas ieguldīti ārzemju bankās.

Kā iepriekš minēts, sūtniecības Vašingtonā rīcībā esošos līdzekļus "iesaldēja" ASV valdība, un tos varēja izlietot tikai ar speciālu atļauju, pierādot maksāšanas nepieciešamību, pie kam tikai Amerikā. Līdzīgi rīkojās arī Lielbritānijas Valsts kase (*Treasury*) un visus Latvijas kredītus "iesaldēja", arī sūtniecības kontu. Šis konts, kurā bija arī dažas summas (pēdējās neatkarīgās valdības citiem mērķiem noguldītā nauda) ārpus budžeta līdzekļiem, uz laiku tika pilnīgi slēgts. Vēlāk sūtņim ar *Foreign Office*

starpniecību augstā izdevās iegūt banku atļauju izdarīt maksājumus no sūtniecības konta, taču arī vienīgi "saņēmējiem Apvienotajā Karalistē". Tomēr nekļuva skaidrs, ciktāl Londonas sūtniecība varēs rīkoties ar naudu, kas nebija budžeta kredīts. Līdz gada beigām sūtniecībai piešķirtā budžeta naudu K. Zariņš noformēja citā kontā uz sava vārda. Sūtņi K. Zariņš un A. Bilmanis konsultējās, kā panākt no rezidences valstu atbildīgajām finanšu institūcijām, lai tās atbrīvotu ("atsaldētu") noteiktu summu, ko viņi pēc tam varētu pārsūtīt arī citām palikušajām sūtniecībām to darbības uzturēšanai. Pārvedumiem ārpus Lielbritānijas un ASV bija vajadzīgas speciālas atļaujas, ko bija grūti, gandrīz vai neiespējami dabūt.

Sūtņim K. Zariņam nebija iespējams pārdot arī sūtniecības namu un ievākties mazākās telpās. Kara laikā ēku neviens negribēja pirkt, nemaz nerunājot par to, ka cena būtu bijusi zem pirmskara cenu līmeņa. Taupības dēļ vajadzēja samazināt arī palikušo sūtniecību budžetu un personāla štatus.

Nemot vērā K. Zariņa 1940. gada 19. augusta vēstulē izteikto paziņojumu par nespēju sagādāt budžeta līdzekļus palikušo sūtniecību uzturēšanai, atbildes vēstulē 3. septembrī A. Bilmanis izteica cerību, ka arī viņa Londonas kolēģis pievienosies uzskatam, ka ne tikai pilnvaru tekstā minētā Vašingtonas sūtniecība, bet arī sūtniecības Buenosairesā un Ženēvā nebūtu likvidējamas (kā pašsaprotama lieta vēstulē nebija minēta Londonas sūtniecība). A. Bilmanis vēstulē pauda apņēmību prasīt ASV iestādēs atļauju iegūt līdzekļus Vašingtonas un citu legālo sūtniecību (Londonā, Buenosairesā un Ženēvā) uzturēšanai. Lai šo uzdevumu varētu veikt, A. Bilmanis lūdza K. Zariņu izdot viņam pilnvaras rīkoties ar Latvijas valsts ieguldījumiem. Viņš rakstīja, ka pēc šo pilnvaru saņemšanas viņš varētu tiesas ceļā celt sūdzību vai sākt diplomātiskas sarunas par līdzekļu iegūšanu sūtniecību uzturēšanai, t.i., tādiem izdevumiem, kas līdz šim tikuši segti no Latvijas valdības piešķirtām summām. Bija skaidrs, ka vairs nebūs iespējams pieprasīt līdzekļus to bijušo sūtņu personiskai uzturēšanai, kuru vadītās sūtniecības bija nodotas boļševikiem. Runa varēja būt tikai par *de facto* un *de iure* pastāvošo sūtniecību uzturēšanu. Iespējams, ka, atsaucoties tieši uz šo sava Vašingtonas kolēģa vēstuli, K. Zariņš ar jau minēto 1940. gada 19. septembra lēmumu deleģēja viņam savas pilnvaras attiecībā uz pārstāvniecībām Rietumu puslodē.

Nelielā palikušo diplomātisko pārstāvniecību (Londonā, Vašingtonā, Ženēvā un Buenosairesā) skaita dēļ³⁵⁰ nevarēja pieļaut kādas sūtniecības likvidēšanu līdzekļu trūkuma dēļ: katra sūtniecība, kā 1941. gada 11. aprīlī A. Bilmanim rakstīja P. Oliņš, bija Latvijas "bastions, kurš šajā traģiskā laikā vēl var ko darīt mūsu valsts idejas uzturēšanai un uz kuru tamdēļ vēršas mūsu tautas skati un cerības". Arī turpmākajos gados finansiālā nodrošinājuma jautājums bija ļoti aktuāls – līdzekļi sūtniecību

uzturēšanai bija atkarīgi no ASV un Lielbritānijā "iesaldēto" Latvijas noguldījumu piešķiršanas.³⁵¹ K. Zariņš no 1940. gada uzsvēra koleģiālas sarakstes un turpmākas sadarbības nepieciešamību starp sūtņiem, tomēr optimālākas un operatīvākas sadarbības iespējas apgrūtināja tas, ka telegrammas maksāja dārgi un vēstules ceļoja ilgi. Līdz ar to nebija iespējama plaša domu apmaiņa starp kolēģiem. Sūtņi turpināja uzturēt kontaktus ar bijušajiem sūtņiem, kuru sūtniecības vairs nepastāvēja. Bijušajiem kolēģiem sūtīt ziņojumus kļuva bīstami, jo viņiem vairs nebija diplomātiskās imunitātes. Agrākie sūtņi bija kļuvuši par privātpersonām, taču šie kontakti bija ļoti noderīgi.

Īsumā. Atgriežoties pie vispārējās situācijas ārlietu resorā, var secināt, ka ar ministrijas likvidāciju, kuras process pamatvilcienos, bet ne pilnībā tika pabeigts 1941. gada pavasarī, bija noslēdzies pēdējais posms Latvijas Republikas pirmā neatkarības perioda Ārlietu ministrijas attīstībā, bet ne visā Latvijas valsts ārlietu dienesta darbībā. Ārlietu ministrijas likvidācija okupētā teritorijā bija nenovēršama, tomēr Latvijas ārējos sakarus ar citām valstīm PSRS okupācijas varai pilnībā neizdevās ierobežot. Tajās Rietumvalstīs, kuru valdības neiebilda pret Latvijas pārstāvniecību darbības turpināšanu, PSRS iestādēm tās bija neaizsniedzamas. PSRS izdevās likvidēt tikai daļu Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību. Lai gan Latvijas ĀM tika likvidēta, taču Latvijas diplomātiskais dienests – tikai reorganizēts un samazināts. PSRS centās panākt Baltijas valstu diplomātisko dienestu pilnīgu likvidāciju, tomēr, saskaroties ar vairākām nepārvarāmām starptautiskām un organizatoriskām problēmām, nespēja to īstenot. Latvijas ārlietu dienestā tika veiktas organizatoriskas izmaiņas, un PSRS un Vācijas kara izcelšanās 1941. gada 22. jūnijā dienestam izvirzīja jaunus papildu uzdevumus un izaicinājumus.

4.Š

Padomju totalitārā režīma represijas pret Latvijas ārlietu resora darbiniekiem

Baigajā gadā, kas sākās tūlīt pēc Latvijas okupācijas, diplomāti, tāpat kā tūkstošiem citu valsts iedzīvotāju, tika apcietināti, nogalināti vai deportēti un ieslodzīti dažādās PSRS gulaga nometnēs: Karlagā, Kraslagā, Noriļlagā, Sevurallagā, Sevostoklagā, Usoļlagā un Vjatlagā. PSRS Iekšlietu komisariāts (1941. g. 3. febr. sadalīts divos patstāvīgos resoros – Iekšlietu komisariātā un Valsts drošības komisariātā) ar diplomātiem izrikojās tāpat kā ar citiem Latvijas valsts politiskajiem, kultūras, saimnieciskajiem un militārajiem darbiniekiem.

Vairāki ĀM darbinieki, sākot ar ministru V. Munteru, tika apcietināti vēl pirms Latvijas inkorporācijas PSRS sastāvā. V. Muntera un K. Ulmaņa deportācija tika pamanīta arī starptautiski. No 1940. gada jūlija beigām K. Zariņš vairākkārt lūdza Lielbritānijas valdību palīdzēt iegūt informāciju par represētajiem Latvijas valstsvīriem un mēģināt viņus atbrīvot, iesaistot starptautiskos sakarus. To panākt neizdevās. Latvijas pilsoņus, to skaitā arī diplomātus, PSRS okupācijas vara represēja un fiziski iznīcināja par iepriekšējo sabiedrisko un profesionālo darbību neatkarīgā valstī. Taču šai kļedzošajai nelikumībai Rietumvalstu valdības pievērsa mazu uzmanību.

Vairāki 1940. gadā no jūlija līdz septembrim apcietinātie Latvijas pārstāvniecību darbinieki vēl minēti ĀM darbības pēdējo mēnešu dokumentos pirms tās likvidācijas pabeigšanas, to skaitā bijušais sūtniecības Maskavā 1. sekretārs P. Alberts (apcietinājumā no 14. jūl.), bijušais sūtniecības Kauņā grāmatvedis P. Strods (no 9. sept.), bijušais sūtnis PSRS F. Kociņš (no 20. sept.).³⁵² Bijušais ĀM Konsulārā departamenta direktors K. Kuškevičs tika arestēts vēl agrāk – jau augusta sākumā, t.i., vairākas dienas pirms Latvijas oficiālās pievienošanas PSRS.

No Latvijas ārlietu resora kriminālizmeklēšanai pārsvarā tika pakļautas personas ar valsts diplomātiskajiem rangiem un amatiem (diplomāti), kā arī augstākās amatpersonas ārlietu resora konsulārajā nozarē (konsuli). Citiem vārdiem sakot, PSRS represēto Latvijas ārlietu resora augstākā un vidējā ranga amatpersonu kopums ietver ministrus, ĀM ģenerālsekretārus, departamentu direktorus, nodaļu vadītājus, sūtņus, padomniekus, 1.–3. šķiras sekretārus, atašejus, ģenerālkonsulus, konsulus un vicekonsulus. Kopumā represēja vairāk nekā 60 šā resora darbinieku. Pārējie ĀM darbinieki, kuriem diplomātisko rangu un amatu nebija, tika no Latvijas izsūtīti pārsvarā administratīvā kārtā, tātad arī bija pakļauti represijām.

Tā kā PSRS izmeklētājiem trūka dokumentāru pierādījumu apsūdzību izvirzīšanai, tos turpat safabricēja. Daži apcietinātie pratināšanās izrādīja apbrīnas vērtu drosmi un stāju. Apsūdzētajiem tika inkriminēti noziegumi pret padomju režimu pēc tā laika Krievijas PFSR Kriminālkodeksa (1926. g. red.)³⁵³ 58. panta apakšpunktiem. Spriedumos pret Latvijas diplomātiem tika izmantots Kriminālkodeksa 58. panta 4. punkts (palīdzības sniegšana starptautiskajai buržuāzijai), 6. punkts (spiegošana), 10. punkta 1. daļa (propaganda un aģitācija, kurā aicināts gāzt, graut vai vājināt padomju varu) un 13. punkts (cīņa pret strādnieku šķiru un revolucionāro kustību). Visbiežāk diplomātus apsūdzēja par “kontrrevolucionāru darbību buržuāziskās valsts iestādēs un organizācijās”, “cīņu pret revolucionāro kustību”, daudzus arī spiegošanā pret PSRS neatkarīgi no tā, kurās valstīs viņi bija darbojušies. PSRS Iekšlietu un Drošības komisariāts par spiegošanu kvalificēja faktiski jebkuru datu vākšanu, ar ko

tradicionāli sūtniecības nodarbojas. Pēc čekistu loģikas iznāca, ka Latvijas diplomātiem spiegošana bijusi galvenais dzīves un darba saturs. Visnelabvēlīgākajā situācijā nokļuva diplomāti, kas bija strādājuši Latvijas pārstāvniecībās Krievijā (vēlāk PSRS). Čeka tos automātiski turēja aizdomās un vēlāk apsūdzēja spiegošanā, ar to saprotot pilnīgi jebkādas informācijas – arī legāli pieejamās vākšanu par PSRS.

No 168 ārlietu resora darbiniekiem (ierēdņi centrā un pārstāvniecībās un centra kalpotāji 1940. g. 29. apr.) ir skaidri zināms, ka represēti vismaz 14 darbinieki. No 1940. gada 23. aprīlī sastādītā diplomātiski konsulārā dienesta ierēdņu sarakstā (ar papildinājumiem par pakāpes ieguvušajiem) minētajiem diplomātiskās ierindas I pakāpes 16 darbiniekiem vēlāk Latvijā neatgriezās 11, bet represēti tika tie 5, kas atradās Latvijā; no II pakāpes 9 darbiniekiem neatgriezās 1, represēti vismaz 3; no III pakāpes 18 darbiniekiem Latvijā neatgriezās 4, represēti vismaz 4; no IV pakāpes 9 darbiniekiem neatgriezās 2, represēti vismaz 1; no V pakāpes 9 darbiniekiem neatgriezās 4, represēti vismaz 1. Diplomātiskajās pakāpēs bija iecelts 61 darbinieks, no tiem Latvijā neatgriezās 22, represēti vismaz 14. No 1940. gada 24. aprīlī sastādītā pārskatā minētajiem 15 resora darbiniekiem, kas nebija ieskaitīti nevienā dienesta pakāpē,³⁵⁴ Latvijā neatgriezās 6, represēti vismaz 2.

Represēto ceļus izgāja viens no pirmajiem Latvijas ĀM darbiniekiem, jurists, starptautisko tiesību speciālists un ārlietu ministra vietas izpildītājs H. Albats (1879.–1942. g.), sūtniecības Maskavā 1. sekretārs P. Alberts (1901.–1941. g.), ĀM Administratīvā departamenta direktors T. Anševics (1900.–1942. g.), sūtniecības Maskavā aģents bēgļu lietās no 1921. līdz 1922. gadam K. Baginskis (1895. – miršanas g. nezināms), militārais pārstāvis Padomju Krievijā no 1921. līdz 1922. gadam Ž. Bahs (1885.–1941. g.), sūtnis un ārlietu ministrs A. Balodis (1880.–1942. g.), ĀM Administratīvi juridiskā departamenta 2. sekretārs 1923. gadā A. Bauke (1896.–1941. g.), LPNP Ārlietu nodaļas vadītāja biedrs no 1917. līdz 1918. gadam A. Bergs (1875.–1941. g.), sūtnis Lielbritānijā un vēlāk konsuls Ļeņingradā G. Bisenieks (1885.–1941. g.), sūtniecības atašejs Kauņā no 1930. līdz 1933. gadam A. Bredermans (1900.–1970. g.), vicekonsuls Ļeņingradā no 1924. līdz 1925. gadam B. Buķis (1881.–1942. g.), sūtnis Berlīnē no 1935. līdz 1938. gadam H. Celmiņš (1877.–1941. g.), ĀM Administratīvi juridiskā departamenta 3. sekretārs no 1936. līdz 1937. gadam, Valsts prezidenta privātsekretārs J. Cimmermanis (no 1940. g. Rudums; 1908.–1942. g.), Latvijas pārstāvis Dānijā – Informācijas biroja vadītājs, Latvijas ģenerālkonsuls, vēlāk sūtnis Zviedrijā, Latvijas delegāts Tautu Savienībā, sūtnis Čehoslovākijā un Dienvidslāvijā K. Ducmanis (1881.–1943. g.), sūtnis PSRS no 1921. līdz 1923. gadam Ē. Feldmanis (no 1940. g. Grodsala; 1884.–1945. g.), ĀM sekretārs 1919. gadā, Latvijas delegācijas

loceklis sarunās par pamiera un miera līguma noslēgšanu starp Latviju un Padomju Krieviju A. Frīdenbergs (1875.–1941. g.), pārstāvis Igaunijā no 1919. līdz 1920. gadam M. Gailītis (1882.–1942. g.), ĀM Administratīvi juridiskā departamenta direktors no 1921. līdz 1922. gadam P. Gailītis (1869.–1943. g.), militārais atašejs Parīzē, konsuls Vitebskā, Administratīvās un protokola nodaļas 1. sekretārs E. Girgenšons (1891.–1974. g.), ĀM sevišķu uzdevumu ierēdnis J. Grišāns (1891.–1945. g.), sūtniecības Berlīnē 2. sekretārs J. Groskopfs (1877.–1944. g.), ĀM Juriskonsultācijas nodaļas vadītājs 1920. gadā J. Grots (1888.–1942. g.), konsuls Valgā O. Hasmanis (1873.–1941. g.), ĀM Politiski diplomātiskā departamenta Slāvu valstu nodaļas 1. sekretārs, konsuls Varšavā no 1920. līdz 1921. gadam A. Jakobsons (1871.–1941. g.), ĀM Preses nodaļas sekretārs V. Jankavs (1895. – miršanas g. nezināms), ĀM Politiski diplomātiskā departamenta Austrumu valstu nodaļas 2. sekretārs, militārais pārstāvis Vācijā no 1921. līdz 1923. gadam M. Jeske (1883.–1941. g.), sekretārs Latvijas delegācijā bēgļu reevakuācijas lietās “pie Dienvideiropas un Balkānu valstu valdībām” no 1920. līdz 1921. gadam K. Kacens (1895.–1942. g.), vicekonsulāta Harbinā sekretārs 1922. gadā J. Kalacis (1885. – miršanas g. nezināms), Juridiskās nodaļas 2. sekretārs no 1939. līdz 1940. gadam Vilis Kalniņš (1900.–1941. g.), ĀM Līgumu departamenta direktors A. Kampe (1905.–1942. g.), diplomātiskais pārstāvis Polijā no 1920. līdz 1921. gadam A. Ķeniņš (1874.–1961. g.), militārais pārstāvis Lielbritānijā no 1919. līdz 1920. gadam un ĀM Tautu Savienības nodaļas 3. sekretārs no 1924. līdz 1925. gadam J. Ķīselis (1897.–1942. g.), vicekonsulāta Valgā 1. sekretārs no 1921. līdz 1923. gadam A. Kļaviņš (1897.–1941. g.), sūtnis PSRS F. Kociņš (1895.–1941. g.), konsuls Prāgā un ģenerālkonsuls Ļeņingradā E. Krasts (1879.–1941. g.), sūtniecības Maskavā 2. un 1. sekretārs no 1921. līdz 1923. gadam, ĀM Saimniecības un finanšu nodaļas 1. sekretārs 1923. gadā B. Krieviņš (1894.–1944. g.), Administratīvi juridiskā departamenta 2. sekretāra vietas izpildītājs 1921. gadā, Administratīvās un protokola nodaļas vadītājs no 1924. līdz 1925. gadam A. Krišjānis (1893.–1942. g.), ĀM sekretārs, konsuls Ļeņingradā J. Kūlmanis (1875.–1942. g.), konsuls K. Kuškevics (1885.–1962. g.), Ekonomiskās nodaļas 3. sekretāre 1919. gadā un sūtniecības Šveicē 2. sekretāre 1920. gadā E. Lauva (1896.–1988. g.), konsulāta Vladivostokā sekretārs J. R. Lenerts-Rubenis (1895.–1948. g.), ģenerālkonsuls Ņujorkā A. Lūļe (1882.–1941. g.), goda konsuls Harbinā P. Mežaks (1858.–1941. g.).

Pirmais deportētais Latvijas ministrs bija ārlietu ministrs no 1936. līdz 1940. gadam V. Munters (1898.–1967. g.), tika represēts arī sūtnis Francijā, Polijā, Čehoslovākijā, Zviedrijā, Norvēģijā un Dānijā, ĀM ģenerālsekretārs M. Nukša (1878.–1942. g.), goda konsuls Monreālā B. Ozoliņš (1890.–1942. g.), vicekonsuls Valgā no 1920. līdz

1924. gadam J. Ozoliņš (1883.–1941. g.), sūtnis PSRS K. Ozols (1882.–1941. g.), konsuls Vitebskā no 1927. līdz 1932. gadam Hermanis Punga (1877.–1941. g.), sūtniecības Igaunijā ārštata 1. sekretārs 1921. gadā Ā. Rostoks (1887.–1961. g.), tirdzniecības lietu padomnieks PSRS 1940. gadā J. Rozītis (1902.–1968. g.), Austrumu nodaļas 1. sekretārs no 1937. līdz 1940. gadam A. Rusmanis (1890.–1963. g.), konsuls Šanhajā un Kauņā P. Rušens (1881. – miršanas g. nezināms), sūtnis L. Sēja (1885.–1962. g.), ģenerālkonsuls Klaipēdā, vēlāk sūtnis J. Seskis (1877.–1943. g.), ĀM Politiskā departamenta direktors A. Stegmanis (1902.–1986. g.), vicekonsuls Ļeņingradā K. Students (1885.–1964. g.), ĀM Informācijas departamenta Speciālo ziņu nodaļas vadītājs no 1919. līdz 1920. gadam A. Šūlmans (1886.–1941. g.), ĀM Juridiskās nodaļas vadītājs A. Tomsons (1895.–1942. g.), Latvijas Valsts un Ministru prezidents, arī ārlietu ministrs K. Ulmanis (1877.–1942. g.), ĀM Saimniecības nodaļas vadītājs 1919. gadā A. Vaidzība (1882.–1941. g.), vicekonsuls Kauņā un Briselē T. Veiherts (1894.–1942. g.), sūtnis Lielbritānijā no 1926. līdz 1932. gadam F. Vesmanis (1875.–1941. g.), politiskais darbinieks un sūtnis Krievijā no 1920. līdz 1921. gadam J. Vesmanis (1878.–1942. g.), ĀM Ekonomiski konsulārā departamenta Ārzemju pasu nodaļas 2. sekretāre 1920. gadā M. Vesmane (1888.–1950. g.), goda konsuls Vinē, vēlāk sūtniecības Berlīnē tirdzniecības padomnieks J. Vilciņš (1888.–1942. g.), ĀM 3. sekretārs 1940. gadā L. Vilciņš (1914. – miršanas g. nezināms). Bez šiem vārdos nosauktajiem cieta arī citi bijušie ārlietu resora darbinieki. L. Sēja cieta gan no nacistiskās Vācijas, gan PSRS okupācijas režīma represijām.³⁵⁵

Neskaitot militāros atašejus, nošauti tika vismaz 12 diplomāti, miris vismaz 31, nezināms liktenis vismaz 11 (domājams, lielākā daļa izsūtījumā gājusi bojā), atgriezušies vismaz 11 diplomāti. No PSRS uz Vāciju tika izraidīts sūtniecības Tallinā 2. sekretārs no 1919. līdz 1921. gadam Ādolfs Rostoks, bija paredzēts apcietināt R. Štūlu, bet neizdevās. Krimināllietas ieviestas vēl vismaz 25 zemākā ranga ĀM darbiniekiem (galvenokārt tehniskie darbinieki). Vairāki cieta ne tikai par darbību ārlietu resorā, bet par darbu citās iestādēs un organizācijās, kā arī par saviem politiskajiem uzskatiem.

Dzīvi palikušo bijušo diplomātu atgriešanās Latvijā kļuva iespējama 20. gs. 50. gadu beigās un 60. gadu sākumā līdz ar Staļina personības kulta nosodījumu un politiski represēto personu daļējas rehabilitācijas sākumu PSRS. Saskaņā ar PSRS APP 1989. gada 16. janvāra dekrētu vairākus diplomātus no 1989. līdz 1991. gadam reabilitēja Latvijas PSR Prokuratūra. Vairākiem bijušajiem diplomātiem rehabilitācijas slēdzienos atzīts, ka viņiem inkriminētās darbības nav bijušas noziedzīgas un viņi tās veikuši neatkarīgās Latvijas Republikas laikā, būdami šās suverēnās valsts

pilsoņi. Tika nolemts atcelt attiecīgos PSRS Sevišķās apspriedes lēmumus un izbeigt krimināllietas sakarā ar nozieguma sastāva trūkumu. Vēlāk saskaņā ar Latvijas tiesību aktiem rehabilitāciju veica atjaunotās Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūra vai Augstākā tiesa.

Lielākajai daļai represēto diplomātu likteņi ir apzināti, tomēr šos apkopoto faktu materiālus vēl nevar uzskatīt par pilnīgiem. Turpināma zemāka ranga ĀM darbinieku dzīves ceļa izziņāšanu. Pilnīgs šo pētījumu apkopojums radīs pamatu galīgiem secinājumiem par notikušo vardarbību pret Latvijas ārlietu resora darbiniekiem.

Īsumā. PSRS totalitārā režīma represijas liecināja, ka patriotiskie Latvijas diplomāti ar savu pieredzi un zināšanām starptautiskajās lietās šim režīmam bija bīstami. Okupācijas sākumā PSRS iestādēm daļa ārlietu resora darbinieku bija nepieciešama resora likvidēšanas darbiem, taču drīz čekisti turpināja 1940. gadā no jūnija līdz augustam iesākto resora personāla iznīcināšanu. Līdz ar Ārlietu ministrijas likvidēšanu un Latvijas iekļaušanu PSRS ar jaunu spēku sākās arī darbinieku fiziska likvidēšana. Tomēr ārzemēs brīvībā palikušo diplomātu darbību čekai apturēt nebija iespējams.

5. §

Latvijas Republikas *de iure* diplomātiskā pārstāvība valsts okupācijas gados

Laikā no 1940. līdz 1991. gadam, kamēr Latvijā nebija likumīgas valdības un turpinājās valsts aneksija, Latvijas Republiku *de iure* starptautiski pārstāvēja saglabātais Latvijas diplomātiskais konsulārais dienests ārzemēs, kuru vadīja K. Zariņš (1940.–1963. g.), A. Spekke (1963.–1970. g.; dienesta vadības centrs tika pārcelts no Londonas uz Vašingtonu) un A. Dinbergs (1971.–1991. g.). Viņi noteica ārpolitikas vadlīnijas, iecēla pārstāvniecību darbiniekus, konsulus un personiskos pārstāvjus (pēdējos bieži sauca arī par Latvijas interešu pārstāvjiem). Visu Latvijas okupācijas laiku darbojās sūtniecība Vašingtonā un Londonā, īsu laiku arī sūtniecība Buenosairesā (1940.–1946. g.), Ženēvā (1940.–1946. g.), Riodežaneiro (1944.–1961. g.), diplomātiskā pārstāvniecība Madridē (1953.–1959. g.) un dažādā laikā – daudzi konsulāti.

Lai arī Šveice neatzina Baltijas valstu okupāciju un inkorporāciju, tā no 1941. gada 1. janvāra vairs neatzina arī Baltijas valstu sūtniecību statusu, tomēr atļāva līdz 1946. gada beigām J. Feldmanim un pārējiem Baltijas valstu diplomātiem darboties personālā statusā (ārpus sūtniecības Šveicē). 1941. gada 4. februārī Šveices valdība nolēma pārtraukt Baltijas valstu diplomātisko pārstāvju oficiālo darbību, tomēr atļāva turpināt darbu kā oficiāliem Baltijas valstu delegātiem Tautu Savienībā.

Šveice vairs neiekļāva J. Feldmani Diplomātiskā korpusa sarakstā, taču turpināja viņam piešķirt visas iepriekšējās privilēģijas.³⁵⁶ J. Feldmanis turpināja strādāt Latvijas valstij piederošajā sūtniecības namā³⁵⁷ kā pastāvīgais delegāts Tautu Savienībā. Diemžēl Eiropas kontinentālajā daļā Latvijai nesaglabājās neviens oficiāla sūtniecība konkrētā rezidences valstī. Baltijas valstu sūtņi Londonā 1942. gada jūnijā tika izslēgti no diplomātiskā korpusa saraksta un turpmāk atzīmēti kā personas ar diplomātisku statusu.³⁵⁸

Līdz ar to turpmāk visām pārstāvniecībām vairs nebija vienāds statuss – vienīgi diplomātiem sūtniecībā Vašingtonā bija diplomātiskās privilēģijas un imunitāte pilnā apjomā. Bijušo goda konsulu vietā iecēla goda konsulu vietas izpildītājus. Vairākās valstīs, kur pēc kara bija iecerējis daudz latviešu bēgļu, par karjeras konsuliem tika ieceltas personas no bijušo diplomātu vai konsulu aprindām. Jaunu sūtņu iecelšana vairs nebija iespējama valsts galvas un valdības trūkuma dēļ. Saskaņā ar ārkārtējām pilnvarām K. Zariņš sūtņus J. Feldmani un A. Spekki iecēla par sūtniecības Vašingtonā vadītājiem pilnvaroto lietvežu statusā, bet kā personisku titulu viņi saglabāja Latvijas valdības savulaik piešķirto pilnvarotā ministra rangū.³⁵⁹

Darbību personiskā (individuālā) statusā ārpus likvidētajām diplomātiskajām pārstāvniecībām (ar ierobežotām tiesībām veikt diplomātiskās funkcijas) turpmākajos gadu desmitos turpināja arī grupa latviešu diplomātu, kuru sūtniecības un konsulātus 1940. gadā bija pārņēmuši PSRS Ārlietu komisariāta darbinieki. Francijā, Kanādā, Nīderlandē, Norvēģijā, Šveicē, VFR u.c. šie Latvijas diplomātiskie pārstāvji darbojās ar vietējo valdību atbalstu un iespēju robežās pārstāvēja Latvijas valsts intereses.³⁶⁰ Dažādos laika posmos mainījās dažu rezidences valstu nostāja Latvijas pārstāvniecību statusa jautājumos.³⁶¹ Latvijas ārlietu dienests no 1940. līdz 1991. gadam nebija trimdas latviešu organizācija (kā nereti kļūdaini raksta), bet gan Latvijas Republikas valsts struktūra. Amatā esoši diplomāti neatradās trimdā, jo viņu darbības uzdevums ārzemēs bija strādāt sūtniecībās rezidences valstīs.³⁶² Daļa ārzemēs palikušo bijušo diplomātu pārgāja "privātā dzīvē" un kļuva par dažādu trimdas organizāciju darbiniekiem.

Pēc 1940. gada Rietumos daudzi politiķi un diplomāti, īpaši jaunākās paaudzes darbinieki, nesaprata Baltijai nodarīto lielo pārestību. Vispirms plašākas informācijas trūkuma dēļ. Latvijas diplomāti, kas bija palikuši ārzemēs, nekādā ziņā nedrīkstēja un arī nevarēja uzņemties valdības funkcijas. Pēckara apstākļos diplomāti sastapās ar plašu bēgļu un trimdinieku sabiedrības neizpratni par diplomātu iespējām un tiesībām plašāk pārstāvēt okupētās valsts intereses. Visu Latvijas diplomātiskā dienesta pastāvēšanas laiku ārzemēs bija jāizvairās no pārsteidzīgiem lēmumiem vai

neprecīzas rīcības, kuras dēļ sūtniecības un konsulātus, kas bija palikušas vienīgās neatkarīgās valsts institūcijas, rezidences valsts varētu pieprasīt slēgt. Vienlaikus diplomātu pienākums bija izmantot esošās iespējas pārstāvēt Latvijas Republiku, runāt ne tikai ārzemēs nokļuvušo, bet arī padomju totalitārajā režīmā dzīvojošo latviešu labā.³⁶³

Piecdesmit gadus Latvijas Republikas diplomāti nepagurdami pasaulei atgādināja Latvijas esamību un aizstāvēja tās intereses. Kamēr Latvijā turpinājās okupācija, pārstāvniecībām no 1940. līdz 1989. gadam nebija nekādu oficiālu sakaru ar padomju varas iestādēm. Nozīmīgs pavērsiens Latvijas diplomātiskā dienesta darbībā iestājās sakarā ar tautas Trešo atmodu. Pēc 1990. gada 4. maija, kad tika pieņemta deklarācija par neatkarīgas valsts atjaunošanu, no jauna tika likti pamati neatkarīgās valsts Ārlietu ministrijas izveidošanai.³⁶⁴ Neatkarības centienu atbalstīšanai sūtniecība Vašingtonā nodibināja neoficiālus kontaktus ar Latvijas parlamentu un valdību. Latvijas diplomātiskā dienesta vadītājs A. Dinbergs neoficiāli sadarbojās ar "pārejas perioda" valdību. Ārlietu dienesta attīstību "pārejas periodā" no 1990. līdz 1991. gadam veidoja divi paralēli procesi – no sūtniecības Vašingtonā vadītā Latvijas diplomātiskā dienesta atjaunināšana un paplašināšana un Latvijas ĀM un tās veidoto pārstāvniecību tikla veidošanās un attīstība.³⁶⁵ Līdz pat 1991. gada augustam, kamēr Latvijas neatkarības atgūšana starptautiski nebija atzīta, Rietumvalstis turpināja atzīt Latvijas Republikas pirmkara valdību reprezentējošā A. Dinberga ieceltos pārstāvjus.³⁶⁶

1991. gada 21. augustā Latvijas valsts neatkarība tika atjaunota pilnībā. Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta struktūrvienības iekļāvās Latvijas ĀM vadītajā ārpolitiskajā resorā. Atjaunotās Latvijas valdība ar rezidences valstu akceptu dibināja jaunas vēstniecības un līdz vēstniecību līmenim paaugstināja arī ilggadējās sūtniecības Vašingtonā un Londonā.³⁶⁷ Pirmkara Latvijas diplomāti bija godam izpildījuši savu valstisko un vēsturisko misiju.³⁶⁸ Līdzīgi kā iepriekš Latvijas valsts vēsturē, izmaiņas Latvijas valstiskajā statusā lielā mērā ietekmēja arī ārlietu resora turpmāko attīstību. Latvijas diplomātiskais dienests ir vienīgā Latvijas Republikas institūcija, kura darbojusies bez pārtraukuma kopš valsts nodibināšanas 1918. gadā. Šī dienesta pastāvēšana ir reāla juridiska liecība par Latvijas valsts turpināšanos un tās starptautiskās atzīšanas nepārtrauktību apliecinošs piemērs. Vairāki Latvijas valsts pirmā neatkarības perioda diplomāti turpināja darboties dienestā arī atjaunotās Latvijas valsts pirmajos gados, un viņi, tāpat kā diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības, ilgus gadus tika uzskatīti par valsts pastāvēšanas simbolu.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mijkrēslis. – 112., 113. lpp.
- ² Andersons E. Ārpolitika. – 2. sēj. – 424. lpp.; *Bērziņš Alfrēds*. Kārlis Ulmanis. – 333.–335. lpp.; Niedre O. 1940. gada jūnija pirmās divdesmit dienas Latvijā // Pretstatu cīņā. Latvija 1917–1950. – Rīga, 1990. – 245. lpp.
- ³ Zariņš V. Kad okupanti ir it kā jau aizgājuši .. // Karogs. – 2001. – Nr. 4. – 135. lpp.; Zariņš V. Brīvības pievārtē. Publicistika un intervijas 1995.–2001. – Rīga, 2005. – 132. lpp.
- ⁴ Latvijas okupācija un aneksija. – 340.–342. lpp.; Полпреды сообщают ...: Сб. документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией, авг. 1939 г. – авг. 1940 г. – Москва: Международные отношения, 1990. – С. 384–386; Andersons E. Ārpolitika. – 2. sēj. – 439., 440. lpp.; Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mijkrēslis. – 114., 115. lpp.
- ⁵ Latvijas okupācija un aneksija. – 338. lpp.; Полпреды сообщают .. – С. 384–386.
- ⁶ LVVA, 1307. f., 1. apr., 317. l., 172. lp.; Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mijkrēslis. – 115.–117. lpp.
- ⁷ Latvijas okupācija un aneksija. – 348., 21. lpp.; Полпреды сообщают .. – С. 391, 392.
- ⁸ LVVA, 1307. f., 1. apr., 317. l., 173. lp.
- ⁹ Andersons E. Ārpolitika. – 2. sēj. – 444., 452. lpp.; Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā. – 147. lpp.
- ¹⁰ Latvijas valsts okupācijas gados. – 132. lpp.; *Lūsis J.* – 11. lpp.
- ¹¹ *Lēbers D. A.* Liktenīgi pagriezieni mūsdienu paaudzes dzīvē un pēctecības princips atjaunotajā Latvijā // Latvijas Vēsture. – 2000. – Nr. 3. – 33. lpp. (turpmāk: *Lēbers D. A.* Liktenīgi pagriezieni ..).
- ¹² Andersons E. Ārpolitika. – 2. sēj. – 466. lpp.
- ¹³ Latvijas valsts okupācijas gados. – 132. lpp.
- ¹⁴ *Unāms Ž.* Neatkarības saulrietā. – 33. lpp.
- ¹⁵ Andersons E. Ārpolitika. – 2. sēj. – 459. lpp.; *Bērziņš Arturs*. – 227. lpp.; *Gulbis K.* Latvijas starptautiskais stāvoklis // Arhīvs: Raksti par latviskām problēmām / Red. E. Dunsdorfs. – 11. sēj. – Melburna, 1971. – 60. lpp.; *Pilnvaras ..* – 1942. lpp.; *Zunda A.* – 114. lpp.
- ¹⁶ *Lerhis A.* Pārmaiņas Latvijas diplomātiskā dienesta darbībā (1940. g. jūnijs – 1942. g. augusts) // Vēsturnieks profesors Dr. phil., LZA ārzemju loceklis *Andrievs Ezergailis*: Biobibliogrāfija, darbabiedru veltījumi 70 gadu jubilejā. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. – 265. lpp. (turpmāk: *Lerhis A.* Pārmaiņas ..).
- ¹⁷ *Liepa A.* Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // Lauku Avīze. – 1990. – 20. jūl. – 8. lpp.
- ¹⁸ *Feldmanis I.* Latvijas valsts: rašanās .. – 51. lpp.; Latvijas okupācija un aneksija. – 21. lpp.; Latvijas valsts okupācijas gados. – 132. lpp.; *Nagobads-Ābols A., Ābols G.* – 11. lpp.; *Stranga A.* Latvijas ārējā tirdzniecība .. – 24. lpp.
- ¹⁹ *Feldmanis I.* Latvijas valsts: rašanās .. – 51. lpp.; *Bojārs J.* Starptautiskās tiesības. – 2., labotais un papildinātais izd. – Rīga, 1998. – 58., 59. lpp.; Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā. – 147. lpp.; Latvijas valsts okupācijas gados. – 128. lpp.
- ²⁰ Kas bija Munters? (12): Mūsu ārpolitika Latvijas liktenīgajos posmos // Latvija. – 1953. – 7. okt. – 4. lpp.

- ²¹ Valdības Vēstnesis. – 1940. – 18. jūn. – 1. lpp.
- ²² Vanags K. – 64. lpp.; Ritenis J. Diplomātiskā cīņa .. – 40., 41. lpp.
- ²³ Bērziņš Alfrēds. Kārlis Ulmanis. – 342. lpp.; Bērziņš Alfrēds. Labie gadi. – 294., 295. lpp.
- ²⁴ Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve. – 406. lpp.
- ²⁵ Unāms Ž. Neatkarības saulrietā. – 23. lpp.
- ²⁶ Lēbers D. A. Liktenīgi pagriezieni .. – 33. lpp.; Jūlijs Feldmans. – 98. lpp.; Latvieši Lielbritānijā. – 101. lpp.
- ²⁷ Liepa A. Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // Lauku Avīze. – 1990. – 20. jūl. – 8. lpp.; Bērziņš Alfrēds. Labie gadi. – 305. lpp.
- ²⁸ Andersons E. Ārpolitika. – 2. sēj. – 459. lpp.
- ²⁹ Ritenis J. Diplomātiskā cīņa .. – 42. lpp.; Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mijkrēslis. – 257. lpp.; Kažociņš I. Latviešu karavīri zem svešiem karogiem 1940–1945. – Rīga, 1999. – 42. lpp.
- ³⁰ Ritenis J., Striķis M. Baltijas valstu pašreizējais starptautiskais stāvoklis // Arhīvs: Raksti par latviskām problēmām / Red. E. Dunsdorfs. – 26. sēj. – Melburna, 1986. – 54. lpp.
- ³¹ Padomju varas atjaunošana Latvijā un Latvijas PSR iestāšanās PSRS sastāvā: Dokumenti un materiāli. – Rīga: Zinātne, 1987. – 138., 139. lpp. (turpmāk: Padomju varas atjaunošana Latvijā).
- ³² Sozanski J. – 198. lpp.
- ³³ Latvijas valsts okupācijas gados. – 129., 130. lpp.
- ³⁴ Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokoli, 1940. gada 16. jūnijs – 19. jūlijs / Sast. un koment. aut. I. Šneidere, A. Žvinklis. – Rīga: Zinātne, 1991. – 4. lpp.; Vizulis I. Latviešu tautas cīņa par brīvību (1917–1992). – Rīga: Garā pupa, 1992. – 62. lpp.
- ³⁵ Latvijas okupācija un aneksija. – 397. lpp.; LVVA, 2570. f., 14. apr., 1781. l., 54. lp.
- ³⁶ Liepa A. Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // Lauku Avīze. – 1990. – 20. jūl. – 8. lpp.; Niedre O. Latvijas Republikas pēdējais mēnesis // Pretstatu cīņā. Latvija 1917–1950. – Rīga, 1990. – 260. lpp. (turpmāk: Niedre O. Latvijas Republikas ..).
- ³⁷ Niedre O. Latvijas Republikas .. – 267. lpp.; Ritenis J. Diplomātiskā cīņa .. – 41. lpp.; Brēdrihs I. Baltijas zelts un Latvijas intereses // Arhīvs: Raksti par latviskām problēmām / Red. E. Dunsdorfs. – 11. sēj. – Melburna, 1971. – 20. lpp.
- ³⁸ Krieviņš E. Viņās dienās. – 213., 214. lpp.
- ³⁹ Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mijkrēslis. – 194. lpp.; Andersons E. Ārpolitika. – 2. sēj. – 479. lpp.; Latvijas okupācija un aneksija. – 415. lpp.; Liepa A. Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // Lauku Avīze. – 1990. – 20. jūl. – 8. lpp.; Padomju varas atjaunošana Latvijā. – 149. lpp.; Šneidere I. Padomju okupācijas pirmais gads: kolaborācijas priekšnosacījumi // Latvija Otrajā pasaules karā: Starptautiskās konferences materiāli, 1999. gada 14.–15. jūnijs, Rīga. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. – 98. lpp. (turpmāk: Šneidere I. Padomju okupācijas pirmais gads); Niedre O. Latvijas Republikas .. – 267. lpp.
- ⁴⁰ PRO. FO. – 371/24761; N6510/1224/59. – P. 389.
- ⁴¹ Gore I., Stranga A. Latvija: neatkarības mijkrēslis. – 194. lpp.; Niedre O. Latvijas Republikas .. – 267. lpp.
- ⁴² Latvijas valsts okupācijas gados. – 129., 130. lpp.

- 43 Šneidere I. Represijas pret Latvijas Republikas valsts darbiniekiem 1940.–1941. gadā // Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā. – Rīga, 1992. – 66., 67. lpp.
- 44 LVVA, 2570. f., 1. apr., 449. l., 8., 13., 14.–18. lp.; 467. l., 2., 7. lp.
- 45 Turpat, 1307. f., 1. apr., 317. l., 199., 200. lp.
- 46 Turpat, 1333. l., 7. lp.; 2570. f., 14. apr., 1781. l., 55. lp.; 153. l., 3. lp.
- 47 Turpat, 2570. f., 14. apr., 1976. l., 6. lp.
- 48 Turpat, 22. lp.
- 49 Turpat, 3., 4. lp.
- 50 Turpat, 1778. l., 213. lp.; *Stalažs V.* – 119., 120. lpp.
- 51 LVVA, 2570. f., 14. apr., 1778. l., 213., 214. lp.
- 52 *Stalažs V.* – 119., 120. lpp.
- 53 LVVA, 1307. f., 1. apr., 317. l., 228. lp.; 2570. f., 14. apr., 1793. l., 18. lp.; 1797. l., 64. lp.; 1781. l., 56. lp.
- 54 Turpat, 1307. f., 1. apr., 317. l., 233., 234. lp.; 2570. f., 13. apr., 1251. l., 1. lp.; 14. apr., 1793. l., 16. lp.
- 55 Turpat, 2570. f., 14. apr., 1793. l., 19. lp.; 1781. l., 58. lp.
- 56 Turpat, 1781. l., 59. lp.
- 57 Turpat, 1850. l., 8.–11. lp.
- 58 Turpat, 1307. f., 1. apr., 317. l., 337., 338. lp.
- 59 Turpat, 2570. f., 14. apr., 1094. l., 15. lp.; 1793. l., 16. lp.
- 60 Turpat, 1556. l., 199. lp.; 1788. b l., 24. lp.; 1793. l., 19. lp.; 1781. l., 58. lp.
- 61 Turpat, 1793. l., 16. lp.; 1797. l., 135. lp.
- 62 Turpat, 1788. b l., 26. lp.; 1793. l., 17. lp.; 1797. l., 7., 42. lp.
- 63 Latvijas okupācija un aneksija. – 558. lpp.; *Liepa A.* Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // Lauku Avīze. – 1990. – 20. jūl. – 8. lpp.; *Stalažs V.* – 123. lpp.
- 64 Latvijas okupācija un aneksija. – 557., 558. lpp.
- 65 LVVA, 1307. f., 1. apr., 317. l., 265. lp.
- 66 Turpat, 2570. f., 14. apr., 1971. l., 97. lp.
- 67 Turpat, 1781. l., 60., 61., 63. lp.; 1971. l., 95. lp.
- 68 Latviešu trimdas desmit gadi. – 13. lpp.
- 69 Latvieši Lielbritānijā. – 97. lpp.
- 70 *Lerhis A.* Pārmaiņas .. – 268. lpp.
- 71 Latvijas okupācija un aneksija. – 359. lpp.
- 72 *Lerhis A.* Pārmaiņas .. – 268. lpp.
- 73 PRO. FO. – 371/24761; N5833/1224/59. – Pp. 63, 51.
- 74 Jūlijs Feldmans. – 78. lpp.
- 75 Šneidere I. Padomju okupācijas pirmais gads. – 98. lpp.
- 76 *Bērziņš Arturs.* – 230. lpp.
- 77 *Stranga A.* Latvijas ārējā tirdzniecība .. – 24. lpp.
- 78 *Bērziņš Arturs.* – 229., 230. lpp.
- 79 LVA, 1820. f., 1. apr., 96. l., 1.–5., 8.–11., 13.–18., 19.–24. lp.; Latvijas okupācija un aneksija. – 416. lpp.; Šneidere I. Padomju okupācijas pirmais gads. – 98. lpp.

- ⁸⁰ LVA, 1820. f., 1. apr., 97. l., 14. lp.
- ⁸¹ LVVA, 2575. f., 1. apr., 481. l., 2.–12. lp.
- ⁸² Darbībai bīstamos apstākļus K. Zariņš spilgti aprakstīja tūlīt pēc Latvijas aneksijas, 1940. gada 1. oktobra vēstulē O. Grosvaldam: "(..) ar parašutiem nomestas zemes mīnas un dažnedažādas degbumbas – viss tas ir kļuvis par ik dienas vai, pareizāk sakot, – par ik nakts parādību. Guļam mēs pagrabos un aizmiegot nezinām, vai rītā kaklasaiti un apkakli nenāksies meklēt ķieģeļu kaudzē, bet gars mums modrs." (LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.)
- ⁸³ LVVA, 2570. f., 3. apr., 849. l., 191., 192. lp.
- ⁸⁴ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.
- ⁸⁵ Turpat, 380. kaste.
- ⁸⁶ Turpat.
- ⁸⁷ LVVA, 1307. f., 1. apr., 317. l., 204. lp.; 2570. f., 14. apr., 1793. l., 18., 20. lp.; Latvijas okupācija un aneksija. – 559. lpp.
- ⁸⁸ LVVA, 1307. f., 1. apr., 317. l., 250. lp.; 2570. f., 14. apr., 1782. l., 45. lp.; 1793. l., 19. lp.; 4. apr., 88. l., 1. a lp.; Latvijas okupācija un aneksija. – 559. lpp.
- ⁸⁹ LVVA, 2570. f., 11. apr., 471. l., 2., 3. lp.; 14. apr., 1556. l., 220., 221., 222. lp.
- ⁹⁰ Latvijas Diplomātija // Latvju Enciklopēdija / E. Andersona red. – 3. sēj. – Rockville, 1987. – 391. lpp. (turpmāk: Latvijas Diplomātija).
- ⁹¹ *Cielēns F.* Laikmetu maiņā. – 5. grām. – 58. lpp.
- ⁹² *Šneidere I.* Padomju okupācijas pirmais gads. – 98. lpp.
- ⁹³ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 347. kaste; *Kalniņš B.* Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. – 2. izd. – Stokholma: Memento, 1993. – 199. lpp.; PRO. FO. – 371/24765. – Pp. 441, 442.
- ⁹⁴ LVVA, 2575. f., 1. apr., 481. l., 9. lp.
- ⁹⁵ Turpat, 2570. f., 3. apr., 1254. l., 1. lp.
- ⁹⁶ Turpat, 7., 6., 8. lp.
- ⁹⁷ *Treiguts-Tāle E.* – 305., 308.–310. lpp.
- ⁹⁸ *Ziemele I.* Latvijas Republikas starptautiski tiesiskais statuss // Latvija Starptautiskās organizācijas. Starptautiskie līgumi. – Rīga, [1995.] – 9. lpp.; Latvijas valsts okupācijas gados. – 130. lpp.
- ⁹⁹ Latvijas valsts okupācijas gados. – 130. lpp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 2. sēj. – 486. lpp.; *Gore I., Stranga A.* Latvija: neatkarības mijkrēslis. – 225. lpp.; Latvijas Diplomātija. – 395. lpp.
- ¹⁰⁰ *Bērziņš Alfrēds.* Labie gadi. – 323., 324. lpp.
- ¹⁰¹ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1327. l., 283., 286., 287. lp.
- ¹⁰² *Stalažs V.* – 131., 132. lpp.; *Gore I., Stranga A.* Latvija: neatkarības mijkrēslis. – 217. lpp.
- ¹⁰³ LVA, 2263. f., 1. apr., 29. l., 62. lp.
- ¹⁰⁴ LVVA, 293. f., 2. apr., 119. l., 6. lp.
- ¹⁰⁵ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1733. l., 5. lp.
- ¹⁰⁶ Turpat, 1307. f., 1. apr., 317. l., 265. lp.; 2570. f., 14. apr., 1782. l., 44. lp.; Latvijas okupācija un aneksija. – 558. lpp.; Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā 1940. gadā (20.VI – 5.VIII): Dokumenti un materiāli. – Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1963. – 441. lpp. (turpmāk: Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā).

- ¹⁰⁷ Saskaņā ar Papildinājumiem un pārgrozījumiem Likumā par pavalstniecību 8.2. pants tika izteikts tā: "Tāpat Ministru kabinetam ir tiesība atņemt pilsoņa tiesības Latvijas pavalstniekam, kas vairāk nekā trīs gadus uzturējies ārzemēs bez ārzemju pases vai ar notecējušu ārzemju pasi vai kas valdības noteiktā laikā neatgriežas vai atsakās atgriezties Latvijā." Likuma 9. pants tika papildināts ar šādu 3. daļu: "Ar tādu pašu sodu un tādā pat kārtībā var sodīt pilsoņus, kuri pārkāpuši 8.1. vai 8.2. panta noteikumus, ja tie pēc cita likuma nav sodāmi ar augstāko sodu." (Latvijas okupācija un aneksija. – 560., 561. lpp.)
- ¹⁰⁸ LVVA, 1307. f., 1. apr., 317. l., 268. lp.; 2570. f., 4. apr., 68. l., 27. lp.; 14. apr., 1782. l., 50. lp.; Latvijas okupācija un aneksija. – 559., 560. lpp.; Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā. – 441. lpp.
- ¹⁰⁹ LVVA, 1307. f., 1. apr., 317. l., 268. lp.; 2570. f., 14. apr., 1123. l., 4., 5., 6. lp.; 1781. l., 60. lp.; 1782. l., 47., 48. lp.; Latvijas okupācija un aneksija. – 560. lpp.; Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā. – 442. lpp.
- ¹¹⁰ LVVA, 2570. f., 4. apr., 68. l., 26. lp.; Latvijas okupācija .. – 560., 561. lpp.; Padomju varas atjaunošana Latvijā. – 193., 194. lpp.; Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā. – 442. lpp.; *Stalāžs V.* – 131., 132. lpp.
- ¹¹¹ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.
- ¹¹² LVVA, 1307. f., 1. apr., 317. l., 281. lp.; 2570. f., 14. apr., 1795. l., 40. lp.; 1796. l., 16. lp.; Latvijas okupācija .. – 556., 559. lpp.; Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā. – 384. lpp.
- ¹¹³ *Liepa A.* Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // *Lauku Avīze.* – 1990. – 20. jūl. – 8. lpp.
- ¹¹⁴ Turpat; *Žagars Ē.* Sociālistiskie pārveidojumi Latvijā. 1940–1941. – Rīga: Zinātne, 1975. – 216. lpp.; LVVA, 1307. f., 1. apr., 317. l., 264. lp.
- ¹¹⁵ 2004. gada 28. janvārī Ārlietu ministrijas telpās atklātās izstādes "Latvijas valstiskuma sardzē. Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta darbinieki okupācijas gados trimdā. 1940. gada 17. jūnijs – 1991. gada 21. augusts" buklets (turpmāk: Izstādes "Latvijas valstiskuma sardzē" buklets); skatīt arī internetā: <http://www.am.gov.lv/lv/Ministrija/4432/4493> (skatīts 08.05.2005.).
- ¹¹⁶ Latvijas valsts okupācijas gados. – 130. lpp.
- ¹¹⁷ Turpat. – 127. lpp.
- ¹¹⁸ *Skultāns V.* Stokholma gribēja Maskavai palīdzēt // *Laiks.* – 1971. – 21. jūl. – 8. lpp.
- ¹¹⁹ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1971. l., 9. lp.; 1798. l., 11. lp.
- ¹²⁰ Turpat, 1781. l., 67., 68. lp.
- ¹²¹ Turpat, 1851. l., 161.–164. lp.
- ¹²² Turpat, 1789. l., 89.–133. lp.
- ¹²³ Turpat, 1798. l., 26., 29., 32. lp.; 3. apr., 1257. l., 7., 9. lp.; 11. apr., 529. l., 5. lp.
- ¹²⁴ Turpat, 14. apr., 1129. l., 270. lp.
- ¹²⁵ Turpat, 1795. l., 1. lp.; 1797. l., 39., 40. lp.; 1802. l., 23. lp.
- ¹²⁶ Turpat, 1781. l., 71. lp.
- ¹²⁷ Turpat, 1797. l., 69., 74., 160. lp.
- ¹²⁸ Turpat, 168. l., 252. lp.; 1795. l., 29. lp.
- ¹²⁹ Turpat, 1797. l., 25. lp.
- ¹³⁰ Turpat, 1781. l., 73., 74., 77. lp.; 1794. l., 8. lp.
- ¹³¹ Turpat, 1781. l., 75., 89. lp.

- ¹³² Turpat, 1779. l., 8. lp.; 1781. l., 80., 81., 89., 90. lp.; 1129. l., 268. lp.; 1797. l., 1. lp.; 1798. l., 2., 3. lp.; 1629. l., 61. lp.
- ¹³³ Turpat, 1781. l., 83.–87. lp.
- ¹³⁴ Turpat, 1789. l., 124. lp.; 1781. l., 87. lp.
- ¹³⁵ Turpat, 1781. l., 88. lp.
- ¹³⁶ Turpat, 1797. l., 33., 34., 91.–93., 110., 122. lp.
- ¹³⁷ Turpat, 11. apr., 500. l., 14., 15. lp.; 14. apr., 1971. l., 87., 88., 90., 94. lp.; 1781. l., 64. lp. Par nama turpmākajiem saimniekiem skatīt: *Dimenšteins I.* Bet vēsturiskā dome – Amerikas vēstniecībā // Rīgas Vēstis. – 2003. – Janvāris. – 16. lpp. No 1991. līdz 2003. gadam ēku aizņēma Rīgas dome. LR ĀM namu atguva 2004. gada janvārī, bet iecerētā kapitālremonta dēļ grāmatas manuskripta iesniegšanas laikā tā vēl nebija uz to pārcēlusies.
- ¹³⁸ LVVA, 2570. f., 11. apr., 500. l., 11. lp.; 14. apr., 1781. l., 81., 82. lp. Pēc kara namā bija Latvijas PSR APP priekšsēdētāja A. Kirhenšteina pieņemamās telpas, no 60. līdz 80. gadiem tajā darbojās Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja, Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrība. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas īsu laiku namu izmantoja LR Ārlietu ministrija. Kopš 1993. gada tajā darbojas LR Kultūras ministrija.
- ¹³⁹ Turpat, 4. apr., 57. l., 1.–41. lp.
- ¹⁴⁰ Turpat, 44. lp.
- ¹⁴¹ Turpat, 41.–43. lp.
- ¹⁴² Turpat, 59. l., 4., 5., 8., 9., 17.–22., 24., 79. lp.
- ¹⁴³ Turpat, 65. l., 8. lp. Uz Maskavu aizsūtīja arī bagātīgās un vispusīgās bibliotēkas lielāko daļu, arī ministrijas greznās mēbeles u.c. interjera priekšmetus. (*Liepa A.* Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // Lauku Avīze. – 1990. – 20. jūl. – 8., 9. lpp.) 1963. gadā no PSRS Ārlietu ministrijas Diplomātijas vēstures pārvaldes Latvijas PSR Centrālajam valsts vēstures arhīvam tika nodotas bijušās LR Ārlietu ministrijas arhīva 45 558 lietas un 1990. gadā – vēl 501 lieta. (Par LR Ārlietu ministrijas un vairāku citu pārstāvniecību arhīvu iespējamo likteni sīkāk skatīt: *Sprūde V.* Ko slēpj Krievijas arhīvi // Latvijas Avīze. – 2005. – 22. aug. – 7. lpp.)
- ¹⁴⁴ LVVA, 2570. f., 4. apr., 62. l., 22. lp.
- ¹⁴⁵ Turpat, 1307. f., 1. apr., 317. l., 298. lp.; 2570. f., 4. apr., 64. l., 3. lp.; Okupācijas varu politika Latvijā. 1939–1991: Dokumentu krājums / Latvijas Valsts arhīvs. – Rīga: Nordik, 1999. – 102. lpp.
- ¹⁴⁶ LVVA, 2570. f., 3. apr., 871. l., 191. lp.; 4. apr., 68. l., 43., 45., 51. lp.; *Liepa A.* Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // Lauku Avīze. – 1990. – 20. jūl. – 8., 9. lpp.
- ¹⁴⁷ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, “Londonas arhīvs”, 428. kaste.
- ¹⁴⁸ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1971. l., 11. lp.; 1851. l., 115. lp.
- ¹⁴⁹ Turpat, 1781. l., 65.–67. lp.; 1803. l., 3., 4. lp.
- ¹⁵⁰ Turpat, 1803. l., 5.–7. lp.
- ¹⁵¹ Sūtniecības un konsulāti. – 502., 503. lpp.
- ¹⁵² LVVA, 2570. f., 4. apr., 80. l., 27. lp.; 14. apr., 1802. l., 23. lp.
- ¹⁵³ Turpat, 14. apr., 1802. l., 26. lp.
- ¹⁵⁴ Turpat, 1851. l., 59. lp.
- ¹⁵⁵ Turpat, 4. apr., 69. l., 14., 16., 17. lp.

- ¹⁵⁶ Turpat, 14. apr., 1851. l., 55., 52. lp.
- ¹⁵⁷ Turpat, 55., 49. lp.; 1793. l., 27. lp.; 4. apr., 69. l., 12. lp.
- ¹⁵⁸ Turpat, 4. apr., 69. l., 77. lp.; 14. apr., 1391. l., 5. lp.; 1851. l., 52., 55. lp.
- ¹⁵⁹ Turpat, 4. apr., 69. l., 29.–41. lp.
- ¹⁶⁰ Turpat, 65. l., 3., 4. lp.; 69. l., 65., 28. lp.
- ¹⁶¹ Turpat, 69. l., 46.–50. lp.
- ¹⁶² Turpat, 72. lp.
- ¹⁶³ Turpat, 69., 80., 81. lp.
- ¹⁶⁴ Turpat, 78. lp.
- ¹⁶⁵ Turpat, 70. l., 5.–8. lp.; 71. l., 9.–11., 17.–21. lp.; 11. apr., 471. l., 44.–47. lp.; 14. apr., 1122. l., 213. lp.
- ¹⁶⁶ Turpat, 293. f., 3. apr., 86. l., 1. lp.
- ¹⁶⁷ *Grosvalds O.* – 27. lpp.; Jūlijs Feldmans. – 59. lpp.; *William J. H. Hough, III.* The Annexation of the Baltic States and its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory // New York Law School, Journal of International and Comparative Law. – Vol. 6, Number 2, Winter 1985. – P. 430. (turpmāk: *William J. H. Hough, III.* The Annexation of the Baltic States ..). Saskaņā ar 1940. g. 22. jūnijā noslēgto padošanās līgumu ar Vāciju Francija tika sadalīta divās zonās – okupētajā un neokupētajā. Vācija kontrolēja Francijas ziemeļu un rietumu reģionus (okupētā daļa, ieskaitot galvaspilsētu) un visu Atlantijas okeāna piekrasti. Pārējās divas piektdaļas Francijas teritorijas pārvaldīja pronacistiska valdība ar centru Viši pilsētā (neokupētā daļa).
- ¹⁶⁸ LVVA, 2570. f., 4. apr., 73. l., 1., 3., 30. lp.
- ¹⁶⁹ *Andersons E.* Ārpolitika. – 2. sēj. – 516. lpp.; Latvijas Diplomātija. – 394. lpp. 1941. gada 22. jūnijā sūtniecības ēku rekvizēja Vācijas ieceltais Parīzes militārais pārvaldnieks. Pēc Parīzes atbrīvošanas 1944. gada 25. augustā K. Bērends ieradās Francijas Pagaidu valdības Ārlietu ministrijā, lūdzot atļauju atgriezties sūtniecības ēkā un oficiāli turpināt sūtniecības darbu. Francijas ĀM vilcinājās ar atbildi, tikmēr 11. septembrī PSRS vēstniecības pārstāvji norāva policijas zīmogu no ēkas durvīm un ēku ieņēma. Neņemot vērā Baltijas valstu diplomātu protestus, pēc atkārtota PSRS vēstniecības lūguma Francijas Pagaidu valdība 13. septembrī Baltijas valstu sūtniecību ēkas nodeva PSRS pārstāvniecības rīcībā. 18. septembrī Francijas ĀM Protokola departaments to paziņoja K. Bērendam. PSRS neieguva īpašuma tiesības, Latvijas īpašuma tiesības uz namu palika spēkā. Pēc neatkarības atjaunošanas Latvija nevarēja izmantot savas īpašnieka tiesības un pārņemt ēku likumīgā valdījumā, jo namā atradās PSRS tiesību mantnieces Krievijas Federācijas pārstāvniecība UNESCO un Krievijas konsulāta arhīvs, un to darbiniekus sargāja diplomātiskā imunitāte. Krievija sūtniecības namu Latvijai neatdeva.
- Sakarā ar nespēju atjaunot darbu vēsturiskajā ēkā vēstniecības oficiālas atklāšanas pasākumā 1991. gada 5. decembrī Francijas ārlietu ministrs R. Dimā (*Dumas*) pasniedza Latvijas ārlietu ministram J. Jurkānam atslēgas telpām citā namā – 14, *Bd. Montmartre*. Šajā ēkā Latvijas diplomātiskā pārstāvniecība strādāja līdz 1997. gada jūnijam; kopš 1997. gada 30. jūnija Latvijas vēstniecība darbojas Latvijas valsts īpašumā iegādātā namā 6 *Villa Said*. Sākot ar 90. gadiem, Latvija ar Franciju risināja sarunas par bijušā sūtniecības nama kompensāciju. 2001. gada 12. decembrī LR Ministru kabinets ar rīkojumu akceptēja un 2001. gada 13. decembrī Parīzē

- Latvijas un Francijas ārlietu ministri Indulis Bērziņš un I. Vedrīns (*Vedrine*) parakstīja "Latvijas Republikas valdības un Francijas Republikas valdības Vienošanos par Latvijas Republikas sūtniecības ēku Parīzē". Saskaņā ar šo vienošanos vēlāk tika sastādīts "Latvijas Republikas un Francijas Republikas līgums par Latvijas Republikas diplomātiskās pārstāvniecības ēkas Parīzē, Pronī ielā 8 (*8 rue de Prony*) pārdošanu", kura projektu LR Ministru kabinets akceptēja 2003. gada 11. novembrī ar rīkojumu nr. 706, vienlaikus uzdodot Ārlietu ministrijai ēkas pārdošanā iegūtos līdzekļus izmantot Ārlietu ministrijas vēsturiskās ēkas Rīgā, Krišjāņa Valdemāra ielā 3, rekonstrukcijai. Saskaņā ar noslēgto pirkšanas-pārdošanas līgumu Francija nopirka īpašumā no Latvijas tās bijušo sūtniecības ēku. Turpmākos ar ēkas izmantošanu saistītos jautājumus Francija apņēmas kārtot divpusējās sarunās ar Krieviju.
- ¹⁷⁰ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.
- ¹⁷¹ LVVA, 2570. f., 4. apr., 75. l., 3., 4. lp.
- ¹⁷² Turpat, 65. l., 5. lp.; 75. l., 19., 20., 31., 37., 54. lp.; 88. l., 153. lp.; 14. apr., 1851. l., 59. lp.
- ¹⁷³ Turpat, 14. apr., 1851. l., 49., 50. lp.; 4. apr., 88. l., 144. lp.; 293. f., 3. apr., 6. l., 1. lp.
- ¹⁷⁴ Turpat, 4. apr., 88. l., 156., 137. lp.; 14. apr., 1851. l., 49., 50., 60. lp.
- ¹⁷⁵ Turpat, 14. apr., 1971. l., 10. lp.; 1851. l., 49., 59. lp.; 4. apr., 88. l., 153. lp.
- ¹⁷⁶ Turpat, 3. apr., 868. l., 34. lp.; 4. apr., 66. l., 15. lp.; 88. l., 142., 143. lp.; 14. apr., 1851. l., 59., 60. lp.
- ¹⁷⁷ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.
- ¹⁷⁸ Turpat, 380. kaste.
- ¹⁷⁹ Turpat.
- ¹⁸⁰ LVVA, 2570. f., 4. apr., 75. l., 69. lp.; 88. l., 136. lp.; 14. apr., 1793. l., 23. lp.; 1802. l., 11., 18., 19. lp.
- ¹⁸¹ Turpat, 4. apr., 76. l., 27., 61., 45., 17. lp.
- ¹⁸² Turpat, 66. l., 59. lp.; 76. l., 81., 22. lp.
- ¹⁸³ Turpat, 14. apr., 1793. l., 28. lp.; 1781. l., 72. lp.
- ¹⁸⁴ Turpat, 1417. l., 7., 8., 2., 4. lp.; 1851. l., 51., 57. lp.
- ¹⁸⁵ Sūtniecības un konsulāti. – 503. lpp.
- ¹⁸⁶ *Spekke A.* – 127., 198. lpp.
- ¹⁸⁷ LVVA, 2570. f., 4. apr., 80. l., 13. lp.; 11. apr., 471. l., 16.–25. lp.; 14. apr., 9. l., 67. lp.
- ¹⁸⁸ Turpat, 4. apr., 81. l., 30.–33. lp.
- ¹⁸⁹ Turpat, 2., 5. lp.; 80. l., 42. lp.; *Donass F.* – 134. lpp.
- ¹⁹⁰ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1781. l., 76., 78. lp.; 1802. l., 20. lp.; 4. apr., 81. l., 21. lp.
- ¹⁹¹ Turpat, 14. apr., 1781. l., 79. lp.; 4. apr., 84. l., 3., 4., 6., 8., 11.–14., 19.–23., 31., 30. lp.
- ¹⁹² *Ratermane L.* Pēdējie mēneši Latvijas sūtniecībā Maskavā // Akadēmiskā Dzīve. – 1976. – Nr. 18. – 29. lpp.
- ¹⁹³ Turpat.
- ¹⁹⁴ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1629. l., 62., 142., 144. lp.; 1778. l., 215. lp.
- ¹⁹⁵ Turpat, 4. apr., 83. l., 38. lp.
- ¹⁹⁶ Turpat, 14. apr., 1629. l., 60. lp. Vēlāk sūtniecības namā iekārtoja Latvijas PSR pārstāvniecību Maskavā (sāka darboties 1940. g. 20. nov.). Pēc PSRS un Vācijas kara sākuma, pirmajā Vācijas karaspēka aviācijas uzlidojumā Maskavai 1941. g. 21. jūlijā, ēku stipri sabombardēja, bija bojā gājušie un ievainotie, to skaitā vairāki augsta ranga Latvijas PSR darbinieki (t.sk. A. Kirhenšteina

- sieva). Kara beigās ēku atjaunoja, tomēr tā nav gluži identiska pirmskara namam. Ēkas adrese agrāk: Maškova šķērsiela (*Маишков переулок*); tagad – Čapligina iela (*ул. Чаплыгина*) 3. Padomju gados namā atradās Latvijas PSR Ministru Padomes Pastāvīgā pārstāvniecība PSRS Ministru Padomē. No 1990. līdz 1991. g. 2. oktobrim ēkā darbojās LR Ministru Padomes Pastāvīgā pārstāvniecība (vadītājs Jānis Peters). 1991. g. janvārī darbu sāka arī Latvijas diplomātiskā misija KPFSR, 25. janvārī KPFSR Ārlietu ministrijā tika akreditēts LR pagaidu pilnvarotais lietvedis Jānis Lovniks – viņš bija pirmais KPFSR akreditētais ārvalstu diplomāts. 1991. g. februāra beigās namā atklāja arī LR tirdzniecības pārstāvniecību. Kopš 1992. gada namā atrodas LR vēstniecība (1992. g. 4. februārī J. Peters iesniedza akreditācijas vēstuli Krievijas prezidentam B. Jeļcinam (*Ельцин*) un kļuva par pirmo atjaunotās Latvijas vēstnieku Krievijā). 1992. g. 30. jūnijā Maskavā Latvijas, Lietuvas un Igaunijas vēstniecības tika atslēgtas no bijušās PSRS sakaru sistēmas. Pirms Otrā pasaules kara Latvijas nams Maskavā nebija Latvijas īpašumā, bet tika nomāts, tāpēc pēc neatkarības atjaunošanas Latvija automātiski nevarēja iegūt īpašuma tiesības uz šo ēku. Jautājums par iespējām iegūt īpašuma tiesības uz namu tiek risināts starpvalstu sarunās ar Krieviju kopš 90. gadu sākuma. Krievijas Federācijai saskaņā ar LR Ministru Padomes 1992. g. 10. decembra lēmumu tika atjaunotas īpašuma tiesības uz Krievijas (vēlāk PSRS) sūtniecībai no 1921. līdz 1940. gadam piederējušo namu Rīgā, Antonijas ielā 2. Krievijas vēstniecība šajā namā sāka darboties 1993. gadā. Šā paša gada maijā Krievija nodeva Latvijai nomā LR vēstniecības namu Maskavā. Jautājums par iespēju iegūt vēstniecības ēku Latvijas īpašumā no Krievijas puses tiek sasaistīts ar Krievijas vēlmēm iegūt vēl vairākus namīpašumus savas vēstniecības vajadzībām Latvijā.
- ¹⁹⁷ LVVA, 2570. f., 4. apr., 67. l., 61., 54. lp.; 14. apr., 375. l., 360., 358. lp.; 1793. l., 32.–39. lp.
- ¹⁹⁸ Turpat, 14. apr., 12. l., 8. lp.; 1793. l., 40. lp.; 4. apr., 67. l., 4., 7., 16., 57., 58. lp.; 14. apr., 1851. l., 51., 56. lp.; LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 380. kaste; Документы внешней политики. 1940 – 22 июня 1941. – Москва: Международные отношения, 1995. – Т. 23, кн. 1. – С. 515.
- ¹⁹⁹ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 380. kaste.
- ²⁰⁰ LVVA, 2570. f., 4. apr., 67. l., 53. lp.
- ²⁰¹ Līdz sūtniecības Rumānijā nodošanai L. Ēķis uzskatīja, ka viņa atrašanās Rumānijā varētu būt saistīta ar lielu risku. Kamēr sūtniecības lietas tika nodotas PSRS pārstāvjiem, sūtnis dzīvoja viesnīcā. Pēc tam L. Ēķis kopā ar ģimeni izbrauca uz Ungāriju un uzturējās tur no septembra sākuma. Ungārijas ĀM apsoliya L. Ēķim savu aizsardzību, taču diplomātiskā formā "izteica cerību", ka sūtnis Ungārijā neturpinās savas politiskās aktivitātes. Pamatojoties uz pieredzi finanšu jomā, L. Ēķis bija cerējis Ungārijā dabūt attiecīgu darbu, bet tas neizdevās. Tāpēc L. Ēķis pieprasīja ASV vīzu un novembra otrajā pusē caur Šveici devās uz Lisabonu, un no turienes ar tvaikoni decembra pirmajā pusē izbrauca uz ASV. (LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.)
- ²⁰² LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 380. kaste.
- ²⁰³ LVVA, 2570. f., 4. apr., 88. l., 12. lp.; 84. l., 11. lp.; 14. apr., 1781. l., 73. lp.
- ²⁰⁴ Turpat, 2575. f., 1. apr., 481. l., 12. lp. Latvijas valstij tika atņemts namīpašums. Pēc 1945. gada šajā 1921. gadā celtajā divstāvu ēkā atradās PSRS vēstniecība Somijā. Kad 60. gados PSRS apmainīja namu pret zemesgabalu, uz kura vēstniecības ekonomiskās nodaļas vajadzībām Helsinkos uzcēla jaunu ēku, Somijas valdība bijušo Latvijas sūtniecības namu no PSRS atpērka un ierīkoja

tajā Somijas Izglītības ministrijas PSRS pētniecības institūtu. Pēc PSRS sabrukuma šo institūtu pārdēvēja par Austrumeiropas un Krievijas pētniecības institūtu. 1993. gada 18. novembrī Helsinkos Somijas ārlietu ministrs H. Hāvisto (*Haavisto*) un Latvijas vides ministrs Ģ. Lūkins parakstīja nodomu protokolu par namīpašuma atdošanu Latvijai. Somijas valdība 1994. gadā ierādīja institūtam jaunas telpas un atbrīvoto ēku izremontēja. 1995. gada 28. augustā Somijas Valsts prezidenta Marti Ahtisāri (*Ahtisaari*) valsts vizītes laikā Rīgā Somijas ārlietu ministre T. Halonena (*Halonen*) un Latvijas ārlietu ministrs V. Birkavs parakstīja namīpašuma restitūcijas dokumentu. 1995. gadā Latvija atguva ēku, un 1. jūlijā vēstniecība sāka darbu tajā.

²⁰⁵ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1796. l., 23., 29. lp.; 1851. l., 54. lp.

²⁰⁶ Sākumā šo 1881. gadā celto namu pārņēma PSRS pilnvarotā pārstāvniecība Vācijā, bet pēc PSRS un Vācijas kara sākuma – A. Rozenberga vadītā Ieņemto Austrumapgabalu valsts ministrija. Kara laikā ēku pilnīgi sabombardēja. Nama drupas un 1050 kvadrātmetru lielais gruntsgabals tika pakļauts sabiedroto karaspēka kontroles padomes 1947. gada likumam nr. 52, saskaņā ar kuru gruntsgabalam vajadzēja nonākt Bijušo valsts zemes īpašumu pārvaldes iecelta aizbildņa pārraudzībā. 40. gadu beigās LR diplomātiskā dienesta vadītāja (sūtņa K. Zariņa) delegāts Vācijā R. Liepiņš, neinformējot britu militāro pārvaldi (gruntsgabals atradās Berlīnes britu zonā), kā arī vācu iestādes, pārņēma atbildību par Latvijas īpašumu, 1951. gada 5. aprīlī iecelot baronu J. fon der Roppu (*Ropp*) par gruntsgabala pārvaldnieku. Apietās britu un vācu institūcijas bez iebildumiem sāka adresēt savu saraksti “Latvijas Republikas sūtniecības gruntsgabala pārvaldniekam”. Papildu pilnvarojošus dokumentus kārtot gruntsgabala jautājumus R. Liepiņam izdeva ārlietu dienesta vadītāji: K. Zariņš 1953. gada 14. maijā un A. Spekke 1967. gada 12. jūnijā. 1976. gadā R. Liepiņš pilnvaroja pārvaldīt gruntsgabalu T. Medni. Gruntsgabala regulārie maksājumi tika veikti no sūtniecības Vašingtonā līdzekļiem. 1988. gadā Latvijas valsts zemesgabalu pārdeva Šveices kompānijai “*Hapimag*”, ko Rietumberlīnē pārstāvēja firma “*ZIEL Baubetreuungs GmbH*”. Pārdošanā iegūtā nauda atradās Berlīnes Tīrgartenas tiesas noteiktā aizbildniecībā Berlīnes krājkases (*Berliner Sparkasse*) un Drēzdenes bankas (*Dresdener Bank*) Berlīnes nodaļas kontos ar atzīmi “Latvijas Republika. Latvijas Republikas vēstniecība”. Līdzekļu pārvaldīšanu (aizbildniecību) veica tiesas iecelts advokāts K. H. Sendke (*Sendke*).

Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas likumīgais īpašnieks – Latvijas Republika – atguva rīcībspēju, tāpēc vairs nebija likumīga pamata turpināt aizbildniecību. LR Ministru Padome ar 1992. gada 12. oktobra lēmumu nr. 423 uzdeva Ārlietu ministrijai pilnvarot LR vēstniecību Vācijā pārņemt šos finanšu līdzekļus Latvijas Republikas valdījumā. Izpildot šo lēmumu, nauda tika pārņemta 1993. gada 17. februārī. 90. gados Latvijas vēstniecību vajadzībām par to tika iegādāts gruntsgabals un ēka Bonnā, kā arī izdarīti maksājumi par ēku un gruntsgabalu iegādi Kopenhāgenā, Londonā, Viļņā un Briselē. (LVVA, 293. f., 1. apr., 1267. l., 149. lp.; 4996. l., 22. lp.; LR Ārlietu ministrijas informācija.)

²⁰⁷ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1796. l., 21., 27. lp.

²⁰⁸ *Bērziņš Alfrēds*. Tāls ir ceļš atpakaļ uz dzimteni. – Rīga: Apvienoto Nāciju Latvijas Asociācija, 1995. – 27. lpp. Sākumā šo namu pārņēma PSRS pārstāvniecība Vācijā, bet pēc PSRS un Vācijas kara sākuma – A. Rozenberga vadītā Ieņemto Austrumapgabalu valsts ministrija, un tas atradās kādas vācu iestādes rīcībā. Kara beigu posmā nams tika ievērojami bojāts un netika apdzīvots. No 1947. gada 31. decembra tas atradās sabiedroto pārziņā. Ēku vispirms pārņēma

"*Jewish Restitution Successor Organization*", pēc tam *Hausverwaltungsgesellschaft "Neue Vita"*, kas to apsaimniekoja. 1953.–1959. gadā notika ilgstošs tiesas process. To iniciēja bijuši īpašnieci J. Veinmane, kura, pamatodamās uz VFR likumiem, kas paredzēja Ā. Hitlera režīma laikā ebreju zaudēto nekustamo īpašumu atgūšanu, pieprasīja īpašumtiesību atjaunošanu. Tiesas process turpinājās vairākās instancēs, kamēr Augstākā starptautiskā restitūcijas tiesa Berlīnē 1959. gada 10. jūlijā atzina, ka Latvijas Republika turpina pastāvēt un tāpēc tās pilnvarotā persona var tiesā pārstāvēt valsti, noraidīja bijušās īpašnieces J. Veinmanes apgalvojumus, ka Latvijas valsts beigusi pastāvēt un ka nams nekad neesot lietots Latvijas sūtniecības vajadzībām; taču Berlīnes amerikāņu sektorā esošais nams ar tiesnešu balsu vairākumu tika atdots J. Veinmanes īpašumā. (Latvijas jautājums starptautiskajā tiesā // Latvija. – 1959. – 12. sept.; LVVA, 293. f., 1. apr., 1267. l., 149. lp.; 4996. l., 23., 24., 27. lp.).

²⁰⁹ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1781. l., 74., 75. lp.; 1795. l., 22. lp.; 1802. l., 12.–14. lp.

²¹⁰ Turpat, 1851. l., 49., 60. lp.

²¹¹ Turpat, 50., 56., 57. lp.

²¹² Turpat, 4. apr., 96. l., 2. lp.; 14. apr., 1851. l., 51. lp.; *Liepa A.* Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // Lauku Avīze. – 1990. – 20. jūl. – 8., 9. lpp.; Sūtniecības un konsulāti. – 517. lpp.; Sūtniecība Stokholmā // Latvju Enciklopēdija. – E. Andersona red. – 4. sēj. – 517. lpp. (turpmāk: Sūtniecība Stokholmā). Sūtniecības arhīvs PSRS rokās nenonāca, jo tika laikus izvests ārpus sūtniecības teritorijas un noslēpts dažādās Stokholmas vietās. Dokumentu bija daudz. Vēlāk tie no Zviedrijas nokļuva ASV un mūsdienās glabājas Hūvera institūtā Stenfordā, tāpat kā daļa Briseles sūtniecības arhīva, F. Cielēna arhīvs, sūtņa J. Feldmaņa arhīva daļa un M. Valtera arhīvs. (*Liepa A.* Latvijas ārlietas līdz 1940. gadam // Lauku Avīze. – 1990. – 20. jūl. – 8., 9. lpp.)

²¹³ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1851. l., 50., 58. lp.

²¹⁴ Turpat, 4. apr., 78. l., 2., 4., 5. lp.

²¹⁵ Turpat, 88. l., 90., 96. lp.

²¹⁶ Turpat, 66. l., 16.–18. lp.

²¹⁷ Turpat, 2., 3., 6., 7. lp.

²¹⁸ Turpat, 65. l., 9.–13. lp.

²¹⁹ Turpat, 66. l., 16.–18. lp.

²²⁰ Turpat, 14. apr., 1778. l., 214. lp.; 1556. l., 204., 230., 200., 206., 209. lp.

²²¹ Turpat, 1534. l., 3., 5., 6., 10., 12., 16. lp.

²²² Latvijas valsts okupācijas gados. – 132. lpp.; *Lerhis A.* Pārmaiņas .. – 269. lpp.

²²³ PRO. FO. – 371/24765; N6025/5917/59. – P. 228.

²²⁴ Latvijas valsts okupācijas gados. – 132. lpp.; *Lerhis A.* Pārmaiņas .. – 269. lpp.

²²⁵ PRO. FO. – 371/24761; N6041/1224/59. – Pp. 193–195; Note of K. Zarins, Latvian Envoy in London, protesting against the incorporation of Latvia into the U. S. S. R. as being unconstitutional and illegal // *Baltic States: A Study of Their Origin and National Development; Their Seizure and Incorporation into the U. S. S. R.* Third Interim Report of the Select Committee on Communist Aggression, House of Representatives, Eighty-Third Congress, Second Session, 1954, Under the Authority of H. Res. 346 and H. Res. 438; International Military Law & Reprint Series, Vol. IV / Editors: Igor I. Kavass, Adolph Sprudzs. – Buffalo; New York, 1972. – Pp. 438, 439 (turpmāk: *Baltic States: A Study ..*); Latvian – Russian Relations, Documents. –

- Compiled by Dr. A. Bilmanis. – Washington, D. C.: Latvian Legation, 1944. – Pp. 204, 205 (turpmāk: Latvian – Russian Relations, Documents.); Latvieši Lielbritānijā. – 98. lpp. Līdzīgi arī Lietuvas sūtņi Rietumvalstīs rezidences valstu valdībām iesniedza protestus tikai pēc 21. jūlija, kad arī Lietuvā Tautas Seims pieņēma līdzīgu deklarāciju par padomju republikas pasludināšanu. Viņi nosūtīja protesta telegrammas arī Ārlietu ministrijai Kauņā. (*Jonušauskas L.* – 364. lpp.)
- ²²⁶ PRO. FO. – 371/24761; N6041/1224/59. – Pp. 180–183; Latvieši Lielbritānijā. – Latviešu nacionālā padome Lielbritānijā, Daugavas Vanagu Fonds, 1995. – 98. lpp.
- ²²⁷ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, “Londonas arhīvs”, 428. kaste.
- ²²⁸ PRO. FO. – 371/24761; N6041/1224/59. – P. 200.
- ²²⁹ Ibid. – 371/24761; N6081/1224/59. – P. 263.
- ²³⁰ Ibid. – 371/24761; N6325/1224/59. – P. 325.
- ²³¹ Ibid. – 371/24761; N6250/1224/59. – P. 315.
- ²³² Ibid. – 371/24761; N6325/1224/59. – P. 323; 371/24765; N6209/6031/59. – P. 336.
- ²³³ Latvian – Russian Relations, Documents. – Pp. 203, 204; Statement of Dr. Alfred Bilmanis, Latvian Minister, about not recognizing the Saeima elections in Latvia to be held on July 14–15, 1940, as being illegal and unconstitutional. Released to the Press on July 13, 1940 // *Baltic States: A Study ..* – P. 435; *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers (In Five Volumes). 1940. Volume I. General.* – Washington: United States Government Printing Office, 1959. – P. 389 (turpmāk: FRUS).
- ²³⁴ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, “Londonas arhīvs”, 428. kaste.
- ²³⁵ Domāts: ASV Valsts departaments.
- ²³⁶ LVA, 2263. f., 1. apr., 29. l., 58. lp.
- ²³⁷ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, “Londonas arhīvs”, 428. kaste.
- ²³⁸ FRUS. – P. 391.; *Andersons E. Ārpolitika.* – 2. sēj. – 504. lpp.
- ²³⁹ *Bona fide* – godīgi, godprātīgi, labā ticībā (latīņu val.). Šo latīnisko terminu bieži lieto diplomātijā.
- ²⁴⁰ LVA, 1820. f., 1. apr., 129. l., 56., 57. lp.
- ²⁴¹ Latvian – Russian Relations, Documents. – Pp. 204, 205; Latvia – a victim of unprovoked aggression of Soviet Russia. Statement of Dr. Alfred Bilmanis, Latvian minister in Washington. Released to the Press on July 21, 1940 // *Baltic States: A Study ..* – Pp. 436, 437; PRO. FO. – 371/24761; N6194/1224/59. – P. 297; LVVA, 293. f., 1. apr., 4388. l., 36. lp.
- ²⁴² LVA, 1820. f., 1. apr., 129. l., 61., 62. lp.
- ²⁴³ Turpat, 63.–66. lp.
- ²⁴⁴ Domāta ASV valsts sekretāra vietas izpildītāja S. Vellsa 1940. gada 23. jūlija deklarācija, kas tika pavēstīta kā paziņojums presei (par šo paziņojumu sīkāk skatīt nodaļas pamattekstā).
- ²⁴⁵ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, “Londonas arhīvs”, 428. kaste.
- ²⁴⁶ FRUS. – Pp. 406, 407; LVA, 1820. f., 1. apr., 129. l., 70.–72. lp.
- ²⁴⁷ FRUS. – P. 406; LVA, 1820. f., 1. apr., 129. l., 73. lp.
- ²⁴⁸ LVVA, 293. f., 1. apr., 4388. l., 36., 37. lp.
- ²⁴⁹ Latvian – Russian Relations, Documents. – P. 211; The Latvian Minister in Washington does not recognize Incorporation of Latvia into the Soviet Union: Released to the Press on August 6, 1940 // *Baltic States: A Study ..* – P. 439.

- ²⁵⁰ Protests of the Latvian Charge d' Affairs to Argentine and Brazil, Dr. P. Olins, submitted to the Governments of Argentine and Brazil, July 23, 1940 // *Baltic States: A Study ..* – Pp. 437, 438; Latvijas valsts okupācijas gados. – 134. lpp.
- ²⁵¹ Protests of the Latvian Charge d' Affairs to Argentine and Brazil, Dr. P. Olins, submitted to the Governments of Argentine and Brazil, July 23, 1940 // *Baltic States: A Study ..* – Pp. 437, 438; Latvijas valsts okupācijas gados. – 134. lpp.; LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.
- ²⁵² *Cielēns F.* Laikmetu maiņā. – 5. grām. – 61. lpp.
- ²⁵³ *Andersons E.* Ārpolitika. – 2. sēj. – 507. lpp.; *Krieviņš E.* Viņās dienās. – 242., 243. lpp.; Latviešu trimdas desmit gadi. – 14. lpp.; Latvijas Diplomātija. – 391. lpp.; Latvijas okupācija un aneksija. – 554.–556. lpp.
- ²⁵⁴ *Angels F.* Starp paralēliem spoguļiem: Rumānijas un Latvijas attiecības starpkaru laikā // Latvijas Arhīvi. – 1999. – Nr. 4. – 94. lpp.
- ²⁵⁵ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 380. kaste.
- ²⁵⁶ Jūlijs Feldmans. – 194., 195., 158., 159. lpp.
- ²⁵⁷ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.
- ²⁵⁸ Turpat.
- ²⁵⁹ *Andersons E.* Ārpolitika. – 1. sēj. – 680., 681. lpp.; Latvijas valsts okupācijas gados. – 134. lpp.
- ²⁶⁰ Jūlijs Feldmans. – 158. lpp.
- ²⁶¹ LVVA, 293. f., 2. apr., 119. l., 15., 16. lp.; Latvijas Diplomātija. – 394. lpp.; Sūtniecība Stokholmā. – 517. lpp.; LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.
- ²⁶² *Andersons E.* Ārpolitika. – 2. sēj. – 514. lpp.
- ²⁶³ Sūtniecība Stokholmā. – 517. lpp.; LVVA, 293. f., 3. apr., 86. l., 1. lp.
- ²⁶⁴ LVVA, 293. f., 3. apr., 69. l., 5. lp.; *William J. H. Hough, III.* The Annexation of the Baltic States .. – P. 430; Latvijas Diplomātija. – 394. lpp.; *Andersons E.* Ārpolitika. – 2. sēj. – 516. lpp.; LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.
- ²⁶⁵ Izstādes "Latvijas valstiskuma sardzē" buklets; skatīt arī internetā: <http://www.am.gov.lv/lv/Ministrija/4432/4493> (skatīts 08.05.2005.).
- ²⁶⁶ LVA, 2263. f., 1. apr., 29. l., 79. lp.
- ²⁶⁷ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.
- ²⁶⁸ Latvijas valsts okupācijas gados. – 134., 135. lpp.
- ²⁶⁹ Statement by the Acting Secretary of State, Mr. Welles, relating to the incorporation of the Baltic States. Released to the Press July 23, 1940 // *Baltic States: A Study ..* – P. 385; PRO. FO. – 371/29261; N7035/44/59. – P. 147; *Andersons E.* Ārpolitika. – 2. sēj. – 504., 505. lpp.; Latvijas okupācija un aneksija. – 553., 554. lpp.
- ²⁷⁰ PRO. FO. – 371/24241; A3686/131/45. – P. 250.
- ²⁷¹ Latvijas valsts okupācijas gados. – 137. lpp.
- ²⁷² Savulaik, protestējot pret Japānas veikto Mandžūrijas okupāciju, 1932. gada 7. janvārī ASV valsts sekretārs H. Stimsons (*Stimson*) nosūtīja Ķīnas un Japānas valdībām notu ar paziņojumu, ka ASV valdība nevar atzīt nekādu Ķīnas teritorijā izveidojušos *de facto* situāciju, ne arī līgumus, kas noslēgti pretēji 1928. gada Keloga–Briāna pakta noteikumiem. Līdz ar to ASV paziņoja, ka tās neatzīs nevienas valsts likumīgo suverenitāti pār teritorijām, kuras ir iegūtas, pielietojot spēku.

ASV viedoklis bija, ka šāds pienākums ir uzlikts visām tām valstīm, kuras ir Kelloga–Briāna pakta dalībnieces. Šī nota ievērojami paviszēja pasaules starptautiskās attiecības. Tajā formulētie principi starptautiskajās tiesībās ieguvuši nosaukumu “Stimsona doktrīna”. Tās rezultātā jau 1932. gada 11. martā Tautu Savienības asambleja pieņēma rezolūciju, kurā deklarēja, ka nekāda Tautu Savienības dalībvalsts teritoriālās integritātes aizskaršana un pārmaiņas tās politiskā neatkarībā, kas notikušas pretēji TS statūtu 10. panta vai Parīzes pakta noteikumiem, nav atzīstamas par spēkā esošām. (*Bojārs J. Starptautiskās tiesības.* – 54. lpp.; *William J. H. Hough, III. The Annexation of the Baltic States ..* – Pp. 327–329.) Tādējādi līgumos tika formulēts un valstu praksē nostiprinājās princips, ka tās nedrīkst atzīt aktus vai citas valstu darbības, kur ar spēka vai draudu palīdzību valstis sagrābj citu valstu teritorijas. (Latvijas valsts okupācijas gados. – 176. lpp.)

²⁷³ *William J. H. Hough, III. The Annexation of the Baltic States ..* – P. 391.

²⁷⁴ Sekojot ASV nostājai, vairāki desmiti pasaules valstu no 1940. līdz 1991. gadam paziņoja, ka Latvijas okupāciju un aneksiju neatzīst par tiesisku. Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas daudzu valstu pārstāvji oficiālās sarunās ar Latvijas Republikas amatpersonām uzsveruši faktu, ka šīs valstis nekad nav tiesiski atzinušas Latvijas okupāciju un tās iekļaušanu PSRS. ASV prezidents Dž. V. Bušs (*Bush*) savas vizītes laikā Rīgā 2005. g. 7. maijā uzsvēra ASV ilgo atbalstu Baltijas valstu diplomātisko pārstāvniecību saglabāšanā un to darbības turpināšanā. Preses konferencē Latviešu biedrības namā ASV prezidents sacīja, ka viņa personiskā attieksme pret Baltijas valstu okupāciju ir ļoti skaidra un: “Arī manas valsts nostāja pret to bijusi ļoti skaidra jau kopš brīža, kad šī okupācija notika. Mēs joprojām saglabājam Baltijas valstu karogus pie jūsu vēstniecībām (domātas sūtniecības. – A. L.) Vašingtonā, jo ASV nekad nav atzinušas Baltijas valstu okupāciju” (President, Baltic State Presidents Discuss Strong Relationship. Latvian Society House, Riga, Latvia.; <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/05/print/20050507-6.html> (skatīts 11.05.2005.); Latvijas Vēstnesis. – 2005. – 9. maijs. – B3. lpp.). Plašā runā Mazajā gildē Dž. V. Bušs šo domu uzsvēra vēlreiz: “Šajās cīņās un apņēmības desmitgadēs Baltijas tautas palika nomodā ciešot un cerot. Lai gan jūs dzīvojāt izolācijā, jūs nebijāt vieni. Amerikas Savienotās Valstis atteicās atzīt impērijas veikto jūsu okupāciju. Brīvās Latvijas, Igaunijas un Lietuvas karogi – nelegāli pašu mājās – lepni plīvoja pār diplomātiskajām pārstāvniecībām Amerikas Savienotajās Valstīs” (President Discusses Freedom and Democracy in Latvia. The Small Guild Hall, Riga, Latvia.; <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/05/print/20050507-8.html> (skatīts 08.05.2005.); Amerikas Savienoto Valstu prezidenta Džordža V. Buša runa Rīgā, Mazajā gildē, 2005. gada 7. maijā // Latvijas Vēstnesis. – 2005. – 9. maijs. – A28. lpp.).

²⁷⁵ [*Lerhīs A.*] Ieskats Latvijas Republikas ārlietu dienesta vēsturē (1917–1997) // Latvijas ārlietu dienesta rokasgrāmata. – Rīga: Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 1997. – 16. lpp. (turpmāk: [*Lerhīs A.*] Ieskats ..).

²⁷⁶ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1851. l., 48. lp.

²⁷⁷ Turpat, 4. apr., 68. l., 49. lp.

²⁷⁸ Turpat, 66. l., 53. lp.; 293. f., 3. apr., 86. l., 1. lp.

²⁷⁹ Turpat, 2570. f., 4. apr., 79. l., 5. lp.

²⁸⁰ Turpat, 40., 41., 42., 43. lp.

²⁸¹ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, “Londonas arhīvs”, 380. kaste.

- ²⁸² PRO. FO. – 371/24761; N6340/1224/59. – Pp. 327–329.
- ²⁸³ *Lerhis A. Pārmaiņas ..* – 271. lpp.
- ²⁸⁴ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, “Londonas arhīvs”, 428. kaste. Sikāk par konsulu Lielbritānijā nostāju skatīt: *Lerhis A. Pārmaiņas ..* – 276., 277. lpp. Attiecībā uz darbību turpinošo Latvijas goda konsulāro pārstāvju skaitu K. Zariņš 1940. gada otrajā pusē oficiālos dokumentos parasti lietoja noapaļotu skaitli “60”. Savukārt saskaņā ar Lielbritānijas ĀM datiem pirms Latvijas okupācijas, 1940. gada sākumā, Latvijai bija 59 goda konsulārās pārstāvniecības, 1941. gada sākumā – 58 (jo darbību, kā minēts 3. nodaļā, 1940. gada pirmajā pusē bija izbeidzis goda konsulāts Bredfordā), 1942. gada sākumā – arī 58. Salīdzinājumam: Igaunijai 1940. gada sākumā Britu impērijā bija 27, Lietuvai – 5, 1941. gada sākumā kaimiņvalstīm attiecīgi – 25 un 5, 1942. gada sākumā – 24 un 5 goda konsulārās pārstāvniecības. (The Foreign Office List and Consular Year Book for 1940. – London, 1940. – Pp. 567, 581, 582; The Foreign Office List and Consular Year Book. 1941. – London, 1941. – Pp. 541, 551, 552; The Foreign Office List and Consular Year Book. 1942. – London, 1942. – Pp. 537, 542–544.)
- ²⁸⁵ LVVA, 2570. f., 4. apr., 79. l., 41. lp.
- ²⁸⁶ *Lerhis A. Pārmaiņas ..* – 276., 277. lpp.
- ²⁸⁷ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, “Londonas arhīvs”, 380. kaste.
- ²⁸⁸ LVVA, 2570. f., 4. apr., 68. l., 51. lp. Cirkulārvēstulē minēto konsulu uzskaitījumu skatīt: *Lerhis A. Pārmaiņas ..* – 277. lpp.
- ²⁸⁹ LVVA, 2570. f., 4. apr., 68. l., 48., 49. lp.
- ²⁹⁰ *Lerhis A. Pārmaiņas ..* – 277. lpp.
- ²⁹¹ LVVA, 293. f., 2. apr., 119. l., 6. lp.
- ²⁹² PRO. FO. – 371/24762; N6848/1224/59. – Pp. 472, 473, 475, 477, 478.
- ²⁹³ Latvijas valsts okupācijas gados. – 159. lpp. Sikāk skatīt: *Lerhis A. Pārmaiņas ..* – 276., 277. lpp.
- ²⁹⁴ Līdzīgu skaidrojumu Zviedrijas ĀM sniedza arī Lielbritānijas sūtnim Zviedrijā V. Meletam (*Mallet*), par ko sūtnis ziņoja savā 1940. g. 10. decembra vēstulē *Foreign Office* Ziemeļu departamenta direktoram L. Koljēram. Uz sūtņa ziņojuma malas cits minētā departamenta darbinieks V. Maklins (*Maclean*) ar roku uzrakstīja šādu komentāru: “(..) zviedru ģenerālkonsuls Pretorijā nav vienīgais, kas “pārpratis” savas instrukcijas. Tas liekas visai aizdomīgi.” (PRO. FO. – 371/24762; N6848/1224/59. – P. 478.)
- ²⁹⁵ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, “Londonas arhīvs”, 428. kaste.
- ²⁹⁶ Turpat.
- ²⁹⁷ *Križevica S.* Latvijas goda konsulārās pārstāvniecības ārvalstīs (1918–1991); www.am.gov.lv/lv/Ministrija/4432/4435 (skatīts 02.01.2005.). Kā var spriest no iepriekš minētā, ziņas par goda konsulāta Kubā slēgšanu vai darbības turpināšanu ir pretrunīgas.
- ²⁹⁸ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1851. l., 13.–18. lp.
- ²⁹⁹ *Lerhis A. Pārmaiņas ..* – 268., 269. lpp.
- ³⁰⁰ Latvijas valsts okupācijas gados. – 132. lpp.
- ³⁰¹ Turpat. – 131. lpp.; [*Lerhis A.*] Ieskats .. – 19. lpp.
- ³⁰² LR Ārlietu ministrijas arhīvs, “Londonas arhīvs”, 428. kaste.
- ³⁰³ K. Zariņš norādīja, ka svarīgs ir arī jautājums, kad ārkārtas pilnvaras stājas spēkā. 1940. gada 19. septembra vēstulē A. Bilmanim viņš puda savu uzskatu par šo diskutējamo jautājumu, un

no teksta izriet, ka arī ārkārtas pilnvaru nesējs nevarēja dot viennozīmīgu atbildi: "17. maija dokumenta 3. punkts paredz savādo formālo telegrammu procedūru, kas izrādījās pilnīgi nepiemērota apstākļiem, kas izveidojās tagad, un tā nu pašreizējā situācijā šī punkta otrais teikums lietas tikai nevajadzīgi sarežģī. No Stokholmas un Helsinku avotiem šeit jau labu laiku pirms visiem notikumiem izplatīja ziņas par to, kas Baltijas valstīm draud. (..) Kā redzams, tātad viss, kas notika divi dienas vēlāk, arī mūsu valdībai bija pārsteigums. (..) skaidrs ir tas, ka mūsu valsts dzīves vadītāji nebija uz visu, kas notika, sagatavoti. Pēc radio ziņām pārliecinājos, ka valdībai atņemta rīcības brīvība un tās vairs nav posteni. Tomēr diskutējams paliek jautājums par automātisko 17. maija pilnvaru spēkā stāšanos."

³⁰⁴ Sīkāk skatīt: *Lerhis A. Pārmaiņas ..* – 269., 270. lpp.

³⁰⁵ *Bērziņš Arturs.* – 230. lpp.; *Zariņš K.* Mēs būsīm. Runas un raksti 1947–1963 / Sast. E. Silkalns. – Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1987. – 98. lpp.; LVVA, 2570. f., 14. apr., 1851. l., 54. lp.

³⁰⁶ PSRS pilnvarotā pārstāvniecība Londonā bija nosūtījusi vēstules Latvijas sūtniecības diplomātiem uz viņu privātajām adresēm, iespējams, tā cerot izraisīt viņu nepakļaušanos sūtnim K. Zariņam. 1940. gada 13. augusta PSRS pārstāvniecības raksts Latvijas sūtniecības padomniekam T. Ozoliņam vēlāk tika piesūtīts Lielbritānijas ĀM. Dokuments atrodas Lielbritānijas Valsts arhīvā: PRO. FO. – 371/24761; N6383/1224/59. – P. 342.

³⁰⁷ Latvijas valsts okupācijas gados. – 137. lpp.; Sūtniecība Londonā // *Latvju Enciklopēdija / E. Andersona red.* – 4. sēj. – 506., 507. lpp. (turpmāk: Sūtniecība Londonā).

³⁰⁸ Latvijas valsts okupācijas gados. – 132. lpp.; *Lerhis A. Pārmaiņas ..* – 280. lpp.

³⁰⁹ LVVA, 293. f., 2. apr., 119. l., 6. lp.; *Lerhis A. Pārmaiņas ..* – 274. lpp.

³¹⁰ Latvijas valsts okupācijas gados. – 132. lpp.; *Lerhis A. Pārmaiņas ..* – 280., 274. lpp.

³¹¹ Latvijas Diplomātija. – 394., 395. lpp.; [*Lerhis A.*] Ieskats .. – 15., 16. lpp.

³¹² Latvijas valsts okupācijas gados. – 133. lpp.

³¹³ *Latvian Government Apprehensive. Extraordinary Emergency Powers of Latvian State Authority abroad granted to the Latvian Minister in London, K. Zarins and his substitute A. Bilmanis, Latvian Minister in Washington // Baltic States: A Study ..* – P. 433; Latvijas valsts okupācijas gados. – 133. lpp.; *Lerhis A. Pārmaiņas ..* – 271., 272. lpp.

³¹⁴ *Pilnvaras ..* – 1942. lpp.

³¹⁵ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 380. kaste; Latvijas valsts okupācijas gados. – 133. lpp.; [*Lerhis A.*] Ieskats .. – 15. lpp.; *Lerhis A. Pārmaiņas ..* – 272. lpp. K. Zariņš, deleģējot pilnvaras, 1940. gada 19. septembra vēstulē A. Bilmanim rakstīja optimistiskas rindas: "Šeit klāt pielieku izrakstu no minētā Valsts kancelejas raksta, uzskaitot pilnvarojumus, ko viņa 6. punkts paredz, kā arī deleģējot manu autoritāti attiecībā uz Rietumu puslodi Tev. Tā rīkoties man ir pilnīgs pamats un tiesības, un ceru, ka šāds pilnvarojums, papildam pie normālā sūtņa mandāta, Tavu autoritāti cels." (LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.)

³¹⁶ LVA, 2263. f., 1. apr., 29. l., 82. lp. Ārkārtējās pilnvaras nedeva K. Zariņam tiesības izriktot Latvijas kuģus ārvalstu ostās, un dokumentā kuģi nebija minēti. Latvijai ārzemēs nebija iestādes ar plašām pilnvarām kuģniecības lietās, vai nu tā būtu kāda kuģu īpašnieku pārstāvniecība, vai arī kāda diplomātiskā vai konsulārā pārstāvniecība ar tiesībām izriktot kuģus, kā tas bija Norvēģijai, Beļģijai u.c. (Kā 1940. gada 9. novembrī K. Zariņam rakstīja P. Oliņš, 1940. gada vasarā aizsākusies cīņa par ārvalstu ostās palikušiem Latvijas kuģiem bija ļoti smaga, jo PSRS

- rīkojās ar neierobežotiem naudas līdzekļiem, bez tam viņiem visur palīdzēja Vācijas sūtniecības.) K. Zariņš jau 1940. gada 19. septembrī vēstulē A. Bilmanim atzina, ka, kārtojot kuģniecības un banku jautājumus, vairāk var panākt ar sūtņa pilnvarām, nevis ar ārkārtas pilnvarām. To viņš attiecināja gan uz A. Bilmaņa, gan savu darbību. (LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.)
- ³¹⁷ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.
- ³¹⁸ Sūtniecība Londonā. – 505. lpp.; *Bērziņš Arturs*. – 227., 228. lpp.; *Pilnvaras .. – 1942. lpp.*; *Zariņš K.* 35 gadi .. – 91. lpp.
- ³¹⁹ Latvijas valsts okupācijas gados. – 132., 133. lpp.; *Lerhis A.* Pārmaiņas .. – 280. lpp.
- ³²⁰ *Lūsis J.* – 13., 14. lpp.
- ³²¹ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.
- ³²² PRO. FO. – 371/24761; N60411/1224/59. – P. 280.
- ³²³ PRO. FO. – 371/24761; N6581/1224/59. – Pp. 406–409; *Lerhis A.* Pārmaiņas .. – 281. lpp.
- ³²⁴ PRO. FO. – 371/24761; N6581/1224/59. – P. 405; *Lerhis A.* Pārmaiņas .. – 281. lpp.
- ³²⁵ LVVA, 293. f., 2. apr., 119. l., 6. lp.; Latvijas valsts okupācijas gados. – 138. lpp.; [*Lerhis A.*] Ieskatš .. – 16. lpp.
- ³²⁶ Par Latviešu Nacionālās komitejas (LNK) izveidošanas ideju un notikumu attīstību šajā jautājumā sīkāk skatīt: *Andersons E.* Ārpolitika. – 2. sēj. – 514.–516. lpp.; *Latvijas Diplomātija // Latvju Enciklopēdija.* – E. Andersona red. – 3. sēj. – 395., 396. lpp.; *Sūtniecība Ženēvā // Latvju Enciklopēdija.* – E. Andersona red. – 4. sēj. – 513., 514. lpp.
- ³²⁷ O. Grosvalds 1940. gada 30. augustā piesūtīja K. Zariņam no J. Feldmaņa saņemto A. Bērziņa un bijušā sūtņa V. Šūmaņa atbalstīto Latviešu Nacionālās komitejas (Padomes) projektu. Pēc O. Grosvalda apgalvojuma, savu piekrišanu tam bija devis arī V. Salnais un E. Krieviņš. V. Šūmanis un J. Feldmanis, kuri abi atradās Ženēvā, bija uzdevuši O. Grosvaldam informēt K. Zariņu un dabūt K. Zariņa atsaukumi. (LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.)
- ³²⁸ Latviešu Nacionālās komitejas (padomes) organizācijas komisijas paplašinātajā sēdē 1940. gada 17. decembrī Ženēvā piedalījās O. Grosvalds, V. Šūmanis, L. Ēķis, J. Feldmanis un A. Bērziņš. Tikšanās dalībnieki vienojās aktīvi īstenot O. Grosvalda, J. Feldmaņa un V. Šūmaņa 1940. gada 15. novembrī pieņemtos atzinumus par savstarpējo sazināšanos un informācijas apmaiņu. Viens no atzinumiem bija konstatācija, ka Šveicē tiek nodibināts "Latviešu sazināšanās centrs". Atzinumi neskāra 1940. gada 17. maijā sūtņiem K. Zariņam un A. Bilmanim piešķirtās ārkārtējās pilnvaras. Reāls "centrs" tomēr netika izveidots. K. Zariņš uzskatīja, ka LNP dibināšana būtu vēlama lieta, bet tās sastāvam jābūt patiesi reprezentatīvam, tādām, kas baudītu visplašāko pretkomunistisko latviešu aprindu uzticību, balstoties uz iespējami plašas bāzes. Svarīgs būtu jautājums par LNP atrašanās vietu, bet kara apstākļos Eiropa bija saskaldīta divās naidīgās daļās. K. Zariņš ieteica, ka, neatmetot ideju pavisam, tās praktisko īstenošanu būtu jāatliek. Projektā tika ignorētas pēdējās neatkarīgās valdības piešķirtās ārkārtas pilnvaras. To nesējs uzskatīja, ka pa kara laiku LNP nevarēs attīstīt nopietnu darbību jau sazināšanās grūtību dēļ vien, bet ka pietiek ar sūtņu savstarpējās sazināšanās pašreizējo mehānismu. Sūtnis pamatoja, ka nepieciešamais sadarbības līmenis starp sūtņiem ir panākams arī bez LNP: "Šādi administratīvai komitejai nebūtu arī nekāda darba lauka. Sūtņi, kas vēl darbojas savās akreditēšanās valstīs, var

savus pienākumus veikt bez šādas komitejas, un var pat iedomāties, ka tā eventuāli varētu arī traucēt viņu darbu. Vajadzīgo koordināciju sūtņu starpā pilnīgi var panākt ar viņu pašu savstarpēju sazināšanos un uzskatu un informācijas apmaiņu, kas, cik vien to sazināšanās grūtības atļauj, pašlaik arī sekmīgi notiek. (..) Ārpus sūtņu darbības lauka es arī neredzu pašlaik nekādas vajadzības, nedz iespējas šādai komitejai. Latvijas bruņoto spēku organizēšana nav iespējama aiz tā vienkāršā iemesla, ka nav jau ko organizēt. Materiāla atbalsta sniegšana ārpus dzimtenes esošiem latviešiem arī nav iespējama, jo līdzekļu nav. Politisku darbu arī šī komiteja nevar veikt, jo kas viņu atzīs." K. Zariņš 1940. gada 21. decembra vēstulē J. Feldmanim konstatēja, ka Nacionālās komitejas jautājums ir atlikts uz tālāku nākotni, un uzskatīja to par pareizu rīcību. (LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.)

- ³²⁹ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 380. kaste; Latvijas valsts okupācijas gados. – 138. lpp.; [Lerhis A.] Ieskats .. – 16. lpp.; Lerhis A. Pārmaiņas .. – 281., 282. lpp.
- ³³⁰ Cilvēki, kas atsakās piedalīties karā idejisku iemeslu dēļ (no angļu val.).
- ³³¹ LVVA, 293. f., 2. apr., 113. l., 16. lp.
- ³³² Turpat, 119. l., 3. lp.
- ³³³ LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.
- ³³⁴ Acīmredzot domātas diplomātiskās iecelšanas.
- ³³⁵ LVVA, 293. f., 2. apr., 120. l., 9. lp.
- ³³⁶ Turpat, 23. lp.
- ³³⁷ Latvijas valsts okupācijas gados. – 138., 139. lpp.; Lerhis A. Pārmaiņas .. – 282. lpp.
- ³³⁸ [Lerhis A.] Ieskats .. – 17. lpp.
- ³³⁹ Lerhis A. Pārmaiņas .. – 284., 285. lpp.
- ³⁴⁰ LVVA, 293. f., 1. apr., 8. l., 3. lp.
- ³⁴¹ Turpat, 2. apr., 119. l., 8. lp.
- ³⁴² LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 428. kaste.
- ³⁴³ LVVA, 293. f., 1. apr., 8. l., 8. lp.; Lerhis A. Pārmaiņas .. – 283., 284. lpp.
- ³⁴⁴ Lerhis A. Pārmaiņas .. – 285. lpp.
- ³⁴⁵ Turpat. – 284. lpp.
- ³⁴⁶ Turpat. – 276. lpp.
- ³⁴⁷ Turpat. – 273. lpp.
- ³⁴⁸ Turpat.
- ³⁴⁹ LVVA, 2570. f., 14. apr., 1851. l., 13. lp.
- ³⁵⁰ Salīdzinājumam: Lietuvai no 1940. gada sākumā esošajām 14 sūtniecībām rudenī bija palikušas vairs tikai piecas oficiāli atzītas sūtniecības (Vašingtonā, Londonā, Vatikānā, Bernē, Buenosairesā), Ženēvā turpināja darboties arī Lietuvas pārstāvis Tautu Savienībā. (Jonušauskas L. – 364., 365. lpp.)
- ³⁵¹ Par finansējuma jautājuma risinājumu un mehānismu sīkāk skatīt: Andersons E. Ārpolitika. – 2. sēj. – 504. lpp.; Latvijas Diplomātija // Latvju Enciklopēdija. – E. Andersona red. – 3. sēj. – 391.–393. lpp.; Sūtniecība Londonā. – 505., 506. lpp.; Sūtniecība Vašingtonā // Latvju Enciklopēdija. – E. Andersona red. – 4. sēj. – 510. lpp.; Lerhis A. Pārmaiņas .. – 275. lpp.
- ³⁵² LVVA, 2570. f., 4. apr., 83. l., 14. lp.; 14. apr., 25. l., 5., 8. lp.
- ³⁵³ Skatīt: KPFSR Kriminālkodekss. Ar pārgrozījumiem līdz 1940. gada 15. novembrim / Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta Sevišķās apspriedes kodifikācijas daļas tulkojums. – Rīga, 1940. – 183 lpp.

- ³⁵⁴ Sarakstus skatīt: LVVA, 2570. f., 14. apr., 1832. l., 1.–6. lp.; 1850. l., 8.–13. lp.
- ³⁵⁵ Sīkāk skatīt: Latvijas Valsts arhīva 1986. fonda "Latvijas PSR Valsts drošības komitejas par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas" 1. un 2. apraksta un 1987. fonda "1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personu lietas" 1. apraksta lietas; kā arī: Latvijas armijas augstākie virsnieki .. – 80., 214., 215. lpp.; Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā. – 221., 222., 332., 165., 166., 346., 397., 398., 443.–445., 455., 456., 470.–472., 473., 474. lpp.; *Ronis I.* Latvijas valsts iznīcināšana // Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā. – Rīga, 1992. – 43. lpp.; *Unāms Ž.* Neatkarības saulrietā. – 39. lpp.; *Ronis I.* Vilhelma Muntera piezīmes viņa krimināllietā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1992. – Nr. 1. – 181. lpp.; "Neatkarīgā" Latvija – kāda tā bija. – 186., 187. lpp.; *Ronis I.* Dažas Kārļa Ludviga Sējas (1885–1962) biogrāfijas lappuses: Baltijas valstis toreiz un tagad // *Atmoda Atpūtai.* – 1994. – 6. aug. – 8. lpp.; 13. aug. – 8. lpp.; Latvijas ārlietu dienesta darbinieki 1918–1991. Biogrāfiskā vārdnīca / Sast. Ē. Jēkabsons, V. Ščerbinskis. – Rīga: Zinātne, 2003.; *Treijs R.* Latvijas diplomātija un diplomāti (1918–1940). – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003; izstādes "Latvijas Ārlietu ministrijas darbinieki deportācijās un represijās pēc 1940. gada okupācijas" (2001. g.) materiāli. Apkopojumu par Latvijas Ārlietu ministrijas darbinieku likteņiem pēc 1940. gada skatīt arī: *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas ārlietu resors .. – 31. lpp.
- ³⁵⁶ Latvijas Diplomātija // *Latvju Enciklopēdija.* – E. Andersona red. – 3. sēj. – 394. lpp.; Sūtniecība Ženēvā // *Latvju Enciklopēdija.* – E. Andersona red. – 4. sēj. – 514. lpp.; *Baltic States: a domestic issue, an international problem.* By Senator John W. Knight and E. Dēliņš. – Stockholm, 1980. – P. 17; LR Ārlietu ministrijas arhīvs, "Londonas arhīvs", 380. kaste.
- ³⁵⁷ Šveices federālā valdība 1942. gada 9. aprīli atļāva Latvijas sūtnim Tautu Savienībā J. Feldmanim turpināt dzīvot Latvijas sūtniecības namā. J. Feldmanis turpināja darbību sūtniecības ēkā (*Villa Rose*) Ženēvā līdz 1947. gada 31. janvārim. Latvijas valdības īpašums netika arbitrāri atsavināts, bet 1946. gada 15. novembrī Šveices Konfederācijas Federālā padome to, kā arī sūtniecības arhīvus pārņēma uzticības valdījumā, līdz izšķirsies Baltijas valstu starptautiski tiesiskais stāvoklis. Tomēr, pakļaujoties PSRS spiedienam, 1947. gada 15. decembrī Šveices Konfederācija Latvijas īpašumu nodeva PSRS lietošanā. Latvija piespiedu kārtā sūtniecības ēku bija nodevusi uzticības valdījumā, bet Šveice to bez Latvijas piekrišanas bija atdevusi PSRS lietošanā, pret ko J. Feldmanis vairākkārt protestēja. 50. gadu 2. pusē PSRS nopirka trīs zemes gabalus apkārt Latvijas īpašumam un apbūvēja šo teritoriju. 1979. gada 11. septembrī PSRS saņēma no Ženēvas kantona atļauju būvēt ēku, kas vienlaikus atradās gan uz Latvijas, gan PSRS 1959. gadā iegūtā zemes gabala. 1981. gada 30. janvārī Ženēvas kantons deva atļauju PSRS būvēt vēl vienu ēku, kas tāpat daļēji atradās uz Latvijas zemes, daļēji – uz PSRS piederošā zemes gabala. Abi šie lēmumi Latvijas valdības nekustamo īpašumu Ženēvā padarīja neizmantojamu Latvijas ārpolitiskā dienesta vajadzībām, jo tas atradās PSRS vēstniecības (PSRS pastāvīgā pārstāvniecība ANO Nodaļā un citās starptautiskajās organizācijās Ženēvā – *Постоянное представительство СССР при Отделении ООН и других международных организациях в Женеве*) teritorijā kā anklāvs. PSRS vadītāja M. Gorbačova (*Горбачев*) un ASV prezidenta R. Reigana (*Reagan*) ieceri noturēt augstākā līmeņa tikšanos Latvijas sūtniecības namā Ženēvā Latvijas un pārējo Baltijas valstu diplomātiskie pārstāvji 1985. g. kritizēja kā PSRS īstenotās Baltijas valstu okupācijas un aneksijas neatzišanas doktrīnas pārkāpumu. PBLA valdes priekšsēdētājs O. Pavlovskis

pirms plānotās PSRS un ASV vadītāju tikšanās augstākajā līmenī informēja ASV prezidenta administrāciju par prettiesiski aizņemto namu, izsakot sašutumu, ka sammita sarunu norise plānota "uz okupētās Latvijas teritorijas". Par spīti tam, kā vēlāk rakstījis Latvijas PSR Ārlietu ministrijas 1. sekretārs Alberts Liepa, M. Gorbačovs ir uzņēmis R. Reiganu Latvijai piederošajā namā. Savukārt ASV prezidenta palīgs nacionālās drošības jautājumos Dž. Metloks (*Matlock*) ALA Ārējās informācijas biroja vadītājam V. Pavlovskim paskaidroja, ka ASV prezidenta R. Reigana tikšanās ar M. Gorbačovu nav notikusi "*Villa Rose*", bet gan PSRS diplomātiskās misijas galvenajā ēkā, kas būvēta jau pēc Otrā pasaules kara. Iespējams, ka Latvijas namā notika nevis oficiālās sarunas 20. novembrī, bet gan M. Gorbačova rīkotās vakariņas ASV delegācijai 19. novembrī. Iespējams arī, ka M. Gorbačovs uzturējās namā tikai ārpus vizītes oficiālo pasākumu laika. (Legation of Latvia. International Reaction to the Occupation of the Baltic States by the U.S.S.R. (1940–1991). A Summary of Statements of Non-Recognition of the Annexation of Estonia, Latvia and Lithuania. – Pp. 18, 19; *William J. H. Hough, III*. The Annexation of the Baltic States .. – P. 436; Latvijas valsts okupācijas gados. – 157., 158. lpp.; Rēgena – Gorbačova tikšanās uz okupētās Latvijas teritorijas // *Laiks*. – 1985. – 6. nov. – 1., 5. lpp.; *Liepa A.* Zelta tēma turpinās // *Lauku Avīze*. – 1990. – 6. apr. – 8. lpp.; Baltā nama paskaidrojums // *Laiks*. – 1985. – 14. dec. – 1. lpp.; Советско-американская встреча на высшем уровне, Женева, 19–21 ноября 1985 г. – Москва, 1985. – С. 10, 12; Gorbačovs Latvijas namā // *Laiks*. – 1985. – 20. nov. – 1. lpp.; A. Reinharda informācija.)

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas Šveice atzina Latvijas tiesības uz šo īpašumu, bet Latvija nevarēja izmantot savas īpašnieka tiesības un pārņemt ēku likumīgā valdījumā, jo no PSRS sabrukuma namu turpināja lietot PSRS tiesību mantiniece Krievijas Federācija, kuras darbiniekus ēkā sargāja diplomātiskā imunitāte; arī atgūšanas gadījumā Latvija savu starp Krievijas īpašumiem iekļauto īpašumu nevarētu izmantot kā vēstniecību. Tāpēc Latvija un Šveice 1991.–1993. gadā risināja sarunas par kompensāciju. Abu valstu Ārlietu ministrijas 1993. gada 28. janvārī panāca vienošanos, un LR Ministru Padome ar 1993. gada 16. februāra lēmumu nr. 81 pilnvaroja Ārlietu ministriju pārdot īpašumu Šveicē. Šveices valdība saskaņā ar 1993. gada 15. jūlijā Ženēvā noslēgto pirkšanas un pārdošanas līgumu nopirka īpašumā no Latvijas valdības tās bijušo sūtniecības ēku, pēdējos maksājumus nokārtojot 1994. gada 10. jūnijā. Šveice tālākos ar ēkas izmantošanu saistītos jautājumus apņēmas kārtot divpusējās sarunās ar Krieviju. Par pārdošanā iegūtajiem līdzekļiem Latvija 90. gados iegādājās un sakārtoja vairākas vēstniecību ēkas ANO (Ņujorkā), Beļģijā, Čehijā, Dānijā, Igaunijā, Lielbritānijā, Lietuvā, Zviedrijā un daļu naudas izlietoja arī Latvijas zāles atjaunošanai Nāciju pili Ženēvā. Tomēr par šiem līdzekļiem netika iegādāts jauns namīpašums Latvijas pārstāvniecībai Ženēvā. Latvijas Republikas pārstāvniecība ANO Ženēvā oficiāli darbu sāka 1993. g. 5. jūlijā. Šajā dienā ANO Protokola departaments pieņēma LR pārstāvniecības vadītājas Sandras Kalnietes pilnvaras. Telpas Ženēvā pašreizējai LR pastāvīgajai pārstāvniecībai ANO Latvija nomā.

³⁵⁸ Public Record Office. War Cabinet Memoranda WP and CP series (CAB 66). – W. P. (42) 269. June 27, 1942. War Cabinet. "Representatives of the Baltic States" – Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs; War Cabinet Minutes (CAB 65). – W. M. (42) 83rd Conclusions. War Cabinet 83 (42). June 29, 1942. "The Baltic States"; Latvijas Diplomātija. – 393. lpp.

³⁵⁹ [*Lerhis A.*] Ieskats .. – 17., 18. lpp.

³⁶⁰ *Andersons E.* Ārpolitika. – 2. sēj. – 516. lpp.; *Lerhis A.* Neatkarības idejas saglabāšana pēckara gados: Latvijas diplomātiskā dienesta ieguldījums mūsu valsts *de iure* statusa saglabāšanā (1940.–1988. g.) // *Diena*. – 1998. – 13. febr. – 13. lpp.

³⁶¹ [*Lerhis A.*] Ieskats .. – 17. lpp.

³⁶² Autors iebilst pret samērā bieži vēstures literatūrā izplatīto praksi, ka tiek lietoti jēdzieni “ārlietu / diplomātiskais dienests / pārstāvniecības *trimdā*”, “diplomāti *trimdā*” u.tml. Šāds formulējums pietiekami neņem vērā starptautiskā diplomātijā pastāvošās vienošanās un iedibinātās tradīcijas attiecībā uz diplomātisko pārstāvniecību statusu. Iespējams, tas radies, lai uzsvērtu, ka LR ārlietu dienests un tā vadība darbojās tikai ārpus Latvijas un tā kontakti ar dzimteni piespiedu kārtā bija pārtraukti. Baltijas valstu diplomātisko pārstāvniecību darbības turpināšanās piecdesmit okupācijas gadu garumā ir unikāls gadījums pasaules diplomātijā. Tomēr piedāvātais formulējums nav gluži precīzs LR ārlietu dienesta struktūrvienību izvietojuma 1940.–1991. gadā apzīmēšanai. Pirmkārt, viena no dienesta sastāvdaļām – diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības saskaņā ar tām uzdotajām funkcijām kopš to izveides Latvijas valsts pirmajā neatkarības periodā jau pastāvīgi darbojās ārvalstīs (precīzāk – rezidences valstīs), nevis “trimdā”, un šī situācija nemainījās arī pēc Latvijas okupācijas. Kā zināms, 1940.–1991. gadā Latvijas ārlietu dienesta atšķirība no valstu parastās diplomātiskās prakses šo dienestu struktūrvienību izvietojumā bija tā, ka okupācijas dēļ dzimtenē nevarēja darboties dienesta otra, tradicionāli centrālā sastāvdaļa – neatkarīgas valdības Ārlietu ministrija, tāpēc dienesta vadītājs reizē bija kādas ārvalstīs strādājošas LR diplomātiskās pārstāvniecības vadītājs. Iespējamā analogģija ar “valdībām trimdā” šoreiz nav pielietojama, jo ārkārtas gadījumos valstu valdības var atstāt savas valstis un “doties trimdā”, uz noteiktu pilnvaru un kādas ārvalsts piekrišanas pamata organizējot tās teritorijā jaunas trimdas valdības (piemēri Otrā pasaules kara gados). Pārstāvniecību kā ārlietu dienesta struktūru atrašanās ārzemēs ir loģiska nepieciešamība un starptautiskajā diplomātijā pieņemta prakse, nevis ārkārtas apstākļu izraisīta situācija vai trimda.

Otrkārt, jēdziena “trimda” lietojums var radīt arī nepareizu priekšstatu par ārlietu dienesta struktūrām ārvalstīs kā trimdas organizācijām, kādas tās nebija. Ir precīzi jānošķir diplomātiskā dienesta un trimdas organizāciju darbība – šie bija divi “kanāli”, pa kuriem Latvijas okupācijas gadu desmitos ārvalstīs norisa cīņa par Latvijas tiesību aizstāvēšanu un valstiskās neatkarības atjaunošanu. Minēto divu “kanālu” statuss, funkcijas un darbības iespējas (politiskie un tiesiskie ietvari) bija atšķirīgas, lai arī dažreiz šīs struktūras sadarbojās. Diplomāti nebija trimdinieki, bet valsts amatpersonas. Tādēļ, pēc autora domām, pareizāk būtu lietot: “LR ārlietu / diplomātiskais dienests / pārstāvniecības *ārvalstīs*”. Ņemot vērā, ka pārstāvniecības darbojās Rietumu demokrātijas valstīs, var lietot precizējošus apzīmējumus “LR ārlietu / diplomātiskais dienests / pārstāvniecības *Rietumvalstīs*” vai pašu diplomātu līdz 1991. gadam nereti lietoto apzīmējumu “LR ārlietu / diplomātiskais dienests / pārstāvniecības *brīvajā pasaulē*”, kur ar apzīmējumu “brīva pasaule” tika domātas Rietumu demokrātijas valstis.

³⁶³ [*Lerhis A.*] Ieskats .. – 16., 17. lpp.

³⁶⁴ *Lerhis A.* Neatkarības idejas saglabāšana .. // *Diena*. – 1998. – 13. febr. – 13. lpp. Sīkāk par Latvijas diplomātiskā dienesta darbības virzieniem un apstākļiem 1940.–1989. gadā skatīt: *Lūsis J.* – 3.–12. lpp.; [*Lerhis A.*] Ieskats .. – 20.–22. lpp.; *Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V.* Latvijas

ārlietu resors .. – 31.–35. lpp. Sīkāk par sūtniecības Vašingtonā un Ārlietu ministrijas sadarbību 1990.–1991. gadā skatīt: Latvijas valsts okupācijas gados. – 167., 168. lpp.

³⁶⁵ [Lerhis A.] Ieskats .. – 23., 24. lpp.; Latvijas valsts okupācijas gados. – 167., 168., 173., 174. lpp.

³⁶⁶ Latvijas valsts okupācijas gados. – 167., 168. lpp.

³⁶⁷ Līdz 1991. gada augustam vienīgi Baltijas valstīm bija saglabājušās sūtniecības, jo to statusu ilgu laiku nevarēja paaugstināt saskaņā ar 1961. gada 18. aprīlī pieņemto “Vīnes konvenciju par diplomātiskajiem sakariem”, jo Baltijā nebija likumīgu valdību, kuras to varētu izdarīt. Saskaņā ar LR Augstākās Padomes priekšsēdētāja A. Gorbunova 1991. gada 18. septembra rakstu ASV prezidentam Dž. Bušam, senioram (*George H. W. Bush*), ASV valdība tika lūgta piekrist LR sūtniecības Vašingtonā paaugstināšanai par vēstniecību, un ilggadējais sūtniecības pilnvarotais lietvedis A. Dinbergs pelnīti tika iecelts par pirmo Latvijas ārkārtējo un pilnvaroto vēstnieku ASV. Savienoto Valstu administrācija lūgumu akceptēja. LR vēstniecības ASV oficiālā atklāšana notika 1991. gada 15. oktobrī. 1992. gada 11. martā Baltajā namā vēstnieks A. Dinbergs iesniedza savu akreditācijas vēstuli ASV prezidentam Dž. Bušam. 1991. gada 4. septembrī Baltijas valstu diplomātiskie pārstāvji Londonā un baltiešu kopienu pārstāvji Lielbritānijā tika uzaicināti uz pieņemšanu Lielbritānijas Ārlietu un sadraudzības lietu ministrijā sakarā ar Baltijas valstu neatkarības atgūšanu. Piedalījās arī sūtniecības vadītāja Londonā M. A. Zariņa, Latviešu Nacionālās padomes Lielbritānijā (LNPL) priekšsēdis A. Abakuks un informācijas biroja darbiniece T. Svilāne. Latvijas sūtniecība Londonā ar vēstniecības nosaukumu sāka darboties 1991. gada 30. oktobrī. Latvijas pirmais vēstnieks Lielbritānijā J. Lūsis 1992. gada 6. novembrī saņēma akreditācijas rakstu un 10. novembrī pasniedza to Lielbritānijas karalienei Elizabetei II. (LR Ārlietu ministrijas informācija.)

Diemžēl jau kopš 1991. gada ne tikai vēstures literatūrā, bet arī oficiālos diplomātiskos dokumentos, to skaitā arī starpvalstu līgumos (piemēram, līgumos par sūtniecību vēsturisko namu atdošanu vai to vērtības atlīdzināšanu, kā arī sūtniecību uzturēšanai radušos parādu nokārtošanu), attiecībā uz Baltijas valstu diplomātiskajām pārstāvniecībām, runājot par periodu no 1918. gada līdz 1991. gada augustam, nereti tiek lietots, pēc monogrāfijas autora domām, neprecīzs apzīmējums “vēstniecības”. Ikdienas sarunvalodā vārdi “sūtniecība” un “vēstniecība” parasti tiek lietoti kā sinonīmi, tomēr pētnieciskos darbos un diplomātiskajos dokumentos būtu jālieto precīzs apzīmējums, ievērojot attiecīgu diplomātisko pārstāvniecību un pārstāvju statusu saskaņā ar Vīnes 1815. gada reglamentu un 1818. gada Āhenas protokolu (šie starptautiskie dokumenti pirmo reizi starptautiskā mērogā noteica diplomātisko pārstāvju klases un rangus stingrā secībā un bija spēkā līdz 1961. gada “Vīnes konvencijas par diplomātiskajiem sakariem” pieņemšanai) un tā izmaiņas pēc šīs konvencijas stāšanās spēkā.

³⁶⁸ Sīkāk skatīt: [Lerhis A.] Ieskats .. – 25.–27. lpp.

NOBEIGUMS

Līdzīgi kā daudzi procesi Latvijas vēsturē, arī valsts diplomātiskā dienesta tapšana notika samērā sarežģīti, to skaitā arī resora organizatoriskā attīstība. Ārlietu dienesta izveidē var izdalīt vairākus posmus, kuros vērojamas jaunas kvalitatīvas un kvantitatīvas iezīmes.

Pirmā pasaules kara beigu posmā līdz ar kara apstākļu izraisīto lielo Eiropas impēriju sabrukumu radās labvēlīgi apstākļi daudzu Austrumeiropas tautu pašnoteikšanās centieni īstenošanai. Sākotnēji starptautisko sabiedrību varēja informēt ar emigrācijā dzīvojošo savu tautu pārstāvju dibinātu privātu informācijas biroju starpniecību, taču apstākļi uzlabojās – un radās iespēja dibināt tiešus kontaktus ar citu valstu politiķiem un diplomātiem, kas veicināja savas tautas valstiskuma veidošanas politiska atbalsta meklēšanu. Šī labvēlīgā pāreja rosināja veidot iecerēto nākošo neatkarīgo valstu pirmās ārlietu struktūras.

Latvijas ārpolitiskais dienests pamatā tika izveidots tā attīstības pirmajā posmā – no 1917. gada beigām līdz 1919. gada decembrim. Tajā bija daudz kvalitatīvo un it īpaši daudz kvantitatīvo izmaiņu, tāpat kā ārējo, galvenokārt ierobežojošo faktoru ietekmju. Dienesta veidošanās posma pirmajā apakšposmā (“priekšvēsture”; 1917. g. beigas – 1918. g. 17. nov.) latviešu privāto informācijas biroju Rietumeiropā kara gados aizsākto darbu turpināja informācijas birojs Petrogradā, drīz priekšplānā izvirzot cīņu par Latvijas valstisko neatkarības ideju samērā plašas, tomēr vēl nevalstiskas organizācijas – Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes (LPNP) – līmenī. Padomei uzsākot ārpolitisko (diplomātisko) kontaktu dibināšanu, līdz ar tās pirmās ārējo sakaru struktūras – Ārlietu nodaļas – nodibināšanu aizsākās nākamā ārpolitiskā dienesta izveide. Diplomātijas virziens politiski iedarbīgākā līmenī līdzšinējo informatīvās darbības virzienu ārzemēs kvalitatīvi papildināja.

Pirmajam LPNP pilnvarotajam pārstāvim Z. Meierovicam panākot vēl pirms valsts proklamēšanas viņa pārstāvētās organizācijas un viņa kā neoficiāla diplomātiska

pārstāvja Lielbritānijas valdības atzišanu, radās iespēja darboties pirmajai Latvijas pārstāvniecībai jau kā topošā ārlietu dienesta pirmajai kādas lielvalsts atzītai iestādei, iegūstot diplomātisku kvalitāti. Lielbritānijas *de facto* atzinums piešķīra šai pārstāvniecībai valstiska statusa iezīmes.

Posma otrajā apakšposmā – no 1918. gada 18. novembra līdz 1919. gada jūnijam – Latvijas valsts proklamēšana pavēra iespēju ārpolitiskā dienesta pakāpeniskai izveidei par valsts dienestu. Tā kā ārlietu resoram trūka centrālās iestādes – Ārlietu ministrijas, radās vajadzība realizēt resora dalītās vadības principu: Ministru prezidents darbojās valsts iekšienē un diplomātiskā dienesta vadības centrs – ārzemēs ārlietu ministra vadībā. Vairāku informācijas biroju pakļautības maiņa un to tīkla tālāka izveide ārlietu resora interesēs un pakāpeniska iekļaušanās tā struktūrās, kā arī paralēli notiekošais diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību veidošanas process dažos gadījumos, izejot vispirms informācijas biroju vai arī pusdiplomātisku pārstāvniecību stadiju, bija vēl viena no dienesta attīstības iezīmēm.

Dienesta attīstības īpatnība bija arī Ārlietu ministrijas kā resora centrālās iestādes nodibināšana pēc pirmo diplomātisko pārstāvniecību izveidošanas ārvalstīs. Ministrijas izveidošana iezīmēja resora attīstības trešo apakšposmu – no 1919. gada augusta līdz decembrim. Ar diplomātiskā dienesta kvantitatīvu palielināšanu radās jaunas iespējas resora strukturēšanai, tā vadības mehānismu noregulēšanai un darbības virzienu izvēršanai, lai nodrošinātu valsts ārpolitikas izstrādi un īstenošanu. Personāla komplektēšanu un struktūru optimizāciju ietekmēja tam atvēlētā laika ierobežotība. Sākotnējā kvantitatīvā izaugsme kopumā radīja priekšnoteikumus dienesta darbības izvēršanai ārlietu resoriem tradicionālos virzienos un vēlākam kvalitatīvam progresam – darbinieku profesionalitātes pieaugumam. Valsts starptautiskas atzišanas aizkavējums ierobežoja jauno pārstāvniecību statusu un darbības iespējas starpvalstu diplomātiskajos sakaros, savukārt diplomātisko misiju darbinieku iesaistīšanās atzišanas panākšanā noteica un veicināja to darbības efektivitātes pieaugumu.

Parlamentārisma posmā – no 1920. gada līdz 1934. gada maijam – ārlietu resors iekļāvās Latvijas kā jaunas demokrātiskas valsts celtniecības modelī, cenšoties savos ietvaros savienot ikvienam dienestam raksturīgu noteiktu hierarhiju un disciplīnu ar samērā demokrātisku un koleģiālu vadības stilu. Dienesta administratīvā attīstība šajā periodā turpinājās kā nepārtraukts optimālo variantu meklējumu process jaunā darbības nozarē, tas reizē atainoja pieredzes uzkrāšanu dienesta struktūrvienību izveidē un to kompetenču sadalē un norobežošanā. Pozitīvs ārējs faktors, kas radīja priekšnoteikumus diplomātisko pārstāvniecību darbībai jaunā kvalitātē, bija sūtniecī-

bu statusa iegūšana pēc Latvijas valsts starptautiskās atzīšanas. Goda konsulāro pārstāvniecību tīkla attīstība radīja Latvijas valstisko interešu klātbūtni daudzās pasaules pilsētās. Nelielais finansējums ārlietām Latvijā, kurš relatīvi atpalika no daudzu citu nelielu valstu ieguldījuma šajā nozarē, daļēji ierobežoja gan kvantitatīvo, gan kvalitatīvo resora izaugsmi. Dienesta attīstība parlamentārisma posmā bija galvenokārt valsts iekšēju attīstības faktoru izraisītu pasākumu virkne, valstij atrodoties relatīvi mierīgā starptautiskā situācijā. Ārlietu resora darbība nereti lielā mērā bija atkarīga no subjektīviem faktoriem – tās augstāko amatpersonu, īpaši ministru aktivitātes un ieguldījuma, dažreiz pat viena cilvēka iniciatīvas un talanta vai arī otrādi – to trūkuma. Politisko partiju spēku samērs parlamentā ļāva par ārlietu ministriem kļūt politiskiem darbiniekiem, nevis karjeras diplomātiem ar pieredzi.

Autoritārisma posmā – no 1934. gada 15. maija līdz 1940. gada 16. jūnijam – diplomātiskā dienesta politiskās vadības līmenī bija labvēlīgas iespējas “vadoņības laikmeta” izpausmēm ārlietās. Valsts ārpolitisko vadību veidoja tikai divas amatpersonas – Valsts un Ministru prezidents vienā personā un ārlietu ministrs. Līdz ar to Latvijas ārpolitika lielā mērā īstenojās divu amatpersonu priekšstatu ietvaros. Taču kopumā tas netraucēja turpināt resora iepriekšējā attīstības posmā aizsāktos darbības optimizācijas procesus. Pēdējo lielāko ĀM reorganizāciju, tāpat kā vairākus citus pasākumus resora attīstībā starpkaru neatkarības perioda pēdējos gados no jauna izraisīja ārējie apstākļi – starptautiskās situācijas saasināšanās. Ārlietu resora turpmākā pārstrukturēšanās skāra vienīgi pārstāvniecības ārzemēs. Otrā pasaules kara priekšvakarā un tā sākumā vairāku Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību, kuras atradās Itālijas, PSRS un Vācijas okupētajās teritorijās, piespiedu likvidācija samazināja sūtniecību skaitu un apturēja goda konsulāro pārstāvniecību skaita pieaugumu, līdz ar to mazinot kopējo resora darbības efektivitāti. Jaunu pārstāvniecību atvēršana pilnībā nekompensēja līdzšinējo pārstāvniecību likvidāciju. Pieaugošie sakaru traucējumi un saņemtās informācijas nepilnīga izmantošana, subjektīva rakstura trūkumi valsts ārpolitiskās vadības darbībā, kā arī sūtniecību drošības, taupības un citas problēmas neveicināja tālāku un izvērstāku ministrijas darbības kvalitātes uzlabošanu.

Latvijas neatkarības starpkaru perioda Ārlietu ministrijas likvidācijas posmā padomju okupācijas un aneksijas apstākļos – no 1940. gada 17. jūnija līdz 1941. gada pavasarim – visjūtāmāk izpaudās diplomātiskā dienesta kā valsts izpildvaras sastāvdaļas atkarība no valsts politiskās vadības lēmumiem. Informācijas ierobežotība sakaros starp centru un pārstāvniecībām šajā posmā sasniedza maksimālo izpausmi no resora izveidošanas. Tomēr krasi izteiktu kolaborācijas piemēru ārzemēs esošo

Latvijas diplomātu vidū nebija. PSRS realizētie centieni izbeigt Latvijas Republikas ārpolitisko darbību, kā arī centrālās iestādes un daļas pārstāvniecību ārzemēs likvidācija, ārlietu darbinieku atstādināšana no amata un viņu represēšana iznīcināja ārlietu dienesta līdzšinējo struktūru, būtiski samazināja tā personālu un pārstāvniecību tīklu. Tomēr padomju iestādes nespēja novērst vairāku "nepaklausīgo" Latvijas Republikas pārstāvniecību darbības turpināšanos ārvalstīs. Turpmāk tās īstenoja savas aktivitātes kardināli izmainītos un ļoti ierobežotos apstākļos.

Kopumā Latvijas neatkarības starpkaru periodā Ārlietu ministrijas vadītais diplomātiskais dienests mainīgos, bieži vien nelabvēlīgos starptautiskos apstākļos nepārtraukti piedalījās valsts drošības problēmu risināšanā un plašā diapazonā īstenoja Latvijas ārpolitiku. Ārlietu ministrija nozīmīgi veicināja arī Latvijas valsts saimniecisko izaugsmi, aizstāvēja valsts un tās pilsoņu intereses, rūpējās par Latvijas tēla pievilcību pasaulē, vairoja tās politisko un saimniecisko prestižu. Šādā situācijā dienests veidojās vairāku secīgu attīstības posmu gaitā. Tā darbiniekiem uzkrājās agrāk nepieejamā pieredze. Tika labotas pieļautās kļūdas, veidojās savas valsts diplomātiskās tradīcijas. Vienlaikus izvērsās centieni pārvarēt starptautiskās situācijas nelabvēlīgo ietekmi, kā arī Latvijas sabiedrības neizpratni par ārlietu resora darbību. Tomēr, īpaši autoritārisma posmā, ne vienmēr izdevās novērst ārpolitiskās vadības politisko lēmumu kļūdas.

Valsts okupācijas un aneksijas apstākļos Latvijas Republikas diplomātiskais dienests kā vienīgā valsts izpildvaras iestāde ierobežotā apjomā turpināja darboties ārzemēs piecus gadu desmitus. Kamēr dzimtenē valdīja svešas varas, tas uzkrāja jaunu un salīdzinājumā ar *de facto* neatkarīgām valstīm atšķirīgu diplomātiskā darba pieredzi un tādējādi veicināja valsts neatkarības pilnīgu atjaunošanu 1991. gadā. Dienesta darbības specifika šajā periodā ir reāls apstiprinājums unikālajai situācijai, kad Latvijas valsts *de iure* turpināja pastāvēt un PSRS īstenoto valsts okupāciju un aneksiju lielākā daļa pasaules valstu neatzina par likumīgu. Tātad, ņemot vērā, ka dienests sāka veidoties pirms valsts proklamēšanas, attīstījās starpkaru periodā, saglabājās ārzemēs Latvijas okupācijas un aneksijas gados un kopš neatkarības atjaunošanas darbojas pilnā apjomā, var apgalvot, ka Latvijas Republikas ārlietu resora darbības laiks ne tikai vairākkārt pārsniedz pētījumā analizēto Latvijas neatkarības starpkaru periodu (pirmo neatkarības periodu), bet arī pašas valsts pastāvēšanas laiku. Latvijas ārlietu resora pieredze ir Latvijai nozīmīga pētniecības tematika, tā bagātina arī Eiropas un pasaules diplomātisko dienestu kopējo pieredzi.

Ainārs Lerhis

**FOREIGN SERVICE
OF THE REPUBLIC OF LATVIA
(1918-1941)**

Summary

1.

**Organisation of the Foreign Service
and Ministry of Foreign Affairs of Latvia**

In general outlines the foreign service in Latvia took shape during the first stage of its development (from the end of 1917 till December 1919). In the process of formation it underwent many qualitative and especially quantitative changes, as well as suffered from the influence of external, for the most part restricting factors. This stage of development of the foreign service can be divided into three substages. During the first of them (prehistory; end of 1917 - 17 November 1918) the representatives of Latvian bourgeoisie organised Latvian Information Bureau which was situated in Petrograd (St. Petersburg). The Office continued the work which had been started by Latvian private information bureaux in Western countries during World War I. In a very short time the employees of the Bureau set up a new organisation - Latvian Provisional National Council (LPNC), which, regardless of its large membership, still was not a state organisation, and proclaimed their aim to found an independent state.

The foundation of this organisation was of great importance on the international scene as well. Although the attempts to gain full rights for its representatives had failed, still it was the first Latvian organisation endowed with the rights to establish contacts with foreign governments. The Foreign Department of the LPNC was the first foreign policy structure, the starting point of organising a mechanism designed for carrying out foreign policy. The Foreign Department was the first Latvian institution to make diplomatic contacts, yet it had no diplomatic status. The fact that Latvian representatives authorised by the LPNC had an opportunity to talk to Western diplomats and be heard had a vital importance at the earliest stages of the

organisation of the foreign service in Latvia. Although the LPNC had not proclaimed itself existent higher authority and had not executed its power, it began organising the foreign service in Latvia already before the proclamation of the state.

At the same time the number of information bureaux abroad increased, as well as the scope of propaganda and information work they carried out in the interests of Latvia and Latvian people. Thus the foundations of two main courses of activities pursued by Latvian representatives abroad were laid – namely, diplomacy and information. Diplomacy added to the previous course of information work and raised it to a new, politically more effective level.

Beginning with the end of July 1918, the foreign structure started to acquire diplomatic qualities. It is explained by the successful activities of the first Latvian diplomatic representative abroad – plenipotentiary of the LPNC in Great Britain Zigfrīds Meierovics. He succeeded in gaining the recognition of Great Britain for the LPNC which was not Latvian provisional government. By receiving Meierovics in the quality of an unofficial diplomatic representative and by recognising the LPNC represented by him as *de facto* independent institution, Great Britain gave a chance to the first Latvian diplomatic representatives to begin their activities already before the proclamation of the Republic of Latvia. It was the first institution of the would-be Latvian foreign service, which had been officially recognised by some power. This recognition bestowed upon the representatives already had some features of a national status. The activities began by the LPNC were continued by the People's Council founded on 17 November 1918. The replacement of a formerly recognised organisation by a new institution still did not cause Latvia any serious complications in the international scene.

The second substage of the stage in question (from 18 November till June 1919) was ushered in by the proclamation of the Republic of Latvia on 18 November 1918. The day after Zigfrīds Meierovics was appointed the first Minister of Foreign Affairs in the Provisional Government. After the proclamation of the state the beginnings of the foreign service gradually developed into a public service institution of Latvia. At this time the diplomatic service of the Provisional Government functioned abroad, but the carrying out of the foreign policy in the territory of Latvia was aggravated due to foreign occupation. At the end of 1918 the intention to organise the Ministry of Foreign Affairs in Riga was not carried out because of complicated internal and external situation. As there was no Ministry of Foreign Affairs, i. e. no central institution of the foreign service, there arose necessity to put into practice the principle of shared management of the foreign office. Until July 1919, the traditional functions of

a Ministry of Foreign Affairs (MFA) were fulfilled by the Minister of Foreign Affairs, but the duties of a minister of foreign affairs in the interior of the country – part of the territory of Latvia controlled by the Provisional Government – actually were fulfilled by the President of Ministers. But it was already at this time that the Provisional Government began appointing the first representatives of Latvia abroad.

While in London, later on in Paris, the Minister of Foreign Affairs of Latvia organised the foreign service and managed its work. In fact, it was the centre of management of the foreign service abroad which maintained contacts and coordinated its functioning with the Provisional Government. The organisation of Latvian diplomatic service was carried out by putting into shape and improving its organisational structures, and at the same time defending the interests of the state, first of all by appealing to other states to recognise Latvia's statehood *de facto* and *de iure*. A special way of representing the interests of Latvia was sending an unofficial delegation to the Paris Peace Conference. During this "Paris period" Meierovics paid great attention to the foundation of Latvia's diplomatic and consular representations, as well as to the improvement of the network of the information bureaux in Western Europe. In 1919–1920, on the basis of several information bureaux some of the first diplomatic and consular representations were organised. Organisation of information bureaux and their activities in the interests of the foreign office, as well as gradual incorporation of these bureaux into its structure was another characteristics of the development of the foreign service. The fact that in this way the continuity of the activities of the Provisional Government had been ensured had a significant meaning both for home and foreign affairs of Latvia. Latvian diplomats began to solve specific international relationship issues for the first time in history.

Another peculiarity in the development of the foreign service in Latvia was the foundation of the Ministry of Foreign Affairs as the central institution of the establishment after the setting up of the first diplomatic missions abroad, as well as the return of the Provisional Government and Zigfrīds Meierovics to Riga. Organisation of the Ministry marked the third substage (August – December 1919) of the first stage. Increase in the number of employees opened new possibilities for the improvement of the scheme of the foreign office, adjustment of the mechanisms of management and development of the various courses of activities, in order to ensure the working out and realisation of the foreign policy of the Latvian state. In the first half of August the organisational constituents of the Ministry were made up, till September political, economic, juridical and consular structures were organised to which some more units were added by December. In the working out of the scheme

of the MFA experience of other countries was made use of. On the whole the initial quantitative growth created the necessary preconditions for the expansion of the activities in the directions traditional of the foreign service as well as for the later qualitative development. The process of staffing was complicated, because the native population of Latvia had no experience in the diplomatic work, but the structures of the Ministry had to be made up in a short time. This caused a great fluctuation in the supply of personnel, but in general the competence of the employees steadily grew. The most apt for the diplomatic work, as it turned out, were people with the experience in social and political struggle and a good education. In the summer of 1919, the Latvian diplomatic and consular representations abroad were subordinated to the Ministry of Foreign Affairs. The delayed international recognition of the state set limits to the status of the new representatives as well as to the possibilities of founding new diplomatic contacts, but by joining in the activities aimed at the attainment of international recognition the employees of legations, on the other hand, determined and stimulated the increase in the effectivity of the functioning of these representations. The completion of organisation of the foreign service in Latvia at the end of 1919 can be considered as the completion of the first stage of the development of this service.

2.

Development of the Foreign Service and Its Functioning in Parliamentary Latvia

After the formation of the MFA had been completed the organisation of the foreign service activities was structured according to the principles observed in the practice of foreign services in other countries. The formation of the Ministry ensured the functioning of the foreign office in its full capacity, created the necessary preconditions for the development of the foreign service's activities in several important directions. During the Parliamentary stage (from 1920 till May 1934) the MFA joined in the model of the construction of Latvia – a new democratic state, trying to combine within its frame a certain hierarchy and discipline characteristic of each public service with a very democratic style of management. The foreign service was responsible for its activities to the Parliament. The foreign policy of Latvia developed under the influence of several political forces and public services. During the Parliamentary stage it was impossible to make individual decisions, there existed an elaborated system of supervision which at times due to lack of

understanding of specific features and because of different political interests even hindered the functioning of the foreign service. Administrative development of the service continued as an evergoing process of search for optimal variants in the functioning of a new branch of public activities; at the same time this process also reflected the accumulation of experience in the formation of the structural units of the foreign service and in the division and dissociation of their competences. The functioning of the service was influenced also by both objective and subjective factors (stimulating or restricting) which made to choose the variants of further development of the service feasible at each definite moment.

The functioning of the foreign service in Latvia was improved under complicated internal and external conditions: the first steps in its development had to be combined with the struggle for the foundation, recognition and existence of the new state, as well as the defence of the rights and interests of the Latvian citizens. There was no time for Latvian diplomats to acquire specific theoretical knowledge, therefore they had to acquire it together with practical experience. Noticeable contribution of the employees of the foreign service in many cases was overshadowed by ignorance and lack of understanding about the specifics of diplomatic work and its necessity for Latvia which prevailed in the society. Even the Latvian intellectuals often could not understand the importance of this work. During the first years of its existence the Ministry especially suffered from the difficulties of preparing highly skilled professionals.

The foreign service was a part of the system of state institutions, and, regardless of the above criticism, it became one of the most important constituents of this system.

Experience gained in the early 1920s laid a foundation for a period of intensive work in the future. Regardless of objective conditions and subjective mistakes, the efforts devoted to the development of the foreign service became the basis which permitted to overcome further challenges of the foreign policy in the 1920–30s. In the coming years of the Parliamentary stage the development of the service was mostly a succession of activities determined by the inner factors of the development of the state which found itself in a relatively peaceful international situation.

According to earlier intentions, the activities of the foreign service had to be carried out on a large scale, with a prospect of further expansion in future. Unfortunately, already in the early 1920s the Ministry had to be reorganised due to lack of finances. The scheme of the Ministry underwent substantial changes: the number of departments was cut down to two, namely *Administrative and Juridical* and *Political and Economic*. Further structural changes took place within the frame

of the above departments. Scanty finances allotted to the foreign service were relatively poorer than in many small countries and partially restricted both quantitative and qualitative growth of the foreign office. Lack of resources was a permanent obstacle to the extension and development of the MFA, which to a great extent can be explained by the fact that parliamentarians did not understand the specifics of the foreign service's functioning, and sometimes their attitude to it was thoughtless. Therefore it turned out impossible to open several of the planned representations, and at times the strict economy even caused awkward situations for Latvian diplomats taking part in the procedures of international relationships.

During 1920–30s different bills were worked out regulating the activities of the foreign service. Especially scrupulous reclamation was necessary in order to ensure successful activities of consular representatives. Nevertheless, the working out of the constitution or system of the MFA lasted throughout the 1920s as it was hindered by uncertainties and delay in the drawing up of the law on the constitution of the ministries. The division of functions of the higher foreign service officials was variable and unstable as well.

The activities of several ministers and other higher officials played a significant role in ensuring the effective functioning of the foreign service. Special mention deserve ministers who had the most influence on the functioning of the service and had gained international recognition as well, namely Zigfrīds Meierovics, Felikss Cielēns and Vilhelms Munters. The functioning of the MFA often depended just on these subjective factors – activity and contribution of the leaders of the foreign service, in some cases even on the initiative and talent of a single person or, on the contrary, lack of these qualities. Correlation of forces among the political parties in Saeima sometimes presented an opportunity to become ministers of foreign affairs to political figures, not to career diplomats.

One has to agree to the popular statement that the most noticeable success in the foreign policy of Latvia was gained under the guidance of the Minister of Foreign Affairs Zigfrīds Meierovics in the early 1920s when peace treaties with Russia and Germany were signed along with border treaties with the neighbouring countries, international recognition of Latvia achieved and its entering into the League of Nations and other international organisations carried out, and several international conferences held in Riga. During the first years of independence the conception of Latvia's foreign policy was worked out (though not in the form of an official document) along with the main directions of the activities of the MFA: establishment of political and economic relations with foreign countries; defence of the interests and rights of

Latvian citizens; drawing up and signing of international treaties, as well as joining to international conventions; ensuring the activities of Latvian diplomatic and other representatives in the international organisations; information and propaganda work. The role and influence of the foreign office as one of the "power structures" continued to grow, as it took part in the solution of problems related to strengthening the state's security system. Thus the MFA strengthened its positions as the main institution in the field of foreign contacts of Latvia. In general outlines the Ministry developed and strengthened different courses of activities characteristic of all the foreign services.

Several years after the tragic death of Zigfrīds Meierovics, a diplomat of European scale, the activities of the MFA became less effective. As a definite evidence to the uncertainty prevailing in the work of the Ministry temporary introduction of the post of the manager of foreign affairs in 1925–1926 must be mentioned. Besides the activities of the foreign establishment were influenced by frequent changes in the Government and Cabinet of Ministers as well.

After the international recognition of Latvia (1921) its diplomatic missions acquired the status of legations. The process of formation of the legations was diverse. During the first years of the foreign office there existed unofficial missions and temporary representations (delegations) as well. Due to cutting down of budget Latvia had to close down for several years some important legations which caused perplexity in the countries of residence; nevertheless, the Latvian Government managed to avoid the liquidation of some more legations. The number of legations stopped growing already in the mid-1920s, but the network of consular representations continued to develop together with honorary consulates. The development of the network of honorary consular representations guaranteed to Latvia the ensurance of its national interests in many cities of the world. Yet the possibilities to involve in the consular service the Latvians residing abroad turned out to be rather limited.

At first one of the most important directions in the activities of the foreign service was adjustment and development of relations with Soviet Russia. During the years of Civil war Latvian diplomatic and consular representatives in the regions of Russia and the former "provinces" of the Russian Empire had to work under especially dangerous and difficult conditions as the lives of the representatives were constantly endangered, in some territories the government used to be overthrown for several times; due to adverse and changeable conditions the mailing of the consular credentials was delayed, therefore the status of the representatives was uncertain or unofficial there. Nevertheless, the Latvian representatives had to do all they could in order to save the lives of Latvian citizens and to ensure their rights and interests,

as well as to salvage their property. This explains why consular representatives and special representatives in the refugee matters sometimes had to solve also such problems related to the sphere of diplomacy which under normal peacetime conditions they would not be obliged to deal with. Some of the representatives were killed while fulfilling their official duties. This is a heroic page in the history of the foreign service in Latvia, inadequately appreciated up to now.

3.

The Foreign Service under the Authoritarian Regime

After the coup d'état on 15 May 1934 a new stage in the activities of the MFA set in which lasted till 16 June 1940. Up to that date politicians did not appreciate the foreign policy carried out by the MFA and did not understand the necessity of a larger budget for foreign service, besides its functioning was hindered also by disagreement among the largest political parties, but after that the foreign service acquired "permanent, stable, but narrow circle" of political leaders. The activities of the Ministry were increasingly and negatively affected by cutting down of the number of the leading figures in foreign policy, lack of discussions on foreign affairs and democratic supervisions, restriction of the role of legations, voluntary narrowing of the available sources of information etc. The fact that the President of Ministers Kārlis Ulmanis continued to be Minister of Foreign Affairs during 1934–1936 had a negative influence as well, because he had not enough time for management of foreign affairs. The actual manager of foreign affairs at that time became Secretary General of the Ministry Vilhelms Munters who carried out the foreign policy designed by Kārlis Ulmanis. The appointment of Vilhelms Munters as Minister of Foreign Affairs according to the solely will of Kārlis Ulmanis was a phenomenon characteristic of the authoritarian regime. The above two officials formed all the political leadership at the time, but the higher officials of the Ministry were excluded from the process of significant decision making. "The Munter factor" had an ongoing influence on the activities of the Ministry during the given period.

Yet several positive tendencies which had started during the previous stage of development were maintained alongside with optimisation processes. While improving the network of diplomatic and consular representations, more and more attention was paid to the solution of problems related to the status of legations and finding of honorary representatives appropriate for working in the most remote places of the

world. The process of the improvement of bills regulating the functions of the MFA went on as well. The representatives of the MFA to the international organisations became to show a little more activity, temporarily gaining several posts. In the 2nd half of the 1930s a new generation joined the ranks of employees of the Ministry of Foreign Affairs.

Among the other achievements of Latvian diplomacy obtaining of the seat of non-permanent member (1936–1939) in the Council of the League of Nations must be mentioned. Unfortunately, the new possibilities were not made use of to a full extent, on the contrary, they were restricted and on some cases even discredited. The arrangement of Latvian Hall in the residence of the League of Nations in Geneva (1938) became an act of permanent value which did not lose its significance even during more than fifty years of Latvia's occupation. To a certain degree it applies also to the buildings bought by the Latvian state for the needs of legations. There could have been some more of them, if only the financial standing of the state and the political will of the Government had been greater at the time.

On November 1938, the MFA underwent its last big reorganisation. The external conditions – aggravation of the international situation – were among the factors that forced to start thinking about the improvement of the mechanism of functioning of the foreign service. This reorganisation was not cardinal, yet at the same time it was significant enough, because a third department was added to the central institution. The foundation of the Treaties department attested to the fact that the leaders of the Latvian foreign policy had decided to turn growing attention to working out and strengthening of the legal basis for interstate co-operation especially in the field of economic co-operation and trade. This was achieved during the following few months.

Alongside with the threat of the approaching war the issue of the further reorganisation of the foreign service became even more actual. Nevertheless, it affected only the representations abroad. Already before the beginning of the war Latvia was forced to close down several representations in German- and Italian-occupied countries, viz. in Austria, Czechoslovakia and Albania. In 1938–1939, the growth in the number of consular representations stopped. Even though the leadership of the MFA tried to rise the effectivity of Ministry's and representative's work, the Minister of Foreign Affairs held on to his own view and maintained that a wider discussion on the improvement of the foreign service's functioning is unnecessary. During the period of aggravation of the international situation no conferences of envoys were organised, so that it was impossible to discuss the issues of improving the activities of the Ministry of Foreign Affairs.

Yet under the conditions of authoritarian regime the Latvian MFA on the whole relied on its experience gained during almost two decades which really helped to reorganise the activities of the Ministry under conditions when World War II broke out. After the beginning of the war it was just some of the Latvian representations abroad which were the first to be influenced by the conditions of war, as there arose the issue of the security of legations. The loss of legation in Warsaw was the first loss Latvia had to suffer. Latvia still was not occupied, there were no hostilities going on in her territory, but the diplomats in several countries already worked under the conditions of war, and the possibilities of their functioning were becoming fewer and fewer. Later on Latvia was forced to close down some more consular representations in the territories occupied by Germany and the USSR; the situation of the representations was even more directly influenced by the consequences of the Molotov-Ribbentrop Pact. The Ministry of Foreign Affairs tried to compensate these effects by opening new representations in some remote continents as well. Still the new representations could not fully compensate the termination of the former ones. Facts attest to new, previously unforeseen problems; nevertheless, it must be stressed that the employees of the Ministry did not cease to look for new opportunities instead of the lost ones. Still the activities of the newly opened legation in Denmark turned out to be insufficient, and its staffing was not completed. Due to the occupation of several territories, disturbances in the communications and security measures carried out by the Latvian Government as to Latvian representation in Western countries, contacts among the Latvian representations and the central institution in Riga become increasingly difficult which was in sharp contrast to the growing necessity of receiving operations summary. The factor of restricted information increasingly affected the foreign service's functioning. At the moment when Latvia was occupied this factor played especially negative role. In May-June 1940, the envoys in Brussels and Paris were forced to leave their working places. The structures of the Ministry on their turn were forced to observe frugality.

The following two problems became especially actual: firstly, the increase in the international tension put forward ever higher demands on the level of the analysis of political events in the reports sent in by representatives; secondly, the new situation defined also necessity to revise the attitude of the state's political leadership towards incoming information. Under the conditions of the authoritarian regime the state's political leaders were not ready to revise cardinally their previous foreign policy and to analyse the new tendencies in the international situation. The reports of envoys in which they expressed anxiety in relation to the signing of mutual assistance treaty

between Latvia and the USSR were not taken notice of, to say nothing of appreciating them. The reports sent in by representatives were of no effect, and the endeavours of the employees of the MFA were useless because the political leadership of the state did not appraise the seriousness of the situation, delayed the decision making important to the security of the state and were not interested in hearing independent judgements of specialists in foreign policy. This was proved by delay in preparing the emergency powers to be used by legations in critical situations, imperfections in their contents and drawing up. The Ministry was forced to work under the influence of authoritarianism, insufficient information and lack of discussion on the issues of foreign policy, as well as under the influence of the Minister's personality. These problems did not add to further improvement of the quality of the foreign office's activities. Yet under the given conditions it was impossible for Latvia to have a strong influence on the course of events in the international scene and to achieve the realisation of its intention.

The last organisational changes in the staffing when there were only a few days left till occupation apparently spoke in the favour of the possibility for the Ministry to go on with everyday work. But in reality the Latvian Government and its political leadership were passive and full of illusions. Under such conditions it is not wise to blame the MFA as the only state institution responsible for this passivity and illusions, because decisions were made by the state's authoritarian political leadership, and the Ministry was dependent on political, not on organisational decisions. Yet the head of the MFA Vilhelms Munters, although he could give no orders, still was able to influence the President of the State and President of Ministers Kārlis Ulmanis' decisions on foreign issues.

4.

Liquidation of the Ministry of Foreign Affairs and Reducement of the Establishment of Diplomatic Service

The last stage in the activities of the MFA, but not in the activities of the Latvian foreign service of the above period, began with the occupation of Latvia carried out by the USSR on 17 June 1940 and ended with the liquidation of the Ministry. This process in the general outlines, but not completely, was finished by the spring of 1941. During the stage of closing down the Ministry under the conditions of Soviet occupation and annexation, the dependence of the diplomatic service as a constituent

of the state's executive power on political decisions of the government manifested itself to the highest degree. The decision of the Latvian Government to accept the ultimatum presented by the Soviets on 16 June and not to show either diplomatic or military resistance, as well as its refraining from sending instructions on emergency powers in the case of occupation, to a great extent determined also the fate of the Ministry of Foreign Affairs. Even in the case of military nonresistance, a diplomatic protest or an official declaration of the government, in which things would be called by their proper names, would have caused an important international resonance, besides it would be a foundation for the restoration of Latvia's independence in the future, although it would not ensure automatic independence. Under the conditions of the authoritarian regime, the circle of the people who took the above decision did not become wider even in spite of the threat of occupation. Even under the conditions of emergency there were no panel discussions, the Minister furnished with limited information even the higher officials of the MFA, the issues of foreign policy continued to be discussed along the same lines of authoritarian regime by only two officials who were not able to generate any new ideas. Kārlis Ulmanis apparently was not able or did not want to see the nuances and significance of a diplomatic protest in the situation of emergency. At the moment of occupation the Latvian Government did not inform the people about the real situation and the course of events in the state, neither did it charge the representatives abroad with the task to protest against the Soviet occupation and to inform the world about the real course of events in Latvia. The protests of Latvian envoys expressed later was the initiative of the diplomatic representatives themselves. Yet the decision of the Latvian political leadership to show no resistance to the occupants on no account lessens the full responsibility of the USSR for the occupation and the ensuing annexation of Latvia.

In the occupied Latvia the management of the MFA was changed, and from now on its activities were dictated by the pro-Soviet puppet government, although Latvia formally continued to be an independent state for almost two months after the occupation. Lack of new instructions, as well as Kārlis Ulmanis' holding the former post of the President of the State confused the Latvian diplomats abroad. On the one hand, they realised that the government had lost its rights of disposal, but, on the other hand, continued to respect Kārlis Ulmanis who had remained in his post, and hoped for an anti-occupation protest expressed by him. In the appraisal of the activities of the Latvian diplomats abroad the factor of the limited information must be taken into consideration, as well as the circumstance that their duty was to fulfil instructions given by the government. At this stage the limitation of information

in the contacts among the central institution and the representations reached its maximum since the organisation of the foreign service. Yet there were no outstanding examples of collaborationism among the Latvian diplomats residing abroad. The efforts of those diplomats to contact Riga and the puppet government set up by the USSR cannot be considered collaborationism. The USSR with the help of the puppet government carried out gradual restriction of foreign contacts and tried to put an end to the foreign policy existent in the Republic of Latvia. At the same time "breaking up of the bourgeois State apparatus" was realised along with dismissal of the employees of the foreign service and repressions against them.

The liquidation of the MFA actually began already on July 1940; in the early August, after the incorporation of Latvia into the USSR (5 August), the liquidation of diplomatic and consular representations began as well. The Cabinet of Ministers of the Latvian SSR dismissed the diplomats who had disobeyed its orders, in the contacts with the governments of Western countries had protested against occupation and had not returned to Latvia. During the process of liquidation the People's Commissariat of Foreign Affairs of the USSR whose headquarters were in Moscow was not interested in furnishing the liquidators of the Ministry appointed by the puppet government in Riga with complete information on the taking over of the Latvian representations and in sending them the lacking documents for completion of the liquidation work, because in this case they would be forced to acknowledge the failure in the taking over and liquidation of several representations. Apparently, more precise information on the completion of the liquidation of the MFA even nowadays must be looked for in the archives of the People's Commissariat of Foreign Affairs of the former USSR in Moscow.

The efforts of the USSR to put an end to the foreign activities of the Republic of Latvia, as well as the liquidation of the central institution of the foreign service and some of the representations abroad, dismissal of the employees of the foreign service and repressions against them annihilated the previous scheme of the foreign service and dramatically reduced its staff, as well as the network of the representations. The liquidation of the MFA in the occupied territory was unavoidable, yet the Soviet power did not managed to fully extinguish the foreign contacts of Latvia. Latvian representatives in those Western countries, the governments of which did not object to the continuation of their activities, were "unattainable" for the Soviet authorities. The Soviet Union managed to close down only a part of the Latvian diplomatic and consular representations abroad, but it did not succeed in the interruption of the activities of several "disobedient" representatives. They continued their activities under radically changed and extremely limited conditions. Therefore it is possible to draw a

conclusion that the MFA in Latvia was liquidated, but the diplomatic service – only reduced. The Soviet Union had planned the complete liquidation of the diplomatic services in the Baltic States, but, after having to do with several insurmountable international and organisational problems, failed to achieve this aim.

Generally speaking, during the period of Latvia's independence between the two World Wars the diplomatic service, headed by the MFA, regularly took part in the solution of the state's security problems and carried out a wide range of activities in the Latvian foreign policy. The Ministry of Foreign Affairs gave significant contribution to the economic growth of Latvia as well as defended the interests of the state and its citizens, took care of the image of Latvia in the world, and added to its political and economic prestige. Under such conditions the foreign service went through a succession of stages of development. The employees gained the necessary experience, learned from their mistakes and corrected them, and founded the diplomatic traditions of the state. At the same time efforts developed to overcome the influence of adverse international situation, as well as lack of understanding of the specifics of the foreign service activities prevailing in the society. Yet, especially during the authoritarian regime, the efforts to eliminate erroneous political decisions made by the political leadership was not always a success.

The diplomatic service of the Republic of Latvia as the solely institution of executive power continued its limited range of activities abroad for about 50 years. While the homeland was under the rule of occupation authorities, it gained some new and, in comparison with *de facto* independent countries, also different experience in diplomatic work and thus advanced the complete restoration of Latvia's independence in 1991. The specific character of the foreign service activities is a real affirmation of the unique situation that the Republic of Latvia continued her existence *de iure*, and most of the countries in the world did not consider her annexation to be lawful and just. Thus, taking into consideration the fact that the foreign service in Latvia had started to develop already before the proclamation of the independence, improved during the period between the two World Wars, continued abroad during the occupation of Latvia and regained its full scope of activities since the restoration of the independence, it can be maintained that the period of functioning of the foreign service in the Republic in Latvia not only several times exceeds the period of independence between the two World Wars analysed in the given book, but also somewhat exceeds the period of existence of the state itself. The experience gained by the Latvian foreign service enriches the common experience of European and the world's diplomatic services as well.

AINĀRS LĒTĪS
FOREIGN SERVICE OF THE REPUBLIC OF LATVIA
1918-1941

Institute of the History of Latvia Publishers
Riga 2005

Latvijas Vēstures Institūta izdevums
Atbildīgais izdevums: I. Riga, LV-10001305, Reģistrācijas nr. 4000001305
Izdevuma Valsts izdevniecība "Latvijas Vēsture"
O. Vācietis nr. 43, Rīga, LV-1001
Izdevuma "Latvijas Vēsture" izdevuma nr. 12, Rīga, LV-1000

Latvijas A. 1918-1941. Latvijas Republikas ārlietu dienests 1918-1941. Rīga: Latvijas vēstures
institūta izdevums, 2005. - 326 lpp. + 32 lpp. il.
ISBN 9984-601-32-1 GDK 37(473.005)(043.7)1918/1941

Ainārs Lerhis

FOREIGN SERVICE OF THE REPUBLIC OF LATVIA
1918–1941

Institute of the History of Latvia Publishers
Riga 2005

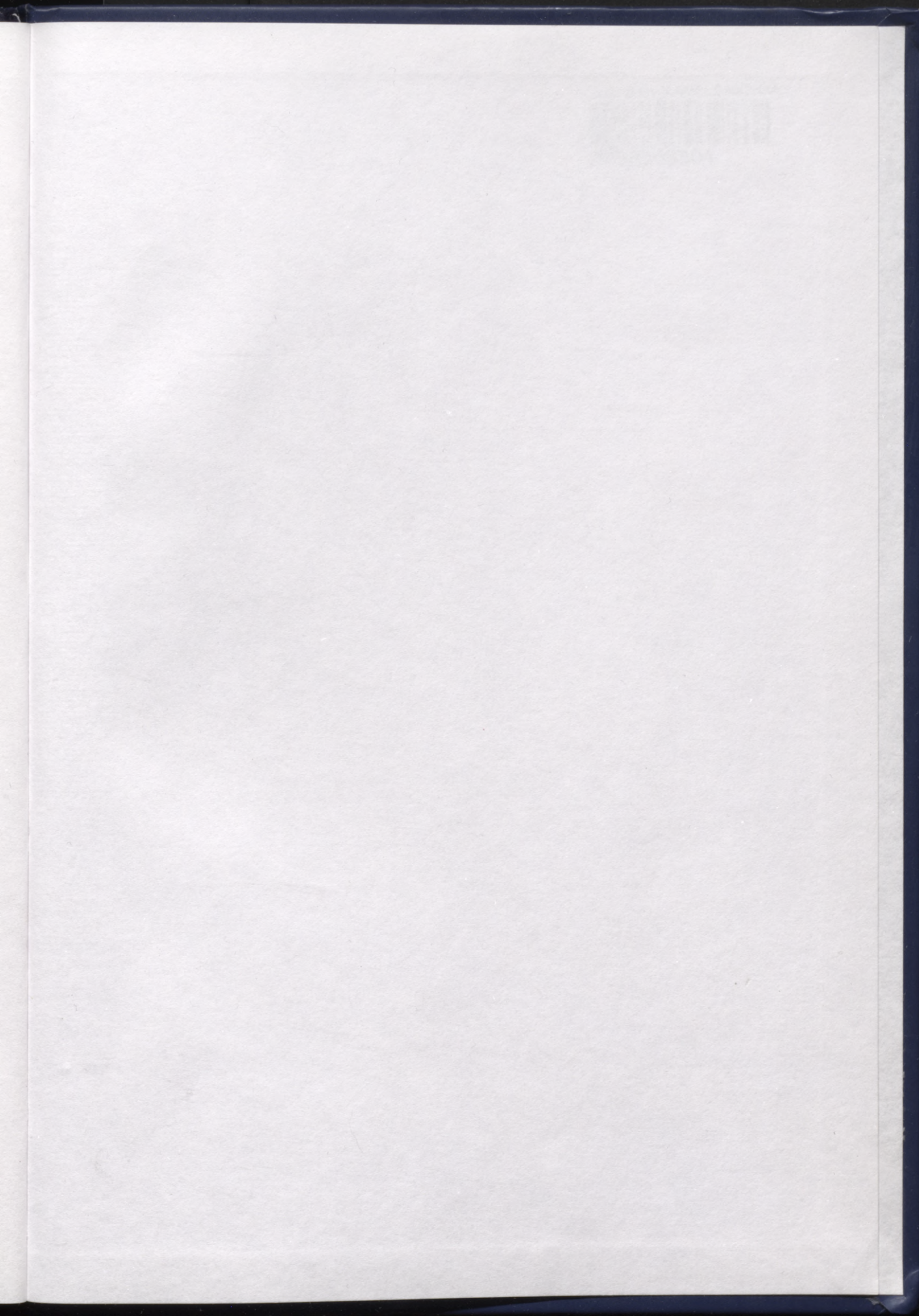
Nodibinājums "Latvijas vēstures institūta apgāds",
Akadēmijas laukumā 1, Rīgā, LV-1050/1202. Reģistrācijas nr. 40008064387.
Iespiesta Valsts zemes dienesta poligrāfijas daļā "Latvijas karte",
O. Vācieša ielā 43, Rīgā, LV-1004.
Iesietā a/s "Paraugtipogrāfija", Puškina ielā 12, Rīgā, LV-1050.

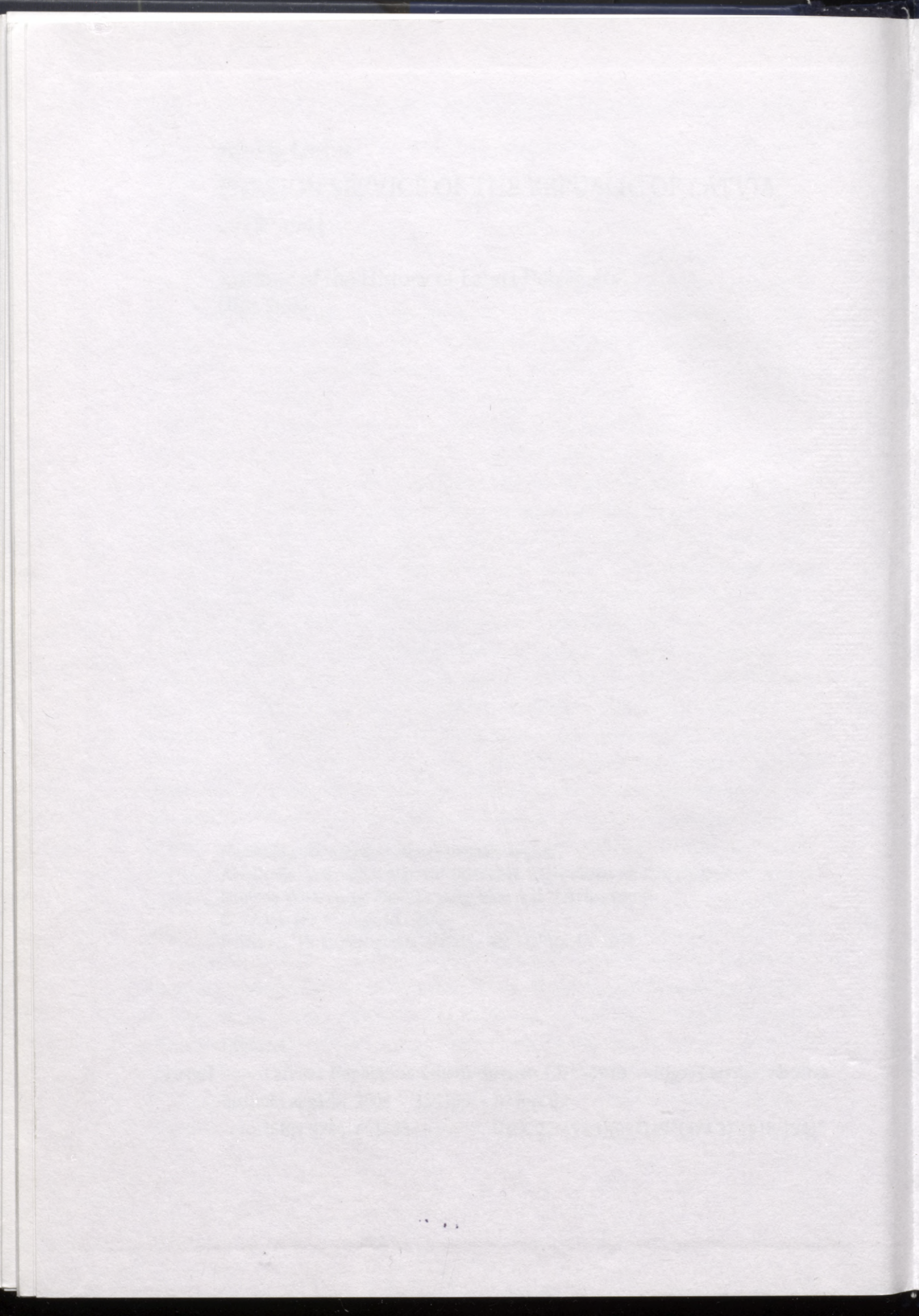
Lerhis A.

Le 664 Latvijas Republikas ārlietu dienests. 1918–1940. – Rīga: Latvijas vēstures
institūta apgāds, 2005. – 326 lpp. + 32 lpp. il.

ISBN 9984-601-33-1

UDK 27(474.3)(091)+94(474.3)"1918/1941"

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306008594

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

8a

2006-5
8

Ainārs Lerhis (dz. 1966) ir *Dr. hist.* (2002). Beidzis LU Vēstures un filozofijas fakultāti (1990). LU Latvijas vēstures institūta pētnieks. Strādājis arī LR Ārlietu ministrijas Arhīva nodaļā. Pēta LR ārpolitikas problēmas, t. sk. Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta vēsturi, "Baltijas jautājumu" starptautiskajās attiecībās. Grāmatu "Latvijas ārlietu dienesta rokasgrāmata" (1997), "Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918–1998" (1999) un "20. gadsimta Latvijas vēsture. II: Neatkarīgā valsts. 1918–1940" (2003) līdzautors.

Monogrāfija ir pirmais pētījums par LR ārlietu dienestu starpkaru periodā. Tajā iztirzāti Latvijas ārlietu resora tapšanas un attīstības posmu galvenie fakti, izvērtēti tā administratīvās darbības pamatvirzieni (1918–1940) un nozīmīgākās izmaiņas dienesta struktūrā pēc valsts okupācijas (1940–1941). Drīz pēc Latvijas okupācijas Ārlietu ministriju likvidēja, taču daudzi Latvijas diplomāti ārvalstīs darbu turpināja. Nepārtrauktā darbā viņi 50 gadu ilgajā okupācijas laikā spēja uzturēt dzīvu Latvijas valsts tiesisko jeb *de iure* pastāvēšanu un panāca to, ka lielākā daļa pasaules valstu neatzina Latvijas varmācīgo iekļaušanu PSRS. 1991. gadā atjaunotā Latvijas Republika tika atzīta par 1918. gada 18. novembra Latvijas valsts tiesisku turpinājumu, un daudzas valstis īsā laikā atjaunoja ar Latviju pārtrūkušās diplomātiskās attiecības.

ISBN 9984-601-33-1

9 789984 601335